DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Reiner Möckelmann

Çeviri Selma Türkis Noyan

Franz von Papen

Hitler'in Türkiye Büyükelçisi

Kitap Yayınevi

İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya'sının Türkiye büyükelçisi Franz von Papen'di. Türkiye Cumhurreisi İsmet İnönü, Başvekil Refik Saydam, Hariciye Vekili (daha sonra Başvekil) Şükrü Saracoğlu ve daha sonraki Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu, Türkiye'nin Almanya Büyükelçisi Hüsrev Gerede, Franz von Papen'in başlıca muhataplarıydılar. Onlar Avrupa'yı Atlas Okyanusu kıyılarından, Ural Dağlarına kadar istila eden Nazi selini Türkiye'den uzak tutmaya çalışıyorlar, Franz von Papen de Türkiye'nin Nazi Almanya'sı yanında saf tutması için çaba harcıyordu. Papen'in bu temel görevinin yanı sıra yaptığı şeyler de vardı: Anadolu Ajansında çalışan Türk vatandaşı Yahudilerin işten çıkarılmalarını sağlıyor, Türkiye vatandaşı Yahudilerin resmi görevlere alınmaması ve Nazi rejiminden kaçarak Türkiye'ye sığınan ve esas olarak üniversitelerde görevlendirilen Yahudi ve Alman sığınmacıların işlerinden çıkarılmaları için girişimlerde bulunuyordu. Almanya Büyükelçisi von Papen'e 24 Şubat 1942'de Ankara'da bir suikast girişiminde bulunuldu. Sabah saat on civarında Papen ve eşi Atatürk Bulvarında yürürken yakınlarında patlayan bomba her ikisini de yere yıktı. Suikastçının bombayı erken ateşlemesi kendisinin parçalanmasına, Papen'in kurtulmasına yol açmıştı. Polisin suikastı hazırlayanları bulmak için takip ettiği izler İstanbul'daki Sovyet Konsolosluğuna ulaşıyordu. Öte yandan Papen'in büyükelçilik döneminin belki de en önemli olayı bir casusluk meselesiydi. İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Hughe Knatchbull-Hugessen'in Kosova kökenli uşağı Elyeza Bazna bu olayın kahramanıydı ve von Papen kimliğini gizlemek için ona Çiçero adını vermişti.

Çiçero Almanlara kısa sürede dört yüzden fazla gizli belge aktardı, bunun karşılığında da 300 bin Sterlin aldı. Ne var ki Almanlar ödemenin yarısını hakiki banknotlarla, yarısını ise kendi bastıkları sahte banknotlarla yapmıştı. Savaştan sonra Elyaza Bazna Federal Almanya'ya karşı bir tazminat davası açtıysa da sahte banknotlarını tazmin etmeyi başaramadı. Reiner Möckelmann ekonomi, filoloji ve sosyoloji eğitimi gördü. Bir Alman diplomatı olarak Ankara, Belgrad, Lima, Moskova ve Viyana büyükelçiliklerinde görev yaptı. 2003-2006 arasında Almanya'nın İstanbul başkonsolosuydu. Emekliliğinden sonra Almanya'nın Nazi geçmişi üzerinde çalışmaya ve kitaplar yazmaya başladı. 2016'da *İkinci Vatan Türkiye; Ernst Reuter'in Ankara Yılları* başlıklı kitabı yayınlandı.

ANI VE YAŞAM DİZİSİ

Kitapyayınevi

ISBN 978-605-105-188-8

9 786051 051888

THG 0268928 NGV

1 210000 27668

FRANZ VON PAPEN
HİTLER'İN TÜRKİYE BÜYÜKELÇİSİ

KİTAP YAYINEVİ – 350
ANI VE YAŞAM DİZİSİ – 38

FRANZ VON PAPEN; HİTLER'İN TÜRKİYE BÜYÜKELÇİSİ / REINER MÖCKELMANN

ÖZGÜN ADI
FRANZ VON PAPEN. HITLERS EWIGER VASALL
İLK KEZ WBG (WISSENSCHAFTLICHE BUCHGESELLSCHAFT)
TARAFINDAN YAYINLANMIŞTIR, DARMSTADT, ALMANYA
© 2016 BY PHILIPP VON ZABERN VERLAG
© 2017, KİTAP YAYINEVİ LTD. (TÜRKÇE YAYIN HAKLARI)
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ
BU KİTABI PDF FORMATINDA İNTERNETTE KAMUYA AÇMAK SUÇ TEŞKİL EDER
EMEĞE SAYGI, KORSANA HAYIR

ÇEVİRİ
S. TÜRKİS NOYAN

DÜZELTİ
FEVZİ GÖLOĞLU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK SAN. VE TİC. A.Ş.
KÂĞITHANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂĞITHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12055
T: (0212) 294 10 00 F: (0212) 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
OCAK 2019, İSTANBUL

978-605-105-188-8

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞITHANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂĞITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 11107-34-009175
T: (0212) 294 65 55 F: (0212) 294 65 56
e: kitap@kitapyayinevi.com
w: www.kitapyayinevi.com

Franz von Papen

Hitler'in Türkiye Büyükelçisi

Reiner Möckelmann

Çeviren
Selma Türkis Noyan

Kitapyayınevi

Resim 1. Hitler, Türkiye Büyükelçisi Franz von Papen ve Savunma Bakanı General von Blomberg ile birlikte (1933)

İçindekiler

Giriş 7

1- "Reich" Uğruna Son Hizmet 22

Bir Asker Siyaset ve Diplomasiyi Öğreniyor 22

İnziva ve Yeniden İşbaşı 44

Ankara'ya Atanma Yolunda Karşılaşılan Engeller 51

2- Papen'in Osmanlı Anıları ve Türkiye Gerçekleri 58

Sultanlıktan Cumhuriyete 58

Aktif Tarafsızlık ve Bir Dünya Gücü Olma Hayali 86

Türkiye Hariciye Vekiline Komplo 117

Savaş Yaklaşıyor 123

Sovyetler Birliği'ne Saldırı 143

Von Papen'e Suikast 150

Turancılık Hayalleri 162

Mihver Çevresinde Çetin Savaş 172

Çiçero Kod Adlı Casus 183

Büyük Emeklerin Acı Sonu 199

Türkiye Almanya ile İlişkilerini Kesiyor, Savaş İlanı Yakın 205

Türkiye'deki Almanlar 213

3- Hayali "Barış Girişimleri" 274

Sonu Gelmeyen Etkinlikler 274

Hitler'in Bilgisiyle Gerçekleşen İlk Çabalar 281

Kazablanka Konferansının Etkisi Altındaki Barış Girişimleri 310

4- Gerçekler ve Efsaneler 339
Von Papen Nürnberg Mahkemesinde 339
Nazizmden Arındırma 354
"Führer"e Sadakata Devam 368
Kişiyi Kendi Gerçeklerine Götüren Yol 377
Son Söz 390
Kaynakça 396
Dizin 402

Giriş

Franz von Papen askeri eğitim görmüş bir politikacı olarak, Hitler'in emrinde şansölye (başbakan), şansölye yardımcılığı ve elçilik görevlerini üstlendi. Bu önemli konumlara getirilmesine karşın, kendisi her vesileyle deneyimsiz, saf ve yanlış yönlendirilmiş bir politikacı olduğunu ileri sürdü ve mesleğini adeta bir "hobi" gibi gördüğü izlenimini uyandırmayı yeğledi. Papen, "Üçüncü Reich" (Üçüncü Alman İmparatorluğu) kurulmadan önce ve devamı süresince, bu devletin politikası üzerinde önemli bir etkisi olmadığını sık sık yinelemişse de tarihçi ve yayıncı Joachim Fest, *Gesicht des Dritten Reichs* adlı kitabında onun hakkında daha farklı bir tablo çizer. Yazara göre, Franz von Papen, "Üçüncü Reich" var olduğu sürece, Hitler'in dışişleri bakanı olan Joachim von Ribbentropp, Nazi Partisinin ideolojisini saptayan Alfred Rosenberg ve işgal altındaki Polonya'nın Genel Valisi Hans Frank ile aynı çerçeveye yerleştirilmelidir.[1]

Fest'in kanısına göre von Papen, gerçekleri göremeyen, totaliter rejim yanlısı ve önüne çıkan fırsatları kendi çıkarına göre kullanmaya eğilimli, zayıf karakterli bir kişiydi ve muhafazakâr bir milliyetçiliğin savunucusu olarak Almanya'nın tarihinde Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP)[2] en ön saflarında yerini almıştı. Soylu bir aileden gelmekle övünen ve inançlı bir Katolik olduğunu her fırsatta belirten Franz von Papen, sadece Hitler'in izinden yürümekle ve onu desteklemekle kalmamış, kendisini dev aynasında görmesi, aşırı özgüveni, abartılı kibirliliği ve kendini haklı çıkarma uğruna vicdanının sesini bastırmaya eğilimi nedeniyle, "Bin Yıllık İmparatorluk" adı yakıştırılan Alman Devleti çökünceye kadar Hitler'e sadık kalmış ve Hitler de onun bu sarsılmaz sadakatini sonuna kadar kendi çıkarı için kullanmıştır.

Franz von Papen'in Haziran 1934'te Marburg'da verdiği söylev sonradan vuku bulacak şeylere karşı erken bir direniş olarak sık sık yorumlara,

1 Joachim Fest, *Das Gesicht des Dritten Reiches; Profile einer totalitaeren Herrschaft*, Münih 1963. Fest'ten önce direnişçi, gazeteci Jakob Stöcker, *Maenner des deutschen Schicksals*, Arnold, Berlin 1949. Kitapta II. Wilhelm'den Adolf Hitler'e kadar Almanya'nın kaderini belirleyen kişilerin portreleri üzerinden tarihin seyri anlatılmaktadır.

2 Bu parti hakkındaki Nazi kısaltması "National" sözcüğünün ilk hecesindeki "Na" ile "Sozialismus" sözcüğünün ikinci hecesindeki "zi" alınarak oluşturulmuştur –ed.n.

tartışmalara konu olmuştur. Şansölye Yardımcısı Papen'in bu söylevinde Nazi adaletsizliğiyle ve rejimin uyguladığı terörle arasına bir mesafe koyduğu ileri sürülür. Oysa Papen'in bu söylevinde "Führer" (Önder) Adolf Hitler'e karşı olduğuna dair bir ifade bulunmaz. Von Papen şansölye yardımcılığından istifa ettikten sonra Hitler'in kendisine karşı sık sık kırıcı davranışlarda bulunmasına rağmen asla yılmamış ve "Führer'in sadık bendesi" olarak onu desteklemeye devam etmiştir. Hitler rejimine Viyana ve daha sonra Ankara'da büyükelçilik görevini üstlenerek de hizmet etmiştir. Hitler de Alman halkı üzerindeki güçlü etkisini ve eriştiği üstün konumunu "Üçüncü Reich"ın egemen olduğu süre boyunca koruyabilmek için, von Papen'in ünlü bir kişi olmasından, sağcı ve tutucu bir Katolik olarak tanınmasından yararlanmış ve kendi çıkarı için kullanmıştır.

Von Papen hakkında günümüze dek pek çok yazı yayınlandı: Biyografiler, biyografik araştırmalar, monografiler, yaşamı ve etkinlikleri hakkında kişisel görüşler ve zaman zaman da bilimsel değeri olmayan araştırma yazıları kaleme alındı. Ayrıca, hatırat yazınında, birçok ünlü kişinin anılarında da sık sık Franz von Papen'in adı geçmekte, yaşamından ve etkinliklerinden söz edilmektedir.[3] Hitler'i destekleyen ve onun yüksek bir konuma gelmesine yardım eden Şansölye Yardımcısı Franz von Papen hakkında İlk kez 1934'te bir biyografi yayınlandı. Kısa süre sonra da Avusturya'nın Almanya'ya ilhakını (*Anschluss*) sağlayan ve 1939 ilkbaharından itibaren Ankara'da büyükelçilik görevini üstlenen von Papen'in yaşamı ve etkinlikleri hakkında İngilizce makaleler yazıldı.[4] Fakat daha sonra von Papen uzun bir süre ilgi odağı olmaktan çıktı.

Ancak yıllar sonra Amerikalı, Alman ve İtalyan tarihçiler von Papen'in ilgi çekici yaşam öyküsünü, zamansal olarak daha uzak bir mesafeden gözlemleyerek yazmaya ve yayınlamaya başladılar.[5] Bazı tarihçiler ve yayıncılar

3 Rainer Orth: *Der Amtssitz der Opposition? Politik und Staatsumbaupläne im Büro des Stellvertreters des Reichskanzlers in den Jahren 1933-1934*, Böhlau Verlag, Köln 2016. Bu kitapta Franz von Papen hakkındaki yayınların geniş kapsamlı bir listesi vardır.

4 H.W. Blood-Ryan, *Franz von Papen: His life and Times*, Londra 1939. Oswald Dutch, *The Errant Diplomat; The Life of Franz von Papen*, Londra 1940. Tibor Koeves, *Satan in Top Hat. The Biography of Franz von Papen*, New York 1941.

5 Henry M. Adams/Robin K. Adams, *Rebel Patriot: A Biograhy of Franz von Papen*, Santa Barbara 1987. Klaus Neumann, Franz von Papen, *Der "Steigbügelhalter" Hitlers*, Münster 1991; Joachim Petzold:

kişisel görüşlerini yansıtan monografilerde von Papen'i "merkez"in temsilcisi, "Weimar Cumhuriyeti" şansölyesi ve kurumlar arasında bağlantı sağlayan kişi, Avusturya'nın Almanya ilhakını gerçekleştiren devlet adamı olarak tanıttılar. Son olarak da Franz von Papen'in yeni kurulan Federal Almanya Cumhuriyeti mahkemelerinde yargılanışı hakkında yazılar yayınlandı.[6] Çağdaş tarihçiler, özellikle de kilise tarihçileri von Papen'in Katoliklikle nasyonal sosyalizm arasında bir köprü kurma çabaları hakkında makaleler yazdılar.[7] Yayıncılar, çağdaş tarihçiler ve von Papen'in meslek yaşamındaki yol arkadaşları da birbiri ardına von Papen'in "Üçüncü Reich" dönemindeki, bundan önceki ve sonraki yaşamı hakkında makaleler kaleme aldılar. Bunlardan ayrıca von Papen'in 1952'de yayınlanan *Der Wahrheit eine Gasse* [Gerçeklere Götüren Yol] adlı hatıratıyla 1968'de yayınlanan *Vom Scheitern der Demokratie* [Demokrasinin Başarısızlığı] adındaki kitabına ilişkin yazılar da kaleme alındı. Son olarak da 1969'da Papen'in ölümü nedeniyle bazı yazılar yayınlandı.[8] Von Papen, yaklaşık 90 yaşına kadar kendi "gerçekleri" uğruna inatla mücadele etti. Bir asker, siyasetçi ve diplomat olarak von Papen'in anıları 2015'te ülkesinin dışında da yeniden ilgi çekmeyi başardı.[9]

Franz von Papen, *Ein deutsches Verhaengnis*, Münih 1995; Richard W. Rolfs: *The Sorcerer's Apprentice: The Life of Franz von Papen*, New York 1996; Stefano Trinchese, *Il Cavaliere tedesco: La Germanie antimoderna di Franz von Papen*, Roma 2000.

6 Thomas Trumpp: "Der preussisch –deutsche Dualismus und die NSDAP in Preussen," 20 Temmuz 1932 öncesindeki gelişmelerin tarihine katkı, doktora tezi, Tübingen Üniversitesi, 1964; Jürgen Arne Bach, *Franz von Papen in der Weimarer Republik. Aktivitaeten in Politik und Presse. 1918-1932*, Düsseldorf 1977; Hans Rein, *Franz von Papen im Zwielicht der Geschichte. Sein letzter Prozess*, Baden Baden, 1979; Franz Müller, *Ein "Rechtskatholik" zwischen Kreuz und Hakenkreuz. Franz von Papen als Sonderbevollmaechtigter Hitlers in Wien 1934-1938*, Frankfurt 1990.

7 Karl Otmar Frhr. von Aretin, "Kaas, Papen und das Konkordat von 1933, *Vierteljahresheft für Zeitgeschichte*, 14. Yıl, 1966, C. 3 s. 252-279; Georg Denzler, "Franz von Papen, Katholik, Zentrumspolitiker, Konkordatspromotor und Nationalsozialist," Brechenmacher, Thomas (Ed.), *Das Reichskonkordat 1933, Forschungsstand, Kontroversen, Dokumente* içinde, Paderborn 2007 s. 55-69; Karl-Joseph Hummel, "Alois Hudal, Franz von Papen, Eugenio Pacelli, Franz von Papen, Neue Quellen aus dem Anima-Archiv," Brechenmacher, Thomas (Ed.): *Das Reichskonkordat 1933* içinde, s. 85-113; Hubert Wolf, "Reichskonkordat für Ermächtigungsgesetz? Zur Historisierung der Scholder-Repgen-Kontroverse über das Verhältnis des Vatikans zum Nationalsozialismus," *Viertelsjahrshefte für Zeitgeschichte*, 2012, s. 169-200.

8 Theodor Eschenburg ve diğ. Franz von Papen, *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, s. 1, 1953, Cilt 2; Rudolf Augstein; Franz von Papen, 5 Mayıs 1969, *Der Spiegel* 19/1969; Karl-Heinz Janßen: "Verdient – um wen?," *Die Zeit*, 9. Mayıs 1969.

9 Franz von Papen, *Memoirs of Franz von Papen*, Kindle Edisyonu [e-kitap], Brian Connell (çevirmen), 649 sayfa, Pickle Partners Publishing, 8 Eylül 2015; Necip Azakoğlu: Franz von Papen'in anılarından:" *"Beni Hitler'i Başbakan Yapmakla Suçluyorlar,"* 480 sayfa, Tarihçi Kitabevi, İstanbul Aralık 2015.

Resim 2.
Papa XXIII. Johannes adıyla Papalık makamına getirilen Angelo Roncalli daha önce Vatikan'ın Türkiye temsilcisiydi

Resmi dili Almanca olan ülkelerde 1996'dan beri von Papen hakkında geniş kapsamlı bir biyografi yazılmamıştı. En son 2000 yılında İtalya'da yayınlanan biyografisinde ilk kez Vatikan arşivindeki belgeler de değerlendirildi.[10] Bu arada Vatikan temsilcisi olarak yıllarca İstanbul'da bulunan ve sonradan Papa XXIII. Johannes unvanını alan Kardinal Angelo Roncalli'nin *Orienttagebuch* (Doğu Güncesi) adını vermiş olduğu kitabı da yayınlandı. Papa olarak seçilmesinden önce Yunanistan'da ve Türkiye'de Vatikan temsilcisi sıfatıyla bulunan Angelo Roncalli, kitabında 1939-1944 arasındaki savaş sırasında, sık sık Büyükelçi Franz von Papen ile

10 Joachim Petzold, *Franz von Papen. Ein deutsches Verhängnis*, Münih/Berlin 1995; Stefano Trinchese, *Il cavaliere tedesco: la Germania antimoderna di Franz von Papen*, Roma 2000.

buluştuğunu bildirmektedir. Roncalli, Vatikan'a düzenli olarak gönderdiği raporlarda da von Papen ile yaptığı siyasi görüşmelerden söz etmiştir. Bu raporlardan edinilen bilgiler, Roncalli'nin günce kayıtlarındaki boşlukları doldurmakta, verdiği haberleri tamamlamaktadır. Roncalli'nin yazdıkları, von Papen'in 1933'te başlatmış olduğu "Haç ile Gamalı Haç arasında köprü kurma" girişimini Türkiye'de bulunduğu günlerde de devam ettirdiğini ve Hitler'in ulaşmak istediği amaçların Katolik Kilisesi tarafından onaylanması için 1940'tan itibaren de büyük çabalar harcadığını göstermektedir.

Franz von Papen 1946'da Nürnberg'de kurulan Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi karşısında kendini savunurken ve 1952'de yayınlanan anılarında belirttiğine göre, barışın tesisi için birçok girişimde bulunmuş, Nasyonal Sosyalist Parti yönetimine karşı güya direnmiş, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsızlığını koruması ve savaşa girmemesi için uğraşmış, Yahudilerin Nazi yönetiminin zulmünden kurtarılması için güya çaba harcamıştı. Ama birincil ve ikincil kaynaklarda bu konular derinlemesine araştırılmamıştır.

Von Papen'in anılarını anlattığı *Der Wahrheit eine Gasse* adlı kitapta sözü edilen kişilerin adları, "Gotha" adıyla bilinen ve soyluların ataları hakkında bilgi veren rehberi anımsatmaktadır. Aslında Papen ailesinin soylu unvanı alması çok eski bir olay değil. Vaktiyle Vestfalya'nın Werl Kenti'nde yerleşen Papen ailesine, arazisinde bulunan tuz yatakları için işletme izni verilmiş ve tuz üretimi hakkı tanınmıştı. Yüzyıllar boyunca bu hakkın babadan oğula geçmesi sonucunda Papen ailesi, Werl ve Neuwerk yöresi yüksek ticaret erbabı arasına kabul edilmişti. Aile 18. yüzyıl başından itibaren de adının önüne soyluluk simgesi olan "von" unvanını ekleme hakkına sahip oldu. Franz von Papen, İmparator II. Wilhelm zamanında sarayda görevli genç soylulardan oluşan ve askeri disiplin yöntemleriyle yetiştirilen "Pagencorps" adlı hizmet birliğine katılmış ve o zamandan beri daima üst düzey soylular topluluğuna yakın olmayı yeğlemiştir.

Von Papen, askeri kariyerini tamamladıktan sonra, yüksek soylu sınıfına kabul edilmek istediyse de Weimar Cumhuriyeti anayasası onun soylu sınıfının üst kademesine atlamasına olanak tanımadı. Ama zaten Papen'e göre Weimar Cumhuriyeti Üçüncü Reich'ın kurulması yolunda bir

ara basamaktan başka bir şey değildi. Ona göre "Üçüncü Reich," İmparator Otto'nun kurmuş olduğu "Birinci Reich"tan sonra, Wilhelm'in yönettiği "İkinci Reich"ın devamı olarak tarihsel bir geleneği gerçekleştirecek ve bin yıl sürecekti... Papen, bu yönetimin tarihsel varisi olarak Adolf Hitler'i görmekte olduğundan, onun izinden körü körüne yürümeyi kendine ilke edinmişti. Bu zihniyetle de "Führer" tarafından kendisine yüklenen görevleri her zaman bir asker sadakatiyle yerine getirdi.

Franz von Papen, soylu unvanının uzun bir geçmişe dayanmamasını telafi etmek için, her fırsatta "atalarının İmparator Büyük Karl zamanında Hıristiyan inancını kabul ettiğini belgelerle kanıtlayabileceğini" ileri sürer ve bununla övünürdü. Dolayısıyla Katolik dinine de geleneksel olarak yürekten bağlıydı ve taht ile kilise arasında ortaçağdan beri güçlü bir bağın var olduğuna inanıyordu. Ülkesinde monarşinin sona ermesinden büyük acı duyan von Papen, "Weimar Cumhuriyeti"ni kabullenememiş ve "Üçüncü Reich"ın başlangıcından beri "Haç" ile "Gamalı Haç" arasında bir köprü kurmakla görevli olduğuna inanmıştı. Katoliklikle nasyonal sosyalizmin ilkelerini kaynaştırarak bir "Katolik Nasyonal Sosyalizm" oluşturmak onun temel amacı haline gelmiş ve bunda büyük ölçüde başarılı olmuştu (Godman).

Franz von Papen, Hitler tarafından şansölye yardımcılığına atandıktan sonra, dini çevrelerde Nasyonal Sosyalist Partiye karşı duyulan kuşkuları gidermeye çalıştı. Bu amaca yönelik olarak da Hitler'in, yönetime geçmesinden bir gün sonra, kendisine tanınan yetkileri belirleyen yasayı tanıtmak için yapacağı "Alman Halkına Çağrı" başlıklı konuşmanın metni hazırlanırken, içinde kilise camiasını ve Vatikan'ı dost olarak kazanmasını sağlayacak cümlelerin yer almasına önem verdi. "Kreuz und Adler" (Haç ve Kartal) ve "Arbeitsgemeinschaft Katholischer Deutscher" (Katolik Almanlar Çalışma Derneği) adlı derneklerin kurucusu ve sözcüsü olarak yaptığı konuşmalarla, ülkenin çeşitli yerlerinde verdiği söylevler ve yayınladığı yazılarla 1933'te ve 1934 başında Katolik Almanlara yeni kurulan devleti benimsetmek ve onları devletin başındaki "Führer"e yandaş olarak kazanmak için durup dinlenmeden çalıştı. Papen, 1933 baharından itibaren, Hitler'in kendisine verdiği görevle, devletin sorumlu temsilcisi olarak Vatikan ile "Reich"

arasındaki Konkordato müzakereleri yürüttü.[11] Nasyonal Sosyalist Parti yetkililerinin anlaşma koşullarına uymayan davranışlarından ötürü Katolik Kilisesi ile rejimin sonuna kadar çatışmalar devam etti.

Konkordato Anlaşması Almanya'da siyasi Katolikliğin sonu oldu. Papen, eski siyasi ortamını oluşturan Zentrumspartei'ın (Merkez Partisi) dağılmasını bizzat hazırladı. Zentrumspartei'ın başında olan Ludwig Kaas, Katolik cemaatinin haklarını güvenceye almak için konkordato konusu üzerinde önemle durmaktaydı. Von Papen, 30 Ocak 1933'ten kısa süre sonra bunu Hitler'e bildirdi. Zentrumspartei temsilcilerine "konkordato" vaadinde bulunarak tüm yetkilerin Hitler'e teslim edilmesini sağlayan yasaya olumlu oy vermeleri sağlandı ve böylece parlamenter rejim dönemi sona erdi. 1934'ün Haziran ortasında Papen'in Marburg'da yaptığı konuşmadan kısa süre sonra gerçekleşen "Uzun Bıçaklar Gecesi"[12] olayında Papen'in en yakın çalışma arkadaşları öldürüldü ve Papen'in "Reich" yönetimindeki görevine son verildi. Fakat bu karar, Papen'in "Reich" için ve "Führer" Adolf Hitler için çalışmalarının son bulması anlamına gelmiyordu. Franz von Papen, Viyana'daki elçilik görevi sırasında, Avusturya'daki Katolikler ile nasyonal sosyalizm taraftarları arasında köprü kurmak için çok çaba harcadı. Papen 1936'da Avusturyalı Piskopos Aloys Hudal'de ve onun yazdığı *Die Grundlagen des Nationalsozialismus* (Nasyonal Sosyalizm'in Temel İlkeleri) adlı eserde ideal bir manevi ortak buldu kendine. Papen'in 1936'nın kasım ayında, Hitler'e armağan ettiği bu kitaba Hudal şu ithafı yazmıştı: "Alman yükselişinin önderi, Alman ulusunun büyüklüğü ve umutlarının Siegfried'ı Adolf Hitler'e adanmıştır!"[13]

11 *Reichskonkordat*: Katolik Kilisesinin haklarının güvence altına alınması için Vatikan ile Almanya arasında varılan anlaşmadır. 20 Temmuz 1933'te imzalanmıştır. Törende Papa XI. Pius ile Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg adına Dışişleri Bakanı Eugenio Pacelli ve Şansölye Yardımcısı Franz von Papen hazır bulunmuşlardır –ed.n.

12 Uzun Bıçaklar Gecesi (Almanca *Nacht der langen Messer*), ya da Sinekkuşu Operasyonu, Almanya'daki adıyla *Röhm-Putsch* (Röhm Darbesi), Nazi Almanya'sında 1934'ün 30 Haziranını 1 Temmuz'a bağlayan gece politik cinayetlerle yapılan tasfiye. Nazi Partisi'nin sol kanadından Gregor Strasser, önemli muhafazakâr Nazi karşıtları (eski Şansölye Kurt von Schleicher ve 1923'te Birahane Darbesi'ni bastıran Gustav Ritter von Kahr) ve birçok *Sturmabteilung* (SA, Taarruz Bölüğü) lideri öldürülmüştür –ed.n.

13 *Widmung in Alois Hudal, Die Grundlagen des Nationalsozialismus*, Viyana 1937. [Siegfried Alman mitolojisinde bir destan kahramanıdır. Almanca "*sig*" zafer, "*frithu*" koruma, barış anlamına gelir. Ünlü besteci Wagner'in bu adla bir müzikal draması vardır.]

Resim 3. Essen'deki bir seçim toplantısı sırasında Adolf Hitler ile Şansölye Yardımcısı Franz von Papen'in selamlaşması (1 Mart 1933)

Hudal gibi, Papen de Katolik gelenekleri uyarınca vaftiz edilmiş olan Hitler'i, partisinin sol kanadından, radikal Nazilerden ve ırkçı kuramcı Alfred Rosenberg'den kopmasının kilise teşkilatıyla uyum içinde faaliyette bulunabilmesi için yararlı olacağına inandırmak istemişlerdi. Ama Hitler öncüsü olduğu hareketin bölünmesinden yana değildi. Gene de Piskopos Hudal'ın kitabını kullanarak Katolik piskoposlara Bolşevizme karşı elbirliğiyle savaşmak için öneriler getirmeleri çağrısı yaptı.[14] Piskopos Hudal ileride partinin baş ilahiyatçısı konumuna getirilecekti.

Von Papen, 1938 baharında Avusturya Piskoposluğu ile nasyonal sosyalizm arasında ilişki kurmak için Hitler ile Viyanalı Kardinal Theodor Innitzer'in buluşmalarını ayarladı. Kardinal, bu vesileyle nasyonal sosyalist hareketin, ulusal ve ekonomik gelişmedeki olumlu etkilerini ve "tanrıta-

14 Godman, *Der Vatikan und Hitler. Die geheimen Archive*, Münih 2004, s.184.

nımaz Bolşevik zihniyetin yıkıcı tehlikelerine karşı elde ettiği başarılarını" övdü.[15] Von Papen, 1939'da Türkiye büyükelçiliğine atandıktan sonra da, Vatikan Temsilcisi Angelo Roncalli ile sık sık buluşup konuşarak, Hitler'in hayata geçirdiği hareketin kilise ve din yoluyla dizginlenmesi için önerilerde bulunarak, Roncalli'nin aracılığıyla iyi niyetini Vatikan'a kanıtlamaya çalıştı.

1940 baharında Papa XII. Pius ile Berlinli Piskopos Prens Preysing arasındaki yazışmalardan anlaşıldığına göre, von Papen'in nasyonal sosyalist hareketi biçimsel bakımdan değiştirme, yumuşatma veya Katolik ilkelerine uygun biçime sokma (tabiri caizse, vaftiz etme) hayalleri, Vatikan'da tereddütle karşılanmaktaydı. Von Papen, Ankara'daki görevine başladıktan bir yıl sonra, Dışişleri Bakanı von Ribbentrop, "her şeyi belli bir kalıba sokma meraklısı olan ve denetlenemeyen bu devlet temsilcisinin" siyaset açısından önemsiz olan Vatikan büyükelçiliğine atanmasını" önermişti. Ama papa, bu teklifi kabul etmekte pek hevesli olmamış, konuyu Berlin'deki piskoposuna danışma gereğini duymuştu. Berlin piskoposu bu tereddütleri haklı bulmuş ve "Katolik mezhebinden yüksek konumdaki bir nasyonal sosyalistin" bu konuma sanki kilisenin onayıyla getirildiği izleniminin sakıncalı olabileceğini dile getirmiştir.[16] Böylece von Papen, Ribbentrop'un hoşnutsuzluğuna rağmen Ankara'da görevlendirilmiş ve 1944'ün ağustos ayı başına, yani Türkiye'deki büyükelçilik görevinin sonuna kadar amirine sorun yaratmaya devam etmiştir.

Von Papen'in, "Malta Şövalyeleri" ve "Kudüs Kutsal Kabir Şövalyeleri" topluluğuna kabul edilmesi, "Pius Madalyası" gibi onur ödülleri alması, Katolik inancına bağlılığını açıkça göstermektedir. Ancak Papa XI. Pius'un 1923'te Zentrum Partisi üyesi Franz von Papen'e layık görmüş olduğu "Paepstlicher Geheimkaemmerer" (Papalık Mabeyincisi) unvanının, Papa XII. Pius'un 20 yıl süren görevi suresince yeniden onaylanmaması onu oldukça üzmüştü. Papen'in, Türkiye'deki elçilik görevi sırasında dostluk

15 Avusturya Piskoposunun açıklamaları 18 Mart 1938, nakleden Liebmann, "Vom März zum Oktober 1938 - Die Katholischen Diözesanbischöfe und der Nationalsozialismus in Österreich," *Schriftenreihe der* Österreichischen *Bischöfe* Nr. 9, Mart 2008, s. 15.

16 Kardinal von Preysing'un Papa Pius XII'ye mektubu, 1 Mayıs 1940, Pierro Billet/Angelo Martini (Burkhart Schneider/Robert Graham (Ed.) *Actes et documents du Saint Siège relatifs a la seconde Guerre Mondiale 2, lettres de Pie XII aux* évêques *allemands 1939-1944* içinde, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş ikinci baskı, Vatikan 1993, s. 45. *A l'Evéque de Berlin*, Vatikan, 22 Nisan 1940, s. 142 sayfa altındaki not.

kurduğu ve sık sık görüştüğü Angelo Roncalli, 1959'da Papa XXIII. Johannes unvanını alınca, eski unvanı ona yeniden verdi ve böylece Papen papalık yönetiminin yakın çevresine girme olanağına kavuştu.

Papen, "Papalık Mabeyincisi" unvanından belli bir süre yoksun kaldıysa da Ankara'daki görevinin 1944'ün ağustos ayı ortalarında sona ermesi üzerine, Hitler ona, görevindeki övgüye değer başarılarından ötürü üzerinde çaprazlama iki kılıç simgesi bulunan "Ritterkreuz mit Schwertern" Madalyasını sundu. Bundan birkaç yıl önce, 1938 baharında, "Führer," Papen'e Avusturya'nın Almanya'ya bağlanması için harcadığı çabalarından ötürü, NSDAP'ın altın rozetini takmıştı. Von Papen bundan kısa süre sonra partiye üye olmuş ve "Grossdeutscher Reichstag" adı verilen meclis toplantılarına katılmaya başlamıştır. Ama Papen gene de ömrü boyunca bir nasyonal sosyalist olmadığını iddia etmiştir. Franz von Papen, soylu bir aileden geldiğine inandığından, kentsoylulardan daha üstün olduğunu düşünür, uygar insanlar sınıfından saymadığı Nasyonal Sosyalist Partisi üyelerinden biri olmaktan pek hoşlanmazdı.

Franz von Papen'in kendi kişiliği ve yaşamı hakkında anlattıkları, onun zengin bir hayal gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü izlediği yolda ona eşlik etmiş kişilerin günceleri, anıları ve ayrıca başka ikincil kaynaklar Papen'in anlattıklarıyla karşılaştırıldığında aralarında büyük farklar olduğu göze çarpmaktadır. Bundan da anlaşılıyor ki, "Führer" Adolf Hitler etkisi altına aldığı insanların düşünce ve davranışları üzerinde "Üçüncü Reich"ın devamı sırasında ve hatta sonrasında da güçlü bir egemenlik kurmayı başarmış, onların dünyaya bakışlarını etkilemiştir. Franz von Papen'in Nürnberg Mahkemesinde kendini savunurken ileri sürdüğü açıklamalarda da onun geniş hayal gücünün etkileri kendini göstermekteydi. Papen'in 1933'te yayınladığı "Alman ulusunun vicdanına çağrı" adını taşıyan yazısı, 1946'da savaş suçlularının yargılandığı Nürnberg Mahkemesindeki ifadeleri ve 1952'de yayınlanan *Der Wahrheit eine Gasse* adlı otobiyografisi "Üçüncü Reich"taki rolü konusundaki "hayallerle gerçekleri" ayırt eden temel belgelerdir.[17] Von Papen, savaştan sonra Nürnberg'de

17 Franz von Papen'in kişisel belgelerini Wallerfangen'de bulunan konutunda sakladığı ve bunların tümünün İkinci Dünya Savaşı sonrasında imha edildiğine dair kendisinin ve oğlu Friedrich Franz von Papen'in verdiği bilgi yanlıştır (*Zum 100. Geburstag meines Vaters Franz von Papen*, Wallerfangen 1979,

kurulan ve savaş suçlularını yargılayan mahkeme karşısında kendini savunarak sonunda beraat edebildi. Nürnberg Mahkemesinin askeri yargıçları, von Papen'in Hitler'in destekleyicisi olmasının ve Avusturya'nın Almanya'ya ilhakını sağlamasının onun savaş suçlusu sayılması için yeterli olmadığı kanısına vardılar. Von Papen kendini savunurken, Nazi rejimine değil, sadece vatanına hizmet etme amacında olduğunu ileri sürmüş, kendisini Nazi rejiminin değil "Öteki Almanya"nın temsilcisi olarak tanıtmıştı. Duruşma sırasında, gayet safiyane bir tavırla, "siz gerçekten tamamen dürüst niyetlerle vatanına hizmet etmeye hazır bütün insanları da suçlayacak mısınız?" diye sormuştu.[18]

Von Papen 1946'nın ekim ayı başlarında, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi tarafından beraat ettirildiyse de daha sonra, Bavyera adli kurumları Nazi yönetimini desteklemiş olması nedeniyle Papen'e dava açtı ve onu *Entnazifizierungsgesetz* (Nazizmdan Arındırma Yasası) hükümlerine göre yeniden yargıladı. Nürnberg-Fürth Bölge Mahkemesi 1947'nin şubat ayı sonunda von Papen'i, Nazi yönetimini desteklemekle suçladı ve bu suçundan ötürü sekiz yıl hapis cezasına çarptırılmasına, servetine el konulmasına ve vatandaşlık haklarından yoksun bırakılmasına karar verdi. Papen 1949'un ocak ayı sonunda özgürlüğüne kavuştu ve 1956'nın mayıs ayı ortasında "hafif suçlular" grubundan olduğu kararına varıldı. Böylece de siyaset ve askerlik alanındaki hizmetlerinden ötürü emeklilik hakkını elde edebilmesinin yolu açıldı.

Ama Almanya Dışişleri Bakanlığı, von Papen'in elçilik görevine atanmış olmasını, Nazi yönetimine yakınlığına atfetmişti. Baden-Württemberg Eyalet İdari Mahkemesi, hukuk devleti ilkelerine karşı suç işlemiş olduğunu ileri sürerek askeri emeklilik haklarını tanımadı. Papen'in, şansölye

özel basım, s. 6). Bu belgeler 1945'te Fransızların eline geçmiş olup bugün nerede oldukları bilinmemektedir. Günümüzde sadece bu belgelere dair bir "fihrist" mevcuttur ve Fransız Ulusal Arşivinde saklanmaktadır. Fihristte adı geçen "Türkiye yılları: 1941-1944" ve savaşın sonuna kadar olan döneme ilişkin belgelerin nerede oldukları veya var olup olmadıkları bilinmemektedir. Papen'in Berlin dönemine ait belgelerin büyük bir kısmı Moskova'da, önemli belgelere ayrılmış bir arşivde (SAM Fonds 703) ve Rusya Dışişleri Bakanlığının arşivinde saklanmaktadır. Federal Almanya Devleti'nin Koblenz'deki arşivinde 65 adet SAM belgesinin on dokuzunun kopyaları bulunmaktadır. Rainer Orth, doktora tezini hazırlarken, bu belgeleri ilk defa sistemli bir biçimde gözden geçirmiştir.

18 Papen'in savunması, Der Nürnberger Prozess-Hauptverhandlungen-216. Duruşma tarihi 31 Ağustos 1946.

yardımcısı olduğu dönemde, bilerek ve inanarak, ayrımcılığa neden olan ve özellikle Yahudilere karşı girişimleri teşvik eden yasaların çıkarılmasını desteklediği ileri sürüldü.

"Reich" yönetimi tarafından Türkiye büyükelçiliğine atanarak Ankara'ya gönderilen Franz von Papen, Türkiye'yi mihver devletleri tarafına çekmek için çok çaba harcadı. Papen'in, Hitler'in *Grossraumpolitik*[19] vizyonu doğrultusunda çeşitli etkinliklere katıldığını kanıtlayan birçok belge bulunmasına karşın, von Papen kendi yazılarında Türkiye'nin tarafsız kalması için çok uğraştığını ileri sürer. Aslında Türkiye'de büyükelçi olarak bulunduğu 1939'un nisan ayından 1944'ün ağustos ayına kadar, Berlin'den gönderilen talimata uygun olarak Türkiye vatandaşı Yahudilerin resmi görevlere alınmaması ve anadili Almanca olan yüksek düzeyli Yahudilerle Alman sığınmacıların işlerinden çıkarılmaları için girişimlerde bulunmuştur.

Franz von Papen, savaşın başından itibaren –zaman zaman kuşku uyandıran koşullar altında– sayısı bir düzineyi bulan barış girişiminde bulundu. Başlangıçta bu girişimlerden Hitler'i bilgilendirmişse de onun bunları onaylamasını sağlayamamıştı. Von Papen, amiri Ribbentrop'un yasaklamasına karşın, 1944 baharına kadar İngiltere, İsveç, Vatikan ve ABD ile barış için bağlantı kurmaya çalıştı. Fakat Müttefik Devletleri, Vatikan ve tarafsız devletlerin Papen'in barış amacını ciddiye almamaları ve bu konuda yetkili olduğuna güvenmemeleri nedeniyle başarılı olamadı. Papen'in bu girişimlerini bir sonuca ulaştıramamasının nedenlerinden biri de ilgi çekme tutkusundan ötürü, birkaç kez medya temsilcilerine bu yoldaki faaliyetleri hakkında bilgi vermiş olmasıdır.

Franz von Papen, Nasyonal Sosyalist yönetime uzak durduğunu her vesileyle ileri sürmekteyse de yönetime gerçekten karşı çıkmış olanlardan ve 20 Temmuz 1944 tarihinde Hitler'e suikast girişiminde bulunanlardan hiçbiri bunu doğrulamamıştır. Tam tersine, Franz von Papen, "Reich" Şansölyesi, Otto von Bismarck'ın en büyük torunu Hannah von Bredow'un Viyana'da Nazi rejimini eleştiren açıklamalarını Gestapo'ya bildirmekle, Nazi taraftarı olduğunu kanıtlamıştır. Franz von Papen'in Nazi rejimine uzak dur-

19 Nazi Almanya'sı "büyük alan politikası" şeklinde çevrilebilecek bu stratejisiyle Avrupa'da, doğuda Ural Dağları'na kadar uzanan ve birçok ülkeyi kapsayan geniş bir alanı işgal etmek veya bu alandaki bazı ülkeleri egemenliği altına almak istiyordu –ed.n.

duğu iddiasını yalanlayan başka bir olay da yeğeni Felix von Papen'in tutuklanıp yıllarca toplama kampında tutulmasına ve sonunda da "ötenazi" uygulamasıyla öldürülmesine karşı bir önlem almayıp, buna seyirci kalmasıdır. Franz von Papen'in zihniyetini açıkça gösteren başka bir olay da, Nobel ödülü sahibi bilim adamı Max Planck'ın oğlu Erwin Planck'ın, Freisler Mahkemesi tarafından 20 Temmuz 1944 tarihli suikast girişimine katılmış olmakla suçlanması ve ölüme mahkûm edilmesi üzerine, mahkûmun eşinin Papen'e bir mektup yazıp kocasına yardım etmesi için ricada bulunmasını hiç umursamamış olmasıdır. Papen, 1944'ün kasım ayında Erwin Planck'ın lehine arabuluculuk yapmayı reddetmiş ve bahane olarak da nasyonal sosyalizm yönetiminin en yüksek yasal merciinin "Führer" olduğunu ileri sürmüştür.

Franz von Papen, 1939'un nisan ayı sonunda Türkiye büyükelçiliğine atandıktan hemen sonra İstanbul'daki Vatikan temsilcisi Angelo Roncalli ile bağlantı kurmuştu. Roncalli, "Doğu Güncesi" adını verdiği hatıratında, Türkiye'deki Alman elçisi ile sık sık buluştuğundan söz etmiştir. Fakat bu kayıtlarla Roncalli'nin von Papen'le buluştuktan sonra Vatikan'a düzenli olarak gönderdiği raporlarda, Türkiye'deki büyükelçinin Nazi işgali altında bulunan ülkelerdeki Yahudiler lehine girişimlerde bulunduğuna veya Yahudilerin Türkiye'den geçerek Filistin'e göç etmelerine yardım ettiğine dair bir açıklama yoktur. Oysa Uluslararası Raoul Wallenberg Vakfında muhafaza edilen "Roncalli Dossier" adlı belgelerde, 1941'den itibaren takibata uğrayan Yahudilerin kurtarılması amacıyla Roncalli'nin çok sayıda girişiminden söz edilmektedir. İsrail Meclisi Knesset'in 13 Mayıs 2014'te düzenlediği özel bir toplantıda, Papa XXIII. Johannes unvanını almış olan eski Vatikan Temsilcisi Angelo Roncalli'nin, Holokost diye adlandırılan Yahudi Soykırımında takibata uğrayan Yahudiler için yaptığı fedakârca girişimler anılmış ve övülmüştür.

Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesinde savaş suçlusu olarak yargılanmakta olan Franz von Papen ve avukatı Dr. Kubuschok'un, savunma amacıyla o sırada Paris'te bulunan Nuntius [Papalık Büyükelçisi] Angelo Roncalli'den istediği yazılı tanıklık belgesinin içeriği, davalıyı ve avukatını büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştı. Çünkü bu belgede von Papen'in Yahudilere yardım girişimlerinde bulunduğundan hiç söz edilmemişti. Bu

nedenle de tanıklığın Papen'e bir yararı olmadı. Ama bunun yerine Papen'in avukatı, Ankara'da yaşayan sürgünler arasındaki çok ünlü bir hekimin yeminli ve tasdikli ifadesini temin etmeyi başardı. Papen'in, Fransa'da yaşayan ve katledilmek üzere Polonya'ya gönderilecek olan 10.000 Yahudi'nin hayatının kurtarılmasına yardım ettiği bu sayede kanıtlanabildi.[20] Ne var ki bu tanıklığı doğrulayacak herhangi bir kaynak saptanamamıştır.

Franz Von Papen otobiyografisiyle geçmişin olaylarına ışık tutmayı denemiş, yaşam öyküsündeki kesintilere süreklilik ve anlam katmak istemiştir. Fakat yaşanan olaylardaki rolü konusunda kendini de yanıltmış olması, gerçekleri görmezden gelmesi ve çevresini etkileme tutkusu nedeniyle, anılarını kendi gururunu tatmin edecek biçimde değiştirmiş, geçmişte yaşadığı olaylara kendini temize çıkarmaya uygun bir biçim vermiştir. Bu nedenle de hatıratı tarihçiler için değerli bir kaynak olma niteliğini yitirmiştir. Üstelik 20. yüzyılın olaylarını aydınlatan erişilebilir kaynaklar giderek arttığından, von Papen'in verdiği bilgilerin gerçeklik değeri zamanla daha da azalacaktır.

Franz von Papen, Hitler'in sadık bir bendesi, adeta bir kölesiydi. En yakın çalışma arkadaşlarının Hitler tarafından öldürtülmesine rağmen efendisine itaat duygusu sarsılmadı ve "Üçüncü Reich"ın son aylarına kadar "Führer"in yanında olmayı azimle sürdürdü. Papen'in yaşamını, gerçekleri görmekten aciz olması, kader tarafından tarihte önemli bir yer almakla görevlendirildiğine dair inancı ve çevresindeki insanları etkileme tutkusu yönlendirmiştir. Papen, 1945'in Ocak ayı ortasında bile hâlâ bu duygularının etkisi altındaydı. Dışişleri Bakanı von Ribbentrop'a yazdığı bir mektupta, sonunda zafere ulaşacaklarına ve "kindar düşmanlarının planlarını bozguna uğratacaklarına" inandığını açıklamıştı: "Ulusumuz boşuna kurban vermiş olmayacak! Akıtılan kanlar boşa gitmeyecek! Avrupa'da yeni "Reich" doğacak ve adaletli bir düzenin güvencesini oluşturacak."[21]

Von Papen, "Üçüncü Reich"ın sona ermiş olmasından hiç etkilenmemiş gibi, on yıl sonra bile toplumun önemli bir kişisi olduğu

20 Dr. Alfred Marchionini'nin yeminli ifadesi, 8 Nisan 1946, IMT Nürnberg, v. Papen Dok. Nr. 95, Frage 6, Nuremberg Archives, H-1949 içinde, International Court of Justice, Lahey.

21 Papen'den Ribbentrop'a, 17 Ocak 1945; PAAA, Pers. H. Akten von Papen içinde, 010984, C. I, Rep. IV Personalia Nr.322.

inancıyla, kendisine müstahak olmadığı uygunsuz bir tavır takınıldığı ve haksızlık yapıldığı kanaatiyle, onurunun ve haklarının iade edilmesi için uğraştı, çeşitli davalar açtı. 1965'in mart ayı kadar geç bir tarihte söylediği şu sözler bile onun hâlâ kuruntular içinde olduğunu kanıtlamaktadır: "Kader, 1939'da Batı Avrupa'nın yaratıcı gücüne yeni olanaklar açmayı denedi."[22]

Franz Von Papen'in bütün umutlarını bağlamış olduğu "Das Neue Reich" (Yeni İmparatorluk) projesi çökünce, onun yerine koyabileceği başka bir şey arama gereğini duydu ve tutukluluğu sona erince de bunu Faşist İspanya'daki "Caudillo" Francisco Franko'da buldu... Papen, Federal Alman Cumhuriyeti'nin siyasi ve Katolik çevrelerinde tutunamamıştı. Siyaset alanı ve medya ona göre sosyalistlerin ve radikal solcuların elindeydi. Hatta ittifak devletlerinin Almanları yeniden eğitmeye çalışmaları, halkta bir "çözülme" hali yaratmıştı.

Papen, anılarını yazmaya karar verdiğinde, hayallerden ve gerçeklerden ibaret olan "kendi romanının yazarı" olmuştu. Bu romanda, ağır suçlar işlenen Nazi rejimi döneminde üstlendiği görevler nedeniyle herhangi bir pişmanlık duygusundan eser yoktur. "Führer" Adolf Hitler'in sadık bendesi, ömrünün sonuna kadar böyle duyguları tanımamıştır.

22 *Die Zeit*, 23.04.1965, Worte der Woche, Franz von Papen zur 150. Gründungsfeier des Westfälischen Ulanenregiments Nr. 5, 7 Mart 1965.

Birinci Bölüm

"REICH" UĞRUNA SON HİZMET

Kader beni vatanımızın yeniden doğması ve ulusumuzun kalkınması için yürünecek yolları açmakla görevlendirdiğinden beri, Nasyonal Sosyalizm hareketini ve bu hareketin başında bulunan Führer'i bütün gücümle desteklemeye çalıştım.
Franz von Papen'in Essen söylevi, 2 Kasım 1933

Bir Asker Siyaset ve Diplomasiyi Öğreniyor

Askerlik Yılları

Franz von Papen, 1939'da "Führer"in onu Ankara büyükelçiliğine atadığını öğrendiğinde, ulusuna hizmet etmek için daha farklı hizmetlerde bulunmayı hayal ettiğinden bu görevini pek de memnuniyetle karşılamamıştı. Bir zamanlar şansölyelik yapan, Adolf Hitler hükümetinde de şansölye yardımcısı olan Papen diplomasi eğitimi almamışsa da oldukça erken yaşta bu meslekle tanışma fırsatını bulmuştu. Çünkü Almanya'da imparatorluk döneminde, 1913 sonunda askeri ataşe olarak Washington büyükelçiliğinde görevlendirilmişti. Franz von Papen, henüz on bir yaşındayken askerliğe hevesli olduğu için kardeşleri ona "*Major*" (Binbaşı) adını takmışlardı. Askeri kariyeri 1891'de imparatorluk sarayının bulunduğu Bensberg'teki askeri okula girmesiyle başlamıştı. Daha sonra Berlin yakınındaki Gross-Lichterfelde'de, Hauptkadettenanstalt adıyla bilinen ünlü askeri lisede öğrenimini sürdürdü. Franz von Papen, Kayzer II. Wilhelm'in sarayında, imparatorun özel hizmetinde *Page* unvanıyla görev yaparak soylu sınıfının "adap ve usulünü" öğrendikten sonra, soylu ailelerin oğullarını gönderdikleri Düsseldorf'ta bulunan 5. Süvari Birliğine tayin edildi, arkasından da atlı birliklerin eğitildiği Hannover'deki binicilik okuluna devam etti, daha sonra Berlin, Dorotheenstrasse'deki Harp Akademisine girdi ve sonunda Berlin-Königsplatz'da bulunan kurmay okulunda eğitimini sürdürerek kurmay yüzbaşı rütbesine terfi etti.

Franz von Papen'in, 1914 başında Washington büyükelçiliğinin askeri ataşeliğine atanması, bir diplomatın görevlerini yakından tanımasına ve ayrıca da İngilizcesini ilerletmesine olanak sağladı. 1914'ün ağustos ayında Birinci Dünya Savaşı çıktığında bu görevini sürdüren Papen, bazı özel yeteneklere sahip olduğunu da kanıtladı. Örneğin New York'ta bulunan bir Alman ticarethanesinde "Savaş haberleri ajansını" kurdu. Bu kuruluşun casusluk faaliyetlerinde bulunduğu keşfedilince, ABD'de kalmaya devam etmesine izin verilmedi ve hizmet süresi dolmadan önce (pek de övünemeyeceği nedenler yüzünden) Almanya'ya dönmek zorunda kaldı. Franz von Papen, ABD'deki elçilik görevini sadece iki yıla yakın bir süre boyunca yerine getirebilmişti. 1915'in aralık ayı sonunda Amerikan hükümeti tarafından sanayi casusluğu ve itilaf devletlerine karşı sabotaj suçuyla ABD'den sınır dışı edildi. 1916'nın Nisan ayında ABD Federal Mahkemesi, Von Papen'e Erie ve Ontario göllerini birbirine bağlayan Welland Kanalı üzerinden geçen demiryolu köprüsünü havaya uçurmayı tasarlamak iddiasıyla dava açtı. Franz von Papen "Reich" şansölyesi konumuna getirilince, 1932'nin haziran ayı başında bu dava düşürüldü.

Buna karşın, 1916'nın temmuz ayında gerçekleşen "Black-Tom-Explosion" olayı, Papen'e uzun süre rahat ve huzur vermedi. Franz von Papen yıllarca bu olayda suçu olmadığını savundu. Hatta 1950 başında *Time* dergisine bir okur mektubu göndererek bu sabotajda rolü olduğu suçlamalarını kesinlikle reddetti. Patlamadan sonra yapılan araştırmalar sonucunda, New Jersey'deki Black Tom Island'da bulunan mühimmat depolarına ve mal aktarma merkezine yapılan sabotajın Alman ajanları tarafından gerçekleştirildiği saptandı. Alman ajanların amacı, bu malzemenin Avrupa'ya, itilaf devletlerine ulaştırılmasını önlemekti. Von Papen'in 1915 sonunda, ABD'den Avrupa'ya dönmek için bindiği gemi, Britanya'nın Falmouth Limanı'na uğradığında yapılan arama sırasında üzerinde gizli telgraf örnekleriyle yardımcılarının adları ve kendilerine havale edilen meblağların yazılı olduğu bir çek defteri koçanının bulunması onu zor duruma düşürdü. İngiliz propaganda teşkilatı Franz von Papen'in bu tedbirsizliğinden yararlandı ve söz konusu belgelerde yazılı adların öğrenilmesi

sayesinde sabotaj olayına karışan kişilerle, onların ilişki içinde bulundukları ABD'deki Alman casusluk ve propaganda örgütü çalışanları saptandı. Sonuç olarak Askeri Ataşe von Papen'in ajanlarının büyük bir kısmı ABD yetkili makamlarınca tutuklandı.

Olayda Büyük Britanya'ya ve Fransa'ya gönderilmesi planlanan toplam 1.000 ton mühimmat ve TNT tahrip edilmiş ve yedi kişi hayatını kaybetmişti. Patlama sırasında New York'taki Özgürlük Anıtı bile zarar görmüş ve kente gelen ziyaretçilerin, anıtı gezmesine on yıl boyunca izin verilememişti. Zararın 20 milyon dolar olduğu tahmin edilmekteydi.

Franz von Papen, 1915 ve 1916 yıllarında ABD'de çok tanınan biriydi, çünkü bütün ülkede yayınlanan gazetelerde sık sık adı geçiyordu. Papen'in bu olumsuz şöhretinden ötürü, daha sonra anılarını anlattığı kitap ABD'de büyük ilgi gördü. Çünkü herkes, Franz von Papen'in Hitler'in Almanya'da yönetimi ele geçirmesindeki rolünü öğrenmek istiyordu.

Birinci Dünya Savaşından sonra Black Tom tesisinin işletmecisi olan Leigh Valley Railroad Company, Almanya'dan tazminat isteme fırsatını kaçırmadı. 1921'de diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasından sonra hayata geçirilen Alman-Amerikan Karma Komisyonu konuyu inceledi. Davadaki gelişmeler hakkında medyada sürekli haberler yayınlanıyordu. Dava ancak 1939'da Lahey'deki Daimi Hakemlik Mahkemesi tarafından sonuçlandırıldı. Varılan karara göre, 1916'daki sabotaj Alman Devleti tarafından düzenlenmişti. Karardan 14 yıl sonra, 1953'te, 50 milyon Amerikan doları tutarındaki tazminat, taksitlere bölünerek Federal Alman Cumhuriyeti'ne yüklendi. Söz konusu ödemeler 1979'da yani Franz von Papen'in ölümünden 10 yıl sonra tamamlandı.

Papen, Nürnberg Mahkemeleri sırasında "kendi hakkındaki olumsuz propagandaya karşı çıkıp, bir düzeltme yapmayı ihmal ettiğine pişman olduğunu" açıklamakla, muhtemelen Black Tom olayına adının karışmış olmasının, Nazi yönetimindeki güç sahibi kişilerin işine geldiğini belirtmek istemişti. Çünkü bu karanlık olay her fırsatta ona hatırlatılıyor ve zor duruma düşürülmesine fırsat veriyordu. Von Papen, Nürnberg'deki ifadesi sırasında şunları söyledi: "Bu olumsuz propaganda otuzlu yıllara kadar peşimi bırakmamış, hatta günümüze kadar devam edip bana dam-

gasını vurmuştur."[1] Nitekim Henry Picker, "Führer'in Ana Karargâhında Masabaşı Sohbetleri" adlı yazısında 1942'de Adolf Hitler'in şu sözlerini kaydetmiştir: "Von Papen'in gizli telgrafları ve faturaları sakladığı bavulu kaybetmesi, ABD'de yaklaşık 5.000 ajanın yakalanmasına ve mahkûm edilmesine neden olmuştur."[2]

Hitler, bir yandan von Papen'in başına gelen talihsiz olayları kendi yararına kullanırken, öte yandan da devlet yönetimini ele geçirme çabaları sırasında onun desteğinden faydalanmış ve bu desteğin değerini de takdir etmiştir. Nitekim 1942'deki bir konuşması sırasında bunu dile getirmiştir: "Papen'in desteği bana çok yararlı oldu. İlk hamleye onun sayesinde girişildi. Kutsal anayasanın güçlü surlarını yıkıp içeri dalmayı o başardı."[3] Hitler bu sözleriyle, "Preussenschlag" (Prusya Darbesi) adı verilen olayı kast etmekteydi: 20 Temmuz 1932'de Prusya Şansölyesi von Papen hükümeti lağvetmiş, yani Weimar sistemini ortadan kaldırmış, böylece Hitler'in iktidarı ele geçirmesi için ilk adımı atmıştı. Prusya Darbesinden iki gün sonra, zamanın NSDAP propaganda işleri yöneticisi olan Joseph Goebbels, hafif endişeli bir takdir ifadesiyle şu sözleri kaydetmişti: "Prusya'da temizlenmesi gereken ayak takımının listesi hazırlandı. Bizimkilerden bazıları, Papen hükümetinin aşırı işgüzar davranmasından ve bize yapılacak iş kalmayacağından endişe ediyor."[4]

Franz von Papen, bir süre için diplomasi alanına sapıp orada dolaştıktan sonra, ister istemez Almanya'ya döndü ve 1916 başında yeniden asker üniformasını giydi. Fransa'ya karşı yürütülen savaşta kurmay subay olarak tabur kumandanlığı görevini üstlendi. 1917 ortasından itibaren, Falkenhayn Ordu Grubunun harekât bölümü başkanı olarak ilk kez Türkiye ile tanıştı. 1918'in ekim ayında ilan edilen mütarekeye kadar birkaç ay boyunca Osmanlı 4. Ordusunun kurmay başkanlığını yaptı. Daha sonra Marmara

1 Papen, 14 Haziran 1946, Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi, Materyaller ve dokümanlar içinde, Dok. D-714 - Zeno.org.

2 Henry Picker, *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier*, Stuttgart 1976, 7 Haziran 1942: Görüşme sırasında şu sorunlar gündeme geldi: a) İsviçre, b) Şifreleme: Hitler von Papen'in başına gelen olaya işaret etti: Von Papen'in çektiği gizli telgraflara ait makbuzların bulunduğu bavulun ele geçirilmiş olması, ABD'de 5.000 kadar ajanın mahkûm edilmesine neden olmuştu.

3 A.g.e. s. 18/19 Ocak 1942.

4 Goebbels, 22 Temmuz 1934, *Vom Kaiserhof zur Reichskanzlei* içinde, Münih, 1934, s. 133.

Denizi kıyısında Moda'daki gözaltı kampında tutuldu. Almanya'da kayzer yönetiminin sona ermesiyle birlikte Papen'in askerlik yaşamı da sona erdi.

Bahtsız Siyaset Adamı

Monarşi taraftarı ve asker zihniyetli Franz von Papen 1919 başında memleketine döndüğünde Alman ordularının yenilgiye uğramış olması nedeniyle ülkede bir isyan havası esmekteydi. Çok sevdiği kayzerinin tahtı bırakmak zorunda kaldığı ve kendisi de bütün geleneksel güvencelerini yitirmiş olduğundan tam bir şaşkınlık içindeydi. "Benim tanıdığım ve sevdiğim dünya artık geçmişte kalmıştı. Dünyamızı dolduran, hizmet etmiş olduğumuz, devamı uğruna savaştığımız, kanımızı döktüğümüz değerler artık anlamını yitirmişti."[5] Franz von Papen, anılarını yazdığı *Der Wahrheit eine Gasse* adlı kitabında yaşamının bu sarsıcı dönemini böyle anlatmıştı. Papen'in daha sonraki yaşamına ait birçok girişimi ya da ihmali bu ruhsal durumuyla açıklanabilir.

Franz von Papen, büyük saygı duyduğu "Tannenberg Kahramanı" Mareşal von Hindenburg'u ilk defa 1919'da Kolberg'deki karargâhında ziyaret etmişti. Ona Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu, savaştaki son çarpışmalar ve Türkiye'deki gözaltı kampında Liman von Sanders ile yaptığı tartışma hakkında bilgi vermişti. Papen'in hatıratında bildirdiğine göre, General von Sanders, Türklerin gözaltı kampında bir askeri konsey kurmaya niyetlenmişti.[6] Papen anılarında, Prusyalı bir binbaşı olan kendisinin Prusyalı bir generale küstahça karşı çıkmasını ve tartışmasını anlatarak övünmeye eğilimli olduğunu belli ediyor. Oysa kaybedilen bir savaştan sonra bir gözaltı kampına kapatılmış olmak gibi olağanüstü bir durumda bile, bir subayın –rütbesi ne olursa olsun– kendi üstü olan bir subaya, onun izniyle bir öneride veya bir uyarıda bulunabilse bile, asla saygıda kusur edemez, durum ne olursa olsun üstüne kayıtsız şartsız boyun eğmek zorundadır. Askerliğin birinci kuralı budur. O günün koşulları göz önünde bulundurulduğunda, Papen'in Sanders ile "kavga ettiğinden" söz etmesi, hoşgörüyle karşılanabilecek bir davranış değildir.

5 Papen, *Der Wahrheit eine Gasse*, Münih 1952, s. 116.
6 A.g.e. s. 111.

Binbaşı Franz von Papen Mart 1919'da asker üniformasını sırtından tamamen çıkardı. Yeni cumhuriyet yönetiminin Reichswehr adı verilen ordusunda artık kendisine yer yoktu. Bu nedenle Westfalya'nın Dülmen Bölgesinde kiraladığı Merfeld Çiftliğini işletmeye karar verdi. Westfalya'nın koyu Katolik ve tutucu çiftçilerinin arasında kendini huzurlu ve mutlu hissediyordu. Ayrıca bölgenin "onursal belediye reisi" seçilmesi de onu memnun etmişti. 1921'den itibaren, tarımla uğraşan soyluların çıkarlarını koruyan Katoliklerin siyasi partisi olan Deutsche Zentrumspartei (Alman Merkez Partisi) üyeliğine seçildi ve Prusya parlamentosuna girdi. Papa XI. Pius da onun bu konumunu göz önüne alarak kendisine Papalık Mabeyincisi unvanını verdi. 1923'ten itibaren Vatikan'ı ziyaret edenler onu papa için düzenlenen törenlerde, gösterişli İspanyol saray kıyafeti içinde görevini yerine getirirken sık sık görme fırsatını bulurlardı.

Von Papen bundan sonra siyaset ve toplum içindeki ilişki ağlarını daha da genişletti. Berlin'de Herrenclub derneğinin kurulmasını teşvik edip kurucusu ve üyesi sıfatıyla yönetim kadrosunda yer aldı. Derneğin tüzüğü gereği, üyelerinin çoğu toplumda kabul görmüş soylu kişilerden oluşuyordu. Papen ayrıca Berlin'de yayınlanan *Germania* adlı Zentum Partisi gazetesinin yönetim kurulu başkanı ve faal üyesi oldu. Devlet Başkanı Paul von Hindenburg ile de sık sık görüşüyordu. Nitekim 1925 baharında Alman Devleti'nin başına geçecek kişinin belirlenmesi için yapılan seçimde, oyunu –kendi partisinin temsilcisi olan Wilhelm Marx'a değil, Hindenburg'a vererek ağırlığını ondan yana koydu. Papen, kısa sürede Hindenburg'un güvenini kazandı.

Franz von Papen, 1932'de Devlet Başkanı von Hindenburg sayesinde, ömrü çok kısa olan Weimar Cumhuriyeti'nin[7] yönetim kadrosunda yer alan 12 şansölyenin on birincisi oldu. "Baronlar Kabinesi" adı verilen hükümetin kurulmasından 170 gün sonra, Adolf Hitler'i "ulusal kalkınma" amacıyla kurulan koalisyon hükümetine katılmaya ikna etme görevi Papen'e yüklendi ve bu vesileyle Papen, Hitler'in bazı aşırılıklarını gidermeyi ve onu

7 Weimar Cumhuriyeti, Almanya'da Philipp Scheidemann'ın 9 Kasım 1918 tarihinde cumhuriyetin kurulduğunu ilan etmesi ile başlayıp 30 Ocak 1933 tarihinde Adolf Hitler'in şansölye olmasına kadar süregelmiş döneme verilen isimdir. Adın kaynağı Birinci Dünya Savaşından yenilgiyle çıkılması sonucu Alman monarşisinin yıkılması üzerine yeni anayasayı oluşturmak için 1919'da milli meclisin toplandığı Weimar Kenti'dir –ed.n.

eğitmeyi de kabul etmek zorunda kaldı. Von Papen'in bu yoldaki çabaları gerçek amacına ulaşacağına, Hitler'in yönetimi tamamen kendi ellerine geçirmesiyle sonuçlandı. Yeni devlet şansölyesi 30 Ocak 1933'te von Papen'i şansölye yardımcılığına atadı. Aslında Weimar Cumhuriyeti'nin son zamanlarında bu konuma getirilen kişinin sadece temsili bir görevi vardı ve kendisinden siyasi faaliyette bulunması beklenmiyordu. Hitler'in yönetimi ele almasından yaklaşık altı ay önce, 1932'nin haziran başında von Papen, şansölye yardımcılığını Hitler'e teklif etmiş, ama o bu öneriyi kabul etmemişti. Reddinin nedeni olarak da bir şansölye yardımcısının ancak şansölye hastalandığı zaman devreye gireceğini ve kendisi şansölye yardımcısı olursa da muhtemelen von Papen'in hiç hastalanmayacağını ileri sürmüştü.

Von Papen, geçmişteki olaylara dönüp baktığında, şansölye yardımcısı konumuna getirildiği zaman, daha önce Hitler'in başına gelenleri aynen yaşadığını anımsayarak şu saptamayı yapmıştır: "Şansölye yardımcılığına atandığım zaman hiçbir görev yapamazdım çünkü şansölye hiçbir zaman buna fırsat vermezdi."[8] Von Papen'in, Weimar Cumhuriyeti'nde şansölye yardımcılığı dışında, sorumlu olduğu özel bir görevi yoktu. Oysa Hitler'in yönetimindeki hükümette Prusya içişleri bakanı olarak en büyük ve en önemli eyaletin denetimi ellerine teslim edilmiş olduğundan, Hitler ile birlikte Devlet Başkanı von Hindenburg'a rapor vermekle görevliydi.

Hitler 1933'ün nisan ayı ortasında Hermann Göring'i Prusya başbakanlığına atadığından Franz von Papen Prusya içişleri bakanlığı unvanını ona devretti. Papen, nisan ayında Devlet Başkanı von Hindenburg'un kabinesindeki özel konumundan da vazgeçmek zorunda kaldı. Çünkü von Hindenburg, şansölye ile birlikte şansölye yardımcısının de kendisine rapor vermesi uygulamasını iptal etmişti. Von Papen anılarında, devlet başkanının bu kararının nedenini şöyle açıklamaktadır: "Hindenburg, Hitler'in bunu kendisine güvenilmediğinin bir belirtisi olarak yorumlayıp güceneceğini düşünerek, onu kırmamak için bu kararı iptal ettirdi."[9] Bir ay sonra, yani mayıs ayı ortasında Hitler, yardımcısı Papen'in bu kaybını telafi etmek için ona özel bir büro kurdu. Papen'in yaradılışına ve yeteneklerine

8 Papen, *Wahrheit*, s. 326.
9 A.g.e. s. 294.

çok uygun olan ve bir üst düzey görevliye yakışır nitelikteki bu büroya Devlet Şansölye Yardımcılığı Dairesi adı verildi.

Halkın "Devlet Şikâyet Dairesi" veya "Üçüncü Reich'ın Ağlama Duvarı" diye söz ettiği bu resmi dairede von Papen'in pek sözü geçmezdi. Buna karşılık emrine verilen aktif "Genç Muhafazakârlar," ellerine geçirdikleri olanaklar sayesinde Nazi rejimini zor kullanarak yıkma planları tasarlayabilirlerdi.[10] 1933'ün kasım ayı ortalarında Hitler, Papen'e ayrıca "Reich Hükümetinin Saar Bölgesi Yetkilisi" unvanını da verdi. Papen aslında bu unvanı almakla, eskisinden çok daha önemli bir yere gelmiş sayılmıyordu. Papen'in bu konumdaki başlıca görevi, Versailles Anlaşması uyarınca Saar bölgesinin 1 Ocak 1935 tarihinde "Reich" topraklarına iade edilmesi konusunda yapılacak oylamaya Saar Bölgesi halkının katılmasını ve kabul oyu vermesini sağlayacak propaganda etkinlikleri yapmaktı.

Franz von Papen, 1933'ün temmuz ayında devleti bir Konkordato Anlaşması imzalamaya teşvik ederek ve bununla ilgili görüşmelere katılıp anlaşmanın sonuçlandırılması için çaba harcayarak düşüncelerine tamamen uyan bir rolün sahibi olmuştu. Bu konkordatodan amaçlanan, Vatikan'ın ve Almanya'daki piskoposluğun Nasyonal Sosyalist Devlet içindeki Katolik cemaatine ait dernekler ve dini okullar üzerindeki yetkilerini düzenleyecek bir hukuki zemin oluşturmaktı. Ayrıca devlet bu girişimle ilk önemli anlaşmasını gerçekleştirmiş ve uluslararası ortamda yasal bir hükümet olarak kendini kabul ettirmiş olacaktı.

Von Papen, daha bir yıl bile geçmeden 17 Haziran 1934'te Marburg'da verdiği söylevde, devlette konkordatoya rağmen Hıristiyanlık ilkelerinden uzaklaşma eğilimi saptadığını belirtti. Nasyonal sosyalist yönetimin marazi gelişmeler göstermesini ve "sürekli bir devrim faaliyeti içinde" olmasını eleştirdi. Bu açıklamalarıyla hem kendine hem kamuoyuna milliyetçi-muhafazakâr bir devlet oluşturma tasarılarının Nasyonal Sosyalizmin saldırılarına direnemeyip yenildiğini ve Hitler için kendisinin dekoratif bir ögeden ibaret olduğunu anlatmak istiyordu. 18 Haziran'da da Hitler'e şansölye yardımcılığından ayrıldığını ve bu görev hakkında karar vermeyi

10 Bkz. Rainer Orth, doktora tezi: "Der Amtssitz der Opposition?" 1933/1934 yıllarında Reich şansölye yardımcısının çalışma odasında görüşülen politikalar ve hükümeti devirme planı.

kendisine bıraktığını bildirdi, cevap gelmeyince bir gün sonra tekrar yazdı. Ama "Führer" bu yazılara ne bir yanıt verdi ne de bir tepki gösterdi.

Marburg söylevinin metni, von Papen'in danışmanı ve Genç Muhafazakârların fikir kaynağı olan Edgar Jung tarafından kaleme alınmıştı ve Papen'i bu konuşmayı yapmaya teşvik eden de bizzat Jung'tu. Bu söylev milliyetçi muhafazakârların, NSDAP'ın paramiliter teşkilatı SA'nın ikinci devrimine[11] karşı son başkaldırısı oldu. Von Papen'in önce yabancı medyanın eline geçmesi sağlanan söylevi, "Reich" sınırları içinde yayınlanmasının yasaklanmasına karşın gerek ülke içinde gerekse dışında büyük ilgi gördü. Ama bu da aslında Hitler'in işine geldi, çünkü bu sayede kışkırtılan SA teşkilatı gücünü gösterme fırsatını kullanmakta gecikmedi. Düzmece bir olay olan "Röhm Darbesi" bahane edilerek, nasyonal sosyalistlerin karşıtları ve işlerine gelmeyen milliyetçi muhafazakârlar, Gestapo'dan ve askerlerden destek alan SS[12] birliklerince ortadan kaldırıldı. Papen ise kendisi ve yandaşları için Devlet Başkanı Hindenburg'dan destek isteme fırsatını kaçırdı.

Röhm'ün tasfiye edildiği gece gerçekleştirilen Edgar Jung cinayetinin ayrıntıları bugüne kadar aydınlatılamadı. Ama Von Papen'in yardımcısı Herbert von Bose'nin öldürülmesi hakkında bilgimiz var. Bose'nin mesai arkadaşlarının bir kısmı tutuklanırken, bir kısmı kaçmayı başardı, Bose ise 30 Haziran 1934 günü, şansölye yardımcılığı dairesinin bulunduğu Palais Borsig'de SS militanları tarafından vuruldu.

Von Papen 3 Temmuz günü şansölyeyi makamında ziyaret ettiğinde, Hitler, şansölye yardımcılığı dairesinde cereyan eden olayları kamuoyununa açıklayacağını ama Bose cinayeti hakkında bilgi veremeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine von Papen ertesi gün resmi bir mektup yazarak olayın hukuk yoluyla aydınlatılmasını istedi. Daha sonra da Hitler'e birçok mektup göndererek, tutuklu yardımcılarının kendisine bağlılık ve sadakatlerini kanıtlamaya çalışarak serbest bırakılmalarını istedi.

11 Hitler'in iktidara gelişinden sonra Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin (NSDAP) paramiliter teşkilatı SA'nın (Sturmabteilung, Fırtına Taburları) başında Ernst Röhm bulunuyordu. Onunla birlikte Gregor ve Otto Strasser de partinin adındaki "sosyalist" ve "işçi" sözcüklerine daha büyük vurgu yapıyorlar, iktidarın seçkinlerin elinden alınıp halka verilmesi için bir "ikinci devrim"e ihtiyaç olduğunu ileri sürüyorlardı –ed.n.

12 Adolf Hitler ve diğer parti liderleri için özel muhafız birliği olarak kurulan *Schutzstaffel* (SS, Koruyucu Takım) Nazi terörünün önemli bir aracıydı –ed.n.

Papen'in talebi, özellikle de Hitler, Herbert von Bose'nin öldürülmesini 3 Temmuz 1934 günü yani Papen ile görüştüğü gün "Devletin Meşru Müdafaa Tedbirlerine Dair Kanun" ile resmen yasallaştırdığı için tamamıyla temelsizdi. Kanun sadece bir maddeden ibaretti: "30 Haziran ile 1-2 Temmuz 1934 tarihlerindeki devletin bekasına ve vatana ihanete yönelik saldırıların bastırılması için alınan tedbirler yasaldır."[13] Böylece Almanya tamamen keyfi kararlarla yönetilen bir ülke haline geldi ve Hitler yargı sisteminin başına getirildi. Von Papen, 30 Haziran tarihinden itibaren üç gün boyunca ev hapsine mahkûm oldu. O andan itibaren de Marburg söylevi nedeniyle, Nazi yetkililerinin her an kendisine karşı bir tepki göstereceklerini hesaba katması gerektiğini anladı.

Von Papen, Hitler ile konuşmasından bir gün sonra, 4 Temmuz 1934'te, görevinden ayrılmak istediğini bildirdiği dilekçesinde, bu kararını "Uzun Bıçaklar Gecesi" adıyla anılan olayın etkisi altında verdiğini açıkladı ve şu sözleri ekledi: "Görevden ayrılmama izin vermenizi içim rahat olarak isteyebiliyorum, çünkü 30 Ocak 1933 tarihinde birlikte yaratmaya başladığımız eser, göründüğü kadarıyla artık her türlü saldırıya karşı güvenceye alınmıştır. Ayrıca beni Saar Bölgesi komiserliği görevimden de azat etmenizi rica ediyorum. Dün arz etmiş olduğum, şerefimin iade edilmesi dileğim hakkında kısa sürede karara varacağınızı umuyorum. Size ve büyük emekler harcadığınız vatanımız Almanya'ya daima sadakatle bağlı kalacağımı bildiririm."[14]

Bu olaydan 12 yıl sonra, Nürnberg Mahkemesi duruşmalarında, Britanya adına başsavcılık görevi yapan Sir David Maxwell-Fyfe, von Papen'e hayretle: "Bu mektubunuz sizin gerçek kanaatinizi mi ifade ediyordu?" diye sorduğunda, von Papen şu yanıtı vermişti: "Evet. Çünkü iç politika konusunda Hitler ile farklı düşünüyor olsam da bundan sonra yapacağı işlerin Almanya için sakıncalı olmamasını ümit etmek zorundaydım."[15] Bu sözler, Almanya'nın muhafazakâr üst sınıflarının önemli bir temsilcisi olan von Papen'in, sadece Nazilerin amaçlarını değil yöntemlerini de onayladığını gösteriyordu.

13 Devlet Savunma Teşkilatının tedbirleri hk. yasa (03. 07. 1934), belge arşivi: http://www.document Archiv.de/ns/stnotw.html, 06.01.2016

14 Papen'den Hitler'e, 4 Temmuz 1934, Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Nürnberg, 18 Temmuz 1946.

15 Papen, 18 Haziran 1946, Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Nürnberg.

Papen'in Hitler'e sadakatini bildirmesi, şerefinin iade edilmesi işlemlerinin hızlandırılmasını istemiş olmasından ileri gelmiş olabilir... Ne var ki Papen, dilekçesinde sözünü ettiği konuların en kısa zamanda gerçekleştirilmesini, şerefinin iade edilmesini, protestolarına ve görevinden ayrılma dilekçesine yanıt verilmesini uzun zaman beklediyse de istediği yanıtı alamadı.

Bunun yerine, 13 Temmuz 1934'te Hitler'in Reichstag'da[16] verdiği söylev, o günlerde ülkede egemen olan koşullar hakkında ayrıntılı bilgi edinmesini sağladı. Hitler şöyle konuşmuştu: "Bu haince girişimin elebaşlarının vurulmasını ben emrettim. Ayrıca içimizde kanımızı zehirleyen çıbanların da ateşle dağlanmasını ve çıplak etimizden içimize doğru ilerleyen bütün hastalık odaklarının temizlenmesini de ben emrettim. Eğer bir kişi karşıma çıkıp da suçluları neden yasal yolla mahkûm ettirmediğimi soracak olursa ona verecek yanıtım şudur: Bu saatte Alman ulusunun kaderinden ben sorumluyum ve bundan sonra da Alman ulusunun en üst yargıcı benim."[17] Nazi rejiminin en parlak hukukçusu olan Carl Schmitt, Hitler'in bu kararı için gerekli olan hukuki açıklamayı yaptı ve bu olayda "Führer"in özel arzusu doğrultusunda hukukun korunmasına yönelik önlemlerin alınmasının zorunluluğunu, bu nedenle de "Führer"in kararı doğrultusunda sakıncalı kişilerin öldürülmesinin yasalara uygun olduğunu bildirdi.

Von Papen'in, 14 Temmuz 1934 tarihindeki bu söyleve karşılık olarak Hitler'e yazdığı mektupta, "Führer"in söylevinde savunduğu fikirlere itiraz etmediğini, aksine görüşlerine katıldığını ve tüm eylemlerini onayladığını bildirdiği saptanmaktadır. "Dün akşam ulusumuza ve tüm dünyaya, bizi 30 Haziran olaylarına götüren iç gelişmeler hakkında geniş bilgi verdiniz. İkinci Devrimin bastırılmasını başardınız ve Alman ulusuna, bir devlet adamının sahip olması gereken sarsılmaz ilkeleri yeniden benimsemesi gerektiğini bildirdiniz. Bu davranışınızdan ötürü elinizi sıkmak ve size teşekkür etmek isterdim. Saptamalarınız, bu haince girişimlerle bir ilişkim olduğu kuşkusunun yaratılmasının bilinçli olarak kişiliğime leke sürmek ve onurumu zedelemek amacından kaynaklandığını tarih önünde açıkça

16 Reichstag, Adolf Hitler'in Almanya'nın başına geçişine kadar Almanya Meclisinin toplandığı yerin adıdır. Meclis 1933'te Nazilerin düzenlediği Reichstag Yangını komplosundan sonra Kroll Opera Binası'na taşındı. Bugün Almanya Meclisi Berlin'de, yine aynı isimli binada toplanmaktadır –ed.n.

17 Hitler'in Reichstag söylevi:13 Temmuz 1934. Tutanak: reichstagsprotokolle.de

ortaya koymaktadır. Bunu saptamış olmanızdan ötürü size minnettarım."[18] Von Papen bununla şeref ve itibarının iade edilmiş olduğuna kanaat getirdi ve yakın çalışma arkadaşlarının acımasızca öldürülmesini göz ardı ettiği gibi, halen üyesi olduğu hükümetin, siyasi ilkelerini gerçekleştirmek için cinayetten bile kaçınmayacağını da içine sindirdi.

1946'nın haziran ayı ortasında Nürnberg Mahkemesindeki duruşma sırasında, söz konusu olaylara şaşırdığını belirten Sir David Maxwell-Fyfe, davalıya şu soruyu yöneltti: "Ama Bay von Papen... Siz bir zamanlar devletin şansölyesiydiniz ve bizzat belirttiğinize göre, Almanya'daki Katoliklerin de önderiydiniz, ayrıca kayzer ordusunda yüksek rütbeli bir subay olarak hizmet etmiştiniz ... Siz o günlerde 'Ben siyaset uğruna cinayeti, soğukkanlılıkla insan öldürmeyi kabul edemem!' deseydiniz, belki bu sözleriniz kendi şahsınız için tehlikeli olsa bile, o yozlaşmış hükümetin çökmesini sağlayabilirdi. Öyle değil mi?"[19] Bu soruya von Papen'in şaşırtıcı yanıtı şu oldu: "Evet, bu mümkündü. Ama ben bu görüşümü kamuoyu önünde açıklasaydım, büyük bir olasılıkla çalışma arkadaşlarım gibi ben de günün birinde ortalıktan kaybolurdum. Ayrıca, zaten görevimden istifa etmekle bu olayla bir ilgim olmadığını bütün dünyaya bildirmiş oldum..."[20]

Aslında 1934'ün temmuz ayı sonuna kadar dünya kamuoyunun von Papen'in istifasından haberi olmamıştı. Bundan yıllar sonra yazdığı anılarında, Nürnberg Mahkemesindeki ifadesinin zıddı olan şu açıklamayı yapmıştır: "...çünkü istifamın ve itirazlarımın kamuya açıklanmasının Hitler tarafından sürekli engellediğini, dostlarımdan ve tanıdıklarımdan oluşan küçük bir çevrenin dışında hiç kimse bilmiyordu."[21] Von Papen Hitler'in böyle davranmasının nedenini bildiğini sanıyordu, ama bu bilgisini ancak savaştan sonra açıkladı. Buna göre Papen, Hitler'in bazı davranışlarının belli bir açmazdan kaynaklandığını ve bu nedenle kendisine karşı radikal önlemlere başvurmaktan çekindiğini biliyordu.[22] Kendisi eski devletin

18 Papen'den Hitler'e 14 Temmuz 1934, Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Nürnberg, 18 Temmuz 1946, Dok. D-718.
19 Maxwell-Fyfe, 18 Haziran 1946, Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Nürnberg.
20 Papen, 18 Haziran 1946, Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Nürnberg.
21 Papen, *Wahrheit*, s. 382.
22 Papen'den Stackelberg'e, 19 Aralık 1957, Von Papen'in kişisel arşivi, 010984, C. I, Rep. IV, Personalia Nr.322.

ordusunun başında bulunan hemen hemen bütün generallerle ve ordudaki kendi yaşıtlarıyla dostluk bağlarını sürdürmekteydi ve onların bir savaş macerasına atılmaya karşı dirençlerine de tamamen katılıyordu. Bu durumda von Papen'in etkisiz hale getirilmesi, Adolf Hitler ile generaller arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine sebep olabilirdi. Papen bu açıklamalarına şunları da eklemişti: "Bunun da ötesinde, Hitler benim Roma-Katolik Kilisesi ile yakın ilişkilerimi biliyordu ve çok geniş Katolik çevrelerin bana duydukları güven nedeniyle tepki gösterebileceğini, dolayısıyla da kiliseyle arasındaki gerilimin artabileceğini tahmin ediyordu."

Von Papen'in açıkladığı gibi, askeri ve dini çevrelerdeki güçlü etkisi nedeniyle, Hitler'in "belli bir açmaz içinde bulunduğu" sırada, "Uzun Bıçaklar Gecesi" katliamından sonra Nazi cinayet rejimine karşı protestolarda bulunması hiç kuşku yok ki yurtdışında tepkisiz kalmayacaktı. Aslında von Papen hükümeti deviremezdi, çünkü cinayetler 3 Temmuz 1934 tarihinde Hindenburg'un imzaladığı "Devletin Meşru Müdafaa Tedbirlerine Dair Kanun"la yasaya uygun duruma getirilmişti. Ama von Papen bu cinayetleri açıkça protesto etmiş olsaydı "ortadan kaybolan" çalışma arkadaşlarından daha farklı bir muamele görecekti. Hitler, Wallerfangen'deki çiftliğine çekilmesini isteyecek ve o da bu isteği kabul etmek zorunda kalacaktı. Oysa von Papen'in totaliter rejim yanlısı olması ve kader tarafından görevlendirildiğine inanması, bunun da ötesinde kendini aşırı beğenmesi, Hitler rejimindeki faaliyetlerini sürdürme isteğini bir saplantı haline getirmişti. Nitekim anılarında, rejime yönelttiği protestoların ve şansölye yardımcılığından istifa ettiğine dair dilekçesinin kamuya açıklanmasının Hitler tarafından önlenmiş olduğunu belirtmesi, akla kendi kitabından alıntılanan şu soruyu getirmektedir: "Tarih önünde sorumlu olan devlet adamı karar alırken kendisini kamuoyunun o andaki kanaatine bağımlı kılabilir mi?"[23] Papen bu anlayışla Nazi cinayet rejimine sorunsuzca on yıl daha görev bilinciyle hizmet etti.

Hitler'in Lütfuyla Diplomat Olmak

Von Papen, görevinin bilincinde bir devlet adamı sıfatıyla 4 Temmuz 1934'te "Führer"e söz verdiği üzere, bundan sonra da Adolf Hitler'e

23 Papen, *Wahrheit*, s. 382.

sadakatle bağlı kaldı. Ama onun amaçlarına farklı bir alanda hizmet etti. Yıllar sonra kaleme aldığı anılarında bunu şöyle dile getirmektedir: "Marburg'daki söylevimden sonra "Röhm" darbesi haberini alınca, Nasyonal Sosyalist devriminin Hıristiyanlık ilkelerine uygun bir devlet düzeni kuracağı umudunu tamamen yitirmiştim. Dış siyasete ilişkin umutlarımın da yıkılacağını tahmin ediyordum."[24] Nitekim Führer, "Uzun Bıçaklar Gecesi"nden bir hafta sonra, yani 6 Temmuz 1934'te von Papen'e diplomatik bir göreve atanmayı teklif edince, Papen, gerçekleşmesinden endişe duyduğu korkunç olayları ülkesinden uzak tutmak amacıyla bu görevi kabul edeceğini bildirdi. Bunun üzerine Hitler, Şansölye Bürosu Şefi Hans-Heinrich Lammers'i von Papen'e gönderip ona Vatikan büyükelçiliğini teklif etti.

Adap ve usüle uygun davranmaya pek meraklı olmayan Hitler, Lammers aracılığı ile Papen'e bir mesaj daha iletti. Von Papen, hatırladığı kadarıyla, bu olayı şöyle anlatmaktadır: "Hitler, maddi durumumun iyi olduğunu bildiğinden, bana Vatikan büyükelçiliğini çekici göstermek amacıyla, bu makamın maddi getirisinin benim için tatminkâr olmaması durumunda, benim isteğim doğrultusunda maaşıma zam yapılabileceğini de bildirdi." Von Papen sözlerine şöyle devam etmektedir: "Ben çevremdekilere saygılı davranan nazik bir adamım ve her zaman sinirlerime hâkim olmayı başarırım. Ama bu sözleri duyunca çileden çıktım ve Bay Lammers'in yüzüne karşı öfkeyle bağırdım: "Siz ve Führer benim satın alınabilecek bir mal olduğumu mu sanıyorsunuz? Bana böyle bir teklifte bulunmak büyük bir küstahlıktır. Bunu Führer'e bildiriniz."[25]

Von Papen'in, bu teklifi bir küstahlık olarak nitelemesinin nedeni, sadece maaşının artırılmasından söz edilmesini aşağılayıcı ve onur kırıcı bir davranış olarak algılaması değildi. Üç gün önce Hitler'e sözlü olarak "son günlerdeki olaylar hakkındaki görüşlerini" bildirmiş ve ona 18 ve 19 Haziran günlerinde görevden ayrılma kararına dair kendisine bir dilekçe gönderdiğini anımsatmıştı. Bir gün sonra tekrar yazılı olarak, onurunun zedelenmiş olduğunu hatırlatmış ve birkaç saat zarfında bunun telafi edilmesini beklediğini bildirmişti. Ama sadece saatler değil, günler geçtiği

24 A.g.e. s. 381.
25 A.g.e. s. 362.

halde, Lammers'in geldiği 6 Temmuz'a kadar von Papen'in zedelenmiş onuruyla ilgili istekleri yerine getirilmemişti. Belliydi ki, Hitler için von Papen'in sadakati, onurundan daha önemliydi... Von Papen'in 1934'ün temmuz ayında Hitler'e hitaben yazdığı altı mektubun hiçbirinde "satın alınabilir bir nesne" yerine konmuş olmasını protesto eden sözlere rastlanmamaktadır. Ama *Der Wahrheit eine Gasse* kitabında okurlarına Lammers ile yaptığı konuşmayı aktararak kendisinin "Führer"in her davranışını daima hoş karşılamamış olduğunu kanıtlamak istemiştir.

Aslında von Papen Vatikan görevinin kendisine teklif edilmesini hiç de uygun bulmamıştı. Çünkü bir yıl önce devlet ile Vatikan arasındaki Konkordato Anlaşmasını kendisi hazırlamış, müzakereleri yürütmüş ve sonunda imzalamıştı. Bundan sonra Roma'da görev yaptığı takdirde, Vatikan'daki muhatapları, papalık nezdindeki büyükelçi olması sıfatıyla, konkordatonun ihlal edildiğine dair kendisine sürekli şikâyetlerde bulunacak ve o da bunlarla uğraşmak zorunda kalacaktı. Von Papen, Berlin'de bulunan Apostolik Nuntius konumundaki (yani Vatikan'ın büyükelçi düzeyindeki temsilcisi) Cesare Orsenigo ile 1933'ün aralık ayı ortasında şansölye yardımcılığı ofisinde yaptığı bir konuşmayı çok iyi hatırlamaktaydı. Konu, 1933'ün temmuz ayında çıkarılmış bir yasaydı. Bu yasa uyarınca kalıtsal hastalıkların kuşaktan kuşağa geçmesini önlemek için, böyle bir tehlikenin var olduğu tahmin edilen doğumların engellenmesini öngörüyordu ve Nuntius da kendisine kısırlaştırma işlemi konusunda Katolik mezhebinin doktrinlerini açıklamıştı. Devletin bu konuya ilişkin çıkardığı yasa, Katoliklerin birçok konuda verdikleri tavizlere karşın, Tanrı'nın koyduğu yasaların ihlali sayılmaktaydı. Nuntius, bazı Katolik rahiplerinin komünistlerle işbirliği yaptıkları şüphesiyle tutuklanmış olmalarından ve Nazi rejiminin Katolik basınına baskı uygulamasından da şikâyetçiydi. Bu konuşmadan sonra Nuntius Orsenigo, Vatikan'a gönderdiği raporda şunları yazıyordu: "Von Papen'e ayrıca hükümetinin bizim protestolarımız karşısında suskun kalmakta direttiğini de söyledim."[26]

26 Orsenigo'dan Pacelli'ye, 10 Aralık 1933: Apostolik Nuntius Cesare Orsenigo'nun Almanya'dan 1930-1939 yılları arasında gönderdiği raporlar. Bölüm 1. 1933 yılı. Deutsches Historisches Institut (Roma), Kommission für Zeitgeschichte (Bonn) ve Arcivio Secreto Vaticano kurumlarının işbirliği ile hazırlanıp Thomas Berchenmacher tarafından yayınlanmıştır: http//www.dhi-roma.it/orsenigo.html, Dok. Nr. 308, 15 Mart 2006.

Von Papen, Hitler'in kendisine yaptığı öneriye öfkelendiğini ileri sürmekteyse de aslında bu teklife hiç şaşırmamış olması gerekirdi. Çünkü 4 Temmuz'da Hitler'e gönderdiği mektupta şunlar yazılıdır: "Eylül ayına kadar şansölye yardımcısı olarak görevime devam edeceğim. Daha sonra dışişleri hizmetinde görev almayı tercih ediyorum."[27] Demek ki von Papen niyetini değiştirmiş, 18 ve 19 Haziran tarihlerinde Hitler'e bildirmiş olduğu acil istifa talebinden vazgeçmişti. Eylül ayına kadar şansölye yardımcılığı görevini sürdüreceğini bildirdiğine göre, Hitler'in 13 Temmuz'da mecliste verdiği söylevden sonra onurunun iade edilmiş olduğunu kabul etmişti... Ama *Der Wahrheit eine Gasse* kitabında okurlarına bunu bildirecek yerde, Hitler'in, istifasını ve protestolarını içeren mektubunu kamuya açıklamamış olmasından yakınmaktadır.

Franz von Papen'in kendi sözleriyle "Almanya'nın dış politika alanında iflas etmesini önleyebilmesi için" 1934'ün eylül ayından önce çok uygun bir fırsat ortaya çıkmıştı. 25 Temmuz 1934'te iki SS görevlisi von Papen'in Berlin'de, Lenné Sokağı'ndaki evine gelip, Hitler'in emri üzerine kendisini bir telefon kabinine götürmeleri gerektiğini söylemişlerdi. Von Papen *Der Wahrheit eine Gasse* kitabında bu olayı şöyle anlatmaktadır: "Hitler, telefonda büyük bir heyecan içinde bana 'Hemen büyükelçi olarak Viyana'ya gitmeniz gerekiyor. Durum olağanüstü ciddi. Bu görevi asla reddedemezsiniz!' dedi."[28] Papen'in bazı tereddütlerini belirtmesi üzerine, Hitler, az önce Avusturya Federal Devleti Şansölyesi Engelbert Dollfuss'un darbeciler tarafından öldürüldüğü haberini aldığını, Viyana'da bulunan Almanya Büyükelçisi Kurt Rieth'in de uygunsuz davranışları nedeniyle görevden alındığını ve askeri mahkemede yargılanacağını söyledi. Hitler, o sırada Bayreuth'de bulunduğundan, Papen'i bu meseleyi görüşmek için ertesi günü Bayreuth'e davet etti. Hitler, oradaki konuşmaları sırasında Papen'in bazı çekincelerini de önemsiz bularak bunların üzerinde durmadı.

Hitler ile von Papen arasında geçen bu konuşmadan sonra, Hitler 26 Temmuz 1934'te Papen'e şu mektubu yazdı: "Sayın Bay von Papen, siz-

27 Papen'den Hitler'e 10 Temmuz 1934, Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Nürnberg, 18 Haziran 1946.
28 Papen, *Wahrheit*, s. 379.

den bu önemli görevi üstlenmenizi rica ediyorum, çünkü kabinede sizinle birlikte çalıştığımız dönemde size duyduğum sınırsız güven halen devam etmektedir."[29] Hitler ayrıca devlet başkanına Papen'i kabinedeki görevinden ve Saar Bölgesi komiserliğinden azat etmesini ve bir süre için özel bir görevle Viyana'da Almanya büyükelçiliğini üstlenmesine izin vermesini rica ettiğini ve bu makamda von Papen'in doğrudan kendi buyruğu altında olacağını söylediğini de bildirdi. Hitler mektubunu şu sözlerle sona erdirmişti: "Size, Almanya'nın ulusal kalkınmasını üstlenmiş olan hükümetimizin kurulmasındaki katkılarınız ve devamında Almanya'nın gelişmesi için bizimle birlikte harcadığınız emekler için bir kez daha teşekkür ederim. Adolf Hitler." Führer, bu sözlerle, mektubun alıcısına, daha önceki haftalarda gerçekleşen çalkantılı olaylardan sonra bile ona güveninin devam ettiğini bildirmiş oluyordu. Hitler, Papen'in göreve atanmasına ilişkin resmi yazının metnini kendisinin hazırlamasını istemekle ve onu bütün koşullarıyla, olduğu gibi kabul edeceğini bildirmekle de Papen'e güven duyduğunu kanıtlamış ve Papen de kuşkusuz bundan çok duygulanmıştı.

Hitler'in Franz von Papen'e gönderdiği mektubun içeriği 28 Temmuz 1934'te kamuya duyuruldu ve endişe içindeki Alman burjuvazisini yatıştırdı. Bu vesileyle, Şansölye Yardımcısı von Papen'in, Marburg'da verdiği söylevde açıklamış olduğu fikirlerinin değiştiği, Nazi yönetimini olumlu karşıladığı ve eleştirmediği, hatta 30 Haziran söylevinin etkisiyle gerçekleştirilmiş zorbalıkları haklı bulduğu, bu tür davranışlara karşı tepki göstermediği kanısı da desteklenmiş oldu. Böylece yüksek düzeyli, tutucu toplum kesiminin seçkin bir temsilcisi olan von Papen, "Uzun Bıçaklar Gecesi" kıyımına rağmen "ulusal kalkınma" hareketine katıldığını ve çok önemli bir konumda olmasa bile, rejime hizmet etmeye devam edeceğini göstermiş oluyordu. Bu sayede söz konusu harekete yasal bir görünüm de kazandırılmış oluyor ve Hitler'in totaliter zorbalıklarının göze batması önleniyordu. Von Papen, bir zamanlar şansölye koltuğuna oturmuş, soylu bir aileden gelen, askeri eğitim görmüş saygın bir Katolik ve yüksek kültürlü bir kişi olarak, Hitler'in kendisine uygun gördüğü rolü itirazsız üstlendi ve bu sayede "Führer"in Katoliklerin desteğini kazan-

29 Hitler'den Papen'e, Bayreuth, 26 Temmuz 1934, Neues Europa içinde, http://nseuropa.org.

masına yardımcı oldu. Dolayısıyla radikal Nazi güçlerine muhalefet eden ve ülkedeki siyasi dengenin korunması için vazgeçilmez olan tutucu halk kesiminin de güveni kazanılmış oldu. Söz konusu yazı, dış ülkelerde de yatıştırıcı bir etki yaptı.

25 Temmuz 1934'te Avusturya Federal Devleti Şansölyesi Dollfuss'un bir cinayete kurban gitmesi, bütün dünyada "Reich"ın itibarını düşürmüştü. Münih'te Braunes Haus adlı binadan yönetilen Avusturyalı Naziler, Avusturya devlet yönetimini zorla ele geçirmeye kalkışmışlardı. Bu girişim başarısızlıkla sonuçlandıysa da Avusturya sınırındaki İtalyan birlikleri alarm durumuna geçirilmişti. Ortam böyle gerilimli ve kuşkulu bir hava içindeyken, Hitler'in Viyana'ya göndereceği temsilcinin politik açıdan şüpheli görünmeyen, siyasi kimliği lekesiz bir kişi olması gerekiyordu. Yıllar önce von Papen, tavsiyelerini dinleyip, konkordato müzakerelerini kısa zamanda sonuca vardırdığı için Mussolini'nin güvenini kazanmıştı. Roma-Katolik Kilisesinin desteğinin önemi nedeniyle, Avusturya'da Nazi rejiminin temsilcisi olarak von Papen'in görev almasının, ünlü bir nasyonal sosyaliste göre daha az kuşkuyla karşılanması bekleniyordu. Üstelik von Papen, Vatikan'la da iyi ilişkiler kurmuştu. Öte yandan Hitler, 30 Haziran ve ertesinde gerçekleşen olaylardan sonra hükümette kalması olanaksız hale gelen von Papen'in atanma belgesini ve o güne kadar dikkate alınmamış istifa dilekçesini artık hükümet için sakıncalı bir duruma neden olmadan devlet başkanına sunabilirdi.

Von Papen'in kendisi hakkında verdiği bilgiler arasında özellikle büyük önem verdiği konu, Viyana'daki göreviyle ilgili olarak doğrudan Hitler'e tabi olma durumudur. Yani Papen, kesinlikle Dışişleri Bakanı Konstantin von Neurath'ın emrindeki memurlarden biri olmayacaktı. Bu durum Papen'in feodal zihniyetine uygundu. Böylece kendini hükümdarının sadık bir bendesi, her an ve her durumda efendisinin maddi ve manevi desteği altındaki bir hizmetkârı gibi hissedebiliyordu. Von Papen'in, Neurath'ın astı olarak çalışmak istememesinin nedeni iki yıl önce kendisi devlet şansölyesi konumundayken, Neurath'ı "Baronlar Kabinesi"nde emri altında çalıştırmış olmasıydı. Franz von Papen Viyana büyükelçiliğiyle diplomatlık mesleğine yeniden adım atarken, bir baba gibi saydığı, dostu ve destekleyicisi Paul von

Hindenburg'un 30 Temmuz 1934'te "Ausserordentlicher Gesandter und bevollmaechtigter Minister in besonderer Mission" (Özel Görevle Yetkilendirilmiş Büyükelçi ve Bakan) yetki belgesiyle onurlandırılmıştı ve bu belge Hindenburg'un ölmeden önce imzaladığı son resmi işlemdi. Kuşkusuz von Papen bu atamadan büyük gurur duymuştu.

Alman devlet başkanını Viyana'da temsil etme görevini üstlenmiş olan von Papen, anılarını aktarırken böyle önemli bir konuma getirilmiş olmasına karşın, sülalesinin geleneklerine ters düşen bir konumda olduğu duygusuna kapıldığını itiraf etmektedir. "Atalarım yüzyıllar boyunca imparatorluk sülalesine hizmet etmişler, Almanya'nın Batı bölgesi "Prusya Devleti" adını aldıktan sonra da kendi ülkemizden kopup Viyana soylularına bağlanmayı yeğlemişlerdi."[30] Ama artık Viyana'da da von Papen'in hizmet edeceği Alman kökenli bir imparatorluk sülalesi kalmamıştı. Üstelik şimdi "Prusya'ya özenen" Alman Devleti'nin başında büyük saygı duyduğu Hindenburg da bulunmuyordu. Papen, Avusturya Federal Devleti Başkanı Wilhelm Miklas'a 16 Ağustos 1934'te yetki belgesini teslim ettikten sonra artık "Führer ve Devlet Şansölyesi Adolf Hitler"i temsil etmeye başlamıştı. Hitler, bu unvanını ve devletin yönetimini tümüyle üstlendiğini belirten yetki belgesini iki hafta önce 1 Ağustosta, yani Hindenburg'un ölümünden bir gün evvel von Papen'in yardımıyla hazırlamıştı.

Papen ile Hitler arasında yapılan anlaşmada yer alan önemli bir madde, Avusturya ile "Reich" arasındaki ilişkilerin düzelip dostluğa dönüşmesiyle birlikte, von Papen'in Viyana'daki özel misyonunun sona ereceğine karar verilmiş olmasıydı. 11 Temmuz 1936'da Avusturya hükümetinin başında bulunan Schuschnigg ile Alman "Reich" hükümeti arasında yapılan anlaşma iki devletin ilişkilerini düzgün bir zemine yerleştirdiğinden Papen artık yeni bir sürtüşmenin çıkmayacağına güveniyordu. Bu anlaşmaya göre Almanya, Avusturya'nın hükümranlık hakkına ve içişlerine karışmamayı kabul ediyordu. Ayrıca 1933'ün mayıs ayında çıkarılmış olan ve Alman vatandaşlarının Avusturya sınırını geçerken 1000 Mark ödemesini zorunlu kılan yasa kaldırılacaktı. Sınır geçişlerindeki bu uygulama, Avusturya turizminin gelişmesini de engelliyordu. Avusturya hükümeti, yapılan anlaşmaya göre,

30 Papen, *Wahrheit*, s. 395.

tutuklu bulunan Avusturyalı Naziler için af çıkarmayı, Alman hükümetiyle uyumlu bir dış politika yürütmeyi, muhalefetin iki mensubuna hükümette görev vermeyi taahhüt ediyordu. Böylece ülkeyi Viyana'nın Ballhausplatz Meydanı'ndaki meclis binasından yöneten Avusturya hükümeti "Almanya Yolu"na sapmış oldu. Artık Almanya tarafından ilhak edilmesine karşı koyabilecek herhangi bir iç muhalefet kalmamıştı.

Franz von Papen, bu anlaşmanın gerçekleşmesiyle Viyana'daki özel misyonunun sona ermiş olduğuna hükmetti ve bunu 16 Temmuz 1936 tarihli yazıyla Hitler'e bildirerek, görevinden azat edilmesini önerdi. Hitler'e, "Almanya'nın tarihinde yerini alacak ve Almanya'nın gelecekteki kaderinin biçimlendirilmesinde etkili olacak çok önemli bir olaya katkıda bulunması için Führer tarafından görevlendirilmiş olmaktan büyük gurur duyduğunu"[31] açıkladı. Mektubunun sonunda amirine, "Kendisine verilen görev sayesinde Almanya'nın selameti için çaba harcayabilme mutluluğunu yaşamasına olanak tanınmış olmasından ötürü minnettar olduğunu" da belirtti. Hitler artık, eski şansölye yardımcısının iki yıl önce Marburg'da yaptığı konuşmadaki öfkeli çıkışlarından vazgeçmiş olduğunu görerek rahatlayabilir ve Papen'in geçirdiği evrimden memnun olabilirdi.

Bunun üzerine Hitler iki yıl önceki gibi von Papen'i Bayreuth'e çağırdı. 11 Temmuz tarihli anlaşmayı gerçekleştirmek için yürüttüğü müzakerelerden ötürü ona teşekkür etti ve ona "şahsi elçisi" unvanını vererek Papen'i onurlandırdı. Sonra da Londra'daki Büyükelçi Leopold von Hoesch'in vefat ettiğini söyleyerek, onun yerini almak üzere Londra'ya gitmeyi kabul edip etmeyeceğini sordu. Von Papen kendi ifadesine göre bu teklife çok şaşırmıştı. O günlerde Britanya kraliyet sarayındaki görevin kendisine oldukça çekici görünmesine karşın, Hitler'in teklifini reddetmeyi yeğledi. Çünkü Viyana'da yapılan anlaşmanın henüz bir başlangıçtan ibaret olduğu, görevin tamamlanması için pek çok meselenin halledilmesi gerektiği ve Londra büyükelçiliğinden daha önemli bir misyonu yerine getirmek zorunda olduğu inancındaydı. Von Papen anılarında bu olaydan söz ederken, kendini Almanya'nın ilk Devlet Şansölyesi Otto von Bis-

31 Papen'den Hitler'e istifa mektubu, 16 Temmuz 1936. Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Nürnberg, savunma belgesi No. 7.

marck'ın ardılı yerine koymaktadır. Bismarck 1871'de Alman sorununda sadece küçük çapta bir çözüme ulaşmayı başarmıştı. Bismarck'ın sağladığı bu ara çözümü tamamına erdirme görevi Franz von Papen'e nasip olmalıydı...[32] Böylece Franz von Papen Viyana'daki görevinden istifa etmekten vazgeçtiğini bildirdi.[33]

Von Papen'in Viyana'daki daha ileri misyonu elbette ki "Paris Anlaşmasının felakete yol açan yanlışlarını" düzeltmek ve "Almanya topraklarına akan Slav selini durduracağı umulan, fakat halen hasar görmüş seddi Alman ulusunun gayretiyle yeniden inşa etmekti."[34] Papen, kaderin bu görevi kendisine yüklemiş olmasının nedenini anılarında şöyle açıklar: "Avusturya'da yaşayan 7 milyon Katolik, "Reich"ın Roma Kilisesine bağlı nüfusuna katılınca Katoliklerin sayısı artmış olacak ve bu sayede komünizmin ülkeye sirayetine karşı daha çok insan direnecekti." Papen, 1934'ün temmuz ayında Viyana'daki görevi üstlendiğinde "Politika alanında tarihin kendisine gösterdiği yolda yürümekten başka bir seçeneğinin olmadığına" inanmıştı. Onun tarihi misyonu "ayrı düşmüş kardeşleri" birleştirmekti. Nitekim 15 Mart 1938'de Viyana'ya giren Alman ordularının ve "Führer"in büyük sevinç gösterileriyle karşılanması, Papen'in hayal ettiğinden farklı da olsa, bu misyonun gerçekleştiğini gösterecekti.

1938'in ilkbaharında Franz von Papen'in durumu karmaşıklaşmaya başlamıştı. Papen, Viyana büyükelçiliğinde muhafaza edilen bazı gizli belgeleri Zürih'e göndermiş ve orada saklanmasını sağlamıştı. Kendi ifadesine göre, "kendime ait gizli belgeleri korunması için İsviçre'ye yolladığımı inkâr etmemin bir yararı olmayacağını bildiğimden, her gün tutuklanmayı ve devlete ihanet suçundan hakkımda dava açılmasını bekliyordum."[35] Papen şansölye yardımcısı olduğu zamanlar, 24 Nisan 1934'te ceza hukukunun değiştirilmesi ve vatana ihanet suçlarına ilişkin olarak daha katı maddelerin getirilmesini desteklediğini anımsıyordu.

32 Bismarck, Prusya'nın Fransa ile 1870-71'deki savaşında güneydeki Alman devletlerini de Prusya'nın yanına almış ve savaşın Prusya zaferiyle sonuçlanmasından sonra gevşek bir federasyon halinde Alman birliğini sağlamıştı. Ancak Avusturya bu birliğin içinde yer almıyordu. Papen'in Bismarck'ın ulaştığı "ara çözümü tamamına erdirme" misyonu işte bu Avusturya'yı Almanya'ya katma işiydi –ed.n.

33 Papen, *Wahrheit*, s. 391.

34 A.g.e. s. 393.

35 Papen, *Wahrheit*, s. 493.

Bu yasaya göre, vatana ihanet için hazırlık yapmak bile suç sayılıyordu. Demek ki gizli belgelerin yurtdışına çıkarılması da suç sayılacaktı. Papen, bu suçundan ötürü ölüm cezasına çarptırılmasa bile, hakkında hapis veya ağır hapis hükmü verilebilir ve servetine el konabilirdi. Bu yasaya göre *Volksgerichtshof* (Halk Mahkemesi) adı verilen mahkeme, *Sondergericht* (Özel Mahkeme) denilen mahkemelere dönüştürülüyordu. Bu mahkemenin görevi vatana ihanet ve devlete karşı işlenen suçlara bakmaktı. Yargı işlemleri ve örgütlenişi davaları kısa sürede karara bağlamaya göre düzenlenmişti, vereceği cezaların temyizi yoktu.

Aslında Franz von Papen'in, vatana ihanet suçundan mahkemeye verilmekten korkmasına gerek yoktu. Çünkü Hitler'in, ülkede güçlü bir yönetimin dizginleri elinde tuttuğu kanısını içeride ve dışarıda yerleştirmek, halkın tutucu kesiminin desteğinden yararlanmak için 1934'te olduğu gibi 1938'de de Papen'e ihtiyacı vardı. Buna karşılık von Papen, Edgar Jung, Herbert von Bose ve Wilhelm von Ketteler cinayetlerinin kendisinden ve politikasından intikam almak için Gestapo tarafından tezgâhlandığını sonradan tahmin etmişti. Bu cinayetler, Hitler'in "sadık bendesine" sınırlarını aşmamasını hatırlatan birer ihtardı adeta... Von Papen, kendisiyle aynı yolu izleyen ve aynı amaçla savaşan başka kişilerden farklı olarak, Hitler'in zaptiyeleri tarafından "özel" bir muameleye tabi tutulduğu için Hitler'i desteklemekten vazgeçmedi. Ama temeldeki bu tutumuna karşın, Viyana misyonunu tamamladıktan sonra, Hitler rejimine hizmet etmekten vazgeçmeyi kısa bir süre aklından geçirdi. 26 Nisan 1938'de "Führer"e bir mektup yazarak, yakın zamanlarda yaşanan çeşitli olaylardan sonra, bütün görevlerinden istifa etmesine izin vermesini rica etti.[36] Aynı gün Göring'e de, artık bütün görevlerinden affedilmek istediğini bildirdi ve bir hafta sonra da, "bundan böyle resmi görevlerini bırakmak ve tamamen özel hayatına çekilmek" niyetinde olduğunu açıkladı. Nazi rejimin her iki "führerinin" buna ne yanıt verdikleri hakkında bilgi yok. Ama büyük bir olasılıkla Hitler, von Papen'in 1934 yazındaki istifa dilekçesinde olduğu gibi, bu mektubuna da bir süre yanıt vermemeyi yeğlemiştir.

36 Orth, doktora Tezi, dipnot 1150.

Buna karşın Hermann Göring, kendisi gibi av meraklısı olan von Papen'e çok çekici bir teklifte bulunarak onu istifa etmekten vazgeçirmeyi denedi. Ostmark Bölgesinin ülke sınırları içine alınmasından sonra, von Papen, 1938'in ekim ayında, Göring'in yardımıyla, Avusturya'nın İstirya Bölgesinde bulunan orman içindeki Klein Veitsch Çiftliğini satın aldı.[37] Ama Viyana'dan İsviçre'ye kaçırılan gizli belgelerden ötürü vatana ihanet suçundan yargılanma korkusu da hâlâ Demokles'in Kılıcı misali başında asılı olduğundan Hitler'e karşı gelmekten ürküyordu. Dolayısıyla Hitler, von Papen'in "atanmayı bekleme durumundaki elçi" statüsünde kalmasını uygun gördüğünü bildirince itiraz etmedi. Ayrıca Hitler, eski şansölye yardımcısının Avusturya'da üstlendiği görevden sonra daha da artan ününden yararlanmak istiyordu ve yaygın ilişki ağından vazgeçmek niyetinde de değildi. Sonuç olarak Papen'e "özel elçi" sıfatıyla Berlin'de, Lenné Sokağı 9 numaralı binada bir büro tahsis edildi ve bu büronun masraflarını Devlet Şansölye Ofisi üstlendi. Böylece Von Papen Nazi yönetiminin ve vatanının hizmetinde yeni bir görev üstlenmeye hazır olarak beklemeye devam etti.

İnziva ve Yeniden İşbaşı

İnzivada Bekleyiş

"Avusturya'daki hizmetimi tamamladıktan sonra Saar Bölgesindeki Wallerfangen malikânesine çekildim."[38] Franz von Papen, 1952'de yayınlanan hatıratındaki, "Ankara'dan Nürnberg'e" başlıklı bölüme bu sözlerle giriyor. Aslında von Papen ailesinin kökleri Saarland Bölgesinde değil, Westfalya'daydı. Papen ailesi buradaki büyük bir tuzla işletmesinin sahibiydi. Franz von Papen, 29 Ekim 1879'da Westfalya'nın Werl Kenti'nde, kendi söylemiyle "900 yıldan beri Papen ailesine ait topraklarda" doğmuştu ve gene kendi ifadesine göre, "insanı ulusuna ve vatan toprağına sımsıkı bağlayan tutucu ilkelere göre" yetiştirilmişti. Ataları daima kilisenin sağlam bir desteği olmaya çalıştığından kendisi de bu geleneği sürdürüyordu.[39]

37 1938'de, Franz von Papen, Klein Veitsch adlı çiftliği satın alırken, Hermann Göring kendisine yardımcı olmuş ve Avusturya'daki "Yahudi emlakini ârileştirme işlemleri" sırasında yetkili makamların bu çiftliği von Papen'e devretmesini sağlamıştır (bkz. Orth. Doktora tezi. 147).

38 Papen, *Wahrheit*, s. 499.

39 A.g.e. s. 500.

Von Papen, 3 Mayıs 1905'te Saarland Bölgesi sanayicilerinden René von Boch-Galhau ailesinin en küçük kızı Martha ile evlenmişti. Dolayısıyla, toprak sahibi soylu bir aileden gelen von Papen, gene soylu bir aileden gelen bir sanayicinin çevresine kabul edildi. Von Papen'in kayınpederi, merkezi Saarland Bölgesindeki Mettlach'ta bulunan Villeroy und Boch adlı seramik fabrikalarının ortaklarından biriydi. Von Papen'in eşi Martha, 1929'da ölen bir amcasından kendisine miras kalan firma hisselerine ve Saarland'da, Fransa sınırındaki Wallerfangen Bölgesinde bir çiftliğe sahip olması nedeniyle, Almanya'nın en zengin varislerinden biri sayılıyordu. İşte Franz von Papen'in, 1938 baharında eşini, oğlunu ve dört kızını da yanına alarak inzivaya çekildiği Wallerfangen'deki çiftlik eşi Martha'ya miras kalan bu çiftlikti.

Franz von Papen'in dış politika meseleleri arasında en çok ilgi duyduğu konu, Fransa ile Almanya arasındaki ilişkilerdi. 1920 ortalarından itibaren, Almanya ile Fransa'nın birbirine yakınlaşıp anlaşmasını sağlamak amacıyla kurulan çeşitli siyasi ve dini kuruluşlara üye olmuştu. Bu kuruluşlardan biri 1926'da Lüksemburglu bir sanayici tarafından temeli atılan Deutsch-Französisches Studienkomitee (Alman-Fransız Çalışma Komitesi) idi. Burada büyük sanayiciler, ekonominin önde gelenleri, akademisyenler, yüksek devlet memurları ve entelektüeller fikir alışverişinde bulunuyorlar, hep birlikte "Tanrıtanımaz Bolşevizm"e karşı savaşmayı amaçlayan inisiyatifler geliştiriyorlardı. Franz von Papen, Saarland Bölgesine duyduğu ilgi ve eşi Martha'nın Fransa'yla aile bağları nedeniyle 1933 sonbaharında şansölye yardımcılığı dışında "Reich" hükümetinin Saar Bölgesi yetkilisi görevini de üstlenmişti.

Birinci Dünya Savaşı sonunda alınan kararlara göre, Saarland Bölgesi 1920'den beri uluslararası bir askeri yönetimin denetimi altındaydı. Von Papen, "Saar sorunu" konusunda, Fransa ile Alman Devleti arasındaki ilişkileri zedeleyecek ve her iki ülkedeki şöven milliyetçi zihniyeti körükleyecek durumların yaratılmaması için çaba harcıyordu. Nitekim 1933 sonunda Hitler'e, 1935 için öngörülmüş olan Saar plebisitinden vaz geçilmesini ve iki ülkenin çıkarlarının Fransa ile karşılıklı görüşülüp anlaşılarak saptanmasını önerdi. Hitler, von Papen'in bu fikrini destekledi. Ama von

Papen, Paris'te bu konuyu açtığında olumlu bir sonuca ulaşamadı. Daha sonra Viyana'da bulunduğu sırada, 1935'in mart ayında, oy verme hakkı olan kişilerin yüzde 90 oranında Saar Bölgesi sorununun Almanya lehine çözülmesinden yana olduklarını öğrendi.

Fransa'da Saar referandumundan iki ay sonra, Almanya'da askerlik görevinin yeniden zorunlu olması, "Reich" içinde militarizmin kışkırtılması ve bir yıl sonra askerden arındırılmış olan Rheinland Bölgesinin işgal edilmesi, Fransa'da endişeli bir havanın oluşmasına yol açtı. Aslında Franz von Papen Fransa dostu olmasına rağmen Almanya'da askerlik görevinin zorunlu hale getirilmesinden ve "Ren Bölgesinin kurtarılması"ndan rahatsızlık duymamıştı. Ona göre bu tedbirler, zorla kabul ettirilen Versay Anlaşmasıyla sağlanan barıştan hareketle Almanya'nın Avrupa'yla eşitlik içinde bütünleşmesinin çareleriydiler.

Buna karşılık von Papen, inzivaya çekildiği Wallerfangen Çiftliğinin konumundan ötürü daha 1938 ilkbaharında, "Führer"in savaş planları oluşturmakta olduğunu fark etmişti.[40] Wallerfangen Çiftliği dikenli tellerle, tank engelleyici düzeneklerle, savunma amaçlı her türlü önlemle donatılan "Westwall"ın (Batı Duvarı) tam ortasındaydı. Papen anılarında, uzun zamandan beri özlemiş olduğu özel yaşamını ve huzurunu tehdit eden bu tedbirlerin yeni bir savaş hazırlığını haber verdiği duygusuna kapılarak endişelendiğini açıkça itiraf etmektedir. Oysa yıllar sonra, kendini mahkemede savunurken verdiği ifadede, çiftliğinin çevresindeki bu çalışmaları fark ettiğini ama savaşın bir buçuk yıl sonra başlayacağını tahmin etmediğini sık sık tekrarlaması şaşırtıcıdır.

Papen, 1938'in kasım ayında, Münih Anlaşmasından sonra Hitler'in niyetlerini yeniden öğrenme fırsatını buldu. Nazi Partisinin yayın organı olan *Völkischer Beobacher* gazetesinin 11 Kasım'da bildirdiğine göre, Hitler bir gün önce Münih'teki Führerbau (Önderlik konutu) adı verilen binada Alman basını için düzenlediği bir akşam toplantısına, 400 tanınmış Alman gazetecisi ve yazarını davet etmişti.[41] Papen, *Germania* gazetesi muhabirleriyle yakın ilişkileri sayesinde bu toplantı hakkında ayrıntılı bilgi

40 A.g.e. s. 499.

41 Hitler'in Alman Basın Mensuplarına Hitabından alıntı (10 Kasım 1938), *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte* Nr.6, 1958, Dokumentation, s.175

edinebilmişti. Hitler toplantıda yıllardır sürekli olarak "barıştan söz etmek zorunda kaldığını ve böylece Alman halkına bundan sonraki adımın atılabilmesi için gerekli önlemleri alabilme özgürlüğünü sağladığını" ama bundan böyle bazı sorunların barış yoluyla çözümlenememesi durumunda, Alman halkına zor kullanma gereğini açıklamanın ve insanları bu fikre hazırlamanın zamanının geldiğini düşünüyordu.[42]

Franz von Papen'in Wallerfangen Çiftliği'ndeki yaşamı sırasında başka önemli sorunları da vardı: Hâlâ bazı gizli belgeleri Zürich'e kaçırmış olması nedeniyle tutuklanmaktan ve ülkeye ihanet suçundan yargılanmaktan korkuyordu.[43] Sonunda ani bir kararla arkadaşı Hans von Kageneck'e, İsviçre Bankasındaki gizli kasadan söz konusu belgeleri alıp getirme görevini verdi. Papen hatıratında, Gestapo'nun bu belgelerin geri getirilmesi kararından haberdar olduğunu ve Kageneck'i tutuklamaya karar verdiğini öğrendiğini, ama Kageneck'in yakalanmaktan kurtulup İsveç'e kaçtığını duyunca içinin rahatladığını anlatır. Ama artık canının tehlikede olduğundan endişe etmiyordu, çünkü İsviçre'den getirttiği gizli belgeleri Gestapo'ya değil Führer'in şahsına gönderdi ve "bu belgelerde ülkeye ihanet sayılabilecek unsurların bulunup bulunmadığını denetlenmesini" rica etti.[44]

Franz von Papen'in itiraf ettiğine göre, gene de birkaç hafta boyunca merak ve endişe içinde bekledi. Sonunda Hitler ve Göring'in, ilgilenmeleri gereken daha önemli meselelerden ötürü Himmler ve Heidrich'e bu konuyu kapatmalarını bildirdiklerini öğrendi.[45] Aslında Hitler'in hâlâ eski şansölye yardımcısı Franz von Papen'e ihtiyacı vardı. Onun geniş bir çevreye yayılmış olan şöhreti, ağır sanayi sektöründeki önemli kişilerle, geniş arazi sahipleriyle, dini çevrelerle ve üstelik de devletin savunma teşkilatında görevli olan önemli kişilerle yakın ilişkisi Hitler'in vazgeçemeyeceği bir destekti. Ayrıca Hitler, 1938 boyunca Südetler Bölgesiyle ilgilenmeye ve buradaki sorunları çözmeye kararlı olduğundan, von Papen'in ihanet suçuyla uğraşacak vakti yoktu.

42 A.g.e. s. 182
43 Papen, *Wahrheit*, s. 500.
44 A.g.e.
45 A.g.e.

1938'in mart ayında Avusturya'nın Almanya'ya bağlanmasından sonra (Anschluss, İlhak) Çekoslovakya Büyük Alman İmparatorluğu'nun sınır komşusu olmuştu. Çekoslovakya Devleti'nin 1918'in ekim ayı sonundaki kuruluşundan beri ülkede yaşayan çeşitli halklar arasında çatışmalar çıkıyor, gerginlikler sürüp gidiyordu. Burada yaşayan ve sayıları yaklaşık üç milyonu bulan Südet Almanları haklarının çiğnendiğini ileri sürüyordu. Berlin bu anlaşmazlıklardan yararlandı ve Südet Almanları Partisinin kurulmasını ve 1938'in nisan ayında bu partinin açıkladığı Karlsbad Programını destekledi. Bu programda ülkedeki Alman azınlığın otonomi istekleri dile getiriliyor, ama bunun gerçekleştirilmesi de Çekoslovakya Devleti'nin son bulması anlamına geliyordu. Büyük Britanya bile Çekoslovakya hükümetinin azınlıklara karşı sınırlayıcı politikalarını kınıyordu. Hitler'in Südet Bölgesinin Almanya'ya verilmesi koşuluyla başka arazi talebinde bulunmayacağına dair söz vermesi üzerine 1938'in eylül ayı sonunda Münih Anlaşması imzalandı. Anlaşmayı imzalayan Britanya, Fransa ve İtalya devletlerinin temsilcileri bu önlemi almakla Avrupa'da barışın sağlanmış olduğuna inandılar. Alman halkı, bir süre önce Saar Bölgesinin "vatana kavuşması" olayına sevindiği gibi, Bohemya'daki toprakların da yeniden vatana katılmış olmasını büyük bir coşkuyla kutladı. Bu da Hitler'i Almanya'nın sınırlarını yeniden düzenlemek için başka girişimlerde bulunmaya teşvik etti. Franz von Papen de Münih Anlaşmasının imzalanması dolayısıyla Britanya Başbakanı Neville Chamberlain'i tebrik etti. Kendisi şansölye konumundayken, 1932'nin haziran ayında Lozan'da Almanya'nın "savaş tazminatı ödemelerinin sona erdirilmesi" meselesindeki müzakereleri Chamberlain ile birlikte yürütmüştü. Von Papen şimdi de, hiçbir resmi fonksiyonu olmamasına karşın, bir devlet adamı sıfatıyla Südet Bölgesi meselesinde ısrarcı davranmadığı için Britanya başbakanına "Alman Ulusu adına" teşekkür ediyordu. Ama von Papen, Alman ordusunun bu olumlu gelişmelere rağmen 1939'un mart ayında Prag'a girmesini doğru bulmamıştı.[46] Anılarında bu konudaki görüşünü, "15 Mart bir dönüm noktası olmuştur" sözleriyle dile getirmiştir.

Hitler, Çekler ve Slovaklar arasındaki çıkar çatışmalarından yararlanarak, önce Çekoslovakya Devleti'ni tehditlerle sindirmeye çalıştı, sonra da

46 Papen, *Wahrheit*, s. 503.

14 Mart 1939'da Slovakya'nın bağımsızlığını ilan etmesini sağladı. Bundan bir gün sonra da Prag'ı işgal ederek Prag Kalesi'nde Bohemya ve Moravya'nın Alman Devleti'nin protektorası (hamiliği altına alındığını açıkladı. Böylece Slovakya, Almanya'ya bağlı bir uydu devlet oldu.[47]

Von Papen, daha sonra bu olaylar üzerine ulaştığı kanıyı şu sözlerle açıkladı: "Hacha komedisinin[48] gerçekleşmesi ve Alman ordularının Prag'a girmesinden sonra Hitler'in güvenilir bir siyaset adamı sayılamayacağı artık anlaşılmış olmalıydı." Von Papen, Chamberlain'in dünya barışını korumak için elinden geleni yaptığı görüşünde olduğundan Hitler'in Münih'te ona verdiği sözü tutmayışını da kınadı. Hatıratında bu konudaki düşüncesini şöyle ifade ediyordu: "Siyaset üzerinde düşünen ve fikir yürüten herkes, bu olayın çok geniş kapsamlı etkileri olacağını tahmin etmiştir." Münih'te, Çekoslovakya'nın gövdesini oluşturan toprakların bir bütün halinde kalacağına dair güvence verilmesine karşın, olayların farklı gelişmiş olması huzursuzluk yaratmıştı. Gene de İngiltere ve Fransa bu olay nedeniyle Berlin'i protesto etmekle yetindiler. Ama her iki devlet, 1939'un mart ayı sonunda Polonya'ya, egemenliğini askeri güçle savunması gerektiğinde ona yardımda bulunmayı vadettiler. Franz von Papen, Nürnberg Mahkemesinde kendisine yöneltilen suçlamalar karşısında, geçmişte "bir mantık adamı" olarak nitelediği Hitler'le ilişkisi hakkında şu açıklamaları yaptı: "Hitler'in iç politikamız bakımından taşıdığı anlam, 30 Haziran 1934'ten sonra benim için belirginlik kazanmıştı. Ama birçok kişi gibi ben de onun dış politikada mantıklı davranacağını umuyordum. Nitekim bu görüşümü Münih Anlaşması sonrasına kadar korudum."[49]

Franz von Papen, "Uzun Bıçaklar Gecesi"nden sonra iç politikadaki gelişmelerden ve Prag'a askeri birliklerin girmesinden sonra da dış politikadaki gerilimlerden Hitler'in artık "mantıklı" sayılamayacağını anlamalıydı. O halde bu olaylara tanık olduktan sonra, Hitler'in ilerde başka cinayetler de işleyeceğini ve başka toprakları da ele geçirme girişimlerinde

47 A.g.e.
48 Hitler'in Bohemya ve Moravya Protektorasının başkanlığına getirdiği Çek Avukat Emil Hácha (1872–1945) –ed.n.
49 Papen, *Wahrheit*, s. 503.

bulunacağını tahmin edecek kadar ileri görüşlü değildi. Bu nedenle de Hitler'e artık ona hizmet etmeyeceğini bildirme kararını veremedi ve sonraki olayların sorumluluğunu paylaşmaktan kendini kurtaramadı.

Franz von Papen, 1938 sonunda 60 yaşında olmasına karşın, kendini hâlâ sorumluluk gerektiren bir vatan hizmetini üstlenebilecek kadar güçlü hissetmekteydi. Kendisi "Reichskanzler," yani devlet şansölyesi konumunda olduğu dönemde "Baronlar Kabinesi"ne aldığı ve maliye bakanı görevini verdiği yakın dostu Prens Johann Ludwig Schwerin von Krosigk onun bu tutumunu şöyle yorumlamaktaydı: "Papen, gözleri önünde cereyan eden olaylara katılan kişileri beğenmese de, onlara katılmayı reddetmeyi de içine sindiremiyordu."[50] Aslında bu tutum maliye bakanı sıfatıyla sonuna kadar Hitler'e sadakatle hizmet eden Prens Schwerin von Krosigk'in de düsturuydu. Hitler'in ölümünden sonra, 1 Mayıs 1945'te Alman Devleti'nin son şansölyesi ve dışişleri bakanı sıfatıyla ordunun kayıtsız şartsız teslim olduğunu bildirme görevi de ona düşecektir.

1938'in devamında Franz von Papen'in yeniden siyasi faaliyetlere katılması için iki seçenek doğdu. Birincisi, geçmişte kurmay subay olması nedeniyle yeniden orduya katılmaktı.[51] Hatıratında "Batı istihkâm siperinde (Westwall) görevlendirilmek üzere Wiesbaden'de konuşlandırılacak olan bir yedek tümenin piyade alayını yönetmem teklif edildi" diye kendisine orduda görev verilmek istendiğini anlatıyor ve daha sonra da "bölgede büyük bir gayretkeşlikle yeni tümenlerin oluşturulmasına" çok şaşırdığını, ama bunun bir savaş hazırlığı olduğunun bilincine varmadığını açıklıyor.

Ne var ki, Franz von Papen'in, çok saygı duyduğu General von Hindenburg'un emekli olduktan sonra, 1914'ün ağustos ayında 67 yaşındayken, 8. Ordu kumandanlığına getirilmesini örnek alıp askerlik mesleğine yeniden dönerek vatana hizmet etme niyetinde olmadığı da bütün davranışlarından anlaşılıyor. Belki de von Papen, bir ordu kumandanlığına getirilecek yerde, sadece bir yedek tümenin alayını yönetmekle görevlendirilmeyi onuruna yedirememişti. Bu koşullar altında, tek seçenek, diplomatlık mesleğini kabul etmekti. Nitekim bir süre sonra da bu yolu seçti.

50 Lutz Schwerin von Krosigk, *Es geschah in Deutschland*, Tübingen 1951, s. 148.
51 Papen, *Wahrheit*, s. 502.

Ankara'ya Atanma Yolunda Karşılaşılan Engeller

Franz von Papen, 1938'de Ankara büyükelçiliği görevini üstlenmeye hiç de hevesli değildi. Ama Joachim von Ribbentrop'un yönettiği dışişleri bakanlığı onun bu görev için en uygun kişi olduğuna karar vermişti. Görev başındaki Türkiye Büyükelçisi Friedrich von Keller'in emekliliğine kasıma kadar vakit vardı. Ama Berlin'deki yetkililer kendisinin görevden daha önce ayrılmasını uygun görüyor, hatta bunda ısrar ediyorlardı. Keller diplomasi eğitimi görmüştü ve bir zamanlar Nationalliberale Deutsche Volkspartei adlı partiyi parlamentoda temsil etmişti. Milletler Cemiyetinde Almanya'yı temsil etmekle de görevlendirilmişti. Keller, 1933'ün ekim ayında Drittes Reich (Üçüncü İmparatorluk) diye adlandırılan Alman Devleti'nin Milletler Cemiyetinden ayrılmasına karşı çıktığından geçici olarak emekli edilmişti. 1935'te de dışişleri bakanlığı, o dönem fazla önemi olmayan Ankara büyükelçiliğine onu atamayı uygun görmüştü. Ne var ki, bütün varlığıyla demokrasiye inanan Keller'in karar ve faaliyetleri Nazi rejiminin zihniyetine uymuyordu. Örneğin Keller, İstanbul'daki başkonsolosun ve Alman resmi makamlarının ısrarlarına karşın, Türkiye'ye sığınan Ernst Reuter'e (daha sonra Berlin belediye başkanlığına seçildi) ve diğer Alman mültecilerine karşı sert ve baskıcı girişimlerde bulunmayı reddediyordu.

Ribbentrop, Friedrich von Keller'in yerine, daha itaatkâr ve devlete fazla güçlük çıkarmayacak bir büyükelçi atamaya karar vermişti. 1938'in nisan ayında Viyana'da, Franz von Papen'in Ankara büyükelçiliğine atanacağına dair söylentiler dolaşmaya başladı. Fakat Alman Devleti, von Papen'i Türkiye büyükelçiliğine atama isteğini Türkiye hükümetine ancak yaz sonunda iletti. Bu belgeyi Keller Türkiye'den ayrıldıktan sonra, 1938'in ekim ayı başında Türkiye hükümetine iletme görevi maslahatgüzar konumundaki Hans Kroll'a verildi.[52]

Kroll, anılarında bu olayı şu sözlerle anlatmaktadır: "Franz von Papen'in Ankara'daki büyükelçilik görevine atanmasının Türkiye hükümeti tarafından tereddütle karşılanması dışişleri bakanlığı yöneticilerini şaşırtmıştı. O zamanlar Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk henüz hayattaydı ve Türkiye'nin siyasi muhatabı olacak kişilerin

52 Hans Kroll, *Lebenserinnerungen eines Botschafters*, Köln 1967, s. 135.

seçiminde kendi görüşlerinin alınmasına çok önem veriyordu... Almanların büyükelçi olarak seçtiği kişi Türkiye hükümetine bildirildiği zaman, Türkiye cumhurreisi bu seçimi onaylamadığını belirtti."[53] Kroll, Atatürk'ün bu olumsuz yanıtının nedeni hakkında sadece tahminler yürütebilmiş ve büyük bir olasılıkla bu durumun von Papen'in 1917-18 yıllarında, Osmanlı Devleti'ndeki askerlik göreviyle ilgili olabileceğini ileri sürmüştür.

Franz von Papen'in belirttiğine göre, Dışişleri Bakanı von Ribbentrop, kendisine Ankara'daki göreve atanması önerisinden ilk defa 1939'un ocak ayının ikinci yarısında, Stockholm'da verdiği konferanstan döndüğünde söz etmişti. Papen, Nürnberg duruşmalarında ve daha sonra kaleme aldığı hatıratında belirttiğine göre Ribbentrop'un teklifini önce reddetmişti. Bir ay sonra bu öneriyle tekrar karşılaşınca, daha da kesin sözlerle Türkiye'deki büyükelçilik görevini kabul edemeyeceğini açıklamıştı. Papen'in bu tutumunun nedeni tahmin edilebilir: Bundan dört buçuk yıl önce ona Viyana'ya gitmesini ısrarla teklif eden bizzat Hitler olmuş, Papen de beş koşulunun yazılı olarak kabul edilmesi konusunda adeta onunla pazarlık yapmıştı. Bu koşullardan biri de kendisinin doğrudan Hitler'e bağlı olmasının onaylanmasıydı. O zamanki koşullar olağandışıydı ve Papen'in görüşüne göre "Reich" için siyasi açıdan tehlikeliydi, çünkü Avusturya Şansölyesi Dollfuss öldürülmüştü. Bu gerilimli hava içinde von Papen, bazı çekincelerine karşın Viyana'daki görevi üstlenmişti. Çünkü Hitler onu ikna etmek için, gururunu okşayacak sözler söylemiş, Avusturya Devleti'nin farklı toplumsal kesimlerden oluşan yüksek konumdaki temsilcileriyle, soylu aileleriyle ve Katolik Kilisesi mensuplarıyla Papen'in yürüttüğü iyi ilişkilerin "Reich" için yararlı olacağını ileri sürmüştü.

1934 yılı yaz aylarında "Uzun Bıçaklar Gecesi" olayında Papen'in yakın iş arkadaşlarının SS ajanları tarafından öldürülmesi onun için etkili bir uyarı olmuştu. Bu olaylar, Almanya'nın iç siyaset alanında faaliyetlerde bulunmasının çok tehlikeli olduğunu gösteriyordu. Buna karşın Avusturya'da görevlendirilmek ve bir zamanlar Habsburg hanedanı tarafından yönetilen bu ülkede kalarak, Almanya Devleti nüfusuna 7 milyon Katolikin katılmasını sağlamakla, *Sacrum Imperium* (kutsal imparatorluk) Büyük

53 A.g.e.

Almanya hayalini gerçekleştirme olanağına kavuşmuş olacaktı. Buna karşılık Papen, 1939 başında Türkiye gibi bir ülkede görev almayı hiç de çekici bulmuyordu, çünkü Türkiye, Almanya'nın çıkarlarına hizmet edecek ülkelerden oluşan alanın kenar bölgesinde kalıyordu. Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti kendi iç sorunlarıyla boğuşmakta ve Atatürk'ün gerçekleştirmek istediği iddialı reform programına ayak uydurmaya çalışmaktaydı. Türkiye'nin söz sahibi siyasetçileri, Alman Devleti'ni huzursuz edebilecek veya desteğini gerektirebilecek amaçlar peşinde değillerdi. Ne Panturanizm ideolojileri ile ilgileniyorlar ne de hudutlarını genişletmek istiyorlardı.

Franz von Papen'in kendi ifadesine göre, 1939'un nisan ayı başında gerçekleşen olağanüstü olaylar nedeniyle, Türkiye birdenbire "Reich" için önemli bir ülke durumuna gelmişti ve dolayısıyla da Ankara'daki büyükelçilik görevi von Papen için çekici olmuştu.[54] Papen, daha sonra hatıratında konuyla ilgili olarak şu sözleri yazmıştır: "7 Nisan 1939'da yani Paskalya Yortusundan önceki cuma günü acil bir telefon mesajı aldım," –bu acil mesaj 1934'ün temmuz sonundaki mesaj gibi, Bayreuth'ta bulunan Führer'den değil, Berlin'deki dışişleri bakanından geliyordu.

Bundan yaklaşık beş yıl önce Hitler, von Papen'e bir devlet adamının öldürüldüğü haberini vermişti. Oysa bu sefer, dışişleri bakanlığının başındaki adam ona 1939'un bir cuma günü sabahında İtalyan ordularının Arnavutluk topraklarına girdiğini bildiriyordu. "İtalya'nın Arnavutluk topraklarını işgali, Avrupa'daki durumu çok karıştıracaktır" diyordu Ribbentrop, özel bir göreve atanması öngörülen elçisine... "Bay Ribbentrop duygu yüklü bir sesle Ankara'ya gitmeyi artık reddedemeyeceğimi söyledi." Von Papen daha sonra hatıratında bu olayı anlatırken kısaca şu sözleri eklemiştir: "Yapılan anlaşmalara ve Avrupa devletleriyle bağlantılara hiç aldırmadan keyfî davranışlarda bulunan bir adam için çok garip sözler..."[55]

Von Papen, birkaç yıl önce ancak dışişleri bakanlığında görevli bir memur olabilir diye nitelendirdiği Ribbentrop'un emrine girmeyi bütün tereddütlerine rağmen kabul etti. Papen, o sırada sağlık sorunları nedeniyle Dresden'deki bir kaplıcada kalmaktayken, görevine ilişkin bilgileri

54 Papen, *Wahrheit*, s. 503.
55 A.g.e.

almak için hemen Berlin'e gitti. Kısa sürede durumu kavradı ve anılarında yazdığına göre, kendi görüşleri doğrultusunda bazı sonuçlara ulaştı.[56] "15 Mart'ta ordularımız Prag'a girdiğinden beri bir barut fıçısının üstünde oturduğumuzun bilincindeydik. Avrupa'da çatışma odağı olan iki sorun vardı: Bunların biri Polonya sorunuydu ki, bu konuda benim yapabileceğim hiçbir şey yoktu, diğeri ise güneydoğu sorunuydu ve bu da şimdi Arnavutluk topraklarının işgaliyle gündeme gelmişti. Ben Avrupa'da barışın devamını sağlamak için bu meselede bir şeyler yapabileceğimi hissediyordum. Bu nedenle Ankara'ya gitmeyi kabul ettim."

Franz von Papen, kararını kesinleştirmeden önce "acaba Hitler hükümeti için bir şeyler yapabilir miyim veya yapmalı mıyım?" diye düşünmüş olmalı.[57] Görüşüne göre bu *olağandışı* gelişmeler sırasında elbette ancak kendi gibi *olağanüstü* bir insanın duruma müdahale etmesi gerekiyordu... "Benim ileri sürdüğüm koşullar, bir zamanlar Bayreuth'ta Hitler'le yaptığım toplantıda da sözünü ettiğim koşulların benzeriydi" diyor anılarında... Anlattığına göre hemen Führer'i ziyaret etmiş ve tıpkı Viyana için yaptığı gibi doğrudan Hitler'in emrinde çalışmak istediğini bildirmiş. Ama Hitler bunu reddetmiş ve "daha iyi bir eşgüdümün sağlanabilmesi için" onun dışişleri bakanlığına bağlı olması gerektiğini açıklamış. Gene de Hitler, Papen'e bir lütuf bahşedermişçesine, kararsızlık içinde olduğu her durumda kendisine başvurabileceğini bildirmiş. Von Papen, Führer'in bu teklifinden cesaret alarak, beş buçuk yıllık büyükelçilik görevi boyunca, yolculuk koşullarının zorluğuna karşın bazı konuları danışması gerektiğini ileri sürerek sık sık (on iki kereden fazla) Almanya'ya gidip gelmiştir. Ama gene de Hitler'in sadık hizmetkârının, doğrudan efendisine bağlı olmayışı, kapsamlı tavsiyelerini ve desteğini ona sunma olanaklarını kısıtlamıştır.

Von Papen'in ülkesinden ayrılmadan önce Hitler'le yaptığı konuşma hakkında sonradan verdiği bilgi oldukça şaşırtıcıdır. "Hitler, durumun bir çıkmaza saplanmış olmasının suçunu, tipik davranışlarıyla uyumlu olarak Duce'ye yüklüyordu. Oysa 15 Mart'ta kendi attığı adımlar da büyük

56 A.g.e.
57 Papen, *Wahrheit*, s. 505.

bir sorumsuzluktu."[58] Von Papen'in, hatıratında böyle bir görüşünden söz etmekle okurlarında nasıl bir etki uyandırmayı amaçladığını anlamak zor. Eğer von Papen bir ay önce, 1939'un nisan ayında Çekoslovakya'nın kalan bölümünün işgalini Hitler'in sorumsuz bir adımı olarak nitelemişse, kendisini iç siyaset bakımından hayal kırıklığına uğratmış olan bu adamın, daha sonra dış siyasette de sorumsuz davranacağını ve cüretkâr adımlar atacağını hesaba katmalıydı.

Nitekim kısa bir süre önce, Hitler'in 30 Ocak 1939 tarihindeki söylevinden böyle adımlar atma niyetinde olduğu seziliyordu: "Avrupa'da ve Avrupa dışındaki, uluslararası finans dünyasını elinde tutan Yahudiler devletleri yeniden bir dünya savaşına sürüklemeyi başarırlarsa dünya Bolşevikleşecektir. Bunun gerçekleşmemesi ve Yahudilerin zafere ulaşmaması için, Avrupa'daki Yahudi soyunun yok edilmesi gerekmektedir."[59] Von Papen'in bu sözlerden Hitler'in gelecekte patlayacak olan savaşın suçunu kime yükleyeceğini tahmin etmesi zor değildi. Hitler'in kanısına göre, Avrupa kurtarılmalı ve bir öz savunma tepkisiyle Avrupalı Yahudiler yok edilmeliydi.

Von Papen, bazı dostlarının görüşüne göre yeniden "Führer"in hizmetine girmeyi kabul etmeyip, Wallerfangen'de kalmış olsaydı kendi zihniyeti doğrultusunda tutarlı bir davranış göstermiş olacaktı. Ama von Papen Avrupa'da gerçekleşen olaylara katılma hevesindeydi, (yani çorbada tuzu olmasını istiyordu) ama bu konuda kendisine seçim hakkı tanınmıyordu. Büyük bir olasılıkla bazı sohbetler sırasında kendisine açıkça veya dolaylı olarak Marburg'da verdiği söylevin getirebileceği sonuçlara, ya da Zürich'e kaçırdığı belgelerin ihanet sayılabileceğine dair imalarda bulunulmuş olabilir. Bu durumda Ankara'daki büyükelçilik makamını kabul etmekle kendini güvenceye alacağı, üstelik de iyi niyetini ve devlete yararlı olma amacını kanıtlayabileceği, böylece de hakkındaki kuşkuları giderebileceği, zedelenmiş şöhretini onarabileceği umuduna kapılmış olabilir.

Tam o sırada, 1939 başlarında, medyada, "Black Tom" olayından dolayı 1921'den beri Almanya ve Amerika arasında süregelen Alman-Amerikan Karma Komisyonu müzakerelerinden söz edilmekteydi. Karma komisyonun

58 A.g.e.

59 Hitler'in Reichstag konuşması, 30 Ocak 1939, www.worldfuturefund.org/.../Hitler%20 Speeches/Hitler%20rede%20193

mutabakatla ulaştığı sonuç kesinleşmişti. 1916'da Amerikan mühimmat tesislerinin tahrip edilmesinin, Alman Devleti'nin emriyle düzenlenmiş olduğu saptandığından milyonlarca dolar tutarında bir tazminatın ödenmesi gerekiyordu. Olay sırasında Washington'da görevli olan Alman Askeri Ataşesi Von Papen'in bu sabotajı tasarlayanlardan biri olduğu ileri sürülüyordu. Bu da Nazi teşkilatının önde gelenleri için, aşırı hırslı bir kişiliği olduğu bilinen von Papen üzerinde baskı kurabilme fırsatını yaratmıştı.

Hitler'in bakış açısına göre, ne yapacağı pek kestirilemeyen eski şansölye von Papen devlet içinde sakıncalı birtakım faaliyetlere yol açabilirdi. Öte yandan Papen, Ankara'da büyükelçilik konumuna atanıp memleketten uzaklaştırılırsa, Almanya'daki askeri ve dini çevrelerle, tutucu soylularla, ekonomi ve sanayi temsilcileriyle ve Avrupa'nın hükümdar aileleriyle yakın ilişkileri nedeniyle, gerek geçmişin gerekse günün seçkin kişileri üzerinde onun rejimle fikir birliği içinde olduğu izlenimini uyandırmak da mümkün olacaktı. Ayrıca Viyana görevi sırasında olduğu gibi, geniş bir çevrede tanındığı ve Katolik Kilisesinin övünülecek bir mensubu sayıldığı için bir vitrin olarak kullanılabilir ve Nazi rejimine itibar sağlayabilirdi.

1939'un mart ayında Alman ordusunun Prag'ı işgale girişmesi Hitler'e savaşı başlatmak için elverişli bir hareket noktası sağlamıştı. İtalya ile Arnavutluk arasındaki kriz nedeniyle İtalya-Türkiye ilişkilerinin bozulması nedeniyle Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'dan destek istemesi olasılığı, Hitler'in planlarını sekteye uğratıyordu. Sovyetler Birliği'nin komşusu olan ve bir Balkan ülkesi sayılabilen Türkiye, Boğazları denetim altında tutması nedeniyle siyaset sahnesinde birdenbire önem kazanmıştı. Von Papen Osmanlı ordusunda yıllarca hizmet ettiğinden Türkiye'nin askeri ve siyasi çevrelerinden önemli kişileri tanıyordu ve onlarla ilişki kurma olanaklarına sahipti, bu nedenle de Ankara'daki büyükelçilikte görevlendirilecek en uygun kişiydi. Ama bu görevinde kendi kendine karar almak yetkisine sahip olmayıp, Ribbentrop'un talimatlarına uymak zorundaydı. Durum ciddileşirse onu bu görevden alıp, büyük önem taşımayan bir makama, örneğin Vatikan büyükelçiliğine nakletmek de mümkündü.

Böylece "Führer," 20 Nisan 1939'da Berlin'de akşama kadar süren şenliklerle kutlanan 50. yaş gününde, yakında 60 yaşına basacak Franz von

Papen'e, Alman Devleti'nin "olağanüstü yetkilere sahip Türkiye Büyükelçisi" konumuna getirildiğine dair belgeyi verdi. Hitler'in "sadık bendesi," Von Papen, 20 Ağustos 1934'te yürürlüğe giren devlet memuriyeti yasası uyarınca "Alman ulusunun ve devletinin önderi, Führer Adolf Hitler'e sadık kalacağına ve emirlerine itaat edeceğine, yasalara uyacağına ve görevini dürüstlükle yerine getireceğine" yemin etti. Bundan bir hafta sonra da kızı Isabella ve sekreteri Maria Rose ile birlikte Ankara'ya gitmek üzere yola çıktı. Görevini yerine getirmeye öylesine hevesliydi ki, 27 Nisan günü Ankara'ya varır varmaz, büyükelçilik görevinin Türkiye hükümeti tarafından resmen onaylanmasını beklemeden, Türkiye'nin Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu'na resmi bir ziyarette bulunmak istediğini bildirdi, Şükrü Saracoğu da bunu kabul etti. Böylece Almanya'nın Türkiye büyükelçisi itimatnamesini Cumhurreisi İsmet İnönü'ye sunmadan, yani aslında diplomatik kuralları dikkate almadan Türkiye'deki görevine başladı. Buna karşın, Türkiye cumhurreisinin ancak iki gün sonra Almanya büyükelçisi Von Papen'i makamına kabul ettiği de gözden kaçmadı.

İkinci Bölüm

PAPEN'İN OSMANLI ANILARI VE TÜRKİYE GERÇEKLERİ

Siz, Türklerin Türkiye'sinden, Yunanların Yunanistan'ından ve Sırpların Sırbistan'ından söz ediyorsunuz. Ama aslında bu halklar Almanya'ya tabi olmalıydılar. Hayatımın en sevindirici görevi, Pangermen esaslara dayanan bir Berlin-Bağdat devletinin kurulması için çaba sarf etmek olacaktır. Günün birinde bu olanağa sahip olmayı umuyorum.

Franz von Papen'in 1917'de Ernst Jaeckh'e yazdığı mektup

Sultanlıktan Cumhuriyete

Franz von Papen Ankara'ya varır varmaz, belli nedenlerden ötürü Türkiye'deki önemli görevine bir an önce başlamak amacındaydı. Ne de olsa bu görevi, Almanya'yı ve dünyayı tehdit etmekte olan felaketin önüne geçmek amacıyla üstlenmişti![1] Papen'in kendine vehmettiği bu görevin temelinde yatan düşünce, Mussolini'nin Çanakkale ve İstanbul Boğazları'na el koyarak bu değerli ulaşım yollarını İtalya'nın denetimi altına almasını önlemekti. İtalyan askeri birliklerinin Arnavutluk topraklarına girmesi bu planın birinci basamağıydı. "Duce"nin amacı, giderek tüm Akdeniz Bölgesini ele geçirmekti. Buna müdahale etmekte gecikilmemeliydi. İngiltere, İtalya'nın giriştiği bu maceradan ötürü endişeye kapılan Türkiye'ye yardım etmeyi vaat ederek, bu devleti kendi yanına çekme ve Almanya'yı çember içine alan güçlerin arasına katma girişiminde bulunabilirdi. Papen, hatıratında şu sonuca varmaktaydı: "Arnavutluk veya Polonya'ya ilişkin meseleler nedeniyle çıkacak olan herhangi bir çatışmanın kaçınılmaz olarak bir dünya savaşına dönüşeceğinden emindim..."[2]

Bu nedenle Papen "Arnavutluk sorunundan" sorumlu kişi olarak Ankara'ya varır varmaz Türkiye Hariciye Vekili Saracoğlu ile buluşmuş ve

1 Papen, *Wahrheit*, s. 504.
2 A.e.g., s. 508.

görüşme sonrasında dışişleri bakanlığına Mussolini'nin Akdeniz planlarını kuşkuyla karşılayan Türkiye'nin tarafsızlık politikasından vazgeçmesi durumunda büyük sorunların çıkabileceğini bildirmişti. Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a bütün sorunları barışçıl bir tutumla çözümlemek ve İngilizlerin "kuşatma" politikasına kararlılıkla karşı çıkarak her türlü önlemi alabilmek için Türkiye'ye daha fazla askeri yardımda bulunulmasını tavsiye etti. Von Papen'in bu kadar kısa zamanda Almanya'ya rapor gönderebilmesi pek de şaşılacak bir şey değildi, çünkü kendisinin daha sonra Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesinde biraz övünerek açıkladığı gibi, Türkiye Devleti'nin önemli kişileri onun "eski ahbapları"ydı.[3]

Aslında Papen'in, o dönemde Türkiye'deki önemli kişilerin "eski ahbapları" olduğunu açıklaması pek de doğru değildi, çünkü Ankara'daki büyükelçilik görevine başladığı zaman Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurreisi Mustafa Kemal Atatürk artık hayatta değildi. Papen, Mustafa Kemal Paşa'yı 1917/18 yıllarında Filistin Cephesinde, Falkenhayn karargâhında ve Osmanlı 4. Ordusunun kurmay başkanı olduğu zaman tanımıştı. Hatıratında Mustafa Kemal Atatürk'ten şöyle söz eder: "1918'in kasım ayında Alman askeri birliklerinin geri çekilmesini onunla müzakere ettik." Papen ve Mustafa Kemal Paşa, Alman ordularının yenildiğini ve Alman imparatorunun tahttan feragat ettiğini de birlikteyken öğrenmişlerdi.

Papen için bu haber, sadece savaşta yenilmiş olmayı öğrenmekten ibaret değildi, "sanki bütün dünya başına yıkılmıştı."[4] Türk-Alman silah arkadaşlığı konusunda geniş bilgi sahibi olan kişiler, Şam'ın kuzeyindeki geri çekilme sırasında Papen ile Mustafa Kemal'in bir araya gelmiş olabileceğini doğrulasalar da General Liman von Sanders'in ordusunda küçük rütbeli bir subay olan Papen'in, Mustafa Kemal Paşa ile önemli bir konuyu müzakere etmiş olabileceğine pek ihtimal vermiyorlar.[5]

Türk-Alman silah arkadaşlarının cephede omuz omuza çarpıştıkları savaş yenilgiyle sonlanınca, Mustafa Kemal Paşa için yeni bir mücadele başlamıştı: İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunanlı işgalcilere karşı Kurtuluş Savaşı... Filistin Cephesindeki çarpışmalar sırasında Mustafa Kemal

3 Papen, 18 Haziran 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi.
4 Papen, *Wahrheit*, s. 109.
5 Emekli Tuğgeneral Eckhard Lisec'ten yazara, 19 Nisan 2014.

Paşa'nın "bir askere yakışır gerçekçi tavrı ve özgüveni" Papen üzerinde güçlü bir etki bırakmıştı. Papen'in Ankara'daki temsilcisi Hans Kroll'un bildirdiğine göre "Atatürk, bir askerin olması gerektiği gibi, dürüst, bilinçli ve sade insanlardan hoşlanırdı. Oysa Papen'in parlak görünümü, gösteriş düşkünlüğü, sahte mültefit tavırları, Atatürk'ün tam zıddıydı."[6] Bu nedenle de Atatürk, yaşamının son zamanlarında, Alman dışişleri bakanlığının Franz von Papen'i büyükelçi olarak Türkiye'ye göndereceğini öğrendiğinde pek memnun olmadı. Bunun nedenlerinden biri, Birinci Dünya Savaşı sırasında von Papen'in de binbaşı olarak bulunduğu Filistin Cephesinde savaşan Yıldırım Orduları Grubunun komutanı olan Erich von Falkenhayn ile Atatürk arasındaki ilişkinin gerginliği olabilir. Atatürk'ün von Papen hakkındaki olumsuz izleniminin en önemli nedeni, Papen'in "Reich" içinde kurulmuş olan eski "Asya Savaşçıları" grubunun üyelerinden biri olmasıdır. Atatürk'ün geçmişte Almanya İmparatorluğu ile müttefik olmaya mesafeli durduğuna dair pek çok belge bulunmaktadır. Atatürk, belki de geçmişte Alman ordusu mensuplarının emperyalist zihniyetli olduklarını düşünmekteydi ve dış politika bakımından bu zihniyetin etkisi altında davranacakları endişesiyle Papen'e karşı bazı çekinceleri vardı. Belki de Atatürk'ün iç politika açısından Papen'e güven duymamasının nedeni, Türkiye'yi çağdaş düzeye eriştirme çabalarının hızını, muhafazakâr ölçütlere göre kısıtlama taraftarlarının Papen'den güç alacakları düşüncesiydi. Yahut da, Atatürk'ün iç siyasette aşırı radikal ve dış siyasette fazla ılımlı davrandığı kanısında olan politikacıların Papen tarafından destekleneceğini düşünüyordu. Atatürk, NSDAP teşkilatının Türkiye'de örgütlenmesini de önlemek istiyordu. Nazilerin, daha önce Almanya'nın Avusturya'yı ilhak etmesine aracılık eden Papen'i kullanarak şimdi de kollarını daha ötelere uzatma niyetinde olduklarından kuşkulanıyordu.

Atatürk'ün ölümünden bir gün sonra devlet yönetiminin İsmet İnönü'ye teslim edilmesi şaşılacak kadar çabuk ve sorunsuz gerçekleşmişti. İsmet İnönü, Franz von Papen'in büyükelçiliğe atanmasını hemen kabul etti. Çünkü Almanya büyükelçiliği, Friedrich von Keller'in ayrılmasından sonra yaklaşık altı ay kadar boş kalmıştı. Berlin'deki Türkiye

6 Kroll, Lebenserinnerungen, s. 135.

Resim 4.
Cumhurreisi
İsmet İnönü
(10 Kasım 1938)

büyükelçiliği de, Türk-Alman ilişkileri hakkında yanlış izlenimleri önlemek amacıyla, Almanya Dışişleri Bakanlığını bir an önce bir büyükelçi atanması için sıkıştırıyordu.

Papen anılarında İnönü ile savaş sırasında karşılaştığından hiç söz etmemiştir. Sadece İnönü'nün Türkiye'nin Kurtuluş Savaşında kazandığı zaferde önemli katkıları olduğunu ve Atatürk ile dostluğunu, Atatürk'ün bu değerli silah arkadaşına duyduğu güveni anlatmaktadır. Ama Papen Berlin'de İnönü ile daha önceden tanıştığı için Ankara'daki görevi kabul ettiği izlenimini uyandırmaya çalışmıştı. O zamanlar dışişleri bakanlığı personel şefi vekili olan ve daha sonra yıllarca dışişleri bakanlığı personel şefi konumunda bulunan Hans Schröder bu konuda şu bilgiyi vermektedir: "1939'un baharında Herr von Papen'in Türkiye'ye gönderilmesinin nede-

ni, Türkiye'yi yöneten kişileri, özellikle de 1914/18 savaşında karşılaştığı İsmet İnönü'yü yakından tanımasıdır."[7]

Görevine yeni atanan Büyükelçi Von Papen, Türkiye Cumhurreisi İsmet İnönü'nün eski bir tanıdığı olduğunu, Nazilerin yayın organı *Völkischer Beobachter* gazetesinin İstanbul temsilcisine de bildirmişti. Görevine atanma belgesini Türkiye cumhurreisine sunarken yaptığı konuşmanın metnini de bu gazetenin temsilcisine yazdırmıştı. *Völkischer Beobachter*'in sayfalarında "Büyükelçi von Papen'in 1 Mayıs 1939'da Türkiye Cumhuriyeti devlet başkanını ziyaret ettiği, cumhurreisiyle genel konularda görüştükten sonra her iki devlet adamının bir saat boyunca sohbet ettikleri ve birlikte geçmişteki ortak çabalarının unutulmaz anılarını tazeledikleri, şimdiki görevlerinde de birbirlerini destekleme vaadinde bulundukları" bildiriliyordu. Papen, hatıratında bu sohbetten söz etmiş ama "unutulmaz anıların" ayrıntılarına girmemiştir. Çünkü bu ayrıntılar pek de gurur duyabileceği şeyler değildi.

Askeri tarih yazarlarının saptadıklarına göre, Papen 1917'nin ekim ayı sonunda Gazze Şeridi'nde, Birüssebi dolaylarındaki bir atlı keşif grubunun kumandanıydı. Albay İnönü'nün kumandasındaki 3. Kolordu da orada konuşlandırılmıştı. Askerliğin temel kurallarından biri, belli bir yörede görevli olan kumandanların harekâtları birbirini destekleyecek şekilde planlamak için aralarında anlaşmalarıdır. Bu nedenle birbirlerini tanımaları doğaldır. Papen, Birüssebi dolaylarındaki askeri durumu derinlemesine incelemediğinden, İngiliz yığınağı hakkında doğru bilgi edinememiş ve "Birüssebi önemli değildir" diye rapor vermişti. Oysa sonradan bunun tamamen yanlış olduğu ortaya çıkmıştı. Çünkü İngilizlerin tam da burayı ağırlık noktası olarak seçip saldırıya geçmeleri üzerine Osmanlı güçleri büyük bir hezimet yaşamıştı.[8] Cumhurreisi İsmet İnönü, büyük olasılıkla Papen'in o zamanki hatasını hatırlamıştır. Ama 1939 baharında bir Alman gazetecinin Papen'in anılarının gerçeğe uyup uymadığını kontrol etmesi elbette ki mümkün değildi.

Von Papen Cumhurreisi İsmet İnönü'yü 29 Nisan 1939'da ziyaret ettiğinde, onun mert, dürüst bir asker olduğu izlenimini almış olduğu tahmin edilebilir. Çünkü dışişleri bakanlığına gönderdiği raporda buluşmayı

7 Schröder'den Stackelberg'e, 14 Kasım 1957, Franz von Papen Arşivi, C.11490, SE 12131.
8 Lisec'ten Yazara, a.e.g.

anlatırken, "İnönü ile eski askerler olarak yıllar sonra yeniden buluşmamız candan ve samimi bir hava içinde geçti" diye bildirmiştir.[9] Papen ayrıca, İnönü ile aralarındaki konuşmanın en önemli konusunun "Führer"in söylevi olduğunu, İnönü'nün Hitler hakkında "güçlü ve özgüvenli bir insan" dediğini ve barıştan yana olduğuna inandığını belirtmiştir.

Hitler, bu buluşmadan bir gün önce, yani mart ayı ortasında Alman ordularının Çekoslovakya içlerine doğru ilerlemesinden sonra, meclis toplantısında yaptığı ilk konuşmada, ABD Başkanı Roosevelt'in bir notasında adını andığı birkaç ülkeye "Reich"ın saldırısı halinde, onlara güvence sağlayacağını bildirmesini protesto etmişti. Hitler söylevinde, bu notaya yanıt olarak, nasyonal sosyalistlerin Avrupa'da hegemonya haklarının bulunduğu anlamını içeren, bir çeşit "Avrupa tarzı Monroe Doktrininden" söz etmişti. Papen'in öne sürdüğüne göre, Hitler'in bu söylevi Cumhurreisi İnönü'yü çok etkilemişti... Papen bunu anlatırken, Alman ordularının Prag'ı işgal etmesinden sonra Hitler'i ciddiye alınacak bir devlet adamı olarak artık görmediğini ve ona güvenini yitirdiğini açıklamış olduğunu tamamen unutmuş gibiydi. Franz von Papen, geçmişte Osmanlı ordularının ve şimdi de genç Türkiye Cumhuriyeti ordularının Erkânıharbiye Reisi olan Fevzi Çakmak'la karşılaşınca, 1918'de Ürdün'de birlikte savaştığı ve hâlâ aktif görevde olan bir meslektaşına kavuşmaktan büyük bir memnuniyet duydu. Papen'in değerlendirmesine göre, "Genelkurmay başkanı" unvanı bile bu insandaki cevheri tanımlamaya yeterli değildi. Fevzi Çakmak silahlı kuvvetlere ilişkin bütün sorunlarda otoriteyi elinde tutuyordu ve gerek halk gerekse de Atatürk'ün cumhurreisliği dönemindeki yönetici kadrosunda bulunan kişiler en çok ona güveniyordu.[10]

Papen, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Türkiye'nin genelkurmay başkanıyla görüşmekten ve düşüncelerini öğrenmekten çok yararlandığını her fırsatta açıklamıştır. Papen, Fevzi Çakmak ve meslektaşlarıyla sık sık askeri konularda sohbet ediyor, bu vesileyle Polonya ve Fransa seferlerinde kazanılan deneyimler hakkında onlara bilgi veriyordu. Daha sonra anılarında şu saptamada bulunuyordu: "Dışişleri bakanlığı geçmişte asker olan

9 Franz von Papen Arşivi R 29.775-29.04.1939, DB 138.
10 Papen, *Wahrheit*, s. 591.

diplomatların işe yaramadığı kanaatinde olmakla beraber, bazı durumlarda bu iki mesleğin bir araya gelmesinin çok yararlı olduğu da anlaşılıyor ..."[11]

Franz von Papen, Ankara'ya varır varmaz Mareşal Fevzi Çakmak ile buluşmasının dışında başka "eski ahbaplarla" da karşılaştığından ve onlardan genel durum hakkında bilgi aldığından söz etmemektedir. Bunun nedeni Kemal Atatürk'ün Osmanlı Devleti'nden ve eski toplum sisteminden tamamen kopmaya karar veremeyen birçok silah arkadaşıyla yollarını ayırmış olması olabilir.

Atılım İçinde Bir Ülke

Franz von Papen Osmanlı Türkiye'sinden ayrıldıktan yirmi yıl sonra tamamen farklı bir Türkiye'ye dönmüş yeni bir devlet düzeniyle karşılaşmıştı. Ama Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmasından 16 yıl sonra da bu ülkede fiilen bir diktatörlük yönetimi egemendi. Kendisine "Milli Şef" unvanı verilmiş olan Cumhurreisi İnönü yönetim gücünün merkeziydi, başvekil onun kararlarını hayata geçiriyordu. Yasalar hükümetin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi tarafından kapalı bir çerçeve içinde, cumhurreisinin ve başvekilin yönetimi altında müzakere ediliyor ve sonunda resmiyet kazandırılmak üzere Millet Meclisine onaylatılıyordu. Aslında CHP, klasik anlamda bir siyasi parti değildi, tüm ülke halkını temsil eden bir "çatı" organizasyonu durumundaydı. Dolayısıyla böyle bir partinin başkanı, tüm ülke halkının başkanı ve önderiydi. Ancak tıpkı Atatürk gibi İnönü de Hitler'den ve Mussolini'den tamamen farklı olarak, güçlerini pekiştirmek için bir kitle hareketi yaratma amacında değillerdi. "Kemalist" diye tanımlanan ideolojinin taraftarları, ulusal karakterli, otoriter bir modernleşme stratejisini savunuyor ve bunun askeri ve bürokratik kadrolar tarafından gerçekleştirilmesini tasarlıyorlardı. Karizmatik birer ulusal önder olan Atatürk ve İnönü, organize grupların aracılığından yararlanmadan, halk ile doğrudan doğruya iletişim kurma amacındaydılar. Her ne kadar medya denetim altında tutuluyorsa da yandaş olmaya zorlanmıyordu. Papen ve büyükelçilik görevlileri medya ile ilişkilerinde sık sık zor durumda kalıyorlardı.

11 A.e.g., s. 533.

Türkiye Cumhuriyeti dış politikasının temeli tam bağımsızlıktı ve Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesine dayanıyordu. Bundan ötürü de bu genç devlet, dış politikada süregelen ve çözümlenmesi için savaş yolu seçilen, son iki yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin de içine çekildiği çatışmalardan uzak durmaya çalışıyordu. Bu amaca yönelik olarak komşu devletlerle anlaşmalar yapılarak sağlam bir dış çevre oluşturma yoluna gidiliyordu. Türkiye, Sovyetler Birliği ve İran'la da bir dostluk veya saldırmazlık anlaşması imzaladı. En önemli konu, Yunanistan'la uzlaşmaya varabilmekti. Böylelikle Türkiye Balkanlar'da bir barış ortamı yaratabilecekti. 1934'te Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya, Balkan-Paktı adı verilen anlaşmayı imzaladılar. Bulgaristan da 1938'de pakta üye devletlerle bir saldırmazlık anlaşması imzaladı. Bu girişimler sayesinde Türkiye Cumhuriyeti dış politika alanında önemli bir saygınlık kazandı.

Türkiye, Lozan Barış Anlaşmasında saptanan koşulların Montrö Konferansında yeniden gözden geçirilmesi sonucunda 1936'da İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinde tam egemenlik hakkına sahip oldu ve böylece savaşta ve barışta, tehlikeden kuşkulanıldığı durumlarda, Boğazlardan yabancı gemilerin geçmesini denetim altında tutma olanağına kavuştu. Türkiye, komşularıyla yaptığı anlaşmalar sayesinde "tam bağımsızlık" ilkesini koruyabildi ve İkinci Dünya Savaşı sırasında, mihver ve ittifak devletlerinin Türkiye'yi kendi taraflarına çekmek için uğraşmalarına karşın "aktif tarafsızlık" politikasını sürdürmeyi başardı. Bu ilke doğrultusunda, savaşmakta olan, birbirine düşman güçlerin Boğazları kendi çıkarları için kullanma girişimlerine de büyük bir beceriyle karşı koydu ve Boğazlar üzerindeki egemenliğini korudu. Franz von Papen, beş buçuk yıl süren büyükelçilik görevi süresince, gerçek niyetleri kolay kolay anlaşılmayan Türk siyasetçileriyle iyi ilişkiler yürütmeye ve onların zihniyetini "Reich"ın amaçları doğrultusunda etkilemeye çalıştı.

Sınırlı Dostluk İlişkileri

Franz von Papen 1939'un nisan ayı sonlarında Ankara'ya vardığında, belleğinde yer etmiş olan Türkiye tablosu Birinci Dünya Savaşı sırasındaki "Türk-Alman silah arkadaşlığının" ve sık sık sözü edilen savaştan

önceki ve sonraki ünlü "Türk-Alman dostluğunun" etkisi altındaydı. Bu dostluğun gerçek yaşamdaki belgesi, Alman mühendislerince projelendirilen ve harcamaları Deutsche Bank tarafından karşılanan Bağdat Demiryolu Hattı'nın inşasıydı. Papen'in büyük saygı duyduğu II. Wilhelm ile Sultan II. Abdülhamid anlaşarak bu tren hattını gerçekleştirmeye 19. yüzyılın sonunda karar vermişlerdi. Sultanın amacı, Osmanlı Devleti'nin Asya kıtasındaki toprakları üzerinde henüz oldukça sağlam olan hükümranlığının devamını sağlayabilmek için doğuya hızla asker ve silah gönderebilmek ve bu bölgeleri ekonomiye açmaktı. Kayzer II. Wilhelm'in isteği ise, İngiltere ve Fransa'nın da etkilemeye çalıştıkları bu bölgeleri Almanya'nın kontrolü altına almaktı. Ayrıca Arapların yaşadığı topraklara ve özellikle de Basra ve Musul'daki yeni keşfedilmiş petrol kaynaklarına çabuk ve kolay ulaşabilme olanağı da çok çekiciydi. Bağdat demiryolu hattının inşası, Alman İmparatorluğu ile İngiltere, Fransa, Rusya gibi sömürgeci dünya devletleri arasındaki gerginliğin artmasına neden olmuştu.

Franz von Papen, 1918'in sonunda Osmanlı dönemi Türkiye'sinden zorunlu olarak ayrıldığından beri yeni Türkiye'ye gelmemişti. O dönemde Türkiye'de görevli olan ve sayısı yaklaşık 20.000'i bulan Alman subayları, askerleri, danışmanları, uzun süredir İstanbul Boğazı kıyılarında yerleşmiş olan ve "Bosporusgermanen" (Boğaziçi Almanları) adı verilen topluluğun mensupları ve Alman diplomatları ülkeyi en kısa sürede terk etmek zorunda kalmıştı. Papen, üzerinde Türk askeri üniformasıyla katıldığı Filistin cephesinde yaşadığı serüvenleri, ülkesine döndükten sonra da eski askerlik arkadaşları Hans von Wedemeyer ve Alexander von Falkenhausen ile birlikte uzun süre anmaya devam etmişti. 1933'te ölen, çok sevip saydığı yakın arkadaşı Hans Humann ile de sık sık buluşup sohbet ederek hayalinde yer etmiş olan Türkiye tablosunu geliştirmişti. Papen'den yaşça biraz büyük olan Hans Humann, Bergama'da araştırma yapan Arkeolog Carl Humann'ın oğluydu ve İzmir'de doğup büyümüştü. Almanya'daki eğitiminden sonra askerlik mesleğini seçmiş ve 1913'te İstanbul'daki Almanya büyükelçiliğinde deniz ataşeliğine atanarak tekrar Türkiye'ye gelmişti. Papen onunla bu görevindeyken tanışmış ve Humann'ın Türkiye hakkındaki geniş bilgisine hayran olmuştu. Her ikisi de Katolik inancın-

dan oldukları ve savaş döneminde birlikte Türkiye'de bulundukları için aralarında sıkı bir dostluk bağı kurulmuştu. Humann 1932'nin mayıs ayında Papen'e şansölyelik görevini kabul etmesi tavsiyesinde bulunmuş ve onun danışmanı olmuştu. Papen, anılarında Humann'dan söz ederken, onun "eski ve samimi bir dostu" olduğunu vurgulamış ve 7 Ekim 1933'teki cenaze töreninde hakkında duygulu bir konuşma yapmıştır.

Hans Humann da Franz von Papen gibi, savaş bitince askerlik kariyerine son vermişti. Bundan kısa süre sonra milliyetçi liberallerin yayın organı olan *Deutsche Allgemeine Zeitung* gazetesinin yazı işleri müdürlüğü görevine getirilmiş ve Asienkaempfer (Asya Savaşçıları) Derneğinin yönetim kuruluna girmişti. Bu dernek, Yakındoğu ve Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin hizmetinde çarpışmış olan daha eski Asien-Korps (Asya Birlikleri) Derneğinin üyelerinden oluşuyordu ve bir yardımlaşma derneği olarak kurulmuştu. Derneğin üstlendiği görevlerden biri de savaşta kaybolmuş, akıbetleri bilinmeyen Alman askerlerinin izini sürmek, onların kaderi hakkında bilgi edinmek ve yakınlarına bildirmekti...

Hans Humann Asya Savaşçıları Derneğinin iletişim organı olan ve sonradan *Orient Rundschau* adını alan gazetede düzenli olarak makaleler yayınlıyordu. Humann, siyasi görüşü bakımından monarşi taraftarıydı ve istediği şey ise Alman İmparatorluğu'nun bir "Dünya Gücü" haline gelmesiydi. Weimar Cumhuriyeti'nin Wirth ve Stresemann gibi siyasetçilerinin cumhuriyetçi zihniyetli dış politikasını şiddetle eleştiriyordu. Humann *Asienkaempfer* (Asya Savaşçıları) adlı gazetede düşüncelerini şöyle ifade etmişti: "Doğu global perspektif bakımından, 1918'den sonra da Avrupa'nın dünya politikasının merkezi olmaya devam etmektedir ve her bakımdan Asya'nın giriş kapısı olduğu için böyle de kalacaktır. Kıtamız, şimdiki ekonomik durum nedeniyle Asya ülkeleri olmadan yaşamını sürdüremez."[12]

Asya Savaşçıları mensupları arasında gerek askerliği sırasında gerekse sivil yaşamında en dikkat çeken kişi olan Hans Humann'ın etrafında toplananlar, Türkiye ile yeni koşullarda da birlikte olmak ve savaş sırasında İngiltere'ye karşı kurulmuş olan koalisyonu sürdürmek niyetindeydiler. Bu tutumları, aynı zamanda Weimar Cumhuriyeti'nin Batıya kar-

12 Mangold, *Begrenzte Freundschaft. Deutschland und die Türkei 1918-1933*, Göttingen 2013, s. 323.

şı takındığı tavrı eleştirdiklerini gösterdiği gibi, Versay Anlaşmasına boyun eğme taraftarı olan resmi politika için de (Erfüllungspolitik) bir alternatif oluşturuyordu. Cumhuriyet karşıtı olan Asya Savaşçıları, Versay Anlaşması koşullarının gözden geçirilmesi isteğinde diretiyorlardı. Türkiye-Almanya ilişkilerini sürdürerek, Birinci Dünya Savaşı galiplerine ve Paris'in bir dış mahallesi olan Sevr'de gerçekleştirilmiş olan anlaşmalar sistemine karşı birlikte mücadele etmeyi tasarlıyorlardı. "Asya Savaşçıları," Versay'a karşı direnme konusunda Türkiye'yi örnek almışlardı. Otoriter bir devlet başkanı olan Mustafa Kemal'e hayrandılar. Madem ki ekonomisi kendi ülkelerine kıyasla daha güçsüz olan Türkiye, savaşta galip gelen devletlere haddini bildirmişti, o halde savaşta gururu kırılan Almanya da bunu başarmalıydı.

Weimar Cumhuriyeti'nin dönemindeki Asya Savaşçıları grubu, salt varlıklarıyla bile devletin iç ve dış politikasını etkiliyorlardı. Asya Savaşçılarının, Almanya'ya yeniden itibar kazandırmak amacıyla, aktif bir Doğu politikasına taraftar olmaları, sadece cumhuriyet yönetimine karşı bir eleştiri içermekle kalmıyor, aynı zamanda da özellikle İngiltere basınının dikkatini çektikleri için dışişleri bakanlığını huzursuz ediyordu. Berlin hükümetinin resmi Türkiye politikası bir ikilem içindeydi: Almanya, Türkiye ile dostluk ilişkilerini siyasi bir bağlantıya dönüştürmeden sürdürmek zorundaydı, çünkü ittifak devletlerine karşı çıkmak anlamına gelebilecek bir davranıştan sakınması gerekiyordu. 1918'in ekim ayı sonunda yapılan Mondros Mütarekesinde, Türkiye'ye, Almanya ile ilişkilerini kesme koşulu kabul ettirilmişti. Bu tarihten altı yıl sonra, Türkiye ile Almanya arasında siyasi ilişkilerin yeniden kurulmasının, ittifak devletleri tarafından bir başkaldırı olarak algılanmayacağı ümidiyle, 3 Mart 1924'te, Weimar Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir dostluk anlaşması imzalandı ve karşılıklı diplomatik ilişkiler kuruldu. Ne var ki, anlaşmayı yapan tarafların çıkarları birbirinden farklıydı. Almanya, Türkiye ile ilişkilerinde, sembolik bile olsa, göze çarpabilecek bir politik içeriğin bulunmamasına özen gösteriyordu.

Buna karşın Türkiye, siyaset alanında diğer devletlerle eşitliğini ve önemini açıkça belirten, hatta vurgulayan simgesel göstergelere önem veriyordu. Örneğin Almanya'nın Türkiye'deki devrim hareketlerini desteklemesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer devletler tarafından tanınmasına

yardımcı olması bekleniyordu. Üzerinde önemle durulan bir konu da genç Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve uluslararası devletler topluluğunda eşit siyasi haklara sahip olmasının Almanya tarafından desteklenmesiydi. Buna karşılık Alman Devleti, uluslararası etkinliklerinin sınırlandırılmış olması nedeniyle, Türkiye'nin, uluslararası eşitlik hakkı beklentisine sadece ufak çapta katkıda bulunabilmesini anlayışla karşılamasını bekliyordu.

Almanya'nın Türkiye'deki büyükelçilik makamı önceleri İstanbul'da bulunuyordu. 1926'dan sonra ise Ankara'ya taşındı. İlk Büyükelçi Rudolf Nadolny, Weimar Cumhuriyeti'nin dış siyasi görevlileri kadrosunda bulunan birkaç Doğu uzmanından biriydi. Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve devamında özel misyonlarla Bosna, Arnavutluk, Mısır ve İran'a gönderilen Nadolny, sonunda da büyükelçilik göreviyle Türkiye'ye gelmişti. Türkiye'nin Kurtuluş Savaşını başarmış olması nedeniyle, yüksek rütbeli Türk ordu mensuplarının ve siyasetçilerinin ulusal özgüvenleri çok güçlenmişti. Dolayısıyla Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerin biçimi de değişmişti. O zamana kadar Almanya, Türkiye'yi ikinci derecede yetki sahibi bir ortak olarak görüyor, askeri ve siyasi kararlar, Almanya'nın bakış açısına göre belirleniyordu. Ama artık Türk siyasetçileri karşılıklı politik ilişkilerdeki ağırlıkların eşitsiz paylaşımına boyun eğme niyetinde değillerdi. Almanya'nın, Türkiye'deki radikal politik ve sosyal değişimin bilincine varması ve buna göre davranması bekleniyordu.

Büyükelçi Nadolny, 1924 Haziranında Ankara'da göreve başlarken bir konuşma yaptı. Sözlerinden her iki devletin siyasi konumlarındaki değişikliği pek dikkate almadığı anlaşılıyordu. Nadolny'nin bakış açısına göre, kendisine düşen en önemli görev "iki ülke halkının samimi ve dürüst dostluk bağlarıyla birbirine kenetlenmiş olarak ve birbirlerine saygı göstererek, insanlığın selameti uğruna çaba harcayabilecekleri daha yüksek bir düzeye gelebilmeleriydi..."[13] Bu sözlerden anlaşıldığına göre, Almanya'nın politikada daha güçlü bir rol oynayamaması, kültür ve ekonomiye katkıda bulunamaması durumunda, dünyanın sadece İngiltere ve Fransa'nın ellerine teslim edileceği inancının hâlâ varlığını sürdürüyor olmasıydı.

13 A.e.g., s. 130.

Genç Türkiye Cumhuriyeti, Berlin ile artık resmiyet kazanmış olan ilişkilerini tamamen yeni bir temele oturtma niyetinde değildi. İki devlet arasındaki işbirliğinin öncelikle askerlik ve bilim alanında yoğunlaşmasını sağlamakla, geçmişte Osmanlı Devleti ve Alman İmparatorluğu arasındaki geleneksel ilişkilerle bağlantı kurulmuş oluyordu. 19. yüzyılın birinci yarısından itibaren Sultan II. Mahmud yönetimi sırasında Prusyalı subaylar kısa aralıklarla ülkeye davet edilmişler ve Osmanlı ordusunda hizmet etmişlerdi. Kayzer II. Wilhelm tahta geçtikten sonra, Alman subaylarının Osmanlı ordusundaki hizmet süresi uzatılmış, eğitim ve yönetim amacıyla getirtilen uzmanların sayısı artırılmıştı. Alman askeri birlikleri, Ön Asya ve Balkanlar'daki savaşın sonuna kadar Osmanlı ordularıyla birlikte çarpışmışlardı.

Türkiye, Almanya ile diplomatik ilişkilerin kurulmasından kısa süre sonra askeri okullarda görev vermek üzere yeniden Alman öğretmenler getirtmek istedi. Fakat bu konudaki müzakereler çıkmaza girdi. Eski bir "Reich" subayının açıkladığına göre: "Türkler göreve alacakları kişilere, geçmişte Osmanlı ordusundaki yenilenmeyi sağlayan subaylara layık görülen rütbeleri vermek istemiyorlardı."[14] Versay Anlaşması hükümleri nedeniyle, Türkiye'nin Harp Akademisine ve Deniz Harp Okuluna getirtmek istediği öğretmenler için resmi yollarla yapılan girişimlerde bir başarı sağlanamadı. Sadece kısa süreli kişisel anlaşmalar yapılarak az sayıda subayın getirtilmesi mümkün oldu. Türkler için önemli olan, bu subayların, geçmişte Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi yüksek ve güçlü konumlara gelmelerini önlemekti. Bu kişiler sadece gelecekte eğitim görevlerini üstlenecek öğretmenleri yetiştireceklerdi. Yani onlardan gelecekte kendilerine gereksinim duyulmamasını sağlamaları isteniyor ve yeni Türkiye Devleti'nde askeri yönetimin tamamen Türklerin elinde olması amaçlanıyordu.

Türk genelkurmayının arzusu üzerine, 1926'da Albay Walter Nicolai Türkiye'ye geldi. Kendisine, 1920'de İngilizlerin İstanbul'u işgal ettikleri zaman kapattıkları Milli Emniyet Hizmeti Riyasetinin dış istihbarat bölümünü yeniden kurma görevi verildi. Bir zamanlar, 1913-1919 arasında Almanların askeri gizli haber alma teşkilatının başkanı olan Nicolai'nin Türkiye'de iyi bir şöhreti vardı Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras, genel-

14 Mangold, s. 367.

kurmay başkanlığının bu isteğini Büyükelçi Rudolf Nadolny'e iletti ve büyükelçinin görevlendirdiği Nicolai de bu isteği hemen yerine getirdi.[15] Bu uzmanın yeni kuruluşun geliştirilmesi yolunda yaptığı yardım, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya için çok yararlı oldu. İstanbul'da askeri savunma amacıyla hayata geçirilen ve Paul Leverkühn tarafından yönetilen Kriegs-Organisation Naher Osten (KO)[16] kuruluşu da 1941 yazından itibaren bu teşkilattan çok yararlandı. Türkiye'ye göçen ve anadili Almanca olan sığınmacıların ve çevrelerinin endişelerine karşın, SD[17] ve Türk istihbaratı bu kuruluşla sıkı bir işbirliği yürüttü. SD Başkanı Walter Schellenberg, Milli Emniyet Hizmeti Riyasetinin başındaki Mehmet Naci Perkel ile yakın temasta bulunmaya büyük önem veriyor ve 1943'ün yaz mevsiminden sonra bile onu ziyaret etmeyi sürdürüyordu. Franz von Papen, büyükelçilik görevi sırasında 1939'dan itibaren, ikisi Almanya'ya ve biri Türkiye'ye ait olan bu kuruluşlarla işbirliğinden çok yararlandı.

Silahlanma alanındaki ortak çalışmalarda da Türkiye 1924'ten itibaren inisiyatifi ele aldı. Yıllarca süren savaşlardan ve Kurtuluş Savaşından sonra Türkiye'nin askeri teçhizatı çok zayıf düşmüştü. Türk silah tüccarları, Türkiye hükümetinin Berlin'deki büyükelçiliği aracılığıyla silah sanayii sektöründe ün salmış Alman firmalarına başvurdular. Aslında Reichswehrministerium adı verilen Alman Savunma Bakanlığı, Türkiye ile ticari ilişkilerini kendi çıkarı doğrultusunda kullanmayı tasarlıyor, Versay Anlaşması nedeniyle kısıtlanan savunma malzemesi üretimini yeniden canlandıracak teknik ve mali olanaklara kavuşma amacıyla, savaş malzemesi üretmeyi ve bunları kullanacak insanları Türkiye'de eğitip denemeyi tasarlıyordu. Alman Dışişleri Bakanlığı da, Fransa'da üretilen savunma malzemesinin Türkiye piyasasına egemen olmasını önlemek için bu çabaları desteklemekteydi. Ne var ki, savunma malzemesi ticaretinden en çok Türkler yararlanıyordu, çünkü Almanya'dan yeni malzeme almanın dışında, bu malzemenin kullanılması konusunda bilgi de ediniyor ve yeteneklerini geliştiriyorlardı.

15 A.e.g., s. 387.

16 Nazi rejiminin istihbarat kuruluşu Abwehr'in İkinci Dünya Savaşında tarafsız kalan ülkelerdeki Alman elçilik veya konsolosluk bünyelerinde 1938'den itibaren kurduğu istihbarat birimlerine Kriegs-Organisation Naher Osten (Yakındoğu Savaş Organizasyonu) adı verilmişti –ed.n.

17 SD (Sicherheitsdienst, Güvenlik Hizmetleri) Alman casusluk teşkilatı –ed.n.

Oysa Berlin'deki hükümetin amacı, sadece Türkiye'nin savunma ve silah endüstrisinin kurulmasına destek olmak değildi. Başka sanayi alanlarında da ilişkileri geliştirmeyi tasarlıyordu. Nitekim kısa süre sonra demiryolu ve liman binaları inşaatı için de Almanya'dan projeler istendi. Uzun müzakerelerden sonra 1927 başlarında tamamen eşit haklara dayanan bir ticaret anlaşması yapıldı. Bunun devamında Alman vatandaşlarının Türkiye'ye seyahat etmeleri, Türkiye'de kalmaları ve yerleşmeleri, buna karşılık Türk vatandaşlarının da Almanya'ya seyahat edip orada kalmaları ve yerleşmeleri konusunda da anlaşmaya varıldı.

Almanlar, 1926'da Deutsche Morgenlaendische Gesellschaft'ın (Alman Şark Cemiyeti) İstanbul'da bir şubesinin açılmasını büyük bir memnuniyetle karşıladılar. Bu kuruluşun başındaki ilk yönetici olan Şarkiyatçı Hellmut Ritter İslam araştırmalarını destekledi, o güne kadar fazla önem verilmemiş olan Türkoloji, Osmanlı ve Türkiye araştırmalarının Almanya'da daha büyük ilgi görmesini sağladı. Ritter, 1935'ten itibaren İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Arap ve Fars edebiyatı dersleri vermeye başladı. 1929'da Alman Arkeoloji Enstitüsünün (Deutsches Archaeologisches Institut) İstanbul şubesinin kurulması da Almanya ile ilişkileri pekiştirdi. Berlin'deki müzeler 19. yüzyıldan beri Anadolu'da yapılan araştırmaları ve çalışmaları destekliyorlardı. Arkeolog Martin Schede, Bergama'daki çalışmaların yönetimini üstlenmişti ve çeşitli Alman üniversiteleriyle işbirliği yaparak, yıllardır Türkiye'de Almanların yönettiği kazıları sürdürüyordu. Alman arkeologlar sadece antikçağ uygarlıkları konusunda araştırmalar yapmakla kalmayıp, Türkiye tarihini de incelediklerinden Türk inkılapçılarının takdirini kazanmışlardı.

Türk eğitim sisteminin Alman ölçütlerine uygun biçimde düzenlenmesi, Alman İmparatorluğu döneminden beri bir çıkar meselesi olmuştu. Doğudaki etkiyi artırma çabalarının sonucunda edinilen deneyimlere göre, "sancağın ve eğitimin peşinden ticaret de ilerler, dil temeli üzerinde ticaret de inşa edilebilir" ilkesi geçerliydi. Bu inşaatın dayanaklarını oluşturmak için, ülkenin seçkin insanlarından mümkün olduğu kadar çok kişinin eğitilmesi gerekiyordu. İttihatçıların önderi Enver Paşa da, Alman stratejistlerinin kendi dillerini yaygınlaştırarak siyaset ve ekonomi alanındaki ilişkileri

geliştirme ve Türkiye okullarında egemen olan Fransız kültürünün etkisini azaltma yolundaki çabalarını desteklemişti. Fakat yüksek eğitimli Türklerin çoğu Fransız kültürünün etkisi altında olduklarından, başlangıçta Türk eğitim sistemini Alman ölçütlerine göre düzenlemek büyük ilgi görmemiştir.

Buna rağmen Enver Paşa'nın emirleri doğrultusunda 1915'te çok sayıda Alman öğretmen Türk okullarında ders vermek üzere davet edildi ve İstanbul Üniversitesinin kürsülerinde toplam 14 Alman profesör görev aldı. Ancak bu sınırlı girişimler savaşla birlikte sona erdi. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yöneticileri, 1924'te diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasından sonra, eğitim alanında Almanya ile işbirliği yapmaya pek hevesli değillerdi. Yeni yöneticiler için en önemli mesele, tarımı çağdaş düzeye getirmekti. Çünkü Türkiye'nin ekonomisi her şeyden evvel tarıma dayanıyordu. Bu alandaki itici güç, ziraat vekâletinde görevli olan ve daha sonra yıllarca ziraat vekili olarak ülkesine hizmet eden Reşat Muhlis Erkmen oldu. Kendisi Berlin'de Tarım Yüksekokulunda (Landwirtschaftliche Hochschule Berlin) öğrenim görmüş, Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'daki tarım araştırmalarından edinilen bilgilerden yararlanmıştı. Bundan dolayı 1927'de Ankara'da Ziraat Fakültesinin açılmasını öngören yasanın çıkarılmasında ve bu okulun açılmasında Erkmen'in önemli katkıları oldu.

1930'da bu okulda ders vermek üzere Almanya'dan üç profesör davet edildi. Okul geliştirilip 1933'te hizmet alanı genişletilince öğretim görevlilerinin sayısı arttı. Almanya'da Nazi rejiminin yönetimde olduğu yıllarda yirmi Alman doçent bu okulda ders vermekteydi. Almanca dili geçerli olmakla beraber bu okulun Nazi rejiminin Alman kültürünü yayma ve prestijini artırma hedefini güden politikasının bir ürünü olduğu söylenemez. Okulun kuruluşundaki başlıca amaç, Türkiye'nin çağdaş düzeye ulaşmasını sağlamaktı ve ziraat vekili şahsen bu çabaların başını çekiyordu. Almanya büyükelçiliği ve Büyükelçi Franz von Papen bu tarihten itibaren sık sık bu yüksekokulun önemli sorunlarıyla uğraşmak zorunda kaldıla. Sorunların büyük bir kısmı da okulun yöneticisi olan Prof. Friedrich Falke'den kaynaklanıyordu. Endüstrileşme ve modernleşme karşıtı bir zihniyete sahip olan Falke, Atatürk'ün kurduğu cumhuriyet yönetiminin temel ideolojisi olan ilerleme ve çağdaşlaşma ilkesiyle çatışıyordu.

Alman İmparatorluğunun "Führer"i ve Devlet Başkanı Adolf Hitler'in kişiliği ve politikası hakkında Mustafa Kemal Atatürk'ün yargısı şaşılacak kadar sert ve keskindi. Atatürk, Hitler'in *Mein Kampf* (Kavgam) adlı kitabını okuduktan sonra, arkadaşlarına, "Hitler'in hırçın anlatım biçimi ve çılgın düşünceleri midemi bulandırdı" demiştir. Atatürk'ün, yakın dostlarıyla sohbet ederken, Hitler'den "kurşun asker" diye söz ettiği de rivayet ediliyor... Atatürk 1932'nin eylül ayında ABD Genelkurmay Başkanı Douglas Mac Arthur'un Türkiye'yi ziyareti sırasında onunla yaptığı konuşmalardan birinde, Avrupa'nın geleceğinden söz ederken, adeta kehanet sayılabilecek olan şu değerlendirmede bulunmuştu:

> Versailles Muahedesi, Birinci Dünya Savaşına sebebiyet vermiş olan amillerden hiçbirini ortadan kaldırmamıştır. Tersine olarak, dünün başlıca rakipleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir... Dün olduğu gibi yarın da Avrupa'nın mukadderatı Almanya'nın alacağı vaziyete bağlı bulunacaktır. Fevkalade bir dinamizme malik olan bu 70 milyonluk çalışkan ve disiplinli millet, üstelik milli ihtiraslarını kamçılayabilecek siyasi bir cereyana kendisini kaptırdı mı, ergeç Versailles Muahedesinin tasfiyesine girişecektir. O zaman da Almanya, en kısa zamanda, İngiltere ve Rusya dışında kalan Avrupa topraklarını işgal edecek güce sahip olan bir ordu kuracaktır.[18]

Hitler, Almanya'da yönetime geçtikten birkaç yıl sonra, Atatürk de vatandaşlarını Hitler'in ve Mussolini'nin yarattıkları tehlikeye karşı uyarmıştır: "Bu megaloman adamlardan sakınmak gerek. Bunlar kişisel hırslarını tatmin edebilmek için, hiçbir engel tanımadan çevrelerine saldıracaklardır. Kendi ülkelerini, hatta bütün dünyayı mahvedeceklerini bilseler bile, akıllarına koyduklarını yapmak isteyeceklerdir."[19] Mussolini, 1935'in ekim ayında Habeşistan'a saldırınca, Atatürk bu sürecin başladığı kanısına varmıştı. Türkiye, İtalya'nın bu saldırısını kınadı ve dolayısıyla da

18 Halil Gülbeyaz, *Mustafa Kemal Atatürk. Vom Staatsgründer zum Mythos*, Berlin 2003, s. 212.
19 *Age.* s. 221.

Resim 5. Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. kuruluş yıldönümünde Türkiye'nin Almanya Büyükelçisi Kemalettin Sami Gökçen'in verdiği davete katılan Şansölye Yardımcısı Franz von Papen (29 Ekim 1933)

Milletler Cemiyeti'nin kararı doğrultusunda İtalya'ya konulan ekonomik kısıtlamalara katıldı. Buna karşın Almanya'nın açıkça İtalya'nın tarafını tutması nedeniyle, Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkiler gerginleşti. Bir yıl sonra İspanya'da çıkan iç savaşta Türkiye'nin Cumhuriyetçilerin tarafını tutması da Türk-Alman ilişkilerini olumsuz etkiledi.

Hitler'in Atatürk ve Türkler hakkındaki izlenimleri pek belirgin değildi. 1942 başında, Wolfsschanze (Kurt İni) adı verilen karargâhındaki sohbetlerinden birinde, yabancı halkları yönetim altına alma konusunda şu yorumda bulunmuştur: "Önemli olan kanton[20] zihniyetinin kısıtlayıcılığından kendini kurtarmaktır. Bundan ötürü bizim Norveç'te ve şurada burada

20 Bir ülkenin, idari ya da sınırsal alt birimi. Hitler burada "kanton zihniyetinin kısıtlayıcılığından kurtulmakla" mesela bir İsviçre kantonunu oluşturan Almanların kendilerini İsviçre'nin bir parçası gibi değil "büyük" Alman ulusunun bir parçası gibi görmesi gerektiğini kastediyor –ed.n.

yerleşmemizden memnunum. İsviçreliler bizim ulusumuzun yozlaşmış bir dalıdır. Biz Germen ırkından birçok kabileyi yitirdik. Şimdi bunlar Kuzey Afrika'da Berberiler olarak, Küçük Asya'da Kürtler olarak yaşamlarını sürdürüyor. Bu insanlardan biri de mavi gözlü Kemal Atatürk'tür ve aslında onun Türklerle hiçbir ilişkisi yoktur."[21]

Hitler, Atatürk'ün ölümünden sonra, Berlin'de bir Türk ziyaretçisine Atatürk'ün yaptıklarını ancak Ari ırktan olan bir insanın başarabileceğini belirtmiş ve şunları söylemiştir: "Mustafa Kemal, bütün kaynaklarını tüketmiş olan bir ülkenin, özgürlüğüne kavuşmak için her şeyi yeniden yaratabileceğini kanıtlamıştır. Onun birinci öğrencisi Mussolini'dir, ikincisi de benim."[22]

Atatürk, Hitler ile hiç karşılaşmadı. İkinci Dünya Savaşı çıktığında artık hayatta değildi, ama gene de nasyonal sosyalist zihniyetinin, ırk tutkusunun Almanya'daki ilk belirtilerine tanık olmuştu. 1 Nisan 1933'ten itibaren bütün Almanya'da Yahudilere ait dükkânların boykot edildiği Türkiye'de de duyuldu. Bundan bir hafta sonra Almanya parlamentosunun çıkardığı Kamu Hizmeti Yasası ise Türkiye'de pek duyulmadı. Bu yasaya göre Yahudi kökenli olan veya hükümetin siyasi görüşüne katılmayan kişilerin memuriyetine son verilecekti. Türkiye'ye Almanya'dan gelen sığınmacıların anlattıklarına göre bu yasa hemen uygulanmaya başlamıştı. 1935'te açıklanan Nürnberg Irk Yasalarına göre, Nazi yönetimi Almanları bir Volksgemeinschaft (halk birliği) olarak tanımlıyor ve ülkede yaşayan Yahudileri bu topluluğa ait saymayıp "yabancı" diye damgalıyordu. NSDAP'nin 1920'de ilan ettiği programda şu sözler yazılıydı: "Sadece aynı halkın bireyleri olan kişiler devletin vatandaşı sayılırlar. Sadece damarlarında Alman kanı taşıyanlar, mezhepleri ne olursa olsun Alman halkının mensubudurlar. Bu nedenle hiçbir Yahudi "*Volksgenosse*" yani Alman halkının mensubu sayılamaz."

Türk toplumu, Almanya'da başlamış olan ve Holokost adı verilen ve rejimin sonuna kadar sürdürülen bu sistemli Yahudi takibatının ilk belirti-

21 Henry Picker, *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier. Vollständig überarbeitete und erweiterte Neuausgabe mit bisher unbekannten Selbstzeugnissen Adolf Hitlers, Abbildungen, Augenzeugenberichten und Erläuterungen des Autors*, Stuttgart 1976, s. 87 vd.

22 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya, Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar Bütün Hayat Hikâyesi*, İstanbul, 1969, s. 319 ve 451.

lerini elbette ki ciddiye almadı. Ama Türkiye ile Almanya arasındaki yakın ekonomik, kültürel ve askeri ilişkiler nedeniyle, Nazilerin ırkçılık politikası Türkiye'de de taraftar buldu ve Türkiye'de yerleşik yaklaşık 80.000 kişilik Yahudi topluluğu ile birlikte Avrupa'nın Almanca konuşulan bölgelerinden Türkiye'ye göçen Yahudiler de bunun olumsuz etkileriyle karşılaştılar.

Çeşitli halkların yaşadığı geniş Osmanlı topraklarında Yahudiler başka diller konuşan ve başka kültürden olan birçok halkla karışmışlardı. Arapça konuşan "Misrahimler," Yunan kültüründen etkilenen "Romanyotlar," Karyalılarla, Kürtlerle, Aramilerle, İtalyanlarla karışmış gruplar, Orta ve Doğu Avrupa'dan Türkiye'ye göçmüş olan Aşkenazlar bu ülkede yaşamaktaydı. Yahudi kökenli ve Musevi dininden toplulukların en büyüğü Sefaradlardı. Bunlar vaktiyle İspanya'da yerleşmiş olup 1492'de *Reconquista* ve *Decreto de la Alhambra* nedeniyle[23] Hıristiyanlığı kabul etmek veya ülkeyi terk etmek seçeneğiyle karşı karşıya kalmışlardı. Osmanlı İmparatorluğu bu Yahudileri ülkesine kabul etti. Yahudiler, bütün dünyaca kabul görmüş bir din kitabının esaslarına bağlı bir toplum olarak Müslümanlardan ayırt edilmekteydiler. Hıristiyanların tabi tutuldukları kurallar ve kısıtlamalar Yahudiler için de geçerliydi. Her iki din mensuplarının da silah taşımaları, devlet memuru olmaları ve kendileri için yeni dini mekânlar yaptırmaları ve Müslüman kadınlarla evlenmeleri yasaktı.

1923'te imzalanan Lozan Barış Anlaşmasında Türkiye'deki azınlıklar yani Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler hakkında saptanmış olan koşullar, günümüzde Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nde de geçerlidir. Lozan Anlaşmasındaki azınlıkları koruma amaçlı maddeler, sadece "gayrimüslim azınlıkları" kapsamaktadır. Türkiye topraklarında yaşayan, farklı etnik kökenli olan ve farklı bir dil konuşan halklar, örneğin Kürtler, Lazlar, Gürcüler, Çerkezler, Romanlar ve Araplar kendilerine özgü bir azınlık yasasının korumasından yararlanmamaktadır. Gayrimüslim azınlıklar inandıkları dinin gereklerini yerine getirmek, anadillerini konuşmak, kendi okullarını, kendi

23 *Reconquista* Endülüs döneminde İber Yarımadası'ndaki Müslümanların varlıklarını ortadan kaldırma amaç ve çabalarına verilen addır. 1492'de son Endülüs Devleti'nin yıkılmasıyla başarıya ulaşan *Reconquista* İspanyolca "Yeniden fetih" anlamına gelir. *Decreto de la Alhambra*, (Elhamra Fermanı) ise İspanya'nın Katolik monarkları Kastilyalı Isabel ile Aragonlu Ferdinand'ın 31 Mart 1492'de çıkardığı ve Kastilya ile Aragon'daki Yahudilerin aynı yılın 31 Temmuzuna kadar ülkeden çıkarılmasını öngörüyordu –ed.n.

din kuruluşlarını açmak, dillerini öğretmek, yurtiçinde ve yurtdışında yolculuk yapmak, kendileri ve aileleri için dokunulmazlık haklarına sahiptirler.

Atatürk için önemli olan, vatandaşların Türklük bilincini geliştirerek, aynı ülkede yaşayan bireyler arasında, köken, din ve dil bakımından heterojen de olsalar aynı devlete bağlı olmaktan kaynaklanan ulusal bir bağ kurmak ve bunun farkındalığını oluşturmak, genç Türkiye Cumhuriyeti çatısının altında bu insanların uyumlu ilişkiler içinde toplanmalarını sağlamaktı.

Atatürk'ün politikasının birinci evresinde elbette inanç birliği egemendi. Daha sonraki evresinde aynı siyasi amacı olan, 1929'dan itibaren de aynı etnik kökeni olan bir halk tanımlaması öne çıktı. Bu son evrede ırkçı düşünceler de kimlik tanımlamasına katılmaktaydı. Nitekim 15 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti ve 12 Temmuz 1932'de de Türk Dili Tetkik Cemiyeti hayata geçirildi. Alfred Rosenberg'in çevresinde toplanmış olan Nazi ırkçı nazariyecileri, Türkiye'de etnik kökenin baskın geldiği bir kimlik anlayışının yaygınlaşmasını olumlu bir gelişme olarak algıladılar ve Türkiye'de kendi devlet doktrinlerinin temelindeki ırk meselesine yakınlık duyulacağını ve birlikte ırk araştırmaları yapılacağını umdular. Alman Şarkiyatçılar, Nazi ırkçı ideologları tarafından araştırma yapmaya teşvik edildiklerinde, bu girişimlerin getireceği sonuçların sınırlı olacağı konusunda uyarıda bulundular. En başta Atatürk'ün halka benimsetmeye çalıştığı "Ne mutlu Türküm diyene" söylemine işaret edildi. Bu söylem, Türkiye Devleti topraklarında yaşayan herkesin "Türk" olduğunu ve dolayısıyla da –etnik kökeni, inancı, anadili ne olursa olsun– Türk milletinin eşit haklara sahip bir üyesi olduğunu belirtiyordu. Yani Türkiye'de üstün vasıflara sahip bir "üstün ırk" ve bundan farklı olduğu varsayılan bir "aşağı ırk" kavramı kabul edilmiyordu. Nazi terminolojisine göre ifade edilecek olursa, Türkiye topraklarında yaşayan insanlar "aynı türden" ve "farklı türden" diye birbirlerinden ayırt edilmiyorlardı.

Şarkiyatçı Gotthard Jaeschke, 1941'de Türkiye hakkında yazdığı kitaplarından birinde şu saptamada bulunmuştur: "Böyle bir ülkede yapılacak ırk araştırmaları aşılması mümkün olmayan güçlüklerle karşılaşır."[24] Jaeschke, "Ari Irk" tutkusuna kapılmış olan Nazilerin Türkiye konusunda

24 Aktaran Ekkehard Ellinger, *Deutsche Orientalistik zur Zeit des Nationalsozialismus 1933-1945*, Berlin 2005, s. 346vd.

kendilerini ümide kaptırmamaları için şu açıklamayı yaptı: "Osmanlılarda katıksız bir Türk kanından soz edilemez." İslam inancı, farklı halkların birbirleriyle karışmasını teşvik ettiğinden Jaeschke, Atatürk'ün ulusal devlet anlayışında da saf ırk kavramının bilinçli olarak dışlandığı kanısındadır ve kitaplarının birinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün sözlerine işaret etmektedir. "Damarlarında ister Moğol, ister Sami, isterse Aryen kanı aksın dil ve kültür bakımından Türk olmak isteyen kişi Türk'tür." İnönü şu saptamada da bulunmuştu: "Avrupalı bilginler istedikleri kadar kafataslarını incelesinler, bu konuda birtakım sonuçlara varsınlar, Türk yasaları hiçbir türden kabile ya da ırk bilincini teşvik etmemekte, aksine ezmektedir."

Buna karşılık Jaeschke'nin başka bir haberi Nazi ırk bilimi tutkunları için yeni bir umut kaynağı oldu. Bu habere göre bir Türk bilim dergisinde 1937'de yapılan antropolojik ölçümlere dayanarak ilk "sevindirici" sonuçlara varıldığı bildirilmişti: "Boy ortalaması erkeklerde 1 metre 652, kadınlarda 1 metre 522 (cins farkı 13 santim) idi. Doğu bölgelerimizde boy daha uzun, batıda ise daha kısaydı. Baş karinesi erkeklerde 83,33, kadınlarda 83,78 idi. Bu sonuca göre Türkiye sekenesi aşağı yukarı yüzde 75 brakisefaldi. Bölgelere göre brakisefallik oranı değişiyordu: Orta Anadolu'da yüzde 93,16, Doğu Anadolu'da yüzde 62,61, Batı vilayetlerinde yüzde 76,69 idi. Göz şekli düzgündü; genel olarak mongoloit vasıf yoktu."[25]

Daha sonraki yıllarda Türkiye büyükelçiliğine atanan Franz von Papen'in bu bulgulardan haberdar edilip edilmediği bilinmemekteyse de bu tür incelemelere ve saptamalara karşı çıkmayacağı kesindir. Çünkü 1934'te Gleiwitz'de verdiği bir söylevde açıkladığına göre, "Irk araştırmalarına ve ırkı koruma çabalarına karşı çıkmamalıdır. Çünkü bu araştırmaların hedefi, bir ulusun olabildiğince saf kalması için özgün niteliklerini korumak ve dolayısıyla insanlarda ulusal birlik bilincini uyandırmaktır."[26]

Ne var ki, Türk halkı üzerinde yapılan antropolojik araştırmaların ve ölçümlerin sonuçları Berlin'e çok geç ulaşmıştı. Bu nedenle NSDAP'nin devlet bakanları ve ırkçılık politikasıyla ilgilenen dairesi arasındaki zaman tüketici gereksiz tartışmalar önlenemedi. Berlin'deki makamların özellikle

25 A.e.g.
26 Papen'in Gleiwitz nutku, 14 Ocak 1934, *Rhein-Main-Zeitung*, 15 Ocak 1934.

"Ari ırk" sorununa adadıkları çok sayıda toplantının nedeni, dışişleri bakanlığının, içişleri ve propaganda bakanlığına ve NSDAP yönetimine 1936'nın ocak ayı ortalarında göndermiş olduğu bir yazıydı. Bu yazıda dışişleri bakanlığı, mektubun yöneltilmiş olduğu devlet dairesine "Alman Devleti vatandaşı olup damarlarına Türk kanı karışmış olan kişilerin devlet dairelerinde ve parti kuruluşlarında, aile kökenlerinden ötürü güçlüklerle karşılaşmalarını kınadığı" belirtilmekteydi. Bu durumda dışişleri bakanlığı, "Türk milletinin Alman yasaları doğrultusunda Ari ırktan sayılıp sayılmayacağı hakkında en kısa zamanda olumlu bir karara varılması gerektiğini"[27] bildiriyordu.

Yazının devamında dışişleri bakanlığı Türkiye ile ilişkileri bozmamak gerektiğini vurgulamakta ve Türklerin Ari ırktan olmadığı ileri sürülürse, kuşkusuz bunun Türkiye ile Almanya arasındaki dostluğu olumsuz yönde etkileyeceği belirtilmekteydi. Dışişleri görevlileri, Türk ve Alman halklarının yakınlığı için çok önemli bir gerekçe olarak, savaşta Türklerin ve Almanların omuz omuza çarpıştıklarını ve Alman subaylarının Türk üniforması giydiklerini ileri sürerek bu konuda çıkabilecek fikir ayrılıklarını önlemeyi tavsiye ettiler.[28] Diğer devlet dairelerindeki "saf kan" taraftarları, dışişleri bakanlığının bu önerisini şu şekilde değerlendirmiş olmalıdır: Birinci Dünya Savaşı sırasında cepheye giden Ari ırk mensubu bir savaşçı, halkı Ari ırktan olmayan bir ülkenin askeri üniformasını giymeyi asla kabul etmezdi...

İleri sürülen bu gerekçe etkisini gösterdi: Sonunda 1935'te çıkarılan Nürnberg Irk Yasalarını hazırlayanlardan Hans Globke'nin açıklamalarına dayanarak, Avrupa'da yerleşik bir halk olan Türklerin savaşta Alman askerleriyle omuz omuza çarpışmış olmaları nedeniyle, Ari ırktan halklarla akraba sayılabilecekleri kararına varıldı. Irk konusunu irdeleyen bürokratlar bu temel kararla da yetinmediler, hemen arkasından yeni bir karara vardılar: "Nürnberg Irk Yasaları Türkler için geçerli değilse bile Mısır, İran ve Irak halkı için geçerlidir."

Bu karar Ankara'daki Alman büyükelçiliğine 1936'nın nisan ayı sonunda bildirildi. Bu sırada İstanbul'da yayınlanan *Republique* adlı gazetede yayınlanan bir haber ortalığı karıştırdı. Almanya Büyükelçisi von Keller hazi-

27 Dışişleri Bakanlığından, Reich İçişleri Bakanlığı ve Propaganda Bakanlığına yazılan mektup, NSDAP Dairesine gönderilen 17 Şubat 1936 tarihli yazı. Papen Arşivi. R. 99174.
28 A.e.g.

ran ayı ortalarında büyük bir endişe içinde Berlin'e şu yazıyı gönderdi: "Nürnberg Irk Yasaları, Almanların silah arkadaşları olan Türkler için değil, Irak, İran ve Mısır halkları için geçerlidir diye bir haber çıkmış. Bunun üzerine, Ankara'daki İran büyükelçisi bu haberin doğru olup olmadığını büyükelçilikten sordurmuş ve hükümetinin, İran halkının Ari ırktan olduğunu kanıtlamak için bazı diplomatik girişimlerde bulunacağına dair tehditkâr sözler söylemiş." Gerçekten de söz konusu mesele için diplomatik girişimlerde bulunuldu... Berlin'deki Mısır büyükelçisi de bu yeni Ari ırk tanımlamasına dayanarak, dışişleri bakanlığına bir Mısırlı ile Yahudi olmayan bir Alman kadını evlendiğinde veya bunun tersi bir evlenme gerçekleştiğinde bunun nasıl karşılanacağını sordu. Dışişleri bakanlığı acil bir toplantı düzenleyerek konuya açıklama getirilmesini istedi. İlgili kişiler şu saptamaya vardılar: "Avrupa kıtasında yerleşmiş olan halkların Ari ırkla akraba olduklarına hükmedilebilir. Damarlarında Alman kanı taşıyan bütün halklar için bu ilke geçerlidir." Ama varılan sonuç Mısırlıları da İranlıları da tatmin edemedi.

Bu saptamaya göre, Avrupa dışındaki halkların farklı ırktan oldukları izlenimi uyanmaktaydı. Fakat bunu resmen açıklamak da sakıncalıydı, çünkü daha sonra Almanya'nın müttefiki olması umulan Japonya'yı küstürebilirdi. Sonuç olarak Mısır büyükelçisine, "Yahudi olmayan bir Mısırlı erkeğin, herhangi bir Avrupa halkındanmış gibi, Yahudi olmayan bir Alman kadınıyla evlenebileceği" bildirildi. İran büyükelçisine ise, "müzakerelerin sonunda verilecek olan kararı beklemesi gerektiği" söylendi.[29] Ama İran büyükelçisi, bu kararı öğrenmek için "Bin yıllık Reich"ın çöküşüne kadar boşuna bekledi...

Türklerin Ari ırkla akraba olduklarına dair karar, Nazi rejimi sırasında zaman zaman kuşkulara neden oldu. *Neues Volk* dergisinin 1942'nin mayıs sayısında, NSDAP'ın ırk politikasıyla ilgili resmi dairesine yöneltilen "Alman halkından olan bir genç kızla bir Türk erkeğinin evlenmesi kabul edilir mi?" sorusu, 1939'un nisan ayından beri görevde olan Büyükelçi Franz von Papen için tehlikeli bir durumun habercisiydi.[30] Papen'in, 1917 de Filistin cephesinde, binbaşı rütbesiyle ve üzerinde Osmanlı askeri üni-

29 Oturum Tutanağı, Ressortsbesprechung, 2 Temmuz 1936, aynı yerde.
30 Papen'den Dışişleri Bakanlığına 17 Haziran 1942: Papen Arşivi, R 99175.

formasıyla savaşa katılmış olması nedeniyle Türk halkının kendi "akrabası" olup olmadığı meselesi üzerinde önemle durması gerekiyordu.

NSDAP'ın ırk araştırmalarıyla ilgili resmi dairesinin yanıtı von Papen'i çok kızdırdı. Çünkü Önasya'da yerleşmiş olan Türk halkının Moğollarla da karışmış olabileceği tahmin edilerek Türklerin farklı bir ırktan olduğuna hükmedilmişti. Dolayısıyla bir Alman ailesine mensup olan bir genç kız, eğer bir Türk erkeğiyle ilişkisinden vazgeçmeyecek olursa ırkın saflığını korumak amacıyla tutuklanması ve gözaltına alınması gerekiyordu. Papen, hiç vakit geçirmeden dışişleri bakanlığına gönderdiği bir yazıda bu cevaptaki konunun "tartışılır" olduğunu ve böyle bir sonuca varılmasının dış siyasette sorunlar doğurabileceğini, Türklerin özellikle ulus ve ırk konularında çok duyarlı olduklarını, bu yüzden de Türklerin bu haberi görmemiş olmalarını temenni ettiğini bildirdi.[31]

Eğer söz konusu Alman kızın evlenmek istediği kişi Sefarad Yahudisi bir Türk vatandaşı olsaydı acaba Ankara'daki Büyükelçi Franz von Papen, ırk politikacılarının *Neues Volk* dergisinde yayınladıkları bu yazıya böyle bir tepki gösterir miydi? Bilinmez... Irk konusunda yapılan teorik saptamaların sonucu ne olursa olsun ... Türkiye'nin gerçekleri, Papen'i Türk vatandaşları arasında "akraba halktan" olanlarla "yabancı halktan" olanlar şeklinde bir ayrım yapmaya zorluyordu. Nitekim 1942'nin ocak ayında NS-Landesgruppe (Nazi ülke topluluğu) tarafından Türkiye'de yaşayan Almanlara gönderilen bir yazıda, Türk Yahudilerine ait kuruluşların listesi gönderildi ve bunlarla ilişkilerini kesmeleri bildirildi. "Reich" vatandaşı olan Almanların gitmesine izin verilen lokallerin adları da bu listeye eklenmişti. Almanya büyükelçisine gelince, o da bu listelerin dağıtımını önlemedi.

Papen'in 1942'nin kasım ayında dışişleri bakanlığına yolladığı bir telgraf büyükelçinin Almanların "akrabası" olan Türk vatandaşlarıyla "yabancı halktan" Türk vatandaşları arasında ayrım yaptığını açıkça göstermektedir. Söz konusu telgrafın metni şöyledir:

> Türkiye'de Yahudilerin bertaraf edilmesi hakkında: Bu yılın mayıs ayında Anadolu Ajansında görevli Yahudi redaktörler ve çalışanlar

31 A.e.g.

işten çıkarıldı. Türkiye'nin bakanlıklarında çalışan Yahudilerin işten uzaklaştırılmaları konusunda 27 Mayıs tarihli telgrafımda bilgi verilmektedir. Bugüne kadar Türkiye'de Yahudilerin kamu görevlerinden uzaklaştırılmasına dair yasal veya idari önlemler alınmamıştır. Buna karşın yerli halkın geniş kesimlerinde, "tefeci" ve "istifci" olarak nitelenen Yahudilere karşı olumsuz duygular artmakta ve yaygınlaşmaktadır.[32]

Büyükelçi, bu sözlerle Yahudi meselesine ilişkin görüşlerini ve tutumunu göstermiş ve Nazi ırk ideolojisine uygun ifadeler kullanmaya özenmiştir.

"Üçüncü Reich"ın propaganda görevlileri, Ankara'daki büyükelçilik ve İstanbul'daki konsolosluk tarafından desteklenerek Türkiye'deki Yahudi azınlığa karşı olumsuz duyguları daha da artırmaya çalışmaktan geri kalmadılar. Savaşın başından itibaren Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi, Almanya taraftarı veya İngiltere karşıtı bir propagandayı önlemek için çok dikkatli davranmıştı. 1941'in haziran ayında gerçekleşen Türkiye-Almanya Dostluk Paktından sonra Alman propaganda görevlileri kendileri için daha uygun olanaklara kavuştular. "Reich"ın sağladığı propaganda ve basın malzemesi sadece Anadolu Ajansı üzerinden yayınlanabiliyordu. 1939-1940 yıllarında gazetelerde yayınlanan Hitler karikatürleri ve Almanları eleştiren makaleler nedeniyle Anadolu Ajansı büyükelçiliğin dikkatini üzerine çekmişti. Ne var ki, büyükelçiliğin Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesine yönelttiği protestolar, hatta baskılar etkisiz kalmaktaydı. Büyükelçi von Papen, Anadolu Ajansının bu Alman karşıtı tutumunun Yahudi gazetecilerden kaynaklandığını biliyordu. Nihayet 1942'nin mayıs ayında Başvekil Refik Saydam, "Reich" vatandaşı Almanların baskılarına boyun eğerek Anadolu Ajansında çalışan ve 26 kişiden oluşan Yahudi gazetecileri işten çıkarttırdı. Papen, yukarıda sözleri aktarılan raporuna sonradan eklediği haberde, "Büyükelçiliğin büyük gayretleri sayesinde, o güne kadar Anadolu Ajansının çok olumsuz olan tutumunu "Reich"ın lehine çevirmeyi başardık" diye müjdelemiştir.

32 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 11 Kasım 1942: Papen Arşivi, R 994 G.

Yıllar sonra Papen, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi yargıçlarının karşısına çıkarıldığında, geçmişte sarf etmiş olduğu bu "büyük gayretlerin" neler olduğunu büyük bir açıklıkla belirtmiştir.[33] Bu çabaların Yahudi meselesine ilişkin genel tutumunun dışında kaldığını ileri sürdükten sonra "Yahudi meselesi benim için Yahudi unsurların halkın genel kanaatinin oluşturulmasında, yani basın, edebiyat, tiyatro, film ve özellikle de hukuk alanındaki büyük etkisi anlamına geliyordu. Bana göre bu nüfuz sağlıksızdı ve bu durumu düzeltmenin yerinde olacağını düşünüyordum." Papen, Hitler'in yönetiminde şansölye yardımcısıyken de bazı "düzeltme" işlemlerini desteklemişti. Örneğin kendisi 1933'ün nisan ayında çıkarılan Kamu Hizmeti Yasası ve buna bağlı olarak seçkin Yahudilerin haklarının ellerinden alınıp işten çıkarılmasından sorumluydu. Ne var ki daha sonra bu Yahudilerin çoğuyla Türkiye'de yeniden karşılaşmıştı.

Almanya'nın propagandacıları, Türkiye hükümetinin Anadolu Ajansında çalışan Yahudilerin işten çıkarılması kararıyla vermiş olduğu işaretten yararlanarak Yahudilere karşı menfi tutumu daha da körüklediler: Türkiye'de lk kez, *Yahudi tarihi ve siyon önderlerinin protokolleri,* Hitler'in yazdığı *Kavgam* ve *Beynelmilel Yahudi* gibi Sami ırkı karşıtı yazılar yayınlandı.[34] Bu kitapların yayınlanması, eskiden olduğu gibi Türk hükümeti tarafından engellenmedi. Türkiye'deki Nazi taraftarları kışkırtıcı makaleler yazdılar. 1942'deki ekonomik bunalım sırasında *Karikatür* ve *Akbaba* gibi mizah dergilerinde Yahudiler kaçakçı ve dolandırıcı tiplemeleriyle aşağılandılar. Bu çizimlerin bazıları bir Nazi organı *Der Stürmer* dergisinden alınmıştı.

Türkische Post adındaki Almanca günlük gazete, ekonomide başgösteren sorunlardan faydalandı. İstanbul haberlerine ayrılmış olan sayfasında, Türkiye'deki Yahudi vergi mükelleflerinin ve vergi kaçakçılarının adlarını açıkladı. Düzenli olarak o yılın sonbaharına kadar Yahudilerin adlarını, mesleklerini ve adreslerini bildirdi. Berlin'den yönetilen bu gazete için önemli olan, Almanya'da Yahudilere yapılan eziyetleri haklı çıkar-

33 Papen, 17 Haziran 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, aynı yerde.

34 Adolf Hitler, *Kavgam,* Hüseyin Cahid Yalçın (tercüme), Muallim Ahmet Halit Kitabevi, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul 1940; Henry Ford, *Beynelmilel Yahudi,* Selma Gücüyener (tercüme), Anadolu Türk Kitap Deposu, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1943; Yahudi tarihi ve siyon önderlerinin protokolleri, Sami Sebit Karaman (tercüme), Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara 1943 –ed.n.

mak ve okurlarına Türkiye'de de Yahudilere aynı şekilde davranılması gerektiğini göstermekti.

Türkiye'nin seçkinleri ve genel kamuoyu, Nazilerin ırk çılgınlığına pek sempati duymuyorlarsa da Türkiye'de de antisemit tepkiler sık sık görülmeye başlamıştı. Bunların en şiddetlisi 1934'ün yaz aylarında 3-4 Temmuz gecesi Trakya'da, Kırklareli'nde yaşandı ve bu 3.000 Yahudi'nin şehri terk edip İstanbul'a kaçmasına neden oldu. Söylentilere göre bu şiddet olaylarının nedeni Trakya'daki Türk valinin kışkırtmalarıydı. Ayrıca 1934 ilkbaharında Türkiye ile İtalya arasındaki gerginlikler nedeniyle o zamana kadar askeri koruma altında olmayan Trakya'ya ve Çanakkale Boğazı dolaylarına asker ve savaş malzemesi yığılması da bu olayları teşvik etmiş olabilir...

1938'in ağustos ayı sonunda Türkiye hükümetinin çıkardığı bir kararnameyle yaşadıkları ülkelerde kısıtlamalara tabi olan yabancı uyruklu Yahudilerin Türkiye'ye girmeleri yasaklandı. Bundan bir ay önce ABD Başkanı Roosevelt'in önerisiyle Almanların yönetimi altındaki ülkelerde yaşayan ve sınırdışı edilen Yahudilerin başka ülkelere kabul edilmesini sağlayacak olan Evian Konferansı başarısızlığa uğramıştı. Yahudileri kabul edebilecek durumda olan birçok ülke gibi Türkiye de ekonomik güçlükler nedeniyle, çok sayıda yoksul Yahudinin ülkeye kabul edilmesi durumunda, ülkedeki sosyal sorunların artmasını ve iç politikanın daha da gerilmesini göze alamıyordu. Bu nedenle Türkiye sınırlarını mültecilere kapadı. Türkiye hükümetinin çıkardığı kararnanmenin, Almanya'nın Yahudi karşıtı yasalarına bağlı olduğu açıktı. Zaman zaman bazı Alman Yahudileri Türkiye'den sınır dışı edildi. Türklerin bu işlemlerinin nedenleri Almanya'nın temsilcilerine ya hiç açıklanmadı ya da bu konuda sadece sınırlı bilgi verildi. Büyük bir olasılıkla bu önlemler Berlin'deki Türkiye büyükelçiliği ile Alman Devleti elemanları arasında kararlaştırılmıştı.

Almanya Dışişleri Bakanlığının yabancı ülkelerdeki temsilcilerine gönderdiği, "Dış Politikanın Bir Unsuru Olarak Yahudi Sorunu, 1938" başlığını taşıyan 14 sayfalık bir bilgilendirme notu, Türkiye'nin yabancı ülkelerden gelen Yahudilere karşı nasıl bir politika uygulaması gerektiği hakkında Türkiye'deki temsilcilerine yeterli bilgi vermiyordu. Öte yandan Alman Devleti'nin yabancı ülkelerdeki Yahudilere ilişkin politikasında bazı

uyumsuzluklar da göze çarpıyordu. Örneğin dünyada hemen hemen tüm devletlerin Yahudilerin göçüne karşı sınırlarını kapatmış olduklarını bildirmeleri sonucunda Yahudilerin toplu halde göç etmeleri bir süre için çıkmaza girmişti.[35] Oysa Alman Devleti'nin Yahudi politikasının hedefi, "Reich" sınırları içinde yaşayan tüm Yahudilerin başka ülkelere göç etmesiydi.

Bu durumda büyükelçilik ve konsolosluk görevlileri kendilerine şu soruyu sormak zorunda kaldılar: "Türkiye'nin sınırlarını kapatmasından sonra Yahudilerin dünyanın bütün bölgelerine yayılarak yerli halkların tepkisini çekmelerini ve bunun Almanların Yahudi politikası lehine bir propaganda olarak değerlendirilmesini nasıl sağlayacağız?" Büyükelçilik ve konsolosluk görevlileri bu karışıklıklara rağmen, daha doğrusu bu karışıklıklar nedeniyle Türkiye'deki antisemitizm konusunda merkeze düzenli bilgi verme talimatına titizlikle uydular. Özellikle 1942'den itibaren Almanya'yı temsil eden görevlilerin işleri daha da yoğunlaştı, çünkü Almanların işgal ettikleri Balkan ülkelerinden Filistin'e göçen Yahudilerin yolları Türkiye'den geçiyordu. Nazi egemenliği altındaki bölgelerde, eskiden Osmanlı uyruğu altında olan kalabalık Yahudi toplulukları da bir süre ilgi merkezi oldular.

Aktif Tarafsızlık ve Bir Dünya Gücü Olma Hayali

Ekonomik Yapı ve Geniş Ekonomik Alan

1934'ten beri Almanya ile Türkiye arasındaki iki taraflı ekonomik ilişkiler bir ticaret ve "kliring" anlaşmasıyla yönetilmekteydi.[36] Almanya öncelikle hammadde, tahıl ve gıda maddeleri ithal ediyordu. Türkiye, Nazilerin bakış açısına göre "Reich"ın tarım ve hammadde gereksinimlerini karşı-

35 Bkz. Dışişleri Bakanlığının yabancı ülkelerdeki temsilciliklerine gönderdiği genelge. 25 Ocak 1939, Papen Arşivi, Ankara 540.

36 Ülkeler arasındaki iki yanlı ticaret anlaşmalarının temelde malla ödemeyi öngören bir türü. Kliringde anlaşmalı ülkeler arasında ithalat ve ihracat işlemleri döviz kullanılmadan mahsup ve takas yoluyla ve kliring kurumları aracılığıyla gerçekleştirilir. Kliring kurumları merkez bankası ya da kliring ofisidir. Kliring anlaşması imzalayan ülkelerde ithalatçılar ithal ettikleri malların bedelini kendi ülkelerinde ulusal paralarıyla öderler. Bu paralar anlaşmalı ülkeye ihracatta bulunmuş kişilere alacaklarının ödenmesinde kullanılır. Böylece dövizle ödeme yapma zorunluluğu ortadan kalkar. Kliring uygulaması daha çok mallarını serbest dövizle satamayan ülkelerin başvurduğu bir yoldur ve çoğu durumda bir ülkenin dış ticaretini gittikçe bağımlı kıldığı için tercih edilmez. Bunun en iyi örneği İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasındaki Türk-Alman dış ticaretidir –Vikipedi.

layan en önemli ülkeydi. Almanya bunun karşılığında Türkiye'ye her türlü sermaye malları sağlıyordu. Almanya 1935'ten itibaren Türkiye'ye silah da satmaya başlayınca, iki ülke arasındaki ilişkiler daha da gelişti. Türkiye, Almanya'dan gönderilen silahlar karşılığında, Almanya'ya makine ve silah üretimi için gerekli olan krom madenini sevkediyordu.

Türkiye'nin Almanya'ya ekonomik bağımlılığı giderek arttı. 1933'te Türkiye ihracatının yüzde 19'u ve ithalatının yüzde 25'i Almanya ile yapılmaktaydı, dolayısıyla da iki ülke arasında sıkı bir ekonomik bağ oluşmuştu. Almanya beş yıl sonra Türkiye ticaretinin yüzde 40-45'ini kendi üzerine çektiğinden onun en önemli ticari ortağı durumuna geldi. 1938'de Türkiye, demir ve çelik ihtiyacının yüzde 70'ini, makinalarının yüzde 60'ını ve kimyasal maddelerinin yüzde 55'inden fazlasını Almanya'dan satın alıyordu.

Almanya, sadece altı ay gibi kısa bir zamanda Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yere gelmiş, iki ülke arasındaki ticaret hacmi dört katına çıkmıştı. Türkiye, Almanya'nın ticari bağlantı kurduğu ülkeler arasında önemli bir yer işgal etmekle beraber, Almanya'nın toplam iç ve dış ticaretinde işgal ettiği yer yüzde 3'ün üzerine çıkmamıştı. Ama İkinci Dünya Savaşı başlayınca, silah sanayiinde büyük önemi olan krom madenine sahip olan Türkiye, bu değerli madeni bir siyasi araç olarak kullanma olanağına kavuştu. Çünkü krom madeninin büyük bir kısmının temin edildiği Güney Afrika bir İngiliz Uluslar Topluluğu mensubu olması nedeniyle savaşın başlamasıyla Almanya'ya kapılarını kapatmıştı. Berlin'deki "geniş ekonomik alan" stratejistleri, Türkiye'nin malzeme gönderme olanaklarının da kısıtlanması veya durdurulması halinde sistemin kendi kendine yeterliliğinde zorluklarla karşılaşacaklarını anladılar. Oysa daima kendilerini güvenceye almaya, Güneydoğu Avrupa bölgesinden yeterince gıda maddesi ve hammadde temin edebilecek durumda olmaya önem veriyorlardı.

Türkiye Büyükelçisi Franz von Papen "geniş ekonomik alan" projesinin Alman Devleti'nin dış politikası ve askeri stratejisi bakımından çok önemli ve yararlı olduğu kanısındaydı. Osmanlı İmparatorluğu zamanında, savaşta görev aldığı yıllarda, Avrupa'nın güneydoğu bölgesinin Almanya'nın yönetimi altına girmesine taraftar olduğunu sık sık belirtmişti. Almanya, denizaşırı ülkelerde verimli kolonilere sahip olmadığı için, İngiltere ve Fran-

sa'nın üstünlükleri karşısında ayakta durabilme yetisini ancak böyle koruyabilirdi. Bu düşünce doğrultusunda Yüzbaşı Franz von Papen, 1912'de Türk-Alman Dostluk Derneğinin kurucuları arasında yer alan Ernst Jaeckh'in, Avrupa'da özerk genç Balkan devletleri kurulması fikrine karşı çıkmıştı.

Papen, Filistin cephesinden Jaeckh'e gönderdiği bir mektupta onun ileri sürdüğü "Avrupa konsepti" hakkında düşüncelerini bildirmiş, Jaekh'in tezinin genel hatlarıyla kabul edilebileceğini, ama bağımsız devletlerin oluşturdukları bir birliğin amaca hizmet etmeyeceğine inandığını yazmıştı. "Siz, Türklere ait bir Türkiye'den, Yunanlara ait bir Yunanistan'dan, Sırplara ait bir Sırbistan'dan söz ediyorsunuz. Oysa bence, sizin düşüncenizin tam tersine, bu uluslar Almanya'ya tabi devletler olmalıdırlar. Bana en büyük mutluluğu verecek olan görev, Pan-Germen esaslarına dayanan bir Berlin-Bağdat bağlantısının kurulmasını desteklemek olacaktır. Günün birinde bunu başarabilecek durumda olacağımı umuyorum."[37] Nitekim Papen'in bu umudu bir süre için hayata geçti.

Franz von Papen, Viyana'da büyükelçi olarak bulunduğu sırada, yaşamının en önemli görevi saydığı meseleyi gerçekleştirmek için çalışma olanağına kavuşmuştu. 1934'ün yaz mevsiminin sonunda, ABD Başkonsolosu George S. Messersmith'e, güneydoğu Avrupa'nın Türkiye hududuna kadar olan topraklarının Almanya'nın doğal "artalanı" olduğunu, kendisinin de "Almanya'nın bu geniş alanı ekonomik ve politik bakımdan denetim altına alabilmesini kolaylaştırma" görevini üstlendiğini açıklamış, bunun gerçekleşmesi için atılacak ilk adımın ise Avusturya'yı kontrol altına almak olduğunu sözlerine eklemişti.[38] Nitekim 1938'in mart ayında Avusturya'nın Almanya'ya "ilhak"ı ile bu adım hayata geçmişti.

1925'te Viyana'da gerçekleştirilen Orta Avrupa Ekonomi Toplantısında (Mitteleuropaeischer Wirtschaftstag: MWT) Franz von Papen ekonomik genişleme projesini tanıtmıştı. Bu projeye göre "Büyük Almanya Devleti"nin etrafında yer alan Güneydoğu Avrupa ülkeleri tarım ürünlerinin bolluğu ve yeraltı zenginlikleriyle, çekirdeği oluşturan "Büyük Almanya Devleti"ni besleyecek ve endüstri ürünlerinin dışsatımını artıracaklardı.

37 Aktaran Ernst Jäckh, *The Rising Crescent*, New York 1944, s. 138.
38 Messersmith, 28 Kasım 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi.

Alman dış politikasının hedefi, Güneydoğu Avrupa ülkelerini tarım ve hammadde ekonomileri olarak Almanya'ya bağımlı duruma getirmekti.

MWT üyesi Papen, 1936'dan itibaren önemli bir taraftar kazandı: Hermann Göring... Geniş ekonomik alan projesinin önemli bir destekleyicisi olan Göring dört yıllık plandan sorumluydu. Avusturya'nın "Altreich" yani "Eski İmparatorluk" ile birleşmesinden sonra, Güneydoğu Avrupa ülkelerine ulaşmak ve onları etki altına almak kolaylaşmıştı. İhtiyaç maddelerinin temin edilebileceği bu zengin alan sayesinde hammadde açısından bağımsızlığa kavuşulmuş ve genişletilmiş bir otarşiye (kendi kendine yetme durumuna) kavuşma imkânı doğacaktı. Göring, 1936 sonunda çok sayıda sanayiciyi Preussenhaus'ta (Prusyalılar evi) toplantıya davet etti ve kendilerine Nazi rejiminin Birinci Dört Yıllık Planı hakkında bilgi verdi.[39]

Göring, girişimcilere, zarar etmekten çekinmeden kendilerine gereken hammaddeleri temin etmelerini önerdi. Prensip olarak, muhasebe kayıtlarındaki kâr oranını değil de politikanın çıkarlarını gözetmelerini tavsiye etti. Silahlanma faaliyetinin sürekli devam edeceğini, zaferin veya yenilginin bu çalışmalara bağlı olduğunu açıkladı: "Eğer muzaffer olursak, ekonomideki zararı telafi edebiliriz" dedi. Hitler'in aynı yılın ağustos ayında çevresindekilere verdiği talimat da Göring'in sanayiciler önünde yaptığı bu konuşmadaki fikirleri destekliyordu: 1- Alman ordusu dört yıl içinde savaşacak durumda olmalıdır; 2- Alman ekonomisi dört yıl içinde savaşa hazır olmalıdır![40]

Büyükelçi von Papen 1939'un nisan ayında Ankara'ya vardıktan kısa süre sonra dışişleri bakanlığına gönderdiği bir raporda, konuğu olduğu ülkeyle geleceğe yönelik olarak ekonomik ilişkilerin düzenlenmesinde, sadece iktisadi bakış açısını gözetmemek gerektiğini bildirmekte ve şöyle demekteydi: "Bizim bu ülkenin ekonomik gücü üzerindeki hâkimiyetimiz çok önemlidir ve bundan asla vazgeçmemeliyiz. Çünkü bunun sağlayacağı olanaklarla, mihver devletlerinin Yakındoğu'daki tüm siyasi hedeflerine ulaşmalarını sağlayabiliriz."[41] Papen'in belirttiğine göre, Türkiye'nin strate-

39 Bkz. Kıdemli Orgeneral Göring'in dört yıllık planın gerçekleştirilmesi hakkında Preußenhauses'un büyük salonunda 17 Aralık 1936'da verdiği söylev, Dok. NI-051, Nürnberg, yayınlanmamış.

40 Hitler'in Dört Yıllık Plana ilişkin görevler hakkında muhtırası. *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte* Yıl 3 (1955), Sayı 2, s. 210.

41 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 23 Haziran 1939, Papen Arşivi R 29775.

jik kaynaklarının, özellikle silah üretimi için gereken krom cevherinin tehdit altında olduğunu da planlamalarda hesaba katmak gerekmekteydi. Aksi halde bu hedeflere ulaşılması mümkün değildi.

Almanya'nın krom cevheri gereksinimi, kısa süre sonra başlayan İkinci Dünya Savaşı boyunca aktif tarafsızlık politikasını ısrarla sürdürebilmesi için Türkiye'nin önemli bir silahı haline geldi. Nitekim Almanya 1936 ve 1937 yıllarında krom ihtiyacının yarısını Türkiye'den temin ediyordu, 1938'de de hâlâ üçte bir kadarını Türkiye'den getirtmeye devam etmişti. İhtiyacının kalan kısmı Güney Afrika, Yeni Zelanda ve Sovyetler Birliği'nden gelmişti. İngiltere, 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan edince, İngiliz Uluslar Topluluğuna bağlı olan Güney Afrika ve Yeni Zelanda'dan krom cevheri getirtme olanağı kalmamış, iki yıla yakın bir süre sonra Alman orduları Sovyetler Birliği'ne saldırınca, Rusya'dan da krom cevheri temin etme olanağı kalmamıştı. Böylece Türkiye, Alman silah sanayii için stratejik açıdan çok önemli bir konuma gelmişti. Müttefiklerle mihver devletleri arasında kalan Türkiye Hükümeti de krom cevheri satışlarını gizli protokollar yoluyla gerçekleştirmek zorunda kalmıştı.

Türkiye hükümeti, 1939'un mart ayında Alman ordularının Çekoslovakya'yı işgal etmesini ve nisan ayında da İtalya'nın Arnavutluk topraklarına saldırmasını, mihver devletlerinin Güneydoğu Avrupa'daki güç alanlarını genişletme girişimi olarak algılamıştı. Türkiye, bu iki devletin Balkan ülkelerine saldırılarının ona kadar uzanabileceği kaygısıyla kendisine destek olabilecek bir ortak aramak zorunda kaldı. Bu amaçla Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa ile müzakereler yapıldı. Türkiye 1939'un mayıs ayı ortasında İngiltere'yle, bir ay sonra da Fransa'yla bir yardımlaşma anlaşması imzaladığını ilan edince, Berlin hükümeti tepkisini hemen gösterdi ve bir süre önce Almanya'ya sipariş edilen savaş malzemelerinin gönderilmesini engelledi. Türkiye de Almanya'ya krom ihracatını durdurdu, resmi ve yarı resmi Türk işletmelerinde görevli olan Alman uzmanların anlaşmalarını da iptal etti. Buna karşılık Berlin de ikili ticarette takas usulünün uzatılmasına ilişkin müzakereleri dondurdu.

İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte ekonomi ve ticaret ilişkileri daha da gerginleşti. Türkiye 3 Eylül 1939'da tarafsızlığını ilan etmiş-

ti. Ama bundan altı hafta sonra da İngiltere ve Fransa ile bir Üç Taraflı Karşılıklı Yardım Anlaşması imzaladı. Bu anlaşmaya göre, İtalya Almanya'nın yanında savaşa katılmadıkça, Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya karşı giriştikleri savaşta onlara yardım etmeye zorlanmayacaktı. Ama gene de anlaşma ortaklarının baskısıyla, Ankara Almanya'ya krom cevheri sevkiyatını durdurdu, Türkiye'de bulunan Alman askeri danışmanları da memleketlerine gönderdi.

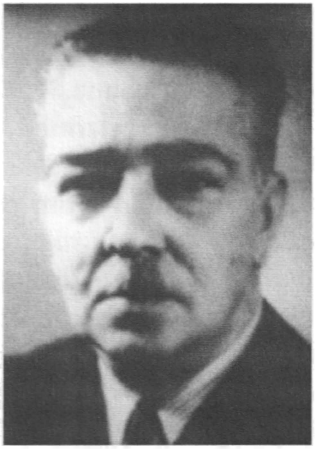

Resim 6. Numan Menemencioğlu

Kısa süre sonra, 1940'ın ocak ayında Üç Taraflı Karşılıklı Yardım Anlaşmasının yeni ortakları, Türkiye'ye vaadedilen maddi destek karşılığında kendilerine krom cevheri gönderilmesini isteyerek Türkiye'yle gizli bir ticaret anlaşması yaptılar. Anlaşmaya göre Türkiye iki yıl boyunca krom üretiminin tümünü İngiltere ve Fransa'ya göndermeyi ve bir yıl sonrası için de opsiyon vermeyi kabul etti. Anlaşmanın tarafları olan diğer devletler de Türkiye'ye geniş kapsamlı krediler açtılar ve silah göndermeyi vaat ettiler. Almanya büyükelçisinin bu anlaşmadan haberi yoktu. Ancak altı aydan uzun bir zaman sonra Türkiye Hariciye Vekâleti Kâtibi Umumisi Numan Menemencioğlu Papen'i bu Üçlü Pakt konusunda bilgilendirdi. Oysa von Papen, Türkiye'nin genel durumu hakkında daima çok kısa bir süre içinde bilgi edindiğini iddia ederdi...

Numan Menemencioğlu aslında Alman dostuydu. Uzun süre görevli olarak Viyana ve Bern'de bulunmuştu ve mükemmel Almanca biliyordu. 1920'li yıllarda sık sık Berlin'e gitmiş, ünlü Cerrah Ferdinand Sauerbruch sırtındaki ağrılı bir hastalıktan ötürü onu tedavi etmişti. Sauerbruch'un öğrencisi Rudolf Nissen 1933'te İstanbul'a iltica edince, Menemencioğlu'nun tedavisini üstlendi. Prof. Nissen, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde hariciye bölümü başkanlığına getirilmişti, Menemencioğlu da 1933'te hariciye vekâleti kâtibi umumiliğine atanmıştı. 1942'de de hariciye vekili oldu. Papen, Menemencioğlu'dan söz ederken, "Türkiye'nin dış

politikasını yöneten beyin..." derdi. 1944 yazının başında Menemencioğu istifaya zorlandı. Bu olayda Papen'in –kendi istemi dışında da olsa– bir miktar katkısı olmuştu.

1940 başlarında Almanya'ya krom satışları durdurulunca, Papen, Türkiye hükümetindeki muhataplarını Almanya savaş sanayiinin Türkiye'de üretilen krom cevherine fazla ihtiyacı olmadığına inandırmaya çalıştı. Sovyetler Birliği ile 1940'ın şubat ayında yapılan bir ticaret anlaşması sayesinde gerekli krom cevherinin büyük kısmının temin edilebildiğini ve Türkiye'nin devreden çıkması nedeniyle ortaya çıkan cevher açığının telafi edilebildiğini ileri sürdü. Oysa Sovyetler Birliği'nden ithal edilen krom cevheri Türkiye'den getirtilen cevherin yerini tutacak kadar bol değildi ve Almanya'nın giderek artan ihtiyacını karşılayamıyordu. Ama Papen bunu açıkça bildirmedi. Daha sonra Almanya'da imal edilen ticaret gemileri veya savaştan önce sipariş edilen silahlar karşılığında Türkiye'nin krom cevheri göndermesini sağlamaya çalıştıysa da Türklerin ittifak devletleriyle uzun süreli bir anlaşma yapmış olması nedeniyle bu çabaları başarılı olamadı.

Almanya'nın yeniden Türkiye'den krom cevheri ithal etme olanağına kavuşması bir yıldan uzun süren müzakerelerden sonra mümkün oldu ve nihayet 1941'in ekim ayından itibaren Almanya'ya yeniden krom cevheri gönderilmeye başlandı. Ama Türkiye, ittifak devletlerine de krom cevheri göndermekte ısrar ediyordu. Berlin hükümeti bundan ötürü büyük bir öfkeye kapılarak bu konudaki müzakereleri geciktirdi. Öte yandan Papen, Türkiye'nin krom cevheri sevk etme sözü vermemesine karşın, Almanya ile Türkiye arasında bir ticaret anlaşması imzalanmasında ısrar ediyor ve bunun İngiltere-Türkiye ilişkilerinin gerginleşmesi için kaçırılmaz bir fırsat olduğunu ileri sürüyordu. Ama müzakerelerde Türkiye'yi temsil eden kişilerin elinde daha önemli kozlar vardı, ABD ve İngiltere krom cevheriyle birlikte, Türkiye'nin kolayca müşteri bulamayacağı tarım ürünlerini de bir "paket anlaşması" kapsamında satın almayı kabul ediyordu. Sonunda Almanya hükümeti krom cevheri sevkiyatına 1943'ten sonra başlanması ve bunun belli bir miktarı aşmaması şartını kabul etti.

Papen, daha sonra bu zorlu müzakereleri şöyle anlatmıştır: "Bizim için krom cevherini temin edebileceğimiz başka bir kaynak olmadığından, 1942'den itibaren Türkiye'den yeniden krom almamız çok önemliydi. İngiltere'nin bunu önlemeye çalışmasına karşın büyük çabalar harcayarak bu sorunu çözmeyi başardım."[42] Aslında "Reich"ın krom ihtiyacını karşılayabileceği tek ülke Türkiye değildi. mihver devletlerinin ortağı olan Bulgaristan'a ait krom madenlerinden, Makedonya'dan ve Alman ordularının işgali altındaki Yugoslavya ve Yunanistan'dan da krom cevheri temin edebiliyordu.

Berlin'deki stratejistler, Balkanlar'da işgal edilen topraklar ve Büyük Alman Ekonomisi bünyesine katılan ülkeler sayesinde, Avrupa kıtasında Alman Devleti'nin yönettiği yeni bir ekonomik sistem kurma hedefine çok yaklaşmış oldukları inancındaydılar. Oysa stratejik açıdan çok önemli krom cevheri ocaklarına sahip Türkiye, Nazilerin Balkanlar'daki egemenlik alanında rol almakta tereddüt ediyordu. Öte yandan Rusya seferi nedeniyle, "Reich"ın krom cevherine ihtiyacı çok artmıştı. Uçak, tank, denizaltı, motorlu araç ve top imal edebilmek için yeterli zenginlikte maden kaynakları bulmak, maden cevherini ocaklardan çıkarttırmak ve engelleri aşarak sevkiyatını gerçekleştirmek gerekiyordu.

"Reich" içindeki krom rezervleri de giderek azalıyordu. Buna karşılık Türkiye'deki krom cevheri yatakları, Balkan ülkelerindekinden çok daha zengindi. "Üçüncü Reich" yöneticileri iktidarı ele geçirir geçirmez silahlanma hazırlıklarına başlamışlardı ve Türkiye'deki krom madeni ocaklarını işletmek ve madeni Almanya'ya nakletmek için gerekli lokomotif ve vagonları yollamaya başlamışlardı. Türkiye aktif tarafsızlık kararını ilan edince krom cevheri alışverişi aniden kesildi. "Reich" hükümetinin ve Ankara'daki temsilcisinin hedefi, Sovyetler Birliği'ne karşı savaş başladığında, krom üreticisi Türkiye'yi denetim altına almış olmaktı. Türkiye'de zaman zaman Alman işgali korkusu kendini gösteriyorsa da Berlin'de böyle bir niyetten söz edilmiyordu. Gene de Sovyetler Birliği'nin güney sınırı yakınındaki Türkiye'yi mihver devletleri saflarına çekmek hem stratejik açıdan hem de silah sanayiine malzeme temini bakımından "Reich" için çok önemliydi.

42 Papen, *Wahrheit*, s. 537.

Franz von Papen görevine başlar başlamaz, o güne kadar hiçbir büyükelçinin karşılaşmadığı kadar büyük sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı. Çünkü 27 Nisan 1939'dan itibaren Ankara'da siyasi hava bozulmaya başlamıştı. Daha 20 gün önce Ribbentrop, von Papen'i Türkiye büyükelçiliğini kabul etmesi için ikna etmeye çalışmıştı. Papen, yola çıkmadan önce kendini görevine hazırlamak amacıyla ilgili dosyaları incelemeye ve karşılaşabileceği sorunlar hakkında uzmanlarla konuşmaya çok az zaman bulabilmişti. Görevine başlar başlamaz da, Türkiye'nin cumhurreisi ve hariciye vekili Alman ordularının Prag'a girmesinden ve Arnavutluk topraklarının İtalyan ordularınca işgalinden büyük endişe duyduklarını açıklamışlardı...

Alman Devleti, Sudetler Bölgesini ve Çekoslovakya'nın ana gövdesini oluşturan toprakları işgal ederek güneydoğuya doğru yayılma amacını belli etmiş, İtalya da Arnavutluk topraklarına saldırmakla Akdeniz Bölgesini ele geçirip "mare nostrum" (bizim deniz) hayallerini gerçekleştirme azminde olduğunu göstermişti. Türkiye hükümetindeki yetkili kişiler kendi ülkelerinin de tehdit edildiği kanısındaydılar. Bu nedenle Türkiye 1939'un mayıs ayında İngiltere ile bir ay sonra da Fransa ile bir deklarasyon imzaladığını açıkladı. Hitler, yılbaşında meclis toplantısında yaptığı konuşmada, Nasyonal Sosyalist Almanya ile Faşist İtalya arasında sıkı bağların bulunduğunu açıklamıştı. İki diktatörün birbirleriyle anlaşmış oldukları açıkça belliydi.

Almanya'nın Ankara'daki büyükelçisi ise, Türkiye'yi endişelendiren yegâne gelişmenin İtalya'nın Arnavutluk topraklarını işgali olduğu görüşündeydi. Papen, Türkiye'yi yönetenlerle yaptığı görüşmeler hakkında düzenli olarak Almanya Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporlarda, daha sonra da Nürnberg Mahkemesi duruşmalarındaki ifadelerinde ve anılarında Almanya'nın Avusturya'yı "ilhak"ından ve Çekoslovakya'yı işgalinden sonra Türkiye'nin endişelerinin büyüdüğünden hiç söz etmemiştir.

Öte yandan, büyükelçiliğin dış politika hakkında 1939'da hazırladığı yıllık raporda, önemli Türk politikacılarının huzursuzluk duyduklarının saptandığı belirtilmektedir. Örneğin raporda şu satırlara yer verilmişti: "Türkiye'nin Almanya ile yakın ilişkiler içinde olmasını isteyen Türk siya-

setçilerinde bile, Almanya'nın Bohemya ve Moravya'yı ülkesine katmasıyla, etnografik temellere dayandırılan sınır revizyonlarıyla *Lebensraum* (yaşam alanı) ihtiyacı açıklamalarından uzaklaşıldığı ve savaş öncesinin emperyalist amaçlarına geri dönüldüğü izlenimi edinilmektedir..."[43]

Almanya Büyükelçisi von Papen, her ne kadar Ankara'daki görevine başladığı tarihten 1939 sonuna kadar üç kez Türkiye'den ayrılıp birkaç haftasını Almanya'da geçirdiyse de Türk siyasetçilerinin bu endişelerinden haberdar olmaması mümkün değildir.

Papen'in, görevine başlar başlamaz Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu ile yaptığı görüşme hakkında verdiği raporda, sadece "İtalya'nın Akdeniz Bölgesine ilişkin planlarından Türkiye'de büyük endişe duyulmaktadır" denilmiştir. Cumhurreisi İsmet İnönü ile yaptığı konuşmada ele alınan en önemli konunun, "Führer"in bir gün önceki söylevi olduğunu bildirmiş, Hitler'in Avrupa'da "Monroe Doktrini" hakkındaki sözleri konuşulmuş, İnönü'nün, Hitler'in özgüvenli, güçlü kişilik sahibi ve barış yanlısı olduğuna inandığını söylediğini bildirmiştir. Oysa Papen, anılarında daha farklı bir gözlemden söz ediyor: Türkiye Cumhurreisi İsmet İnönü'nün, "Arnavutluk'taki saldırı, Almanya ve İtalya arasındaki yakın dostluk bağı nedeniyle büyük endişe yaratmaktadır" dediğini anlatıyor. Papen, okurlarına İnönü'nün tavrını şöyle açıklıyor: "İnönü, barış konusunda verdiğim teminata çok memnun oldu, ama İtalya'nın da bunu kanıtlaması gerektiğini de söyledi."[44]

Yine anılarına göre Papen, Türkiye'deki bazı kişilerin endişelendiğini fark eder etmez, hemen Hitler'e ve Ribbentrop'a birer telgraf çekmiş ve "İtalya'nın Arnavutluk'taki askeri gücünü azaltması için baskı yapılmasını" önermiş...[45] Oysa Papen'in 1939'un mayıs ayı ortalarındaki muhtırasından haberdar olanların hatırattaki bu sözlere inanmaları beklenemez... Bu muhtırada sözü edilen "bir köprübaşı oluşturma" tamamen farklı bir yaklaşımın kanıtıdır: "Arnavutluk topraklarının işgal edilmesi ve burada askeri bir köprübaşının oluşturulması, her iki mihver devleti için olağanüstü önemdedir. Çünkü buradan Balkan devletlerinin tarafsızlığını güvenceye almak mümkün ola-

43 Yıllık Dış Politika Raporu. Alman Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına, 10 Ocak 1940, Papen Arşivi, Ankara 446.
44 Papen, *Wahrheit*, s. 506.
45 A.g.e., *Wahrheit*, s. 507.

caktır. Böylece İngiltere'nin, kendi harekât planları için Yunanistan'da bir üs kurmasına karşı önlem alınabilir. Ayrıca Çanakkale Boğazı, Selanik üzerinden yapılacak hızlı bir operasyonla, zor kullanılarak kapatılabilir ve böylece hem Rusya'nın Akdeniz'e hem de İngiltere'nin Karadeniz'e girmesi önlenebilir."[46]

Aslında Papen bu muhtırayla askeri stratejilere ilişkin önerilerde de bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşının başlamasından üç buçuk ay önce açıklanan bu fikirler, Berlin'deki politikacıları ve askeri çevreleri şaşırtmış olabilir. Ama hiç kuşkusuz ilgilerini de çekmiştir. Öte yandan Türkiye bu "köprübaşı" senaryosundan haberdar olsaydı elbette büyük bir endişeye kapılırdı, çünkü Marmara Denizi ve Boğazlar üzerindeki hükümranlık haklarını 1936'da yapılan Montrö Anlaşmasıyla yeni elde etmişti.

Papen'in "Türkiye'nin ve mihver devletlerinin askeri siyaset açısından durumu" başlıklı on sayfalık mayıs muhtırasının ana hatları, Ankara büyükelçiliğinin çok donanımlı askeri ataşesi tarafından yazılmıştı. Papen Ankara'ya geldikten yaklaşık üç hafta sonra, 1939'un mayıs ayı ortalarında Berlin'e giderken çok önemsediği bu muhtırayı da beraberinde götürmüştü.

Nürnberg Mahkemesindeki duruşmada Papen bu konuda şunları açıkladı: "Türkiye'den Berlin'e gittiğimde Hitler'e sunduğum raporda, Avrupa'da barışın korunması için yapılması gerekenleri anlattım. Muhtırayı Keitel, Brauschitsch ve Halder'e de aktardım."[47] Wilhelm Keitel, Silahlı Kuvvetler Yüksek Kumandanlığının (Oberkommando der Wehrmacht: OKW) ikmal işleriyle görevli bölümünün şefiydi ve doğrudan doğruya Hitler'e bağlıydı. Walter von Brauschitsch Alman Kara Kuvvetleri Genel Komutanlığının (OKH) başkumandanı olup, daha sonra Polonya, Fransa ve Sovyetler Birliği'ndeki ordu birliklerinin harekâtını yönetmişti. Franz Halder, Kara Kuvvetleri Genel Kumandanlığının genelkurmay başkanıydı ve hem Balkan seferini hem de Sovyetler Birliği harekâtını yönetiyordu. Papen ile Halder, aralarındaki samimi dostluk ilişkileri nedeniyle sık sık buluşuyorlardı. Nitekim Sovyetler Birliği seferinden önce de buluşmuşlardı.

Papen, Nürnberg Mahkemesindeki savunmasında, Arnavutluk krizi hakkında şunları söylemiştir: "Hazırladığım muhtırada, Güneydoğu bölge-

46 Ankara Büyükelçiliğinin Muhtırası: Türkiye'nin Askeri Durumu ve Mihver Devletleri, Berlin 20 Mayıs 1939, Papen Arşivi R 29775.
47 Papen, 18 Haziran 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi.

Resim 7. Franz von Papen, Adolf Hitler'in Moskova'ya gönderdiği "Reich" Dış İşleri Bakanı von Ribbentrop'u havaalanında uğurlarken (23 Ağustos 1939)

sindeki durumu koruyabilmek için, Arnavutluk'ta bulunan İtalyan askeri birliklerinin derhal geri çekilmesi ve İtalya'nın, Türkiye'yle ilişkilerini düzeltmesi gerektiğini bildirdim. Türkiye'de İtalyan politikasının dürüstlüğü konusunda doğan kuşkular ancak böyle ortadan kaldırılabilirdi."[48] Papen muhtıranın orijinalinin elinde bulunmadığını ileri sürmüş ve kendisinin "köprübaşı kurma" önerilerinden Nürnberg Mahkemesindeki savcıların habersiz olduğunu varsaymıştır. Mahkemedeki ifadesinin, mayıs ayındaki muhtırası ile çakışmadığını kimse söylemediğine göre bu varsayımı doğru çıkmıştır.

Ancak Papen'in bu muhtıraya ilişkin olarak daha sonra anılarında yaptığı açıklamalar, Arnavutluk topraklarının işgali hakkındaki bazı ifadeleri "anımsamadığı" savını yalanlamaktadır. Söz konusu muhtıra halen dışişleri bakanlığının dosyaları arasındadır. Papen'in, 20 Mayıs 1939'da "Berlin, Lennéstrasse 9" adresinden, Wilhelmstrasse adresindeki Müsteşar Ernst

48 A.g.e.

von Weizsaecker'e yolladığı mektupta şunlar yazılıdır: "Sevgili Bay v. Weizsaecker, mektubuma ekli olarak size dışişleri bakanı ile Kont Ciano'nun buluşmaları sırasında görüşecekleri konulara ilişkin hazırlamış olduğum muhtırayı gönderiyorum. Selamlarımla, Heil Hitler!"[49]

Papen'in hatırladığı kadarıyla, Dışişleri Bakanı von Ribbentrop bu çalışmadan hiç de memnun kalmamıştı ve muhtıra kendisiyle dışişleri bakanı arasındaki ilk çatışmaya neden olmuştu.[50] Sorun, yazının konusu değildi. Asıl sorun, o sırada Berlin'de bulunmakta olan İtalya dışişleri bakanı, Cortellazzo ve Buccari Kontu Galeazzo Ciano'ya, Papen'in kendi bulgularını ve önerilerini bizzat aktarmış olmasıydı. Üstelik Papen, Cont Ciano'ya İtalya'nın elinde olan Castello Rosso ve Castello Risma adalarını Türkiye'ye bırakmasını tavsiye etmişti ve bu teklif Cont Ciano'nun hiç de hoşuna gitmemişti. Papen, hatıratında, Ribbentrop'un kendisine şunu sorduğunu anlatıyor: "Ülkenin dış politikasından dışişleri bakanı mı, yoksa büyükelçi mi sorumludur?" Papen buna karşılık olarak Ciano ile sohbetini savunmuş ve sonunda Ribbentrop'a istifasını vermiş... Papen, bu ilk istifa girişiminden sonra başka vesilelerle de birkaç kez istifa ettiğini bildirmektedir.

Papen'in sonraki Almanya yolculuğu 1939'un ağustos ayına rastlamaktadır. Bu sefer annesinin ölümü nedeniyle Almanya'ya giderek cenaze törenine katılmış ve ülkeye gelmişken, Berchtesgaden'de bulunan Hitler'i de ziyaret etmeye karar vermişti. 20 Ağustos'ta oraya giderken, yolda yürüyüş halinde olan birçok askeri birliğe rastladı. Anılarında bu olaydan şöyle söz ediyor: "Gördüğüm kadarıyla seferberlik hazırlıkları bütün hızıyla devam ediyordu."[51] Fakat Papen'in sandığı gibi, bu hazırlıklar Sovyetler Birliği'ne karşı açılması planlanan savaş için değildi. Hitler, Papen'e görüşmeleri sırasında, kimseye ifşa etmemesini tembih ederek, Stalin ile yapmayı düşündüğü anlaşma hakkında bilgi verdi. Papen hatıratında bu olayı şu sözlerle anlatıyor: "Rahat bir nefes aldım ve Hitler'i bu mükemmel diplomatik başarısından dolayı kutladım." Papen, Hitler'in davranışlarını Bismarck'a benzetiyordu. Hitler'e "Bismark'ın yöntemine geri dönüp Rusya ile normal ilişkilere girmek, Reich'ın Orta Avrupa'daki durumunun her zamankinden

49 Papen'den Weizsäcker'e, 20 Mayıs 1939, Papen Arşivi R 29775.
50 Papen, *Wahrheit*, s. 508.
51 A.e.g., s. 512.

daha güçlü olmasını sağlayacaktır ve bu karar hemen silahlara sarılmaktan daha yararlı olacaktır," dediğini söylüyor. Papen'in iddiasına göre bu güçlü komşuyla farklı dünya görüşlerini tartışmanın ve bunu Rus halkıyla can düşmanı olacak kadar abartmanın yanlış olduğu kanısını da belirtmişmiş.

Papen, Hitler'i ziyaret ettiği sırada seferberlik çalışmalarına bizzat tanık olmuştu. İyi tanıdığı General Keitel ve General Halder, birkaç gün sonra Berlin'de karşılaştıklarında ona seferberlik planlarını açıkladılar. Her iki general 22 Ağustos 1939'da Hitler'in Obersalzberg'de yüksek rütbeli subaylarla yaptığı bir toplantıya katılmışlardı. Toplantıya katılanların açıklamalarından Hitler'in o vesileyle yaptığı konuşmada söyledikleri hakkında tam bir mutabakata varılamıyor. Kesinliğine inanılabilen tek açıklama, Hitler'in er veya geç Polonya ile bir çatışmaya girişmenin zorunluluğunu ve kendisinin buna 1939 baharında karar verdiğini bildirmiş olmasıdır. Bu konuşmaya tanık olanların her biri Hitler'in "bir savaş nedeni yaratarak Polonya'nın tüm canlı güçlerini yok edeceğini ve tarihin akışı içinde bunun sebebinin hiç kimseye sorulmayacağını" söylediğini doğrulamaktadır.[52]

Papen'in kendisi hakkında yaptığı açıklamalarda, Polonya'nın bölünmesi konusundaki Hitler-Stalin paktının gizli bölümü hakkında bilgilendirilmiş olduğundan hiç söz etmiyor. Führer, Papen'i Berghof adı verilen dağ evinde ağırladığında, ona sadece Bolşevik Sovyetler Birliği ile yapmayı tasarladığı anlaşma konusunda bilgi vermişti. Büyükelçi, 23 Ağustos 1939'da Berlin'in Tempelhof Havaalanında Ribbentrop'tan bu konuda daha geniş bilgi almış olabilir. Ribbentrop, Moskova'ya uçmadan önce hava alanında Papen'le buluşmuştu. Her iki siyasetçinin bu vesileyle çekilmiş fotoğraflarından önemli meseleler konuştukları anlaşılıyor. Papen girişken ve becerikli tavrıyla hiç kuşkusuz yeni görevi nedeniyle gurur duyan Ribbentrop'tan, Führer'in "şeytani plan"ı hakkında bilgi edinmiş olmalıdır.

Nitekim aynı gün bir Japon gazeteci Berlin'den Tokyo'ya gönderdiği haberlerde, Hitler-Stalin paktındaki gizli bir maddede Polonya'nın bölünmesinden söz edildiğini ve orduda yapılan hazırlıkların, çoktandır planlanan savaşın yakında başlayacağına işaret ettiğini bildirmesi bu kuşkuyu

52 Bkz. Winfried Baumgart, "Zur Ansprache Hitlers vor den Führern de Wehrmacht (Hitler'in Ordu kumandanları karşısındaki konuşması). 22 Ağustos 1939. Eine quellenkritische Untersuchung: *Institut für Zeitgeschichte München* içinde, Yıl 16 (1968), Sayı 2.

doğrulamaktadır.[53] Muhtemelen Ribbentrop, samimi dostu olan Japonya Sefiri Oshima Hiroshi'ye ve o da Domei Haber Ajansındaki dostuna gizlilik kaydıyla bu haberi vermiştir.

Papen'in savaşın ilan edilmesinden bir gün önce, 30 Ağustos 1939'da Ankara'dan dışişleri bakanlığına gönderdiği bir telgraftan, Hitler'in Polonya'ya ilişkin planları hakkında bilgilendirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.[54] Telgrafın ana metni, "Reich"ın belli amaçlarına yönelik propaganda etkinlikleri hakkında öneriler içeren ve altı maddeden oluşan bir listedir. Papen, "Türkiye tarafsız kaldığı sürece, İtalyan-Balkan ve Rus basın ve radyoları üzerinden propaganda etkinlikleri yapılmasını" önermektedir. 4. maddede şu kayıtlıdır: "Almanya ile Polonya arasındaki anlaşmazlığın nedeni, Batı devletlerinin Versay Anlaşmasındaki adaletsiz maddelerin düzeltilmesine karşı direnmeleridir. Türkiye, Batı devletleriyle vaktiyle yapılmış barış anlaşmalarının yeniden gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi sayesinde bağımsızlığına kavuşmuştur. Almanya'nın da aynı istekte bulunması anlayışla karşılanmalıdır." Papen'in görüşüne göre, Posen (Poznan) ve Batı Prusya topraklarının Polonya'ya verilmiş olmasının yeniden gözden geçirilmesi teklifine, Türkiye'nin anlayış göstermesi ve en azından bu konuda tarafsız kalması gerekiyordu...

Büyükelçi Franz von Papen, savaşın çıkmasına şaşırdığını ileri sürmekle, belki Ankara'daki iyi niyetli ve saf özel sekreteri Maria Rose'u etkilemiş olabilir, ama Nürnberg Mahkemesindeki yargıçları ve anılarını aktardığı kitabının okurlarını ikna edemez. Maria Rose'un 1 Eylül 1939'da hatıra defterine yazdığına göre amiri Papen ona şöyle demişti: "Polonya savaşının başladığı haberini işitince dehşete kapıldım."[55] Papen Polonya'ya

53 "Prens Urach kayıtları, 23 Ağustos 1939," (ADAP, D7, Dok. Nr. 223) içinde. Württemberg Kontu Prens Albrecht v. Urach dışişleri bakanlığı haber ve basın bürosunun P VIII sayılı şube yöneticisiydi. 23 Ağustos 1939'da Japonya Elçisi Hiroshi Oshima'ya, Japonya haber ajansı Domei'nin temsilcisi Tsurutaro Adachi'yi şikâyet etti. Adachi, Tokyo'ya gönderdiği bir haberde Almanya-Rusya arasındaki saldırmazlık paktının gizli bir maddesi uyarınca Polonya'nın bölünmesine ve Almanya'nın askeri hazırlıklarının tamamlanmasından sonra girişilecek harekât sırasında Rusya'nın saldırmazlık paktı gereği olarak tarafsız kalmasına karar verildiğini bildirmişti. Tsurataro Adachi 1932'de Japonya'dan öğrenci olarak Berlin'e gelmiş ve yıllarca Domei'nin Avrupa muhabirliğini üstlenmişti. 1934'te Berlin'deki Japonya elçiliğine askeri ataşe olarak atanıp, 1938'den savaş sonuna kadar bu görevde kalmıştır. Nürnberg Savaş Suçluları Mahkemesinde açıklanan belgelerden, Oshima ile Ribbentrop arasında samimi bir dostluk ilişkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

54 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 30 Ağustos 1939, Papen Arşivi R 29775.

55 Papen, *Wahrheit*, s. 513.

saldırı haberini radyodan öğrenip dehşete kapıldığı konusunda sadık ama apolitik sekreterini şahit gösteriyor ama tecrübeli Büyükelçilik Birinci Danışmanı Hans Kroll'u veya askeri ateşesini tanık göstermiyor.

Papen kitabının bir sayfasının yarısını sekreteri Maria Rose'un güncesindeki kayıtlara ayırarak hem savaşın başlamasından duyduğu endişeyi hem de gelecekten haber verme yeteneğini aktarmak istemiş olsa gerek...[56] Papen, güncedeki şu sözleri hatıratına aktarmıştır: "Amirim von Papen dedi ki, Hitler'in ve yandaşlarının bu savaşı çıkarmaları bir çılgınlık ve ağır bir suçtur. Almanya bu savaşı kazanamaz. Herkes bu savaşın yıkıntıları altında ezilecektir!" Papen hatıratında, 1934 yazında çalışma arkadaşları Bose ve Jung'un öldürülmelerinden ve 1938 baharında çok sevdiği dostu Kettler'e karşı işlenen suikastten sonraki dehşet duygusuna, savaşın başladığını öğrendiğinde yeniden kapıldığını ve kendi kendine "şimdi ben ne yapmalıyım?" diye sorduğunu anlatmaktadır.[57]

Papen, olayları şiddetle protesto etmenin doğru olmayacağı görüşündeydi. Çünkü, "bir protesto Almanya'nın manevi gücünü zayıflatabilirdi." Yabancı bir ülkeye sığınmayı da uygun görmüyordu: "Çünkü en ateşli vatanseverler bile, sığındıkları yabancı ülkedeki faaliyetleriyle vatanlarına hizmet edememişlerdi. Oysa savaşın bir an önce sona erdirilmesi ve uygun şartlarla bir barış anlaşmasının gerçekleştirilmesi için çaba harcarsam memleketime yararlı olabilirdim." Papen, görevinden istifa etmeyi bile düşündüğünü ileri sürüyor. "Fakat istifa edersem, vatanıma dönmem ve askerlik görevimi üstlenmem gerekecekti" diyor.[58] Artık 60 yaşında bir kişi için bu pek de özenilecek bir şey sayılmazdı. Sonunda Papen, Ankara'da kalmaya karar vermiş ve o sırada bulunduğu "kilit önemdeki pozisyonunun" gelecekte ortaya çıkacak felaketi olabildiğince hafifletme olanağı ona sağlayacağını düşünmüştü.

Papen'in kendi geleceği hakkındaki endişeleri ve "Hitler'in en büyük çılgınlığı" diye nitelediği olaylardaki gelişmeler karşısında kapıldığı dehşet çok uzun sürmedi. Askeri strateji uzmanı ve diplomat Papen'in şaşılacak kadar esnek yapıda olan ruhu kısa zamanda kendini yeniden

56 A.e.g.
57 A.e.g., s. 514.
58 A.e.g., s. 516.

toparladı. Papen'in anılarındaki şu kısa cümle bile gerçek zihniyetini ortaya koymaya yeterlidir: "Polonya seferi umulduğu biçimde sürdürülmekteydi." Bu sözlerden anlaşılıyor ki, savaşta kazanılan başarılar, Papen'in endişelerini ortadan kaldırmak için yeterliydi... Hatta Papen, Türk siyasetçilerle yaptığı konuşmalarda Almanya'nın Polonya'ya saldırısını savunuyor ve bu vesileyle de propaganda konusunda dikkate değer bir yeteneğe sahip olduğunu gösteriyordu.

Mihver Devletleri ve Müttefikler Arasında

Alman ordusunun 1 Eylül 1939'da Polonya'ya girmesinden bir gün sonra Türkiye Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu, Büyükelçi von Papen'i makamına davet etti. O tarihte Almanya'yı temsil eden tüm kuruluşlar, Müsteşar von Weizsaecker tarafından sözlü bir talimatla uyarılmışlardı. Bu kısa uyarı şundan ibaretti: "Bu sabah gün ağarırken, Polonya'nın Almanya'ya saldırması üzerine, savunma amaçlı silahlı çatışmalar çıkmış ve Alman orduları Polonya saldırısına karşı bir önlem olarak harekâta başlamıştır. Bu girişim şimdilik savaş sayılmayıp, sadece Polonya'nın saldırısına karşı Almanya'nın savunma önlemleridir."[59] Oysa *Schleswig-Holstein* adlı savaş gemisi 1 Eylül sabahı saat 5.45'te Westernplatte adlı Polonya üssüne ateş açtığında, henüz tarafların hiçbiri savaş ilan etmemişti. Dışişleri bakanlığının açıklamasına göre, 31 Ağustos 1939'da Almanya'nın Gleiwitz Yayın İstasyonuna yapılan "Unternehmen Tannenberg" kod adlı saldırı da SS ve SD tarafından düzenlenen sahte bir "sınır ihlali" idi ve bu olay genel seferberlik için bir neden olarak gösterilmişti.

Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu 2 Eylül 1939'da yeni gelişmeleri konuşmak için Büyükelçi von Papen'i makamına davet etmiş ve Polonya'nın, Almanya ile sorunlarının müzakere edilmesi için hemen masaya oturmayı kabul etmesi durumunda bir ateşkes anlaşması yapılmasının mümkün olup olmadığını sormuştu. Papen, bu görüşme hakkında dışişleri bakanlığına gönderdiği raporda, kendisine bir talimat verilmeden bu soruyu yanıtlayamayacağını söylediğini bildirdi.[60] Papen raporuna, "Führer"in, Polonya ile aralarındaki sorunların halledilmesi durumunda savaşı önle-

59 Dışişleri Bakanlığı Müsteşarının Genelgesi, 1 Eylül 1939, ADAP, D.7, Dok. Nr. 512.
60 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 30 Ağustos 1939, Papen Arşivi R 29775.

meye hazır olduğuna inandığını da eklemişti. Rapora göre, Saracoğlu'nun, Almanya'nın müzakereye hazır olduğundan kuşku duyduğunu söylemesi üzerine Papen, bütün bu gelişmelerin suçunu İngiltere'ye yüklemiş ve bu aşamadan sonra yapılacak müzakerelerin hiçbir şeyi değiştirmeyeceği kanısında olduğunu anlatmıştı. Demek ki Papen, bir gün önce savaşın patladığı haberini alınca, sekreterinin önünde geçirdiği dehşet nöbetini, siyasi yetenekleri sayesinde Saracoğlu'ndan gizlemeyi başarabilmişti.

Resim 8. Refik Saydam

Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu çok deneyimli bir politikacı ve diplomattı. Cumhurreisi İsmet İnönü tarafından Kasım 1938'de hariciye vekilliğine atanmadan önce, 1925'ten itibaren maarif vekilliği, daha sonra maliye vekilliği, 1933'ten itibaren de adliye vekilliği görevlerini üstlenmişti. Saracoğlu, Başvekil Refik Saydam'ın ölümünden sonra onun yerine geçecek ve 1942'nin temmuz ayından, 1946'nın ağustos ayına kadar başvekillik konumunda kalacaktı. Saracoğlu, savaş yılları süresince, mihver devletleri ve müttefikler arasında sıkışıp kalmış olan Türkiye'nin siyasetini büyük bir başarıyla yönetmiş, İngiltere'yle ilişkileri bozmadan, Almanya'yla dostluk ilişkileri içinde kalmayı başarmıştır. Türkiye'deki İngiltere Büyükelçisi Hughe Knatchbull-Hugessen, anılarında Saracoğlu ile samimi görüşmelerini anlatırken, Türkiye hariciye vekilinin von Papen ile arasında geçen konuşmalardan söz ederken, Papen'in, kendisinin daha çok İngiliz yanlısı olduğunun farkına vardığını söylediğini belirtmektedir. Daha sonra anlatılacağı üzere, Papen'in Şükrü Saracaoğlu'nun görevden alınması için çaba harcamış olması da onun bu izlenimini doğrulamaktadır.

Papen, Türkiye hariciye vekili ile yaptığı konuşmadan hemen sonra Almanya Dışişleri Bakanlığına, endişeli bir ifadeyle Türkiye basınının karşı cepheyi tuttuğunu bildirdi ve bunun, Alman ordusunun Polonya'dan sonra

Balkanlar'a saldıracağı korkusundan kaynaklandığını da söyledi. Balkan ülkeleri, İngiltere, Almanya ve İtalya gibi büyük devletler arasındaki gerilimlerin odak noktasında bulunduğundan, Türkiye'nin güvenlik sorunu da önem kazanmaktaydı. Papen'in tavsiyesine göre, Türklerin maneviyatını bozan Türk basınına karşı propaganda yoluyla önlemler almak ve "Führer"in, "biz bir fetih savaşı çıkarmayı amaçlamıyoruz, bizim tek amacımız Versay Anlaşması kararlarını düzeltmektir" şeklindeki açıklamasını sürekli tekrarlamak gerekmekteydi.[61]

"Führer"in sözkonusu açıklaması, 1 Eylül'de "Reichstag" meclis toplantısı vesilesiyle Hitler'in verdiği söylevden alıntılanmıştı. Hitler bu konuşmasında ayrıca şunları söylemişti: "Saat 5,45'ten beri sınır ötesinden yapılan silah atışlarına karşılık verilmektedir. Bundan sonra da atılan her bombaya karşılık bizim de bir bomba atacağımız bilinmelidir. Savaşta zehirli gaz kullanana da zehirli gazla yanıt vereceğiz!" Ama Papen, olup biteni şöyle açıklamaya çalışmıştı: "Führer'in meclis toplantısında açıkladığı gibi, Polonya'yla sorunların çözümlenmesi için Almanya'nın getirdiği öneriler ve devamındaki girişimler, Almanya'yla Polonya arasındaki sınır problemlerinin kökünden çözümlenmesini ve doğu sınırının sağlamlaştırılıp batı sınırı gibi düzene sokulmasını amaçlamaktadır. Polonya'nın bağımsızlığı tehdit edilmemektedir. Almanya her zaman olduğu gibi şimdi de anlaşmaya hazırdır."[62]

İngiltere ve Fransa 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan ettiler. Türkiye de, Almanya'ya "aktif tarafsızlık" politikası izleyeceğini bildirdi. Türkiye hükümetinin belirlemiş olduğu bu "aktif tarafsızlık" formülü, İkinci Dünya Savaşının başından itibaren mihver devletleri için olduğu kadar, müttefikler için de çözümlenmesi gereken bilmeceler yaratmıştır. Papen, 1939'un ekim ayı sonunda Berlin'de bulunduğu sırada, Hitler ve Ribbentrop ile yaptığı bir görüşmede, Türkiye'nin 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile yaptığı Üç Taraflı Karşılıklı Yardım Anlaşmasında bu "aktif tarafsızlık" koşulunun bulunmasının nedenlerini açıklamaya çalışmıştır. Bu anlaşmaya göre, Türkiye, Avrupa devletlerinin herhangi birinden gele-

61 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 4 Eylül 1939, aynı yerde.
62 A.g.e.

cek olan bir saldırıya karşı her iki devletten de yardım isteyebilecekti. Buna karşılık Türkiye'nin üstlendiği yükümlülükler sınırlandırılmıştı. Türkiye, söz konusu devletlerin Sovyetler Birliği ile bir çatışma durumuna düşmeleri halinde, taraf tutmaya zorlanamayacaktı.

Berlin hükümetinin görüşüne göre, bu üçlü pakt, Türkiye'nin "Reich"a karşı bilinçli olarak cephe alması anlamına geliyordu. Eğer Türkiye bu anlaşmayı 1939'un mayıs ve haziran aylarında Avrupa'da henüz barışın sürdüğü bir dönemde imzalamış olsaydı başka türlü düşünülebilirdi. Oysa "Reich" yöneticilerinin görüşüne göre, şimdi yardımlaşma anlaşması, savaşan taraflardan biriyle yapılmış oluyordu. Papen, kasım ayı başında Türkiye'ye döndükten sonra, Türkiye hariciye vekili ile görüşmeler yaparak bu tutumu sert bir dille eleştirmiş ve Alman hükümetinin görüşüne göre, savaşa katılmyan bir devletin böyle bir anlaşma yaparak kuralları bozmuş olduğunu ileri sürmüştür. Bu üçlü anlaşmanın, Almanya'ya karşı girişimlerde bulunulmaya neden olması halinde, Alman hükümetinin gereken önlemleri alacağını da bildirmiştir. Ama bu sert sözler, aslında bir tehdit olmaktan ileriye gitmemiştir.

Söz konusu yardımlaşma anlaşmasının nedeni, Çekoslovakya ve Arnavutluk topraklarının "Stahlpakt/Çelik Paktı"[63] ortakları tarafından işgal edilmesinden ve Alman ordusunun Prag'a girmesinden bir hafta sonra Almanya ile Romanya arasında bir ekonomi anlaşmasının yapılmasının Türkiye'de bir çembere alınma izlenimi uyanmış olmasıydı. Türkiye, Balkanlar konusunda önceden tasarlanmış bir planın uygulanmaya başlanmasından endişeleniyordu. Nitekim Almanya, "sınırları değiştirme politikası" sonucunda mevcut sınırları aşmış ve Balkanlar'a ilişkin emellerini açıkça belli etmişti.

Savaş başladıktan sonra, Türkiye'yi huzursuz eden mesele, Almanya'nın Polonya'ya saldırısı değil, "Reich" hükümetinin Sovyetler Birliği'yle anlaşması ve Stalin ile Hitler arasında yapılan gizli görüşmelere dayanan bazı girişimlerde bulunmasıydı. Geçmişte Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı arasındaki sayısız savaşlardan sonra, Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Sosya-

63 Almanya ve İtalya 1 Kasım 1936'da, Roma-Berlin mihverini ilan ederek Avrupa düzeninin dengesini bozmaya yönelik ortak amaçlarını göstermişlerdi. Nazi Almanya'sı ve Japon İmparatorluğu da, yaklaşık bir ay sonra 25 Kasım 1936'da Sovyetler Birliği'ne yönelik Anti-Komintern Paktını imzaladı. İtalya, 6 Kasım 1937'de Anti-Komintern Paktına katıldı. Almanya ve İtalya, 22 Mayıs 1939'da mihver ittifakını askeri hükümlerle resmi hale getiren Çelik Paktını imzaladı –ed.n.

list Cumhuriyetleri Birliği arasındaki ilişkilerin barışa ve işbirliğine dönüştürülmüş olması Türkiye için en önemli dayanak noktalarından biriydi. Bu olumlu ilişkiler, 1920 ve 1921 yıllarında imzalanan dostluk anlaşmaları ve 1925'te imzalanan saldırmazlık paktı ile daha da sağlamlaştırılmış ve bu anlaşmalar 1935'te yenilenmişti. Şimdi de Rusya, Almanya ile anlaşınca, Türkiye, Almanya'nın bu yeni ortağının, Boğazları ele geçirip Akdeniz'e ulaşabilme gayesiyle kuzeyden kendisine saldırabileceği endişesine kapılmıştı.

Türkler gerçekten de endişe etmekte haklıydılar. Papen'in, hatıratında açıkça belirttiğine göre, Hitler-Stalin anlaşmasının imzalanmasından sonra, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkiler dikkati çekecek kadar soğumuştu. Papen, Sovyet Büyükelçisi Alexey Terentyev ile sık sık yaptığı görüşmeler sırasında, Moskova'daki siyasetçilerin, Montrö Anlaşmasında saptanmış olan esasların, barış yoluyla veya savaşarak değiştirilmesini temenni ettiklerini öğrenmişti.[64]

Almanya büyükelçisi de kuşkusuz onlarla aynı düşünceyi paylaşıyordu. Papen, 1939'un kasım ayı ortasında dışişleri bakanlığına "çok gizli" kaydıyla gönderdiği telgrafta, Rusya büyükelçisinin kendisini ziyaret etmek ve "Almanların Batıda başlatacağı büyük harekâtın burada yaratacağı durumu konuşmak istediğini" bildirdi.[65] Terentjev, kendisine bir soru yöneltilmediği halde, İngiltere'ye karşı savaş açıldığı takdirde, Rusya'nın yardımda bulunması konusunu açmış... Papen edindiği izlenimden şöyle söz etmişti: "Eğer çok dikkatli davranırsak ve giderek bize duyulan güveni güçlendirebilirsek, baharda büyük ölçekli ortak bir operasyon için anlaşabiliriz, elbete ki o zamana kadar Batıya çok fazla kenetlenmememiz koşuluyla..."[66]

Papen'in dışişleri bakanlığına teklif ettiği bu senaryo, kendisinin daha sonra verdiği ifadelere hiç uymamaktadır. Çünkü Papen, daha ilerde açıkladığına göre, savaş başladıktan sonra Ankara'daki görevinin, Türkiye'nin müttefiklere doğru kaymasını önlemek ve savaşın en kısa zamanda bitirilmesi için çaba sarfetmek olduğu kanısındaydı. Ama gizli raporundan anlaşıldığına göre, asıl amacı Sovyetler Birliği ile birleşerek, ortak çabalarla Türkiye'nin Karadeniz kıyıları üzerinden işgal edilmesini sağlamaktı. Bu

64 Papen, *Wahrheit*, s. 520.
65 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 14 Kasım 1939, Papen Arşivi R 29775.
66 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 13 Haziran 1940, Papen Arşivi 29775.

operasyona da 1940'ın baharında başlanmalıydı. Ne var ki, Kızıl Ordunun ve Nazi Almanya'sının Wehrmacht adı verilen ordusunun başkumandanları, iki büyükelçinin bu stratejik planlarıyla hiç ilgilenmediler. Çünkü kumandanlardan birinin ordusu Finlandiya'da çarpışıyordu, diğeri ise emri altındaki orduyu ilkbaharda "Unternehmen Weserübung" (Weser Irmağı Harekâtı) kod adıyla Danimarka ve Norveç topraklarının işgaliyle görevlendirmeyi tasarlıyordu. Ayrıca *Fall Gelb* ve *Fall Rot*[67] kod adlarıyla gerçekleştirilecek olan Batı cephesi saldırıları da tasarlanmıştı. Türkiye 1939 sonbaharında kendi güvenliğini sağlamak amacıyla İngiltere ve Fransa'nın desteğini sağladığında bu planlardan bihaberdi.

Türkiye'nin katıldığı Üçlü Paktın yararlı olup olmayacağı ilk kez 1940 ilkbaharında denendi. İtalya, "Üçüncü Reich"ın müttefiki olarak savaşa katıldığından yardımlaşma olasılığı doğmuştu. İngiltere ve Fransa, eğer Yunanistan ve Romanya için verdikleri garantilerden dolayı İtalya ile çatışmaya girerlerse Türkiye'den destek isteyebilirlerdi. Anlaşmaya göre, böyle bir durumda Türkiye de mihver devletlerine karşı savaş ilan etmek zorunda kalabilirdi.

İtalya, 1940'ın ekim ayı sonunda Yunanistan'a saldırınca bu koşullar gerçekleşti. Fakat Türkiye hükümeti bu yardımlaşma anlaşmasının maddelerinden birini ileri sürerek savaşa katılmadı. Söz konusu maddeye göre üçüncü bir devlet saldırıya katılmadıkça Türkiye savaşa girmek zorunda değildi... Türkiye'nin bakış açısına göre, bu üçüncü devlet, Türkiye'ye karşı cephe alması olasılığı çok büyük olan Sovyetler Birliği'ydi, ama Sovyetler Birliği savaşa katılmamıştı. Böylece Papen, 13 Haziran 1940'ta Berlin'e gönderdiği raporda şu sevindirici haberi verdi: "Oyunu kazandık. İtalya'nın savaş ilanına rağmen Türkiye savaşa katılmıyor."

Papen, bu vesileyle Berlin'e başka bir sevindirici haber daha verdi: Ticaret Vekili Mehmet Nazmi Topçuoğlu ile Türkiye-Almanya ticari ilişkileri konusunda anlaşmaya vardıklarına dair birbirlerine notalar vermişlerdi. İngiltere'nin ve Fransa'nın rahatsız olmasına karşın, Türkiye, yardımlaş-

67 *Fall Gelb*: İkinci Dünya Savaşında, 1939-1941'de Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Fransa'ya karşı yürütülen harekâtın Alman genelkurmayındaki kod adıdır. *Fall Rot* ise 5 Temmuz 1941'de başlayan ve Fransa'nın işgalinin ikinci aşamasını ifade eden harekâtın Alman genelkurmayındaki kod adıdır. Bu planın olanaklı hale gelmesi Benelüks ülkeleriyle Kuzey Fransa'nın işgali ve müttefik ordularının Dunkirk'te kuşatılmasıyla sonuçlanan "Fall Gelb" planı sayesinde oldu –ed.n.

ma paktını dar bir çerçevede yorumlamış ve üstelik de Almanya'yla uzun zamandır görüşmelerini sürdürdüğü bir ticaret anlaşması imzalamıştı. Bu anlaşma krom sevkiyatını içermemekle beraber, Almanya büyükelçisi için büyük bir başarı sayıldığından yine de İngiltere ve Fransa'yı rahatsız etti. Kısa süre sonra Berlin'e yeni bir haber ulaştı: Papen, Türkiye'nin mihver devletleri ile birlikte hareket etmesi durumunda sahip olacağı geniş olanakları Türkiye'nin basın temsilcilerine bir kez daha açıklamıştı...[68] Papen'in bu çabaları Türkiye'nin tarafsızlığını desteklemeyi kendine görev edinmiş olduğu şeklindeki iddiasını doğrulamamaktadır.

Papen, Türkiye'nin aktif tarafsızlık politikasını sürdürme amacının nedenlerini daha 1940'ın mayıs ayında anladığını sanıyordu. Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu ile yapmış olduğu bir görüşmeden sonra, 20 Mayıs'ta Berlin'e şu haberi iletti: "Göründüğü kadarıyla hariciye vekili, ordumuzun Batı cephesindeki başarılarından çok etkilenmiştir." İki gün sonra da bu haberi şu sözlerle tamamladı: "Türkiye'nin savaşa girme olasılığı, mihver devletlerine ait askeri gücün uyandırdığı etkiye ve özellikle de İtalya'nın savaşı daha geniş bir alana yaymaktan vazgeçmesine bağlıdır."[69]

Oysa İtalya'nın amacı İngiltere'nin Akdeniz'de, Kuzey ve Doğu Afrika'daki mevzilerine saldırmak olduğundan, planları oldukça geniş kapsamlıydı. İtalya 1940'ın yaz aylarında Mısır ve Etiyopya'yı, ekim sonunda da Yunanistan topraklarını işgal ettiyse de bu başarısı çok uzun sürmedi. Elbetteki askeri strateji uzmanı olduğunu iddia eden Franz von Papen, kısa süre sonra Alman ordularının İtalya'yı desteklemek için Balkanlar'a gireceğini ve daha sonra da İtalyan askerlerinin yerini alacaklarını o tarihte henüz bilemezdi. Ama bu durum gerçekleşince, Türkiye'nin Balkanlar'daki İtalyan ordusundan gelebilecek bir tehlikeye dair endişeleri yön değiştirip "Reich"a odaklandı.[70]

Papen'in Berlin'deki dışişleri bakanlığına gönderdiği bir telgrafta bildirdiğine göre, İtalya savaşa girmeden bir hafta önce, yani 3 Haziran 1940'ta Türkiye Cumhurreisi İnönü, Almanya Büyükelçisi Papen'i maka-

68 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 23 Temmuz 1940, ADAP 1918-1945, Savaş Yılları 23 Haziran-31 Ağustos 1940, D 10, Dok. Nr. 213.
69 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 20 Mayıs 1940, Papen Arşivi 29775.
70 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 22 Mayıs 1940, a.e.g.

mına davet etmişti. Telgraf şaşırtıcı ve rahatlatıcı haberler de içeriyordu: "Cumhurreisi görüşmemiz sırasında bana dünyadaki genel durum hakkındaki görüşünü açıklarken, 'Almanların elde ettikleri büyük başarılar, tarafların her biri için şerefli olacak bir barış anlaşmasına varma olanağını yaratmıştır' diye bizi övünce, ben de şöyle yanıt verdim: 'Avrupa'da yeni bir düzen kurulması koşuluyla, Führer'in her an barışa hazır olduğundan kuşkunuz olmasın.' Cumhurreisi İnönü'nün Almanya'nın dünya hegemonyasını ele geçirmeyi amaçladığından endişelendiğini açıklaması üzerine, böyle bir endişenin yersiz olduğunu ve bunun ittifak devletlerinin propagandasından kaynaklandığını, Führer'in Almanya'nın çıkarlarından başka bir amacı olmadığını, Alman askerlerinin bir tekini bile bunun ötesindeki amaçlar uğruna feda etmeyeceğini söyledim."[71]

Cumhurreisi İnönü'nün, Almanya büyükelçisine, "Reich"ın dünya hegemonyası amacı konusundaki endişelerini böyle açıkça söylemiş olması, hiç kuşkusuz Almanya Dışişleri Bakanlığı memurlarını şaşırtmıştır. Buna karşılık büyükelçinin "Reich"ın hegemonya politikası hakkındaki iddiaları yalanlamasının yatıştırıcı bir etki yapmasına da memnun olmuşlardır.

Almanya'nın Avrupa'da kendi çıkarları doğrultusunda yeni bir düzen kurma tasarıları konusunda Cumhurreisi İnönü'nün kuşkuları yersiz değildi. Nitekim Alman orduları Polonya topraklarına girdikten sonra, 1940'ın haziran ayı başında Danimarka, Norveç ve Benelüks devletlerini de işgal edip Fransa sınırını da aşınca İnönü'nün kuşkuları doğrulanmış oldu. Berlin'de hazırlanmış planlara göre, Avrupa kıtasında kurulacak "Büyük Germen İmparatorluğu" bünyesi içine bu kıtadaki tüm ülkeler ve halklar kendi yerel konumları ve özellikleri gözetilerek yerleştirilecek ve bazı halklar da yaşadıkları yerlerden çıkarılıp farklı bölgelere nakledileceklerdi. Ayrıca bu plana göre, Avrupa'nın güneydoğusundaki ülkeler –ki bunların arasında Türkiye de bulunuyordu– yarı bağımsız devletler olarak bu büyük imparatorluğun çevresinde yaşamlarını sürdürecek ve "kendini savunma gücüne sahip otarşik bir Avrupa"ya destek olacaklardı.

Von Papen, geçmişteki kurmay subaylığı hüviyetine dayanarak, Türkiye cumhurreisinin ve Türk kumandanlarının, "Reich" politikasına

71 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 3 Haziran 1940, a.e.g.

karşı duydukları kuşkuyu açıklamalarıyla dağıtabileceğini umuyordu. Papen hatıratında, Türkiye'nin Erkanı Harbiye Reisi Mareşal Fevzi Çakmak'ın ve Cumhurreisi İnönü'nün "çağdaş savaşın gereksinimleri" hakkında geniş çaplı bilgiye sahip olduklarını saptadığını bildiriyor.[72] Papen, Türkiye cumhurreisi, erkanı harbiye reisi ve diğer deneyimli generallerle yaptığı bir toplantıda, "Polonya ve Fransa seferlerinde kazanılan deneyimler" konusunda bilgi verdi. 1940'ın haziran ayında da Türk ordusundaki dostlarını büyükelçilikte düzenlediği bir film gösterisine davet etti. Filmde ön saflardaki operasyonların kamera ile çekilmiş sahneleri gösteriliyordu. Papen böylece Türk ordusunun subaylarına "çağdaş öldürme teknikleri" hakkında ileri derecede gerçekçi bir tabloyu seyretme olanağı sağlamış oldu ve "davetli olan beyefendiler bu filmlerden çok etkilendiler" diye bildirdi. Papen, bundan bir yıldan fazla bir süre sonra, 1941'in ekim ayı sonunda, Türk ordusu mensuplarına, Doğu Cephesini teftiş etme ve genel karargâhta Hitler ile buluşma olanağını sağlayacağını söyleyince, Türk subayları daha da çok şaşırdılar. Elbette ki cephede kazanılan deneyimler ve bu konudaki açıklamalar Türk subaylarının Hitler'in siyasi amaçlarını anlamalarını sağlamadıysa bile, Alman ordusunun gücüne tanık olmaları sonucunda muzaffer Alman Devleti'yle yakınlaşmayı çekici bulmuş olabilirler.

Zafere Güvenerek Yeni Bir Avrupa Düzeni Kurma Tasarısı

Papen, "Üçüncü Reich"ın ilk başarılı girişimlerine dayanarak sadece Türk askeri çevrelerini değil, Vatikan'ın Türkiye'deki temsilcisini de yandaş olarak kazanmayı umuyordu. Bu amaçla 11 Ağustos 1940'ta dini konulardaki danışmanı ve samimi dostu olan Vatikan Türkiye Temsilcisi Angelo Roncalli'yi ve sekreteri Monsignore Vittore Ugo Righi'yi Tarabya'daki Alman Yazlık Sefarethanesine davet etti. Papen, bundan kısa bir süre önce, 1 Ağustos günü, "Führer"i Berghof dağ evinde ziyaret etmişti. Hitler, Alman ordusunun başarılarını büyükelçisine aktardıktan sonra, gelecekteki planları hakkında da bilgi vermişti. Papen, Türkiye'ye döndükten sonra bu planları Roncalli'ye anlattı. O da Roma'daki Müsteşar Kardinal Luigi Mag-

72 Papen, *Wahrheit*, s. 521.

lione'ye Papen'den öğrendiklerini ileterek Hitler'in asla İngiltere'yi mahvetmek niyetinde olmadığını, sadece İngilizlerin Almanya'ya daha anlayışlı davranmalarını sağlamak istediğini anlattı. Roncalli de zaten, İngiltere'nin dünyaya bakış açısının, uluslararası yaşamın gelişmeleriyle bağdaştırılamayacağı kanısındaydı.[73] Roncalli raporunda, İngiliz ve Fransızların, Alman ordularının üstünlüğünü görmemelerine Papen'in üzüldüğünü, bu iki ulusun, Almanlardan hoşlanmadıklarını, oysa Almanların asla bu halklara karşı olumsuz duygular beslemediğini belirttiğini aktardı.

Almanya büyükelçisi, İtalyan kökenli Vatikan temsilcisine Almanya'nın savaşa ilişkin amaçları ve elde ettiği sonuçlar konusunda şu bilgiyi de vermişti: "Savaştan sonra İtalya, Doğu Akdeniz Bölgesinde Fransa'nın yerini alacaktır. Bu durum, Katolik Kilisesinin çıkarları açısından da İtalya'ya önemli görevler yüklemektedir. İtalya ile Papalık arasındaki iyi ilişkilerden ötürü böyle bir gelişme sevindirici olacaktır. Almanya, doğuda toprak kazanmaya hevesli değildir. Sadece kendi gereksinimlerini karşılamak için doğu piyasasından olabildiğince yararlanmak istemektedir. Roncalli'nin kardinale gönderdiği yazıda ayrıca şu bilgi verilmekteydi: "Führer'in, daha pek çok umulmadık kararlar vermesi ve savaştan sonra Katolikliğe geniş çapta bir yönelişin olması ve gerek toplum yaşamı gerekse devlet yönetimi bakımından tamamen yeni bir düzenin kurulması beklenebilir. Nitekim buna benzer değişiklikler, Papa XIII. Leo'nun verdiği fikir doğrultusunda, Mussolini tarafından İtalya'da konkordato ve toplumsal mevzuat yoluyla gerçekleştirilmiştir."[74]

Angelo Roncalli, Tarabya ziyareti sırasında sekreteri Righi'den çok şaşırtıcı şeyler de öğrendi. Righi, Papen'in yakın dostu ve sırdaşı Kurt von Lersner ile Tarabya'daki parkta sohbet etmişti. Papen, Lersner ile, vaktiyle Düsseldorf'ta süvari eğitimi gördüğü yıllarda tanışmıştı. Daha sonra 1913'te Washington büyükelçiliğindeki görevlerinde yeniden karşılaşmışlardı. Lersner daha sonra Saar Bölgesine atanan Papen'e Milletler Cemiyeti toplantılarında birkaç kez vekâlet etmiş, Papen de Türkiye'deki görevine başlamadan kısa süre önce, arkadaşını özel görevli olarak İstanbul'daki Abwehrdies-

73 Roncalli'den Maglione'ye, 13 Ağustos 1940, Rap. nr. 3217 (A.E.s. 7859/40, orig.), Blet, *Actes et Documents du Saint Siège relatives à la Seconde Guerre Mondiale* içinde, Haziran 1940-Haziran 1941, Cilt. 4, 1967.
74 A.g.e.

nt (Askeri İstihbarat) dairesine yerleştirmişti. Lersner sonraki yıllarda Papen'in "barış girişimlerinin" çoğunda önemli bir rol oynayacaktır.

Lersner, çevreden duyduğu haberleri Roncalli'ye iletme görevini benimsemiş olan Righi'ye, Papen'in Hitler'den öğrendiği "yeni Avrupa düzeninin ana hatları"nı anlatmıştı: "Alsas-Loren ve Lüksemburg bölgeleri Almanya'ya katılacak, Belçika ve Hollanda bağımsızlıklarına kavuşacak, ama askeri güçlerinden vazgeçecekler. Aynı durum Polonya ve koruma altındaki Bohemya ve Moravya için de geçerli olacak. İki mihver devletinin savaş harcamaları, Belçika ve Hollanda'nın kolonilerine yüklenecek. Fransa, Korsika'yı ve Nice de dahil olmak üzere sınır bölgesini İtalya'ya bırakacak. Tunus hakkında ise İtalya karar verecek... Fransa, daha önce Almanya'ya ait kolonileri iade edecek ve savaş harcamalarını karşılayacak."[75]

Bu senaryonun mümkün olduğu kadar kısa zamanda gerçekleştirilmesi tasarlanıyordu. Roncalli bu nedenle Roma'ya şu haberi iletti: "Von Papen ve Baron Lersner savaşın bu sonbaharda biteceğini söylüyorlar." Papen artık Hitler'in planlarını eskiden olduğu gibi, hayali fikirler olarak görmüyordu. Alman ordusunun kazandığı başarılar onu da etkilemişti ve bundan ötürü de Hitler'in tasarılarını gerçekleştirebileceğine inanıyordu.

Angelo Roncalli, Papen ile 1940-1943 arasındaki sekiz buluşması hakkında Vatikan'a bilgi vermiştir. Bu raporlarda von Papen'i dürüst, samimi bir insan ve inançlı bir Katolik olarak tanıtmıştır. Roncalli, gene de Papen'in Hitler ile buluşmaları sırasında konuştuğu meselelere ilişkin verdiği bilgilerden, Papen'in görüşleri ile Hitler'in fikirleri arasında bir fark olup olmadığını ve onun Hitler'in dürüstlük ve samimiyetine güvenip güvenmediğini öğrenmeye çalışmıştır.

Koyu bir Katolik olan Franz von Papen'in Vatikan temsilcisine iletmiş olduğu bilgilerin bir kısmı büyük bir olasılıkla yüreğinde taşıdığı arzuların dışa yansımasından ibaretti. Papen, kuşkusuz Hitler'in Katolik kökenlerinin bilincine varmasını ve Katolik Kilisesi çevrelerine yaklaşıp onlarla işbirliği yapmasını istiyordu. Bunun ötesinde Papen, Roncalli aracılığıyla Vatikan'a karşı görevini de yerine getirmek ve "Haç" ile "Gamalı Haç" arasında köprü kurmak, bir yandan da "Üçüncü Reich"

75 Roncalli'den Maglione'ye, 26 Kasım 1940, Rap. Nr. 3325 (A.E.s. 10660/40, orig.), a.e.g.

için uğraşmaya devam etmesini haklı nedenlere dayandırmak istiyordu. Fakat Papalık Devleti'nin, Roncalli'nin raporları karşısındaki çekimser tavrı gösteriyor ki, Papen ile Hitler arasındaki ilişkiye ve Papen'in Roncalli ile yaptığı sohbetlerin nedenlerine kuşkulu gözlerle bakılmaktaydı.

Angelo Roncalli, 1940'ın kasım ayı sonlarında Roma'ya yeniden ilgi çekici haberler verebildi. Papen, kasım ayı ortalarında Berghof dağ evinde "Führer" ile gerçekleşen iki buluşmasında, Hitler'den duyduklarını daha sonra Roncalli'ye anlatmıştı.[76] Papen, kendisinin politikada ne kadar önemli bir rol oynadığına onu inandırmak için, Hitler'in onu Ankara'ya dönmekten alıkoyduğunu, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof ve Bulgaristan Kralı Boris ile buluşup konuşmasını istediğini anlattı. Papen, stratejik durum hakkında Vatikan'a, "mihver devletleri ile Rusya arasındaki anlaşmanın kesinlikle gerçekleşeceğini ve Üçlü Pakt'ın[77] giderek daha fazla güç kazanmış olduğunu" bildirmek istiyordu. "Bu anlaşma, yeni Avrupa düzeninin daha şimdiden kurulmakta olduğunu gösteriyor. İngiltere de mutlaka duruma uyum sağlamak zorunda kalacaktır. Bu ittifaka halen birkaç ulus katılmış bulunuyor ve daha sonra başka uluslar da katılacaktır. Türkiye de dahil olmak üzere, katılmak isteyen her ülke için kapılar açıktır."

1940'ın eylül ayı sonunda Berlin'de "Reich," İtalya ve Japonya arasında Üçlü Pakt imzalanmıştı. Askeri strateji uzmanı Papen'in görüşüne göre, bu pakta Sovyetler Birliği'nin de katılması Türkiye'nin katılmasından çok daha önemliydi. Nitekim Papen, paktın imzalanması vesilesiyle Ribbentrop ile Ankara'dan bağlantı kurarak son buluşmalarında aralarında geçen bir konuşmayı hatırlattı: "Bu vesileyle son görüşmemizde size açıkladığım fikrimi yinelemek isterim: Acaba mihver devletlerinin, Tuna Bölgesi, Boğazlar meselesi, Yakındoğu'daki petrol yatakları konularındaki çıkarların düzene konması ve saptanması için yapılacak anlaşmaya Rusya'nın daha şimdiden katılması bir anlaşmayla güvence altına alınamaz mı? Rusya

76 Roncalli'den Maglione'ye, 26 Kasım 1940, Rap. Nr. 3325 (A.E.s. 10660/40, orig.), a.e.gm

77 Almanya, İtalya ve Japonya 27 Eylül 1940'ta mihver ittifakı olarak bilinen Üçlü Paktı imzaladı. Üçlü Paktın imzalanmasından önce mihver kuvvetlerindeki iki devlet, İkinci Dünya Savaşının savaş alanları haline gelecek çatışmaları başlatmıştı. Japonya, 7 Temmuz 1937'de Çin'i işgal ederek Pasifik Bölgesindeki savaşı başlatırken Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgal etmesiyle Avrupa'da savaş başlamıştı. İtalya, Fransa'nın mağlup olacağı belli oluncaya kadar savaştan uzak durduktan sonra 10 Haziran 1940'ta mihver kuvvetlerinin yanında İkinci Dünya Savaşına katıldı –ed.n.

ile tam bir fikir birliği içinde olmak şu açıdan da çok önemlidir: İngiliz çevrelerinin görüşüne göre, eğer Rusya, ABD ambargosu nedeniyle savaş için gerekli olan hammaddelerin sevkiyatına izin vermezse, Almanya'nın Japonya'ya yardım etmesi de mümkün olmayacaktır."[78]

Papen'in bu teklifinde Türkiye'nin çıkarları hiç dikkate alınmamıştı. Çünkü bu senaryoya göre, Boğazların kontrolü Türkiye'nin elinden alınacaktı. Zaten Ribbentrop da bu geniş kapsamlı tasarıya önem vermemiş olmalı ki, Papen'in bu mektubuna yanıt vermemişti.

Bir ay sonra Ribbentrop'un Büro Şefi Erich Kordt, dışişleri bakanının özel treni Heinrich Teil AA'dan Ankara'daki büyükelçiye önemli bir telgraf çekti ve Türkiye'nin ulusal bayramı ve Papen'in kasım ayında Almanya'ya yapacağı yolculuğa ilişkin olarak "Sayın büyükelçinin şahsına özel" kaydını taşıyan bir yazı gönderdi: "1- Führer, Türkiye cumhurreisine 28 Ekim'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yıldönümü nedeniyle şu telgrafı çekecektir: "Sayın Ekselanslarına..." 2- Almanya dışişleri bakanı kutlama gününden hemen sonra görüşmek için Berlin'e gelmenizi ve Jenke'yi de getirmenizi rica ediyor. 3- Almanya'da geçirdiğiniz süre zarfında dışişleri bakanının düzenleyeceği kuş avı partisine katılmanızı hesaba katarak av malzemelerinizi yanınızda bulundurmanız önerilmektedir."[79]

Bu telgraftan anlaşıldığına göre, Ribbentrop, 9 kasımda savaş kurbanlarını anma gününü Ankara büyükelçisiyle birlikte kutlamak istiyordu. Ama Ribbentrop'un kızkardeşi Ingeborg'un eşi Albert Jenke'nin de bu toplantıya katılmasını istemesi, Papen'in hiç de hoşuna gitmemişti. Çünkü Jenke, Ankara'daki büyükelçilikte bir çeşit "gözetmenlik" görevi üstlenmişti... Ama bir av partisine katılmak ve av ganimeti toplayabilmek umudu, herhalde Papen'e diğer haberlerin verdiği sıkıntıyı süratle unutturmuş olmalıydı. Papen, 1940'ın kasım ayında avlanma gereçleriyle gayet iyi donanmış olarak Ribbentrop ile buluştu. Üstelik ağustos ayı başında ziyaret etmiş olduğu Hitler'i yeniden görmek için Berghof'a da gitti. Führer'in kendisine anlattığına göre, Rusya yöneticilerini Üçlü Pakta katılmaya ikna etmek için çaba harcamaya devam etmekteymiş... Papen'in anılarında

78 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 30 Eylül 1940, Papen Arşivi R 29776.
79 Ribbentrop'un Bürosundan Papen'e, 27 Ekim 1940, Papen Arşivi R 29776.

Hitler'in kendisine şöyle dediği anlatılmaktadır: "Eğer Rusya, dört güçlü devletin bir araya geleceği bir Dörtlü Pakta katılırsa dünyada hiçbir güç bize karşı koyamayacaktır." Papen, bu sözlere kendi görüşünü de ekliyor: "Hitler'e, Sovyetler'le kolkola girerek, Britanya İmparatorluğu'nun ve Yeni Dünya'nın karşısına çıkmak ve onlara hadlerini bildirmek hayali çok cazip görünmüş olmalı!" Papen, "Führer"den ayrılırken, ona geçmiş günlerde birlikte kararlaştırdıkları hedefi hatırlatmaktan da kendini alamamıştı: "Biz 30 Ocak 1933'te buluştuğumuzda, Almanya'yı ve dolayısıyla da Avrupa'yı Bolşevizmden kurtarmaya karar vermemiş miydik?"[80]

Papen, bu sözleri yazarken, muhtemelen okurlarının şöyle bir tahminde bulunmalarını amaçlamıştır: "Demek ki Hitler, eski şansölye yardımcısının bu uyarısı üzerine, 1940'ın kasım sonunda Macaristan ve Romanya'yı, 1941'in mart ayında da Slovakya Cumhuriyeti, Bulgaristan ve Yugoslavya'yı, Sovyetler Birliği'ne bırakacak yerde kendi tasarladığı "yeni Avrupa düzeni"ne katmaya karar vermiştir.

Hitler, 1940'ın kasım ayında Moskova'nın pakta katılmak için ileri sürdüğü şartları ya kabul edemedi ya da kabul etmek istemedi. Papen'in anılarında bildirdiğine göre, Hitler 18 Aralık'ta Almanya ordularının başkumandanına, "Barbarossa Operasyonu" hazırlıklarına başlanması emrini verdi ve "15 Mayıs 1941'e kadar bütün hazırlıklar tamamlanmış olmalı!" dedi.[81] Papen bu sözlere şu saptamayı eklemektedir: "Artık zarlar atılmıştı!" Hiç kuşku yok ki, yakın zamanda "tanrıtanımaz Bolşevizm belasına" karşı savaş açma fikrinin gelişmesi, "geniş yaşam alanlarına kavuşma" ideolojisini benimseyen von Papen'in, 1940'ın eylül ayında öne sürmüş olduğu, Sovyetler Birliği'nin katılmasını da içeren askeri strateji senaryosunun kabul edilmemiş olmasının yarattığı düş kırıklığını telafi etmişti...

Papen, 1940'ın kasım ayında Hitler'le buluştuğunu ve ona Moskova'yı Üçlü Pakta katılmaya zorlamasını önerdiğini Angelo Roncalli'ye bildirmekle birlikte, elbette ki İsmet İnönü'ye bu konulardan söz etmemişti. Büyükelçi, 1940'ın ağustos ayında Hitler ile buluştuktan sonra İnönü ile de görüşmüştü. 16 Ağustos'ta dışişleri bakanlığına gönderdiği rapordaki ifade biçiminden,

80 Papen, *Wahrheit*, s. 529.
81 A.e.g., s. 531.

zaferden emin olduğu hissedilmektedir. Her iki devlet başkanının birbirleri için kullandıkları saygılı ifade biçimleri çok ilgi çekici olduğundan, bu raporları aslına uygun biçimde aktarmakta yarar var: "Cumhurreisi, Führer'in, Balkanlar'ı yeniden düzenleme niyetinden kendisini benim aracılığımla haberdar etme nezaketini göstermesine içtenlikle teşekkür etti. Ayrıca Führer'in, Balkan devletleri arasında yıllardır süren anlaşmazlıklara son vermek ve sulh yoluyla yeni, dengeli bir düzen kurarak, barışın devamını sağlama yolundaki girişimlerinden ötürü bütün dünyanın kendisine minnettar olması gerektiğini belirtti. Ben de Avrupa kıtasındaki en büyük askeri güce sahip devlet olan Almanya'nın, çok yakında İngiltere'yi yeneceğine dair cumhurreisine güvence verdim. Buna karşın hâlâ İngiltere'den yana olan Türkiye'nin, bu tutumunun anlaşılmaz olduğunu da belirttim. Ama cumhurreisi bu sözlerime karşılık, eğer "Reich" tarafından arzu edilirse, Türkiye'nin Büyük Britanya ile sürdürdüğü iyi ilişkileri sayesinde, barış görüşmelerine aracılık edebilecek durumda olduğunu açıkladı. Ben, cumhurreisinin bu teklifine yanıt olarak, bu savaşın çıkmasını Büyük Britanya'nın istediğini, dolayısıyla da meselenin silahların kararına bırakıldığını söyleyerek konuyu kapattım."[82]

Papen'in bahsettiği "meseleyi silahların kararına bırakma" tavrı 10 Temmuz 1940'ta İngiltere'ye yapılan hava saldırılarının başlamasıyla gerçekleşmiş oldu. Papen'in anılarında anlattığına göre, Hitler ile buluşmasından üç gün sonra, 19 Temmuz'daki Reichstag toplantısında "Führer," bu saldırı konusunda kendisini haklı çıkarma niyetiyle bir konuşma yapmış ve İngiltere'nin Fransa ile birlik olup, Almanya'nın, çıkarlarının bulunmadığı ülkelere bile saldırmayı planladığı haberlerini sürekli yaymasına karşılık olarak bu saldırının düzenlendiğini ileri sürmüştür. "Führer," sözlerine şunu da ekliyordu: "Hatta Türkiye'ye de saldıracakmışız."[83] "Führer"e göre bu tutum, Almanya-Rusya ilişkilerinin kesinlikle netleşme gereğini ortaya koyuyordu. Nitekim Sovyet birlikleri, 1940'ın haziran ayı sonunda Romanya'nın Besarabya ve Kuzey Bukovina bölgelerini Hitler'in rızasıyla işgal etmişlerdi.

Papen, 1940'ın ağustos ayında Cumhurreisi İnönü'ye yaptığı ziyaretin nedenleri ve konuşmaların konusu hakkında dışişleri bakanına

82 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 16 Ağustos 1940, Papen Arşivi R 29776.

83 Hitler, 19 Temmuz 1940, aktarıldığı yer: hhps://justice4germans.files.wordpress.com/.../adolf-hitler-rede-vom-19-juli-1940-text.pdf, s. 3.

ve görevlilerine bilgi vermeyerek kendisinin aslında doğrudan "Führer"e bağlı olduğunu ve ona hesap vermekle yükümlü olduğunu hatırlatmayı amaçlıyordu. Nitekim Papen, İnönü'nün ricası üzerine, Hitler'in Balkanlar'daki yeni düzenlemeler konusundaki niyetlerini, doğrudan doğruya ana kaynağından aldığı bigilerle açıkladığından Türkiye cumhurreisi çok memnun olmuş ve Hitler'e teşekkürlerini bildirmişti. Büyükelçi, aynı zamanda Berlin'deki meslektaşlarına, Cumhurreisi İnönü'ye, bir askere yakışır açıksözlülükle ve özgüvenli bir tavırla, "Türkiye'nin, İngilizlerin kartlarıyla oyuna katılmasını" anlayışla karşılayamadığını, ama barışsever bir politikacı olarak bu konuları görüşmeye hazır olduğunu söylediğini bildirmeyi de ihmal etmedi. Papen, Berlin'deki siyasetçilere, bu gösterişli ve iddialı telgrafla ne kadar önemli bir kişi olduğunu anlatmak istemiş olmalı. Çünkü bir ay önce Türk-Alman ilişkilerini çok kötü etkileyen bir olaya adının karışmış olması henüz belleklerden silinmemişti. Hitler bile bir söylevinde bu olaya değinmişti.

Türkiye Hariciye Vekiline Komplo

Hitler, 19 Temmuz 1940'ta meclis toplantısında verdiği söylevde Alman ordularının Fransa'ya girdikten sonra askerlerin La Charité sur Loire adlı tren istasyonunda bazı belgeler bulduklarını övünerek bildirmişti.[84] Bu belgelerden öğrenildiğine göre, müttefikler Batum ve Bakü'ye bir bombardıman düzenlemeyi planlıyorlardı ve bu girişimlerinde, kendilerinden henüz tamamen yüz çevirmemiş olan Türkiye'den yararlanmaya niyetliydiler. Müttefiklerin amacı, "Reich"ın Rusya ve Romanya petrol kaynaklarından faydalanmasını engellemekti. Bu gizli belgelerden birinin değerlendirilmesinde Papen çok önemli bir rol oynamıştı. Ankara'dan gönderdiği bir raporda buna dair belirgin işaretler vardır.

Hitler'in söz ettiği meselenin arka planındaki olaylar şöyleydi: Alman ordularının Fransa seferi sırasında 19 Haziran 1940'ta ele geçirdikleri gizli belgelerin arasında, Kafkasya'daki Sovyetler'e ait petrol kaynaklarının tahrip edilmesi için Fransa ve İngiltere'nin hazırladıkları bir plan da bulunuyordu. Ankara'daki Fransa Büyükelçisi René Massigli'nin Türkiye

84 A.g.e.

Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu ile yaptığı görüşmeler hakkındaki raporu da plana eklenmişti.[85] Rapordan anlaşıldığı kadarıyla, Şükrü Saracoğlu, müttefiklerin maksadından haberdardı ve müttefik uçaklarının Suriye'den sonra Türkiye toprakları üzerinden uçmalarına izin verileceğine göre, Türkiye tarafsızlık tutumunu bozmuş olacaktı. Yani bu belgeler müttefiklerin niyetinden haberdar olan Türkiye hariciye vekiliyle Fransa sefirini de suçlu duruma düşürdüğü gibi, Türk-Sovyet ilişkilerini de tehdit ediyordu.

Nazi propagandası, gizli belgelerin ele geçirilmesini kendi yararına değerlendirdi. Bu olay, müttefiklerin yöntemlerini ve tarafsız kalmaya kararlı olan Türkiye'ye uyguladıkları baskıyı dünya kamuoyuna açıklamak ve hasımlarını kötülemek için bulunmaz bir fırsattı. Hitler, meclis toplantısındaki söylevinde, bombardıman planından söz etmeden önce, Nazilerin yönettiği Alman haber ajansı Deutsches Nachrichtenbüro 3 Temmuz 1940'ta, daha sonra "Weissbuch Nr. 6" adı verilen dosyaya ait bazı belgeleri çeşitli dillere çevirtip yayınlatmış ve Saracoğlu'nun çekilmesini istemişti. Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı savunma önlemleri de kötü niyetli saldırı tasarıları biçiminde açıklandı. Moskova buna hemen tepki gösterdi ve Rus basını Türkiye'ye karşı saldırgan yazılar yayınlayarak büyük sorunlara neden oldu. Ankara'daki İngiltere Büyükelçisi Sir Hughe Knachbull-Hugessen Türkiye hariciye vekilinin zor durumda bırakılmasında Papen'in parmağı olduğundan kuşkulanmıştı. Bunda da haksız sayılmazdı.

Papen, daha 1939'un eylül ayında Saracoğlu'nun yerine başka birinin atanması gerektiğini dışişleri bakanlığına bildirmişti.[86] Türkiye hariciye vekilinin makamından uzaklaştırılmasının Moskova tarafından da destekleneceğini tahmin ettiğini, çünkü İngiliz dostu olan bu vekile Rusya'nın da güven duymadığını ileri sürmüştü. Sonraki aylarda da Papen'in Saracoğlu hakkındaki izlenimleri değişmedi. 1940'ın mayıs ayında dışişleri bakanlığına gönderdiği bir raporda "Saraçoğlu hizbinin müttefik devletlerin galibiyetine odaklanmış çılgın politikası"nı kötüledi.[87] Bir ay sonra da

85 Elçi Massigli'nin Fransa Dışişleri Bakanlığına çektiği telgraf, 14 Mart 1940. *Die Geheimakten des französischen Generalstabes 1939-1941* içinde. Dışişleri Bakanlığı "Weissbuch" Nr. 6., 1941 orjinalinden tıpkıbasım 1995. Deutscher Verlag, Berlin 1941, s. 60.

86 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 20. September 1939, PAA AA R 29775.
Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 29 Mayıs 1940, a.e.g.

Saracoğlu'nun görevinden uzaklaştırılmasını sağlamaya kararlı olduğunu bildirdi.[88] Berlin, gizli belgeleri açıklamakla, Papen'in Türkiye hariciye vekilini müşkül duruma düşürme ve istifaya zorlayarak makamından uzaklaştırma amacını desteklemiş oluyordu.

Almanya büyükelçisinin, Türkiye hariciye vekilinin görevden alınması için uğraşmış olması akla yakındır, çünkü Saracoğlu'nun İngiliz meslektaşına (yani Papen'in rakibine) ayrıcalıklı davrandığı ve ona önemli olanaklar sağladığı, küçük bir kent olan Ankara'da Papen'in gözünden kaçmamıştı. Nitekim Büyükelçi Knatchbull-Hugessen anılarında Saracaoğlu hakkında şu satırları yazmıştır: "Hariciye Vekili Saracoğlu, von Papen ile yaptığı ilk görüşmeden sonra hemen beni makamına davet etti ve bana bu görüşme hakkında etraflı bilgi verdi. Bu davranışı, Türklerin açık kalpliğinin tipik bir belirtisiydi."[89]

Papen, Saracoğlu'nun Britanya İmparatorluğu'ndan yana olduğunu ve Almanya'ya yapılan krom sevkiyatının bu nedenle durdurulduğunu, bu olaydan altı ay sonra Alman dostu olan Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu'dan öğrenmişti. Muhtemelen Saracoğlu maiyetinde çalışan Menemencioğlu'nun, İngiltere ve Fransa ile varılan bir anlaşmayla, müttefiklere kural dışı olarak krom sevkiyatı yapıldığı konusunda Papen'e bilgi vermesini yasaklamıştı.

Ne var ki Papen, söz konusu gizli belgelerin yayınlanmasından sonra da Saracoğlu'nun görevden alınmasını sağlayamadı. Başvekil Refik Saydam, 12 Temmuz 1940'ta hariciye vekiline Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde itimat beyanında bulundu ve şunları söyledi:

> Son günlerin hâdisatı arasında dikkat nazarınızı çektiğine şüphe etmediğim bir tanesinden bahsedeceğim: Bir ecnebi ajansı birtakım vesikalar neşretmekte ve aralarında Türkiye'ye teallûku olanlar da bulunmaktadır. Bu ayın üçüncü gününden beri birtakım ecnebi gazetelerinde vesika neşriyatile beraber bu vesikalara dayanan yazılar yazılmakta ve propagandalar yapılmaktadır. Vesikaların

88 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 26 Haziran 1940, a.e.g.
89 Sir Hughe Knatchbull-Hugessen, *Diplomat in Peace and War*, Londra 1949, s. 146.

doğru veya yanlış neşri, Türk milletini ve hükümetini hiçbir veçhile endişeye düşürecek mahiyette değildir. Hükümetiniz, çok temenni ediyor ki bu vesikalar tahrife uğramadan neşredilsin. Çünkü dürüst ve açık siyasetimizden emin olduğumuz için, neşredilecek herhangi bir vesika bu dürüst siyasete yeni deliller ilavesinden başka bir netice veremez (çok doğru sesleri). Fakat, bu vesikalara istinad ederek Türkiye'ye samimiyetsizlik isnad edenlere ve bu arada hiçbir zaman maksadlarına hadim olmıyacağını bildikleri Türk ricalini zedelemeğe uğraşanlara verilecek bir tek cevab vardır. Nefretle baş çevirmek... Sayın Arkadaşlarım, Türkiye'ye isnadlarda bulunarak tesir yapmak isteyenlerin unuttukları birinci nokta, bu günkü Türkiye'nin, ölmüş ve çürümüş Osmanlı İmparatorluğu olmadığıdır (Bravo sesleri, şiddetli alkışlar)... Binaenaleyh, Türkiye Cumhuriyeti ricalinin kalması, gitmesi, oturması, kalkması ancak Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararile olur (bravo sesleri, şiddetli alkışlar). Ancak onun tasvibile tekemmül eder.[90]

Ankara'daki Alman büyükelçisi, bu açıklamayı, kendisine değil, Ribbentrop'a yapılmış bir uyarı olarak yorumladı. Papen, hatıratında bu olaydan şöyle söz etmiştir: "Gizli belgelerin açıklanmasıyla, Ribbentrop bana kötü bir oyun oynadı."[91] Papen'in açıklamasına göre, dışişleri bakanı muhtemelen Saracoğlu'nun mevkiini sarsmak ve onun yerine Almanya taraftarı bir hariciye vekilinin atanmasını sağlamak istemişti... Oysa Papen anılarında, kendisinin hiçbir art niyeti olmadan "İngiliz dostu Saracoğlu" ile iyi ilişkiler kurmayı başardığını ve bu saldırgan tavırdan rahatsız olduğunu açıklamaktadır. Papen ayrıca, kendisi hakkındaki yanlış izlenimden İngiltere büyükelçisini de sorumlu bulmaktadır: "Çünkü o zat, benim onu arkadan vurma taktiği uyguladığımı ileri sürmüştür." Papen'in, anılarında açıkladığına göre, kendisi Almanya dışişleri bakanına, gizli belgelerin basına yansımış olmasından ötürü artık kendisiyle birlikte çalışmasının olanaksız olduğunu bildirmiş ve Ribbentrop'tan belgelerin yayınlanmasından

90 İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz (Haz.) *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, C. 3 (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), s. 102-102, Türkiye Büyük Millet Meclisi, TBMM Basımevi, Ankara 2014.
91 Papen, *Wahrheit*, s. 524.

sorumlu basın bürosu çalışanının işten çıkarılmasını sağlamasını istemiş. Nitekim bu isteği de yerine getirilmiş ve o zamandan beri Saracoğlu ile arasında herhangi bir sürtüşme olmamış.

Ne var ki Papen'in anılarında anlattıkları ile, dışişleri bakanlığına gönderdiği raporlar arasında bazı farklar dikkati çekmektedir.[92] Papen, 16 Temmuz 1940'ta Başvekil Refik Saydam'ın hariciye vekiline itimad beyanında bulunması vesilesiyle, Berlin'e gönderdiği raporda, "Türkiye'de açık görüşlü ve nüfuz sahibi Türk politikacılarının da bulunduğuna" işaret ederek, bu kişilerin eskiden beri Türkiye'nin ittifak politikasını şiddetle eleştirdiklerini bildirmiştir. "Bu politikacılar, gizli belgelerin yayınlanmasından ötürü Moskova hükümetinde oluşan güven zedelenmesinin onarılması için, bu durumdan sorumlu olan politikacının değiştirilmesi ve Fransa büyükelçisine pasaportunun verilmesi gerektiği kanısındadırlar" demiştir.

Böylece Saracoğlu ve yandaşlarının sorumsuz politikası yüzünden Türkiye'nin savaşın eşiğine geldiği Türk kamuoyuna duyurulacak ve tehlikenin bilincine varmaları sağlanacaktı. Papen'in Berlin'e verdiği rapora göre, kendisi daha da ileri gitmiş ve vekillerden birine, eğer Türkiye resmi politikasının dürüstlüğü konusunda Rusları inandırmak istiyorsa Saracoğlu ve Massigli'yi mevkilerinden uzaklaştırması gerekir demiş, bunun üzerine söz konusu vekil bu sözleri cumhurreisine iletmiş, o da Papen'e teşekkür etmiş.

Ne var ki, Cumhurreisi İnönü, Papen'in tavsiyelerine uymamış ve hariciye vekilini azletmemişti. Papen'in raporuna göre, "Saracoğlu mevkiini ve nüfuzunu öylesine pekiştirmişti ki, eğer mevkiinden uzaklaştıracak olursa, cumhurreisi kendisinin kınanacağından korkmuş." Türklerin ruh halini çok iyi bildiğine inanan Papen, onların bazı konularda aşırı duyarlı olmalarının, siyasi gelişmeleri bile etkilediğini ileri sürmektedir. Nitekim Türk basını bu konu hakkında: "Almanya'nın, Hariciye Vekilimiz Şükrü Saracoğlu'nun mevkiinden uzaklaştırılmasını açıkça istemesi, günümüz Atatürk Türkiye'sini hâlâ geçmişteki Osmanlı Devleti sanmasından ileri geliyor" tarzında yorumlar yapmıştır.[93] Aslında sadece Başvekil Refik Say-

92 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 16 Temmuz 1940, ADAP 1918-1945, Savaş Yılları 23 Haziran-31 Ağustos 1940, D 10, Dok. Nr. 179.
93 A.e.g.

dam'ın konuya ilişkin açıklamaları bile Büyükelçi von Papen'in, Saracoğlu'nun görevden alınması için girişimlerde bulunduğunu doğrulamaktadır.

Papen, Türkiye hariciye vekilinin görevden alınmasını sağlayamayınca görevini gereği gibi yerine getirebilmek için bazı önlemler aldı. "Belgelerin açıklanmasıyla Türkiye'nin yönünü değiştirmek mümkün olmadığına göre başka yöntemlerle istediğimiz sonuca ulaşmanın çarelerini araştırmamızı öneriyorum." Papen'in Berlin hükümetince kabul edilen önerisi şöyleydi: Alman orduları Balkanlar'da ilerleyip daha sonra da Kafkasya'ya doğru yürürken mihver devletlerinin propaganda faaliyetleri güçlendirilecek ve bununla Türk dış politikasında yön ve personel değişikliği sağlanacaktı... Ne var ki Papen, 1942 yazına kadar hariciye vekili konumunda kalan, daha sonra da başvekilliğe atanıp kendi görev süresinin sonuna ve Türkiye'nin müttefiklerle birleşmesine kadar sorumlu mevkilerde kalan Saracoğlu'na katlanmak zorunda kalacaktı.

Papen, görevinde uğradığı başarısızlıkları kolay kolay kabul edemediğinden, tasarladığı planın başarsız olmasının suçunu hiç sevmediği Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a yükledi. Gizli belgelerin açıklanmasından da onu sorumlu tutuyordu. Aslında ele geçen ve Fransız Devleti'ne ait olan 70 sayfalık bu gizli belge dosyasının çok önemli belgeler içermesi ve bunları hazırlayanların –Büyükelçi Massigli, Fransa Orduları Başkumandanı General Gamelin, Başbakan Daladier ve Reynand gibi– çok önemli ve tanınmış kişiler olması nedeniyle, bunların açıklanmasına Ribbentrop kendi başına karar vermiş olamazdı. Muhtemelen bu belgelerin yayınlanmasına, Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanı Goebbels ile birlikte Hitler karar vermişti. Hitler'in 19 Temmuz 1940'taki meclis toplantısında yaptığı konuşmada söz konusu belgelerden bahsetmiş olması bu tahmini doğrulamaktadır. Papen anılarında, Hitler'in meclis toplantısındaki bu konuşmasından söz etmekte, fakat okurlarına Fransız belgelerine dair bir bilgi vermeyip, sadece Hitler'in bu söylevinden üç gün önce, 16 Temmuz 1940'ta kendisini kabul ettiğini bildirmektedir. Papen, okurlarına bütün ayrıntılarına varana kadar kendi barış planlarını açıklamıştır. Bu planlarını, Avrupa anakarasındaki askeri başarılardan ve İtalya'nın mihvere katılmasından sonra, İngiltere'ye hava saldırılarından bir ay önce Hitler'e de sunmuş olduğunu söylemekte-

dir. Bu plana göre, barış sağlandıktan sonra, yeni bir Avrupa'nın temellerinin atılmasına başlanabilecektir. Papen, "Führer"e "Ekonomi ve toprak konusunda bir yükümlülük altına girmemek koşuluyla, yenilgiye uğrayan devletlerle barış anlaşması yapılırsa, Britanya da bunun dışında kalamayacaktır" dediğini aktarıyor. Hatıratın sözlerine şunu da ekliyor: "Hitler konuşmamı kesmeden dikkatle dinledi."[94]

Papen'in hatıratında anlattığına göre, Hitler, bir barış anlaşması yapıldığı takdirde tazminat ödenmesini istemekten vazgeçilmesinin sakıncalarından söz etmiş. Bunun üzerine Papen, sağlam temellere oturtulmuş bir Avrupa'da geniş kapsamlı ekonomik anlaşmalar yapılabileceğinden ve bunun büyük olanaklar sağlayacağından söz etmiş. Papen, bu karşılıklı konuşmadan sonra, "Hitler'in bu konular üzerinde ciddiyetle düşüneceği" izlenimini almış. Ne var ki, Hitler'in 19 Temmuz 1940'taki meclis toplantısında, barış özlemi içinde olan halkın karşısında yaptığı konuşma Papen'i büyük hayal kırıklığına uğratmıştı. Papen bu konuşmanın yeterince ikna edici olmadığını belirtmek için, "Hitlerin fikirlerini açıkladığı sözlerin aşırı zayıf" olduğunu ileri sürüyor. Çünkü Hitler Papen'in barış planına bir tek sözcükle bile değinmemişti! Savaşın başından Nazi rejiminin sonuna kadar kendini Hitler'in dış politika danışmanı olarak gören Papen'in, çocuk safiyetindeki hayalleri, "Führer"in "yaşam alanı" planlarıyla asla bağdaşamazdı. Zaten aslında Papen, kendi barış planından Hitler'e daha sonraki bir tarihte, 1 Ağustos'ta söz etmişti.

Savaş Yaklaşıyor

Saracoğlu olayından kısa süre sonra, Papen gene oldukça zor bir durumda kaldı. 29 Ekim 1940'taki 61. doğum günü, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıldönümüne denk geliyordu. O günkü olaylar, Cumhuriyet Bayramı şenliklerine olduğu kadar Papen'in doğum gününe de gölgesini düşürdü. Bir gün önce İtalya'nın Yunanistan'a saldırdığı bildirilmişti. Papen'in hatıratında anlattığına göre, diplomatlar heyeti Büyük Millet Meclisinde cumhurreisine tebriklerini sunmak için toplandıklarında ortam çok gergindi ve "düşman cephelerinin" temsilcileri farklı odalarda ağırlanıyordu.

94 Papen, *Wahrheit*, s. 522vd.

Türkiye politikacıları, savaşın bütün Balkan devletlerine yayılmasından endişeleniyorlardı. 1933'te Türkiye ve Yunanistan arasındaki sınırları kesinleştiren ve güvence altına alan bir anlaşma imzalanmıştı, ayrıca 1934'te Yugoslavya ve Romanya ile de Balkan Paktı imzalanmıştı. Bu pakt bir savunma anlaşması olarak tasarlandığından, anlaşmaya katılan devletler karşılıklı olarak birbirlerinin sınırlarını koruyacaklarına dair güvence vermişlerdi. Ama bu anlaşma sadece Balkan devletlerinin saldırılarına karşı korunmayı vaadediyordu. Başka devletlerden biri, örneğin İtalya saldıracak olursa, anlaşmaya katılmış olan devletler saldırıya uğrayanın savunmasını desteklemek zorunda değillerdi. İtalya'nın Yunanistan'a saldırmasıyla, Türkiye kendi güvenliğinin de tehdit altında olduğunun bilincine vardıysa da bu endişesine karşın seferberlik hazırlıklarına gerek görmedi.

İtalya'nın müttefiki olan Almanya'nın, 20 gün önce, 1940'ın haziran ayında Romanya'yı işgal etmesi Türkiye'nin endişelerini daha da artırmıştı. Papen'in hatıratından anlaşıldığına göre, Almanya büyükelçisi bu nedenlerden ötürü Cumhuriyet Bayramı'nda İsmet İnönü'yü kutlarken, aynı zamanda dramatik duygularla yüklü barış vaadlerinde bulunma gereğini duymuştu. "Sayın Cumhurreisi, şu anda sizin ve ülkenizin ne kadar büyük kaygılar içinde olduğunuzu biliyorum ve ne kadar ciddi sorunlarla karşı karşıya bulunduğunuzun farkındayım. Diplomatik vaadler sizde içi boş iltifatlar izlenimi uyandırabilir. Ama şunu bilmenizi isterim ki, burada karşınızda duran ve bir zamanlar sizin askerlerinizin üniformasını giyip cephede Türk askerleriyle omuz omuza çarpışma onuruna sahip olan kişi, Türkiye'yi ikinci vatanı olarak benimsemiş ve sevmiştir. Sayın Cumhurreisi, beni burada bu mevkide gördüğünüz sürece, ülkenizdeki barış havası ülkem tarafından bozulmayacaktır. Bunu önümüzdeki günlerde vereceğiniz karara, eski bir dostun ve müttefikin katkısı olarak kabul etmenizi diliyorum."[95]

Papen, hatıratında bu empati dolu sadakat sözlerinin Türkiye cumhurreisi üzerinde çok derin bir etki yarattığını bildirmekte ve bu sahneyi şöyle anlatmaktadır: "... İsmet Paşa, anlamlı, iri gözleriyle yüzüme bakarak elimi sıktı. Demek ki birbirimizi anlamıştık."

95 A.e.g. s. 525.

Fakat ne yazık ki Büyükelçi von Papen, Türkiye cumhurreisi tarafından gördüğü anlayışı, kendi amiri Ribbentrop'tan göremedi. Ribbentrop bir gün önce, yani İtalya'nın Yunanistan'a saldırdığı gün, kendi özel treninden Papen'e çok kötü haberler göndermişti. Alman Hava Kuvvetleri Başkumandanlığı, Türkiye hariciye vekâleti müsteşarının Londra'daki Türkiye büyükelçiliğine gönderdiği telgrafın içeriğini öğrenmeyi başarmış ve telgraf metni Sovyet hükümetinin de eline geçmişti... Ribbentrop'un açıkladığına göre, Türkçe telgrafta, "güvenilir bir kişinin" verdiği bilgilere dayanarak, Ankara'daki Almanya askeri ataşesinin yaptığı bazı açıklamalardan, Almanya'nın petrol yataklarını ele geçirebilmek için Romanya'yı işgal edeceği, böylelikle İngilizlerin sabotajına karşı önlem alacağı ve Türkiye'yi tehdit edebilmek amacıyla da Romanya'daki askeri gücünü artıracağı öğrenilmiş. Önce İtalya Yunanistan'ı etkisi altına alacakmış, sonra da Almanya Türkiye'yi... Gerekirse zor kullanarak... Sözüne güvenilebilen kişi, Rusya hakkında da şu bilgileri aktarmış: "Rusya'nın Balkanlar'a veya Boğazlara el atmasına Almanya'nın izin vermeyeceği kesindir. Mihver, Japonya'nın Rusya'yı etkisiz hale getireceğine güvenmektedir."[96]

Ribbentrop, Papen'in en kısa zamanda, askeri ataşenin böyle bir açıklamada bulunup bulunmadığını öğrenip kendisine bildirmesini istedi. Ankara'dan cevap hemen geldi: "Askeri ataşe hiçbir zaman böyle bir açıklama yapmamıştır ve bu anlama gelecek sözler de söylememiştir. Askeri ataşe, ilgili resmi dairelere bunun bildirilmesini rica etmektedir."[97] Askeri ataşenin bağlı olduğu resmi dairelerin bu konuda bilgileri olduğuna dair elde belge yoktur. Dosyalarda, dışişleri bakanlığının muhtemelen bu konuda yaptığı araştırmalar hakkında da bilgi verilmemektedir. Londra'daki Türkiye Büyükelçiliğine gönderilen telgraf metninin, Türkiye'nin tarafsızlıktan vazgeçip İngiltere ile birlik olmaya niyetli olduğunu bildirmesi olasılığı da düşüktür. Çünkü Türkler ve İngilizler "Führer"in askeri strateji hakkındaki kararları ve orduyu nasıl kullanacağı konusunda Ankara'daki büyükelçiliğin büyük bir etkisi olamayacağını çok iyi biliyorlardı.

96 Ribbentrop'tan Papen'e, 28 Ekim 1940, PAA AA R 29776.
97 Papen'den Ribbentop'a, 28 Ekim 1940, a.e.g.

Türkçe telgrafta sözü edilen "güvenilir kişi" muhtemelen Ankara'daki tarafsız ülkelerden birinin temsilcisiydi ve Alman askeri ataşesinin, dolayısıyla da büyükelçiliğin tahminlerini samimi ilişkileri olan Türklere aktarmış olabilirdi. Telgraf, Türkiye hariciye vekâleti müsteşarınca imzalandığından, Papen, cumhurreisinin de bundan haberdar olduğunu tahmin edebilirdi. Oysa Papen, Cumhuriyet Bayramı kutlamalarının coşkulu havası içinde verdiği barış güvencesi sayesinde bütün kuşkuları ortadan kaldırdığını sanıyordu. Ne var ki Türkiye'yi yönetenler, Romanya'nın işgalini, "Reich"ın Türkiye'yi gerekirse zor kullanarak mihvere bağlama teşebbüsünde bulunacağına dair bir tehdit olarak algılayıp endişelenebilirlerdi. Nitekim Türkiye de bu endişe doğrultusunda tepki gösterdi. İnönü, Cumhuriyet Bayramı kutlamalarından iki gün sonra İngiliz General Arthur Smith'i görüşmeye davet etti. İki hafta sonra da İstanbul'da ve batıdaki sınır vilayetlerinde sıkıyönetim ilan edildi.

1940'ın kasım ayı başında Papen, Berlin'de Türkiye Büyükelçisi Hüsrev Gerede ile bir sabah kalvaltısında buluştuğunda, Türkiye'de "Üçüncü Reich"a karşı duyulan kuşkular hakkında kendisine bilgi vermesini rica etti. Papen, Gerede'ye, hem Birinci Dünya Savaşı sırasında aynı cephede savaştıkları için, hem de onu "her duruma uyum sağlayabilen bir diplomat" olarak gördüğü için çok değer veriyordu. Gerede, tıpkı Papen gibi, harp akademisi mezunuydu ve kurmay binbaşıydı. Ayrıca politikacı olarak da faal bir kişiydi ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde milletvekiliydi. Budapeşte, Sofya ve Tahran'daki görevleri sırasında siyaset alanındaki deneyimlerini artırmıştı. 1939'un eylül ayında Tokyo'daki büyükelçilik görevinden Berlin'e nakledilmişti. Cumhurreisi İnönü, Gerede'ye çok güvenirdi.

Papen, Türk meslektaşıyla kahvaltı sofrasındaki sohbeti hakkında etraflı bir dosya hazırladı. Bu dosyadaki kayıtlara göre, muhatabı, "Führer'in cumhurreisine vereceği kesin ifadeli bir mesajın kendisine teslim edilmesine" büyük önem verdiğini açıklamıştı. Gerede, bu mesajın "halen mevcut olan şüpheleri" ortadan kaldıracağını umduğunu da belirtmişti. Papen bu teklif üzerinde fazla durmayıp Gerede'ye, "Türkiye'nin yeni Avrupa düzeninin kurulmasına katkıda bulunmaya, hiç değilse mihver devletlerinin çabalarını objektif ve olumlu bir görüşle izlemeye niyetli olup olmadığını" sormuştu... Bunun üzerine Gerede, "Mihver devletlerinin amaçları belirginlik kazandı-

ğında ve Türkiye'nin üstleneceği rolün ne olacağı anlaşıldığında, bunun da zamanı gelmiş olacaktır," demişti.[98]

Gerede, o zamana kadar tasarlananlar hakkında öğrendiklerinin Türkiye için pek de cesaret verici olmadığını açıklamış ve "İtalya'dan öğrenildiğine göre, küçük devletler (ki Türkiye'yi de bunlardan biri sayıyorlar) gelecekte kendileri hakkında karar verme yetkisine sahip olamayacaklar" demiş. Papen'in dosya kayıtlarında bu bilgiler yer almaktadır.

Resim 9. Hüsrev Gerede

Cumhurreisi İnönü, Hitler'in kesin ifadeli bir mesajını uzun süre beklemek zorunda kaldı. Papen bu mesajı ancak 1941'in mart ayı başında teslim edebildi. Daha önce, yani 1940'ın kasım ayında Türkiye'nin "Reich"ın amaçları hakkındaki kuşkuları daha da artmıştı, çünkü Balkan ülkeleri birer birer mihver devletlerine katılıyorlardı. Nitekim 23 ve 24 Kasım tarihlerinde Romanya ve Slovakya bu birliğe girmiş ve dolayısıyla da Türkiye'nin huzursuzluğu artmıştı. Ayrıca da Berlin'de tasarlanan "yeni Avrupa düzeni" de Türk politikacılarını kuşkulandırıyordu. Papen, kasım ayında Almanya'da bulunduğu sırada bu tasarı hakkında daha geniş kapsamlı bilgi edinmişti.

Papen, görevinin başına döndükten hemen sonra, bu konudaki bilgilerini Hariciye Vekili Saracoğlu'na aktardı. Papen'in 23 Kasım 1940'ta hariciye vekiliyle buluşması hakkında verdiği rapordan anlaşıldığına göre görüşme sırasında kendi inisiyatifiyle davranmamıştı, çünkü Saracoğlu olayından sonra muhtemelen Berlin'den kendisine bir uyarı gelmişti. Papen,

98 Papen'in düştüğü not, 6 Kasım 1940, a.e.g.

durumu şöyle anlatıyor; "...bana verilen talimata göre ona son hafta içinde yapılan müzakerelerin Avrupa düzeninin sağlamlaştırılmasıyla ilgili olduğunu söyledim. Bu konuda özellikle Sovyetler Birliği'nin onayı alınmıştı. Mihver, Türkiye'nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterecek ve Türkiye, Avrupa'nın yeniden düzenlenmesine katkıda bulunmaya karar verirse ona gerekli güvenceleri verecekti."[99]

Muhtemelen Hariciye Vekili Saracoğlu, Papen'in sözlerinin yeterince kesin ve belirgin olmadığı görüşündeydi. Papen'in raporunda belirttiğine göre, Saracoğlu "yeni Avrupa düzeni" tanımlamasıyla ne kastedildiğini öğrenmek istemişti. Bunun üzerine Papen, "anlaşmaya katılan her Avrupa devletine, eskiden olduğu gibi, varlığını, bağımsızlığını, egemenliğini sürdürmesi olanağı sağlanacaktır, sadece ekonomik ilişkiler daha geniş bir çerçeveye göre düzenlenecektir" açıklamasını yaptığını bildirdi. "Ayrıca Almanya, halen savaşmakta olduğu komşu devletlerle, yeniden kendi çıkarları doğrultusunda anlaşacak ve başka ülkelerin, özellikle de İngiltere'nin kendisine müdahale etmesine izin vermeyecektir," diye sözlerini tamamladığını da eklemişti.[100] "Reich"ın "yeni Avrupa düzeni" içinde Türkiye'ye nasıl bir yer vermeyi tasarladığı, Türkiye'yi eşit haklara sahip bir ortak olarak mı, yoksa ikinci düzeydeki bir katılımcı olarak mı değerlendirdiği bu açıklamadan tam olarak anlaşılmıyordu. Saracoğlu, en azından Türkiye'nin varlığını ve bağımsızlığını sürdürebilmesinin kabul edildiğini öğrenmekle yetinmek zorunda kaldı.

Hariciye Vekili Saracoğlu'nun, 1940'ın kasım ayında Almanya büyükelçisi ile buluştuğunda, savaşın devamı hakkında Alman tasavvurlarını da öğrenmek istediği belliydi. Papen ona bu konuda şu bilgiyi vermişti: "Kuzey ve Orta Avrupa'daki savaş bizim için bitmiş sayılır. Herhangi bir başka gücün, hatta ABD'nin bile savaşa katılması bu sonucu değiştiremeyecektir."[101] Papen, bu sözlerine ek olarak da hariciye vekiline şunları söylemişti: "Mihver devletleri ve özellikle de Almanya yeni bir çağa adım atmak üzereyken, bir kez daha Türkiye'ye ayrıcalıklı davranarak ona büyük olanaklar sunmaktadır. Eğer Türkiye bizimle işbirliğini kabul edecek olursa, Türkiye'yi memnun edecek güvenceler vermeye hazırız."

99 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 23 Kasım 1940, a.e.g.
100 A.e.g.
101 A.e.g.

Bu buluşmadan bir hafta sonra Papen, Saracoğlu ile yeniden görüştü. Büyükelçi, Berlin'e gönderdiği rapora göre Türkiye hariciye vekiline "yeni Avrupa düzeni"nin kurulmasına katkıda bulunulmasını daha çekici göstermeye çalışmıştı. Raporunda Hitler ile yaptığı konuşmadan da söz etmiş ve şöyle demişti: "İngiliz devlet adamları tarafından küçümsense de Üçlü Pakt üyelerinin elde ettiği diplomatik başarılar inkâr edilemez. Bu nedenle Türkiye'yi de bize katılmaya ikna etmeye çalışmalıyız."[102] Papen'in 1940'ın kasım ayında Nazi rejiminin Türkiye'yi mihver devletlerinin yanına çekme arzusunu paylaştığı çok açık.

Papen, Müsteşar Numan Menemencioğlu ile yaptığı görüşme sırasında da Türkiye'nin mihverle işbirliği yapma konusunda vereceği kararı etkileyecek askeri perspektifi açıklamıştı. "Yunanistan serüveninin savaşın sonucunu etkilemeyeceğini ve Fransa'da olduğu gibi, Akdeniz'deki savaşı da en kısa zamanda sona erdireceğimizi söyledim."[103] Papen "Yunanistan serüveni" sözüyle İtalya'nın ekim sonundaki saldırısını kastediyordu. Macaristan, Romanya ve Bulgaristan topraklarında konuşlandırılmış Alman birliklerinin altı ay sonra Yunanistan ve Yugoslavya'ya saldıracaklarını ve bu savaşın hiç de kısa yoldan sona erdirilemeyeceğini henüz bilmiyordu.

İngiltere, "Reich"ın Türkiye'ye uyguladığı baskının ve Türkiye'nin endişelerinin farkındaydı. İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden ve Genelkurmay Başkanı John Dill, 1941'in şubat ayı sonlarında Türkiye'nin yetkili politikacıları ve ordu mensuplarıyla görüşmek üzere Ankara'ya geldiler. Ne var ki, bu görüşmelerin sonucu İngilizler için pek sevindirici olmadı. Türk siyasetçileri, askeri teçhizatlarındaki eksiklere, yetersizliklere işaret ederek, savaş dışında kalmakta ısrar ettiler ve ancak daha güçlü duruma geldiklerinde savaşa katılabileceklerini ileri sürdüler. Ayrıca İngiliz siyasetçilerine, Türkiye ile Almanya arasındaki bir çatışmanın, Sovyetler Birliği'nin, Türkiye ve Boğazlara saldırması için bir neden oluşturabileceğini de hatırlattılar.

Papen, Türkiye'nin müttefiklerin yanında savaşa katılmamakta diretmesinin kısmen kendi çabalarından ileri geldiğini Ribbentrop'a şah-

102 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 29 Kasım 1940, ADAP Serie D, Cilt XI.2 (13.11.40-31.1.41), Dok. 422.
103 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 25 Kasım 1940, Papen Arşivi, R 29.776.

sen bildirmekte gecikmedi.[104] Papen, Eden'in ziyaretinden bir akşam önce hariciye vekilini ve milli müdafaa vekilini yemeğe davet etmişti. Sofradan kalkıldıktan sonra, onlara İngilizlerin Türkiye'ye yaptıkları baskıların boş bir çaba olduğunu kanıtlamak için *Sieg im Westen* (Batıdaki Zafer) filmini gösterdiğini ve filmin seyircileri çok etkilediğini Almanya'ya bildirdi. Gerek başvekilin gerekse milli müdafaa vekilinin, Almanya'nın Balkan politikasının Türkiye'yi kesinlikle savaşa sürüklemeyeceğine inandıklarını söylediklerini, Hariciye Vekili Saracoğlu'nun, Eden Ankara'da kaldığı sürece Alman ordularının, her ne olursa olsun bir girişimde bulunmamalarını rica ettiğini de verdiği haberlere ekledi. Aslında *Sieg im Westen* filminin Papen'in yüksek düzeyli konuklarını gerçekten etkileyip etkilemediği bilinemez. Türkler o sırada bazı İngiliz kentlerine yapılan bombardıman haberlerini işitmiş ve İngiltere ile yapılan hava savaşının Almanlar için başarısızlıkla sonuçlandığını da öğrenmişlerdi. Ayrıca Hitler'in "Seelöwe" (Deniz aslanı) kod adlı Britanya çıkarmasından vazgeçmiş olduğuna dair de bilgileri vardı.

Eden'in Ankara ziyareti sırasında Alman orduları gerçekten de harekete geçmediler. Bu girişimleri ziyaretten üç gün sonra gerçekleşti. Papen'in film gösterisinden bir gün sonra Ribbentrop, kendi özel treninden büyükelçisine gönderdiği "acele" kayıtlı telgrafla, Alman ordularının 1 Mart 1941 günü Bulgaristan'a gireceklerini bildirdi.[105] Ribbentrop, bu haberin dışında Papen'e, Hariciye Vekili Saracaoğlu ile ilişkilerinde çok titiz ve dikkatli davranması talimatını verdi. 28 Şubat akşamı vekili ziyaret etmesini ve Bulgaristan'ın mihvere katıldığını bildirmesini, başka bir konuya değinmemesini, Saracoğlu'nun sorularına, sadece "Führer'in Türkiye'ye karşı olmadığını" söylemesini tembih etti. Ertesi akşam Saracoğlu'nu tekrar ziyaret etmesini ve az önce haber aldığına göre, "Führer"in cumhurreisinin şahsına gönderdiği bir mektubun yolda olduğunu bildirmesini de tembih etti.

Papen bu talimatı yerine getirdi, ama daha sonra "Führer"in mektubu dışında bu konudan hiç söz etmedi. Çünkü bu diplomatik girişimden iki hafta kadar önce Türkiye'nin Bulgaristan'la bir saldırmazlık anlaşması imzaladığı Papen'in de gözünden kaçmamıştı. Hiç kuşkusuz bu anlaşma-

104 Papen'den Ribbentrop'a, 26 Şubat 1941, a.e.g.
105 Ribbentrop'tan Papen'e, 27 Şubat 1941, a.e.g.

nın nedeni "Reich"ın planlarının sezilmiş olmasıydı. Türkiye çok yerinde kuşkularından ötürü, 2 Mart 1941'de Çanakkale Boğazı'ndan sadece kaptanı Türk olan gemilerin geçmelerine izin verileceğini bildirdi.

Papen, "Führer"in mektubunu Cumhurreisi İnönü'ye teslim etmeden önce, Ribbentrop'a sıkıcı bir olay hakkında hesap vermek zorunda kaldı. Ribbentrop, son zamanlarda kendine mekân olarak seçmiş olduğu Salzburg yakınında bulunan Fuschl'daki Sissi Sarayından Papen'e acil bir haber yollatmıştı.[106] Habere göre Ribbentrop, Büyükelçi Franz von Papen'in, Eden'in Ankara ziyaretinden önce Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu'na barış konusunda arabuluculuk yapmasını teklif ettiğini, Eden'in ise kabul etmediğini öğrenmişti. Şimdi de Ribbentrop bu rivayet hakkında bilgi istiyordu.

Papen, biraz gecikmeli de olsa, Ribbentrop'a şu haberi verdi: "Bu rivayet kesinlikle uydurmadır. Saracoğlu'nun bana anlattığına göre, Eden ona beni kötüleyen sözler söylemiş ve Saracoğlu da beni savunmuş, benim burada barış için sürekli çaba harcadığımı anlatmış. Doğu ülkelerinde çok yaygın olan dedikodu alışkanlığından ötürü böyle bir haber uydurulmuş olabilir."[107] Ribbentrop, Papen'in bu açıklamasına inanmış olsa da, büyükelçisinin daha önce İngiltere'ye yönelik barış girişimlerinde bulunduğundan da haberdardı.

1941'in bahar aylarında Büyükelçi von Papen önemli konumlardaki Türk politikacılarının ve askeri yetkililerinin, Türkiye'ye Alman ordularının saldırabileceği endişelerini gidermek için büyük çaba harcamak zorunda kaldı. Bulgaristan'ın işgalinden üç gün sonra Papen, Cumhurreisi İsmet İnönü'ye, "Führer"in daha önce sözü edilen mektubunu teslim etti. Papen'in bu mektubu yazmayı Hitler'e kendisinin önermiş olduğuna dair sonradan yaptığı beyanları yalanlayacak bir kanıta rastlanmamıştır. Bunun doğru olup olmadığını denetlemek mümkün değilse de Hitler'in böyle bir davranışta bulunması, Papen'in dış politika konusunda Hitler'in danışmanı olduğu iddiasını doğrulamaktadır. Nitekim Papen, Führer'den önceki Devlet Başkanı Hindenburg'un da siyasi danışmanı olduğu izlenimini yaratmaya önem vermiştir.

106 Ribbentrop'tan Papen'e, 3 Mart1941, a.e.g.
107 Papen'den Ribbentrop'a, 4 Mart1941, DB 208, a.e.g.

Papen, Hitler'in özel ulakla gönderdiği mektubun eline geçmesinden iki saat sonra, onu cumhurreisine teslim etti. Bu konuda Ribbentrop'a gönderdiği telgrafın metni her zamankinden çok daha kısaydı: "Führer'in mektubu İnönü'ye teslim edilmiştir. Teşekkürler. Cumhurreisi, Yunanistan sorununa değinerek, Almanya'nın cesur Yunan halkına saldırmasının kendisini üzeceğini söyledi."[108] Cumhurreisinin bu endişesini Berlin hükümeti hiç umursamamış olmalı ki, bu konuşmadan bir ay sonra Alman orduları Yunanistan'a saldırdı.

Hitler'in İnönü'ye yazdığı mektup, doğrudan doğruya Yunanistan'la İtalya arasındaki savaşa müdahale etme planının bir parçasıydı.[109] Hitler bu mektupta, olayların bu yöne doğru gelişmesinden dolayı İngiltere'yi suçluyor, "Reich"ın kendini savunmak için bazı önlemler almak zorunda kaldığını, Bulgaristan ile yapılan anlaşmanın, İngiltere'nin Yunanistan topraklarında bir köprübaşı oluşturma girişimlerine karşı bir önlem olduğunu ileri sürüyordu. Hitler, Almanların attığı bu adımların kesinlikle Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşı girişimler olmadığına dair de ekselanslarına güvence vermeyi bir borç bildiğini açıklamıştı... Almanya, savaştan sonra Avrupa'daki yeni düzeni kurarken, Türkiye politikasının hedeflerine ters düşecek bir durum yaratılmayacağına dair de güvence veriyordu. Bulgaristan topraklarına girmiş olan Alman birliklerinin, Türkiye hududundan uzak yerlere konuşlandırılacağını ve böylece yanlış tefsirlere yol açılmasının önleneceğini de bildirmişti.

Cumhurreisi İsmet İnönü de "yanlış tefsirler"den kaçınmaktaydı, ama Hitler'in mektubundan Alman birliklerinin Türkiye sınırının ne kadar uzağında konuşlandırılacağına dair bir bilgi edinememişti. Ancak savaş sona erdikten sonra, Papen'in yaptığı açıklamalardan, bu konuda yaklaşık bir bilgi edinilebildi. Papen, Nürnberg Mahkemesindeki duruşmada, Alman birliklerine Türkiye sınırından 40 km uzakta kalmalarının emredildiğini kesin olarak açıklamıştır. Bundan altı yıl sonra yazdığı hatıratında ise, Alman askerlerine Türkiye-Bulgaristan sınırının 30 km'den daha yakınına gelmemelerinin tembih edildiğini bildirmiştir.

108 Papen'den Ribbentrop'a, 4 Mart1941, DB 203, a.e.g.
109 Hitler'den İsmet İnönü'ye,1 Mart 1941, Papen Arşivi UStS, Nr. 72, Türkiye (Ekim 1939-Haziran 1943), s. 40021-40023.

Papen, bu mesafeyi sonradan kısaltmasını telafi etmek için, Hitler'i İnönü'ye mektup yazmaya teşvik ettiğini ileri sürmüştür.

Papen hatıratında Hitler'in yazdığı mektubun İnönü'ye takdim edilmesi olayından şöyle söz etmiştir: "Böylece tehlikeli badire bu sefer de aşılmıştı..." Ama öyle görünüyor ki, Cumhurreisi İnönü, Hitler'in verdiği teminata pek güvenmemişti. Papen'in bu konudaki tamamlayıcı sözleri şaşırtıcıdır. "Eğer ben Hitler'in verdiği sözü bu sefer tutacağından kuşku duysaydım, bulunduğum konumda bir saat bile kalmazdım."[110] Papen'in "bu sefer" sözüyle ne demek istediğini açıklamamış olması, büyük olasılıkla, Hitler'in daha önce de verdiği sözleri tutmadığını bilmesine karşın, bunu itiraf etmekten kaçınmasından ileri gelmektedir. Bilindiği gibi, kendisi buna benzer olaylara tanık olmuş, ama bunlardan ders alıp, davranışlarını ayarlamayı başaramamıştır.

Türkiye devlet adamları, Hitler'in verdiği sözleri kuşkuyla karşılamakta haklıydılar. Çünkü Yugoslavya Berlin hükümetinin uyguladığı ağır baskılar nedeniyle 1941'in mart ayı sonunda mihver devletlerine katılmak zorunda kalmıştı. Almanya bu girişimi sayesinde, "Reich" topraklarından Türkiye sınırına kadar uzanan ikmal yollarını güvence altına almıştı. Türkiye, hiç değilse Rusya'nın müdahalesine karşı korunmak için, mart ayı sonunda Moskova ile bir Türk-Rus saldırmazlık bildirisi yayınladı. Böylece Türkiye, Almanların Türkiye'ye saldırması halinde, Rusya'nın da kendi sınırlarını koruma bahanesiyle kuvvetlerini topraklarına sokmasını önlemiş olmaktaydı.

Ne var ki, 1941'in şubat ayında Papen'in bir girişimi, Türkiye'nin Alman ordularının saldırısına uğrama endişelerini dağıtmaya hiç de uygun değildi.[111] Papen, Alman Devleti'nin Türkiye'deki temsilcilerine gönderdiği bir sirkülerle politikacı ve gazetecilere, Balkanlar'daki 700.000 askerden oluşan Alman ordusunun çok güçlü olduğunu, en çağdaş silahlarla, savaş gereçleriye donatıldığını "uygun bir dille" bildirmeleri talimatını verdi. Asker sayısı zaten yeterince korkutucu olduğundan, Papen'in "Almanların askeri güç gösterisiyle Türkiye'yi tehdit etmek istedikleri" izleniminin uyandırılmamasına dikkat edilmesi uyarısının hiçbir yararı yoktu.

110 Papen, *Wahrheit*, s. 535.
111 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 24 Şubat 1941, Papen Arşivi, Ankara Büyükelçiliği, 560.

Bu gerilimli dönemde Berlin'de bulunan Türkiye temsilcileri de boş durmadılar. Türkiye Büyükelçisi Gerede, Hitler'le buluşmak için randevu istedi. Daha sonra da bu buluşma hakkında hükümete ayrıntılı bir rapor gönderdi. Ankara'daki Almanya büyükelçisi için bu buluşma hiç beklemediği bir olaydı ... Papen, 1941'in mart ayı sonunda Ribbentrop'a gönderdiği raporda, Cumhurreisi İnönü'nün talimatı üzerine Hariciye Vekili Saraoğlu'nun kendisini bir görüşmeye davet ettiğini bildirdi.[112] Papen'in anlattığına göre, Saracoğlu kendisine, Gerede ile "Führer" arasındaki konuşmanın ayrıntıları hakkında bilgisi olup olmadığını sormuş. Papen bu konuda bir bilgisi olmadığını söyleyince, Saracoğlu ona "Gerede'nin on iki daktilo sayfası tutan raporu"nu okumuş. İnönü'nün talimatı üzerine Saracoğlu Gerede'ye, "Führer"e memnuniyetini bildirmesini söylemiş Papen'in, hem kendi yetenek ve yetkilerini çok önemsediğinden, hem de gerek Ankara'da, gerekse Führer karşısında "üst düzey siyasetin" gerektirdiği işleri sadece kendisinin üstlenebileceğine inandığından, "Gerede-Hitler" buluşması hakkındaki açıklaması dikkat çekicidir. Papen görüşünü "Ben, bu buluşmanın karşılıklı ilişkilerimizde tarihi bir dönüm noktası olduğu izlenimini aldım," sözleriyle belirtmiştir.

1941 ilkbaharında Alman ordusunun elde ettiği başarılar dikkat çekiciydi. Nisan sonunda Alman birlikleri Atina'yı işgal etmişlerdi. Papen'in belirttiğine göre, artık Hitler'in Türkiye'ye verdiği teminat her şeyden daha önemliydi. Papen, Hitler'in mektubunun açıklanmasından sonra, Türk dostlarının duyduğu sevinçten ayrıntılı biçimde söz etmektedir: "savaşın değirmen taşları arasında acımasızca ezilmekten kurtulmuş olmanın rahatlığına ve mutluluğuna kavuşmuşlardı." Papen hemen ardından şu kısa açıklamayı yapmış: "Şimdi de sıra Yugoslavya'nın işgalindeydi!"[113] Papen, Hitler'in "çok süratle davranması gerektiğini" düşünüyor ve planlarına güveniyordu. Hitler de Papen'in kendisine bağlılığına ve sadakatine inanıyordu. Bu karşılıklı olumlu duygulardan ötürü, Belgrad'ın alınmasından sonra, Hitler'in doğum günü vesilesiyle "Führer"in karargâhında yapılacak kutlamaya Papen de davet edildi. Papen'in, anılarını okuyanların bilmesine önem verdiği olaylardan biri de Mönnigkirchen dolaylarında Hitler'in özel treninde, Hitler ve

112 Papen'den Ribbentrop'a, 27 Mart1941, PAA AA R 29776.
113 Papen, *Wahrheit*, s. 535.

Bulgaristan kralı ile buluşmasıydı.[114] Bu vesileyle, "Führer'in özel dış politika danışmanı" von Papen bir kez daha devreye girmiş oldu. Papen, Ankara'daki göreve atanalı henüz iki yıl geçmesine karşın, kendisinden Führer'in dış politikasına katkıda bulunması altıncı kez isteniyordu.

Dost ve Müttefik Olmak

1941'in nisan ayında "Führer"in Papen'e akıl danışmasını örnek alan Ribbentrop da yönettiği bakanlıkta kendi astı olan Büyükelçi von Papen'e danışma gereğini duymuş ve bu amaçla ona Viyana'dan özel hizmet uçağını göndermişti. Papen, bu buluşmaya hazırlık yapmak amacıyla, birkaç önemli maddeyi yazılı olarak bir gün önceden Ribbentrop'a bildirmişti. "Tanklarımızın Libya'ya muzafferane girişi, buradaki politika ve diplomasi çevrelerini Yugoslavya ve Yunanistan'daki başarılarımızdan daha çok etkilemiştir. Mısır, imparatorluğun anahtarıdır. Bunun karşısında bütün Balkan operasyonları önemini yitirir."[115] Aslında Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un astı durumundaki Papen ile Fuschl Sarayında buluşmasının nedeni, ondan işgal edilen topraklar ve askeri strateji planları hakkında bilgi almak değil, daha çok 1940 sonundan beri müzakere edilen ve bir süredir dondurulmuş olan Türkiye-Almanya Dostluk Paktı konusundaki gelişmeleri öğrenmekti.

Papen, 1940'ın aralık ayının başından beri Türkiye ile bir anlaşma yapılmasını teşvik eden girişimlerde bulunmuştu. Alman ordularının Balkanlar'da hızla ilerlemiş olması sonucunda Türkiye'nin hemen hemen bütün toprakları, kuzeyde Bulgaristan sınırından, Anadolu'nun güneydoğu köşesine kadar mihver ordularıyla çevrilmişti. Buna paralel olarak Almanya'nın prestiji Türkiye'de artmıştı. Papen'e göre "Artık Türkiye'yi doğru yola yönlendirmenin zamanı gelmişti. "Berlin'de de bilindiği üzere, haftalardır işe yarayabilecek bir adım atmanın hazırlıklarıyla uğraşıyordum: Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkileri, birbirlerine karşı savaşmama ilkesinin ötesinde gerçek bir tarafsızlık ve dostluk düzeyine yükseltmek amacındaydım."[116]

Dışişleri bakanının görüşüne göre, Almanya büyükelçisi, Türkiye hariciye vekili ve onun umumi kâtibi ile dostluk anlaşması konusunda yap-

114 A.e.g., s. 536.
115 Papen'den Ribbentrop'a, 14. April 1941, a.e.g.
116 Papen, *Wahrheit*, s. 542.

tığı görüşmeleri çok ısrarlı bir hava içinde yürütüyordu. Bu nedenle 5 Aralık 1940'ta büyükelçiye bir yazı göndermişti. "Türklerle yaptığınız görüşmelerde daha çekingen davranmanızı ve başka bir talimat alıncaya kadar bu tavrı korumanızı öneriyorum. Türklerin eline yazılı bir belge vermemiş olduğunuzu umuyor ve bu tahminimin doğrulanmasını bekliyorum."[117]

Ribbentrop'un Papen'den böyle bir ricada bulunması, onun yürüttüğü müzakereler sırasındaki tutumuna ve gizli konuları saklamaya dikkat ettiğine pek güvenmediğini göstermektedir. Almanya'da bir zamanlar şansölye konumunda olan Papen, bu yazıya hemen yanıt verdi ve kendisini sadece Ribbentrop'un emrinde çalışan bir görevli olarak görmediğini, öncelikle "Führer"in emirlerini yerine getirmekle yükümlü olduğunu hissettiğini ve bu doğrultuda Türklere, Alman ordularının saldırısından endişelenmemeleri için güvence verdiğini, ama elbette ki onların ellerine yazılı bir belge teslim etmediğini bildirdi.[118] Ayrıca Ribbentrop'a Boğazlar meselesinin konuşulmadığını, ama Ribbentrop'un telgrafından anlaşıldığı kadarıyla bazı yeni engellerin çıkmasına karşın, bu konudaki müzakerelerin sürdürülmesinin mümkün olacağını belirtti. Bu müzakerelerin şu sıralarda nedensiz olarak tamamen kesilmesi durumunda, Türkiye'nin İngiltere'nin kollarına atılacağının da kesin olduğunu vurguladı.

Dışişleri bakanı gene de iki hafta bekledikten sonra, Papen'e "çok gizli" ve "acil" kaydıyla şu yazıyı yolladı: "Kabul! Müzakerelere devam! Ama ayrıntıların şimdiden saptanması olanaksız. Noel ve yeni yıl için en iyi dilekler." Üzerinde "acil" yazısı olmasına karşın, gecikmeli olarak gönderilen bu telgraf, sonundaki "iyi dilekler" sözlerine rağmen, dışişleri bakanlığının iki görevlisi arasında hiç de iyi olmayan ilişkileri ve kendini sürekli gösteren gerginliği ve ikisinin de "Führer"in güven ve ilgisini çekmek için birbirleriyle yarıştıklarını göstermektedir.

Berlin'de, Türkiye ile ilişkileri bir anlaşmayla pekiştirme fikri ancak 1941 baharında ön plana çıkmaya başladı. Nisan başında Irak'taki subaylar bir darbeyle yönetimi İngilizler'den alıp kendi ellerine geçirmişlerdi. "Reich" bu fırsatı değerlendirerek, Irak'taki Britanya karşıtı yönetimi silahla

117 Ribbentrop'tan Papen'e, 5 Aralık 1940, Papen Arşivi R 29776.
118 Papen'den Ribbentrop'a, 6 Aralık 1940, a.e.g.

desteklemeye niyetlendi. Bu niyetini gerçekleştirebilmek için Türkiye'nin geçiş ülkesi olarak kullanılması gerekiyordu. Ama bu konuda dışişleri bakanından hiçbir işaret gelmediğinden, Papen, nisan ayı başında Müsteşar Weizsaecker'e gönderdiği bir mektupla, dostluk anlaşması müzakerelerinin yeniden başlatılması gerektiğini hatırlattı. Mektubunda özellikle konuğu olduğu ülkenin çıkarlarını vurguladı. "Türkler, Almanların Rusya'dan yana olmadıklarını bildikleri halde, Boğazları ele geçirmelerinden korkuyorlar. Türklerin bu korkusunu ortadan kaldırmak gerek," diyordu.[119] Ayrıca mihver devletlerinin savaş süresince ve savaştan sonra da Türkiye'den, bağımsızlığını bozacak veya yükümlülüklerine ters düşecek hiçbir istekte bulunmayacaklarına dair güvence verilmesi gerektiğini belirtiyordu.

Papen, 1941'in nisan ayı ortalarından itibaren Almanya'da geçirdiği yaklaşık bir aylık süre zarfında "Führer"den, dışişleri bakanından ve generaller arasındaki dostlarından edindiği bilgiye göre, kendisinin Türkiye'nin çıkarlarını korumak için harcadığı çabaların, "Reich" içinde hiç de takdirle karşılanmadığını anladı. Onların görüşüne göre, Sovyetler Birliği'ne karşı planlanan bir savaşın başarılı olması için, Boğazların kontrol altına alınması meselesi müzakerelerin dışında bırakılmamalıydı. Alman ordularının Balkanlar'da kazandıkları zaferler göz önünde bulundurularak, Türkiye'yi İngiltere'den uzaklaştıracak ve mihver devletleri cephesine çekecek bazı ödünler vermeye zorlamak gerekiyordu. Bu ödünlerden biri, Türkiye hükümetinin, Irak'a gönderilecek savaş malzemesinin Türkiye topraklarından geçirilmesine izin vermesiydi. Böyle planlar açısından bakıldığında, Papen'in Türkiye'nin bağımsızlığını koruma çabaları pek olumlu karşılanamazdı. Papen bu haberi 20 Nisan günü, "Führer"i Mönnigkirchen'deki özel treninde 52. doğum günü kutlamaları vesilesiyle ziyaret ettiğinde doğrudan doğruya onun ağzından öğrendi. Bu kutlama törenlerine Bulgaristan kralı da katılmıştı.

Papen, 13 Mayıs 1941'de Ankara'ya döndü ve ilk işi yolculuğunun iyi geçtiğini telgrafla amirine bildirmek oldu. Aynı zamanda da Führer'e, kendisine mükemmel bir uçak yolculuğu yapma olanağı sağladığı için teşekkürlerini bildirmesini de rica etti. Papen Almanya'dan döndükten sonra, Anka-

119 Papen'den Weizsäcker'e, 8. April 1941, PAA AA R 29776.

ra'da kendisine gösterilen ilgi bir kat daha artmıştı. Hatıratında belirttiğine göre, kentte herkes heyecan ve merakla onu beklemekteydi, uzun zaman Ankara'dan uzak kalması çeşitli tahminlere yol açmıştı. Herkes şu sorunun yanıtını merakla bekliyordu: "Acaba Almanya, Balkanlar'ı ve Yunanistan'ı yönetimi altına aldıktan sonra Türkiye'nin mihvere bağlanması için bir ültimatom verecek miydi? Yoksa Irak hükümetinin İngiltere yönetimine karşı giriştiği darbeyi Türkiye'nin de desteklemesi mi bekleniyordu?"[120] Günün olayları, Ankara'daki devlet adamlarının huzurunu kaçırmıştı.

Büyükelçi, Ankara'ya varır varmaz ilk iş olarak Hariciye Vekili Saracoğlu'nu yatıştırmayı gündemine aldı. Bu görüşmeden sonra Ribbentrop'a gayet anlamlı bir ifadeyle Türkiye'ye dönüşünün burada büyük bir heyecanla beklendiğini bildirdi. Sonra da ülkede politika konusunda yürütülen fikirlerin ön planında, daha önce de olduğu gibi, "Mısır'ın Almanlar tarafından işgal edilmesi konusunun bulunduğunu" açıkladı.[121] Papen, Türk meslektaşına daha sonra "Reich"ın olağanüstü sağlam durumu ve askeri gücü hakkında bir tablo çizdiğini ve Almanların başarılı olacağına dair hiçbir kuşku duyulmaması gerektiğine onu inandırmaya çalıştığını da anlattı. Artık bütün mesele, Türklerin politikalarına farklı bir yön verme hazırlığına kesin olarak girişmeleriydi... Papen, Saracoğlu'na, gerek "Führer"in, gerekse dışişleri bakanının, eski müttefiklerini er geç kendi taraflarına çekeceklerine inandıklarını da söyledi. Papen, bu sohbetten edindiği izlenimi şöyle anlattı: "Türkiye ile çok yakında kesinlikle bir anlaşma yolu bulunabilecektir ve Türkiye'nin bizim cephemize geçmesinin ilk adımları atılacaktır..." Ama Papen, ileri sürdüğü bütün gerekçelere karşın, gizli düşmanı Saracaoğlu'nu ikna edememiş ve dolayısıyla Türkiye'nin mihver saflarına geçmesini sağlayamamıştı.

Saracoğlu, Papen ile görüşürken, "Reich"ın son zamanlarda durdurmuş olduğu Türkiye'ye savaş malzemesi sevkiyatını yeniden başlatmak niyetinde olup olmadığını sorunca, Almanya büyükelçisi oldukça şaşırmış ve Saracoğlu'na şu cevabı vermişti: "Siz bizim tarafımıza geçer geçmez hiç kuşkusuz sizi her şekilde destekleyeceğiz."[122] Eski kurmay subayı ve

120 Papen'den Ribbentrop'a, 13 Mayıs 1941, ADAP Serie D. Cilt XII, 1, Dok. 514.
121 Papen'den Ribbentrop'a, 13 Mayıs 1941, a.e.g.
122 A.e.g.

Büyükelçi Papen sözlerine devamla, "Üçüncü Reich"ın askeri başarılarının doruk noktasına eriştiği bu safhada "Yeni Avrupa" hayalinin gerçekleşmekte olduğunu söyleyerek bakanın aklını çelmeye çalıştı. Halbuki Papen sonradan, Ankara'da bulunduğu sürece Türkiye'nin tarafsız kalması için devamlı çaba harcadığına dair bir efsane uydurmuş ve hatıratındaki, "Türkiye'nin tarafsızlığını güven altına alma" başlıklı bölümde de bu niyetini savunmuştur. Nitekim Türkiye'de bazı kişiler de buna inanmışlardır. Ama Papen'in, Berlin hükümetine yaranabilmek için, Saracoğlu ile yaptığı konuşmanın gerçek seyrini Ribbentrop'a anlatmadığı da tahmin edilebilir.

Papen'in Almanya'nın süpergüç olduğu hayali oldukça uzun süre devam etmiş, hatta "Üçüncü Reich"ın ömrünü de aşarak anılarında da varlığını sürdürmüştü. Örneğin 1941'in nisan ve mayıs aylarında "Führer" ve generalleriyle yaptığı konuşmayı, hatıratında şu sözlerle anlatmıştır: "Yunanistan seferimizin başarılı olması ve doğu Akdeniz hava sahasındaki üstünlüğümüzü kanıtlamamız sayesinde, Hitler ve kurmay heyeti, İngiltere'ye yıkıcı bir darbe vuracak durumda olduğumuz kanısına vardılar. Aslında mükemmel durumda olan hava indirme kıtalarımızın Yunanistan'dan havalandırılıp, doğrudan doğruya Bağdat ve Basra'ya indirilmesi ve Hintlileri denize döküp bir vuruşta Basra Körfezi dolaylarındaki petrol kaynaklarının ele geçirilmesi çok çekici görünüyordu."[123] Papen'e göre, bu senaryo "Britanya İmparatorluğu'nun ölüm-kalım savaşının başlangıcı olacaktı." Ama Papen bu sözlerden sonra boyun eğmişçesine, "Reich"ın yeterli sayıda gemiye sahip olmaması nedeniyle Alman deniz kuvvetlerinin gerektiği kadar güçlü sayılamayacağını söylüyor. Ayrıca 1941'in mart ayı sonunda İtalyan savaş gemilerinin Doğu Akdeniz bölgesinde İngiliz gemilerine yenilmesiyle İtalya'dan da destek beklenemeyeceği belli olmuştu.

Papen, Türkiye'nin tarafsızlığını destekleyen kişi olma şöhretini korumakta bazen oldukça zorlanıyordu. Nitekim Almanya'dan Ankara'ya döndükten bir gün sonra Ribbentrop'a 14 Mayıs 1941'de Cumhurreisi İnönü ile yaptığı konuşma hakkında şu raporu göndermişti: "Cumhurreisi ile yaptığım bir saatlik görüşme samimi bir hava içinde geçti. Führer'in, geçenlerde gönderdiği mektubun kendisini çok duygulandırdığını, bu satır-

123 Papen, *Wahrheit*, s. 538.

larda açıklanan dostluk ve güven duygularına kendisinin aynen karşılık verdiğini bildirmemi istedi... Bu duruma göre, Irak için savaş malzemesinin Türkiye topraklarından geçirilmesine izin verileceğine güvenebiliriz."[124]

Papen, İnönü'nün söz konusu izni vereceğini tahmin ettiğinden, imzalanacak dostluk anlaşmasının metnini hemen hazırlamaya başladı.[125] İki maddeden oluşan anlaşma, iki gizli protokol ile tamamlanacaktı. Bu protokolun ikinci maddesi, "Türkiye'nin, ülke topraklarından savaş malzemesinin nakledilmesine izin verme yükümlülüğünü üstlendiğini" içerecekti. Papen, Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Menemencioğlu'nun da bu teklifi onayladığını bildirdi.

Papen, anılarında Türk yetkililerinin tutumunu daha farklı anlatmaktadır.[126] Belki de o dönemde yaşanan olaylar seneler sonra belleğinden silinmiştir... Çünkü hatıratında Ribbentrop'un kendisini adeta bir telgaf bombardımana tutarak, "her çeşit savaş malzemesinin Türkiye toprakları üzerinden geçirilmesine izin verilmesi için ısrar etmesini" bildirmesinden sonra, bu sözlerin hemen ardından "Elbette ki bu teklif reddedildi" sözlerini eklemiştir. Papen bundan sonra büyük bir çaba harcayıp, "dil dökerek" Türkiye'nin olumsuz tutumunun nedenlerini Ribbentrop'a açıklamaya ve onun anlayış göstermesini sağlamaya çalışmış, sonunda da hariciye vekâletine baskı yapması yolundaki ısrarlardan kendini kurtarmayı başarmış...

Papen, Irak'a gönderilecek savaş malzemesinin Türkiye topraklarından geçirilmesine izin verilmesi, dolayısıyla Türkiye'nin "Reich"ın yanında yer alması konusunda Türkiye'ye gizli bir anlaşma teklif ettiğini ve Türklerin esas olarak bu teklifi kabul ettiklerini Berlin'e bildirmişken, hatıratında bunun tam aksini anlatması şaşırtıcıdır... Muhtemelen Papen, anılarını yazarken, bu anlaşma teklifinden iki hafta önce Ulrich von Hassel ile yapmış olduğu bir konuşma sırasında, Türklerin ülkelerinden savaş malzemesinin geçirilmesine karşı çıktıklarını ve kendisinin de bu tarzda bir politikaya karışmak istemediğini söylediğini hatırlayarak olayı bu şekle dönüştürmüştür.[127] Hassel, 5 Mayısta bu konuşma hakkında güncesine

124 Papen'den Ribbentrop'a, 14 Mayıs 1941, PAA AA R 29776.
125 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 23 Mayıs 1941, ADAP Seri D, Cilt XII 1, Dok. 545.
126 Papen, *Wahrheit*, s. 539.
127 Bkz. *Die Hassell-Tagebücher 1938-1944*, Berlin 1988, s. 249.

not düşmüş ve arkasına "Kim bilir?" sorusunu eklemiştir. Papen'in, bir yandan Türkiye'nin tarafsızlığını korumasını savunan kişi olduğunu ileri sürerken öte yandan da silah naklini desteklemesini ve Saracoğlu'na bu yönde baskı yaptığını ileri sürdüğü teklifleri birbiriyle bağdaştırmak mümkün değil...

Ribbentrop'un, Türkiye-Almanya Dostluk Paktına bağlı olarak, savaş malzemesi nakli konusunda Papen'e üst üste telgraflar gönderip onu sıkıştırdığı da belgelerle kanıtlanamıyor. Ama Türkiye'nin gelişen olaylar kaşısındaki tutumunu ve yapılacak anlaşmanın tarihini öğrenmek istediği kesindir. Dışişleri Bakanı Ribbentrop, 1941'in mayıs ayı sonunda Fuschl Sarayından Papen'e gönderdiği telgraflarla, anlaşma taslağı hakkında bilgi vermesini istemiş, ya da yardımcılarına bilgi istemelerini emretmiştir. (Ribbentrop'un, Papen'e: "Saracoğlu ile fikir birliğine varmış olduğunuz anlaşmanın taslağını göndermenizi rica ediyorum" tarzında nazik bir telgraf çekmediği kesindir.)

Papen, iki gün sonra Ribbetrop'un başında bulunduğu heyetin üyelerinden Emil von Rintelen'den, müzakereleri 2 Haziran'dan önce başlatmaması talimatını aldı. Bundan bir gün sonra da Rintelen, amirinin isteği üzerine, Papen'e şu talimatı verdi: "Saracoğlu ile müzakerelere yeniden başlamadan önce Ribbentrop'tan talimat bekleyiniz!"[128] Bu talimat da aynı gün, yani 1 Haziran'da, kısa bir cümle ile bildirildi: "Irak'ta durum değişti, silah nakline gerek kalmadı."[129] Durumun değişmiş olmasının nedeni, 1 Haziran'da Bağdat'ın İngiliz ve Hindistan ordularınca işgal edilmesi ve yeni bir yönetim altına girmiş olmasıydı. Böylece "Irak Serüveni" de sona ermiş ve Türkiye toprakları üzerinden silah nakline gerek kalmamıştı... Sonuç olarak da Türkiye tarafsızlığını koruyabilmişti.

18 Haziran 1941'de Almanya ile Türkiye arasındaki on yıllık Türkiye-Almanya Dostluk Paktı, gizli protokoller olmaksızın imzalandı. "Reich" için bu anlaşmanın gerçekleştirilmiş olması, içeriğinden daha da önemliydi, çünkü Hitler'e Sovyetler Birliği topraklarına saldırma olanağını sağlıyordu. Türkiye'ye gelince: Nisan ayında İngiliz orduları Yunanistan

128 Rintelen'den Papen'e, Fuschl Sarayı, 1 Haziran 1941, a.e.g.
129 Ribbentrop'tan Papen'e, 29 Mayıs 1941, PAA AA R 29776.

topraklarını Alman birliklerine bırakmak zorunda kalıp Türkiye doğrudan doğruya Alman işgali altındaki bölgenin sınır komşusu olunca, bu anlaşma sayesinde mihver ile ilişkilerini düzeltmiş olmanın rahatlığına kavuştu.

Türkiye için önemli olan, bu anlaşma maddelerinin birinde "hâlen mevcut olan yükümlülüklerin dikkate alınması koşuluyla" kaydının bulunmasıydı. Bu sözlerle 1939'un ekim ayında İngiltere ile yapılmış olan yardımlaşma anlaşması kastediliyordu. Böylece bu dostluk anlaşması, diplomasi alanında eşine rastlanmayan bir belge niteliğini kazanmış oldu: "Reich," baş düşmanı olan devletin müttefiki ile bir anlaşma imzalamış ve o ittifakın lehine bir önkoşulun anlaşmaya konmasına göz yummuştu ... Franz von Papen, daha sonra Türk dostlarının bu anlaşmadan ötürü duydukları sevinci anlattı. Kendi ifadesine göre, "Türkler, Almanya ile eski dostluk ilişkilerinin yeniden kurulmuş olmasına çok sevinmişlerdi."[130]

Hem İngiltere'nin müttefiki hem Almanya'nın dostu olmak... Uluslararası hukuk uzmanları bile İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin uyguladığı bu "tarafsızlık anlayışı"nı yorumlamakta güçlük çekiyorlardı. Türkiye, bir yandan Ekim 1939 tarihli anlaşmaya göre, müttefiklere yardım etmekle yükümlüyken tarafsızlığını öne sürerek bundan kaçınıyor, öte yandan da "Reich" ile dostluk anlaşması imzalamasına rağmen onlara da tarafsız olduğunu ileri sürüyordu. Nitekim Türkiye, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırısından sonra da Almanya'ya doğrudan doğruya destekte bulunmayı reddetti. Buna karşın İngiltere'nin Sovyetler Birliği'ne Türkiye toprakları üzerinden veya Boğazlardan yardım göndermesine izin vermeyip "Reich"ı dolaylı olarak desteklemiş oldu. Böylece Türkiye, Ankara'daki hükümetin "aktif tarafsızlık" olarak adlandırdığı tutumuyla, "savaşa katılmama" ve "tarafsızlık" arasındaki bir duruş noktasını benimsemiş oluyordu. Savaş süresince Türkiye, durumun siyasi ve pragmatik açıdan yorumlanışı doğrultusunda taraflardan ya birine ya da diğerine doğru eğiliyordu. Bu tutumu bakımından da İspanya ve İsveç'e benziyordu.

Temelde Türkiye'nin bu tarafsızlığı, başka devletler arasında cereyan eden çatışmaya karışmama kararından kaynaklanıyordu. Üstelik Tür-

130 Papen, Wahrheit, s. 543.

kiye bir savaşa girebilecek kadar hazırlıklı da değildi. Türkiye hükümetinin yetkili kişileri, Türkiye'nin ileri ölçüde hassas olan jeopolitik konumu nedeniyle bir savaşa katılması halinde, ülkede yaşanacak felaketi göze alamıyorlardı. Başka devletlerle yapılan anlaşmalarda ve yürütülen politikada bu prensip ağır basıyordu. Bundan ötürü de Türkiye, birbiriyle savaşan devletlerin öfkesini üzerine çekme tehlikesini de göze alarak, kâh bir tarafa, kâh öbür tarafa yaklaşıyordu. Nitekim hem İngiltere hem Nazi yönetimi, "gayri ahlaki" buldukları bu davranışı anlayışla karşılamadıklarını sık sık belli ediyorlardı. Ama gene de Türkiye, savaşan tarafların uyguladığı baskılara ve tehditlere karşın, taraflardan birine bağlanıp, ona savaşın sonucunu etkileyecek bir destekte bulunmamakta diretti.

Sovyetler Birliği'ne Saldırı

22 Haziran 1941'de, yani Almanya-Türkiye dostluk anlaşmasından sadece dört gün sonra, (Papen'in kayıtlarına göre) "Almanya ve Romanya öncü birlikleri Baltık Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan Sovyet sınırlarını aştılar."[131] Papen anılarında Sovyetler Birliği'ne karşı girişilen bu harekâtın, Türkiye kamuoyu için olduğu kadar, kendisi için de çok şaşırtıcı olduğunu belirtmiştir. Nürnberg Mahkemesinde verdiği ifadede, "sınırın her iki tarafına ordu birliklerinin yığılmış olduğunu duyduğu zaman, Hitler'in Rusya ile yapmış olduğu pakta sadık kalacağını ve bu savaşa girişmeyeceğini ümit ettiğini" [132] söylemiştir. Ayrıca bu harekâtın gerek Almanya'nın gerekse Avrupa'nın çıkarları açısından bir suç niteliğinde olduğu görüşünü de sözlerine eklemiştir... Ama Papen, Ribbentrop ve dışişleri bakanlığı ile yaptığı yazışmalarda bundan farklı ifadeler kullanmıştı.

İngiltere büyükelçisinin, Almanya ile Türkiye arasındaki dostluk anlaşmasının Rusya'ya karşı savaş açılacağı göz önünde bulundurularak teşvik edilmiş olduğu savına, Papen şiddetle karşı çıkmış ve anlaşma nedeninin tamamen farklı olduğunu ve aslında savaşın yayılmasını önlemek için yapıldığını ileri sürmüştür. Papen, Nürnberg Mahkemesindeki suçlamalara karşı kendini şu sözlerle savunmuştu: "İtalya ile birleşmemize,

131 Papen, *Wahrheit*, s. 543.
132 Papen, 18 Haziran 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, a.e.g.

Balkanlar'da ve Yunanistan'da savaşmamıza karşın, asla Türkiye'yi tehdit etmeye niyetimiz olmadığını Türkiye biliyor olmalıydı. Ayrıca Türkiye üzerinden Süveyş Kanalı'na ulaşma niyetinde olmadığımızı da Türkiye'nin bilmesini istiyorduk." [133] Papen, sözlerine devamla, Ribbentrop'un Hitler'in Sovyetler Birliği'ne karşı savaş açma planlarından kendisine açıkça söz etmediğini de anlatmıştır. Papen ile amiri arasındaki ilişkilerin sürekli gergin olması nedeniyle bu doğru olabilir. Ama buna karşın Papen'in, aynı ölçüde kesin bilgi kaynaklarına ulaşabilme olanakları da vardı.

Papen, Türkiye ile dostluk anlaşması yapılmasına önem vermesinin başlıca nedeninin, Sovyetler Birliği'ne karşı savaş hazırlığını destekleme isteği olduğunu ısrarla reddetmiştir. Erişilebilen kaynaklar, Papen'in böyle bir niyeti olduğunu doğrulamamaktadır. Ama Papen'in, Almanya'nın Rusya'ya saldırmayı planladığından haberi olduğu da tahmin edilmektedir. Papen'in çok iyi tanıdığı Alman Ordusu Genelkurmay Başkanı Franz Halder'in Papen'i bu plandan haberdar etmiş olması muhtemel olsa da, bunu kanıtlamak mümkün değildir. Papen'in bizzat açıkladığına göre, kendisi 1939'un mayıs ayında "Türkiye'nin ve mihver devletlerinin askeri politikası hakkındaki muhtırasının Halder'e teslim edilmesini sağlamıştır. Papen, 1941'in nisan ayı ortasından itibaren Almanya'da bulunduğu bir ay boyunca sık sık Halder ile buluşmuş ve Ribbentrop'un Türkiye'nin işgali hakkında tasarladığı plan üzerinde onunla konuşmuştur. Papen hatıratında, Halder'in de Türkiye'ye karşı savaş açılmaması gerektiği konusunda kendisiyle hemfikir olduğunu açıklamaktadır.[134] Halder bu konuşmalar sırasında, seferberlik hazırlıklarının çok ilerlemiş olmasından ötürü, Sovyetler Birliği topraklarına saldırı planlandığından söz etmiş olabileceği gibi, Papen'e daha önce de bazı imalarda bulunmuş olduğu tahmin edilebilir. Çünkü Halder, Hitler'in, 31 Temmuz 1940'ta Berghof malikânesinde yüksek rütbeli generallerle yaptığı toplantıdan beri onun Sovyetler Birliği'ne savaş açma kararından haberdardı. Bu toplantı sırasında Hitler, Alman ordusunun kara, hava ve deniz kuvvetleri başkumandanlarına, 1941'in mayıs ayına kadar Sovyetler Birliği topraklarına saldırmak üzere hazırlık yapmaları emrini vermişti. Hit-

133 A.e.g.
134 Papen, *Wahrheit*, s. 544.

ler'in 18 Aralık 1940'ta Alman Orduları Başkumandanlığında (OKW), ordu kumanda heyetine "Barbarossa" kod adlı harekât için 21 numaralı emrin verilmesini öngören ilk planları da Halder'e hazırlatmıştı.[135]

Papen'in, Almanya'dan Ankara'ya döndükten sonra, 13 Mayıs 1941'de Hariciye Vekili Saracoğlu ile buluşması konusunda dışişleri bakanlığına gönderdiği rapordan da savaş hazırlıkları konusunda bilgilendirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Papen, hariciye vekilinin Almanya ile Rusya arasındaki ilişkiler hakkında sorular sorduğunu ve kendisinin "Bana verilen talimat doğrultusunda aramızdaki ilişkinin gayet düzgün olduğunu ve Rusya'dan bir talebimizin olmadığını söyledim," yanıtını verdiğini bildirmiştir. Saracoğlu, Almanya sınırına Rus birliklerinin yığılmış olduğundan söz edince, Papen ona "önceden de olduğu gibi, bizim tek amacımız, İngiltere'yi yenmek ve Britanya Adası'na çıkmaktır," diye yanıt vermiş, sonra da Almanya'nın başka sorunların da üstesinden gelebilecek kadar güçlü olduğunu sözlerine eklemiş.[136]

Papen, 22 Haziran 1941'de Alman orduları Rusya topraklarına girdiğinde, Ribbentrop'un hazırladığı bir muhtırayı Saracoğlu'na sundu. Vekil bu gelişme karşısında büyük bir şaşkınlık belirtisi göstermemişti. Papen, Berlin'e gönderdiği raporda, vekilin mayıs ayında yaptığı bir konuşma sırasında, Stalin'in uyguladığı Balkan politikasının giderek eski Rus çarlarının politikalarına benzediğini ve Rusya ile Almanya arasında bir çatışma çıkarsa, Türkiye'nin Almanya'dan yana olacağını belirttiğini anlatmıştı.

Papen'in raporuna göre, vekil daha da ileri giderek şöyle demişti: "Siz şimdiki Rusya rejimini alt ederseniz, insanlığa büyük bir hizmette bulunmuş olursunuz, çünkü bu girişiminiz sayesinde Bolşevizm ebediyyen zararsız hale gelmiş olacaktır. Üstelik bu zaferinizle İngiltere'nin ve ABD'nin bile takdirini kazanırsınız." [137] Saracoğlu, mayıs ayında da İngiltere ile görüşerek, ateşkes anlaşması yapılmasını ısrarla tavsiye etmiş ve Papen'e şunu söylemişti: "Eğer Almanya İngiltere ile bir anlaşmaya varmadan Rusya ile çatışacak olursa, bu savaş yıllarca sürecektir ve korkarım

135 Bkz. Rolf-Dieter Müller. "Unternehmen Barbarossa" *DAMALS. Das Magazin für Geschichte* 06/2011, www.damals.de/de/6/Heftarchiv.html.
136 Papen'den Ribbentrop'a, 13 Mayıs 1941, ADAP Seri D. Cilt XII, 1, Dok. 514.
137 A.e.g.

ki, bu savaşın neden olduğu yıkım ve tükenmişlik yüzünden, Avrupa'da Bolşevizm daha da hızla yayılacaktır."

Papen'in 22 Haziran 1941'de Berlin'e gönderdiği rapordan anlaşıldığına göre, kendisi artık İngiltere dostu Hariciye Vekili Saracaoğlu'nun görevden alınması için uğraşmaktan vazgeçmişti. Papen, raporuna şu sözlerle başlamıştır: "Türkiye büyük bir sevinç sarhoşluğu içinde! Saracoğlu arka arkaya gelen kutlamaları yanıtlamaktan yorulduğu için telefonunu kapattırmak zorunda kalmış... Hariciye vekili, bu haklı savaşın Almanya'ya ve bütün dünyaya barış getireceği inancında olduğunu belirtti. Ayrıca İngiltere büyükelçisine, birçok ülkeye vicdan borcu olan İngiltere hükümetinin bu savaştan vazgeçmesini, ABD hükümetine de bunu teklif etmesini söylemiş ve savaştan sonraki barış koşullarını zorlaştırmaması telkininde bulunmuş."[138] Eğer Papen vekilin sözlerini doğru aktardıysa, bu açıklamadan edinilecek izlenime göre, Bolşevizm karşıtı olan vekilin temel tutumu değişmişti. Muhtemelen birbirine karşı savaşmakta olan devletler hakkındaki fikirlerini gözden geçirip, kendini ona göre ayarlama gereğini duymuştu.

Papen, anılarında Saracoğlu'nu övmeye devam ediyor. SSCB topraklarına saldırı konusu konuşulurken, onun heyecanlanıp sesini yükselttiğini ve: "Bu bir savaş değil bir Haçlı Seferidir!" [139] dediğini anlatıyor. Bu sözlerle Saracoğlu, koyu Katolik olan Papen'in, Hıristiyan Avrupa halkını Bolşevizm felaketinden kurtarma amacını haklı bulduğunu ve onun duygularını paylaştığını da belirtmiş oluyordu.[140] Fakat Papen, beş yıl sonra Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesinde verdiği ifadede bunu doğrulamayıp tamamen farklı bir bakış açısını savunmuştur: "Ben, Rusya'ya karşı açılan savaşın hem Almanya'nın hem de tüm Avrupa devletlerinin çıkarları açısından ağır bir suç olduğu görüşündeydim" demiştir.[141]

Ama Türkiye Hariciye Vekili gibi, Başvekil Refik Saydam da "Üçüncü Reich"ın SSCB'ne karşı harekete geçmesini doğru bulmuştu. Papen'in

138 Papen'den Ribbentrop'a, 22 Haziran 1941, PAA AA R 29.777 (1228-32).
139 Papen, *Wahrheit*, s. 544.
140 Papen'in Gleiwitz Söylevi, 14 Ocak 1934, "Die christlichen Grundsätze im Dritten Reich," *Rhein-Main-Zeitung* 15 Ocak 1934.
141 Papen, 18 Haziran 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, a.e.g.

Ribbentrop'a gönderdiği raporda, Refik Saydam'ın, Türk-Alman dostluk anlaşmasını kutlamak amacıyla verdiği bir kahvaltı daveti sırasında, Führer'in Bolşevikleri ezme yolundaki kararının Türkiye hükümeti tarafından çok olumlu karşılandığını bildirmiştir.[142] Almanya'da eğitim gören ve yıllarca sağlık vekili olarak memleketine hizmet eden Dr. Refik Saydam, görüşlerini açıklarken hiç kuşkusuz Nazilere özgü ifade biçimini kullanmamışsa da "Alman Haçlı Şövalyesi von Papen" elbette ki bu haberi kendi zihniyetine ve konumuna yakışan sözlerle aktarmıştır.

Yeni imzalanan Türkiye-Almanya Dostluk Paktının içeriğine uygun olarak, her iki devletin ekonomik ilişkilerini daha yüksek bir düzeye getirmeye karar verilmişti. Almanya, Türkiye'nin ticaret ilişkilerinde gerek alıcı gerekse satıcı olarak işgal ettiği yeri, son zamanlarda İngiltere'ye terk etmek zorunda kalmıştı. 1941'in mayıs ayına kadar Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya'nın payı, savaş öncesindeki payının beşte birine düşmüştü. Alman savaş sanayii için çok önemli olan krom cevherinin Türkiye'den ithali 1940 başından beri durdurulmuştu. Fakat bundan böyle Sovyetler'den krom getirtmek mümkün olmayacağından, Rusya'daki krom madeni ocakları Almanya'nın eline geçinceye kadar, "Reich" için krom temin edilebilecek yeni bir kaynak bulmak gerekiyordu. Türkiye'nin Almanya ile yapacağı bir ekonomi anlaşmasının en önemli konusu, Almanya'dan harp malzemesi ve kredi teminiydi. Müzakereler oldukça hızlı bir seyir takip ettiğinden, bir ay zarfında anlaşmaya varıldı ve 9 Ekim 1941'de belgeler imzalandı.

Oysa Alman silah endüstrisi ve Alman Orduları Başkumandanlığı (OKW) bu anlaşmadan memnun kalmadı. Her şeyden evvel krom sevkiyatının hemen başlamayıp, ancak 1943'ten itibaren yapılabilecek olması büyük düş kırıklığına neden olmuştu. Bu durumun sebebi, Türk-Alman ekonomi anlaşması müzakerelerinin başlamasından hemen sonra, Türkiye'nin İngiltere'ye 1942'nin sonuna kadar krom cevheri sevkiyatı yapılacağına dair söz vermiş olmasıydı. Eğer Türkiye, Almanya'ya hemen krom göndermeye başlarsa, İngiltere ile yaptığı anlaşmayı bozmuş olacak ve suçlu duruma düşecekti. Öte yandan da Alman Orduları Başkomutanlığının görüşüne göre, "Reich"ın savaş sanayii kapasitesi, Türkiye'nin istediği savaş malzemesini

142 Papen'den Ribbentrop'a, 23 Haziran 1941, PAA AA R 29.777 (1228-32).

hazırlayıp göndermeye müsait değildi. Papen, Berlin'e yolladığı raporlarda, müzakerelere konu olan ekonomi anlaşmasının politika açısından önemini sürekli vurguluyordu. 1941'in eylül ayı sonunda Papen şöyle bir öneride bulundu: "Türkiye'yi mihver yandaşı olarak kazanabilmek için, krom sevkiyatı sözü verilmese de anlaşmayı bağlayın!"[143] Aslında krom sevkiyatı yapılmaması halinde bu anlaşmanın hiçbir değeri yoktu.

Papen'in, Türkiye'yi mihver devletlerine katılmaya teşvik etme amacında olduğunun başka bir delili de 1941'in ekim ayında Türk subaylarının savaş cephelerinde inceleme yapmalarını sağlamış olmasıdır. Bu projeyi gerçekleştirmesinin nedeni, Türk subaylarının "çağdaş savaş yöntemlerini kendi gözleriyle görmelerine" olanak tanımaktı. Türk askeri heyeti, başlarında "Papen'in savaş arkadaşı" Orgeneral Ali Fuad Erdem ile birlikte, Sofya, Bükreş ve kısa süre önce ele geçirilen Odessa üzerinden "Doğu Cephesi"nin güney bölgesine doğru yola çıktı. Papen'in önerisi üzerine Hitler, bu heyeti karargâhında kabul etti. Türk subayları ülkelerine geri döndüklerinde, cumhurreisine, hariciye ve harbiye vekillerine Alman ordularının Sovyetler Birliği topraklarındaki başarıları hakkında ayrıntılı bilgiler verdiler. Böylece Türkiye'nin mihvere yaklaşmasına zemin hazırlanmış oldu.

Berlin hükümeti, 1941'in yaz ve sonbahar ayları boyunca, Türkiye ile dostluk ve ekonomi anlaşmaları yaparak, ilişkilerini kısa sürede düzeltebilmişti. Papen'in Ankara'dan Berlin'e gönderdiği haberlere göre, Almanya'nın Bolşevizme karşı giriştiği savaşın Türkiye'de yarattığı olumlu etki, Ribbentrop'un ümitlenmesine neden olmuştu. Nitekim 1941'in kasım ayı ortasında Papen'e ayın 25. günü "Antikomintern Pakt"ın süresinin dolacağını bildirdi.[144] Bu duruma göre, uluslararası komünizme karşı mücadele etmek üzere "Reich" ile Japonya arasında 1936'nın kasım ayında imzalanmış olan ve bir yıl sonra İtalya'nın da katıldığı bu paktın uzatılması gerekiyordu. Ribbentrop, özel treninden Papen'e bir mesaj göndererek, Türkiye'ye bu pakta katılma önerisinde bulunulması konusundaki görüşünü sordu.

Papen, Ribbentrop'a hemen yanıt verdi: "Böyle bir teklif için vakit henüz çok erken. Bir tarım ülkesi olan Türkiye için Bolşevizm asla bir sorun

143 Papen'den Ribbentrop'a, 29 Eylül 1941, PAA AA R 29.778 (1233-37).
144 Ribbentrop'tan Papen'e, 11 Kasım 1941, a.e.g.

olmamıştır."[145] Papen, Türkiye'ye Antikomintern Paktına katılmayı önerecek yerde, "harekât süreci içinde mihver devletleri arasına alınmasının daha yararlı olacağını" bildirdi. Papen, fikirlerini açıklamaya şöyle devam etti: "Böylece Türkiye'nin olgunlaşması" ilerleyecek ve "işler kıvamına geldiğinde Türkiye hükümeti –kanımca– Antikominern Paktın yan yolu üzerinden amacına ulaşmayı seçmeyecektir." Elbette ki Türkiye'nin "olgunlaşması" sadece Alman ordusunun başarılarıyla sağlanamazdı, diplomatik yoldan da (yani Papen'in yardımıyla da) desteklenmesi gerekiyordu... Papen'in bu sözleri, Türkiye'nin tarafsız kalması için çaba sarfetmiş olduğu efsanesinin gerçekleri yansıtmadığını göstermektedir.

Papen, Ribbentrop'a yanıtını, "Elbetteki bu mesele hakkında kimse ile konuşmamak gerekir." sözleriyle bitirmişti. Böylece Ribbentrop'un telgrafındaki imalı ifadeye, "Bu konu ve bu telgraf hakkında büyükelçilikteki ya da dışındaki kişilerin hiçbiriyle –gizlilik kaydıyla da olsa– konuşmamanızı önemle bildiririm!" sözlerine karşılık vermek istemiş olmalı.[146] Papen, daha önce de Ribbentrop'un bazı meselelerde nasıl davranması gerektiğine dair benzer uyarılarına hedef olmuştu, ama bu gibi sözlerden ötürü hiçbir zaman alınmamış, hatta elçilik görevini yerine getirdiği sürece amiri tarafından sık sık eleştirilmesini ve azarlanmasını bile umursamamıştı.

Papen için önemli olan, kendisiyle denk düzeyde olan kişilerle görüşmekti. Ankara'da bu olanağa sahipti. Nitekim 1941'in sonunda Türkiye cumhurreisini bir kez daha makamında ziyaret etti ve Berlin'den aldığı talimat üzerine İsmet İnönü'ye Weimar'da yayınlanmış olan Goethe Külliyatını sundu. İnönü ve Papen, iki eski asker olarak, Alman orduları Başkumandanı Walter von Brauschitsch'in Hitler tarafından görevden alınması olayını konuştular ve bu konudaki görüşlerini paylaştılar. Papen, daha sonra amirine gönderdiği raporda, İnönü'nün çok deneyimli bir asker olduğunu ve "Doğu cephesindeki zor durumun üstesinden gelmenin herkesin harcı olmadığını çok iyi bildiğini" söylediğini anlattı. "İnönü, Türk halkının Alman halkına büyük yakınlık duyduğunu ve Alman ordularının eşsiz başarılarını takdir ettiğini, bu gerilimli dönemlerin kısa zamanda atlatılacağını umduğu-

145 Papen'den Ribbentrop'a, 12 Kasım 1941, a.e.g.
146 Ribbentrop'tan Papen'e, 11 Kasım 1941, a.e.g.

nu belirtti" diyerek cumhurreisi ile sohbeti hakkında bilgi verdi. Tabii büyükelçiye de cumhurreisinin sözlerini doğrulamak düşmüştü.[147]

Von Papen'e Suikast

1941'in sonu ile 1942'inin başı arasındaki aylarda Sovyetler, Alman ordularını zor duruma düşürmeye başladılar. Sovyetlerden kaynaklanan sorunlar cephe gerisinde de kendini gösterdi: 24 Şubat 1942'de Ankara'da Almanya Büyükelçisi von Papen'e karşı bir suikast girişiminde bulunuldu. Bu olay Türkiye hükümetine de zor günler yaşattı. O gün, sabah saat on dolaylarında von Papen ve eşi, kentin merkezindeki Atatürk Bulvarı'nda yürürlerken, birdenbire yakınlarında bir bomba patlamış ve her ikisi de yere yıkılmıştı. Papen, etrafta hiç kimse görünmediğinden bir mayına bastığını sanmıştı... Büyük bir talih eseri olarak bu patlama Papen çiftine önemli bir zarar vermemiş, sadece Franz von Papen'in kulak zarı zedelenmişti. Ama suikastin faili bombayı çok erken ateşlediğinden tamamen parçalanmıştı. Türk polisinin, suikasti hazırlayanları bulmak için takip ettiği izler, sonunda İstanbul'daki Sovyet konsolosluğuna kadar ulaştı. Sovyet ticaret heyetinin bir üyesi ile Makedonya'dan Türkiye'ye göçmen olarak gelip Türkiye vatandaşlığını alan iki kişinin bu suikastten sorumlu oldukları saptanmıştı. Bunun üzerine Türkiye hükümeti Sovyet temsilciliğine bir ültimatom yollayarak, kuşkulu bulunan bir konsolosluk görevlisinin teslim edilmesini istedi. 1942'nin nisan ayı başında da bu kişilere dava açıldı.

Sovyet basını duruşmalar başlamadan önce bu suikaste ilişkin büyük bir kampanya başlatıp, suikasti Sovyet yönetiminin düzenlediği iddiasını reddetti. Hatta bu suikastin Almanlar tarafından, Türkiye'ye dış politikası konusunda baskı yapmak için planlanmış olduğu bile iddia edildi. Eğer bu suikast başarılı olsaydı, Hitler'in Türkiye'yi itham edeceği ve bu olayın telafisi için bazı taleplerde bulunacağı ileri sürüldü. İddiaya göre Türkiye, İngiltere ile yaptığı anlaşmalardaki yükümlülükleri nedeniyle, İngiltere'nin bazı taleplerini yerine getirmek zorunda kaldığından, Almanya ile arası açılacak ve böylece "Reich" ordularının Türkiye'ye girmesi için bir sebep yaratılmış olacaktı. Bundan sonra da Türk birlik-

147 Papen'den Ribbentrop'a, 22 Aralık 1941, a.e.g.

lerinin desteğiyle Alman orduları, Sovyetler Birliği'nin güney bölgelerine saldıracaklardı.

Sovyet basınının Nazi yönetimine atfettiği bu suikast planı, aslında tamamen Sovyetlerin amaçlarına uygundu... Ama elbette suikast sonucunda doğacak durum hakkındaki beklentiler farklıydı. Gerçek senaryo muhtemelen şöyleydi: Suikast başarılı olsaydı, "Reich" Türkiye'ye bir ultimatom çekecek ve bazı taleplerde bulunacaktı. Türkiye bunları büyük bir olasılıkla reddetmek zorunda kalacaktı. Bunun üzerine Türkiye, Almanya'dan gelebilecek saldırılara karşı korunabilmek için, İngiltere'ye ve Rusya'ya başvuracak ve yardım isteyecekti, dolayısıyla da Türkiye tarafsızlığından vazgeçip müttefiklerden yana olmak zorunda kalacaktı. Böylece Alman birliklerinin bir kısmı Türkiye'ye yöneltilecekti. Sonuç olarak, Almanların baharda Sovyet cephesine karşı planladıkları büyük taarruz, vuruş gücünü büyük ölçüde yitirecekti.

Berlindekiler, bu suikast olayını planlayıp hazırlayan iki kişiyi saptadılar. Olayın gerçekleştiği gün Ribbentrop Ankara'ya bir telgraf çekti: "Sevgili Bay von Papen, müjde! Suikasti tasarlayanların İngiliz Gizli Servisi ve Bolşevikler olduğu saptandı! Lütfen tahkikatın sürdürülmesi ve güvenliğinizin korunması konusunda ısrar ediniz!"[148] "Führer" de Papen'e bir telgraf çekerek üzüntüsünü bildirdi. Papen elbette ki Hitler'in kendisine gösterdiği bu ilgiyi bir iftihar vesilesi olarak değerlendirmekte gecikmedi ve "Führer"in kendisine, suikastten sağ salim kurtulmuş olmasından ötürü memnuniyetini belirten samimi bir telgraf gönderdiğini herkese anlattı.[149] Aslında Papen'in ilk tahminine göre bu suikasti tasarlayıp gerçekleştirenler kendisini "saf dışı bırakmak isteyen" Gestapo'ydu ama sonunda onun da kuşkuları Sovyetler'e yöneldi. "Benim siyasette izlediğim yol, ne olursa olsun, Türkiye'nin tarafsız kalmasını sağlamaktı. Bu da Rusların başlıca emelini –yani Boğazları ele geçirmelerini– engelliyordu. Bu emellerine ulaşabilmek için beni ortadan kaldırmaya karar verdiler!" [150]

Von Papen, hatıratında bu suikast olayına üç sayfa ayırıp bütün ayrıntılarını dramatik bir üslupla anlatmıştır. Böylece okurlarına, özellikle de eski "silah arkadaşlarına," siyaset sahnesinde rol alanlar için hayati teh-

148 Ribbentrop'tan Papen'e, 24 Şubat 1942, Papen Arşivi R 29.779 (1238-1241) Cilt 5.
149 Kroll, *Lebenserinnerungen*, s. 139.
150 Papen, *Wahrheit*, s. 552.

Resim 10. Şükrü Saracoğlu

likenin yalnız cephede değil, cephe gerisinde de var olduğunu açıklamak istemiş olsa gerek ...Von Papen, kendisinin cephede savaşarak vatana hizmet görevini yerine getirecek yerde, 1939 ilkbaharında, ortalığın daha sakin olduğu sanılan Ankara'daki büyükelçilik görevine atanmayı yeğlemesinin, can derdine düşmüş olmasından kaynaklanmadığını kanıtlamaya çalışıyordu besbelli... Papen'in kendi ifadesine göre güçlü Sovyet yönetimi, onu diplomatların savaştığı cepheden uzaklaştırmak ve (sözde) ısrarla savunduğu, ama aslında hiç de umursamadığı Türkiye'nin tarafsızlık politikasını desteklemesine son verdirip, "Reich"ı zor duruma düşürmeyi amaçlıyordu ve bu uğurda her çareye başvurmakta kararlıydı. Papen'in, kendisinin "Reich" için vazgeçilmez bir kişi olduğu ve güçler savaşında önemli bir rol oynadığı düşüncesi kuşkusuz onun maneviyatını yükseltiyorsa da aslında abartılı bir hayalden ibaretti.

Sovyet basınının Türkiye hükümetine karşı haftalarca devam eden saldırılarının dava süreci üzerinde bir etkisi olmadı. İki buçuk ay sonra karara varıldı ve Sovyet kökenli davalılar yirmi yıl, Türk uyruklular ise on yıl hapis cezasına mahkûm edildiler. Suçluların hapis cezasının indirilmesi için açılan bir temyiz davasına karşın, Türkiye yönetimi Sovyetlerin talepleri karşısında direncini korudu. Ancak 1944'ün ağustos ayı başında, "Reich" ile ilişkiler kesilince, her iki Rus tutuklu zamanından evvel serbest bırakıldı. Suikastten sonra, Papen'in görevi nedeniyle görüştüğü kişiler ve Türk dostları, kendisine olaydan dolayı üzüntülerini bildirdiler ve ona yakın ilgi gösterdiler. Papen, suikastten tam bir yıl sonra, bu olayı zarar görmeden atlatmış olmasını kutlamak amacıyla verdiği bir ziyafete başvekilliğe terfi etmiş olan Şükrü Saracoğlu'nu da davet etti. Papen, bu davet hakkında Ribbentrop'a gönderdiği raporda, suikast sonrasında kendisine gösterilen yakın ilgiden ötürü teşekkürlerini bildirmek amacıyla, başvekile altın bir sigara tabakası armağan ettiğini de bildirdi.

Suikastten sonra Büyükelçi Franz von Papen, geçirdiği sarsıntıyı atlatmak için bir süre dinlenmek istediyse de buna fırsat bulamadı. Ribbentrop, daha suikastin gerçekleştiği gün kendisine iki hafta zarfında mutlaka Berlin'e gelmesi gerektiğini bildirdi. Müzakere edilecek olan konuların başında Turancılık ideolojisi geliyordu. Bunun Kafkasya ve Orta Asya yönüne doğru uzanan bir propaganda etkinliği aracı olarak Türkiye'de kullanılma olanağının bulunup bulunmadığının araştırılması düşünülüyordu.[151] Papen ve Ribbentrop bunu bir yıl önce de konuşmuşlardı. Türkiye'de sık sık alevnen Turancılık ideolojisini kullanarak SSCB topraklarında yaşayan Türk kökenli insanları etki altına almanın yolları araştırılacaktı.

Turancılık ideolojisine başvurma fikri Ankara'daki büyükelçiden gelmişti. Papen, 1941'in temmuz ayında dışişleri bakanlığına gönderdiği bir yazıda "Almanya'nın Rusya'da kazandığı başarıların, Türkiye'deki Turancılık hareketini de geliştirdiğine işaret etmişti.[152] Bu haberden birkaç ay önce Fuschl Sarayında kalmakta olan Ribbentrop, Papen'e bir yazı göndermiş ve Türkiye'de kendi tahminine göre belli bazı merkezlerce yönetilen Almanya karşıtı basın kampanyasından ötürü çok huzursuz olduğunu belirtmişti.[153] Bu bağlamda, Türkiye hükümetinin –muhtemelen İngiltere tarafından satın alınmış olan– medyaya karşı doğrudan doğruya etkili olabilecek girişimlerde bulunmasını istemiş, gerektiğinde kendisinin de bu amaç için birkaç milyon değerinde dövizi kendisine teslim edebileceğini bildirmiştir. Ribbentrop, Papen'den en kısa zamanda bu konudaki görüşünü ve önerilerini açıklamasını rica etmişti.

Papen bu yazıya hemen yanıt verdi ve söz konusu meselede ilgili yerlere hemen protestosunu ilettiğini, bu tür haberleri yayınlayan gazetenin yasaklanmasını sağladığını bildirdi.[154] Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, Almanya dostu olduğundan bu konuda Papen'e destek olmuştu. Almanya'da öğrenim görmüş olması nedeniyle, Almanya taraftarı olan

151 Ribbentrop'tan Papen'e, 24 Şubat 1942, a.e.g.

152 Ankara Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına, Siyasi Rapor 25 Temmuz 1941, A 2756/41, Papen Arşivi R 29.777(1228-32).

153 Ribbentrop'tan Papen'e, 9 Mart1941, PAA AA R 29.776.

154 Papen'den Ribbentrop'a, 10 Mart1941, a.e.g.

Selim Sarper'in görevi hükümeti eleştiren gazetelerin yayınını yasaklamak veya bu tür gazetelere el konmasını sağlamak, yayından önce ve sonra yazıları sansürden geçirmekti. Papen, bu konuda Almanya'ya gönderdiği yazıya kendi görüşünü de eklemişti: "Türkiye hükümeti ile aramızdaki ilişkiler daha olumlu bir safhaya girdiğinde, bizim de yoğun bir basın kampanyasına girişmemizin zamanı gelmiş olacaktır."

18 Haziran 1941 tarihli Dostluk Anlaşmasının, Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin düzelmesine önemli bir katkısı olmuştu. Anlaşmayı imzalayan kişiler daha o gün, ülkelerinin basın ve yayın araçlarının (gazete, dergi, radyo) programlarında, her iki ülke arasındaki dostluk ve güven bağlarını dikkate alacaklarını bildirmişlerdi. Nitekim Alman ordularının Sovyetler Birliği topraklarına girmesinden kısa süre sonra Türkiye'nin yetkili makamlarının etkisiyle, Türk basınında Almanya'nın politikasını ve askeri girişimini fikren destekleyen haberler yayınlandı. Ne var ki, Ribbentrop'un bakış açısına göre, 1942 başlarında Türkiye'deki medya faaliyeti henüz anlaşmayı gerçekleştiren devletlerin bakış açılarını yeterince etkili bir biçimde yansıtmıyordu. Bu nedenle "Reich"ı destekleyen propaganda faaliyetine ihtiyaç vardı.

1942'nin şubat ayı başında Ribbentrop'un özel treninden Papen'e, Berlin'de yapılması tasarlanan toplantıya hazırlık olarak, gelecekte Türkiye'deki propaganda faaliyetlerinin konularına ilişkin bir katalog gönderildi.[155] Türkiye'ye telkin edilecek olan fikir, Almanya'nın tasarladığı "yeni Avrupa düzeni" bünyesi içinde Türkiye'nin de ekonomi alanında önemli bir ortak olarak yerini alacağı güvencesinin verilmesiydi. Zaten Türkiye'de üretilen malların tümü Avrupa'nın ihtiyacı olan ürünlerdi. Türkiye'ye sürekli hatırlatılması gereken bir konu da Türkiye'nin Avrupa'ya mensup olduğu varsayılan bir devlet gücü olarak, Avrupa'nın çıkarlarını gözetmesi zorunluğudur. Vurgulanması gereken bir madde de Almanya'nın, Türkiye'nin ulusal devrim hareketini ve Boğazların koruyucusu olarak Avrupa'daki önemli yerini korumasını desteklediğini bildirmekti. "Reich," Avrupa ile birlikte Türkiye'yi de Rusya'nın yüzyıllardan beri süregelen baskısından kurtarmayı amaçlamaktadır. Türkiye, eğer çıkarlarına olumlu etkisi olacağı kanısına

155 Ribbentrop'tan Papen'e, 5 Şubat 1942, Papen Arşivi R 29.779 (1238-1241) Cilt 5.

ulaşırsa, istediği zaman "yeni Avrupa düzeni" tasarısına katılabilecektir. Ribbentrop, katalogda sözü edilen bu son maddenin, Papen'in önerisi üzerine konduğunu ve bununla mihver devletlerinin çabalarına Türkiye'nin de katılmasının sağlanacağını belirtmektedir.

Papen, 1942'nin nisan ayı başında Berlin'de yaptığı konuşmalarla Ribbentrop'a ve devletin propaganda bakanlığının temsilcilerine, Türkiye'deki propaganda faaliyetlerinin sınırları konusunda bilgi vermişti. Bildirdiğine göre, Türk basını ayrı ayrı kısa haberler yaymak için uygun olmakla beraber, belli bir hedefe yönelik uzun süreli propaganda etkinliklerine müsait değildi. Türkiye'nin 18 milyon dolaylarında olan nüfusunun ancak dörtte biri okuma biliyordu. Bu nedenle en önemli gazetelerin baskı sayısı 4.000-20.000'i aşmıyordu.[156] Buna karşın karikatür dergileri Türkiye'de daha çok ilgi görüyordu. Bundan ötürü de vasat bir Türk okurunun karikatür ve mizah dergileri yoluyla daha kolay etki altına alınabileceği belliydi. Demek ki bundan böyle "Reich"ın propaganda etkinliklerinin verimli olması için, *Akbaba* ve *Karikatür* dergilerinde, Almanya'nın Nazi organı *Der Stürmer* dergisindeki Yahudi karikatürlerinin yayınlanmasında yarar vardı. Ayrıca propaganda amaçlı makaleler için oldukça büyük çaba harcamak gerekiyordu. Alman firmalarının da gazetelere ilan vererek veya para ödeyerek propaganda faaliyetlerini desteklemeleri gerekiyordu.

Ribbentrop'un emrinde, propaganda harcamalarına ayrılmış zengin bir fon vardı. Bu nedenle von Papen ve yardımcıları, gazete ve dergi yayıncılarına armağanlar vererek, yemek davetleri, film gösterileri düzenleyerek, seyahat ve gezi programları teklif ederek, ya da doğrudan maddi destekte bulunarak, kendi çıkarlarına hizmet etmelerini sağlayabiliyorlardı. Üstelik Papen'in eski silah arkadaşları olan birçok emekli subayın, savaşın başladığı tarihten beri basın ve yayın işleriyle meşgul olmaları, büyükelçinin bu konudaki faaliyetini kolaylaştırıyordu. Ayrıca Lufthansa, IG-Farben veya Orientbank gibi Alman firmaları da büyükelçiliğe destek oluyorlardı. Bu firmalar, işlerine gelmediği zaman ilan vermekten vazgeçeceklerini bildirmekle, bazı Türk gazetelerini maddi bakımdan

156 Bkz. Berna Pekesen, *Zwischen Sympathie und Eigennutz. NS-Propaganda und die türkische Presse im Zweiten Weltkrieg*, Berlin 2014, s. 23.

zor durumda bırakabilirlerdi. Bu konuda çok önemli bir ayrıntı da Türkiye'nin kâğıt temini bakımından büyük ölçüde Almanya'ya bağımlı olmasıydı. Ne var ki, yazılı propaganda sadece Türkiye halkının eğitimli üst düzey kesimine ulaşabiliyordu.

Berlin'deki politikacıların görüşüne göre, daha geniş bir halk topluluğuna erişebilmenin en doğru yolu Türkiye radyosuydu. Bu nedenle izlenecek stratejiyi saptamak için, Berlin'de yapılan toplantıdan sonra, Ankara'daki büyükelçiliğe bir radyo yayın ataşesi atandı. Fakat radyodan yayınlanan Alman programları Türkiye'de fazla ilgi görmedi. Papen, bunun nedenini Ribbentrop'a şu sözlerle açıkladı: "Yabancıların yaptığı yayınlar Türkiye hükümeti tarafından olumlu karşılanmıyor ve Türk halkı sürekli Türk haberlerini izlemeye teşvik ediliyor."[157] Ayrıca Anadolu ahalisinin radyo haberlerine fazla ilgi göstermediğini, üstelik de her evde radyo cihazının bulunmadığını ve polis teşkilatının, kahvehanelerde ve meydanlarda sadece Türk yayınlarının dinlenmesine izin verdiğini açıklamalarına ekledi. Bu saptamalardan sonra Papen şu kararı verdi: Bundan böyle propaganda etkinlikleri için Anadolu Ajansı etki altına alınmalıydı, çünkü Türk ajansının verdiği haberler ülkenin en ücra köşesine kadar iletilebildiğinden, sadece bu yolla etkin bir propaganda yapılabilirdi.

Ama Anadolu Ajansını etki altına almak hiç de kolay değildi. Goebbels'in yönetimi altındaki Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığının emrindeki Alman haber ajansı Deutsches Nachrichtenbüro (DNB) doğrudan doğruya Berlin'e bağlıydı ve İstanbul'daki şubesi üzerinden Anadolu Ajansı ile sürekli bağlantı kurabiliyordu. Anadolu Ajansı da 1942'nin başından beri başvekilliğin denetimi altındaydı. Türk medya araçlarının tümü 1940'tan itibaren dış ülkeler hakkındaki haberleri yalnız Anadolu Ajansı yoluyla öğrenmek zorundaydılar. "Reich"ın temsilcilerinin görüşüne göre, bu ajansın seçtiği haberler daha çok müttefiklerden yanaydı. Çünkü Anadolu Ajansı hisselerinin bir kısmı DNB'ye aitken, bir kısmı da Reuters'a aitti ve savaş başladıktan sonra ABD ve 1942'nin sonunda da United Press devreye girmişti. Reuters, Anadolu Ajansı hisselerinin yüzde 60'ına sahipti ve bundan ötürü de ajansa baskı yapabiliyordu. Buna karşılık DNB, ajans hisselerinin sadece yüzde 25'ine sahipti. Bu nedenle Almanya

157 Papen'den Ribbentrop'a, 16 Mayıs 1942, Papen Arşivi R 29 779.

büyükelçiliği ve İstanbul'da bulunan DNB temsilciliği ile Berlin'deki merkez bürosu, yayınlanan haberlerde taraf tutulduğu iddiasıyla Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesine ve başvekilliğe şikâyette bulunmak ve DNB haberlerine ağırlık verilmesi için baskı yapmak zorunda kalıyorlardı.

Daha önce de bildirildiği gibi, Papen 1942'nin mayıs ayında Anadolu Ajansında görevli olan Yahudi kökenli "baş suçluların" işten atılmalarını sağlamıştı. Ama Türkiye'nin 1942'de savaş nedeniyle geçirmekte olduğu ekonomik krizi yaratanların "aslında Yahudiler olduğu" henüz açıklanmamış ve propaganda malzemesi olarak kullanılmamıştı. Türkiye Cumhurreisi İsmet İnönü, 1942'nin ekim ayı sonunda Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sırasında yaptığı konuşmada Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomi krizinden söz etmişse de "bunda Yahudilerin etkisi var" diye bir açıklama yapmamıştı. O halde bu konunun üstüne gitmek gerekiyordu!...

Nitekim Papen, kasım ayı başında Berlin'e, "Türkiye'deki ekonomik krizin, Anglo-Amerikan-Bolşevik grubun gizli entrikaları sonucu meydana geldiği yolunda propaganda yapmayı" önerdi.[158] Söz konusu teşkilatın Türkiye'nin tarafsızlık politikasını kınadığını ve "ele geçirilmesi mümkün olan her türlü gıda maddesini Anglo-Amerikan ajanlar ve onların Yahudi yardakçıları tarafından spekülatif amaçlarla satın aldırdığını" iddia ederek bu haberin yayılmasını sağladı. Söz konusu iddiaya göre, onların amacı, gıda maddelerinin kısıtlanmasıyla fiyatların yükselmesine neden olmak, halkta bu zor durumdan ötürü hoşnutsuzluk yaratmak ve ülkede huzursuzluk çıkarmaktı. Papen'in açıklamalarına göre, Yahudiler Amerikalılarla ortak olup, Bolşevik ajanların da yardımından faydalanarak, Türkiye'de "istifçilik" ve "ihtikâr" yoluyla "vurgunculuk" yapıyorlardı...

Ribbentrop'un propaganda uzmanı Karl Megerle, Papen'in önerisini pek uygun bulmadı.[159] Ribbetrop'un talimatıyla, Megerle, 1942'nin sonlarına doğru, bakana tahsis edilmiş olan 1650 numaralı özel trenden Papen ile irtibata geçerek, kendisinin "Yahudi sorunu"na ilişkin farklı bir yorumunu" bildirdi. Megerle, kamuoyunun dikkatini Yahudilere karşı uygulanan zulümden uzaklaştırmak ve başka tarafa yönlendirmek gerektiği

158 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 4 Kasım 1942, PAA AA R 29781.
159 Megerle'den Papen'e, 31 Aralık 1942, a.e.g.

görüşündeydi. Megerle, Papen'e, "acaba bizim görevlilerimiz, Ermeni meselesinin bir çeşit "fısıltı propagandası" yoluyla yayılmasını sağlasalar, bunun bize yararı olabilir mi?" diye sordu. "Örneğin yurtdışına şöyle bir telkinde bulunulabilir: Türkiye nasıl bir zamanlar kendi can düşmanına karşı tedbir almak zorunda kaldıysa, şimdi de Almanya Yahudi tehlikesine karşı kendini korumak zorundadır." Megerle bu konudaki fikirlerini şöyle açıkladı: "Günümüzde dünya kamuoyu Ermeni sorununu içine sindirmiş olduğuna göre, bir süre sonra Yahudi sorununun çözümleniş biçimini de kabul edecektir. Ayrıca İngiltere'nin 1922'ye kadar Ermeni meselesi yüzünden Türkiye'ye karşı kışkırtıcı bir propaganda yürüttüğüne de işaret edilebilir. Dolayısıyla bize karşı Anglo-Amerikan ve Bolşevik kışkırtmalarının sadece siyasi oportünizm olduğu ve insancıllıkla hiç ilgisi bulunmadığı ileri sürülebilir."

Ribbentrop'un özel treninde bulunan görevlilerin kanaatine göre, Ribbentrop'un "ilgiyi başka tarafa yöneltme" önerisini Papen'in nasıl bulduğunu öğrenmek istemesinin nedeni, Türkiye'deki büyükelçinin, böyle bir propagandanın Türk halkında nasıl bir tepki uyandıracağını en öngörebilecek kişi olduğu düşüncesiydi. Papen'in buna verdiği yanıta dair bir belge bulunmamaktadır. Papen'e göre Ermeni meselesi çok hassas bir konuydu. Osmanlı hükümetinin 1915'in mayıs ayında çıkardığı "tehcir kanunu" nedeniyle yüzbinlerce Ermeni'nin yerlerinden yurtlarından kovulduklarını ve bu insanların birçoğunun Halep'e ulaşabilmek için aşılması zor dağlardan geçerken yolda can verdiklerini fısıltı propagandasıyla hatırlatmaya kalkışmak çok tehlikeli olabilirdi.

Papen, eski silah arkadaşları olarak gördüğü Türklere karşı Kaiser Wilhelm dönemindeki resmi tutumu temsil etmeyi yeğlemişti. Dolayısıyla da Ermenilerin savaş koşulları nedeniyle göç etmeye zorlanmış olmalarının ve göç yolunda birçoklarının ölmesinin bir soykırım sayılamayacağı kanısındaydı. Böylece Papen'in Ermeni meselesi hakkındaki görüşü, Türkiye'nin seçkin insanlarının görüşleriyle bağdaşmaktaydı. Fakat Türk vatandaşlarıyla yaptığı konuşmalar sırasında önemli bir noktaya da dikkat etmesi gerekiyordu: Türkler, Almanya'da "Yahudi sorununu çözme" girişimlerinin yani Yahudileri ülkeden kovmak, Yahudilere ait dükkânlardan alışveriş yapılmasını önlemek, Yahudileri tutuklamak ve toplama kampla-

rına kapatmak gibi girişimlerin savaştan altı yıl önce başlamış olduğunu çok iyi biliyorlardı. Ayrıca Alman Yahudileri, Nazi rejimine karşı Almanya topraklarında silahlı mücadele yapmıyorlardı. Sığınmacı olarak gittikleri Müttefik devletlerinin ordularına katılarak soylarını ortadan kaldırmak isteyen düşmanlarına karşı savaşıyorlardı.

20 Ocak 1942'de yapılan Wannsee Konferansında varılan kararlara göre, "Yahudi sorunu"na ve bu sorunun "nihai" çözümüne dışişleri bakanlığında da giderek daha büyük önem verilmekteydi. 1943'ün yaz aylarında Juden Ausschuss (Yahudi Komisyonu) adı altında Yahudi meselesiyle uğraşmakla görevlendirilen bir heyet kuruldu ve zamanla geliştirilip, Antijüdische Auslandsorganisation (Yahudi Karşıtı Yurtdışı Organizasyonu) adı altında, Almanya dışındaki ülkelerde de Yahudi karşıtı faaliyet gösteren bir kuruluş haline getirildi. Kuruluşun görevi, Almanya dışındaki ülkelerde Yahudi karşıtı propagandayı teşvik etmekti. Bu kuruluş, Himmler yönetimindeki Reichssicherheitshauptamt (RSHA, Reich Güvenliği Genel Müdürlüğü) ve Einsatzstab Reichsleiter (Uygulama Heyeti Başkanı) Alfred Rosenberg ile birlikte çalışıyordu. Ankara'da bir firmanın temsilcisi olan Konrad Posemann, aynı zamanda Rosenberg Dairesine de vekâlet ediyordu. RSHA her ne kadar Türkiye'deki büyükelçiliğe bir "Ari ırk danışmanı" atamadıysa da büyükelçilik görevlileri Yahudi karşıtı propaganda faaliyetlerinde Posemann ile sıkı bir işbirliği yürütüyorlardı. Posemann, Ankara'daki büyükelçiliğin yazı işleri görevlisiydi ve dolayısıyla da diplomatik pasaporta sahipti. 1944'ün mart ayında Almanya'da Riesengebirge'deki Krumhübel'de düzenlenecek, Yahudi meselesiyle ilgili görevlilerin ve Ari ırk danışmanlarının çalışma toplantısına Posemann da davet edildi.[160] Posemann, 1944'ün nisan ayı başında, eşsiz güzellikteki doğal ortamda bulunan Krumhübel'de, Almanya dışındaki ülkelerde Yahudi meselesiyle ilgili konular üzerinde çalışmakla görevli on bir kişiyle buluştu ve bu toplantı iki gün sürdü. Toplantıyı, Alman dışişleri bakanlığına bağlı olan Antijüdische Auslandsaktion Başkanı Rudolf Schleier yönetiyordu. Schleier'in iş arkadaşı Prof. Dr. Franz Alfred Six toplantının açılış konuşmasını yaptı.

160 Dışişleri Bakanlığına an Botschaft Ankara, 17. und 26 Şubat 1944 Şu sitede: https://Poliakov/Wulf, Das Dritte Reich und seine Diener, Wiesbaden 1989, s. 158.

Prof. Dr. Six, SS teşkilatının üst düzey yöneticilerinden olup aynı zamanda dışişleri bakanlığının kültür politikası bölümüne bağlı "üst düzey elçi" sıfatına sahipti. Onun görüşüne göre, Doğudaki Yahudi halkının fiziksel olarak ortadan kaldırılmasıyla, Yahudi ırkının biyolojik bakımdan yedeklenmesi de önlenecek ve yalnız Almanya'da değil, bütün ülkelerde Yahudi meselesi çözümlenmiş olacaktı. Dışişleri bakanlığının Yahudi meselesi uzmanı ve büyükelçilik danışmanı Eberhard von Thadden'in yaptığı konuşma, "Avrupa'da Yahudi politikasının ve Yahudilerin ortadan kaldırılması için alınan önlemlerin durumu" konusu üzerineydi.

Ankara'dan gelen Konrad Posemann da toplantıda söz aldı ve Türkiye'de yapılan propaganda faaliyeti hakkında bilgi verdi.[161] Türkiye'de mizah ve karikatür dergileri dışında Yahudiler aleyhinde hiçbir neşriyata rastlanmadığını da belirtti. Toplantıya katılanlar bunu yadırgadılarsa da, hemen sonra Posemann, uluslararası Yahudi egemenliğinin büyük bir tehlike teşkil ettiğinin, Türkiye'de ancak yakın zamanlarda farkına varıldığını ve buna dair bazı belirtilerin göze çarptığını açıklayınca herkes biraz rahatladı... Posemann, *Protokolle der Weisen von Zion* (*Yahudi tarihi ve siyon önderlerinin protokolleri*) adlı eserin ve Henry Ford'un *Beynelmilel Yahudi* adlı kitabının Türkçeye çevrilmesinden sonra ilk tepkilerin kendini göstermeye başladığını da belirtti. Posemann, kitapların dağıtımının ve geniş bir alana yayılmasının büyükelçilik tarafından sağlandığını da açıkladı. Toplantı hakkında hazırlanan bir tutanakla, Posemann'ın ve diğer katılımcıların konuşmaları kayda geçirildi. Toplantıya katılan kişilerin bağlı oldukları elçiliklere, bu meyanda da Franz von Papen'e bu toplantıların sonuçları bildirildi. Söz konusu yazıların başlıkları şöyleydi: "Führer'in 55. doğum günü olan 20 Nisan 1944'te yapılan toplantının sonuçları."[162]

Papen Krumhübel'de düzenlenen bu toplantıdan iki yıl sonra, "Yahudi meselesi uzmanları ve Arileştirme danışmanlarının çalışma raporlarını" çok farklı bir bakış açısından yorumlayacaktır.[163]

Nürnberg Mahkemesindeki İngiliz Savcı Sir David Maxwell-Fyfe, "Konrad Posemann, büyükelçiliğin bir görevlisi miydi?" diye sorunca, Papen

161 A.e.g., s. 166.
162 A.e.g., s. 159vd.
163 Papen, 19 Haziran 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, a.e.g.

"Hayır" diye yanıt verdi ve Posemann'ın, Ankara'da bir dükkân açmış olan Alman kökenli bir kitap satıcısı olduğunu söyledi. *Yahudi tarihi ve siyon önderlerinin protokolleri* adlı kitabın özgün bir eser olup olmadığı sorusuna da olumsuz yanıt verdi. Papen, "Bu kitapçığın satılmasını büyükelçilik neden teşvik etti?" sorusunu yanıtlayabilmek için çok eski günlere geri dönmek ve ayrıntılara girmek zorunda kaldı. Büyükelçilikte, dışişleri bakanlığının düzenlediği bu toplantıya katılacak bir "Yahudi meselesi uzmanı"nın bulunmadığını ve kendisinin de büyükelçilikte böyle bir görevliyi çalıştırmayı reddettiğini bildirdi. Posemann'a bu görevin NSDAP tarafından verildiğinin ve bu kitapçığın büyükelçilik tarafından dağıtıldığının sanılmasının bir yanılgı olduğunu söyledi. "Bu kitapçıkların hâlâ Ankara'daki büyükelçilik binasının bodrumunda saklandığını bugün bile saptayabilirsiniz" dedi.

Sir David, Papen'in bu oldukça iddialı ama aynı zamanda gerçekleştirilmesi zor teklifini elbette ki dikkate almadı. Zaten Almanya çıkarlarını temsil eden İsviçre, Almanya-Türkiye ilişkilerinin kesildiği 1944'ün ağustos ayı başında bütün propaganda malzemesini imha etmişti. Nürnberg Mahkemesi savcısının ısrarlı soruları üzerine Papen, Posemann'ın verdiği ve Krumhübel toplantısı tutanağında da yer alan bilgilerin yanlış olduğunu açıkladı. Sorgulamanın devamında, tutanakta sözü edilen, dışişleri bakanlığı tarafından görevlendirilmiş "Yahudi meselesi uzmanı"nın, "Misyon temsilcilerine ricalar" başlıklı bölümün yalan olup olmadığı Papen'e sorulmadı. Oysa Von Thadden, söz konusu temsilcilere şu tembihte bulunmuştu: "Yahudi karşıtı propaganda kisvesi altında Almanya'nın Yahudi soyunu ortadan kaldırma girişimlerine karşı çıkma ya da bu girişimleri zorlaştırma eğiliminde olan kişi ve kuruluşları engellemek gerek!" Ayrıca büyükelçiliklerdeki temsilcilerin "bulundukları ülkenin halkına, Yahudi soyundan kişilerin yok edilmesi için alınan önlemleri anlayışla karşılamaları ve kabullenmeleri için hazırlayıcı telkinlerde bulunmalarını" rica etmişti.[164] Böyle bir "rica," hiç kuşkusuz "soykırımı entelektül yolla destekleme" isteği anlamına gelmekteydi.

Papen'in, Ankara'daki büyükelçiliğe bir "Yahudi meselesi uzmanının" atanmadığına dair ifadesi inandırıcıdır, çünkü gerçekten de dışişleri

164 Dışişleri Bakanlığından Ankara Büyükelçiliğine, 20 Nisan 1944, Poliakov/Wulf, Das Dritte Reich und seine Diener içinde, Berlin 1966, s. 162.

bakanlığı, ülke dışındaki temsilciliklerin her birine böyle birer görevli atamamıştır. Ama büyükelçilik ve Posemann sürekli birbiriyle bağlantılıydılar. Krumhübel'deki konferans dışişleri bakanlığının düzenlediği resmi bir gizli toplantı olup, özel olarak seçilen katılımcılarla gerçekleştirilmişti. Toplantıda varılan sonuçlar hakkında Ribbentrop ve Hitler'e rapor verilmişti. Aralarında Papen'in de bulunduğu büyükelçilik yöneticilerinden, 17 Şubat 1944'te toplantının amaçları konusunda bilgi sahibi bir temsilci seçmeleri istenmişti. Bu toplantıya gitmek için başvuruda bulunmak ve izin almak da gerekiyordu, çünkü savaş sırasında diplomatik seyahatler çok kısıtlanmıştı. Ama büyükelçiliğin bu toplantıya katılmaması mümkün değildi. Nitekim Posemann bu toplantıya Ankara'daki büyükelçiliğin resmi temsilcisi olarak katılmıştı. Bu zaman zarfında Papen'in imzasıyla büyükelçilikten gönderilmiş telgraflardan da anlaşıldığına göre, Papen o tarihte Ankara'da bulunuyordu ve sadece toplantıda hazırlanan tutanağı okumuştu. 1 Mayıs 1944 tarihinde Berghof'da Führer ile ve daha sonra da Fuschl Sarayında Ribbentrop ile buluşmuş, birlikte geyik avına çıkmışlardı.

Turancılık Hayalleri

Alman ordusunun Sovyetler Birliği topraklarına saldırmasından bir ay kadar sonra Papen, Ankara'da "Reich"ın propaganda etkinliklerine elverişli olabilecek bir konu keşfetti ve büyükelçilikten gönderdiği 25 Temmuz 1941 tarihli raporda, Türkiye'yi mihver tarafına çekmek için keşfettiği yeni olanaktan söz etti: "Turancılık İdeolojisi." Türk halkı bu düşünce akımına büyük ilgi göstermekteydi ve Türkiye de bu konu nedeniyle Sovyetler Birliği topraklarına göz dikiyordu.[165] Türklerin milli duyguları, soy bilinci çok güçlüydü ve Türkler bu konudaki hayallerini sadece Almanya'nın yardımıyla gerçekleştirebileceklerinin farkındaydılar. Papen Berlin'e "Şimdi bütün mesele Türklerin bu duygu ve düşüncelerine somut bir biçim vermektir," diye yazdı... O halde bu konuda atılacak olan ilk adım, basın ve radyo üzerinden yoğun bir propaganda faaliyetine girişmekti. Bu propaganda kampanyasında, Rusya için tasarlanan yeni düzende, Türkiye ile Almanya'nın ortak çıkarları bulunduğunu vurgulamak gerekiyordu. Bu meselede başarı

165 Ankara Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına, 25 Temmuz 1941, Papen Arşivi R 29.777 (1228-32).

elde edebilmek için bazı fedakârlıkların göze alınması gerektiğini belirtmekte de yarar vardı. Artık Sovyetler Birliği'nde yeni bir düzenin kurulması için harcanan çabalarda, Türkiye'nin de kendi üzerine düşeni üstlenmesi gerektiğine işaret etmenin ve Türkiye'yi buna ikna etmenin zamanı gelmişti. Bu görev de Türkiye'deki Almanya büyükelçisine düşüyordu.

Kısa zaman sonra Ribbentrop'un bürosundan Büyükelçi von Papen'i teşvik edecek bir yanıt geldi. Papen'in, Turancılık meselesi konusundaki geniş kapsamlı raporuna ek olarak, bu konunun nasıl ele alınacağına dair fikirlerini de ayrıntılı olarak bildirmesi isteniyordu.[166] Papen, Temmuz 1941 tarihli raporunda "Turan" halkından olan Müslüman savaş esirlerini diğerlerinden ayırmayı önermişti.[167] Papen bir stratejist olarak, bu önlemin çok yararlı olacağı kanısındaydı. "Çünkü bu insanların yaradılışlarında savaşçılık unsuru çok gelişmiştir," diyordu. "Önümüzdeki haftalar boyunca bu savaş esirleri Türkiye üzerinden, memleketlerine geri gönderilmeli ve orada hücre faaliyetlerine girişmeye teşvik edilmeliler. Ya da onlara özel görevler verilerek, uçakla ülkelerine gönderilip havadan indirilebilirler." Papen bu teklifinin önemli olduğunun altını çizerek, Ribbentrop'a, "jön Türkler"in başı Enver Paşa'nın üvey kardeşi olan Nuri Paşa (Nuri Killigil)[168] ile bu konunun ayrıntılarını konuşmak üzere hemen Berlin'e gelmeye hazır olduğunu da bildirdi. Papen, Nuri Paşa'yı 1918'deki "silah arkadaşlığı" zamanından tanıyordu. Nuri Paşa, o savaşta "İslam Ordusu"nun kumandanıydı.

Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede de Turan meselesi konusunda girişimlerde bulunuyordu. Gerede, 1941'in ağustos ayı başında

166 Ribbentrop'un Bürosundan Papen'e, 21 Ağustos 1941, a.e.g.
167 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 25 Temmuz 1941, a.e.g.
168 Savaştan sonra Almanya'da yaşayan Nuri Killigil 1938'de Türkiye'ye döndü ve İstanbul'da bir fabrika kurarak tabanca, matara, demir çubuk, gaz maskesi ve mermi üretmeye başladı. 1941'de Almanya Büyükelçisi Franz von Papen ile görüşmeye başladı ve Türkiye'de Turancı harekete destek vererek Almanların ilgisini üzerine çekti. Nuri Paşa, Azerbaycan'dan Tataristan'a kadar uzanan bölgede yaşayan Türk halklarının Türkiye ile bütünleşmesini öngörüyordu. Ama bunun için Türkiye'nin, Almanya ile birlikte Sovyetler Birliği'ne karşı savaşması gerekiyordu. Almanlar da Türk asıllı Sovyet esirlerinden bir ordu kurup Türkiye'nin emrine vermeliydi. 1944 senesi sonuna doğru savaşın Almanya tarafından kaybedildiği anlaşıldığında Türkiye Cumhuriyeti hükümeti Almanya'yı destekleyenlere karşı sert tedbirler almaya başladı. Bu arada, 2 Mart 1949 günü saat 17.10'da Nuri Paşa'nın silah ve mühimmat fabrikasında peş peşe üç büyük patlama meydana geldi. Aralarında Nuri Killigil'in de bulunduğu 27 kişi bu patlamada hayatlarını kaybetti. Patlamanın kimler tarafından gerçekleştirildiği meçhul kaldı. 23 Mart'ta başbakan mecliste açıklamalarda bulundu. Bu açıklamanın ardından yapılan kapalı celsede ne konuşulduğunu ise hiç kimse bilmiyor –ed.n.

Dışişleri Müsteşarı Ernst von Weizsaecker'i ziyaret etti ve kendisiyle sohbet ederken Sovyetler Birliği yönetimi altındaki topraklarda yaşayan Türk kökenli halklar konusunu açarak Sovyet karşıtı propaganda etkinliklerinden söz etti. Büyükelçi bununla da kalmayıp daha ileriye gitti ve açıkça, Kafkasya'da yaşayan halkları ilerde bir araya toplayıp bir "tampon devlet" oluşturmanın mümkün olacağını açıkladı. Weizsaecker bu konuşma hakkında Ribbentrop'a verdiği raporda, Gerede'nin, Hazar Denizi'nin doğusunda müstakil bir "Turan Devleti"nin kurulabileceğine de değindiğini açıkladı.[169]

Gerede'nin, Türkiye hükümetinin talimatı üzerine bu fikirleri açıklamış olması ihtimali de akla gelmekle birlikte bu konuda kesin bir bilgi yoktur. Gerede'nin kısa süre sonra Ribbentrop'la yaptığı bir görüşme sırasında, Ribbentrop'un Kafkasya'daki ve Hazar Denizi'nin doğusundaki Türk halkları hakkında sorduğu soru üzerine, Gerede: "Türkiye, günümüzdeki sınırları dışındaki topraklarda hak iddia etmemektedir ve Türkiye'nin resmi politikası bu temele dayanmaktadır" yanıtını vermişti.[170] Ankara hükümeti bu konuyu açıkça irdelememekle beraber, gene de Papen, 1941'in eylül ayı sonunda oldukça iyimserdi ve Turancılık ideolojisinin çok olumlu sonuçlar vereceğine inanıyordu, çünkü Türkiye'deki pek çok çevrede ulusal bilincin uyandığı ve ulusal duyguların güçlendiği kanısındaydı.

Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, "Turancılık" eğilimlerini bastırmıştı. Jön Türklerin Birinci Dünya Savaşı öncesi ve devamında, Rusya topraklarında yaşayan Türk kökenli halkları Osmanlı Devleti'ne bağlama çabalarının başarısızlığa uğramış olması bu konudaki görüşlerini etkilemişti. O dönemde Jön Türkler ve kurdukları İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kırım'da, Kafkasya'da, Azerbaycan'da, Kuzeybatı İran'da, Kuzey Irak'ta, hatta Suriye'nin kuzeydoğusunda yaşayan insanları, güçlenmekte olan Türk milliyetçiliğinin etkisi altına alarak, aslında çok etnili bir devlet olan ama zamanla zayıflayıp çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu bünyesine katmak istiyorlardı. Ancak ülke yönetimini ele alan Jön Türkler 1918'in eylül ayında sadece Bakü'yü ele geçirdiler ve bu küçük başarıdan öteye gidemediler. Bir ay sonra da Mondros Mütarekesi sonucu,

169 Weizsäcker'den Ribbentrop'a, 5 Ağustos 1941, a.e.g.
170 Ribbentrop'un Müzakere notları, 19 Ağustos 1941, a.e.g.

Anadolu dışındaki bütün toprakları terk etmek zorunda kalınca, "Büyük Türkiye" rüyasından uyandılar. Nuri Paşa gibi emekli askerler, Ali Fuad Erdem, Hüseyin Hüsnü Erkilet gibi bir zamanlar savaşa katılmış generaller 20 yıl sonra bile hâlâ Büyük Türkiye rüyasını görmeye devam ettiler. Onların eski silah arkadaşlarından biri olan von Papen de, Berlin'de onlara bu hayallerini yeniden dile getirme olanağını sağladı.

Papen, 1941'in ağustos ayı sonunda Berlin'deki meslektaşlarının Nuri Paşa ile yapacakları konuşmalara katılmak üzere yola çıkmadan önce, Cumhurreisi İnönü'nün Turancılık hakkındaki fikirlerini öğrenmek istedi.[171] Büyükelçi, bu fırsattan yararlanarak, Rusya'daki savaşın durumu hakkkında bilgi verdi ve Alman ordularının "kış başlamadan Rusların işini bitireceklerini" bildirdi. Papen, cumhurreisine "İngilizlere karşı savaşın, her yerde büyük bir şiddetle devam ettiğini" açıkladığını da Ribbentrop'a iletti.

Papen'in, "Reich" dışişleri bakanının Berlin'de Turan meselesini büyükelçi Gerede ile müzakere ettiğini söylemesi üzerine, İnönü kısaca: "Rusya seferi gözle görülebilir bir sonuca varmadan önce bu konu konuşulamaz" dedi. Türkiye cumhurreisi bu sözleriyle SSCB topraklarında çok zor şartlarda yaşamakta olan Türk kökenli insanların daha büyük baskılarla karşılaşmalarına neden olabilecek olaylardan kaçındığını açıklamak istemişti.

Papen'in tavsiyesi üzerine Bakanlık Müsteşarı von Weizsaecker, 1941 sonbaharında Nuri Paşa ile Berlin'de buluştu. Nuri Paşa, Kafkasya'da 100.000 Türk'ü bir araya getirip bir isyan çıkarabileceğinden emin olduğunu söylüyordu. Nuri Paşa fikirlerini Ankara'da henüz kabul ettirememiş olsa da yolculuğa çıkmadan önce cumhurreisi ile konuşmuştu. Weizsaecker kendisine "Reich"ın Kafkasya ile politik değil, daha çok ekonomik amaçlar nedeniyle ilgilendiğini söyleyince, Nuri Paşa hayal kırıklığına uğradı. Buna karşın dışişleri bakanlığının politika bölümü başkanı Ernst Woermann, Nuri Paşa'yı büyük bir ilgiyle dinledi ve Turancılık konusundaki fikirleri hakkında beş sayfalık bir rapor hazırladı.[172]

Nuri Paşa'nın tasarısı, bazı bölgelerin Türkiye topraklarına eklenmesi değildi, o sadece sınırlarda bazı düzeltmelerin yapılmasını istiyordu.

171 Papen'den Ribbentrop'a, 28 Ağustos 1941, PAA AA R 29.778 (1233-37).
172 Woermann'ın Notları, 17 Eylül 1941, a.e.g.

Kırım, Azerbaycan, Dağıstan, Volga ile Ural arasındaki bölge, Türkistan ve İran ile Suriye'nin sınırlarındaki bölgelerde bağımsız devletler kurulmalı, bunlar politika açısından Türkiye Devleti'ne bağlı olmalıydı. Almanya, Türkiye ile birlikte hareket ederse bu hedefe kolayca ulaşmak ve Sovyetler Birliği'ni "devre dışı bırakmak" mümkün olabilirdi. Nuri Paşa'nın Berlin hükümetinden beklediği, Alman orduları tarafından ele geçirilen toprakların yönetimine Türk asıllı Müslüman halkın getirilmesiydi. Bu düzenlemenin hazırlık çalışmaları için Türk kökenli savaş esirlerinden yararlanılabilirdi. Bu tutsakları ayrı bir esir kampında toplamakta yarar vardı. Nuri Paşa bu girişimler sırasında ve daha sonraki Turancı harekât için bir savaşçı birliğin eğitilmesine yardımcı olmayı da teklif etti.

Nuri Paşa'nın 1941'in sonbaharında sözünü ettiği bu planlar hem Ankara için hem de Berlin için henüz çok uzak bir geleceğe yönelik hayallerden ibaretti. Alman ordu birlikleri henüz Kırımı da, Kafkasya'yı da ele geçirmemişlerdi. Gene de Woermann, Nuri Paşa'yla yaptığı bu konuşmadan, onun daha şimdiden, "Turancı bir Türkiye Devleti'nin zorunlu olarak Almanya yanlısı olacağı" sonucunu çıkarttığını anlıyordu.[173] Ne var ki Ankara hükümeti bu konuda çekimser davranıyordu. Şimdiki durumda Turancılık ideolojisini desteklemekte yarar olsa bile, henüz gerçekleştirilmesi mümkün değildi. Nitekim "Reich" da, örneğin "Batum ve Bakü dolaylarındaki bölgeyi" Türklerin eline teslim etmekten yana değildi. Stratejik bakımdan çok önemli olan bu petrol bölgelerine Türkiye'nin sahip olması veya buraları denetimi altına alması doğru olmazdı. Woermann, raporundaki önerilerine şu sözleri ekledi: "Sovyetler Birliği çok yakında yenilgiye uğratılacaktır, o zaman da eski Rusya İmparatorluğu'na ait geniş topraklar herhangi bir devletin değil, Almanya'nın yönetimi altına girmelidir!" Sonuç olarak dışişleri bakanlığı, Papen'e Ankara'da Nuri Paşa ile ilişkisini zamana yayarak sürdürmesini önerdi.

1941'in sonlarında dışişleri bakanlığı ile Rosenberg'in, Reich İşgal Altındaki Doğu Toprakları Bakanlığı[174] arasında, Sovyetler Birliği topraklarında "yeni düzen" tamamlandıktan sonra, işgal edilen doğu bölgelerinde Alman yönetimi egemen olacaktı. Ribbentrop, o bölgede otonom

173 Woermann'dan Ribbentrop'a, 26 Eylül 1941, a.e.g.

174 Reich İşgal Altındaki Doğu Toprakları Bakanlığı, Nazi ideoloğu Alfred Rosenberg'in önerisi üzerine Temmuz 1941'de Adolf Hitler tarafından oluşturulmuş ve bakanlığın başına Rosenberg getirilmişti –ed.n.

yönetimler kurmayı daha uygun görmekteyse de, Rosenberg aynı fikirde değildi. Rosenberg bu toprakları sömürge bölgesi olarak görüyor ve oraya göçmenler yerleştirmeyi tasarlıyordu. Hatta Hitler bile, Güney Tirol Bölgesinden Kırım'a göçmen göndermeyi düşünüyordu. Bu konuda bakanlıklar ve devlet daireleri kendi fikirlerini kabul ettirmek için sık sık tartışıyorlardı. Ribbentrop, "Sovyetler Birliği topraklarında yaşayan Türk kökenli halklar hakkında karar verme yetkisinin dışişleri bakanlığına ait olduğu" kanısındaydı.[175] Ama bu sorun ancak 1942'nin temmuz ayı başında Alman birlikleri Kırım'ı işgal edince gündeme geldi.

Alman orduları, Sovyetler Birliği topraklarında ilerlemeye devam ederken, Papen de bir yandan Türk politikacılarını ve ordu mensuplarını Bolşeviklere karşı yürütülen sefere katılmaya ikna etmeye çalışıyordu. Bu meseleyle ilgili kişilerle yaptığı konuşmalarda, "Führer" ile buluşmasından da söz ediyordu. Papen, 1941'in sonbaharında olduğu gibi, 1942'nin mart ayı sonunda da Hitler'i Wolfschanze adlı karargâhında ziyaret etmişti. Nisan ayı başında Ankara'ya döndükten hemen sonra, Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu'na Hitler'le yaptığı konuşmalar hakkında bilgi verdi. Papen, Alman hükümetinin Turancı fikirlere gösterdiği ilgiden söz edince, hariciye vekili, Türkiye hükümetinin de Sovyet yönetiminin periferisindeki topluluklarla bağlantı kurmak istediğini belirtti. Papen bu sözlerden çıkardığı sonucu Berlin'e bildirdi ve kendi önerilerini de sözlerine ekledi: "Rusya'nın periferi bölgelerindeki toplulukların yeniden organizasyonunun gündeme geldiği bu dönemde Türkiye ile daha yakın ve samimi bir işbirliğine girişmeli ve Türkiye hükümetinin genel politikasına ilişkin kararlarını etkilemeye çalışmalıyız.[176]

Papen, 10 Haziran 1942'de, Kırım henüz Almanlar tarafından işgal edilmeden önce, İsmet İnönü ile yaptığı bir konuşmada, görüşlerinin doğru ve yerinde olduğu kanısına vardı.[177] Cumhurreisi İnönü, Almanya büyükelçisini makamına davet ederek onunla siyasi durumu görüşmüş ve bu vesileyle "Alman ordularının Kafkasya'ya ayak basması sonucu yeni bir durumun ortaya çıkacağını ümit ettiğini ve bundan ötürü de yeni kararların alınması gerekeceğini" açıklamıştı. Büyükelçi bu sözlerden, Türkiye'nin bundan böyle

175 Krecker, Deutschland und die Türkei im Zweiten Weltkrieg, Frankfurt 1964, s. 217.
176 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 6 Nisan 1942, Papen Arşivi R 29.779 (1238-1241) Cilt 5.
177 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 10 Haziran 1942, a.e.g.

mihvere bağlanmaya niyetli olduğu anlamını çıkardı. Kısa süre sonra, Alman birlikleri Kırım'a, Don kıyılarına ve Mısır topraklarına ayak basınca, Hariciye Vekili Saracoğlu daha da açık konuştu. Mihver güçlerinin başarıları vekili çok etkilemişti. Eski kurmay subay von Papen bu fırsatı değerlendirme amacıyla, gerçekleştirilen harekâtı ve ilerlemeleri bir harita üzerinde gösterdi. Papen bu buluşma hakkında rapor verirken, Saracoğlu'nun Rommel'in ustalığına hayran olduğunu ve Papen'in de Doğu Cephesindeki Alman başarılarının Türkiye'yi çok önemli kararların eşiğine getireceğini ona söylediğini bildirdi. Ama Almanya ile Türkiye arasındaki bu olumlu gelişmeye karşın, Türkiye'nin mihver devletlerine bağlanması gene de gerçekleşmedi.

1942 ortasında, Almanya'nın fetih politikasının zirvesine ulaştığı günlerde dahi, Türkiye "aktif tarafsızlık" siyasetini değiştirmedi. Papen, temmuz başında başvekilliğe yeni atanmış olan Saracoğlu ve kısa süre sonra müsteşarlıktan hariciye vekilliğine terfi etmiş olan Numan Menemencioğlu ile buluşarak, gelişmeler sonrasında izlenecek yolu müzakere etti.[178] Menemencioğlu, Papen'e, Türkiye hükümetinin aslında emperyalist amaçlar gütmediğini, sadece Sovyetler Birliği'nin sınır bölgelerinde yaşamakta olan politik azınlıkların, kültürel açıdan sağlıklı bir varlık sürdürmelerine önem verdiğini açıkça bildirdi. Rusya sorununun çözümlenebilmesinin, ancak bu ülkede yaşayan çeşitli halkların kültürel özelliklerini koruyarak, Alman yönetimi altında kendi ayakları üstünde durmalarını sağlamakla gerçekleşebileceğini ileri sürdü. Panslavizmin tehlikelerine karşı korunmak için bu halkların aktif desteklerinden yararlanmanın ancak bu yolla mümkün olacağını söyledi. Papen, raporunda vekilin sözlerini aynen aktardı ve onun Alman işgali sonrasında Rusya'da Türklerin yaşadığı bölgelerin Türkler ve Müslümanlar tarafından yönetilmesini isteyen Nuri Paşa'nın tasavvurlarından daha farklı bir görüşe sahip olduğunun anlaşıldığını belirtti.

Başvekil de Almanya büyükelçisiyle kişisel bir sohbeti sırasında, SSCB'nin geleceği hakkındaki fikirlerini Menemencioğlu gibi açıkça söylemişti. Papen, büyükelçilikten gönderdiği 27 Ağustos 1942 tarihli raporda Saracoğlu'nun Rusya hakkındaki görüşünü aktarırken satırlarına şunları da ekledi: "Saracoğlu, bir Türk olarak, Rusya'nın ortadan kaldırılmasını

178 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 26 Ağustos 1942, ADAP Serie E, Cilt III, Dok. 233.

özlemle beklediğini, Führer'in bu uzun erimli eyleminin Türk milletinin yüzyıllardan beri süregelen hayalini gerçekleştireceğini söyledi." Saracoğlu Rusya sorununu ancak Almanya'nın çözebileceğini söylerken fikirlerini daha açık olarak şöyle ifade etti: "Eğer [Almanya] Rusların en az yarısını öldürürse ve Rus yönetimi altındaki bölgelerde yaşayan azınlıkları Rus etkisinden kurtarıp kendi ayakları üstünde durmalarını sağlarsa, bu azınlıklar ancak o zaman Panslavizm karşıtları ve mihverin gönüllü yardımcıları haline geleceklerdir."[179] Bu sözlerden anlaşıldığına göre, İngiliz dostu Saracoğlu'nun bilincinde çok daha derin kökler salmış olan Slavofobi, ona İngiltere'nin, Nazilerin fetih ve imha savaşına karşı mücadele eden SSCB'yi bir yıldan beri resmen desteklediğini unutturmuştu.

Papen, Berlin'e yolladığı siyasi raporda sadece Saracoğlu'nun kişisel görüşü hakkında bilgi vermekle kalmadı, ayrıca onun, Türkiye'nin başvekili olarak başlıca görevinin, Rusya'daki Türk azınlıklarının öldürülmesine yol açabilecek gerilimler yaratmayı önlemek olduğunu da söylediğini belirtti. Bunun üzerine Papen, ele geçirilen bölgelerin yeniden yapılandırılmasında ve yönetilmesinde Türk çıkarlarının korunabilmesi için, Türkiye'nin nasıl yardım etmeyi tasarladığını ve bu yardımın güvenilebilirliğinden nasıl emin olunabileceğini sorduğunu, Saracoğlu'nun verdiği yanıttan şu bilgiyi edindiğini açıkladı: "Ülkenin belli bölgelerinde yaşamakta olan Türk kökenli azınlıklar, etkin bir işbirliğinde bulunabilecek şekilde eğitilmeli, askeri, ekonomik ve düşünsel açıdan Alman zihniyetine uygun bir eğitim yoluyla, bu insanlara kendileri hakkında karar verme yetisi aşılanmalıdır." Büyükelçi von Papen, bu konuda Türkiye başvekiliyle aynı fikirde olduğunu da raporuna ekledi.[180]

Papen'in Ağustos 1942 tarihli kapsamlı raporu büyükelçinin daha aydınlatıcı açıklamalarını içeriyordu. Örneğin Ankara'da Reich İşgal Altındaki Doğu Toprakları Bakanlığı temsilcisi ve Türk-Tatar halkları uzmanı, ırk ideolojisti Prof. Gerhard von Mende ile görüşmesinden de söz ediyordu. Her iki "uzmanın" karşılıklı olarak fikirlerini birbirlerine aktardıkları bu buluşmaya, Kriegsverwaltungschef im Wirtschaftsstab Ost (Doğu Ekonomi Heyeti Savaş Yönetim Şefi) unvanını taşıyan SS Tümgenerali Paul

179 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 27 Ağustos 1942, a.e.g., Dok. 238.
180 A.e.g.

Zimmermann da katılmıştı. Şu sonuca varmışlardı: Azınlıklar sorununun çözümlenebilmesi için, Japonların Burma'da uyguladıkları yöntem örnek alınmalıydı. Bu yönteme göre, Kafkasya'da ve Hazar Denizi ülkelerinde amaca uygun niteliklere sahip, ülkenin yerlisi kişiler bulunmalı ve bunlar dışarıya karşı yönetimi temsil etmekle görevlendirilmeliydi. Resmi olarak üst yönetimi temsil eden bu kişilerin yanlarında asıl sorumluluğu üstlenen bir Alman yönetici bulunmalı ve bu kişi başkalarına danışman unvanıyla tanıtılmalıydı. Papen'in görüşüne göre, "Alman ordusunu güçlendirecek olan azınlık birliklerini bu yönetimler yetiştirmeliydi."[181]

Papen, teklif edilen bu önlemlerin, Rusya'nın işgal edilen ve tamamen Almanlar tarafından yönetilen diğer bögelerinden ve Ukrayna'dan farklı olacağından söz etmeyi de unutmadı. Ama gene de bu Hazar ötesi ve Kafkasya bölgelerinin, birinci derecede önemli bir dış politika sorunu olduğunu göz önünde bulundurmak gerektiğini de hatırlattı ve Türkiye'nin eskiden beri sürdürdüğü çekimser tavrına karşın, bu amaçların Türkiye'nin yardımı olmadan, sadece Alman polis teşkilatına dayanarak da gerçekleştirilebileceğini açıkladı. Ama bu durumda Türkiye'nin ne yazık ki zorunlu olarak "yeni Avrupa düzeni" dışında kalacağını da sözlerine ekledi. Papen, sonuç olarak Hitler'in, Alman ordularının Kafkasya'da ilerlemekte olduğu gerçeğine dayanarak "kendi oluşturduğu geniş çaplı politik tasarım" doğrultusunda karar vermesi gerektiği görüşünde olduğunu bildirdi. Papen bu sözleriyle kuşkusuz Hitler'in ideolojik fikirlerinin etkisi altında tasarladığı genişleme, hegemonya ve yaşam alanı (*lebensraum*) kavramları üzerine kurulmuş siyasi amaçlarının tümünü kastediyordu. Oysa Papen, bundan yıllar sonra kaleme aldığı hatıratında bu siyasi zihniyetin bir suç olduğunu ve kendisinin bunu reddettiğini ileri sürmüştür.

Papen, Hitler'e bu kararları ısrarla önermesinden bir süre önce, 12 Eylül 1942'de, Ribbentrop kendisine önemli bir muhtıra göndermişti.[182] Dışişleri bakanı, büyükelçinin Sovyetler Birliği topraklarında yaşayan Türk kökenli halklar hakkında ağustos sonunda rapor verdiğini ve Führer'in, Papen'e bu konularda daha ihtiyatlı davranmasını ve yersiz konuşmalar yapmamasını söylemek niyetinde olduğunu öğrenmişti. Nitekim Ribben-

181 A.e.g.
182 Ribbentrop'un Hitler için hazırladığı muhtıra, 12 Eylül 1942, PAA AA R 29.780 (1242-44).

trop da bu konuşmalardan rahatsız olmuştu ve Papen'e bir telgraf çekerek bu konularda çok dikkatli ve çekingen davranmasını tembih etmişti. Ona göre Türkiye'nin genel siyasi tutumunu mihver lehine değiştirmek niyetinde olmadığı apaçık belliydi, bu nedenle birtakım arzu ve taleplerle karşılaşma riski pahasına şu anda onunla müzakere etmenin bir yararı yoktu.

Hitler, Ribbentrop ile hemfikir olduğunu bildirince, Ribbentrop da birkaç gün sonra Papen'e bu doğrultuda talimat verdi[183] ve Papen'in Türkiye başvekili ile yaptığı konuşmaya değinerek, Rusya'da yaşayan Türk kökenli Müslüman halkların kaderi hakkında Ankara hükümetiyle müzakerelere girişmenin zamanı ve yeri olmadığını bildirdi. Zaten Türkiye Almanya'ya doğru bir yönelme belirtisi göstermediğinden, bu sorunlara ilişkin isteklerde bulunmasına fırsat vermemek gerektiğini ve Papen'in artık bu konuyu açmamasını, Türkler bu konuya değinecek olurlarsa kaçamak yanıtlar vermesini tembih etti. Berlin hükümeti bu talimatı vermekle, Japonya'nın Burma'da kurduğu teşkilatı örnek almaya niyetli olmadığını gösterdi, fakat azınlıklardan oluşturulacak askeri birliklere karşı olduğundan hiç söz etmedi.

1941'in ekim ayında Alman Orduları Başkumandanlığı (OKW), Türk asıllı Sovyet savaş esirlerini diğerlerinden ayırıp özel kamplara yerleştirmeye başladı. Daha sonra, 1941 sonlarında, OKW, Sovyet savaş esirlerinden gönüllü birlikleri oluşturdu ve savaş süresince Türk asıllı savaş esirleri arasından 200.000 kişi bu gönüllü birliklerine katılmak için başvurdu. Bunlardan 19 müstakil tabur, 24 piyade bölüğü oluşturuldu ve *Osttürkischer Waffenverband* (SS) (Doğu Türkleri Silahlı Birliği) hayata geçirildi. Hatta Dresden ve Göttingen'de din adamı yetiştirecek molla okulları kuruldu. Gönüllülerin çoğu anavatanlarının bağımsızlığı için savaşacaklarına inanıyorlardı. Ama aslında öyle olmadı. Örneğin 162. Türk Birliği 1943'ün ekim ayından itibaren İtalya'da savaşma emrini aldı. Üç Türk taburu Stalingrad Savaşına katıldılar, diğerleri Kafkasya'da ve altı tabur da Berlin yakınında savaştı.[184]

Bu gelişmeler karşısında Türkiye politikacıları, Berlin hükümetinin Turancılık hareketini kendi çıkarına kullanma niyetinde olduğunu anladılar. Türkiye hükümeti, gayri resmi olarak "Reich" ile bir işbirliğine girişme

183 Ribbentrop'tan Papen'e, 17 Eylül 1942, Papen Arşivi R 29780, Bl.40804-40805.
184 Bkz. Krecker, s. 220.

niyetinin büyük bir düş kırıklığı ile sonuçlanmasından ötürü, 1943'ten itibaren, ülkedeki Turancı çevre ve dernekleri denetim altına aldı. Alman ordularının Doğu cephesinde yenilgiye uğramaları ve Kızıl Ordunun ilerlemesi de Türkiye hükümetinin aldığı kararları etkiledi. Sovyet yönetimindeki topraklarda yaşayan insanları devlete karşı kışkırttığı kuşkusunu uyandırmak elbette ki Ankara hükümetinin işine gelmiyordu.

Cumhurreisi İnönü ancak 1944'ün mayıs ayında açıkça Turancı çevrelere ve ileri sürdükleri fikirlere karşı "Turancılar, gençliği yoldan çıkaran vicdansız kışkırtıcılardır. Bize sorunlar yaratacak olan düşüncelere bütün gücümüzle karşı koyacağız" sözleriyle tavır aldı.[185] Böylece Turancılık konusu kapandı.

Franz von Papen, Türk-Alman ilişkilerinin bu safhasındaki aktif rolünü anılarında tek bir sözcükle bile anmamıştır. Çünkü Türkiye'nin tarafsız kalması için çaba harcayan kişi olduğu izlenimini bozmak hiç kuşkusuz işine gelmiyordu...

Mihver Çevresinde Çetin Savaş

1942'nin eylül ayı başında Alman ordularının Doğu Cephesindeki büyük başarılarına karşın, Papen, Hitler'in genel siyasi tasavvurunu Türkiye'nin yardımıyla gerçekleştirmesi olanaklarının kısıtlı olduğunu anladı ve Berlin'e gönderdiği raporda "Türkiye, 'yeni Avrupa düzeni' tasavvuru karşısındaki çekimser tavrını koruyor" görüşünü bildirdi.[186] Müsteşer Weizsaecker bu habere dayanarak "Demek ki şimdilerde Türkiye'nin tarafsız kalmasını dilemekten başka çaremiz kalmadı," sonucuna vardı.[187] Fakat Papen gene de yenilgiyi kabul etmek niyetinde değildi. Gerçi "yeni Avrupa düzeni" içinde uygulanması tasarlanan Türk kökenli azınlıklara ilişkin planlar bir süre için beklemede kalmak zorundaydı, ama "Reich"ın dağarcığında oldukça işe yarayacağını umduğu başka bir plan daha vardı: Türk ordusunu Alman savaş malzemeleriyle donatmak!

Papen'in bu konuyu Türkiye yöneticileriyle müzakere etmesine ABD Başkanı Roosevelt'in 3 Aralık 1941'de verdiği bir demeç vesile olmuştu.

185 Gotthard Jäschke, *Die Türkei in den Jahren 1935-1941*, Leipzig 1943, s. 26.
186 Ankara Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına, 7 Eylül 1942, Papen Arşivi R 29.780 (1242-44).
187 Weizsäcker'in Kayıtları, Nr.530, 11 Eylül 1942, a.e.g.

Bu demeçte "Lend-Lease Act" adı verilen (Ödünç Verme-Kiralama Yasası) sisteminin Türkiye için de geçerli olduğu açıklanmıştı. Roosevelt bu yasayı, 1941'in mart ayında İngiltere başbakanının ısrarı üzerine, müttefiklerin mihver devletlerine karşı mücadelesini savaş malzemeleriyle destekleme amacıyla yürürlüğe koymuştu. ABD yöneticilerinin görüşüne göre, kendi topraklarının savunması yaşamsal önem taşıyan her ülkeye silah satılmasına, ödünç verilmesine veya armağan edilmesine izin vermek gerekiyordu.

ABD yöneticilerinin bakış açısına göre, Türkiye'nin silahlı tarafsızlığını ve müttefiklere duyduğu yakınlığı desteklemek gerekiyordu. Papen ve yardımcısı Kroll, 1941'in aralık ayında Ankara'da "Lend-Lease Act" düzenlemesinin Türkiye'ye uygulanmasını en yüksek merciler nezdinde protesto ettiler. Çünkü onların görüşüne göre, Roosevelt bu açıklamayı, Türkiye hükümetinin bilgisi dışında yapmış olamazdı. ABD'den Türkiye'ye silah gönderilmesi, Türkiye'nin bundan böyle İngiltere'ye ve ABD'ye yaklaşma eğiliminde olduğunun bir işaretiydi. Japonya'nın Pearl Harbour Limanı'na saldırması ve Roosevelt'in Türkiye'ye ilişkin bildirisi üzerine, mihver devletleri 11 Aralık 1941 günü Amerika Birleşik Devletleri'ne resmen savaş ilan ettiler.

Almanya ile Türkiye arasında 1942'nin mart ayında yapılan savaş malzemesi sevkiyatına dair müzakereleri kimin başlattığı kesin olarak bilinmiyor. Fakat Türkiye, bu müzakereleri öneren devlet olduğu izlenimini uyandırmamak için, bu teklifin Papen'den geldiğini ileri sürdü. Nitekim Papen de şubat ayı ortalarında Berlin'e, Türkiye'nin Almanya'dan krediyle savaş malzemesi almak istediğini bildirmişti. Ama bu konudaki müzakereler çok yavaş ilerliyordu. Garip bir raslantı eseri olarak Papen, Ankara'da kendisine karşı suikast yapıldığı gün Ribbentrop tarafından Almanya'ya davet edilmişti. 1942'nin mart ayı sonunda Wolfschanze karargâhında Hitler'i ziyaret edip, silah sevkiyatı hakkında bilgi vermesi isteniyordu. Papen hatıratında, alçakgönüllü bir tavırla "Hitler'i Türkiye'nin güvenliğini sağlamaya devam etmesi için ikna etme niyetinde olduğunu" belirtmiştir.[188]

Asıl amaç, Türkiye'nin güvenliğini sağlamak değil, Almanya'dan silah sevkiyatı yaparak Türkiye'nin mihvere yönelmesini teşvik etmekti. Papen, daha sonraki ifadelerinin aksine, 1942'deki ekonomi anlaşmasında

188 Papen, *Wahrheit*, s. 552.

ve devamında Türkiye ile "Reich" arasındaki ilişkilerin düzelmesine karşın, henüz ulaşılamayan asıl amaca varma çabası içindeydi. Artık Türkiye yöneticilerinin Almanya'nın Bolşevizme karşı giriştiği savaşı onaylayan zihniyetinden yararlanılabilirdi. 1942'nin temmuz ayında Papen'in cumhurreisiyle yaptığı konuşma sırasında İnönü, Alman ordularının Kafkasya Cephesindeki başarılarını övmüştü. Onun bu olumlu tutumu, Türkiye'nin mihvere yönelmeye karar vermesini etkileyebilirdi.

Bundan bir ay önce, Alman ordularının yaz aylarında planladıkları saldırı gerçekleşmeden önce Menemencioğlu siyasi kararların Alman ordularının elde ettikleri zaferlerin etkisiyle alındığının sanılmasını istemediği için silah kredisi hakkında resmi bir tebliğin yayınlanmasında ısrar etmişti.[189] Türkiye'nin çekingen adımlarla mihvere yaklaşmakta olduğu da gözden kaçmıyordu. Papen'in görüşüne göre, şimdi bu yakınlaşmaya yanıt verme zamanı gelmişti. Türk orduları, Alman silahlarıyla donatılarak Bolşevik odaklarını sindirmeye yardım etmeliydi.

Fakat Almanların büyük yaz saldırısından önce bir anlaşmaya varılamadı. Hitler, 1942'nin mayıs ayında Türkiye'ye ayrıntılı bir anlaşma teklif edilmemesine karar vermişti. Buna sebep olarak da, Türklerin stratejik açıdan önemli meselelerde Almanlara bazı kolaylıklar sağlamayı reddetmelerini öne sürüyordu. Örneğin 1942'nin nisan ayı ortalarında Alman denizaltılarının Boğazlardan geçerek Karadeniz'e ulaşmalarına izin verilmemişti. Türkiye'nin yetkili kişileri İngiltere'ye haber vermeden ve Türkiye'nin tarafsızlık ilkesini bozmadan, Alman gemilerinin Boğazlardan geçmelerine izin veremeyeceklerini nezaketle ama kesin olarak bildirmişlerdi. Buna karşın Papen, Berlin'e gönderdiği bir raporda, Türkiye'nin, Ruslara karşı girişilecek saldırının başarılı olmasını temenni ettiğini bildirdi.[190]

1942'nin sonuna doğru nihayet Berlin'de Türkiye'ye, iki ülke arasında imzalanacak bir kredi anlaşması kisvesi altında, savaş malzemesi sevkiyatı yapılmasına karar verildi. Bu anlaşmaya göre 1943 başından itibaren Alman firmalarının işbirliğiyle, listelerle belirlenen, toplam 100 milyon Reichsmark değerinde savaş malzemesi kredi esasına göre Türkiye'ye gön-

189 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 20 Mayıs 1942, Papen Arşivi R 29.779 (1238-1241) Cilt 5.
190 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 18 Nisan 1942, a.e.g.

derilecekti. Bu en modern savaş malzemelerinin arasında 60 avcı uçağı, 62 zırhlı araç, çok sayıda top, tüfek ve cephane bulunmaktaydı.

Kredi, on yıl içinde takas yöntemiyle ödenecekti. Türkiye'den getirtilen ürünler –örneğin en başta Almanya'nın büyük ölçüde gereksinim duyduğu krom cevheri– bu kredi borcundan düşülecekti. Türkiye böylece bir yandan Almanya'dan ithal edilen, bir yandan da ABD'den gönderilen silahlar ve savaş malzemesiyle savunmasını güçlendirmiş olacaktı. Türk siyasetçileri, Almanya'dan savaş malzemesi getirtilmesini kınayan müttefiklere karşı kendilerini savunmanın bir yolunu da bulmuşlardı: "Almanlar bu modern savaş malzemelerini envanterlerinden çıkarttıklarına göre, artık bunları savaşta müttefiklere karşı kullanamayacaklardır."

Papen hatıratında, bu silah sevkiyatı anlaşmasına ulaşılmasının kendi başarısı olduğunu ve 1942'nin mart ayı sonunda Hitler'le yaptığı konuşma sayesinde gerçekleştirildiğini ileri sürmektedir.[191] Ayrıca bu konuşma sırasında Hitler'in, Türkiye'nin yeni silahları edindikten sonra, askeri gücüne daha çok güveneceğini, dolayısıyla da "dostu ve müttefiki olan ülke" lehine bir politika yürüteceğini söylediğini de belirtmektedir.

Her fırsatta "tarafsızlık politikasından yana" olduğunu ileri süren Papen, Hitler'le buluşmasından altı ay sonra Berlin'e bildirmiş olduğu bir haberden elbetteki hatıratında soz etmemeyi tercih etmiştir. Papen, 18 Ekim 1932 tarihli telgrafta zaferinden emin olduğunu belli eden bir uslupla şu haberi vermişti: "Silah sevkiyatı sayesinde Türkiye mihvere yaklaşmıştır."[192] Bundan kısa süre sonra Papen, Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sırasında İnönü'ye "Führer"in tebriklerini iletirken, Türkiye'nin Avrupa'ya karşı sorumluluğunun bilincinde olduğunu ve "yeni Avrupa düzeni" içinde kendi tarihi değerlerine uygun olan yerini almayı dilediğini de bildirdi.[193]

Papen anılarını yazarken, "her ne olursa olsun, Türkiye'nin tarafsızlığını koruma siyasetini destekleme" çabası içinde olduğunu kanıtlayabilmesi her zaman pek kolay olmamıştır. Çünkü olayların gerçek yüzünü gösteren birçok belgenin bulunması nedeniyle, Papen'in ileri sürdüğü savların denetlenmesi mümkündür. Papen, bu silah sevkiyatı anlaşmasının

191 Papen, *Wahrheit*, s. 553.
192 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 18 Ekim 1942, Papen Arşivi R 29.780 (1242-44).
193 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 29 Ekim 1942, a.e.g.

gerçekleştirilmesiyle, hiç değilse İngiltere Büyükelçisi Sir Hughe Knutchbull-Hugessen'in, "Hitler, saldırı tehdidiyle Türkiye'yi sindiriyor!" tarzındaki iddialarını çürütebilmiş olmasına sevinebilmiştir. Çünkü, Almanya'nın Türkiye'ye savaş malzemesi göndermesiyle bu iddianın anlamı kalmamış oluyordu. "Reich" yöneticilerinin 1942'nin sonunda tasarladıkları, "Gertrud" kod adlı Türkiye'ye saldırı planı da 1942'de Alman ordularının Kafkasya Cephesinden geri çekilmeleri nedeniyle güncelliğini yitirmişti. "Reich" yöneticileri artık öncelikle, Alman silahlarıyla donatılmış olan Türk birliklerinin ve SSCB topraklarında yaşayan Türk kökenli azınlıkların Rusya Seferine destek vermeleri olasılığı üzerinde duruyorlardı. Bundan sonraki amaç, Türkiye topraklarının işgal edilmesi değil, Türkiye'nin mihver güçleri yanında yer almasıydı. Papen'in 18 Ekim'de Ankara'dan Berlin'e çektiği telgraf bu tasarıyı onayladığını göstermektedir.

Türkiye'nin Alman orduları tarafından işgal edilmesi, zaten Papen'in hiç işine gelmiyordu. Çünkü böyle bir işgal gerçekleşirse Papen'in büyükelçilik görevine de son verilecekti. Üstelik işgal altındaki Türkiye'ye "Reich Komiseri" olarak atanması, ya da "Türkiye Askeri Yönetim Şefi" unvanıyla görevlendirilmesi olasılığı da yoktu. Çünkü Hitler, işgal edilen bölgeleri yönetme görevini ancak Nasyonal Sosyalist Partiye uzun yıllar hizmet etmiş kişilere, SA veya SS teşkilatı mensuplarına, yönetici yeteneklerini kanıtlamış muvazzaf subaylara veriyordu. Örneğin Papen'in eski ve yakın arkadaşı Alexander von Falkenhausen 1940'ın mayıs ayında Hollanda'ya ve Belçika'nın bazı bölgelerine askeri yönetici olarak atanmadan önce, Dresden'in IV. Savunma Bölgesi başkumandan vekiliydi.

Papen, Türkiye müttefiklere katılacak olursa da Ankara'daki mevkiinden ayrılmak zorunda kalacaktı. Çünkü böyle bir durumda Berlin, hemen Türkiye'yle diplomatik ilişkilerini kesecek ve büyükelçiyi geri çağıracaktı. Papen Ankara'daki konumunu eğer Türkiye mihver devletlerinin yanında yer alacak olursa koruyabilecekti.

Böylece Papen'in görüşüne göre 1943'ün ekim ayına gelindiğinde Türkiye, mihvere tamamen bağlanmaya eğilimli görünmese de, Almanya'dan savaş malzemesi getirtmiş olması hiç değilse o tarafa yaklaştığını belli ediyordu. Papen hatıratında 29 Ekim 1943 günü 20. Cumhuriyet Bay-

ramı törenleri sırasındaki gösterileri de anlatmıştır. Türk zırhlı birliklerinin diplomatlar heyetinin önünden geçerken, tribünlerden duyulan coşkulu alkış seslerinden kendine de bir pay çıkarttığı ve büyük bir övünç duyduğu, sözlerinden açıkça belli olmaktadır. Bu sevinç ve gurur dolu sesler, iddialı nutuklardan, meclisin yayınladığı mesajlardan çok daha etkileyiciydi.[194] Kuşkusuz Cumhuriyet Bayramı geçit törenine katılan ve halkın seviç gösterileriyle karşılanan bu zırhlı birlikler, Almanya'dan gönderilmiş olan yeni savaş malzemeleriyle donatılmıştı...

Ribbentrop, bütün bu olumlu gelişmelere karşın, Türkiye'yi mihver devletlerine kazandırma umudunu yitirmiş, Almanya'dan Türkiye'ye savaş malzemesi sevkiyatının bile bir işe yaramayacağını çok önceden anlamıştı. Nitekim 1942'nin ağustos ayı ortasında Berlin'deki Türkiye Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nin yerine atanan Saffet Arıkan'a 1943'ün şubat ayında bu konudaki düşüncesini açıkça söyledi. Ribbentrop, "Türkiye hükümetinin tutumunun onun için en doğru çözüm olduğu ve günün koşullarına göre tarafsızlığını kesin olarak koruması gerektiği fikrine" tamamen katılıyordu.[195] Türkiye'nin savaş dışında kalma düşüncesini tasvip ettiği gibi, bu politikanın tüm Almanya'da anlayışla karşılanacağından kuşku duymadığını da açıklamıştı.

Oysa Ankara'da görevli olan eski kurmay subayı von Papen, 1943 ilkbaharında hâlâ Ribbentrop'tan çok farklı düşünmekteydi ve Türk politikacılarını Alman ordularının gücüne inandırmaya çalışıyordu. Başvekil Saracoğlu'nu ve diğer birkaç siyasetçiyi konutuna davet edip, onlara *Wochenschau* adıyla haftalık cephe haberleri veren ve Atlas Okyanusu sahillerindeki Alman müstahkem mevkilerini gösteren filmler seyrettiriyordu. Böylece İngiltere büyükelçisinin o günlerde gösterdiği Afrika hakkındaki filmin etkisini silmeye çalışıyordu. Papen, Almanların üstünlüğünü kanıtlamak amacıyla düzenlediği film gösterisinden sonra Ribbentrop'a içi rahatlamış olarak şu haberi gönderdi: "Seyirciler savunma tesislerimizin sağlamlığından çok etkilendiler."[196] Oysa Türk siyaset adamları *Wochenschau*'da gösterilen Almanların savunma tesislerine

194 Papen, *Wahrheit*, s. 553.
195 Ribbentrop Kayıtları, Nr. 224, 6 Şubat 1943, Papen Arşivi R 29.781.
196 Papen'den Ribbentrop'a, 15 Mayıs 1943, Papen Arşivi R 29.782.

kıyasla, İngilizlerin Afrika cephesindeki saldırılarını gösteren filmden daha çok etkilenmişlerdi. Çünkü bir hafta önce müttefikler Tunus'u ve bazı kentleri ele geçirmişti. Afrika'daki Alman-İtalyan ordu birliği ise çok hırpalanmış ve iki ayrı zayıf savaş birliğine bölünmüştü.

Almanya'nın savaş gücünü sergilemek için, haftalık cephe haberlerini bildiren *Wochenschau* gösterisinin yeterli olmadığını anlayan Papen, 1943'ün yaz başında Türk subaylarını Alman cephelerini teftişe davet etmenin daha etkili olacağını düşündü. Daha önce de, 1941'in ekim ayında yüksek rütbeli subaylardan oluşan bir askeri heyeti Doğu Cephesi ve Atlantik Duvarı'nı teftişe ve "Führer" ile buluşmaya davet etmişti. Şimdi de Türk subayları heyetini yeniden Doğu Cephesinin bazı kesimlerine ve Atlantik Duvarı'na on gün sürecek bir geziye götürme hazırlığı yapıyordu. Ankara'daki müttefik temsilcileri 25 Haziran 1943 günü için tasarlanmış olan bu yolculuğun haberini aldılar. Büyükelçi bu durumdan faydalandı ve "Bir Türk askeri heyetinin Doğu Cephesine gönderilmesinden müttefiklerin huzursuz olması nedeniyle, Türk askeri heyetinin "Führer" ile buluşmasını teklif etti.[197] Böylece Papen, Türk silah arkadaşlarına, 1941'in ekim ayında teftişe gönderilen gruptakinden daha farklı bir olanak sundu: 1941'in aralık ayından beri Alman orduları başkumandanı olan Adolf Hitler ile buluşup görüşmelerini sağladı.

Papen planını başarıyla uyguladı: "Führer," Türk subaylarını 6 Temmuz 1943'te kabul etti. Subaylar geri döndüklerinde, Papen onlara gösterişli bir karşılama töreni düzenledi. Bunun arkasından, Tarabya'daki yazlık rezidansında Türk subaylarının izlenimleri hakkında, askeri usluba uygun kısa bir rapor hazırladı: "Subaylar, tahkimat tesislerinin mükemmel olduğunu söylediler. Alman birliklerindeki taze ruh çok takdir edildi. Führer ile buluşmalarından da çok etkilendiler. Almanya'nın Rusya'yı yenecek güçte olduğu kanaatine vardıklarını belirttiler."[198] Stalingrad Savaşından altı ay, mihver güçlerinin Afrika yenilgisinden iki ay sonra ve müttefiklerin Sicilya çıkarmasının hemen ardından bir askeri strateji uzmanının böyle bir değerlendirme yapması gerçekten çok şaşırtıcıdır.

197 Papen'den Ribbentrop'a, 23 Haziran 1943, a.e.g.
198 Papen'den Ribbentrop'a, 27 Temmuz 1943, a.e.g.

Büyükelçi Franz von Papen, hiç kuşkusuz bütün dünyadaki durum hakkında bilgilenme olanaklarına daima sahipti ve çeşitli cephelerdeki gelişmelerden haberdardı. Churchill ve Roosevelt altı ay kadar önce, 1943'ün ocak ayı ortasında Kazablanka'da savaşın sona erdirilmesi için mihver devletlerinin kayıtsız şartsız teslim olmayı kabul etmeleri gerektiğini açıkladıktan sonra, Papen'in Berlin'e bu telgrafı çekmesi, muhtemelen hem meslektaşlarına hem de kendine cesaret verme niyetinden kaynaklanıyordu. Papen, hatıralarında, "eski savaş arkadaşları"nın Almanya'ya yaptıkları bu yolculuktan söz etmedi. Hiç kuşkusuz onlar savaşın gerçeklerini kendi gözleriyle görüp anlamış olduklarından, yenilgiye götüren bu yolda mihver devletlerine eşlik etmeyi Türk siyasetçilerine tavsiye etmeleri beklenemezdi.

1943'ün sonlarına doğru bile Papen "son zafer" umudunu yitirmemişti. Aralık ayı başında Almanya'ya yaptığı bir yolculuktan döndükten sonra, büyükelçilikteki çalışma arkadaşlarını bir araya toplayarak, onlara yolculukta görüp yaşadıklarını özetledi ve savaşın zaferle sonuçlanacağına inandığını, dayanma gayretini yitirmemek gerektiğini söyledi.[199] Papen'in meslektaşları böyle bir konuşma yapılmasını gereksiz buldular, çünkü hiç kimse bir büyükelçinin yönetimi altındaki kişilere yolculuğu hakkında rapor vermesini bekleyemezdi. Büyükelçilikte görevli Helmut Allardt'ın tahminine göre Papen'in bu konuşmayı yapma nedeni, Berlin'den dönmeden önce, her zamanki gibi Hitler'in Obersalzberg'deki konutunda birkaç gün kalması ve ev sahibinin telkin gücünün etkisi altına girmiş olmasıydı.

Sonuç olarak Papen, kendi kendini kandırması ve Hitler'e inanması sayesinde, endişe ve korkularının üstesinden gelmiş ve bu iyimserliğini çevresine de aşılamak istemişti. Birkaç ay önce artık savaşın kazanılacağından ümidini kesen dostları Kont Bismarck ve Helldorf ile Berlin'de tasarladıkları rejimi devirme planlarını ve ABD Başkanı Roosevelt'e barış için başvurma niyetiyle İstanbul'da OSS[200] ajanları Earle ve Morde ile yaptığı konuşmaları unutmuştu...

İngilizler 1943'ün başından beri müttefiklerin saflarına geçmesi için Türkiye'ye yaptıkları baskıları artırıyor, devlet başkanlarının yüksek

199 Helmuth Allardt, *Politik vor und hinter den Kulissen*, Düsseldorf 1979, s. 101.
200 Office of Strategic Services (OSS) ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki istihbarat kuruluşuydu –ed. n.

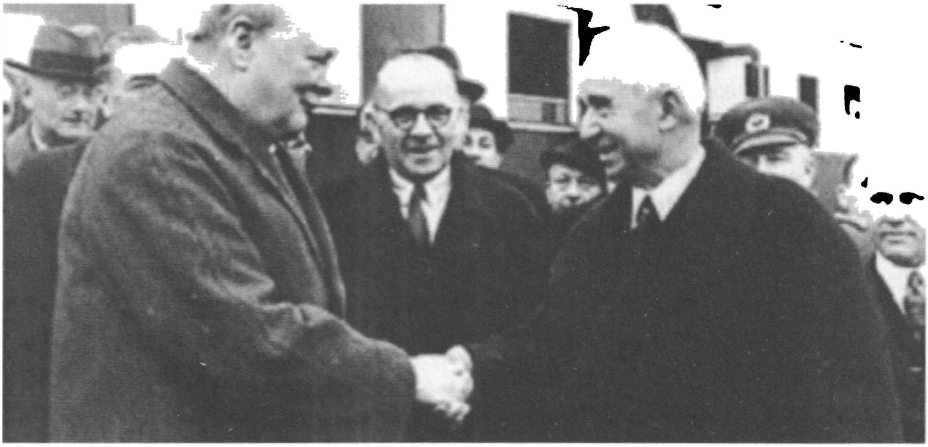

Resim 11. Cumhurreisi İsmet İnönü ve Britanya Başbakanı Winston Churchill Adana'da (30-31 Ocak 1943)

düzeyli bir toplantı yapmaları konusunda ısrar ediyorlardı. Nihayet Türkiye Cumhurreisi İsmet İnönü, 1943'ün ocak ayı sonunda Başbakan Winston Churchill ile Adana'da buluşmaya hazır olduğunu bildirdi. Toplantıya katılacak olan siyasetçilere önemli askeri delegasyonlar da eşlik etti. Bu buluşmaya Başvekil Saracoğlu, Hariciye Vekili Menemencioğlu ve İngiltere Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen de katıldı. Büyükelçi, bir bildiriyle bu konferansın nedenini açıkladı: Amaç, Türkiye'nin bu yıl içinde müttefiklerin yanında savaşa katılmayı kabul ettiğini bildirmesiydi.

Adana'da Churchill'in karşısına çıkan İnönü, olabildiğince çekingen ve tedbirli davrandı. İngiltere ile Sovyetler Birliği'nin anlaşmış olabileceklerini düşünen Türkiye cumhurreisi, İngiltere başbakanına "Almanlar yenilirse, onlarla birlikte yenilen bütün ülkelerin Slav ve Bolşevik hâkimiyeti altına gireceklerini" söyledi.[201] İnönü, Türkiye'nin müttefiklere bağlanmaktan kaçınmasının sebebi olarak, ordu teçhizatının yetersizliğini ileri sürdü. Bunun üzerine Churchill, İngiltere'den savaş malzemesi göndermeyi vaadetti ve karşılığının nasıl ödeneceğine dair somut bir açıklama yapmadı. Churchill'in böyle bir vaatte bulunmasının sağlanması kuşkusuz İnönü'nün büyük siyasi başarısıydı.

201 Krecker, s. 231.

Hariciye Vekili Menemencioğlu, Adana Konferansından kısa süre sonra, 1943'ün şubat ayı başında Papen'e, konferansın Türkiye için memnuniyet verici bir sonuca vardığını bildirdi. Hatta İngilizlerin konuşmalarından Ruslara pek güvenmediklerini hissetmiş olduğunu da belirtti. Papen, konferans hakkında edindiği bilgileri Ribbentrop'a aktarırken, vekilin Almanya ile İngiltere'nin bir orta çizgide buluşabileceklerini umduğunu da bildirdi. Hariciye vekilinin "Almanya hem İngiltere'yi hem Amerika'yı yenebilecek durumda olmasa bile, Avrupa kıtası sınırları içinde yenilgiye uğratılamayacaktır görüşündeyim" dediğini de belirtti.[202]

Ribbentrop, Adana Konferansından elde edilen sonuçlar hakkında Papen'den daha kuşkucuydu.[203] Papen'in İngiltere ile Türkiye arasındaki görüşmeler hakkındaki yorumuna pek güvenmiyordu. Bu kuşkuları, Menemencioğlu'nun İtalya büyükelçisine (muhtemelen gizli olarak yaptığı, fakat duyanlar tarafından kendisine aktarılan) bir açıklamasından kaynaklanıyordu: Hariciye vekilinin "Mihver güçleri böyle geri çekilmeye devam ederse, Türkiye çok zor durumda kalabilir!" dediğine tanık olanlar, Ribbentrop'un, Papen'in iyimserliğini paylaşmamasına neden olmuşlardı. Artık "her ne olursa olsun, mihver güçlerinin durumu kötüleşse de Türkiye asla tarafsızlık politikasından vazgeçmeyecektir" diye düşünmüyordu.

Cephedeki durumun gözle görülür biçimde kötüye gitmesi nedeniyle, 1943'te Almanya'nın kaderi de olumsuz yöne dönmüştü. Papen artık Türkiye'yi mihver devletlerinin yanına çekemezdi. Bundan sonra bütün çabası, Türkiye'nin kaderini ellerinde tutan kişilerin aldığı kararların "aktif tarafsızlık" politikasının çerçevesini aşmamasını sağlamaktan ibaret olacaktı. Papen, bu uğurda ahlaka ve dürüstlüğe uymayan yöntemlere başvurmaktan da kaçınmıyordu. Nitekim 1943'ün mayıs ayı ortasında Ribbentrop'a, Cumhurreisi İnönü'ye, tıpkı "Führer"in otomobiline benzeyen, yedi kapılı bir *Mercedes 31.5. 71* armağan etmesini bile önerdi. Elbette ki hariciye vekilini memnun etmeyi de ihmal etmemek gerekirdi... Büyükelçi, Menemencioğlu'na, Türkiye Büyük Millet Meclisinde vereceği

202 Papen'den Ribbentrop'a, 2 Şubat 1943, Papen Arşivi R 29.781.
203 Ribbentrop'tan Papen'e, 3 Şubat 1943, a.e.g.

söylevden sonra, Heidelberg Üniversitesi Uluslararası Hukuk Fakültesinin "Fahri Doktora" unvanının verilmesini teklif etti.[204]

Ribbentrop muhtemelen Menemencioğlu'nun temel ilkelere dayanan söylevinin övgüye değer olduğuna inanıyorsa da, bazı çekincelerinden ötürü özel treninden Papen'e yolladığı telgrafta düşüncelerini şu sözlerle belirtti: "Fahri doktora unvanı konusunda tereddüdüm var. Vekil bunu, onu şımartmak ve İngilizlerin gözünde küçük düşürmek için yaptığımızı sanıp bundan hoşlanmayabilir. Üstelik İngiltere'ye verdiği sözlerden dönmeyeceğini sürekli vurgulayan bir ülkenin hariciye vekili, bu teklifimizin, onu kendi yanımıza çekmek için abartılı bir iltifat olarak tefsir edebilir."[205]

Muhtemelen "Führer"in otomobilinin bir eşini İnönü'ye armağan etme planından da aynı nedenlerden ötürü vazgeçildi. Dört yıldan beri Türkiye'de büyükelçilik makamında bulunan Papen'in artık Türk siyasetçilerinin zihniyetini tanıması ve Ribbentrop'un belirttiği sakıncaların farkında olması gerekirdi. Ancak Papen, bundan böyle Türkiye'yi tarafsızlığını korumaya ikna etmek için, konvansiyonel diplomatik yöntemlerin işe yaramayacağını anladığından, belki de hayalciliğinin etkisiyle böyle bir teklif yapmaktan yarar umuyordu.

Türkiye Hariciye Vekili Menemencioğlu ile İtalya büyükelçisi arasında geçen bir konuşmadan sızan bazı sözlerin Ribbentrop tarafından Papen'e aktarılması, muhtemelen ona geçmişteki bir olayı anımsatmıştı. Ribbentrop 1940'ın kasım ayında Türk meslektaşı Hüsrev Gerede ile Berlin'de yaptığı bir konuşma hakkında Türkiye büyükelçisinin Ankara'ya gönderdiği raporun içeriğini öğrenmiş ve Papen'e bildirmişti. Demek ki Alman uzmanlar, Berlin ile Ankara arasındaki haberleşme bağlantısını denetim altında tuttukları gibi, Ankara ve Roma arasındaki iletişime de sızabiliyorlardı... Ribbentrop başka haber alma olanaklarına da sahipti.

Aslında Ribbentrop 1943'ün mayıs ayında, Menemencioğlu'nun İtalya büyükelçisine söylediklerini Papen'e aktardıktan sonra ondan bir yanıt beklemiyordu. Ama altı ay sonra Moskova'daki Türk büyükelçiliğinden gönderilen bir telgraf hakkında Papen'in fikirlerini öğrenmesi çok önemliy-

204 Papen'den Ribbentrop'a, 15 Mayıs 1943, Papen Arşivi R 29.782.
205 Ribbentrop'tan Papen'e, 17 Mayıs 1943, a.e.g.

di. Türkiye'nin istihbarat kuruluşu, Alman Güvenlik Hizmetleri örgütüne (Sicherheitsdienst, SD) bu telgrafı sızdırmıştı. İlgi duyulan mesele Moskova Konferansıydı. 10 Ekim'den 1 Kasım'a kadar süren bu konferansta müttefik devletlerin dışişleri bakanları Hull, Eden ve Molotov buluşmuşlar ve geleceğin önemli meselelerini müzakere etmişlerdi. Bu meseleler, müttefik devletlerin işbirliğini düzenlemek, SSCB'nin Japonya'ya karşı savaşa girmesi konusunda bazı kararlara varmak ve savaş sonrasında müttefiklerin Avrupa ve dünya politikası açısından birlikte yapacakları çalışmaların ana hatlarını belirlemekti. Konferansın önemli kararlarından biri de 1943'te Türkiye'nin savaşa katılmasını sağlayacak tedbirler hakkındaydı.

Ribbentrop'un 1943'ün kasım ayı başında Papen'e gönderdiği yazı, büyükelçisinin Moskova Konferansının sonuçları hakkındaki düşüncelerini öğrenmekle ilgili değildi. Aslında dış politikaya ilişkin bu SD haberinin kaynağını öğrenmek istiyordu. Papen'e, bundan sonra bu tür haberlerin "AA ile SD arasında kararlaştırıldığı üzere, yorumlarıyla birlikte iletilmesi" talimatını verdi.[206] SS ajanları ya da gayri resmi özel kaynaklara ulaşma olanağı bulunan büyükelçilikteki SD görevlisi Ludwig Moyzisch daima böyle yapardı zaten. Papen, görüş bildirirken, Türkiye istihbarat servisinin "biraz bilgi edinebilmek amacıyla, bolca haber sunduğunu,"[207] ayrıca Moyzisch'in resmi olmayan haber kaynaklarını bundan böyle büyükelçiye bildireceğine dair söz verdiğini de söyledi. Ribbebtrop bu sözlerden, Papen'in son zamanlara kadar AA ile SD arasındaki anlaşmayı ciddiye almamış olduğu sonucuna vardı. Bu telgraftan, 1943'e kadar Türk ve Alman istihbarat servislerinin sıkı bir işbirliği içinde çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca Ribbentrop ile SD ve Gestapo şefi Ernst Kaltenbrunner arasında bir iktidar savaşının sürdürülmekte olduğu da sezilmektedir.

Çiçero Kod Adlı Casus

Papen, son zamanlarda istihbarat servislerinin işbirliği yapması meselesinden daha önemli bir konuyla meşguldu. Ribbentrop'a 3 Kasım 1943'te gönderdiği raporda yeni ve eşsiz bir haber kaynağına ulaştıklarını

206 Ribbentrop'tan Papen'e, 1 Kasım 1943, Papen Arşivi R 29.783. [AA, Auswärtiges Amt, Alman Dışişleri Bakanlığının kısaltması –ed.]
207 Papen'den Ribbentrop'a, 3 Kasım 1943, a.e.g.

bildirdi. İkinci Dünya Savaşı sırasındaki en önemli casusluk vakası olan "Çiçero olayı" ilk kez bu tarihte gündeme geldi. Papen, Berlin'e gönderdiği haberde, büyükelçiliğe yeni bir "iş arkadaşı"nın katıldığını belirtti. Bu haberle birlikte, İngiltere Büyükelçisi Hughe Knatchbull-Hugessen'in Kahire Konferansına giderken yanına alacağı soru listesinin içeriğini "güvenilir kaynaktan öğrendiği"ni açıklayarak listeyi de iletti. Söz konusu liste, Çiçero'nun İngiltere büyükelçiliğinden alıp Almanya büyükelçiliğine getirdiği ilk belgeydi ve Kahire'de, Roosevelt, Churchill ve İnönü arasında 1943'ün aralık ayı başında yapılacak olan müzakereler öncesinde, Türkiye'nin müttefikler yanında savaşa katılması için konuşulacak bazı önemli meseleleri içeriyordu. Bu tarihten itibaren, yani 1943'ün kasım ayı başından 1944'ün nisan ayı başına kadar Britanya büyükelçiliğinden Almanya büyükelçiliğine bir haber seli akmaya başladı. Papen bu selin olağanüstü gür olması nedeniyle, onu harekete geçiren kişiye, eski Romalı hitabet ustası Marcus Tullius Cicero'nun adını uygun görmüştü. Çiçero olayında baş rolü Elyesa (İlyas) Bazna adında bir Arnavut oynuyordu ve ikinci derecede önemli rol, SD görevlisi Ludwig Moyzisch'e aitti.

1943 ve 1944 yıllarında Ankara, Berlin ve Londra'da konuyla ilgili kişileri çok meşgul eden mesele, İngiltere Büyükelçisi Sir Hughe Knatchbull-Hugessen'in kasasından 400'den fazla gizli belgenin fotoğraflarını çekip Ankara'daki Alman büyükelçiliğine satma fikrini Çiçero'ya kimin verdiği veya buna hangi olayın neden olduğu sorusuydu. Konu üzerinde çok düşünüldü ve çeşitli araştırmalar yapıldı...

"Çiçero" kod adıyla casusluk yapan Elyesa Bazna Kosova'da doğmuş, ailesinin olanakları kısıtlı olduğundan bir meslek eğitimi görmeden göçmen olarak Ankara'ya gelmiş ve kısa zamanda Türkçe öğrenmişti. Biraz Sırpça, Hırvatça ve Fransızca da biliyordu. Şarkı söylemeye meraklı olduğu için, Almanca şarkılardan Almancayı da biraz sökmüş, kitaplardan İngilizce öğrenmişti. Elyesa Bazna, İngiltere büyükelçisinin hizmetine girmeden önce bir süre Yugoslavya büyükelçisinin yanında çalışmış, daha sonra da Ribbentrop'un kayınbiraderi Albert Jenke'nin evinde işe girmişti. Ama o sırada Jenke henüz büyükelçilikte görevli değildi. Jenke 26 Ekim 1943'te SD görevlisi Moyzisch ile bağlantı kurunca, Bazna da onun gizli ajanı olma-

ya karar verdi. Bazna, babasının ölümüne sebep olan İngilizlerden nefret ediyordu. Bazna'nın bu konuda anlattıkları kanıtlanamadıysa da, bol paraya sahip olmak ve refah içinde yaşamak istediği kesindi.

Bazna, günün birinde gizlice Moyzisch ve Jenke'nin yanına gidip, İngiltere büyükelçiliğinde 56 belgenin fotografını çektiğini ve bunları Alman büyükelçiliğine satabileceğini söyledi. Bu fotografları 20.000 Sterlin karşılığında teslim etmeye hazır olduğunu, bundan sonra başka belgeler de temin edebileceğini bildirdi. Berlin'deki merkez, belgeleri denetimden geçirdikten sonra bu teklifi kabul etti ve istenen parayı büyükelçiliğe gönderdi. İngiltere büyükelçisi, çalışma odasında güvenlik önlemlerine yeterince dikkat etmediğinden, açıkta bıraktığı belgelere ulaşmak ve fotograflarını çekmek Bazna için oldukça kolaydı. Bazna, İngiltere büyükelçisinin kasaya kilitlediği belgelere ulaşmanın yolunu da bulmuştu.

Casusun ele geçirdiği ilk belgeler 1943 başlarında Adana'da Churchill ile İnönü arasında yapılacak müzakereler hakkındaki telsiz haberleşmelerinden, Britanya Dışişleri Bakanlığının ve Knatchbull-Hugessen'in kaydettiği notlardan oluşuyordu. Bu belgeler Almanların elde ettiği bilgileri doğruluyor, aynı zamanda da müttefiklerin planlarına dair etraflı bilgi veriyordu. Böylece Papen, Çiçero ile bağlantı kurduktan bir hafta sonra Berlin'e, "1943'ün aralık ayı başında ABD Başkanı Roosevelt ile Churchill'in Kahire'deki ikinci buluşmasına Hariciye Vekili Menemencioğlu ve Knatchbull-Hugessen'in de katılacağını" bildirebildi. Berlin'e gönderilen belgelerden biri de, İngiltere büyükelçisinin elinde bulunan ve kendisinin veya müsteşarının Kahire'de yanıtlandırılmasını isteyeceği soru listesinin kopyasıydı. Çiçero ilk gizli belgeleri teslim ettikten bir gün sonra Papen, SD görevlisi Ludwig Moyzisch'e bu belgeleri Berlin'e götürme görevini verdi. Aslında Ludwig Moyzisch, Ankara'daki diplomatlar listesine büyükelçiliğin ticari ataşesi olarak kayıtlıydı. Berlin'deki uzmanlar belgeleri denetlediklerinde çok değerli bilgiler içerdiklerini saptadılar, hatta bu önemli bilgilerin sahte olabileceği kuşkusuna bile kapıldılar... Önce Çiçero'nun aslında bir İngiliz ajanı olduğu ve bu casusluk olayının İngilizlerin bir oyunu olabileceği ihtimali üzerinde duruldu. Ama Berlin'deki uzmanlar, iki ay süren bir araştırmadan sonra belgelerin sahte olmadığı kanısına vardılar.

Belgelerden birinde Ocak 1944'te müttefiklerin Sofya'ya hava saldırısı tasarladıkları belirlenmişti. Gerçekten de belgede belirtilen gün Sofya bombalandı... Hitler, bu olay nedeniyle Papen'i Wolfschanze karargâhına çağırdı. Papen hemen yola çıktı ve Hitler'e yeni gelişmeler hakkında bilgi verdi. Papen daha sonra hatıratında, Hitler'e edinilen çok önemli bilgilerin kaynağı konusunda açıklamalarda bulunduğunu yazmıştır. Tarihçiler bu belgelerin değeri hakkında farklı fikirler ileri sürmektedir ve pek çoğu da belgelerin Papen'in iddia ettiği kadar önemli olmadığı kanısındadır.

Örneğin Berlin'deki uzmanlar bu gizli belgelerden, İngiltere'nin savaşa ilişkin kararlarını öğrenemiyorlardı. Önemli planlamaların ve müzakerelerin yapıldığı bu dönemde belgelerin bazılarının verdiği en kıymetli bilgiler, İngilizlerin Türkiye'ye ilişkin amaçları hakkındaki bazı spekülasyonlardı. Birkaç başka belge, Batılı müttefiklerin Avrupa kıtasında bir çıkarma harekâtı planladıklarını bildiriyorsa da zaman ve yer belirtilmemişti. Ayrıca bu belgelerden, müttefiklerin bu savaşı mihver devletlerinin kayıtsız şartsız teslim olmasına kadar sürdürmeye kararlı oldukları da anlaşılıyordu.

İngiltere Dışişleri Bakanlığı tarihçileri 2005'te Çiçero Olayını inceleyerek bunun İngiltere'ye büyük zarar verme potansiyeli olduğunu saptamışlardır.[208] Her ne kadar müttefikler 1943'ün ekim-aralık ayları arasında Moskova, Kahire ve Tahran'da düzenlenen toplantılarda önemli siyasi ve stratejik kararları müzakere ettilerse de, İngiltere Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen'in elinde bunlara ilişkin fazla belge bulunmuyordu.

Çiçero'nun Almanlar'a temin ettiği en önemli belgelerden biri, 1943'ün ekim ayı başında düzenlenmiş olan bir muhtıraydı. Bu belgede İngilizler, Türkiye'yi bütün engellere karşın kendi taraflarına çekebilmek için alınacak önlemleri ve Türkiye'den taleplerini çok ayrıntılı olarak açıklamışlardı. Örneğin İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, İngiliz avcı uçaklarının Türkiye'deki hava alanlarından yararlanmalarına izin verilmesini istiyordu. Papen bu bilgiye dayanarak, Türk siyasetçilerini, ülkelerini tehdit eden tehlikelere karşı uyardı ve Türkiye'nin tarafsızlıktan vazgeçmeme kararında ısrar etmesini tembih etti. Papen, Türk hükümetinin bakanla-

208 A.g.e.

rına ve milletvekillerine "İngilizlere hava alanlarını kullanma hakkı tanındığında, bunun Türkiye'nin savaşa girmesine neden olacağını" yineledi. Papen, 1943'ün kasım ayında Ribbentrop'a verdiği raporla bu konuşmaları bildirdi.[209] İngilizler, Eden'in ısrarı üzerine Trakya'daki havaalanlarında telsiz istasyonları kurmayı tasarlayınca, Papen, buna izin verildiği takdirde, İstanbul'a hava saldırıları yapılacağını söyleyerek Türkiye'yi tehdit eden tehlikelere karşı Menemencioğlu'nu uyardı ve Trakya'da radar istasyonlarının kurulmasını önledi.

Çiçero'nun ele geçirdiği belgelerden anlaşıldığına göre, müttefikler aslında Balkanlar'da büyük bir harekât planlamıyor, bu niyetlerini sadece bir tehdit olarak öne sürüyorlardı. *Overlord Harekâtı* adı verilen planı gerçekleştirinceye, yani Normandiya'da "İkinci Cephe"yi açıncaya kadar bunu bir tehdit olarak kullanmışlardı. Papen'in gizli belgelerden öğrendiğine göre, Churchill bir Balkan harekâtı konusunda ısrar ediyordu. Churchill'in görüşüne göre, Sovyetler'le birlikte gerçekleştirilecek böyle bir harekât, Rusların Boğazları ele geçirmesini ve Balkanlar'ı işgal etmesini sağlayacaktı.

Papen, bundan sonra kendi kararlarıyla hareket etmek zorunda olduğunu anlamıştı. *Der Wahrheit eine Gasse*'de açıkladığına göre, Hitler de, Ribbentrop da kendisine, "uygulanacak genel politikanın yönü hakkında herhangi bir talimat vermemişlerdi."[210] Papen hatıratında, Çiçero belgelerinden yararlanarak İngiliz operasyonlarına karşı Türklerin duydukları endişeleri doğruladığını, hatta daha da artırdığını anlatmaktadır. Papen, müttefiklerin, Türkiye'deki hava ve deniz üslerinden yararlanıp operasyonlar düzenlemelerine izin verildiği takdirde, olabileceklere karşı Türk yetkililerini uyarmaktan çekinmemiş ve –daha sonra bizzat açıkladığına göre– "buna izin verirseniz, bombardıman uçaklarımızın İstanbul ve İzmir'i yerle bir edeceğinden hiç kuşkunuz olmasın" demiştir.

Berlin'deki istihbarat şefi Walter Schellenberg, İngilizlerin Balkanlar'a dair planları hakkında Papen'den farklı bir görüşe sahipti. Çiçero belgelerinin uzmanlar tarafından incelenmesinden sonra şu sonuca varmıştı: Churchill'in Merkur kod adlı planı uyarınca Balkan topraklarının istilası önerisi, 1943

209 Papen'den Ribbentrop'a, 10 Kasım 1943, a.e.g.
210 Papen, *Wahrheit*, s. 587.

başında düzenlenen Tahran Konferansında Roosevelt ve Stalin tarafından kabul edilmemişti. Demek ki Tahran Konferansından sonra Papen'in Türklere yaptığı kuvvetli baskı gereksizdi. Öte yandan, Çiçero'nun getirdiği belgelerde Papen ve Schellenbeg'in rastladıkları *Overlord* kod adıyla, batıdaki İkinci Cephenin kasdedildiği anlaşılıyordu. Fakat yer ve tarih belirtilmemiş olduğundan, Alman ordu kumandanlığına müttefiklerin Normandiya çıkarmasını (D-Day) önceden haber vermek ve hazırlanmalarını sağlamak mümkün olmadı.

Papen hatıratında SD görevlisi Moyzisch'in gerçekten bütün belgeleri kendisine ilettiğinden kuşku duyduğunu açıkça belirtmektedir. Moyzisch, belki de bazı telgrafları doğrudan doğruya SD Başkanı Kaltenbrunner'e göndermişti. Papen, 1943'ün aralık ayı ortasında Ribbentrop'a "Çiçero belgeleri" konusunda bazı sorunlar çıktığına dair şikâyetler iletti. Reich SS Teşkilatı Başkanı Himmler, ataşe Moyzisch'e belgeleri Papen'e göstermeden doğrudan Ribbentrop'a yollama emri vermişti.[211] Papen, Ribbentrop'tan, Himmler'in bu emrini geri almasını istemesini rica etti ve bunun nedeni olarak da, bu belgelerden edinilen bilgilere dayanarak, burada alınacak önlemleri kararlaştırdığını, bu konuda zaman kaybedilmemesi gerektiğini ileri sürdü. Ribbentrop bu uyarıya ancak iki hafta sonra yanıt verdi. Aralık ayı sonunda özel treninden, yardımcısı Wagner'i şu haberi iletmekle görevlendirdi: "Söz konusu meselenin Führer'e iletilmesi üzerine alınan yanıtta, Çiçero belgelerinin değerlendirilmesi hakkında SD ataşesine verilen emirlerin size bilgi verme zorunluğuyla ilgili olmadığı anlaşılmıştır. Moyzisch, kendisine verilen talimata ek olarak, yeni raporların tümünü size sunma emrini almıştır."[212]

Papen, Çiçero'nun devreye girmesinden iki ay sonra bütün belgelerin eline geçtiğinden emin olduğu halde, daha sonra içinde bazı kuşkular belirmişti. Bu kuşkular, Hitler'e bağlı olan Geheimdienstchef (Gizli Hizmetler Şefi) Walter Schellenberg'in *Aufzeichnungen* adıyla 1956'da yayınladığı hatıratında doğrulanmaktadır. Ona göre ele geçirilen belgeler hakkında Papen'e bilgi vermeye devam edilmesini Hitler yasaklamıştır.[213]

211 Papen'den Ribbentrop'a, 13 Aralık 1943, Papen Arşivi R 29.783.
212 Wagner'den Papen'e, 27 Aralık 1943, a.e.g.
213 Walter Schellenberg, Aufzeichnungen des letzten Geheimdienstchefs unter Hitler, Gütersloh 1956, s. 383.

Schellenberg bunun üzerine Himmler'le konuşmuş ve bu talimatı biraz daha yumuşatmaya karar vermişler. Böylece Moyzisch'e, "Türk-Alman ilişkileri hakkındaki haberlerin eskisi gibi Papen'e iletilmeye devam edilmesi" talimatı verilmiş. Hitler'in bu sınırlayıcı talimatını, 17 Kasım 1943'te Wolfschanze karargâhında Papen ile buluştuktan sonra vermiş olması dikkat çekicidir. Büyük bir olasılıkla Papen, ele geçirilen ilk Çiçero belgelerine dayanarak, "Başkumandan"a bazı stratejik önerilerde bulunmuş ve Hitler de bunları kendi fikirlerine uygun bulmadığından bundan sonra Ankara'dan böyle önerilerle rahatsız edilmek istememiştir.

Yani Papen, 1943'ün sonuna doğru Ankara'da Çiçero belgelerinin büyük bir kısmı ve bunların Moyzisch tarafından değerlendirilmesi hakkında bilgilendirilmekteydi. Ama Papen'in bilmediği bir gerçek vardı, onun bu belgelere dayanarak dışişleri bakanlığına gönderdiği raporlar ve onları tamamlayıcı mahiyette olan bilgiler sadece Berlin'de değil, Washington'da da büyük bir ilgiyle inceleniyordu. Papen'in bilmediği başka bir gerçek de Almanya Dışişleri Bakanlığının alt kademelerinde görevli Fritz Kolbe adında, hiç dikkat çekmeyen genç bir adamın OSS'ye büyükelçilerin raporları hakkında bilgi vermesiydi. Nitekim 1943 sona ermeden iki gün önce, İsviçre, Bern'deki OSS bürosunun Washington'a gönderdiği şifreli haberde, Kolbe'nin takma adı olan "George Wood" dışında ilk kez Çiçero adı da geçiyordu.

OSS teşkilatının İsviçre'deki başkanı Allen W. Dulles (ilerde ABD Dışişleri Bakanlığına atanan John Foster Dulles'in kardeşi) 1 Ocak 1944'te Washington'daki meslektaşlarına gönderdiği bir telgrafta Çiçero hakkında daha ayrıntılı bilgi vererek "Milit" tarafından çok değerli olduğu ileri sürülen ve "Zulu" büyükelçiliğinde Çiçero adıyla bilinen kaynaktan elde edildiği bildirilen "birçok evrak"tan söz etti.[214] OSS teşkilatının sözlüğünde "Milit," Büyükelçi von Papen'in rumuzuydu. "Zulu" sözcüğüyle de İngiltere büyükelçiliği kastediliyordu. Dulles, bu haberi Londra'ya iletilmek üzere hemen İsviçre'deki İngiltere gizli servisine bildirdiğini de haberlerine ekledi. Demek ki Elyesa Bazna'nın Alman büyükelçiliğine gizli belgeler ulaştırma teklifinden iki ay sonra İngilizler bu casusluk olayını öğrenmişler ve faili aramaya başlamışlardı.

214 Lucas Delattre, *Fritz Kolbe. Der wichtigeste Spion im Zweiten Weltkrieg*, Münih 2004, s. 174.

Ne var ki Fritz Kolbe, patronu Allen Dulles'a Çiçero'nun gerçekte kim olduğunu açıklayamıyordu. Kolbe, ilk kez 1943'ün yaz aylarında Dulles ile bağlantı kurmuştu. Fazla göze batmayan, çekingen tavırlı bir insan olan bu adam, 1925'ten beri dışişleri bakanlığının birçok bölümlerinde çalışmış ve savaş başlayıncaya kadar Kapstadt'da konsolos vekili görevini üstlenmişti. Kolbe, Berlin'e döndükten sonra Büyükelçi Karl Ritter'in yanında görev aldı. Karl Ritter, dışişleri bakanlığı ile Alman Orduları Başkumandanlığı (OKW) arasındaki bağlantıyı kurmakla görevliydi. Kolbe bu yoldan siyasi ve askeri gizli belgelere ulaşabiliyordu. İmha edilmesi için kendisine verilen telgrafları akşamları eve götürüp kopyalıyordu. Daha sonra bir Fransız hekimin Charité Hastanesindeki çalışma odasında bu belgelerin fotoğraflarını çekmeye başladı. Dışişleri bakanlığının kurye bölümde görevli bir kadın memur, bir zamanlar İsviçre'ye düzenlenen gezilerde Kolbe'yle arkadaşlık etiğinden, ona kurye olarak İsviçre'ye seyahat etme imkânını sağladı. Kolbe, elindeki gizli evrakı ilkönce Bern'de İngiltere gizli servisi M16'nın bir çalışanına götürdü. Onlardan yüz bulamayınca da OSS teşkilatıyla ilişki kurdu, burada da başlangıçta kuşku uyandırdı. Verdiği bilgiler ve belgeler o kadar değerliydi ki gerçek olabileceklerine kimse inanamıyordu.

Fritz Kolbe verdiği bilgiler karşılığında para ödenmesini istemiyordu. Onun bu çabalarının tek nedeni, Hitler'e ve Nazilere duyduğu derin nefretti. Kolbe'nin kanaatine göre Hitler'i engellemenin tek yolu, ona karşı dışarıdan mücadele etmekti. Savaşın bir an önce sona ermesini sağlayabilecek her etkinliğin meşru ve haklı olduğuna, hatta zorunluluğuna inanıyordu. Bu nedenle "George Wood" takma adı altında, savaşın sonuna kadar, yani bir buçuk yıl boyunca müttefiklere 1600 belge teslim ettiği gibi sözlü bilgiler de verdi. Örneğin müttefikleri, konvoylarına yapılması tasarlanan denizaltı saldırılarına karşı uyardı, yeni bir Messerschmitt jet uçağının yapıldığını haber verdi ve Hitler'in çok gizli tutulan Wolfschanze karargâhının ayrıntılı planlarını bulup teslim etti. Müttefikler, Kolbe sayesinde Roma'da yaşayan Yahudilerin tasfiye edileceğine dair planı da öğrendiler.

Fritz Kolbe 1971'de öldü. Kolbe'nin ölümünden dört yıl önce, Allen Dulles, kendisine büyük hizmetlerde bulunan bu çok önemli casus hakkında, şu sözleri söylemiştir: "Yeni kurulan Almanya'da, George'u cesaret

ettiği girişimlere sevkeden yoğun duygu ve düşüncelerin takdir edilmemesi ve onun Hitler rejiminin yıkılmasındaki önemli rolünün farkında olunmaması kanımca büyük bir haksızlıktır. Umarım günün birinde bu haksızlık telafi edilir ve anavatanı, onun bu savaşta yüklendiği önemli hizmetlerin değerini anlar."[215]

Yıllarca bir vatan haini muamelesi gören, ama aslında gerçek bir vatansever olan Fritz Kolbe, nihayet 2004'te dışişleri bakanlığınca ülkenin selameti için mücadele etmiş kişilerden biri olarak anıldı ve bundan bir yıl sonra da Nazi rejimine karşı direnenler için bir anıt dikildi.

Papen'in anılarında, Çiçero'nun gerçek kişiliğinin müttefikler tarafından ne zaman keşfedilip maskesinin düşürüldüğü ve Çiçero'nun 1944'te neden kendi kararıyla Ankara'daki faaliyetini bıraktığı konusunda bilgi verilmiyor. Nitekim Papen de, müttefiklerin hangi tarihte Çiçero'nun faaliyetleri hakkında bilgi edindiklerini çok ileri yaşında öğrenmiştir. Allen Dulles, 1966'da *The Secret Surrender* adlı kitabında bu konuda bilgi vermektedir.[216] "George Wood'un aktardığı çok önemli bilgilerden biri, Türkiye'deki Büyükelçi von Papen'in, 1943'ün kasım ayında Berlin'e gönderdiği bir telgrafın kopyasıdır. Bu telgrafta Almanya büyükelçisi övünerek, İngiltere büyükelçiliğinde bulunun "*top-secret*" belgeleri ele geçirdiğini bildirmektedir. 1944'ün ocak ayı başında Kolbe bu kopyayı Dulles'e teslim etmiş ve o da derhal İngiliz meslektaşlarını uyarmıştı.

1944'ün ocak ayı ortalarında Ankara'daki İngiltere büyükelçiliğine Londra'dan güvenlik uzmanları gönderildi ve bunlar incelemeler yaptılarsa da aranan casusun Elyesa Bazna olduğunu keşfedemediler. Elyesa Bazna, 1944'ün nisan ayı sonunda İngiltere büyükelçiliğindeki işinden istifa etti. Hiç kimse de onun Çiçero olduğunu anlamadı. Zaten Elyesa Bazna, Almanlarla "iş ilişkileri"ni yavaş yavaş azaltıp sonunda tamamen kesmişti.

İngiltere gizli servisi MI6, Çiçero'nun casusluk faaliyetini keşfedemediği için zor duruma düşmüştü. Savaş bittikten sonra bu servisin yetkili kişileri, 1944'ün ocak-mart ayları arasında Çiçero'nun faaliyetlerini kullanarak Almanları yanlış bilgilerle beslediklerini ileri sürmüşlerdir. 2005'te

215 A.g.e. s. 293.
216 A.g.e. s. 340.

İngiliz tarihçilerinin bildirdiklerine göre, İngiltere Büyükelçisi Sir Hughe Knatchbull'un çalışmalarındaki özensizlik ve ihmalkârlık bu olayda çok önemli bir rol oynamıştır. İngiltere büyükelçisinin, *Diplomat in War and Peace* adlı hatıratında anlattığı olayların çoğunda ayrıntılara girmiş olmasına karşın, Ankara'daki uşağından hiç söz etmemesi konunun kendisi için hassas bir mesele olduğunu göstermektedir, bunu örtbas etmek istemesi de anlayışla karşılanmalıdır.

Franz von Papen ise, İngiliz meslektaşının tam tersine, hatıratında Çiçero Olayını hasıraltı etmek şöyle dursun, kitabının bütün bir bölümünü bu konuya ayırmıştır. Nitekim Çiçero'nun temin ettiği belgelerin değerlendirilmesi, 1943 sonbaharı ile 1944 ilkbaharı arasına denk gelen ve politika açısından çok çalkantılı olan dönemde büyük önem taşıyordu. Moskova, Kahire ve Tahran'da müttefiklerin konferanslar düzenledikleri o yılların olayları, Papen'in Ankara'daki zorluklarla dolu büyükelçilik görevinin doruk noktasıydı. Papen, tahmin edilebilen nedenlerden ötürü Çiçero ile ilişkilerin nasıl sona erdiğine dair bir açıklama yapmamıştır.

Buna karşın, Çiçero belgelerini satın almış olan Ludwig Moyzisch, 1950'de bu casusluk olayına ilişkin bütün ayrıntıları *Der Fall Çiçero* (Çiçero Olayı) adlı kitabında anlatmıştır. Papen de bu eserden iki yıl sonra yayınlanan hatıratında, Moyzisch'in kitabını bastırmadan önce yazdığı taslağı kendisine gösterdiğini ve olayı gerçeklere uygun olarak anlattığını Papen'in doğrulamasını istediğini bildirmiştir.[217]

Sonradan anlaşıldığına göre, Almanya Dışişleri Bakanlığında çalışan iki önemsiz görevli, Çiçero olayının son bulmasında çok önemli rol oynamışlardı. Bu iki kişinin, Çiçero'nun kim olduğunu bilmeseler ve saptanmasına yardım etmemiş olsalar bile, casusluk olayının bitirilmesinde önemli etkileri oldu. Berlin'de görevli olan Fritz Kolbe'nin Nazilere duyduğu nefret nedeniyle Amerika'nın OSS teşkilatına yardım etmeye karar vermiş olması gibi, Ankara'daki büyükelçilikte sekreter olan Cornelia Kapp da Amerika'ya duyduğu özlem ve oraya geri dönme arzusu nedeniyle bu olaya karışmıştı.

Sofya'daki Almanya büyükelçiliğinde ikinci önemli kişi olan Karl Kapp'ın kızı Cornelia, 1944'ün ocak ayı başında Ankara büyükelçiliğin-

217 Papen, *Wahrheit*, s. 578.

deki SD görevlisi Moyzisch'in sekreterliğine talip olmuştu. Karl Kapp, bir zamanlar Cleveland başkonsolosluğuna atanmış olduğundan, Kapp'ın ailesi 1936'dan 1941'e kadar ABD'de yaşamış ve Cornelia da oradaki yaşam tarzına alışmış, babasının Roma'dan sonra Sofya'ya atanmasına uyum sağlayamamıştı. Sürekli Amerika'yı özlüyor, oraya dönmek istiyordu. Genç kızın bu şiddetli özlemini öğrenen İstanbul'daki OSS ajanları bundan yararlanmaya karar verdiler ve Sofya'da Cornelia ile bağlantı kurarak, genç kıza Amerika'ya geri dönebilme imkânını sağlamayı vaadettiler. Cornelia da bunun karşılığında Ankara'daki OSS teşkilatının hizmetine girmeyi kabul etti.

Moyzisch bu genç kızı, "hastalıklı, sinirli ve tatminsiz" sözleriyle tarif etmiştir. Cornelia, Moyzisch'in sekreterliği görevini üstlendikten bir süre sonra Moyzisch onu işten çıkarmaya karar verdi ve Papen ile görüşerek genç kızın 1944'ün nisan ayında Sofya'daki ailesine geri gönderilmesini istedi. Kızın babası Karl Kapp da bunu kabul etti. Moyzisch, 7 Nisan 1944'te sekreteri Cornelia ile Ankara garında buluşacak ve genç kızı Sofya'ya hareket edecek olan trene bindirip ailesine yollayacaktı. Fakat Cornelia kararlaştırılan saatte tren istasyonuna gelmedi ve dolayısıyla da Sofya'ya gitmedi. Genç kız kendisini görevlendiren Amerikalı ajanlara başvurup yardım istemişti. Moyzisch, sekreteri Cornelia'yı günlerce her tarafta arattıktan sonra, 1944'ün nisan ayı ortasında, Amerika'ya dönmüş olduğunu –ne gariptir ki– Çiçero'dan öğrendi. Moyzisch ile Çiçero'nun bu buluşması son karşılaşmaları oldu. Çiçero bu buluşmada Moyzisch'e hiçbir belge teslim etmedi. Gizli Hizmetler Şefi Schellenberg'in daha sonra öfkeyle anlattığına göre, zaten Çiçero 1944'ün ocak ayından beri "döviz hesapları gibi, anlamsız ve hiçbir işe yaramayan, değersiz belgeler getiriyordu..." Böylece onunla ilişkiler giderek azaldı ve sonunda tamamen kesildi.[218]

Moyzisch'in bildirdiğine göre, 1944'ün mart ayı sonunda Cornelia Kapp da "Çiçero olayı"nın içyüzünü öğrenmişti, Moyzisch'in sekreteri olduğu için patronu büroda bulunmadığı sırada bir kuryenin getirdiği postayı gözden geçirmiş ve mühürlü olmayan bir talimatı açıp okumuştu. Bu talimatta Çiçero adı geçiyor ve İngiltere büyükelçiliğindeki bazı olaylardan söz ediliyordu. Elyesa Bazna, daha sonraki bir tarihte kaleme aldığı *I was Cicero*

218 Schellenberg, *Aufzeichnungen*, s. 385.

(Ben Çiçero'ydum) adlı kitabında Moyzisch ile Büyükelçilik Sekreteri Cornelia Kapp'ı birlikte bir mağazada alışveriş yaparken gördüğünü ve onlara yardım ettiğini anlatmıştır. Moyzisch, genç kızı Bazna'ya sekreteri olarak takdim etmiş ve Bazna da kızın sesini duyunca, daha önce de Moyzisch'e telefon ettiğinde, telefona cevap veren kızın sesi olduğunu anlamıştı. Ayrıca onu bir gün Ankara'daki lokantaların birinde, bir Amerikalıyla yemek yerken gördüğünü hatırlamıştı. Bazna, Londra'dan güvenlik uzmanlarının geldiğini ve İngiltere büyükelçisinin özel konutunda güvenlik önlemlerinin artırıldığını farkedince, Cornelia Kapp'ın kendisinden kuşkulandığını ve bunu İngilizlere bildirmiş olduğunu tahmin etmiş ve artık Sir Hughe'un evinde güvende olmadığını anlamıştı. Bazna, 1944'ün nisan ayının son gününde işinden istifa etti. Yıllar sonra Ludwig Moyzisch'in kitabı *Der Fall Çiçero* basılıp yayınlanınca, İngilizler, Ankara'daki büyükelçilikte görevli olan Arnavut kökenli uşağın rolünü ve kendilerine oynadığı oyunu öğrendiler.

Elyesa Bazna, Nazi rejimiyle ilişkisini kestikten sonra, Ankara'da sonradan görme zenginlerin yaşadığı hayata özendi. Artık tehlikeden uzak olduğundan, kendini sakınma gereksinimi de duymuyordu. Bazna, modern Ankara Palas otelinin lobisinde kendine bir büro açtı ve kullanılmış otomobil ticaretine başladı. Ama en büyük hayali lüks bir otel sahibi olmaktı. Türkiye'de çok tanınmış bir sağlık ve kış sporları merkezi olan Bursa'daki Çelik Palas Oteline hissedar olma hevesine kapıldı. Bazna, otelin hisselerini nakit para ile satın almaya kalkışınca, tedbirli bir adam olan satıcı, ödenen banknotları bir İsviçre bankası yoluyla Bank of England'da incelettirmeye karar verdi. Böylece otelin hisseleri için ödenen İngiliz sterlinlerinin sahte olduğu ortaya çıktı. Sahtekârlıkla suçlanarak mahkemeye verilen Bazna yıllarca bu sahtekârlık davasıyla uğraştı. Sahte para ödemeleriyle aldatılmış kişiler Bazna'ya tazminat davaları açtılar. Bazna müzik ve şan dersleri vererek, ihracat-ithalat yaparak geçimini sağlamaya çalıştı. 1951'de "Çiçero Olayı" konusu üzerine çevrilen *Five Fingers* (*Ankara Casusu*) adlı filmde rol alıp "kendini" canlandırmak için başvurdu. Ama rejisör Mankiewitz, Bazna'nın gerçek hayatta Çiçero rolünü çok başarılı oynamış olmasına karşın, filmdeki rolü deneyimli sinema oyuncusu James Mason'a vermeyi tercih etti. Sonunda Bazna, Almanya

Federal Cumhuriyeti'ne başvurarak, kendisine tazminat ödenmesini istedi. Ne de olsa yeni kurulmuş olan Federal Almanya Cumhuriyeti bir zamanlar "iş anlaşması" yaptığı ve kendisine sahte para ödeyen devletin yasal varisiydi.

Hitler'in emrindeki son gizli servis şefi Walter Schellenberg, 1956'da yazdığı *Aufzeichnungen* adındaki anılarında Çiçero'ya yapılan ödemeler hakkında bilgi vermektedir.[219] Schellenberg'in anlattığına göre, o zamanlar Alman Devleti maliyesine yüklenen harcamalarını biraz hafifletmeye karar vermiş ve Çiçero'nun getirdiği belgelerin giderek kötüleştiğini saptayınca, ona sahte parayla ödeme yapmış. Ödemeleri 150.000 gerçek sterlin ve aynı miktarda sahte sterlin banknotlarıyla gerçekleştirilmiş.

Bu sahte banknotlar Schellenberg'in yönettiği SD kuruluşunun önerisi ve Hitler'in onayıyla *Operation Bernhard* adı altında Sachsenhausen Toplama Kampında kurulan sahte para matbaasında basılmıştı. Burada özellikle sterlin banknotları basılıyordu, çünkü "Reich" bunları piyasaya sürerek, İngiltere ekonomisini çökertmeyi amaçlıyordu. Çiçero'nun hizmetlerine benzer faaliyetlerin bedeli de bu banknotlarla ödeniyordu. 1942-1945 arasında Alman toplama kamplarındaki Yahudi tutsaklar tarafından yaklaşık 100 milyon sterlin tutarında sahte banknot basıldı ve piyasaya sürüldü. Ama Schellenberg'in görüşüne göre, Çiçero bu sahte para ödemesinden ötürü ziyana uğramış sayılmazdı, "çünkü hem Balkanlar'da hem Yakındoğu ülkelerinde bu banknotların sahte olduğu anlaşılmamış ve gerçek para olarak işlem görmüştü." Ama Schellenberg'in bu görüşünün bir yanılgı olduğu sonradan ortaya çıktı.

Schellenberg, Çiçero olayının devamıyla ilgilenmediyse de, bu olayın beraberinde getirdiği sorunlar 1954'te Federal Almanya Cumhuriyeti Şansölyesi Konrad Adenauer'in karşısına çıktı. Elyesa Bazna, Adenauer'e uzun bir mektup yazarak, Almanya'ya yaptığı hizmetleri saydı, döktü. Daha sonra ne kadar sıkıntılı bir duruma düştüğünü de anlattı. Arkasından da "Reich"ın yasal varisi olan devletin, kendisine yapılan haksızlığı telafi etmesi gerektiğini açıkladı ve yeniden umutla bekledi. Aradan aylar geçtikten sonra Bazna'ya bu başvurunun yanıtı geldi. Yanıt Federal Alman-

219 A.e.g.

ya Cumhuriyeti şansölyesinden değil dışişleri bakanlığından geliyordu ve Bazna'nın talebi reddedilmişti!

"Çiçero" gene de yılmadı, Almanya'da sağa sola danıştıktan sonra Frankfurt'ta Avukat Robert Kempner'i buldu ve Federal Almanya Cumhuriyeti'ne, kendisine ödenen sahte banknotların yerine hakkı olan 150. 000 sterlin değerinde paranın ödenmesi için dava açmasını teklif etti. Bazna, avukatın kendisini haklı bulacağını ve yardımını esirgemeyeceğini umuyordu. Çünkü Nazi rejimi döneminde Amerika'ya iltica etmiş olan Kempner, 1945/46 yıllarında Nürnberg Mahkemesinde savaşın baş suçlularının yargılanması sırasında ABD'nin başsavcı yardımcısıydı. 1947/48 yıllarında dışişleri bakanlığı görevlilerine karşı açılan *Wilhelmstrassenprozess*[220] davasında da aynı görevi yerine getirmişti. Avukat Kempner, Bazna'nın açmak istediği davanın olumlu bir sonuca varacağından ümitli olmadığından davayı kabul etmedi.

Robert Kempner, bundan yıllarca önce Nürnberg Mahkemesinde yargılanacak olan savaş suçluları hakkındaki araştırmaları sırasında "Üçüncü Reich"ın Nazi yönetimine yardım eden yabancı kişilere, örneğin Norveçli Quisling'e ve Kosovalı Arnavut Çiçero'ya nasıl ödeme yapıldığını da incelemişti.[221] Bu araştırma sırasında, dışişleri bakanlığında bir altın hazinesinin muhafaza edildiğini öğrendi. Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Fransa Seferinden sonra bu hazineden yararlanmıştı. Söz konusu altın hazine Banque Nationale de Belgique yani Belçika'nın milli bankasının altın rezerviydi. Hitler, Ribbentrop'un 25 milyon reichsmark değerinde altını bakanlık emrine geçirmesine izin vermişti. 1943'ün eylül ayında İtalya'nın işgalinden sonra, Banca d'Italia'nın altın rezervinden de faydalanma imkânı doğunca, bu hazine 45 milyon reichsmarka yükseldi. Ribbentrop, Ankara'daki büyükelçiliğin gereksinimlerini karşılamak için 3 milyon ayırmış ve bu serveti altın sikkeler ve

220 Bakanlık Yargılamaları: ABD makamlarının İkinci Dünya Savaşı sonrasında Nürnberg'deki işgal bölgelerinde düzenledikleri savaş suçlarına ilişkin on iki yargılamanın on birincisiydi. Bu on iki yargılamanın tamamı, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesinin önünde değil ama bu duruşmaların yapıldığı binanın başka odalarında yapıldı. Bu dava, hem Reich Şansölyeliği hem de Alman Dışişleri Bakanlığının bulunduğu Berlin'deki Wilhelmstrasse'de yer alması nedeniyle Wilhelmstrasseprozess yani Wilhelmsstrasse Yargılamaları olarak da biliniyordu. Davanın sanıkları çeşitli Reich bakanlıklarının yetkilileriydi ve Nazi Almanya'sındaki rolleri için çeşitli suçlamalarla yargılanıyorlardı –ed.n.
221 Robert M. W. Kempner, *Das Dritte Reich im Kreuzverhör*, Düsseldorf 1980, s. 292.

külçeler halinde kuryelerle Türkiye'ye naklettirmişti. Ribbentrop, bu servetin hangi amaçlarla ve nerelere harcanacağı konusunda karar verme yetkisini kendinde sakladı. Paranın kullanımı hakkındaki talimatı dairenin personel şefi ve yöneticisi olan Hans Schröder'e iletiyordu.

Savaşın sonunda bu altın hazinesi dünyanın dört bucağına dağılmış, kasa defterleri de imha edilmişti. Ama Nürnberg Mahkemesinin araştırma görevlileri bütün bu olumsuzluklara karşın, Ribbentrop'un şahsen verdiği ödeme talimatı sayesinde, kendisine teslim edilmiş altın hazinesini nasıl kullandığına dair bir fikir edinebildiler. Örneğin Ribbentrop 24 Şubat 1944'te Hans Schröder'e şu talimatı vermişti: "Güvenlik Servisine (SD), Inland II grubunun yöneticisi aracılığıyla, bir defaya mahsus olmak üzere Çiçero'ya 250.000 Mark (iki yüz elli bin Mark) değerinde altın ödenmesini rica ediyorum."[222] Görünen odur ki, Çiçero'ya hizmetleri karşılığında zaman zaman sahte para değil, gerçek altın da ödenmişti. Ama SD başkanı Schellenberg ile Ankara'daki yardımcısı Moyzisch ve bizzat Çiçero da kendi anılarında altınla yapılmış bir ödemeden hiç söz etmemişlerdi.

Ribbentrop'un bildirdiği paranın miktarı ile Schellenberg'in bildirdiği miktar da birbirine uymamaktadır. Schellenberg, yarısı sahte banknottan ibaret toplam 300.000 Sterlinden söz etmektedir. Kempner daha sonra, Ribbentrop'un elinde bulunan gerçek altın paralardan oluşan hazinenin *Reichssicherheitshauptamt* (RSHA, Reich Güvenliği Genel Müdürlüğü) tarafından nakledilirken, bu müdürlüğün ürettiği sahte sterlinlere dönüşmüş olduğuna hükmetmiştir.[223] Nazi rejiminin çökmesinden on sene sonra, Elyesa Bazna'nın devlete karşı dava açması ve hakkı olduğunu iddia ettiği paraların ödenmesini istemesi, kuşkusuz hiçbir işe yaramadı. Avukat Kempner de bunu önceden bildiğinden davacının vekili olmayı kabul etmedi.

Bu girişiminin de işe yaramadığını gören Bazna, meseleyi kamuoyuna açıklamaya karar verdi. Moyzisch'in *Der Fall Cicero* adıyla bir kitap çıkarmasından cesaret alarak, kendisi de kaleme kâğıda sarıldı ve 1961'de "Ich war Cicero" (Çiçero bendim) adını verdiği taslağı Münih'te yaşamakta olan yazar Hans Nogly'ye götürdü. Nogly, *Anastasia, Ein Frauenschicksal*

222 A.e.g.
223 A.e.g.

wie kein anderes (Anastasia, bir kadının benzersiz kaderi) adlı çok satan eserin yazarı olarak o günlerde pek meşhur olmuştu. Bazna'nın anlattığı olaya çok şaşırdı ve büyük ilgi gösterdi, fakat ona güvenemedi. Bazna'nın eski "iş ortağı" Moyzisch ile buluşup konuyu onunla görüşmeye karar verdi. Moyzisch'in kendi kalemiyle kâğıda döktüklerini okuyunca da ikna oldu. Kitabın tanıtılması ve Federal Almanya Cumhuriyeti'ne karşı açılan davanın tartışılması için düzenlenen basın toplantısının dikkat çekmesine karşın, *Ich war Cicero* kitabı ilgi görmedi.

Elyesa Bazna, bu girişiminin de başarısızlığa uğramasına karşın Münih'ten ayrılmadı. Zaman zaman Münih'teki Drei Löwen adlı otelin kapısı önünde gece bekçiliği yaptığı görülürdü. Elyesa Bazna 1970'in aralık ayı sonunda öldü. Am Perlacher Forst Mezarlığını ziyaret edenler mezar taşında "Elyesa Bazna (CICERO), d. 28 Temmuz 1904 - ö. 21 Aralık 1970" ibaresini görebilirler. Böylece yaşamı boyunca İkinci Dünya Savaşının seyri üzerindeki önemli etkisi bilinmeyen bu adamın, aslında adını taşıdığı Romalı hitabet ustası kadar önemli bir kişi olduğu, ölümünden sonra mezarına dikilen bu taş sayesinde sonraki kuşaklara aktarılmış oldu.

Savaştan birkaç yıl sonra ünlü rejisör Joseph L. Mankiewicz, bu olaydan esinlenerek *Five Fingers* adlı filmi çevirmiştir.[224] 1951'de gösterime giren filmde Çiçero rolünü James Mason üstlenmiş ve becerikli, kurnaz casusu inandırıcı biçimde canlandırmıştır. Avusturyalı aktör Oscar Karlweis, filmde kendi doğduğu ülkenin vatandaşı olan Moyzisch'i temsil etti. *Five Fingers* filminde Büyükelçi Franz von Papen'in önemsiz bir rolü vardı. Onun rolünü üstlenen aktör John Wengraf (eski adı Hans Wengraf), Ari ırktan olmadığı için, Avusturya'nın Almanya'ya ilhakından sonra Viyana'yı terk etmek zorunda kalmıştı. Filmin konusu, Ludwig Moyzisch'in bir yıl önce yayınlanan *Der Fall Çiçero* (Çiçero olayı) adlı kitabından alınmıştı. Bu kitabın içeriğinin bir gerilim filmi konusu olmaya çok uygun olduğu kanısına varan Holywood film prodüktörleri, hemen faaliyete geçip filmi çektiler ve beyaz perdeye aktardılar. Ama bu filmin gösterime girmesi, İngiltere'nin Avam Kamarası tarafından Başbakan Ernest Bevin'e eleştirel sorular yöneltilmesine neden oldu. İngiltere'de 1970'li yıllarda bile hâlâ "Çiçero Olayı" üzerine

224 Bu film Türkiye'de *Ankara Casusu* adıyla oynamıştır –ed.n.

araştırmalar yapılmaktaydı. Nihayet 2005'te bu konunun tamamen kapanmasını sağlayan bir rapor yayınlandı.[225]

Büyük Emeklerin Acı Sonu

Almanya Büyükelçisi Franz von Papen, 1943'ten 1944'e geçerken Hariciye Vekili Menemencioğlu ile yaptığı görüşmeler sırasında da Elyesa Bazna'nın temin ettiği Çiçero belgelerinin çok değerli olduğunun ve büyük yarar sağladığının bilincine vardı. Örneğin 1943'ün aralık ayı başındaki Kahire Konferansı hakkında etraflı bilgi edinmiş ve Türkiye hariciye vekilinin ve hükümetinin niyetlerine ilişkin bu konferanstaki açıklamalarını öğrenme olanağına kavuşmuştu. Kahire Konferansı sırasında İnönü'nün; Churchill ile Roosevelt'in Türkiye'nin rolü hakkında farklı görüşlere sahip olmalarından yararlandığını ve Müttefik hava kuvvetlerinin Türkiye'de üs kurma isteklerini gerçekleştirebilmeleri için Türkiye'ye yeniden savaş malzemesi göndermeleri gerektiğini ileri sürdüğünü öğrenmişti. Kahire Konferansında yapılan planlara göre, 1944'ün şubat ayı ortasına kadar İngiltere'den Türkiye'ye yüklü miktarda silah ve mühimmat sevkiyatı yapılacak ve Türkiye ancak bundan sonra savaşa girecekti. Papen, Menemencioğlu ile görüştükten sonra Berlin'e, müttefiklerin Türkiye'ye göndermeyi vaat etmiş oldukları savaş malzemesinin, nakliye olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle altı aydan önce teslim edilemeyeceğini ve Türkiye politikasının böylece zaman kazanmaya çalıştığını bildirmiştir.

Bundan sonra Türkiye'ye gönderilecek savaş malzemesine ilişkin olarak İngiltere'den Ankara'ya gelen bir askeri heyetle yapılan müzakereler haftalarca sürdü ve hiçbir sonuca varılamadan 1944'ün şubat ayı başında sona erdirildi. Papen, bunun üzerine büyük bir zafer coşkusu içinde Berlin'e şu haberi verdi: "Türkiye'nin savaşa girmesi konusundaki mücadelenin birici raundunun bizim tarafımızdan kazanıldığı kesinleşti."[226] Ne var ki, bundan sonraki "raund"lar, çok daha önemli olmalarına karşın yenilgiyle sonuçlandı. Çünkü müttefikler on hafta sonra Türkiye'yi ablukayla tehdit ettiler ve Türkiye'ye karşı en etkili baskıyı uyguladılar. Hatta Türkiye'ye

225 Bkz. The Cicero Papers, FCO Historians Mart 2005, collections. europarchive.org/...fco../TheCICEROPapers

226 Papen'den Ribbentrop'a, 11 Şubat 1944, Papen Arşivi R 29.783.

ültimatom vererek savaş için Almanya'nın ihtiyaç duyduğu malzemelerin, özellikle de krom cevheri sevkiyatının durdurulmasını istediler.

20 Nisan 1944'te Büyük Millet Meclisinin –tesadüfen "Führer"in 55. doğum gününe denk gelen– toplantısında Menemencioğlu, İngiltere ve ABD'nin gönderdikleri bir notayı açıkladı: Türkiye, Almanya'ya krom sevkiyatını sürdürürse, müttefikler "diğer tarafsız devletlere karşı alınan önlemleri Türkiye'ye de uygulayacaklarını" bildirmişlerdi. Menemencioğlu bunu açıkladıktan sonra sözlerine devam etti: "Bizim dış siyasetimiz, İngiltere ve müttefikleri ile işbirliği yapmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla bu notaları tarafsız bir devlet gibi değerlendiremeyiz. Bu nedenle krom sevkiyatının önümüzdeki günden itibaren durdurulmasına karar verdik."[227] Bakan, daha önce Almanya Büyükelçisi von Papen'i bu konuda bilgilendirmemiş olduğundan, onu Berlin hükümeti karşısında zor duruma düşürmüştü. Papen bunu sert bir meydan okuma olarak yorumladı. Bu kararın büyük bir olasılıkla Kızıl Ordu birliklerinin Kırım'da ilerlemeleri ve on gün önce de Odessa'nın kurtarılmış olması sonucunda verildiğine hükmetti.

Krom sevkiyatının durdurulduğu tarih olan 21 Nisan 1944'te Papen, Hariciye Vekili Menemencioğlu'nu ziyaret etti. Menemencioğlu çok öfkeli olan Almanya büyükelçisini yatıştırmak için Türkiye'nin böyle bir karar vermek zorunda kaldığını, aksi takdirde müttefiklerin Türkiye'ye karşı abluka ilan edeceklerini ve petrol ihtiyacı karşılanamayan ordunun aciz durumda kalacağını, Doğu Cephesinde Almanya'nın zor duruma düşmüş olmasından ötürü Türkiye'nin başka bir seçeneği olmadığını, bu nedenle Türkiye'nin bu kararının mazur görülmesi gerektiğini bildirdi. Papen de, hariciye vekilinin bu sözlerini hemen Ribbentrop'a iletti.[228] Ayrıca hariciye vekiline, adeta onu tehdit edercesine, kendisinin –yani Papen'in– büyükelçilik görevinden alınmasını Berlin'den rica ettiğini, "yapılan anlaşmaların altına atılan imzaların gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirmeyen ve dostluk ilişkileri sürdürdüğü bir ülkenin büyükelçisini siyasi gelişmelerden haberdar etmeyen bir ülkede "Reich"ın temsilciliğini üstlenmeye devam edemeyeceğini de söyleyerek, laf arasında hariciye vekilini tehdit ettiğini de raporuna ekledi. Ribbentrop bu

227 Jäschke, s. 25.
228 Papen'den Ribbentrop'a, 21 Nisan 1944, a.e.g.

habere hemen yanıt vermedi. İki gün geçtikten sonra özel treninden "*Supercitissime*" kaydı ile gönderdiği bir telgrafta, büyükelçisi Papen'i rapor vermek üzere Berlin'e davet etti. Bu, iki devlet arasındaki ilişkilerin gergin olduğunu belirten bir işaretti. Papen bu davete hemen icabet etmedi, birkaç gün geçtikten sonra 27 Nisan'da Ankara'dan ayrıldı. Ama Menemencioğlu'na karşı sarfettiği tehditkâr sözlere rağmen bir süre sonra gene Ankara'ya döndü.

Franz von Papen, krom sorunu olayından birkaç yıl sonra kaleme aldığı hatıratında geçmişte yaşadığı olayların sırasını muhtemelen unutmuştu. Çünkü Menemencioğlu ile yaptığı konuşmanın "Führer"in doğum gününde olduğunu, krom sevkiyatının durdurulması meselesinin ise 1 Mayıs'a denk geldiğini belirtiyor. Daha da şaşırtıcı olan ise, Ribbentrop'un, Papen'in görevden ayrılacağına dair resmi tebliğde bulunacağı haberine gösterdiği tepkidir. Papen'in hatıratında bildirdiğine göre Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Papen'in Menemencioğlu'na karşı bir tehdit olarak görevinden istifa edeceğini bildirmesi "27 Nisan'da, yani Papen Ankara'ya varmadan bir gün önce, Ankara'daki Almanya büyükelçisinin şimdilik görevi başına dönmeyeceğini duyurmuştur."[229]

Hatıratın yazarı von Papen bu resmi tebliğ üzerine Ribbentrop'a, iki ülke arasında çıkan gerginlik durumunda büyükelçinin görevi başında bulunması gerektiğini açıkladığını ve Ribbentrop'un tam da böyle bir zamanda büyükelçiyi görevden uzak tutmasının tamamen yanlış olduğunu bildirdiğini anlatıyor. Papen, "Eğer Ribbentrop beni bir süre için 'tatile gönderme' niyetinde ise, görevimden istifa etmeme izin verilmesini rica edeceğimin bilinmesini isterim!"[230] demiş. Bunun üzerine Ribbentrop kızarak, bu konuya "Führer"in karar vermesi gerektiği yanıtını vermiş... Papen anılarında şöyle devam ediyor: "Ribbentrop ile birlikte Hitler'e durumu açıkladık ve Hitler de bana hak verdi, iki ülke arasındaki ilişkilerin gergin olduğu durumlarda büyükelçinin görevinin başında olması gerektiğini söyleyerek, benim hemen geri dönmemi istedi.[231] Ribbentrop'un, Türkiye'ye bir nota ile misilleme yapılması teklifine ise Hitler karşı çıktı.Böylece Papen, geçmişteki olaylara dönüp, "bir kez daha" şu sonuca varıyordu: Hitler 1944'te bile hâlâ mantıklı

229 Papen, *Wahrheit* s. 596.
230 A.g.e. s. 597.
231 A.e.g.

yaklaşımları kabul etmekteydi ve dışişleri bakanının uygunsuz bir teklifini reddetmekten hatta onu küçük düşürmekten çekinmiyordu.[232]

Papen, diplomasi alanında nadiren uygulanan bir davranış biçimi olan, görevini bırakma tehdidini Menemencioğlu'na karşı kullandığını hatıratında belirtmemekle beraber, horgördüğü Ribbentrop tarafından görevden alınmasına da izin vermediğini açıklamıştır. Görülüyor ki, Papen'in kendi yaşamı hakkında anlattıkları bazen gerçeklerden sapmaktadır. Eğer Ribbentrop, Papen Berlin'e varmadan önce büyükelçinin tekrar görev yerine dönmeyeceğini açıklamış olsaydı, onun sonradan Ankara'ya dönmesi izah edilemezdi.

Associated Press'in (AP) 27 Nisan 1944 tarihli, yani Papen'in Berlin'e gitmeden bir gün önceki haberi bu hassas olaya açıklık getirmektedir. Haberde Papen'in Ankara'ya dönüp dönmeyeceği konusunda Berlin hükümetinin çok belirsiz bazı ifadelerine raslanmakta, kesin bir açıklama bulunmamaktadır. Sadece dışişleri bakanlığının kısa bir bildirisinde, Franz von Papen'in rapor vermek için Berlin'e çağrılmış olduğundan söz edilmektedir. Associated Press'e göre Berlin radyosu, krom sevkiyatının durdurulması karşısında Papen'in Ankara'ya resmi bir tebliğ yollamayacağını bildirmişti. Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkiler hakkındaki soruya karşılık, dışişleri bakanlığının bir sözcüsü de krom meselesine dair resmi tebliğ yayınlanmadan bu soruyu cevaplayamayacağını söylemiştir. Associated Press ajansına göre, bu resmi tebliğde Papen'in verdiği rapor dikkate alınacaktır.

Krom sevkiyatının durdurulması meselesi hakkında resmi bir tebliğin yapıldığına dair bir belge mevcut değildir. Ama zaten bir resmi tebliğin yapılmış olduğu kesin değildir. Hitler Türkiye'ye sert bir çıkışta bulunma niyetinde değildi, çünkü böyle bir davranış, Türkiye'yi Mayıs 1944'te tamamen müttefiklerin cephesine itebilirdi. Oysa Almanya'nın deniz kuvvetleri kumandanlığı, Karadeniz filosunun Boğazlardan yararlanmasına Türkiye'nin izin vermesini istiyordu. Büyükelçinin Ankara'ya dönüp dönmeyeceğinin resmen açıklanması zaten gerekmiyordu.

Papen Almanya'da bir süre oyalandı. Hitler'den kısa bir Paris ziyareti için izin istedi. Daha sonra da Ribbentrop ile arasını düzeltmek için

232 A.e.g.

Fuschl Sarayına gitti ve onunla Salzburg dolaylarında ava çıktı. Papen, Menemencioğlu'na karşı tehditkâr davranışından sonra, görev yerine dönmekte acele etmiyordu. Türkiye'nin hariciye vekilinin Papen ile Ankara'da yeniden karşılaştığında çok şaşırdığı tahmin edilebilir.

Papen, 10 Mayıs 1944'te Ankara'ya döndüğünde siyasi havanın hayli gergin olduğunu fark etti. Müttefikler Türkiye'nin savaşa girmesi için baskılarını giderek artırıyorlardı. Türkiye hükümeti, müttefiklere iyi niyetini kanıtlamak için 1944'ün mayıs ayında, Sovyetler Birliği topraklarındaki Almanlarla işbirliği yapmakta olan Turancıları tutuklattı ve bu olay basında büyük puntolarla yer aldı. Cumhurreisi İnönü, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı vesilesiyle yaptığı konuşmada şu açıklamada bulundu:

> Turancılık fikri, yine son zamanların zararlı ve hastalıklı gösterisidir. Bu bakımdan cumhuriyeti iyi anlamak lazımdır... milli politikamız memleket dışında sergüzeşt aramak zihniyetinden tamamen uzaktır.
>
> Turancılar, Türk milletini bütün komşularıyla onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için birebir tılsımı bulmuşlardır. Bu kadar şuursuz ve vicdansız fesatçıların tezvirlerine Türk milletinin mukadderatını kaptırmamak için elbette Cumhuriyetin, bütün tedbirlerini kullanacağız.[233]

Ayrıca Rusya'yı memnun etmek için 1942'nin şubat ayında Papen'e karşı suikast girişiminden dolayı hâlâ tutuklu bulunan Rus uyruklu suçluların da zamanından önce serbest bırakılmalarına karar verildi.

Hariciye Vekili Menemencioğlu, Türkiye hükümetinin Turancılara karşı sert davranışını Almanya büyükelçisinin daha hoşgörülü karşılaması için, elinden geldiği kadar dil dökerek onu ikna etmeye çalıştı. Bu milliyetçi akımının arkasında büyük bir olasılıkla komünizmin gizlenmiş olduğu kuşkusundan ötürü böyle sert önlemlerin alındığını ileri sürdü.[234] Ama bu sav pek de inandırıcı olmadı. Papen, hariciye vekiline: "O halde

233 http://www.gundemgazetesi.net/19-mayis-1944-nutku-ve-sonrasi-4653h.htm (erişim:11.07.2018).
234 Krecker, s. 250.

solcu yayın organlarının, bu Turancılık akımının Nasyonal Sosyalistlerin etkisinden kaynaklandığını iddia etmelerini de engellemenizi rica ediyorum," dedi.[235] Papen'in bu ricası çok şaşırtıcıdır, çünkü Papen, iki yıldan kısa bir süre önce Berlin'e Turancılık akımını destekleyen bir basın ve radyo yayınıyla sıkı bir propaganda kampanyası düzenlenmesini önermişti. Böylece Rusya'da yeni bir düzenin kurulması planlarında, Almanya'nın ve Türkiye'nin ortak çıkarları olduğu fikri vurgulanacaktı. Anlaşılan Papen böylece olağanüstü "esnek" bir düşünce yapısına sahip olduğunu göstermiş oluyor.

1944'ün haziran ayı Almanya'ya mayıs ayındaki olumsuzlukları düzeltme fırsatını tanımadı. Çünkü 6 Haziran'da *Overlord Operation* başladı ve müttefikler Normandiya'ya çıktılar. On gün sonra da Numan Menemencoğlu beklenmedik bir anda görevinden çekildi. Gerçi krom madeni meselesi ve Menemencioğlu'nun Papen'e kafa tutması henüz çok tazeydi, ama Papen geçmişteki ilişkilerini anımsayarak, bu vekilin görevinden ayrılmasından ötürü duygularını şu sözlerle açıkladı: "Ülkesi için olağanüstü yararlı olan bu zeki adamın hariciye vekilliği görevinden ayrılmasına, hiç kimse benim kadar üzülmemiştir."[236] Ama aslında Menemencioğlu görevinden kendi isteği ile ayrılmadığı gibi, bunda Papen'in bir etkisi olmadığı da söylenemez. Papen, daha sonraki bir tarihte bu istifa hakkında şu sözleri yazmıştır: "Onun görevden ayrılması bizim suçumuzdu." Papen, bu "bizim" sözcüğü ile kendini ve Deniz Ataşesi Ralf von Marwitz'i kastetmiştir.

Hariciye vekilinin görevinden ayrılmasının nedeni, Alman deniz ataşesinin büyükelçiye ve büyükelçinin de hariciye vekiline 1944'ün haziran ayı ortasında Boğazlardan geçmesine izin verilmesi istenilen gemilerin, savaş gemileri veya savaş gemilerine yardım götüren gemiler olmayıp, Romanya limanlarından Ege Denizi'ne geçmek isteyen Alman ticaret gemileri olduklarına dair güvence vermiş olmasıdır. Türkiye daha önce, birbirleriyle savaşmakta olan devletlere ait gemilerin Boğazlardan geçirilmemesine karar vermişti. Menemencioğlu, Papen'in verdiği güven-

235 Papen, Wahrheit, s. 599.
236 Jäschke, *Die Türkei in den Jahren 1942-1951*, Stuttgart 1956, s. 30.

ce üzerine birçok Alman gemisinin Boğazlardan geçmesine izin verince, İngiltere büyükelçisi önce hariciye vekiline, daha sonra da başvekile bu olayı protesto ettiğini bildirdi. Knachbull-Hughessen, Boğazlardan geçen gemilerin Alman ticaret gemileri olmayıp savaş gemileri olduğunda ısrar ediyordu. Cumhurreisi İnönü, bundan sonra Alman gemilerinin sıkı bir denetimden geçirileceğine dair İngiltere büyükelçisine söz verdi. Nitekim bir süre sonra İstanbul Boğazı'ndan geçmekte olan *Kassel* adlı gemide arama yapıldı ve gemide ticari malların değil, silahların, radarların ve askeri giysilerin bulunduğu olduğu ortaya çıktı. Oysa gemi personeli sivil giyinmişti. Sonuç olarak *Kassel* gemisinin Boğazlardan geçmesi yasaklandı. Almanya'nın verdiği yanlış bilgiden ötürü İngilizler karşısında zor duruma düşen hariciye vekili, 15 Haziran 1944'te görevinden çekildi. Papen, yıllar sonra bu olay hakkındaki anılarını yazarken, meseleyi daha esnek bir tavırla yorumlamış ve hariciye vekili istifa ettikten sonra da aralarındaki kişisel ilişkinin bozulmadığını açıklamıştır.

Türkiye Almanya İle İlişkilerini Kesiyor, Savaş İlanı Yakın

Papen, Menemencioğlu'nun yerine atanan yeni hariciye vekili ile tanışamadı, çünkü Hasan Saka ancak 1944'ün eylül ayında, yani Papen 5 Ağustos'ta Türkiye'den ayrıldıktan sonra hariciye vekilliğine atanmıştı. Bu arada boş kalan hariciye vekâleti görevini kısa bir süre için Başvekil Şükrü Saracoğlu üstlendi ve bu zaman zarfında Papen ile müzakereleri yürüttü. İki devlet adamının 1944'ün temmuz ayı boyunca yaptıkları görüşmeler sırasında, Saracoğlu Papen'e, İngiltere'nin ve Amerika'nın, Türkiye'yi Almanya'dan koparmak için yaptıkları baskıya hükümetinin uzun zaman dayanamayacağını açıkladı.

Saracaoğlu, temmuz ayının son gününde Almanya büyükelçisini makamında kabul etti. Papen, bir kez daha, "Türkiye'nin müttefiklerin baskısı yüzünden, Almanya ile ilişkileri kesmesi durumunda artık özgürce davranma olanağını yitireceğini" söyleyerek hariciye vekilini uyardı.[237] Ama boşuna ... Başvekil, 1 Ağustos'ta büyükelçiyi birkaç kez görüşmek için makamına davet ettikten sonra, 2 Ağustos'ta Büyük Millet Meclisi toplantısında Almanya ile ilişkilerin kesildiğini açıkladı.

237 A.e.g. s. 31.

Saracoğlu, milletvekillerine 1939'un nisan ayından beri Türkiye'nin içinde bulunduğu zor durumu uzun uzun anlattı:

> ... Arnavutluk Devleti'nin birdenbire İtalyan taarruzuna mâruz kalarak arazisinin işgal edildiğine şahit oluyoruz... Bizim için ise endişe tehlike nispetinde büyüktü çünkü taarruz Balkanlar'a intikal etmek suretiyle tehlike kapımıza dayanmıştır. İşte, arkadaşlar, bu andan itibarendir ki, Cumhuriyet Hükümetinin sulhçu siyasetinin icabı olan bitaraflıktan ayrılarak taarruza karşı koymak için sulh uğrunda birleşmiş memleketler ile işbirliğine karar verilmiş ve 12 Mayıs 1939 da bugünkü Türk-İngiliz ittifakının başlangıcı olan Türk-İngiliz müşterek beyannamesi ve 23 Haziranda da Türk-Fransız müşterek beyannamesi yüksek tasvibinize iktiran etmiştir (alkışlar).
>
> Hepinizin bildiği gibi nihai anlaşmaların akdini derpiş eden ve bunların akdine değin kendilerine karşı vukubulacak bir tecavüz halinde yekdiğeriyle bilfiil; işbirliği ve yardım yapmayı mutazammın olan müşterek beyannameler hiç şüphesiz ki, Türk-İngiliz ittifakının başlangıcıdır ve Türkiye bunu böyle telâkki ederek ilk günden beri siyasetini buna bağladığı gibi bu siyasetin icabettirdiği bütün teyakkuz tedbirlerini almaktan da geri kalmamıştır (alkışlar).
>
> ...
>
> Arkadaşlar,
>
> Alman ordularının bu suretle Bulgar hudutlarından tevakkufunu intaç eden bu muahedenin akdinden sonra harp olayları büsbütün başka sahnelere sıçramıştır. Harp talihi kahramanca dövüşen İngilizler ve Ruslar için her zaman yaver olmamıştır. Hattâ çok sıkıntılı zamanlar bile olmuştur. Bu uzun sıkıntılı zamanlarda Türkiye'nin, İngilizlere ve Ruslara karşı tavrı hareketi daima dürüst ve dostça ve aradaki muahedelerin metnine ve ruhuna uygun olmuştur...
>
> ....
>
> Şimdi arkadaşlar, müttefikimiz İngiltere ittifak çerçevesi dâhilinde bizden Almanya ile siyasi ve iktisadi bilcümle münasebatımızın kesilmesini istemiştir. Birleşik Amerika Hükümeti İngiliz talebini

desteklemiştir. Hükümetimiz bu talebi inceden inceye tetkik ederek bunun ittifak çerçevesi dâhilinde ve haklı bulunduğunu görmüştür ve müspet cevabını Meclisin kabulüne arzetmeyi kararlaştırmıştır. Bu yüzden doğacak güçlüklere karşı koymak için de iktiza eden iktisadi ve malî yardım ve askerî malzeme istenmiştir.

Müttefikimiz İngiltere'nin Hükümetin bu isteklerine müspet bir cevap vermesi üzerine Hükümetimiz İngiltere Büyük Elçisine çarşambayı perşembeye bağlayan gece yarısından itibaren Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetleri kesmeyi Büyük Millet Meclisine teklif edeceğini bildirmiştir.

...

Arkadaşlar, alacağınız bu karar bir harp kararı değildir. Bunun bir harp kararına munkalip olması veya olmaması karşı tarafın alacağı tavra bağlıdır.[238]

Siyasi ilişkilerin kesilmesi kararı üzerine Berlin'den resmi bir tepki gelmedi. Buna karşın dış basın bu karar hakkında geniş kapsamlı yorumlar yayınladı. *The Times* gazetesi, müttefiklerin farklı pozisyonlarına işaret etti. "Türkiye'nin Almanya ile siyasi ilişkilerini kesmesi konusundaki müzakereler, Türkiye'nin de savaşa bütün varlığıyla katılması için ısrar eden ve 1942'de Türkiye'nin Kafkasya'ya ilişkin sataşmalarından, Turancılık hareketlerinden yakınan Rusya'nın gıyabında yürütüldü."[239] Tarafsız bir gazete olan *Baseler Zeitung*, Sovyet gazetesi *Pravda*'nın şu sözlerini aktardı: "Türkiye'nin, zafer rüzgârının hangi yönden estiğini anlaması için beş yılın geçmesi gerekti. Alman propagandasının etkisi altında kalan Türkiye, halen ülkesinde bir "Beşinci Kol" teşkilatı barındırmaktadır."[240] İngiltere'nin *New Statesman* adlı gazetesi de Türkiye'ye sataşmaktan geri kalmadı ve: "Türkiye beş yıl bekledikten sonra, şimdi de barış konferansına katılma fırsatını kaçırmamaya çalışıyor" sözleriyle Türkiye'yi eleştirdi, "ama belki de Türkiye'nin temsilcileri o toplantıda oturacak yer bulama-

238 İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz (Haz.) *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, C. 3 (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), s. 185-188, Türkiye Büyük Millet Meclisi, TBMM Basımevi, Ankara 2014
239 Jäschke, a.e.g., s. 32.
240 A.e.g.

yacaklar ve konuşmaları ayakta izlemek zorunda kalacaklar" diyerek Türk siyasetçileriyle alay etti.[241]

Türkiye, 3 Ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmiş olmasına karşın, müttefiklerin yanında savaşa katılmadı. Çeşitli bahanelerle savaşa girmeyi aylarca geciktirdi. 1945'in ocak ayı ortasında müttefiklerin silahlı ticaret gemilerinin Boğazlardan geçmesine izin verilmesi sadece bir jestti. Türkiye'yi savaşa sokmak için aslında bir ültimatom gerekiyordu 11 Şubat 1945'te düzenlenen Yalta Konferansında bu ültimatom gerçekleşti. Konferansta Churchill Roosevelt ve Stalin, savaş sonrası dünyasının organizasyonu için 25 Nisan'da San Francisco'da bir konferans düzenlenmesine karar vermişti. Birleşmiş Milletler San Fransisco Konferansına sadece 1 Mart 1945 tarine kadar mihver devletlerine savaş ilan etmiş devletler davet edilecekti. 20 Şubat 1945'te ABD Büyükelçisi Laurence Steinhardt, yeni atanan Türkiye Hariciye Vekili Hasan Saka'yı Yalta Konferansında verilen karar hakkında bilgilendirdi. Bunun üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Şubat'ta yaptığı özel bir toplantıda Almanya'ya ve Japonya'ya savaş ilan etmeye karar verdi. Ama bu savaş ilanı ancak 1 Mart 1945'te yürürlüğe girecekti, yani Türkiye'nin müttefiklerin üyesi olarak kalması için saptanan tarihten bir gün öncesine kadar Türkiye savaş dışında kalacaktı.

Franz von Papen'in Türkiye'deki büyükelçilik görevi 3 Ağustos 1944'te Almanya ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesiyle sona erdi. Papen'in açıkladığına göre, Ribbentrop ona, "Türkiye'yi 24 saat zarfında terk etme" emrini vermişti.[242] Böylece eski kurmay subayı Franz von Papen 5 Ağustos'ta Türkiye topraklarını terk etti. Papen, Türkiye'de kalmasına izin verilen son 24 saati Cumhurreisi İnönü, Başvekil Saracoğlu ve dost ülkelerin büyükelçileriyle vedalaşmaya ayırdı ve onları birer birer ziyaret etti. Papen hatıratında, İnönü ile vedalaşma sahnesini şu sözlerle anlatmaktadır: "Her ikimiz de düşüncelerimizi açıkça ifade edemeyecek kadar duygulanmıştık."[243] Papen, cumhurreisinin "aralarındaki kişisel ilişkilerin, halen yaşanmakta olan tarihi olaylardan etkilenmeyecek kadar sağlam" olduğunu söylediğini de özellikle belirtmiştir.

241 A.e.g.
242 Papen, *Wahrheit*, s. 602.
243 A.g.e. s. 600.

Papen daha sonra Ribbentrop'un emrini hemen yerine getirebilmek için, mesleğiyle ilgili işleri "koruyucu devlet" görevini üstlenen İsviçre'ye bizzat aktarmamış oluşundan ötürü huzursuzluk duymuştur. Emri altında çalışan görevlilerin ve Türkiye'deki Alman kolonisinin enterne edilmesi sorunlarıyla ilgilenememiş olmasına da çok üzülmüştür. 3 Ağustos 1944'te Türkiye'de yaşamakta olan Alman vatandaşlarına on gün içinde ülkeyi terk etmeleri bildirilmişti. Yaklaşık 600 Alman vatandaşı Türkiye'de kalmayı yeğlediklerinden, bunlar Orta Anadolu kentlerine yerleştirilip enterne edildiler. Almanya Büyükelçisi von Papen, Türkiye'den ayrılışını hatıratına şu sözlerle kaydetmiştir. "Trenin Türkiye hariciye vekiline ait salon tarzında döşenmiş vagonu bize tahsis edilmişti. Böylece ömrümün en verimli yıllarını adadığım kentten ve ülkeden ayrıldık."[244]

Franz von Papen'in, Türkiye'deki etkinliklerinin bilançosunu çıkarmak pek kolay değil. Türkiye politikacılarının "Papen'in Türkiye'nin savaşa girmemesinde belirleyici bir rolü olduğu"na[245] dair ifadelerini doğrulayabilecek resmi belgelere ulaşmak mümkün değildir. Ankara'da Papen ile birlikte çalışmış olan ve daha sonra Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Madrid ve Moskova büyükelçiliklerine atanan Helmut Allardt hatıratında bu konudaki görüşlerin kişiye göre değişebileceğini ileri sürmüşse de, 1957'de Federal Almanya Cumhurreisi Theodor Heuss'un Türkiye'yi ziyareti sırasında İnönü'nün Papen'in savaştan sonra yaşadıklarına gösterdiği ilgi, onun Türkiye politikası üzerindeki olumlu etkisinin kanıtı sayılabilir.

Papen'in Ankara'daki rakibi olan İngiltere Büyükelçisi Knatchbull-Hughessen, Alman meslektaşı hakkında, "işini bir amatör gibi acemice yaptığını ve titiz çalışmadığını" ileri sürmüşse de, "ülkesinin çıkarlarını büyük bir beceriyle savunduğunu" kabul etmiştir.[246] İngiltere büyükelçisinin bu açıklaması savaş başlamadan önceki döneme aitti. Daha sonra hatıratında Papen'in sürekli Türkiye ile İngiltere'nin arasını açmak amacıyla karşısına çıkardığı sorunlardan söz etmiş, ama kuşkusuz Çiçero olayına hiç değinmemiştir. İngiltere büyükelçisinin Papen hakkında anlattıklarından, aslında onun "Reich" için çok önemli faaliyetlerde bulunduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır.

244 A.g.e. s. 602
245 Allardt, *Politik*, s. 107.
246 Knatchbull-Hugessen, *Diplomat in Peace and War*, Londra 1949, s. 202.

Adolf Hitler de, 15 Ağustos 1944'te Papen'in Ankara'da büyükelçi olarak bulunduğu sürece ülkesine yaptığı hizmetleri övgüyle anmıştır. "Reich" yararına harcadığı büyük emekleri takdir ettiğini kanıtlamak için, Papen'e Wolfschanze karargâhında bir madalya sunmuştur. Papen'e bu madalyanın verilmesini, aslında kendisinin pek takdir etmediği amiri Ribbentrop'un önermiş olduğu sonradan öğrenildi. Ribbentrop öldükten sonra, eşi Bayan Annelies kocasının bıraktığı evrak arasında bir yazı buldu: "Papen, vaktiyle benim önerim üzerine Führer tarafından Ankara'ya gönderildi. Ona Türkiye'nin savaş dışında kalmasını sağlaması talimatı verilmişti. İngiltere'nin savaşı yaygınlaştırmaya yönelik siyasetine karşın Papen bu talimatı yerine getirdi. Papen Ankara'dan döndükten sonra, Führer kendisine benim önerim üzerine Şövalye Haçı ve Kılıçlı Savaş Liyakat Madalyasını (*Ritterkreuz des Kriegsverdienstkreuzes mit Schwertern*) sundu ve Papen bundan ötürü çok büyük mutluluk duyduğunu açıkladı."[247] Ribbentrop, elbette ki Nürnberg'de tutuklu olarak kaldığı hücrede, Papen'e Türkiye'nin tarafsızlığını korumasını sağlaması dışında başka görevler de vermiş olduğunu açıklayamazdı. Berlin hükümetinin ve Papen'in önem verdiği mesele, "yeni Avrupa düzeni" uğruna verilen savaşta Türkiye'nin mihverin yanında yer almasıydı.

İngiltere Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen de hatıratında, Papen'in ülkesine ve Führer'e yaptığı hizmetleri belirtmiştir. Bunun ötesinde, Papen'in Türkiye ile ilişkilerin kesilmesinden hemen sonra Ankara'yı terk etmiş olmasını takdir etmiştir. İngiltere büyükelçisi bu davranışın hiç de olağan olmadığını, hatta Papen'in Türkiye'den ayrılmakta tereddüt ettiğini de sözlerine eklemiştir. Çünkü İngiltere Başbakanı Churchill'in 2 Ağustos 1944'te Avam Kamarası toplantısında verdiği söylevde, Papen'in hayatının tehlikede olduğunu ileri sürmüş ve onu uyarmıştı: "Herr von Papen Almanya'ya geri döndüğünde büyük bir olasılıkla, 1934'te Hitler'in elinden ucu ucuna kurtulduğu kan gölüne düşecektir. Ama bunun sorumluluğu bana ait değildir."[248]

247 Joachim von Ribbentrop, *Zwischen London und Moskau*, Leoni 1953, s. 255.
248 Churchill, 2 Ağustos 1944: Mr. Winston Churchill: speeches in 1944 (Hansard), War Situation, HC Deb 02 August 1944 C. 402 cc1459-568, http://hansard.millbanksystems.com/commons/1944/aug/02/war-situation#S5CV0402P0_19440802_HOC_380_(erişim: 07 Nisan 2016)

Resim 12. 20 Temmuz 1944'te Hitler'e düzenlenen suikasttan üç hafta sonra Hitler'in Franz von Papen'i madalyayla ödüllendirmesi

Knatchbull-Hugessen'in belirttiğine göre, Papen, Almanya'ya döndüğünde başına gelecek olaylar hakkında Churchill'in neler bildiğini öğrenmek istemiş ve Ankara'da birçok kişiye bu konuda sorular sormuş. İngiltere büyükelçisinin daha sonra açıkladığına göre, bazı kimseler Churchill'in, Papen'in hayatını kurtardığını ileri sürüyormuş. Papen'in Ankara'da tutmuş olduğu günlük de bu ihtimali doğruluyormuş. Papen günlüğündeki barış için yaptığı çeşitli girişimlerini ve 20 Temmuz 1944'te Hitler'e karşı suikast hazırlayan kişilerle buluşmalarını anlatan notlar Almanya'da onun için tehlikeli olabilirmiş.... Ama Hitler, İngiltere başbakanını haklı çıkarmamak için Papen'i canilere teslim etmemiş.

Papen'in anılarında bundan söz etmek işine gelmemiş olmalı... Nitekim hatıratında 15 Ağustos 1944'te Hitler'i ziyaret için gittiği Wolfschanze'de onunla konuşmalarını bütün ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Papen

Hitler'e, Franco'yu ziyaret etme ve onun aracılığıyla müttefikleri bir mütarekeye ikna etmeye çalışma önerisini de yapmış, ama Hitler buna şiddetle karşı çıkmıştı.[249] Hitler, Papen'le bu son konuşmasından sonra ona Şövalye Haçı Madalyası sunarak, hiç ummadığı bir onur payesi vermişti. Papen bu onura neden layık görüldüğünü anlama çabalarına okurlarının da katılmasını bekliyor adeta... Papen, Hitler'in kendisine bu ödülü vermekle belli bir amaç güttüğünü düşünüyor ve "Hitler, beni ipe çektireceğini tahmin eden yabancılara bunun tam tersini kanıtlamaya kararlıydı" diyordu. Daha sonra da Papen'in aklına şu olasılık geliyor: "Belki de bu ödülün verilmesini Churchill'in Avam Kamarasındaki konuşmasına borçluyum..." Papen'in yazdığına göre madalyayı takıp gazetecilere fotoğraf çektirmeyi reddetmişti. Bunun nedenini soranlara: "İçimden böyle yüksek bir ödülü hak etmediğime inanıyordum," demişti. Ama belli ki Papen, Hitler'in özel fotoğrafçısı Heinrich Hoffmann'ın elinden kurtulmayı başaramamış... Çünkü 15 Ağustos 1944 tarihli ve "Ulstein bild No. 00734471" kayıtlı resimde "mütevazı bir ifadeyle bir kenarda duran Ribbentrop'un önünde vakur tavırlı Papen'e Hitler'in gülümseyerek madalyayı sunduğu görülüyor. Papen'in hatırladığı kadarıyla, bu tören sırasında Hitler şu sözleri söylemiş: "Siz vatanınıza büyük hizmetlerde bulundunuz. Türkiye'deki görevinize son verilmiş olması, kesinlikle sizin suçunuz değildir. Siz orada çetin bir savaş verdiniz, sanki cephedeymiş gibi, canınız pahasına savaştınız! Rusların suikasti bunu kanıtlamaktadır."

Hitler, muhafazakâr Alman soylularının ona düzenledikleri suikasttin üzerinden bir ay bile geçmeden, Alman halkına ve yabancılara, tanınmış soylu bir aileden gelen, muhafazakâr bir adamın kendi hayatını tehlikeye atma pahasına Führer'in devletine sadakatla hizmet ettiğini göstermekten yarar umuyordu. Böylece Papen, Hitler'in on bir yılı aşan uğraşlarının son gününe kadar, yalnız kendi yakın çevrelerinden değil, Nazi rejimine uzak duran yüksek düzeyli çevrelerden de kabul ve takdir gördüğünü kanıtlaması için ona olanak sağlamış oldu. Papen'in Nazi rejimine karşı muhafazakâr bir direnç içinde olduğunu kanıtlama amacı güden anılarında, Hitler'in açıkladığı nişan veriliş gerekçesinin kelimesi kelimesine aktarılması, kendini beğenmişliğinin, öne çıkma hırsının, ama aynı zamanda bönlüğün güç anlaşılır

249 Papen, *Wahrheit*, s. 606.

bir karışımı bulunuyor. Ama Papen'in 1952'de bile hâlâ Hitler'in sözlerini yinelemesi, Hitler ile arasına asla bir mesafe koyamadığını da kanıtlıyor.

Eğer Papen 1944'ün ağustos ayında kendisine sunulan madalyayı kabul etmemiş olsaydı, bu davranışı, Hitler'in zihniyetine katılmadığının bir delili olurdu. Nitekim Hitler, Papen'in yakın dostu Paul Freiherr von Eltz-Rübenach adındaki yüksek görevliye de 31 Ocak 1937'deki kabine toplantısı sırasında bir nişan sunmayı teklif ederek onu çok şaşırtmıştı. Oysa Papen, 1944'te ona sunulan madalyayı hak ettiği inancındaydı. Ne de olsa Türkiye'deki siyasi görevlerini yerine getirmiş, bu uğurda hayatını bile feda etmeyi göze almıştı. Üstelik çok önemli bir devlet kurumunu yönetmiş, Türkiye'de "Reich"ın ve Alman halkının çıkarlarını savunmuştu. Üstelik ülkelerini terk edip sürgüne giden ve "vatan haini" olarak aşağılanan Almanlara, kendi politik çıkarları uğruna, hayatı zehir etmeyi de başarmıştı.

Türkiye'deki Almanlar

Ankara'daki Elçi ve Temsilciler

Berlin hükümetinin görüşüne göre Papén, Ankara'daki resmi görevini, yani Türk-Alman ilişkilerini, "Reich"ın çıkarlarına uygun biçimde ve çatışmalara meydan vermeden geliştirmeyi, Türkiye'nin politika alanında önceden tahmin edilemeyen davranışlarına rağmen olumlu biçimde yürütmeyi başarmıştı. Papen, bunun yanı sıra Türkiye'de yaşamakta olan "Büyük Alman kolonisinin" ve Türkiye topraklarında bulunan Alman kuruluşlarının sorunlarıyla da ilgilenmişti. Papen Türkiye'ye ilk geldiği dönemde, sadece İstanbul'da yaklaşık 3.100 Alman vatandaşı yaşamaktaydı. Ankara'daki Alman vatandaşlarının sayısı ise birkaç yüz kişiden ibaretti. Türkiye'de resmi ve yarı resmi görevlerde çalışan Alman vatandaşlarının sayısı ise –sığınmacılar da dahil– 2.000 kişiyi buluyordu. Sürgünde olanlar hariç, Alman vatandaşlarının tümü Ankara'daki büyükelçilikten, İstanbul, İzmir, İskenderun ve Trabzon'daki konsolosluklardan çeşitli konularda yardım alıyorlardı. Örneğin pasaport ve vize çıkartmak, belge düzenlemek, vatana geri gönderilmek, tutuklu kişilerin gereksinimlerini karşılamak gibi işler bu kuruluşların göreviydi. İstanbul'da Alman eğitim sistemine uygun

eğitim kuruluşları, her iki Hıristiyan mezhebine ait kiliseler, Alman Hastanesi, Orient Enstitüsü, Alman Arkeoloji Enstitüsü gibi kuruluşlar, Alman bankaları ve Alman şirketleri ve Club Teutonia gibi dernekler de bulunmaktaydı. Bu kuruluşların sorunlarını halletmek ve çıkarlarını korumak konsoloslukların ve büyükelçiliğin göreviydi. Ankara'daki konsolosluğun işleri çok yüklü değildi, ama ülkede Almanya Devleti'ne ait resmi dairelerin başkanı durumunda olan Papen'in sorumluluk ve görev alanı hem çok yönlü hem de geniş kapsamlıydı.

Franz von Papen, 27 Nisan 1939'da öğleye doğru kızı Isabella ve ve sekreteri Maria Rose ile birlikte Orta Anadolu Ekspresiyle Ankara'ya ulaşmıştı. Bir akşam önce Haydarpaşa Garı'nda trene bindiği zaman, bir kez daha o muhteşem istayon binasını hayranlıkla seyretme olanağını bulmuştu. Papen bu yapıyı Osmanlı askeri üniforması giydiği günlerden beri tanıyordu. Gar binası inşaatını Holzmann firmasının siparişi üzerine Otto Ritter ve ve Hellmut Cuno adlı iki mimar üstlenmişti. Haydarpaşa Garı, daha ilerde Bağdat hattına bağlanan Anadolu demiryollarının çıkış istasyonu olarak tasarlanmış ve inşaatı 1908'de tamamlanmıştı.

Papen'in, Ankara yolculuğu için yer ayırttığı, eski Wagon-Lits geleneğine göre döşenmiş yataklı vagonun bağlı olduğu tren, Marmara Denizi'nin güzel manzaralı kıyısı boyunca ilerledi. Pencereden sahildeki şık villaları ve balıkçı köylerini seyretmek çok keyifliydi. Ama yolun devamında manzara tamamen değişti. Ertesi sabah, tren yer yer kayalıklarla, kumla kaplı, uçsuz bucaksız bozkırlarda ilerliyordu, yer yer taşların arasından uzanmış kuru çalı kümeleri görülüyordu. Tren zaman zaman ıssız, sessiz bir köyün yakınından geçiyordu. Lokomotif, dumanını savura savura, uzun süre bu renksiz ve ıssız arazide yol aldıktan sonra nihayet Ankara Garı'na girdi.

Tren Ankara Garı'na yaklaşmaktayken, Papen'in ilk izlenimi, büyük bir olasılıkla birkaç yıl önce buraya gelen *Rheinische Wochenzeitung* adlı haftalık derginin muhabirinin izlenimlerinden farksızdı.

> Ta ilerde, tepesinde ortası yarık bir kaya bulunan dağın üstünde eski bir kale görülüyordu. Ön tarafta ise modern, kübik üslupta inşa edilmiş binalar... İşte Ankara'ya yaklaşıyoruz! Şimdi bütün dikkati-

> miz Yeni Türkiye'nin denemekte olduğu atılımlara yöneliyor... Bu çabalara "Türk Mucizesi" de deniliyor! Ama bundan böyle Türklerin, bütün düşüncelerini şimdiye kadar varlığından bile haberleri olmadığı konulara yöneltmelerine şaşmamak gerek! Böyle bir radikalizm olmasa, böyle kökten bir devrim hareketine girişilmese, bu kadar kısa sürede Anadolu'nun çorak toprağında böylesine çağdaş, Avrupa tarzında bir kent kurulabilir miydi? 16. yüzyıldan 20. yüzyıla götüren yolu bir sıçrayışta aşmayı başaran bu azim ve bu güç karşısında saygı duymak gerekir.[250]

1939'da Türkiye'nin başkenti Ankara'nın nufusu 90,000 kişiyi geçmiyordu. Büyükelçi von Papen için, Almanya toprakları dışında ülkeyi temsil edecek olan kişinin mesleğine ve sosyal düzeyine uygun çalışma ve yaşam koşulları hazırlanmıştı. Ankara, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olduktan yaklaşık bir yıl kadar sonra, Almanya Devleti bu şehirde ilk geçici büyükelçilik binasını yaptırmıştı. Üç yıl sonra, yani 1927'de Carl Lörcher tarafından büyükelçilik binası ve büyükelçinin özel konutu 60.000 m²'lik bir arazi üzerinde Prusya'daki çiftlik evleri üslubunda inşa edildi. Yeni atanan Büyükelçi Franz von Papen için bu binanın en çekici yanı, çok saygı duyduğu hamisi Paul von Hindenburg'un Doğu Prusya'daki Neudeck Çiftliğindeki malikânesinin örnek alınmış olmasıydı. Binanın etrafındaki geniş arazide bir çiçek serası, bir yüzme havuzu ve bir tenis alanı bulunduğu gibi, usta binici Franz von Papen'in at tutkusunu tatmin edebilecek geniş bir parkur ve at ahırları da vardı. Papen'in iş arkadaşı Rolf Lahr'ın anlattığına göre, çalışma odasında Hindenburg'un imzalı ve "*meinem guten Kameraden*" (değerli askerlik arkadaşıma) yazılı bir resmi ve ayrıca Papen'in, altın parti rozetinin takılı olduğu "eski savaşçı giysisi" içindeki bir portresi de vardı.[251]

Papen, 1939'un nisan sonunda Ankara'ya vardığında, kendini gelecekte iyi günler vaadeden bir ortam içinde buldu. Bir yıl önce Avusturya, Almanya'ya ilhak edilmiş ve bir ay önce de Çek yönetimi altındaki topraklar Almanya'ya katılmıştı. Papen, Türkiye'de geçirdiği beş yıl boyunca,

250 Aktaran Doğramacı, Die neue Hauptstadt, http://www.goethe.de/ins/tr/ank/pri/urs/geb/deindex.htm
251 Lahr, Zeuge von Fall und Aufstieg, Hamburg 1981, s. 57.

geçmişteki Almanya'ya eklenmiş topraklarla geniş bir alana yayılan büyük "Reich"ın temsilcisiydi ve buna uygun olarak da "Reich" mülkü olan binaların dışında, İstanbul'da bulunan ve 1877'de Deutsches Reich yani Alman İmparatorluğu tarafından inşa ettirilmiş olan muazzam ve görkemli bir büyükelçilik sarayından da yararlanabiliyordu. Bu bina 1931'den beri Alman konsolosluğuna tahsis edilmişti ve içinde Almanya büyükelçisine ayrılmış geniş bir konut bölümü de bulunmaktaydı. Bunun dışında İstanbul Boğazı kıyısındaki Tarabya'da 18 hektar genişliğindeki arazide bulunan yazlık rezidans da büyükelçiye tahsis edilmişti. Papen, her yaz çalışma arkadaşlarıyla birlikte buraya taşınır, birkaç ay kalırdı. Deniz havasının verdiği ferahlıktan yararlanarak çalışmalarını burada daha rahat yapabiliyordu.

Rolf Lahr'ın bildirdiğine göre, Papen Türkiye'ye gelmeden önce, büyükelçilik hizmetinde kullanılmak üzere devlet tarafından birkaç taşınmaz daha satın alınmıştı ve bunlar da bir büyükelçiliğe yakışacak kadar gösterişliydi.[252] Rolf Lahr bu konuda şu bilgiyi veriyor: "Avusturyalıların da bizim gibi üç büyükelçilik binası vardı. Almanya ile Avusturya birleşince, büyükelçilik binalarının sayısı altıya yükseldi, son olarak himayemiz altındaki ülkelere tahsis edilen binalar da buna eklenince binaların sayısı dokuzu buldu. Kendisine *Collectioneur d'ambassades* (Büyükelçilikler koleksiyoncusu) lakabı yakıştırılan Franz von Papen, bu binaların en güzelini, Çekoslovakya Büyükelçisi Miloş Hanâk'ın yeni tamamlanan ve zavallı adamın sadece birkaç hafta kullandığı konutunu kendine ayırıp burada heybetli ve şanlı bir paşa gibi hüküm sürdü.

Ankara'daki Avusturya büyükelçilik binası, ünlü Avusturyalı Mimar Clemens Holzmeister tarafından Schönbrunn Sarayı üslubunda inşa edilmişti. Avusturya Büyükelçisi Karl Buchberger, ülkesinin Almanya'ya bağlanmasından sonra bu binayı hemen terk etmek zorunda kalmıştı. Ama Avusturya'nın Almanya ile birleşmesini sağlayan Papen, çevresinde yanlış çağrışımlar uyandırmamak için bu sarayda oturmaktan vazgeçti. Çünkü daha görevine başlamadan önce, Türk basınında bu konuda Papen'e mizahi bir soru yöneltilmişti: "Büyük Almanya İmparatorluğu, Türkiye'yi de Avus-

252 A.e.g. s. 56.

turya gibi midesine indirmeye mi niyetli acaba?"[253] Papen, böyle bir izlenim yaratmak istemediğinden, Schönbrunn Sarayı'ndan daha mütevazı olan Çek büyükelçilik konutuna yerleşmeyi tercih etti. Saray benzeri diğer binayı da çeşitli Nazi organizasyonlarını temsil eden iş arkadaşlarına bıraktı.

"Büyük Alman İmparatorluğu"nun Ankara'daki büyükelçilik ofisinin bulunduğu Neudeck Malikânesinde sabık kurmay subayı von Papen –her ne kadar emrine verilen bir tabura kumanda etmiyorsa da– çeşitli görevlere atanmış 50 kişilik bir kadroyu yönetmek zorundaydı. Büyükelçilikte, memuriyet kariyerinin farklı basamaklarında görevli hariciye memurlarının dışında, Alman Ordu Kumandanlığını temsil eden askeri ataşelerin oluşturduğu bir heyet de bulunmaktaydı. Bu teşkilat savaşın devamında daha da genişletildi ve *Kriegsorganisation Naher Osten* (Yakındoğu Savaş Organizasyonu) adı altında Alman Orduları Başkumandanlığının gizli haber ajansı olarak çalışmaya başladı. Büyükelçiliğin siyaset, ekonomi, kültür, hukuk ve basın bürolarına, devletin başka dairelerinden ve Nazi organizasyonlarından giderek daha fazla memur devredildi. Papen, zaman zaman bu nakillere karşı çıkmak istediyse de sonuç alamadı. Büyükelçilikteki çeşitli görevlerde çalışanlar "ticaret ataşesi," "Reich vatandaşları sorumlusu," "yazı işleri sorumlusu" adları altında diplomatlar listesinde yerlerini almışlardı. Bütün bu dairelerin amiri olan Franz von Papen,"Çiçero Olayı"nın da açıkça gösterdiği gibi büyükelçilikte "ticaret ataşesi" kisvesi altında faaliyet gösteren Ludwig Moyzisch'in yazışmalarını ve elde ettiği belgeleri görebilmek ve denetleyebilmek için, zaman zaman bu belgelerin kendisine teslim edilmesinde ısrar etmek zorunda kalıyordu.

Papen'in siyasi faaliyetlerinde en çok yararlandığı kişi, kendisinden yaklaşık yirmi yaş küçük olan ve diplomasi alanında ilerlemek ve şöhret yapmak isteyen Hans Kroll adındaki büyükelçilik görevlisiydi. Hans Kroll, üniversitede ekonomi ve tarih öğrenimi gördükten sonra, 1921'de 23 yaşında dışişleri bakanlığı bünyesinde görev almış ve 1929'a kadar ülke dışında birçok büyükelçiliklerde çalışmıştı. Kısa aralarla Moskova, Odessa, Chicago ve San Francisco'da görevlendirildikten sonra, 1936 yazında birinci sınıf büyükelçilik müsteşarı olarak Ankara'ya gelmişti. Daha önce

253 A.g.e. s. 51.

yedi yıl boyunca dışişleri bakanlığının ekonomi bölümünde çalışmış ve Papen Ankara'ya varmadan kısa bir süre önce büyükelçiliğe terfi etmişti. Dışişleri bakanlığının sorumlu temsilcisi olarak, 1938'in kasım ayı başında Büyükelçi Friedrich von Keller'in görevden alınmasından itibaren 1939'un nisan sonunda Franz von Papen Ankara'ya gelinceye kadar büyükelçiliğin işlerini yürütmüştü.

Kroll, iddialı bir insandı. Daha kariyerinin başındayken, "Genç yaşımda büyükelçiliğe terfi ettirilirsem hiç şaşmam!" demişti.[254] Kroll, benmerkezci, duygularına gem vurmayan ve çevresindeki insanları incitmekten sakınmayan biriydi. Papen Ankara'daki görevinin başına gelir gelmez, Kroll yeni amirine daha ilk günden sert bir ihtarda bulunarak, eğer kendisine, yaptığı bütün görüşmeler ve yazdığı raporlar hakkında bilgi vermezse, derhal başka bir göreve atanmak için başvuruda bulunacağını bildirdi. Ama birlikte çalışmaya başladıkları ilk gündeki bu sert davranıştan sonra, Papen ve Kroll arasında "birçok fikir ayrılıklarına karşın" sıkı ve verimli bir işbirliği ortamı oluştu ve zamanla bu ilişki dostluğa dönüştü.[255] Askerlik, siyaset ve diplomasi konularında deneyimli olan büyükelçi, ekonomik meseleler uzmanı, işgüzar yardımcısından çok yararlandıysa da, kendini göstermeye meraklı, çetin karakterli bu adam ona sık sık zor anlar yaşattı.

Hans Kroll daha sonra Federal Almanya Cumhuriyeti'nin büyükelçisi olarak Belgrad, Tokyo ve Moskova'da görevlendirildi. 1967'de yazdığı hatıratında, Ankara'daki görevi sırasında amiri olan Papen hakkındaki anılarına oldukça büyük yer ayırdı ve zaman zaman amiri hakkında pek de olumlu olmayan ayrıntılara girdi. Papen kuşkusuz Kroll'un hatıratını okuduğunda, kitapta anlatılan bazı olayların 20 yıl önce Nürnberg duruşmalarına davet edilip kendisi hakkında sözlü ifade veren tek tanık olan Kroll'un söylediklerinden çok farklı olduğuna şaşırmıştır... Nürnberg Mahkemesindeki duruşmada yargıcın, Papen'in 1946'da Nazilerle yakın ilişkisi olup olmadığı sorusuna, Kroll şu yanıtı vermişti: "Türkiye'de beraber çalıştığımız dört yıl zarfında hiç kimse Papen'in Nazi ideolojisinden yana olduğu izlenimini almamıştır."[256] Buna örnek

254 Kroll, *Lebenserinnerungen*, s. 136.
255 A.g.e. s. 137.
256 Kroll'un tanıklık ifadesi, Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi, 19 Haziran 1946

olarak da NSDAP yerel grup amirinin bazı davranışlarını göstermişti. Bu kişi, Kroll'un görevinden uzaklaştırılması için çok uğraşmış ve Papen'in direnmesine içerlemişti.

Kroll, eski amirini Nürnberg Mahkemesinde başarıyla savunmuştu ama, hatıratını yazarken Papen'i suçlu duruma düşürmekten korkmasına gerek olmadığı için, eski amiri hakkındaki izlenimlerini daha rahat açıklamış ve Papen'in aleyhine yorumlanabilecek bazı ayrıntılardan söz etmekten çekinmemiştir. Nitekim Kroll'un hatırladığına göre, kendisinin Ankara'daki görevine son verilmesinin nedeni, 1943'te Papen'i Nazi rejimine körü körüne hizmet etmekle, Nazilerin eziyetlerine karşın, Nazi rejiminin büyükelçisi olarak onları desteklemekle suçlamış olmasıdır. Kroll'un hatıratında anlattığına göre, Papen'e bir tartışmaları sırasında "Zaten sizin bu tutumunuz ahlaklı çevrelerde fena halde kınanmaktadır," diye bağırmıştır.[257] Bu sözler üzerine Papen'in yüzü bembeyaz kesilmiş ve "Çok acı konuşuyorsunuz!" demiş ve şöyle devam etmiş: "Bu sözlerinize sadece şu yanıtı verebilirim: Ben, ebediyete göçmüş devlet başkanımız Hindenburg'a vermiş olduğum söze her zaman bağlı kalmak zorunda olduğum duygusuyla davranmışımdır." Kroll, büyükelçinin o andan itibaren kendisinden yüz çevirdiğini ve Ankara'daki görevinden alınması için elinden geleni yaptığını, sonra da Barselona başkonsolosluğuna atanmasını, orada etkisiz hale getirilmesini sağladığını, bu işlemlerin gerçekleştirilmesinde NSDAP örgütü ve Ribbentrop'la işbirliği içinde olduğunu anlatmıştır.

Belki de Kroll'un hatıratında Papen'in karakterinin zayıf yanlarını ayrıntılı olarak anlatmasının nedeni, Papen'in hatıratında Türkiye'deki büyükelçilik dönemini anlattığı 100'den fazla sayfada "Kroll" adının bir kez olsun anılmamış olmasıdır. Dr. Hans Kroll adı, sadece Nürnberg Mahkemesinde tanıkların dinlenmesi sırasında iki kısa cümlede geçmektedir. Kuşkusuz Kroll için, Papen'in kendisinden "Ankara'daki büyükelçilik danışmanım" diye söz etmiş olması da kolay kabul edebileceği bir şey değildi. Kroll, taşıdığı unvanı önemseyen bir insan olarak kendisinden söz edildiğinde, 1936'dan itibaren "birinci sınıf büyükelçilik müsteşarı" ve 1939'dan itibaren de "büyükelçi" unvanlarının kullanılmasını istemiştir.

257 Kroll, Lebenserinnerungen, s. 141.

Resim 13. Ankara'daki cumhuriyet bayramı kutlamaları sırasında Almanya Elçiliği görevlileri ve Elçi Franz von Papen (1942)

Papen, 1946'da Nürnberg Mahkemesinde sorgulanırken, itham edildiği suçlara karşı kendini savunabilmesi için Kroll'un harcadığı çabalar, demek ki altı yıl sonra yazılan *Der Wahrheit eine Gasse* kitabında adının övgüyle anılmasına ve kendisinden uzun uzun söz edilmesine yeterli olmamıştı! Kroll, bundan 15 yıl sonra yayınlanan *Lebenserinnerungen* (Yaşam Anıları) adlı hatıratında, birçok olayın arkasında gizlenen gerçeklere ışık tutmuştur. Diplomatik kariyerine aşırı önem veren Kroll'un hesaba katmadığı bir durum, dışişleri bakanlığının savaş zamanlarında yurtdışında görevli olan memurlarının aynı yerde belli bir süreden fazla kalmamalarına dikkat etmesiydi. Kroll, Ankara'da yedi sene kaldığına göre, demek ki 1943'te zaten artık süresini doldurmuştu ve başka bir yere atanması gerekiyordu. O halde Kroll'un Barselona'ya gönderilmesi ve "etkisiz hale getirilmesi"nin nedeni Nazi personelinin veya Papen'in entrikaları olamazdı.

Papen, Kroll'un yerine atanan Jenke adındaki görevliyle de iyi ilişkiler kuramadı. Ama bazı özel nedenlere dayanan bu anlaşmazlık, sadece Ankara'da birlikte geçirdikleri süre için geçerliydi. Albert Jenke'nin de Papen gibi bu mesleğe sonradan girmiş olması, aslında çok önemli değildi. Asıl sorun, Jenke'nin Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un kızkardeşiyle evli olmasıydı. Papen, Jenke yüzünden sık sık zor durumda kalıyordu. Jenke, Papen'den on yaş gençti ve 1933'ten beri NSDAP üyesiydi. İnşaat mühendisliği öğrenimi görmüş ve yıllarca inşaat mesleğinde çalıştıktan sonra eşinin ağabeyi sayesinde 1939'un eylül ayı sonunda dışişleri bakanlığında görev almıştı. Jenke birkaç yıl İstanbul'da okula gitmiş olduğundan, mükemmel Türkçe konuşuyordu. Daha sonra da Türkiye'de Karayollarında ve Sular İdaresinde görev almış, Philipp Holzmann ve Julius Berger adlı Alman inşaat firmalarında çalışmıştı. Böylece Jenke, yıllarca Türkiye'de ekonomiyle ilgili alanlarda çalışıp deneyim kazanmış olması ve yaşının da uygunluğu nedeniyle, büyükelçiliğin ekonomi dairesi yöneticiliğine atanmış oldu.

Papen Ankara'ya vardıktan beş ay sonra, yani 1939'un eylül sonunda, Ribbentrop kızkardeşinin eşi Albert Jenke'yi ticaret ataşesi olarak kendisine gönderdi. (Jenke, birinci derecede başkonsolos düzeyinde hak ve yetkilere sahip bir büyükelçilik görevlisi konumundaydı.) Papen, büyük bir olasılıkla bu yeni çalışma arkadaşından pek memnun olmamıştı.

Ama Papen 1943'ün mayıs ayı sonunda dışişleri bakanlığı personel müdürüne gönderdiği bir telgrafta "Dışişleri bakanının, Jenke'nin sadece ekonomi bölümünü yönettiğini sanmasına şaşıyorum. Büyükelçi Kroll buradan ayrıldıktan sonra, Jenke'ye bana her meselede vekâlet etme görevini verdim. Şimdi bütün işleri o yürütüyor" demişti.[258] Demek ki Papen, 1944'ün ağustos ayında Türkiye'den ayrılıncaya kadar, Ribbentrop'un eniştesiyle büyükelçilikteki işleri paylaşmak ve Jenke'nin kendisine "göz kulak olmasına" katlanmak zorunda kalmıştı. Ama bu iş paylaşımının iyi bir yanı da vardı; Papen, kendisine vekâlet eden Jenke sayesinde Çiçero'nun İngiltere Büyükelçisi Sir Hugh'un özel konutunda kopyaladığı gizli belgeleri incelemeye kendini adayabiliyordu. Eğer Elyesa Bazna (Çiçero) daha önce Jenke ailesinin evinde çalışmamış olsaydı, 1943'ün kasım ayı başında

258 Papen'den Personel Müdürü Schröder'e, 28.5.1943, PAA AA, R 29.782.

Alman büyükelçiliğinde casusluk hizmetinin pazarlığını yapacak bir muhatap bulamayacaktı.

Papen hatıratında bu ayrıntıdan hiç söz etmiyor. Buna karşın 20 Temmuz'da Hitler'e suikast girişiminden sonra Jenke'nin adı yeniden gündeme geliyor. "Herr Jenke, Hitler'e telgraf çekmem ve kendisini suikastten sağ-salim kurtulmuş olmasından ötürü kutlamam için çok ısrar etti," diye anlatıyor Papen... Sonra da şu sözleri ekliyor: "pek içimden gelmese de, ordu ile siyasi yönetim arasındaki ikilemden dolayı büyük üzüntü duyduğumu, söz konusu suikasttan sonra, her iki kurum arasındaki ikilemin daha da artmış olacağından endişelendiğimi açıkladım." Papen'in hatıratında belirttiğine göre, Jenke bu sözleri hiç beğenmemişti, çünkü "metnin içeriği ve ifade biçimi çok soğuk ve mesafeli olduğundan, Papen'in suikaste ne kadar önem verdiğinin yeterince anlaşılmadığını ileri sürüyordu!"[259] Papen, Ribbentrop'un eniştesi Nazi Partisi üyesi Jenke'nin bu sözlerini açıklamakla, Hitler'e çok yakın olmadığını ve aralarına daima bir mesafe koyduğunu, kendinden sonraki nesillere kanıtlama imkânını bulmuş oluyordu...

Albert Jenke 1944'ün ağustos ayı başında Türkiye ile Almanya arasında diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sonra bir süre daha Ankara'da kaldı. O zamana kadar büyükelçilikteki işleri kendisi yönettiğinden diğer büyükelçilik çalışanlarının ve Alman vatandaşlarının sorunlarıyla ilgilenmesi gerekiyordu. Bu işleri halletmesi için ona bir ay zaman tanınmıştı. 1944'ün eylül ayı başında Türkiye hükümeti Jenke ile birlikte diğer büyükelçilik ve konsolosluk çalışanlarını Alman Devleti'ne ait binalarda gözetim altına aldı. Jenke, 1945'in nisan ayı ortasında, savaşın bitmesinden kısa süre önce serbest bırakıldı. Bundan sonra Jenke'nin üzerine düşen görev, konsolosluk ve büyükelçilik çalışanlarının ve ailelerinin oluşturduğu yaklaşık 300 kişilik topluluğun Almanya'ya geri dönmesini sağlamaktı. Konsolosluk Hukuk Bürosu Şefi Hellmuth Allardt da ona bütün gücüyle yardım etti.

Her İşin Altından Kalkmaya Hazır Konsolosluk Topluluğu

Franz von Papen'in yönetimi altındaki büyükelçiliğe bağlı hukuk işleri bölümü başkanlığına atanan genç hukukçu Helmut Allardt, 1941

259 Papen, *Wahrheit*, s. 600.

ortalarında eşi ve oğluyla birlikte Kopenhag'dan Ankara'ya gelmişti. Allardt, Berlin ve Göttingen üniversitelerinde hukuk öğrenimi görmüş, daha sonra ünlü devlet ve anayasa hukukçusu Gerhard Leibholz'un asistanı olarak bir süre çalıştıktan sonra 1936'da dışişleri bakanlığına girmişti. Tıpkı Hans Kroll gibi Allardt da ekonomi uzmanı Karl Ritter'in yönettiği Wilhelmstrasse'deki ekonomi politikası dairesinde görevliydi. Bundan dolayı Allardt da Kroll gibi ekonomi uzmanı sayılıyordu. Her ikisi de Ankara'daki büyükelçiliğin ekonomi bölümüne atanmışlardı. Bu bölümün yöneticisi olan Jenke ile zaman zaman sürtüşmeler yaşadıkları da tahmin edilebiir. Allardt belki de Jenke ile nisbeten daha iyi geçinmiştir, çünkü geçmişinden söz ederken, Jenke'yi "dürüst ve yumuşak huylu bir adam" olarak tarif etmektedir. Allardt, Jenke'nin büyükelçiliğe atanmasını bir "maskaralık" olarak nitelemiş, Ribbentrop'un kız kardeşinin bu işi tezgâhladığını tahmin ettiğini, oysa Jenke'nin bu meslekten hiç memnun olmadığını, hatta nefret ettiğini ve rahatsız olduğunu sık sık tekrarlarmıştır.[260]

Allardt, *Politik vor und hinter den Kulissen* (Kulislerin önündeki ve arkasındaki politika) adını verdiği hatıratında, tıpkı Hans Kroll'un yaptığı gibi, eski şefi Papen'e geniş bir bölüm ayırmıştır. Bölüm başlığı olarak seçtiği "Büyükelçi Franz von Papen bir devlet adamı sayılır mı?" sözleri Papen'in karakteri ve eylemlerini Kroll'dan çok daha belirgin şekilde betimlediğini gösteriyor. Allardt, anılarını yayınladığı 1979'da, elbette ki Kroll'un kitabını yazdığı döneme, yani 12 yıl öncesine kıyasla Papen hakkında çok daha fazla kaynağa başvurma olanağına sahipti. Örneğin Kroll'un da aralarında bulunduğu Papen'in yakın çevresindeki kişilerin biyografilerini okuyabildiği gibi, o zaman zarfında ortaya çıkan ve incelenmeye açık resmi belgelere de ulaşabilme olanağına sahipti.

Allardt kitabında, Papen'in hayatının siyaset ve diplomasiyle ilgili çeşitli safhalarını anlatmaya ve değerlendirmeye çalışmaktadır. Papen'in Türkiye'deki etkinliklerini olumlu yönleriyle anlatması hatta övmesi, ona biraz da hayran olduğunu belli etmektedir. Allardt, Ankara'daki Alman Büyükelçiliğinin o dönemde çok sayılan ve övülen bir kuruluş olduğunu anlatmakta ve bunun öncelikle Papen'in "inkâr edilemez karizmasından,"

260 Allardt, *Politi*, s. 72.

insanlarla çok rahat ilişki kurmasından ve öncelikle de İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin tarafsız kalması için harcadığı çabalardan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Papen'in her zaman cumhurreisi, başvekil ve bütün vekiller tarafından makamlarında dostça kabul edilmiş olduğunu anlatmakta ve bunun Papen'in bir meseleyi aktarmaktaki ustalığından, Türklerin kendisine güven duymalarından ve Fransızcayı da, İngilizceyi de ana dili Almanca gibi rahat konuşabilmesinden, amaçlarını ve düşüncelerini gayet rahat ve ikna edici biçimde anlatabilmesinden ileri geldiğini açıklamaktadır. Allardt, özellikle Papen'in Türk yöneticilere verdiği yemekli davetlerin çok rağbet gördüğünü de anlatmaktadır. Allardt, Türkiye'de Papen'e "eski asker" sıfatıyla da özel bir ilgi ve saygı gösterildiği kanısındadır ve Papen de bu ayrıcalığının farkında olup, bunu büyük bir duyarlılıkla Türkiye'nin savaş politikasında değerlendirmeyi başarmıştır.[261]

Allardt'ın çizdiği "Papen tablosu," Almanya büyükelçisinin konuk olarak bulunduğu ülkede sevilen ve sayılan bir kişi olduğu izlenimini uyandırıyor. Papen'in, askeri kariyeri nedeniyle de "Üçüncü Reich"ı Türkiye'de savaş sırasında en iyi temsil edebilecek bir büyükelçi olduğu kesindir. Papen, her ne kadar kendisinin de pek takdir etmediği Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a yaranamamışsa da, Hitler'in güvenini kazanmayı başarmıştı. Ama Allardt gene de Papen'in bütün bu olumlu özelliklerine karşın, bir devlet adamı için gerekli olan niteliklerden yoksun olduğu kanısına varmıştır. Bu görüş, Papen'in 1943'ün aralık ayı başında büyükelçilik çalışanlarına verdiği söylevden ileri gelmektedir. Papen bu konuşmasında, kendisinin Almanların "son zaferi" kazanacağına güvendiğini ve bütün kötü koşullara karşın bu şerefli zafer uğruna "bütün güçlüklere dayanmak" gerektiğini söylemiştir. Allardt'ın bu sözleri eleştirmesi üzerine Papen, Hitler ile aralarında geçen bir konuşma sırasında kendisini "son zafer"e "Führer"in inandırdığını belirtmiştir.

Allardt'ın hatıratına göre, 1944'te Papen ile birlikte yaptığı bir "iş seyahati" sırasında, üç yıl boyunca bir arada çalışmış olmanın yarattığı samimiyete güvenerek, ona bazı özel sorular sorarak vaktiyle Hitler'in yönetimi ele almasını hangi nedenlerle desteklediğini ve onun kurduğu hükümette şansölye yardımcılığı görevini neden kabul ettiğini öğrenmek

261 A.g.e. s. 75.

istemiş. Papen de, Allardt'ın sorularına kaçamak yanıtlar vermeyip, o zamanki görüşünü ve kanaatini samimiyetle açıklamış. Papen'in o dönemdeki bakış açısına göre, "Hitler gibi ağzı laf yapan bir maceraperestten kurtulmanın en kısa yolu, ona iktidar yani sorumluluğu yüklemek" olduğunu söylemiş. Papen ve o zamanlar sorumluluk üstlenmiş birçok kişi, Hitler'i "yapıcı etkinliklere yöneltmek" istiyormuş.

O dönemde birçok kişinin ve Papen'in bakış açısına göre, "Hitler ve onun izinden gidenler, gerçeklerle ve ekonomik sorunlarla karşılaştıklarında, er veya geç sorumluluklarının bilincine varacaklar ve bu ciddi sorunların üstesinden gelemeyeceklerini itiraf ederek kamuoyunun gözünden düşeceklerdir..." Papen, bu itiraflarını şu sözlerle tamamlamıştı: "Doğrusunu söylemek gerekirse, ben de bu meselede tamamen yanıldığımı anladım!"[262] Ama görünen odur ki, eski devlet şansölyesi, gerçekleri gördükten sonra da, yıllar boyu "Führer"in kendisini yanıltmaya devam etmesine katlanmıştı.

Mesleği diplomatlık olan Manfred Klaiber, daha Franz von Papen Türkiye'deki büyükelçilik görevine başlamadan birkaç ay önce büyükelçilik danışmanı olarak Ankara'ya gelmişti. Kendisinden biraz daha genç olan Allardt gibi, Klaiber de hukukçuydu. Öğrenim döneminden sonra stajyerlik ve doktora çalışması yapmış ve 1926'da dışişleri bakanlığında göreve başlamıştı. Ankara'dan önce Paris, Pretoria (Güney Afrika) ve Batavia (Cakarta) başkonsolosluklarında görevlendirildikten sonra, Ankara'daki büyükelçiliğin kültür işleri dairesine atanmıştı. Almanya dışındaki bütün diplomatik misyonlara gönderilen ayrıntılı bir sirküler, kültür işlerinden sorumlu olan kişileri savaş süresince kültür alanında hareketli bir faaliyet içinde olmaya davet ediyordu. Sirkülerde, Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığının yönetimi altındaki bazı özel ataşelerden bağımsız olarak, kültür politikasına ilişkin meselelerin sorumluluğunun, dışişleri bakanlığının tayin ettiği bir görevliye teslim edileceği bildirilmişti. Klaiber'in görevi, Türkiye'deki genel kültür politikasının durumu hakkında, Yahudi ve Bolşevik kültürü eğilimlerinin ve ögelerinin etkisini de dikkate alarak bilgi vermekti.

Dışişleri bakanlığı, daha önceleri özel görevli kültür ataşelerinin diğer bakanlıklardan alınarak atanmalarına karşı olmakla beraber, Ribben-

262 A.g.e. 103.

trop'un ısrarı üzerine Ankara'daki büyükelçiliğe 1940'ta "siyaset ve kültür politikasının önem kazanmış olması nedeniyle, propaganda etkinliklerini savaş koşullarının gerektirdiği oranda artırmak amacıyla"[263] bu dairelere özel görevlilerin atanmasını sağlamıştı. Bu görevliler de büyükelçilik kadrosuna dahildiler ve Klaiber'in yönetimi altındaydılar. Klaiber, hem Alman kolonisini, hem NSDAP'ın yurtdışı organizasyonlarındaki güvenilir kişileri, hem de Almanya dostu Türkleri propaganda etkinliklerine katılmaya teşvik ediyordu. Bunlar propaganda malzemesinin dağıtımında yardımcı oluyorlar, maddi destek sağlıyorlar veya "fısıltı propagandası"nın yayılmasına katkıda bulunuyorlardı. Klaiber bu etkinliklerinde Alman kültür kuruluşlarından ve Almanya ile Türkiye arasında yapılmış kültür anlaşmasından yararlanamıyordu... Üstelik 1940'ta Türkiye'de çıkarılan yeni dernekler yasasının, yabancı ülkelere ait kültür kuruluşlarının, derneklerinin, kulüplerinin v.s. kurulmasını yasakladığını da Berlin'e bildirmek zorunda kalmıştı.[264]

Bu kısıtlamalara karşın, Alman "Reich" sanatçıları Ankara'nın kültür hayatında sanatlarını icra etme olanağını buldular. Örneğin 1942'de "Alman bülbülü" lakabıyla tanınan Erna Sack Ankara'da sahneye çıktı, Wilhelm Kempf ve Walter Gieseking gibi ünlü piyanistler 1943 ve 1944 yıllarında konserler verdiler. Hatta Papen'in Cumhurreisi İnönü şerefine verdiği bir yemek davetinde, bizzat büyükelçi tarafından davet edilen ilüzyonist Kalanag (gerçek adı Helmut Schreiber) yüksek düzeyli konukların önünde hünerlerini gösterdi. Papen, "hokus-pokusun" mucidi olduğu ileri sürülen bu sanatçı ile Hitler'in Bavyera'da Berchtesgaden Bölgesindeki Berghof malikânesinde tanışmıştı. Papen, İnönü'nün bu sanatçının hünerlerinden çok etkilendiğini, ama Türk halkının batıl inançlara kendini kaptırmaya eğilimli olduğunu belirterek, sanatçının Türkiye'de halka açık "kara büyü" gösterisi yapmamasını rica ettiğini belirtmiştir.

İnönü, özellikle Alman sanatçıların klasik müzik konserlerinden çok etkilenmişti. Herkesin bildiği gibi, İnönü Batı müziğinin hayranı olduğu gibi, müzik konusunda geniş bilgiye de sahipti ve filarmoni orkestrasının konserlerini hiç kaçırmazdı. 1935'ten 1946'ya kadar orkestrayı Alman

263 Schroeder'den Misyon Şefine kişisel, 22 Şubat 1940, Papen Arşivi Ankara 799.
264 Ankara Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına, 29 Şubat 1940, Papen Arşivi Ankara 799.

Orkestra Şefi Ernst Praetorius yönetti. Ernst Praetorius, 1933'te Weimar Tiyatrosunun genel müdürüyken, eşinin soyağacı incelenmiş ve saf Ari ırktan olmadığı anlaşılınca, üstelik de Praetorius, yakın dostu besteci Paul Hindemith'in *Cardillac* adlı "sapkın ve yoz" diye damgalanan operasını Weimar'da sahneye koymaya kalkıştığı için tiyatrodaki işine son verilmişti. Bunun üzerine Praetorius Türkiye'ye iltica etmişti, artık "Reich" vatandaşı sayılmıyor ve Ankara'da sürgün hayatı yaşıyordu. Hindemith, Praetorius'a Ankara'da iş buldu ve kentin orkestra şefliğine atanmasını sağladı. Praetorius, Almanya'yı terk etmek zorunda kalan ve Viyana Filarmoni Orkestrasından uzaklaştırılan Yahudi kökenli müzisyenleri de yanına alarak Ankara'daki orkestrayı geliştirdi ve yüksek bir düzeye ulaşmasını sağladı.

Manfred Klaiber'in görevi, Türkiye'ye göçmüş olan ve Alman bilimini, kültürünü temsil eden mültecileri "gözetmekti." İlk defa 1933'te, bazı kişiler ya Ari ırktan olmadıkları ya da politik görüşleri bakımından rejime ters düştükleri için, "memur meslek yasası" adı verilen kararlar uyarınca işlerinden uzaklaştırılmışlardı. Bunlar iş bulabilmek için başka ülkelere göçmüşler ve birçoğu da Türkiye'ye iltica etmişti. Avusturya'nın Almanya'ya ilhakından ve Çekoslovakya'nın işgalinden sonra da Türkiye'ye ikinci bir mülteci dalgası ulaşmıştı. Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye'deki eğitim sisteminde uyguladığı devrim nedeniyle, her türlü bilim ve teknoloji dalında yüksek nitelikli bilim adamına ve sanatçıya ihtiyaç vardı. Böylece yaklaşık iki yüz profesör, doçent, asistan, teknik eleman 1933 sonbaharından itibaren İstanbul Üniversitesinde ve daha sonra da yeni kurulmakta olan Ankara Üniversitesinde çalışma olanağı buldular. Sürgündeki müzisyenler ve eğitimciler, İstanbul, Ankara ve İzmir'de besteci Paul Hindemith'in planlarına göre kurulan üç konservatuvarda öğrenci yetiştirmeye başladılar. Carl Ebert, Ankara Devlet Konservatuvarının tiyatro ve opera bölümlerini kurdu, Ernst Praetorius da orkestranın yönetimini üstlendi.

Klaiber, Almanya'da bilim, eğitim, halkın aydınlatılması ve geliştirilmesi sorunlarıyla ilgilenen bakanlığın Nazi temsilcisi ile sıkı bir işbirliği yaparak, sürgündeki Almanların Türkiye'deki işlerinden çıkarılıp sınır dışı edilmelerini ve yerlerine Alman" "Reich" vatandaşlarının alınmasını sağlamakla görevlendirilmişti. Fakat sürgündeki sanatçı ve bilim adamlarının

olağanüstü niteliklere sahip insanlar olmaları ve Türkiye'deki devrime katkıda bulunmaktan büyük zevk almaları, Türk seçkinlerinden büyük takdir görmeleri ve Cumhurreisi İnönü'nün müzik tutkusu, Alman "Reich" temsilcilerinin girişimlerinde başarısızlığa uğramalarına neden oldu.

Türk toplumu, "Reich" vatandaşı ile, Almanya'dan sürülmüş kişiler arasında bir fark görmüyor, bir ayrım yapmıyordu. Papen'in basın danışmanı Franz. F. Schmidt-Dumont'un yerine getirmesi gereken görevlerden biri de Türk halkının bazı gerçeklerin farkına varmasını önlemekti. Örneğin Cumhurreisi İnönü'nün çok takdir ettiği Orkestra Şefi Ernst Praetorius'un veya Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün en küçük manevi kızı Zehra'yı tedavi eden Dr. Albert Eckstein'in Ankara'ya gelmiş ve yerleşmiş olmalarının asıl nedeninin öğrenilmesini önlemesi gerekiyordu. Schmidt-Dumont yıllardır gazetecilik yaptığından kamuoyunu etkileme konusunda çok deneyimliydi ve üstelik de mükemmel Türkçe öğrenmişti. Dolayısıyla Papen ondan çok yararlanıyordu. Özellikle savaş yıllarında daha da önemli olan ve Berlin hükümeti tarafından artırılması istenen propaganda etkinliklerinde bu Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı görevlisi, Türkiye'yi iyi tanıması nedeniyle Papen'e çok yararlı olmuştu.

Papen, kendinden önceki Büyükelçi Keller'den farklı olarak, kamuoyuna yönelik çalışmalarında ve propaganda etkinliklerinde, eğitim, öğretim ve propaganda işleriyle ilgilenen Joseph Goebbels'e bağlı bakanlıkla ilişkisini kesmişti. 1939'un eylül ayında "Führer"in bir yönergesiyle, Goebbels ve Ribbentrop'un yönetimi altında olan ve sürekli birbiriyle çatışan iki bakanlığın görev alanları birbirinden ayrılmıştı. Bundan böyle dış politika alanındaki propaganda etkinliklerinin ana hatlarını dışişleri bakanlığı belirleyecekti. Propaganda bakanlığı da kararların uygulanmasını sağlayacaktı.

Bu karara göre, Schmidt-Dumont, diğer devlet bakanlıklarından, resmi dairelerden ve kuruluşlardan aktarılan kişilerle kalabalıklaşan ekibiyle birlikte dışişleri bakanlığının ve büyükelçinin emirlerini uygulayacaktı. Bu devlet dairesinin görevlileri, resmi Alman haber ajansından (Deutsches Nachrichtenbüro) ve İstanbul'daki şubesinden yararlanabiliyorlar, Alman "Reich" vatandaşı olan basın temsilcilerine talimat verebiliyor, Alman firmaları ve ticaret temsilcileri aracılığıyla Türk medyasına baskı yapabiliyorlardı.

Papen, propaganda etkinlikleri için gereken parayı bizzat temin ediyordu. Nitekim 1939'un aralık ayı ortasında Papen'in isteği üzerine, aynı yılın mayıs ayı ortasında İngiltere'de yayınlanan ve Britanya hükümetinin Filistin politikasını belirlemek amacıyla Malcolm MacDonald'a hazırlattığı *MacDonald White Papers* adlı kitabın çevrilmesi ve basılması için gereken para kendisine havale edildi. Bu kitapta Yahudilerin ve Arapların bir araya gelerek Filistin'de on yıl içinde bir devlet kurmaları öneriliyordu. Bu amaca yönelik olarak Filistin'e göç edecek 75.000 Yahudi için beş yıllık bir plan hazırlanmıştı. Kurulacak devlete daha fazla insanın katılabilmesi için de Arabistan'dan izin alınması öngörülmüştü. Siyonist harekete göre *Weissbuch* tasarısı aslında bir ihanet eylemiydi. Çünkü ülkedeki Yahudi halkını bir azınlık durumuna indirgeyecek ve gerçek bir Yahudi Devleti kurulması ümidini ortadan kaldıracaktı. Papen, *Weissbuch* kitabını (Beyaz Kitap) Türkçeye çevirterek Türk kamuoyunu etkilemek ve yalnız Alman Devleti'nin değil, Filistin'deki işgal gücünün ve bu savaşta karşı cephede olan İngilizlerin de Yahudilerden hoşnut olmadıklarını gözler önüne sermek istemişti.

1939'un sonlarına doğru Papen'in büyükelçilikteki yardımcısı Hans Kroll'un da, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un bir söylevinin ve yarı resmi *Pravda* gazetesinde yayınlanan bir makalenin tercüme edilip basılması için dışişleri bakanlığına başvurması ve tahsisat istemesi şaşkınlık uyandırdı. Ama daha sonra bu iki yazının neden ilginç bulunduğu anlaşıldı: Molotov, ekim ayı sonunda Yüksek Sovyet önünde SSCB'nin dış politikasının amaçları üzerine bir söylev vermiş ve Polonya Devleti'nin parçalanmış olmasını memnuniyetle karşıladığını belirtmişti. Kroll'un ifadesine göre, "böylece Polonyalı olmayan halkların sömürülmesi sayesinde yaşamını sürdüren 'özürlü bir yaratık' durumunda olan Versay Anlaşmasından geriye hiçbir şey kalmamıştı." Kasım ayının sonuna doğru *Pravda* gazetesi, Politbüro Başkanı Josef Stalin'in, Avrupa'daki savaş hakkında, "Almanların, Fransa ve İngiltere'ye saldırmadıklarını, aksine bu devletlerin Almanya'ya saldırdıklarını ve bu yüzden de savaşın sorumluluğunu onların üstlenmeleri gerektiğini" söylediğini yayınlamıştı. Kroll'un görüşüne göre, Moskova'da ileri sürülen bu fikirler, Türkiye'deki Alman propagandasını desteklemeye

çok müsaitti ve savaşın çıkış nedenleri hakkında Türk kamuoyunda var olan bazı "yanlış" izlenimleri silebilirdi...

Fakat aslında Türk medyasından bazı kişilerin, Almanların aşırıya kaçan propaganda faaliyetinden pek de hoşlanmadıkları belli oluyordu. Bunun açık bir göstergesi, çok okunan bir mizah dergisi olan *Karikatür*'ün 1940'ın şubat ayının son sayısında yayınlanan bir karikatürdü. Papen bu derginin bir nüshasını dışişleri bakanlığına gönderip, bu karikatür hakkındaki fikirlerini öğrenmek istedi. Derginin ön sayfasını kaplayan karikatürde, üzerinde "Türkiye" yazılı dev boyutlu bir ayak görülüyordu ve bu ayak, elinde gamalı haç işaretli ve üzerinde "Propaganda" yazılı bir belge taşıyan, başında sivri uçlu miğfer bulunan küçük bir askere tekme atıyordu. Dergiye bu çizime uygun iki satırlık bir başlık atılmıştı: "Alman Propagandasının Türkiye'de törenle karşılanması" ve "Mart içeri-Pireler dışarı!"

Schmidt-Dumont, bu karikatürü ve dergideki yazıyı, "Türklerin Alman propagandasını çekinceyle karşıladıkları ve bu konuda çok duyarlı oldukları anlaşılıyor" diye yorumladı.[265] Diğer Türk medya organları da 1940 boyunca ve 1941 başında Alman Devleti'ne karşı pek dostça davranmadılar. Papen ve mesai arkadaşları Türk basın temsilcileriyle sık sık temas ederek olumsuz izlenimleri düzeltmeye çalıştılarsa da her zaman başarılı olamadılar.

1941 ilkbaharında Ribbentrop da Türk medyasında bazı düzeltmeler yapılması gerektiği kanısına vardı. Mart ayı başında Fuschl Sarayından bölüm başkanlarına ve Büyükelçi Jenke'nin şahsına "gizli" kaydıyla birer telgraf çekerek çeşitli önerilerde bulundu. "Türk basınına bir kampanya düzenlenmeli. Türkiye hükümeti de artık harekete geçmeli. Muhtemelen İngiltere'nin rüşvet vermiş olduğu medya organlarına doğrudan etki edilmesi gerekiyor. Bu amaçla gerekirse birkaç milyon değerinde döviz hazırlayabilirim. Hemen görüşünüzü ve tekliflerinizi bildiriniz. Jenke ile konuştuğum diğer sorunlarda nasıl bir gelişme var? Ribbentrop."[266]

Daha önce de belirtildiği gibi, Ribbentrop'un elinde Belçika'da ele geçirilmiş olan çalıntı altınlar vardı ve bunları propaganda amacıyla bol keseden harcayabiliyordu. Papen, telgrafı aldıktan bir gün sonra Türki-

265 Ankara Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına, 4 Mart 1940, Papen Arşivi Ankara 760.
266 Ribbentrop'tan Papen'e/Jenke'ye, 9 Mart 1941, Papen Arşivi, R 29.775.

ye hükümeti nezdinde faaliyete geçti ve kısa zamanda Ribbentrop'a ilk adımların başarılı olduğu müjdesini verebildi: "İtiraz bildirildi. *Yeni Sabah* yasaklandı. Nedeni, Türkiye politikasının Yunanistan'a moral desteği vermekte başarısız olması. Türkiye hükümeti bizimle ilişkisini düzelttiğinde, kampanya başlatılacak. Jenke de aynı fikirde."

Bir zamanlar yarbay rütbesine erişmiş olan Franz von Papen, Ankara'ya vardığı zaman, büyükelçilikte askeri ataşe konumundaki Albay Hans Rohde'nin kendinden daha yüksek rütbeli bir subay olmasını ve daha kalabalık bir görevli topluluğunu yönetmesini hiç yadırgamamıştır. Papen'den dokuz yaş küçük olan Rohde, askerlik kariyerini hiç aksatmadan yürütmüş ve yıllarca Türkiye'de kalmıştır. Birinci Dünya Savaşından önce eğitim subayı olarak Türkiye'ye gelmiş, 1917'de de Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı ordusunda irtibat subayı olarak görevlendirilmişti. Rohde, savaştan sonra da Alman ordusunda subaylık kariyerini devam ettirmişti. 1934'ün kasım ayında yeniden Türkiye'ye gönderildiğinde, bu sefer cumhuriyet ordusunda görevlendirilmişti. Rohde 1936'nın nisan ayından itibaren de Ankara'daki büyükelçiliğe askeri ataşe olarak atandı, aynı zamanda Atina ve Tahran'la da ilgileniyordu. Rohde, İkinci Dünya Savaşı sırasında kendini tamamen Türkiye'deki görevine adamak üzere Ankara'ya yerleşti ve korgeneral rütbesine kadar yükseldi. Papen, hatıratında Türkiye'de geçirdiği yılları anlatırken, askeri stratejiler konusunda verdiği bilgileri, kuşkusuz Rohde ile yaptığı konuşmalardan edinmiştir. Papen'in, Rohde'nin bilgi ve yeteneklerinden yararlanması, kendine güven duygusunu da güçlendirmiş ve askeri geçmişinin dışişleri bakanlığı için çok yararlı olduğu kanısını pekiştirmiştir.

Papen'le aynı zamanda, yani 1939'un nisan ayında deniz kuvvetleri ataşesi olarak Ankara'ya gönderilen ve meslektaşı Rohde ile aynı yaşta olan Ralf von der Marwitz Türkiye'yi hiç tanımıyordu. Marvitz, Almanya'nın kayzer tarafından yönetildiği dönemde de "Reich" döneminde de deniz kuvvetlerinde hizmet etmişti. 1937'nin ortasında Paris büyükelçiliğine atandıktan sonra, 1939 sonunda Ankara'da tümamiral rütbesine terfi ettirilmişti. Deniz ataşesi sıfatıyla görev yeri İstanbul olmakla beraber, aynı zamanda Atina, Sofya ve Bükreş büyükelçiliklerindeki ataşeliklerden de sorumluydu. Marwitz, bu hizmetlerinden ötürü 1942'de koramiral rütbesine terfi ettirilerek ödül-

lendirildi. Buna karşın Türkiye ile Almanya arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sonra, asker meslektaşı Rohde gibi 1945'in nisan ayında *Drottningholm* gemisine binerek Türkiye'den ayrılması mümkün olmadı, Türkiye hükümeti ülkedeki yabancıları gözetim altına aldığından, zorunlu olarak bir süre daha Türkiye'de kaldı ve ancak 1946'nın kasım ayı başında Almanya'ya dönebildi. Marwitz'in özel bir muameleye tabi tutulmasının, 1944'ün yaz mevsimi başında Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu'nun görevden çekilmesindeki etkisinden ileri gelip gelmediği kesin olarak saptanamamıştır.

Ankara'daki Alman büyükelçiliğine bağlı kara ve deniz ataşeliklerinin yanı sıra, 1940'tan itibaren İstanbul'da hava ataşeliği de kurulmuştu. Alman ordusunun üç ayrı bölümünün Türkiye'deki temsilciliklerinin hakları ve görevleri birbirine eşitti. Ama Hans Rohde, rütbesi ve deneyimleri bakımından diğerlerinden üstün ve daha kıdemli olduğu için bütün görevlilerin başı sayılıyordu. Ama öte yandan askeri ataşeler, rütbeleri ne olursa olsun aynı zamanda diplomatik personel sayıldıklarından Büyükelçi Papen'in emri altındaydılar.

Sonuç olarak, bütün raporların misyon şefinin denetiminden geçirilmesi zorunluydu. Aynı zamanda ordu mensuplarının, askeri konularda büyükelçiye danışmanlık yapmaları da gerekiyordu. 1933'te hazırlanmış olan bir yönergede bütün görevlilerin sorumlu oldukları alanlar belirlenmişti. Bu yönergeye göre, söz konusu görevliler, bulundukları devletin ordusu hakkında etraflı ve açık bilgiler edinmek ve edindikleri izlenimler hakkında rapor vermek zorundaydılar. Fakat Türkiye'nin "aktif tarafsızlık" politikası nedeniyle ve dünyadaki siyasi havaya göre durum sürekli değiştiğinden, askeri ataşelerin görevlerini tam anlamıyla yerine getirmeleri mümkün olmuyordu. Ayrıca müttefiklere katılan ülkelerin sayısı arttıkça, Alman ataşelerin kendi aralarında oluşturdukları dost çevresinin toplantıları da giderek seyrekleşiyordu.

Öte yandan savaşın uzaması nedeniyle, ataşelerin yanında çalışan görevlilerin sayısı da giderek artmaktaydı. Savaş başladıktan üç yıl sonra, yani 1942'de, eski kurmay subayı von Papen, kendi sorumluluğu altındaki büyükelçilikte görevli olan askeri personelin sayısını saptamaya karar verdiğinde, şu sonuca vardı: Ankara'da Askeri Ataşe Korgeneral Hans Roh-

de'nin yönetimi altında toplam on iki görevli çalışmaktaydı. Bu görevlilerin arasında beş subay daha bulunuyordu. İstanbul konsolosluğunda Tümamiral Ralf von der Marwitz'in yönetimindeki deniz ataşeliğinde görevli on dört kişiden ikisi subaydı. İstanbul'daki hava ataşeliğine bağlı Albay Erich Morell'in ofisinde sadece dört kişi çalıştığından, burası personeli en az olan daireydi. Papen, çok sayıda personeli olan büyükelçilikteki Alman kara ordusu (Wehrmacht) temsilciliğine, 1941'in yaz aylarında Kriegs-Organisation Naher Osten (KO, Yakındoğu Savaş Organizasyonu) adı verilen kuruluşta görevli olan ordu temsilcilerinin de katılmasını sağlayarak bu bölümü daha da "zenginleştirdi." Amiral Wilhelm Canaris'in yönetimi altındaki Auslandsgeheimdienst (yabancı ükeler istihbarat servisi), Alman orduları Sovyetler Birliği topraklarına girmeden önce bile Türkiye'de faaliyete başlamıştı. Yakındoğu bölgesinde bu teşkilat oldukça dağınıktı ve çalışanların sayısı yeterli değildi. Berlin'deki Alman askeri istihbarat servisi Abwehrdienst çalışanlarının görüşüne göre, bu teşkilatın güçlendirilmesi ve çalışmalarının yoğunlaştırılması gerekiyordu. Türkiye, Yakındoğu'nun merkezi olarak seçilmişti. Kriegs-Organisation Naher Osten (KO, Yakındoğu Savaş Organizasyonu) teşkilatı, Mısır, İran, Suriye ve Filistin'e gönderilen İngiliz takviye kuvvetleri hakkında bilgi toplamakla görevliydi.

Abwehrdienst'in Türkiye merkezi Ankara'da kuruldu, bu daireye bağlı KO-Nebenstelle (KO Şubesi) İstanbul'a yerleştirilip askeri ataşeliklere bağlandı. Papen hatıratında, Ankara'daki KO Şubesinde yedi kişinin, İstanbul'daki büroda ise on altı kişinin çalıştığını bildirmektedir. Askeri ataşe Rohde'nin sorumluluğu altında olan İstanbul'daki KO Şubesini, eskiden avukatlık yapmış olup sonradan politikaya giren Paul Leverkühn yönetmekteydi. Önemli ajanlar, "askeri ataşe yardımcısı" veya "hava ataşesi yardımcısı" sıfatıyla diplomatlar listesine dahil ediliyor ve ellerine diplomatik pasaport veriliyordu.

Güvenilmez Vatandaşlar

Büyükelçiliğe katılan yeni çalışma arkadaşları, 1944 başında Papen'in eskiye kıyasla çok farklı sorunlarla karşılaşmasına neden oldular. Ocak ayının sonuna doğru Leverkühn'ün Abwehrtruppe adı verilen savun-

ma birliğine yeni katılmış olan genç Erich Vermehren, birdenbire ortadan kayboldu ve kısa süre sonra İngilizlerin saflarında ortaya çıktı. Üstelik tek başına da değildi, eşi Elisabeth de onunla beraber ortadan kaybolmuştu. Elisabeth soylu bir aileye mensuptu ve kızlık adı Kontes Plettenberg idi. Vermehren'in ortadan kaybolması, Kriegs-Organisation Naher Osten (KO, Yakındoğu Savaş Organizasyonu) kuruluşunun başındaki Leverkühn'e büyük sorunlar çıkardığı gibi, kontesin ortadan kaybolması da Büyükelçi von Papen için büyük bir sıkıntıya neden oldu.

Alman Devleti'nin sert Abwehr (savunma) kurallarına göre, yabancı ülkelere gönderilen tüm subaylar ve görevliler, eşlerini Almanya'da bırakmak zorundaydılar. Oysa kontes, bu kurala uymamış, eşinin peşinden Türkiye'ye gelmişti ve üstelik de bunu Papen'in yardımıyla başarmıştı. Durumun vahametini artıran meselelerden biri, Elisabeth'in Papen'in akrabası olmasıydı. O günlerde Çiçero adlı verimli bir bilgi kaynağının keşfedilmiş olması, Führer için Papen'in değerini çok artırmış olduğundan Papen'in kredisi oldukça yüksekti. Ama kontesin ortadan kaybolması büyük bir tehlikenin yaklaşmakta olduğunu haber vermekteydi. Nitekim Reich Güvenliği Genel Müdürlüğü (RSHA) Şefi Kaltenbrunner bu olayı kendi yararına kullanmak için, hiç vakit geçirmeden "Führer"i bilgilendirdi.

Vermehren çiftinin kaybolmasından beş gün sonra Başkonsolos Fritz von Twardowski, dışişleri bakanlığının çalışanlarından Andor Hencke'ye İstanbul'daki Abwehr teşkilatı bünyesindeki olayı kısaca şu sözlerle bildirdi: "Leverkühn grubu üyelerinden 24 yaşındaki Vermehren ile tahminen 30 yaşındaki eşi Kontes Plettenberg birkaç günden beri İstanbul'dan kayboldular." Haberin devamında İngiliz mercilerine işaret ediliyordu: "Bayan Vermehren Katolik Kilisesi aktivistlerdendir ve mezhebini değiştirmiş olan kocasını tamamen etkisi altına almıştır. Başkonsolos, dışişleri bakanlığı görevlisine, Bayan Vermehren'in görevli pasaportu çıkartmayı, para temin etmeyi, Bulgaristan sınırını geçip kurye uçağına binmeyi nasıl başardığını aydınlatma" görevini verdi.[267]

Büyükelçi, bundan dört gün sonra, yani 6 Şubat 1944 günü, Ankara'dan Berlin'e bir telgraf çekerek Türk polisine Vermehren çiftinin kay-

267 Twardowski'den Henke'ye, 2 Şubat 1944, Papen Arşivi, R 29.783.

bolduğunu bildirdiğini haber verdi.[268] Ayrıca dışişleri bakanlığına da çiftin kendilerine teslim edilmiş parayı zimmetlerine geçirmiş olduklarını ve bu nedenle Almanya ceza yasasının 175. maddesi uyarınca tutuklanmaları için başvuruda bulunduklarını da açıkladı. Türkiye makamlarının, Rusya ve İngiltere'ye karşı Alman gizli servisiyle sıkı bir işbirliği içinde olduklarının bu kaynaktan öğrenilmemesi için olayın üstüne gittiklerini de sözlerine ekledi. Papen, raporunun sonuna, Vermehren'in İngilizlere radyo aracılığıyla Alman halkını bölecek propaganda konuşmaları yapmayı ve Almanya'da Katoliklik konusunda alınan önlemler hakkında bilgi vermeyi teklif ettiğini de bildirdi.

Papen, Nazi rejimi döneminde cezalandırılmayı gerektiren somut suçların saptanamaması nedeniyle sürekli gündeme gelen ve "homoseksüller maddesi" adıyla anılan 175. maddeye değinerek, Türkiye gizli servisiyle yapılan işbirliğinden söz ederek ve Katolikliğe mensup çevrelerde huzursuzluk uyandıran bölünmelere işaret ederek, muhtemelen Berlin'deki hükümet yetkililerinin dikkatini kontesten uzaklaştırıp Vermehren vakasındaki diğer şüpheli noktalara yöneltmeyi amaçlamıştı. Buna rağmen Büyükelçi von Papen, bir gün sonra, yani 7 Şubat 1944'te, kontesle aile bağı hakkında Berlin'e bir açıklama yapmak mecburiyetini duydu ve kendini kuşkulardan arındırmak için şunu bildirdi: "Bayan Vermehren, devlet hizmetinde çalışanlara verilen özel pasaportu ve Türkiye'ye giriş iznini benim akrabam olması nedeniyle elde ettiğini ileri sürmekteyse de bu doğru değildir. Bayan Vermehren'in babasının üvey kız kardeşi gerçi 'von Papen' soyadını taşıyan bir beyefendi ile evlenmişse de, bu kişi 'Papen' sülalesinin ayrı bir koluna mensuptur ve bu aile bundan 200 yıl önce benim sülalemden kopmuştur."[269] Papen ayrıca kontes ile çok eski bir tarihte tanıştığını ve ilk kez 22 Kasımda, Berlin'de Esplanade Otelindeki bombalı saldırıdan sonra karşılaştığını anlattı. Ayrıca Papen, kontes Türkiye'ye geldikten sonra dışişleri bakanlığına bir yazı göndererek, onun geri çağırılmasını istediğini belirtti. Buna verilen yanıtta, genç kadının sağlık sorunları nedeniyle sadece kısa bir süre dinlenmek için Türkiye'ye gitmesine izin verildiği bildirilmişti.

268 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 6 Şubat 1944, a.e.g.
269 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 7 Şubat 1944, a.e.g.

Helmut Allardt, hatıratında "Vermehren vakası" başlığını taşıyan bölümde birkaç sayfa boyunca bu olayları anlatmıştır. İngilizlerin Vermehren vakasına büyük önem verdikleri ve bu olayı propaganda amacıyla kullandıkları, Vermehren'i Alman casusluk faaliyetinin önemli bir figürü olarak yansıttıkları doğrudur. Ama aslında Vermehren Abwehr teşkilatının gizli bilgilerine ulaşma olanağına sahip değildi. Onbaşı Vermehren henüz 24 yaşındaydı ve çok kısa bir süre önce Abwehr'de görevlendirilmişti. Dolayısıyla zaten tehlikeli bir kişi olamazdı. Alardt'ın kanısına göre, Papen'in Berlin'e kontesin bir an önce geri getirtilmesini yazmasının nedeni, akrabası olduğundan ona bir ayrıcalık hakkı tanındığı kuşkusunu ortadan kaldırmaktı. Ayrıca kontesin "cengâver" bir Katoliklik savunucusu olması ve çevresini etkileyecek bazı söylentiler yayması da tehlike yaratabilirdi.

Allardt'ın hatıratında belirttiğine göre, Vermehren çiftinin kaçması, geniş bir çevreyi müşkül duruma sokmuştu. Bu olay nedeniyle Kriegs-Organisation Naher Osten Şefi Leverkühn'e idam cezası verilebilir, Papen görevinden alınabilir hatta Vermehren çiftinin aileleri tutuklanabilirdi. Gerçekten de Vermehren'in annesi, babası, kardeşleri ve eşinin de babası ve kız kardeşi Ravensbrück toplama kampına götürülmüşlerdi. Leverkühn ise, "Vermehren vakası" sonrasında İstanbul'daki birkaç KO çalışanının İngiliz ve Amerikan saflarına geçmesi üzerine görevinden alındı.

Büyükelçi von Papen'e gelince, 1944'ün şubat ayında görevinden uzaklaştırılma endişesinden daha çok, fiziksel olarak ortadan kaldırılma korkusuna kapılmıştı. Hatıratında bu durumu şöyle anlatıyor: "Daha sonra öğrendim ki, Gestapo o günlerde güvenilir birkaç SS görevlisini sivil giysilerle bir uçağa bindirip Ankara'ya göndererek beni kıskıvrak yakalattıracak ve uçakla Berlin'e götürtecekmiş."[270] Muhtemelen Ribbentrop'un tasarladığı bu operasyonun gerçekleşmeyişinin nedeni, planın Hitler tarafından onaylanmamış olmasıydı. Alardt, Papen'i kaçırma planını daha dramatik bir biçimde anlatmaktadır: "Papen ve onunla birlikte çalışmakta olan birkaç kişi Almanya'ya götürülecekti ve eğer tutuklanmaya karşı koyacak olurlarsa, hemen oldukları yerde ortadan kaldırılacaklardı."[271] Allardt'ın bildirdiğine göre, Reich

270 Papen, *Wahrheit*, s. 592.
271 Allardt, Politik, s. 113.

Güvenliği Genel Müdürlüğü (RSHA) örgütünde çalışan bir sekreter kadın, tutuklanıp ortadan kaldırılması tasarlanan kişilerin listesini kendisine yazdırdıklarını ve Alardt'ın adının da bu listede bulunduğunu ona açıklamıştı...

Bu bilgileri veren sekreter kadının anlattığına göre, "mimlenmiş kişilerin kaçırılması ve temizlenmesi" planı uçakla gerçekleştirileceğinden, Hava Kuvvetleri Komutanı Hermann Göring'in de onayının alınması gerekiyormuş. Ama söz konusu kişilerin listesini imzalaması istendiğinde, Göring listenin üstüne *Quatsch* (saçma) yazıp Reich Güvenlik Genel Müdürlüğüne (RSHA) geri göndermiş. Demek ki, aslında bu planın gerçekleştirilmesini Hitler değil, Göring önlemişti. Fakat Allardt, bu sekreterin ifadelerine inanmanın pek de doğru olmadığını ileri sürmektedir. Papen ise, 1952'de yayınlanan anılarında, Ribbentrop'un kendisini ortadan kaldırmak istediğini, ama "Führer"in buna izin vermediğini, dolayısıyla da hayatta kalmış olmasını ona borçlu olduğunu ileri sürmüştür. Bu sözlerden de anlaşıldığına göre, Nazi rejimi ortadan kalktıktan sonra bile Papen, o dönemde işlenen suçların sorumluluğunu Hitler'e değil Ribbentrop'a yüklemek istemiştir.

Hayal ürünü bir macerayı andıran bu olağanüstü olayları doğrulayabilecek inanılır kaynakları Papen de Allardt da bildirmiyorlar. Ama böyle bir plan tasarlanmış olsa bile, Ribbentrop'un bunu onaylayacağı düşünülemez. Reich Güvenliği Genel Müdürlüğü (RSHA) Şefi Kaltenbrunner'in "Türkiye'deki ihanet vakası"na ve Papen'in de bundan haberdar olduğuna dair yazdığı rapora Ribbentrop'un 1944'ün mayıs ayı ortasında gönderdiği ayrıntılı yanıt bunu kanıtlamaktadır. Kaltenbrunner özel kayıtlarında, Ribbentrop'un cevabi yazısından söz ettikten sonra, altına şu notu düşmüştür: "Reich ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkilerin geliştirilmesinde Büyükelçi von Papen'in önemli katkıları olduğunun dışişleri bakanı tarafından takdir edildiği, kendilerinin yazılı açıklamasından anlaşılmaktadır." Kaltenbrunner, sözlerine "...Yönetimdekiler, Büyükelçi von Papen'e güvendikleri sürece..." sözleriyle devam ederek, Franz von Papen ile kendisi ve Ribbentrop arasındaki ilişkilerin de bazı koşullarla sınırlanmış olduğuna işaret etmiştir.[272]

272 RSHA şefinin Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un notu hakkındaki görüşü 13 Mart 1944, 26 Mart 1944, Papen Arşivi, R 101.155.

Papen 1944'ün şubat ayı boyunca, Nazi rejiminden yüz çevirip "Reich"dan kopan Vermehren çifti ve diğer Kriegs-Organisation Naher Osten (KO, Yakındoğu Savaş Organizasyonu) kaçaklarıyla uğraşmak zorunda kaldı ve bu "hainler" hakkında aldığı haberleri sürekli Berlin'e bildirdi. Güvenilir bir kaynaktan aldığı haber, Vermehren çiftinin Suriye'de görüldüğü rivayeti idi. Bundan birkaç gün sonra İstanbul'daki konsolosluktan, KO görevlisi Karl von Kleckowski'nin de ortadan kaybolduğu haberi geldi. Papen, iki gün sonra, yani 13 Şubat'ta bir kişinin daha karşı saflara geçmiş olduğunu Berlin'e bildirmek zorunda kaldı ve bu habere şu notu ekledi: "Vermehren ve Kleckowski vakalarına ek olarak Hamburger adındaki kişinin de, belli bir görevle gönderildiği yere gitmeyip ortadan kaybolduğu saptandı. Kanaatimizce Türk polisini işe karıştırmamak daha doğru olacaktır."[273]

Bir gün sonra Berlin'e ulaşan bir habere göre, Vermehren'in, Abwehr kuruluşunun iç teşkilatı ve büyükelçilik çalışanları hakkında İngiliz gizli servisine bilgi veren geniş kapsamlı bir muhtıra hazırlamış olduğu öğrenildi. Bir hafta sonra Kriegs-Organisation Naher Osten konusu geçici olarak ilgi odağı olmaktan çıktı, çünkü Papen'in verdiği yeni bir haber günün konusu olmuştu: "Abwehr'de görevli on beş kişi –bunlardan on ikisi büyükelçiliğe bağlı Abwehr bölümünün mensupları ve sekreterleridir– yakında Türkiye'den ayrılacaklardır!"[274]

1944'ün mart ayı başında Berlin'deki politikacılar artık KO meselesinin kapanmış olduğunu sanıp rahatlamışlardı. Joseph Goebbels, güncesine bu konuda 4 Mart'ta şu sözleri yazmıştır: "Vermehren olayı Führer'i çok üzdü." Propaganda bakanı aynı vesileyle Büyükelçi von Papen'i de kınamıştır: "Papen, daha önce Berlin'de olduğu gibi, Ankara'da da çevresine birçok kuşku uyandıran insan toplamış... Zaten Papen eskiden beri ne ve kim olduğu bilinmeyen kişileri keşfetme yeteneğine sahiptir. Almanya'nın siyaset ortamında başı boş dolaşan, yarı veya çeyrek Yahudi, kilise mensubu ya da başka kuşkulu kişileri Papen bir mıknatıs gibi çeker..." Goebbels bu açıklamasından sonra, gene de Papen'in davranışlarını hoşgörüyle karşıladığını belirten şu sözleri eklemiştir: "Buna rağmen, Führer'in Papen'i

273 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 13 Şubat 1944, Papen Arşivi, R 29.783.
274 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 22 Şubat 1944, a.e.g.

görevinden almasını tavsiye etmem. Papen Ankara'da sözünü geçirebilen bir kişidir ve şimdilik 'elde keklik' sayılır. Politikamızı yürütmeye çalıştığımız bu çok kaypak zeminde böyle bir kişinin desteğinden vazgeçemeyiz."[275]

Kriegs-Organisation Naher Osten'in bazı çalışanlarının toplu halde Türkiye'den ayrılmasından sonra, tıpkı Kontes Plettenberg gibi soylu bir aileden gelen başka bir Alman kontesi de vaktinden evvel Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldı: Sophie Henschel. Kızlık adı Wurmbrandt-Stuppach Prensesi Sophia Eugenia Mathilde olan bu genç kadın, Alman Güvenlik Hizmetleri örgütü (Sicherheitsdienst, SD) Şefi Kaltenbrunner'in açıklamasına göre, "oldukça gösterişli yaşam tarzı ile dikkati çekmekteydi" ve gerek Abwehr teşkilatı ile gerekse büyükelçilikle sıkı bağlantılar kurmuştu. Ama aynı zamanda da konuk olarak bulunduğu ülkenin yüksek düzeyli bir temsilcisiyle de yakın ilişkisi vardı.

Büyükelçilik Sekreteri Reinhard Henschel'in eşi, 13 Şubat 1944 günü, her hafta Ankara'dan kalkan kurye uçağıyla ansızın başkentten ayrılmıştı. Almanya'da bir lokomotif fabrikasının sahibi olan Henschel ailesinin oğlu Reinhard Henschel, hatıratında bu olayı şöyle anlatıyor: "Büyükelçi, herhangi bir kuşkuya meydan vermemek amacıyla, onun Viyana ve Berlin'e gitmesi için gereken yolculuk belgelerini hazırlattı." Henschel'in eşi, her ihtimale karşı, henüz Alman orduları tarafından işgal edilmemiş olan Macaristan'ın başkenti Budapeşte'ye uçup uçağı orada terk etmek istemişti.

Sophie Henschel'in en kısa zamanda uçağa binip gitmek zorunda olmasının nedeni Kriegs-Organisation Naher Osten (KO) kaçağı Wilhelm Hamburger ile ilişkisi olduğunun, "Reich"ın gizli servisi tarafından keşfedildiğini öğrenmesiydi. Nitekim Viyanalı kontes, 1944'ün ocak ayı ortalarında hava değişikliği için gittiği Bursa'da vatandaşı Hamburger ile buluşmasının gizlice izlendiğini bilmiyordu.[276] Oysa "Reich" vatandaşı olan bir casus, Hamburger'in de kontesin arkasından Bursa'ya gittiğini ve her ikisinin orada birkaç geceyi birlikte geçirdiklerini izleyip ihbar etmişti. Bu haberi veren kişi, Hamburger'in müttefiklerle bağlantısının kontes tarafın-

275 Goebbels'in Anıları, Kısım II, Dikte edilen yazılar 1941-1945, 4 Mart 1944 , Cilt II (s. 405).
276 RSHA şefinin Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un notu hakkındaki görüşü 13 Mart 1944.

dan bilindiğini ileri sürüyordu. Türk istihbarat servisi Alman meslektaşlarına buna dair kanıtlar sunmuştu ama bir yandan da başka bir nedenle kontesin bir an önce ülkeyi terk etmesini istiyordu... Büyükelçi von Papen de kontesin en kısa zamanda Türkiye'den ayrılmasını istemesine karşın, bazı nedenlerden ötürü, "Hamburger vakası"nın çözülmesinde Türklerin işe karışmasından kaçınıyordu.

Reich Güvenliği Genel Müdürlüğü (RSHA) Şefi Kaltenbrunner'in "Verratsfall Türkei" (Türkiye'deki ihanet olayı) hakkındaki kayıtları, Alman gizli servisinde çalışanların özel yaşamlarındaki bazı olayları da aydınlamıştı. Bu kayıtlardan elde edilen bilgilere göre, Papen ile Türkiye'nin Milli Emniyet Hizmeti Riyasetinin başkanı Mehmet Naci Perkel 1944 başında Henschel ailesinin evinde sıkı bir gizlilik içinde buluşmuşlardı. Sophie Henschel bu buluşmayı çok ilginç bulduğundan, bir Amerikan ajanına bundan söz etmişti. Bunun üzerine müttefikler Türkiye hükümetinden, Henschel'in evinde Papen ile buluşup konuşan kişilerin kimler olduğunu öğrenmek isteyince, Türkiye istihbarat servisi de Bayan Henschel'i bir an önce ülkeyi terk etmeye zorlamıştı. Papen, Kaltenbrunner'e Türkiye istihbarat servisi mensuplarının bu ısrarından haberi olmadığını bildirmekle beraber, hemen Bayan Henschel'in yolculuğu için gereken belgeleri hazırlattı. Anlaşılan, Papen'in şubat ayı başında "Vermehren vakası" için Berlin ile Türk istihbarat servisinin ortak çalışmasına dair önerisi, kendi haberi olmadan "Hamburger-Henschel" vakasına da teşmil edilmişti.

Papen, Henschel çiftinin evindeki buluşmadan hatıratında hiç söz etmemiştir. Reinhard Henschel'in *Gleise und Nebengleise* (Raylar ve Tali Hatlar) adını verdiği hatıratında ise ne istihbarat servisi başkanından söz ediliyor ne de Hamburger'den... Bu hatıratta sadece Türkiye'nin üst düzey politikacılarının adlarının anılması oldukça şaşırtıcıdır. Büyükelçilik sekreteri Reinhard Henschel'in Türk politikacılarından söz ettiği bölümün başlığı şöyleydi: "Evimdeki bakanlık toplantısı ve sonuçları" Henschel bu bölümde birkaç sayfa boyunca evinde düzenlenen ve Papen'in de katıldığı toplantıyı anlatmıştır. Türkiye istihbarat servisi başkanından bahsetmeyip sadece Türkiye Başvekili Saracoğlu'nun adını belirtmiştir. Henschel bu toplantının ne zaman gerçekleştiğini kesin olarak söylememiş, sadece "Çiçero

olayı devam etmekteyken..." sözüyle yaklaşık tarihini belirlemiştir. Verilen bu bilgiye göre, söz konusu buluşmanın 1944'ün ocak ayına denk geldiği anlaşılmaktadır. Henschel konu hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bu olayın nedeni Türkiye'nin üst düzey yöneticileri arasındaki gerginliklerdir. Bu toplantı, Cumhurreisi İnönü, Hariciye Vekili Menemencioğlu ile arasındaki bir fikir ayrılığı nedeniyle Başvekil Saracoğlu'na bu konu hakkında Papen ile görüşüp ona danışmasını söylediği için yapılmıştı.[277]

Sözü edilen fikir ayrılıkları hakkında çeşitli tahminler yürütülebilir. Ama kesin olan, başvekilin bu sorunları Almanya Büyükelçisi von Papen ile değil, ilgili kişilerle konuşup bir çözüme vardırmayı tercih etmiş olmasıdır. Eğer Papen ile görüşmesi gerekiyorsa ve bu konuşmayı kendi resmi çalışma odasında yapmaktan çekiniyorsa, elbette ki Papen'i özel konutunda ziyaret edip söz konusu meseleyi görüşmesi de mümkündü. Nitekim Saracoğlu'nun son zamanlara kadar sık sık Papen'in özel konutunda ağırlandığı bilinmektedir. Büyükelçilik Sekreteri Henschel'in evindeki bu buluşmanın ve Türk siyasetçilerinin arasında mevcut olduğu ileri sürülen fikir ayrılıklarının muhtemel nedeni hakkında Reich Güvenliği Genel Müdürlüğü (RSHA) Şefi Kaltenbrunner ilginç bir ipucu vermektedir.[278]

Kaltenbrunner, özel notlarında, Büyükelçi von Papen'in günün birinde kendisine mahrem bir konudan söz etmek istediğini ve Wurmbrand-Stuppach sülalesine mensup 26 yaşındaki (Kontes) Sophie Henschel ile Türkiye hariciye vekili arasında gizli bir aşk ilişkisinin bulunduğunu öğrendiğini anlatmış... Bu hassas konu elbette ki istihbarat servisinin aktardığı bir bilgi olamazdı. Papen'in tahminine göre Kaltenbrunner, Türk istihbarat servisindeki dostlarını ve onlar da devlet yöneticilerini bu konu hakkında bilgilendirmişlerdi. Başvekil Saracoğlu, bu rivayetin doğru olup olmadığını saptamak için, söz konusu kontesin evine gidip onunla konuşmak istemiş olabilirdi. Bay Henschel de eşinin bir kokteyle davetli olduğunu ve evde bulunmadığını söylemişti. Başvekil Saracoğlu'nun buraya gelmesinin nedeni, İnönü'nün, bu kadının Türkiye'yi terk etmesini sağlaması ricasını Papen'e iletmekti. Gerçi Hariciye Vekili Menemencioğlu, cum-

277 Henschel, *Gleise und Nebengleise*, Bern 1983, s. 269.
278 RSHA şefinin Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un notu hakkındaki görüşü 13 Mart 1944.

hurreisine bu aşk ilişkisinin mesleki faaliyetine zarar vermeyeceğine dair güvence verdiyse de İnönü elbette ki Türkiye hariciye vekilinin, bir Alman büyükelçilik görevlisinin eşiyle ilişki kurmasına daha farklı bir açıdan bakıyordu: müttefiklerin Türkiye üzerine yaptıkları ağır baskıdan ötürü, bu duygusal ilişki büyük sorunlar yaratabilirdi. Bu nedenle cumhurreisi ile hariciye vekili arasında çıkan meselenin düzeltilmesi için Papen'in yardımına başvurmaya karar verilmişti. Bu girift düğümün çözülmesinin tek çaresi, kontesin Türkiye'den ayrılmasıydı. Kaltenbrunner'in konu hakkında hazırladığı 20 sayfalık rapor için Türkiye'deki meslektaşları kendisine gerekli bilgileri vermişlerdi. Bu vesile ile kontesin "vatan haini" Wilhelm Hamburger'den başka daha birçok yabancı uyruklu kişiyle de ilişki kurduğu ortaya çıktı. Papen Reich Güvenliği Genel Müdürlüğü (RSHA) şefine Menemencioğlu vakasını bildirmekle, "Reich"ın yöneticilerine, büyükelçilik sekreteri Henschel'in eşinin, alt kademeden bir Abwehr görevlisiyle yaşadığı aşk ilişkisinin fazla önemsenmeye değmediğini, bu hanımefendinin Türkiye'nin hariciye vekiliyle ilişki kurarak, Türkiye ile Almanya arasındaki dostluğun konvansiyonel olmayan yollardan da beslenmiş olduğu gerçeğiyle kıyaslandığında hiçbir değeri olmadığını belirtmek istemiş olmalı...

Reinhard Henschel *Gleise und Nebengleise* adını verdiği hatıratında muhtemelen eşi Sophie'nin aşk maceralarını herhangi bir "tali hatta" aktarmış olmalı ki, bunlardan söz etmeye gerek görmemiş, ama önemli kişilerle, örneğin Cambridge'de üniversite öğrenimi sırasında tanıştığı Winston Churchill ile dostluğuna geniş bir yer ayırmış. Henschel, hatıratının bir bölümünde Türkiye hariciye vekilinden "mektuplarımı Churchill'e ulaştıran postacım" diye söz ediyor ve birkaç sayfa boyunca Numan Menemencioğlu'nun 1943'ün ocak ayında sık sık –eşi Sophie'yi değil– kendisini ziyaret etmek için evine geldiğini anlatıyor, "Numan skoç viskisini çok severdi" sözleriyle de onunla samimi bir dostluk kurmuş olduğunu vurguluyor. Henschel'in anlattığına göre, günün birinde Numan kendisini telefonla arayıp ziyarete geleceğini haber vermiş ve Henschel'in Churchill ile tanışmış olduğunu bildiğinden, ona göndermek istediği bir şey varsa memnuniyetle götürüp teslim edeceğini söylemiş. Yakında Adana'da Churchill ile İnönü'nün buluşacağı ve her iki devletin hariciye vekillerinin de bu

toplantıya katılacakları bilindiğinden, Henschel'in kendisine vereceği şifreli bir mektubu da Churchill'e verebileceğini sözlerine eklemiş.[279] Henschel bu mektup hakkında şunları söylüyor: "Elbette ki mektubun konusu, barış müzakereleri için, müttefiklere muhatap olabilecek Almanya'daki bir direniş örgütünün adının verilmesiydi ..." Henschel, hatıratında bu konuyu anlatırken, yakın arkadaşı direnişçi Adam von Trott zu Solz'un adını bildiriyor. Berlin'deki içişleri bakanlığı çevresinde Sophie Henschel ile Türkiye hariciye vekili arasındaki aşk ilişkisi duyulmadığı gibi, Ankara'da da kimsenin bu ilişkiden haberi yoktu ve ilişkinin Henschel çiftinin 1942'nin sonunda kente varır varmaz başladığını da hiç kimse fark etmemişti... Mart 1944'te, Sophie Henschel Ankara'dan ayrıldıktan bir ay sonra, Berlin'deki Müsteşar Steengracht, Reinhard Henschel'in geleceğini güvenceye alma kaygısıyla, eşi Sophie'nin sadece "Türkiye'deki ihanet" olayına adının karıştığını söylemişti. Ribbentrop'a "kişiye özel" kaydıyla göderdiği "Henschel olayı" hakkındaki telgrafta da dışişleri bakanlığı çalışmalarını aksatmamak için, Bayan Henschel'in "Firariler olayı" ile ilişkilendirmekten kaçınılmasını tavsiye etmektedir. Eğer Henschel'in görevden alınması gerekiyorsa, önce ülkeye geri dönmesinin sağlanmasını ve daha sonra Mayıs 1944'te görevine son verilmesini de öneriyorlardı.[280]

Reinhard Henschel, 1944'ün mayıs ayında Ankara'dan Berlin'e çağrıldı ve eşinin "vatana ihanet suçu" işlemiş olması nedeniyle ev hapsiyle cezalandırıldı. Henschel, Berlin'deki Hotel Adlon'da rahatlıkla sineye çekebileceği bir ceza dönemi geçirdi. Franz von Papen, Hitler ile Wolfschanze karargâhında vedalaşmadan önce, Henschel'i 1944'ün ağustos ayı ortasında Hotel Adlon'da ziyaret etti. Henschel, kısa süre sonra serbest bırakıldı ve Westfalya'da satın aldığı Welda Çiftliği'ne çekildi. Henschel 1959-1973 yılları arasında bir kez daha siyaset sahnesinde göründü. Sophie ise, Budapeşte'ye kaçtıktan sonra ortadan kaybolmayı tasarlamış olmasına karşın bu planını gerçekleştiremedi. Uçaktan iner inmez Gestapo tarafından tutuklanıp Ravensbrück Toplama Kampına kapatıldı ve 1945'in nisan ayı sonunda Rus orduları tarafından kurtarıldı.

279 Henschel, a.e.g., s. 246.
280 Steengracht'tan Ribbentrop'a, 17 Mart1944, Papen Arşivi, R 29.783.

Almanya'daki direniş hareketi bağlamında, Reinhard Henschel'in adı, Adam von Trott zu Salz ile birlikte anılmamakta, daha çok Erich Vermehren'den söz edilmektedir. Kesin olarak saptandığına göre Henschel, Rudolf von Scheliha adında başka bir direnişçiyi parayla destekliyordu ve Scheliha 1942'nin aralık ayı sonunda idam edilinceye kadar bu desteğini sürdürmüştü. 1937'de partiye katılan Henschel, 1944'te eşinin tutuklanması üzerine partiden ayrıldı.

Alman "Reich" Kolonisinin Sorunları

Türkiye'de bulunan "Büyük Almanya Devleti" kuruluşlarının ve bunlarda görevli personelin sorunlarıyla ilgilenmek, onların güvenliğini sağlamak, gereksinimlerini karşılamak gibi uğraşılar, siyasi ilişkileri yürütmek kadar yorucu ve yıpratıcı olmasa da, Büyükelçi von Papen'in ve büyükelçilik çalışanlarının zamanının büyük bir kısmını alıyordu. İstanbul'da da Alman Devleti'ne ait okul, kilise, hastane, kulüp ve ticarehane temsilcilikleri gibi kuruluşlar bulunduğundan Büyükelçi von Papen sık sık İstanbul'a gitmek zorunda kalıyordu. Zaten her yıl yazın birkaç hafta boyunca büyükelçilik çalışmaları Tarabya'daki yazlık rezidansa nakledildiğinden, Papen İstanbul Boğazı kıyısına yerleşmiş olan kalabalık Alman vatandaşları topluluğuyla yakın temasını sürdürebiliyordu.

Papen, 1939'da takriben 3.500 kişiden oluşan "Büyük Almanya Kolonisi" topluluğunu sık sık Tarabya'ya davet edip, belli bir program uyarınca söylevler veriyordu. Örneğin 21 Mart 1943'te "Kahramanları Anma Günü" münasebetiyle Papen'in verdiği "barış söylevi" –kendi kanaatine göre– bütün dünyanın ilgisini çekmişti. Boğaziçi'nde 18 hektarlık bir alanda kurulu büyükelçilik özel yazlık konutunda verilen davetler, İstanbul'daki Alman kuruluşlarının temsilcilerince çok ilgi görürdü.

Yazlık rezidans, her yaz Ankara'dan birkaç haftalığına İstanbul'a gelen büyükelçiye ve çalışma ekibine tahsis edilmesinin dışında, İstanbul'da konsoloslukça düzenlenen bazı etkinlikler için de kullanılıyordu. Örneğin Alman Lisesinin yıllık festivalleri, spor gösterileri ve yarışmalar burada yapılıyor, nasyonal sosyalist dernekler burada gençlik bayramları ve siyasi toplantılar düzenliyordu. 1938'in ortasında Türkiye hükümetinin çıkardığı

dernekler kanununa göre, azınlıkların politik organizasyonları ve gösterileri yasaklanınca, Nazi gösterilerini sadece konsolosluğa ait alanlarda ve Tarabya'da yapmak mümkün hale geldi. Ankara'da zaten herhangi bir sorun yoktu, Avusturya'nın Almanya'ya bağlanmasından sonra Nazi teşkilatı bütün etkinliklerini Schönbrunn Sarayının özel arazisinde gerçekleştiriyordu. İstanbul'da ise büyükelçi ve konsolos, kendilerine tahsis edilen konutları ülkedeki Nazi teşkilatının grup yöneticileriyle paylaşmak zorundaydılar.

Anavatanlarının dışında Türkiye'de yaşamakta olan çeşitli Alman toplulukları için "Alman olma" kavramı, aynı vatana bağlı olma bilincinin yarattığı ortak bir kimlik yerine geçiyordu. Nasyonal sosyalizm bunu ortak bir siyasi ilkeye dönüştürmüştü. Ama "Reich" sınırları içindeki durumdan farklı olarak, burada "Reich" vatandaşı olmayan, yani "ulusal birlik" bünyesinin dışında kalan kişilere karşı saldırgan davranışlar belli sınırların dışına çıkamıyor, yabancı düşmanlığı Almanya'daki gibi serbestçe gelişebileceği ortamı bulamıyordu. Buna karşın "Alman ulusunun üstünlüğü" bilinci daha fazla güç kazanıyordu.

Kişisel ve toplumsal etkinlikler için en uygun mekân, uzun yıllardır İstanbul'da varlığını koruyan geleneksel Alman Lisesi idi. Berlin'deki NSDAP kültür aktivistlerinin görüşüne göre, Almanya dışındaki okullar, Alman kültürünü yaymak ve etkisini pekiştirmek için en uygun kuruluşlardı. Öğretmenlerin seçiminde ve ders programlarının hazırlanmasında, anavatanda gelişen yeni fikirlerin, özellikle de "Yahudi sorunu"nun dikkate alınmasına çok önem veriliyordu. Ne var ki İstanbul Alman Lisesinin Yahudi kökenli öğrencilerden tamamen arındırılması ancak 1944'te, Almanya ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesinden kısa süre önce mümkün oldu. Türkiye'nin yasaları, okulda Yahudi karşıtı uygulamaları ve ırk bilimi derslerini yasaklıyordu. Türkiye'nin resmi eğitim kuruluşlarının okulda uygulanan ders programlarına ve okulda çalışanlara karışmasının yarattığı sorunların halledilmesi için, sık sık konsolosun ve büyükelçinin araya girmesi gerekiyordu. Türkiye Maarif Vekâletinin kararı uyarınca 1937/38 ders yılından itibaren Alman Lisesi öğrencilerinin Türkçe derslerine katılmaları zorunlu olmuştu ve Alman müdürün yanında bir de yardımcı Türk müdürün bulunması gerekiyordu.

Bunun üzerine Almanya Eğitim Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığında Türkiye'de bir Alman okulunun bulunmasının bir anlamı olup olmadığı meselesini bile tartışmaya başladılar. Ama sonunda Nazi kültür işleri temsilcileri, yabancı bir ülkede Alman kültürünü temsil eden ve yayan bir kuruluşun bulunmasının yararlı olacağına karar verdiler. "Reich" eğitim bakanlığı görevlisi Rust ise, Türkiye'deki Alman öğrencilerin Türkiye hükümetinin kararlarına uymaya zorlanmasının, Alman Devleti'nin saygınlığını tanımamak anlamına geldiğinin Türk devlet temsilcilerine bildirilmesi gerektiği kanısındaydı.[281]

Büyükelçi von Papen, İstanbul'daki Alman Lisesine kıyasla Katolik Kilisesine bağlı Sankt Georg Lisesine daha çok ilgi duymaktaydı. 1938'in şubat ayına kadar Avusturya'nın Almanya'ya bağlanması için uğraştıktan sonra, Avusturya-Sankt Georg Lisesinin de bundan böyle isim değiştirip "Alman-Sankt Georg Lisesi" adını almasını önermesi bunun doğal bir sonucuydu. Bu okul 1889'da Avusturyalı Lazarist rahiplerin ve Aziz Vinzenz von Paul Manastırı rahibelerinin bir kuruluşuydu ve Türkiye'de yerleşmiş, anadili Almanca olan Katolik halkın çocuklarının eğitimine adanmıştı. Okula bağlı bir yetimhane de vardı. Türkiye'de yaşayan Avusturyalıların dışında başka aileler de çocuklarını bu okula gönderiyor ve giderek Türk öğrencilerin sayısı artıyordu.

Sankt Georg Lisesinin yaklaşık 500 öğrencisi vardı. Kız ve erkek öğrenciler iki ayrı okulda eğitiliyordu. Avusturya, Almanya'ya bağlanıncaya kadar, okulda öğretmenlik görevini Lazarist manastırına bağlı rahip ve rahibeler üstlenmişlerdi. Alman Lisesinden farklı olarak bu okula bağlı bir yatakhane de vardı. Türkiye'nin taşra kentlerinde yaşayan "Reich" vatandaşı Alman çocukları için böyle bir yatılı okul çok gerekliydi. Alman Lisesine ek olarak bir yatakhane inşa ettirmek için Türkiye'nin devlet dairelerinden izin almak mümkün olmadığı için, Avusturya'nın Almanya'ya bağlanmasından yararlanılarak, Sankt Georg Lisesinin kapatılıp, yatakhanesi ile birlikte Alman Lisesine bağlanması ve Alman Lisesi öğrencileri için bir yatılı okula dönüştürülmesi tasarlanıyordu. Bu değişikliğe karşı olan Lazaristler,

281 Anne Dietrich, "Die Deutsche Schule im Nationalsozialismus," *125 Jahre Deutsche Schule Istanbul Festschrift* içinde, 11 Mayıs 1993, s. 124.

Büyükelçi von Papen'i de kendi saflarına çektiler ve Papen, okulun kapanmasını engellemeyi başardı. Daha sonra Nürnberg Mahkemesinde Angelo Roncalli de Papen lehine verdiği ifadede bu olaydan söz etti ve Papen'in savunmasına yardımcı oldu.[282]

1942'de Lazarist rahipleri, "vatan savunması" görevlerini yerine getirmeye çağrıldıklarında da Papen buna müdahale etmiş ve Nürnberg Mahkemesindeki savunması sırasında bu olay dile getirilmişti. Bu sorunla karşılaşan kişilerden birinin anlattığına göre, okul müdürü Papen'den yardım istemiş ve o da "bizim buradaki etkinliklerimiz ve yerine getirdiğimiz görev daha önemlidir" savını öne sürerek söz konusu kişilerin askerlik görevinden muaf tutulmalarını sağlamıştı.[283] İstanbul'daki Lazarist rahiplerinden biri olan Johannes Eilers'in açıkça nasyonal sosyalizme karşı çıkması nedeniyle de gergin bir ortam oluşunca, Angelo Roncalli, gene Büyükelçi von Papen'e başvurmuştu. Rahip Johannes Eilers görevinden alınıp Almanya'ya gönderilmekten korkuyordu. Yerini alacak rahip belirlenmişti bile... Roncalli, Papen'e konuyu açtı ve Eilers'in Almanya'ya dönmek istemediğini, bir toplama kampına kapatılacağını tahmin ettiğini, Alman konsolosunun böyle bir tehlikenin bulunmadığına dair güvence vermesine inanmadığını anlattı. "Roncalli, Papen ile yaptığı görüşmede, Eilers'in ya Amerika'ya gitmesine izin verilmesinin ya da atanacak olan rahibin işlerine karışmamak koşuluyla, Eilers'e dokunulmamasının sağlanmasını rica etti."[284] Papen, Roncalli'nin önerilerini yerine getirmeyi kabul ettiği halde, Eilers onun sözüne güvenemedi ve Türkiye'den ayrılıp Filistin'e gitmeyi yeğledi.

Papen'in, "Büyük Almanya"ya ait kuruluşların ve orada çalışan görevlilerin dışında, "Reich" vatandaşı olan Almanların, iktisadi girişim

282 Tanık Roncalli'nin ifadesi: "Tanık, Herr von Papen'in Hıristiyan tarikatların yönettiği okulların Reich tarafından kapatılmasına karşı çıktığını ve bu girişimi engellediğini sık sık duymuştur. Tanık bundan başka bir şey söyleyememektedir. İstanbul'da bulunan iki Sankt Georg Lisesi (erkek ve kız öğrenciler için iki ayrı okul olmak üzere) biri Avusturyalı Lazarist Manastırı rahipleri tarafından, diğeri de Avusturyalı Aziz Vinzenz von Paul Manastırı rahibeleri tarafından yönetilmektedir. Herr von Papen'in bu okullara para yardımında da bulunduğu kesin olarak bilinmektedir. Bu çok başarılı iki okul, Herr von Papen'in Türkiye'de kaldığı süre boyunca kapatılmamıştır." Bkz. Paris'te Papalık Temsilcisi Nuntius Başpiskopos Roncalli'ye sunulan yazılı soruların yanıtı. 21 Haziran 1946, v. Papen Dok. Nr.105. S.279. Nürnberg Arşivleri, H-1961, Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi.

283 "Das Sankt Georgs-Kolleg im Zweiten Weltkrieg," *St. Georgs-Blatt* Nisan-Mayıs 2003.

284 Roncalli'den Kardinal Maglione'ye, 13 Ağustos 1940, Rap.nr. 3217 (A.E.s. 7859/40, orig.), a.e.g.

temsilcilerinin, banka ve basın çalışanlarının, Almanca kitap ve gazete satıcılarının sorunlarıyla da ilgilenmesi gerekiyordu. Nitekim Papen, 1940'ın ağustos ayında İstanbul'da gerçekleşen ilginç bir olay nedeniyle Tarabya'dan Berlin'e şu telgrafı çekmek zorunda kaldı: "21 Ağustos günü "Reich" vatandaşı kitap dükkânı sahibi Kalis İstanbul'da tutuklandı."[285]

İstanbul'da Almanca kitap, dergi, gazete satan üç kitapçı vardı: Erich Kalis, Andreas Kapps ve Isidor Caron... Caron saf Ari ırktan olmadığı için Alman vatandaşları onun dükkânından alışveriş yapmazlar, gazete, dergi ve kitaplarını Kalis'ten veya Kapps'tan satın alırlardı. Caron'un müşterileri anadili Almanca olan veya Almanca bilen sığınmacılardı. O dönemin tanıklarından olan bir kadın anılarında şunları belirtiyor: "Kalis, genç, kaba-saba bir adamdı ve ateşli bir parti üyesiydi. Bu nedenle, savaş çıktıktan sonra kâğıt kıtlığı da başlayınca, en büyük kitap tahsisatı Kalis'e ayrılıyordu. Nazi Partisi üyesi olan Almanların çoğu da hep Kalis'in dükkânından alışveriş yapıyorlardı. Alman müşteriler, "Heil Hitler!" diye selam vererek dükkâna dalıyor, Nazi Partisinin yayın organı olan *Völkischer Beobachter* gazetesini ve *Der Stürmer* adlı savaşçı dergiyi satın alıyorlardı."[286]

İşte bu *Völkischer Beobachter* gazetesi yüzünden de Kalis'in başı derde girdi. Papen'in dışişleri bakanlığına çektiği telgrafa göre, *Völkischer Beobachter* gazetesinde Türkiye'yi küçük düşüren bir karikatürün yayınlanması nedeniyle, Türk polisi Kalis'i tutuklamıştı.[287] Kitapçının tutuklanma nedeni pek makul olmadığı gibi, tutuklanış biçimi de büyük bir tepki yaratmıştı. Kalis, bir bileği kendisi gibi tutuklanmış bir "zenciye" kelepçelenmiş olarak tevkifhaneye götürülmüştü. Papen, Alman "Reich" vatandaşı Kalis'e reva görülen bu aşağılayıcı muameleye karşı derhal hariciye vekâletine protesto çekti. Tutuklu avukatının, müvekkilinin serbest bıraklması için yaptığı başvuru da reddedilmiş, duruşma tarihi olarak 2 Eylül belirlenmişti. Davanın tahminen iki ay süreceği de bildirilmişti. Papen, bunları Almanya'ya iletti ve "Reich" vatandaşı olan bir Alman'a karşı Türk polisinin bu müdahalesinden ötürü, Berlin hükümetinin Türkiye'yi protesto etmesini istedi. Aynı zamanda bu konuda bazı öneriler getirmeyi de ihmal etmedi: "Almanya'da yaşayan

285 Papen'den Ribbentrop'a, 23 Ağustos 1940, Papen Arşivi, R 29.776.
286 Aktaran Anne Dietrich, *Deutschsein in Istanbul*, s. 226.
287 Papen'den Ribbentrop'a, 23 Ağustos 1940, a.e.g.

birkaç saygın Türk vatandaşını basit bir nedenle tutuklattırıp, Kalis vakasında olduğu gibi, bir "zencinin" bileğine kelepçelenmiş olarak Berlin sokaklarından geçirilmesi emredilmeli!" tavsiyesinde bulundu.[288] Demek ki, Papen'in önerisine göre, İstanbul'da basit bir Alman kitabevi sahibinin gördüğü muameleye karşılık, Almanya'da yalnız sadece bir Türk vatandaşının tutuklanması yeterli değildi, Türklerin bu aşağılayıcı davranışına karşı misilleme olarak "birkaç Türkiye uyruklu saygın kişinin" tutuklanması gerekiyordu.

Kalis vakası Almanya'da da gündemin baş köşesine yerleşti. Papen'in rapor ettiği bu uygunsuz tutuklama olayına karşı Ribbentrop da Fuschl Sarayında tepkisini gösterdi ve "Niyetimiz, derhal 5 Türk vatandaşını (tüccar, gazeteci ve Türk- Alman Ticaret Odası çalışanı olabilir) Gestapo tarafından tutuklattırıp kelepçeye vurularak nezarethaneye naklini sağlamaktır," diye yazdı.[289] Fakat tutuklanan kişinin kelepçeleniş biçimi hakkında büyükelçinin uygun gördüğü yöntemin gerçekleştirilmesi mümkün olmadı, çünkü büyük bir olasılıkla polisler Berlin'de tutuklayabilecekleri bir "zenci" bulamamışlardı.[290] Bunun üzerine Ribbentrop yeniden bir talimat vermeyi uygun buldu: "Kalis'in bir "zenciye" kelepçelenmiş olmasına bir kez daha itiraz edilmeli ve Türk-Alman ilişkilerinin böyle mesnetsiz nedenlerle bozulmasının önü alınmalıdır."

Büyükelçi, Başkonsolos Ferdinand Seiler'i bizzat Kalis'i görmekle görevlendirince şunları öğrendi: "Kalis, bir zenciyle birlikte kelepçelendiğine dair ifadesinde ısrar etmektedir, Türk Jandarma kumandanı ise bunu yalanlamaktadır."[291] Papen, Fuschl Sarayına bu konuda gönderdiği raporda, Hariciye Vekâleti Kâtib-i Umumisi Numan Menemencioğlu'nun da bu ifadeyi doğruladığını ve aynı zamanda devletin aleyhine olan yazıların basılmasının ve dağıtılmasının yasak olduğunu, *Völkischer Beobachter* gazetesinin Türklerin ulusal duygularını incitmesine izin verilemeyeceğini bildirdiğini aktardı.

Büyükelçi, bu sözlere dayanarak, Kalis'in tutuklanmasına hukuken itiraz edilemeyeceğine ve söz konusu karikatürün gerçekten Türklerin milli

288 A.g.e.
289 Ribbentrop'tan Papen'e, 25 Ağustos 1940, a.e.g.
290 A.e.g.
291 Papen'den Ribbentrop'a, 26 Ağustos 1940, a.e.g.

duygularını incitecek nitelikte olup olmadığının bir dava yoluyla saptanması gerektiğine kanaat getirdi. Büyükelçiliğin hukuk danışmanları, Alman "Reich" vatandaşının bileğinin bir "zencinin" bileğine kelepçelenmiş olması konusunda da şu açıklamayı yaptı: Tutuklanan kişinin usulen kelepçelenmesi gerekmektedir ve İtalyan gazetecilere de aynı muamele uygulanmıştır. Ama İtalya'da, Türkiye'dekinin eşi olan hukuk kuralları geçerli olduğu halde, onlardan bir şikâyet gelmemiştir." Anlaşılan, Kalis'in tutuklandığı sırada bir İtalyan gazeteci de tutuklanmış ve kelepçeli olarak nezarethaneye götürülmüştü. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk, 1926'da Türkiye'nin ceza hukuku maddelerinin yeniden düzenlenmesinde, İtalya'daki yasaların örnek alınmasını önermişti. Demek ki "saygıdeğer Alman Reich vatandaşı" Kalis'e reva görülen bu aşağılayıcı muamelenin sorumlusu, Almanya'nın "Mihver ve Çelik Paktı ortağı" İtalya'nın yasalarıydı ve yasalardaki bu maddenin uygulanması sırasında, kelepçe vurulan kişilerin ırk ve cilt rengine göre bir ayrım yapılmıyordu. Böylece Papen, Berlin'deki öfkeyi yatıştırma görevini üstlenmek zorunda kaldı ve iş arkadaşlarına şu tavsiyede bulundu: "Şimdilik Türkiye'ye baskı uygulamaktan vazgeçmekte yarar vardır. Gerekirse, sadece öğrenci olmayan iki Türk vatandaşının tutuklanmasıyla yetinilsin..." Böylece Türk ceza hukuku maddelerinin saptanması sırasında, Almanya'nın ortağı İtalya'nın örnek alınmış olması, Türk vatandaşlarına biçilen değerin ikiye katlanmasını sağladı.

Berlin hükümetinin Papen'in tavsiyesine uyarak, öğrenci olmayan birkaç kişiyi tutuklama yoluyla Türkiye'ye baskı uygulayıp uygulamadığı bilinmiyor. Papen için önemli olan, Türkiye ile Almanya arasında zaten hassaslaşmış olan ilişkilerin daha da gerginleşmemesine özen göstermekti. Çünkü Türkiye'de birçok üst düzey aileye mensup genç öğrenci Alman üniversitelerinin birinde okumaktaydı. Kalis'in tutuklanmasının yarattığı tepki ve bunun etkisiyle karar verilen –şiddetli olduğu kadar da tuhaf– misilleme biçimi umulmadık sorunlar yaratabilirdi. Bu olay Ribbentrop'un ve Papen'in, 1940'ın temmuz ayında gerçekleşmiş olan ticaret anlaşmasına karşın Türkiye'nin özgüvenli "aktif tarafsızlık" politikası karşısında ne kadar huzursuz olduklarını göstermektedir. Büyükelçi yardımcılarının tavsiyelerine uyarak şiddetli bir misilleme teklifinde bulunsaydı merkezi yanlış yönlendirmiş olacaktı. Papen, Ankara'ya ulaştığından beri ilk kez

İstanbul'a gelip uzunca bir süre kaldığı için burada yerleşmiş Nazi yanlısı bir kitapçının, Türk-Alman ilişkileri üzerindeki etkilerini tam olarak değerlendiremezdi. Öte yandan rejime bağlılığını ve siyasi meselelerde Berlin'den verilen talimata uygun davranmaya özen gösterdiğini kanıtlamak için, böyle şiddetli önlemler tavsiye etmesine de hiç gerek yoktu.

Büyükelçi Franz von Papen'i İstanbul'daki Kalis vakasından daha çok uğraştıran ve çözümü daha da uzun süren bir sorun Ankara'daki "Melzig vakası"dır. Berlin'deki dışişleri bakanlığı arşivinde özellikle Herbert Melzig vakasına ilişkin yazışmalara ayrılmış kalın bir dosya bulunmaktadır. Papen Türkiye'den ayrıldıktan sonra da yıllarca Melzig vakasıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Kendi kendini yetiştirmiş bir şarkiyatçı olan Melzig, 1938'de Türkiye Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nin teşvikiyle Berlin'den Ankara'ya gelmişti. Melzig'in bir yıl önce yayınlanan *Kamâl Atatürk-Untergang und Aufstieg der Türkei* (Kemal Atatürk-Türkiye'nin Batışı ve Yükselişi) adlı kitabı Türk büyükelçiyi çok etkilemişti. Hüsrev Gerede'ye göre Melzig üstün vasıflı bir yazar ve bilim adamıydı, çünkü Melzig, Mustafa Kemal Atatürk'ü, Eski Yunan düşünürü Platon'un hayal ettiği "hükümdarlık tahtındaki filozof" tipinin gerçek hayattaki temsilcisi olarak betimlemişti. Melzig'in ifadesine göre, "İnsanlık 2.000 yıl boyunca, Platon'un bu hayalinin gerçekleşmesini beklemiştir. Sonunda 20. yüzyılda Atatürk bu hayali gerçekleştirmiştir."[292] Melzig, eserinin Goebbels'i de çok etkilediğini ileri sürüyordu. Buna karşın Papen, kitabın Türkiye hakkında çeşitli propaganda yazılarından ibaret olduğu görüşündeydi. Papen, 1939'un nisan ayı sonunda Ankara'ya vardığında, Herbert Melzig'in Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde Alman Dili ve Edebiyatı kürsüsünde ders vermekte olduğunu öğrendi. Ne var ki, 1940'ın ocak ayı başında Papen'in, Berlin'e "çok gizli" kaydıyla gönderdiği rapor, daha da önemli bir konudan söz ediyordu: Papen, Melzig hakkında kuşku uyandıran haberler almıştı. Büyükelçi, Berlin'e gönderdiği raporda, Dr. Melzig'in vatana ihanet ettiğine dair kesin kanıtlar bulunduğunu ve gerekli önlemlerin alınması gerektiğini bildirdi. Papen, Melzig'in "zararsız hale getirilebilmesini sağlamak amacıyla, onun büyükelçilik tarafından kısa bir ziyaret için

292 Aktaran: TRT – "Atatürk, Das Erwachen Einer Nation; Eine neue Sendereihe über den großen Staatsmann Atatürk," (Atatürk, Bir Ulusun Uyanışı; Büyük devlet adamı hakkında yeni bir yayın dizisi), 18 Nisan 2011.

Almanya'ya gönderilmesini" önerdi,[293] üç hafta sonra da dışişleri bakanlığına bu konuda yaptığı girişimleri bildirdi.[294] "Vatana ihanet" suçlamasının nedeni, Melzig'in İngilizlerle ilişki kurmuş olmasıydı. Melzig'in, İngiltere Büyükelçisi Sir Hughe ile mektuplaştığı ve kendisine hizmet etmeyi bile teklif ettiği saptanmıştı. İngiltere büyükelçisine ve Türk hükümetine "Raumpolitik-Kulturpolitik" (Geniş alan politikası-Kültür politikası) başlıklı bir muhtıra teslim etmişti. Melzig, muhtemelen İngiltere'nin savaş propagandasına malzeme sağlıyordu. Türk basınının ve özellikle de İstanbul'da çıkan *Tan* gazetesinin, Türkiye'deki Alman propaganda ve ajan faaliyetine şiddetle karşı çıkmasının, kendi yazılarından ve yaptığı "açıklamalardan" kaynaklandığını ileri sürüp bununla adeta övünüyordu. En fazla kınanan davranışı, İngiltere büyükelçisine, Almanya'nın en kısa zamanda "Hitler barbarlığından kurtarılacağını ümit ettiğini" söylemiş olmasıydı.

Büyükelçi von Papen bu sıkışık duruma bir çare aradı ve sonunda Melzig'e cazip bir teklifte bulunarak, onu Almanya yolculuğuna ikna etmeye karar verdi. Melzig, Almanya hududundan ülkeye girer girmez, onu zararsız duruma getirmek mümkün olacaktı.[295] Melzig'in "Reich" sınırlarından içeriye girdiği anda tutuklanacağını ve bir toplama kampında "gözetim altına alınacağını," daha sonra da "Halk Mahkemesi" karşısına çıkarılacağını biliyordu. Melzig, büyükelçinin bu "cazip teklifi"ni kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmeye karar vererek kabul etti, kendisine sunulan Ankara-Berlin tren biletiyle Edirne'ye kadar gitti ve Türkiye sınırına varınca bileti satıp, eline geçen parayla yeniden bir bilet alarak Ankara'ya geri döndü. Böylece Melzig'in Türk öğrencileri uzun süre onu beklemek zorunda kalmadılar. "Melzig vakasının başarıyla sonuçlandırılması," ancak 1941'in Mart ayında başarıldı ve büyükelçilik görevlisi Kroll tarafından dışişleri bakanlığına bildirildi.[296] Büyükelçilik, Melzig'in "Doktor" unvanını taşımaya yasal hakkı olmadığına ve vatana ihanet suçu nedeniyle vatandaşlıktan çıkarıldığına dair resmi yazıyı, Türkiye Hariciye Vekâletine ulaştırılınca, Melzig'in Türkiye Maarif Vekâleti ile yaptığı muka-

293 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 8 Ocak 1940, Papen Arşivi, R 29.775.
294 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 29 Ocak 1940, Papen Arşivi, Ankara 667.
295 A.e.g.
296 Kroll'dan Dışişleri Bakanlığına, 7 Mart 1941, Papen Arşivi 667.

velenin uzatılmayacağı ve işsiz kalan Melzig'in özel sektörde kendine iş arayacağı, ya da İngiliz gizli sevisinde çalışacağı tahmin ediliyordu. Fakat Melzig mesleğini değiştirmek yerine sadece işyerini değiştirerek çok geçmeden İstanbul Üniversitesinde Felsefe bölümü öğrencilerine ders vermeye başladı ve ayrıca Amerikalıların hizmetine girdi. Melzig Boğaz kıyısında yaşayan Almanlarla dostluğunu sürdürmekten de vazgeçmedi.

Papen, Melzig'in ABD Savaş İstihbaratı Ofisi'ne (The US Office of War Information, OWI) hizmet etmekte olduğunu biliyordu. Nitekim İstanbul'daki OWI Şefi William Kugemann, 1945'te verdiği ifadede, yönetimindeki teşkilatın Melzig'den çok yararlandığını söyleyerek Papen'in kuşkularını haklı çıkardı. Melzig, savaş bittikten sonra eşi ve beş çocuğu ile birlikte İstanbul'da kalmaya devam etti. 1947'nin bitmesine yakın Türkiye'den ayrıldığı tahmin ediliyor, ama Almanya'nın hangi kentine gittiği ve orada ne yaptığı kesin olarak bilinmiyor.

"Vatan Hainleri:" Türkiye'deki Alman Kökenli Mülteciler[297]

Mültecilerden Kaynaklanan Sorunlar

Franz von Papen, Almanca konuşulan ülkelerden sürülüp Türkiye'ye sığınan sanatçılar ve bilim insanları yüzünden sık sık zor duruma düşüyordu. Viyana'da konsolosluk ve büyükelçilik görevlerini üstlenmiş olduğu 1934'ün yaz aylarından 1938'in şubatına kadar Almanya'dan ayrılıp Avusturya'ya yerleşmiş sığınmacılarla ilişkilerinde de benzer sorunlarla karşılaşmış ve bu işlerde biraz deneyim kazanmıştı. Papen, Viyana'da Alman Devleti'nin temsilcisi olarak bulunurken, diğer ülkelerdeki

297 Türkiye'ye sürgün olarak gelen ve yerleşen Almanlar hakkında günümüze dek çok sayıda bilimsel ve biyografik yazı yayınlanmıştır. Bu sürgünler arasında iletişim dili Almanca olan akademisyenler hakkında yapılan araştırmaların temelini oluşturan eser Horst Widman'ın *Exil und Bildungshilfe - Die deutschsprachige akademische Emigtation in die Türkei nach 1933* (Sürgün ve Eğitim Yardımı, 1933 yılından sonra Türkiye'ye sürgün olarak gelen Almanca anadilli akademisyenler), Frankfurt 1973 adlı çalışmasıdır. Berlin'de 2000 yılında Aktives Museum e. V. Derneğinin düzenlediği müze vesilesiyle yayınlanan Haymatloz. *Exil in der Türkei 1933 -1945* (Vatansızlar; Türkiye'ye Sürgün) adlı Katalog, sürgünlerin yaşamı hakkında bilgi vermektedir. 2013 'te Reiner Möckelmann'ın Berlin'de yayınlanan *Wartesaal Ankara, Ernst Reuter - Exil und Rückkehr nach Berlin* adlı yapıtında, Ernst Reuter'in ve özellikle Türkiye'de yaşayan "Reich" vatandaşı Almanların Reuter ile ve onun çevresinde toplanmış olan sürgündeki dostlarıyla ilişkileri anlatılmıştır.(Türkçe çevirisi Ahmet Arpad: *İkinci Vatan Türkiye, Ernst Reuter'in Ankara Yılları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).

temsilciliklerde de olduğu gibi, 1933'ün mayıs ve eylül ayları arasında, Alman mültecilerine karşı nasıl davranılması gerektiğine dair Berlin'den gönderilen yönerge ve genelgelerin yağmuruna tutulmuştu. "Vatan haini" olarak nitelenen bu insanları saptayıp listelere kaydetmek, onları sürekli denetim altında tutmak, ilk fırsatta pasaportlarına el koymak, onları korumayı reddetmek, vatandaşlıktan çıkarılmaları için sebepler aramak gibi işlerle uğraşması gerekiyordu. Siyasi nedenlerden ötürü ülkeyi terk eden kişilerle kökenleri nedeniyle başka ülkelere göçmek zorunda kalanlar arasında bir ayrım yapılmıyordu. Papen, Viyana'ya gittikten bir yıl sonra kendisine Nürnberg Irk Yasalarını incelemesi talimatı verilmişti. Bu yasalar 1935'in eylül ayı ortasında kararlaştırılıp ilan edildikten hemen sonra, dışişleri bakanlığı yabancı ülkelerdeki temsilciliklerini, sorumlu oldukları bölgelerde yerleşmiş Alman Yahudilerinin, Ari ırktan Almanlarla ilişki kurmalarını ve evlenmelerini önlemekle görevlendirmişti.

Papen daha sonra Ankara büyükelçiliğine atandığında –yani 1939 yılı nisan ayından itibaren– mülteciler sorunuyla da uğraşmak zorunda kaldı ve bunlar Viyana'daki büyükelçilik dönemine kıyasla büyükelçiyi daha zor duruma düşürdü. Türkiye'ye gelen mültecilerin sayısından daha önemli olan şey onların sahip oldukları nitelikler ve unvanlardı. 1933'ten beri anadili Almanca olan 1.000 kişi, siyasi görüşleri veya mensup oldukları ırk nedeniyle "Reich" topraklarını terk etmek zorunda kalmıştı. 1938'in şubat ayında da Avusturya'nın Almanya'ya ilhakından sonra, Avusturya'dan ve kısa süre sonra da Çekoslovakya'dan ayrılmak zorunda kalan insanlar Türkiye'ye sığınmışlardı. Çoğu sanatçı ve bilim insanı olan bu sığınmacılar, Alman Devleti'nin çıkardığı yeni bir yasa nedeniyle işlerinden ayrılmak ve ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardı. Bu sığınmacılar yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde Batı tarzı eğitim yapılan üniversitelerde iş buldular ve yeni vatanları olarak benimsedikleri Türkiye'ye yerleştiler. Türkiye'deki devrimlerin Almanya'daki siyasi olaylarla aynı döneme denk gelmesi, her iki ülke insanları için çok yararlı olmuştu ve Alman maliyeci Fritz Neumark, bu güzel rastlantıyı "Türk-Alman ortak mucizesi" diye adlandırmıştı.

Alman dili ve eğitimiyle yetişmiş olan bu seçkin bilim insanları ve sanatçılar, İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlere yerleşip, Türkiye'nin

yeniden yapılanmasını sağlayan önemli kişilerle bağlantılar kurup onların çalışmalarını desteklediler. Fakat Türkiye'deki sığınmacılar Alman Devleti'nin temsilcilikleri onları sıkı bir denetim altında tuttukları için diğer ülkelerdeki sığınmacılardan daha zor durumdaydılar. Bu temsilcilikler, Türk öğretim görevlilerinin yerine atanan ve gerek Türk kamuoyunun gerekse Türk basınının eleştirilerine açık olan bu Alman kökenli sığınmacı bilim insanlarının, zaten hiç de kolay olmayan yaşamlarını daha da zorlaştırmak için her fırsatı kullanıyorlardı.

Türkiye'ye yerleşen ünlü mültecilerden biri olan Ernst Reuter, savaştan sonra Almanya'ya döndüğünde, Berlin Belediye Başkanlığına atandı. Türkiye'ye büyükelçi olarak gelmiş ve beş yıldan fazla Ankara'da yaşamış olan Franz von Papen, Reuter ile yıllar boyu aynı kentte yaşamış olmasına karşın onunla hiç karşılaşmamıştı. Papen Ankara'ya geldiği zaman, Reuter dört yıldan beri bu kente yerleşmişti. Fakat Reuter'in Türkiye'ye geliş nedeni büyükelçininkinden çok farklıydı. Reuter, Magdeburg belediye başkanıyken, sosyaldemokrat olması nedeniyle, Nazi Partisinin Almanya'da yönetimi ele geçirmesinden sonra, 1933'ün ağustos ayında çıkarılan Kamu Hizmeti Yasası uyarınca işten atılmıştı. Reuter'in memuriyetine engel olan yasanın çıkarılmasında Papen'in de etkisi vardı. Naziler daha 1933'ün mart ayında Ernst Reuter'i ve Köln'deki meslektaşı Konrad Adenauer'i bir süre için "izinli olarak" makamlarından uzaklaştırmışlardı. Çünkü meclis üyesi de olan Reuter, 23 Mart'ta kendi partisinin üyeleriyle birlikte, Şansölye Yardımcısı Papen'in taraftar olduğu Kamu Hizmeti Yasasının çıkarılmasına karşı koymuştu.

Reuter, Reichstag toplantısına katılmasından birkaç hafta sonra, 1933'ün haziran ayı başında SA tarafından tutuklandı ve Magdeburg cezaevinde gözetim altına alındı. İki ay sonra buradan Torgau dolaylarındaki Lichtenburg Toplama Kampına gönderildi. Reuter'in bu "ilk çile dönemi" 1934'ün ocak ayı başında sona erdi ve bundan yedi ay sonra, 1934'ün eylül ayı başında da Reuter'in "ikinci çilesi" tamamlandı. Reuter, sağlık durumunun bir toplama kampının eziyetlerine dayanacak kadar güçlü olmaması nedeniyle, 1935'in ocak ayı sonunda Almanya'dan ayrıldı. Önce İngiltere'ye gitti ve birçok ülkede kendine iş aradı. Bu araştırmaları sırasında Türkiye

Resim 14. Ernst Reuter Siyasal Bilgiler Yüksek Okulunda öğrencileriyle (1940)

İktisat Vekâletinden bir iş teklifi aldı. Türkiye'de, trafik, ulaşım ve tarife sorunları için bir danışman aranıyor ve bu görevi kabul edene üç yıllık anlaşma teklif ediliyordu. Reuter bunun üzerine Türkiye'ye gitmeye ve bu göreve talip olmaya karar verdi. 1935'in haziran ayı başında Ankara'ya ulaşan Reuter, 1946'nın kasım başına kadar orada kaldı. Böylece ömrünün yetişkinlik döneminin en uzun yıllarını Ankara'da geçirmiş oldu.

Reuter, sürgünde geçirdiği yıllar boyunca vatanına geri dönme umudunu yitirmedi. Savaş sona erdikten sonra, ülkesinin yeniden dirilmesi ve vatan topraklarında demokratik bir hukuk devletinin kurulması için bütün gücüyle çalışmaya kararlıydı ve sürgünlük yıllarını, bu konuda neler yapabileceğini tasarlayarak geçirmişti. Reuter, Ankara'ya geldiğinde, mesleğinde edinmiş olduğu deneyimler sayesinde yeni çevresinde çok başarılı oldu. Kısa zamanda Türkçe öğrenerek, yeni Türk dostlarının takdirini kazandı ve kendisini sevdirdi. Büyükelçi von Papen 1939'un nisan ayında Ankara'ya ulaştığında, Reuter artık belediye danışmanlığından daha

üstün bir konuma gelmiş, Siyasal Bilgiler Okulu görevlileri arasında yerini almıştı. Reuter, 1938'in kasım ayı ortasından itibaren İktisat Vekâletindeki görevinin dışında, özel olarak kendisi için hayata geçirilmiş olan şehircilik kürsüsüne atanmıştı. Reuter, Türkiye'ye gelen Alman mülteciler arasında akademik unvanı olmayan ilk öğretim görevlisiydi.

Reuter'in Ankara'daki şöhreti ve itibarı, Türkiye'ye yeni atanan Büyükelçi von Papen'in kendini kabul ettirmesi ve sevdirmesi için aşması gereken büyük bir engeldi. Reuter'in açıklamalarına göre, önemli mevkilerde bulunan bu iki kişi, Ankara'da bir arada yaşadıkları beş yıl boyunca bir kere bile karşılaşmadılar. Papen'in hatıratında da Reuter adına rastlanmaz. Reuter ise, Papen ile hiç tanışmadığını, "Almanya'da ve Türkiye'de kendisiyle tek kelime bile konuşmadığını ve hiç mektuplaşmadığını" açıklamıştır.[298] Her ne kadar Papen ve Reuter Ankara'da yıllar boyunca birbirleriyle hiç konuşmadılarsa da, monarşi taraftarı, parti, parlamento ve plüralizm karşıtı Franz von Papen, demokrasinin üstünlüğü inancıyla Weimar Cumhuriyetini savunan Ernst Reuter'i çok iyi tanıyordu ve Reuter de Papen'in kişiliği hakkında etraflı bilgiye sahipti.

Büyükelçi von Papen, Ankara'ya vardıktan kısa süre sonra, siyasi mülteci Ernst Reuter'in Alman vatandaşlığından çıkarılması konusuyla uğraşmak zorunda kaldı. 1939'un mayıs ayı başında Gestapo, dışişleri bakanlığı yoluyla Ankara'daki büyükelçiliğe, Ernst Reuter'in Alman vatandaşlığından çıkarılmasına karar verildiğini bildirmiş ve buna engel olabilecek, dış politikaya ilişkin meselelerin bulunup bulunmadığını öğrenmek istemişti. Bu konuda 1936'nın kasım ayı sonunda büyükelçilikten gönderilen bir rapora da değinilmişti. O dönemdeki Büyükelçi von Keller, Türkiye hükümetinin, belediyede danışman olarak görevlendirdiği Ernst Reuter'in vatandaşlıktan çıkarılmasının, Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkileri bozabileceğini öne sürmüştü. Gestapo 1939 ilkbaharında bu konuyu yeniden gündeme getirince, bu sefer Ankara'daki Büyükelçi Hans Kroll, eski meslektaşıyla aynı fikirde olmadığını açıkladı ve Ernst Reuter'in vatandaşlıktan çıkarılmasının, "Almanya'nın dış politikası açısından hiçbir sakıncası olmadığını" bildirdi.[299] Kroll'un bu konu-

298 Reuter'den Berlin SED bölge heyetine, 3 Haziran 1947: Hirschfeld/Reichardt (Yayına Hazırlayanlar), *Ernst Reuter*, Cilt 3, s. 229.

299 Kroll'dan Dışişleri Bakanlığına, 22 Mayıs 1939: Papen Arşivi, R 100022 Vatandaşlıktan Çıkarılma.

daki görüşüne eklediği bir öneri ilk bakışta oldukça şaşırtıcıdır: "Hatta ben onun vatandaşlıktan bir an önce çıkarılmasını öneriyorum, çünkü Reuter'in buradaki İktisat Vekâletiyle yaptığı anlaşma büyük bir olasılıkla yenilenmeyecektir ve dolayısıyla da kendisi Almanya'ya geri gönderilecektir."[300] Bundan iki yıl önce Büyükelçi von Keller, Reuter ailesinin Almanya'ya geri gönderilebileceğini öne sürerek, pasaportlarının geçerlilik süresinin uzatılmasını istemişti ve Reuter ailesi, bu işlem gerçekleşinceye kadar endişeli günler geçirmişti. Büyükelçi Kroll, vatandaşlıktan çıkarılma konusuna ilişkin yasaları ve bunların beraberinde getireceği olayları gayet iyi biliyordu. "Üçüncü Reich" yönetimini huzursuz eden kişiler vatandaşlıktan çıkarılınca, servetlerinden, miras haklarından, unvan ve itibarlarından yararlanamıyorlardı. Hiçbir devlet de vatansızları kendi sınırları içine kabul etmek istemiyordu. Eğer Reuter'in Türkiye'deki iş anlaşması sona erer ve Türkiye'den ayrılmak zorunda kalırsa –1939 baharında Gestapo teşkilatının yürüttüğü tahminlere göre– Reuter vatandaşlıktan çıkarılmış bir sürgün ve haymatlos [vatansız] olarak Almanya'ya geri dönemeyecekti. 1939'dan beri "Reich" SS teşkilatı başkanının elindeki gizli "aranan kişiler listesinde" ise Ernst Reuter'in adı bulunuyordu ve bundan ötürü SS teşkilatı Reuter'in kendilerine teslim edilmesini istiyordu. Demek ki Berlin'de Prinz Albrecht Sokağı'nda bulunan Gestapo ve SS kuruluşları arasında ciddi bir iletişimsizlik vardı...

Ankara'daki muhbir ve casusluk ağının genel olarak iyi çalışmasına karşın, bazı meselelerde bilgi boşluklarının bulunduğu da anlaşılıyor... Çünkü Büyükelçi Kroll, Ernst Reuter'in Almanya'ya gönderilmeden önce vatandaşlıktan çıkarılmasını önerdiğinde, Reuter hakkında edinilen bilgilerde bazı eksiklerin bulunduğu ortaya çıktı. Reuter, Türkiye'de danışmanlık görevi dışında, 1938'in kasım ayında Siyasal Bilgiler Okulu bünyesinde kurulan İskân ve Şehircilik Kürsüsünde ders vermek üzere birkaç yıllık bir anlaşma yapmış ve ders vermeye başlamıştı. Dolayısıyla Reuter artık sadece bir yıllık anlaşmalarla Türkiye'de çalışan bir belediye danışmanı değildi. Bundan böyle Türkiye Devleti hizmetine girmiş bir öğretim görevlisi olarak Türkiye'de sağlam bir yeri vardı. Ayrıca Papen'e vekâlet eden Kroll'un bilmesi gereken başka bir konu da Türkiye'deki inkılapçı politikacıların

300 A.g.e.

verdiği bir karara göre, Almanya'dan sınır dışı edilen ve Türkiye'de sürgün olarak bulunan bilim adamlarının, bundan böyle Türkiye'de kalmalarına izin verildiği ve kendilerine "haymatlos" damgalı bir "oturma izni belgesi" düzenleneceği gerçeğiydi... Böylece Kroll'un, Reuter'i Alman vatandaşlığından çıkarma önerisi hiçbir işe yaramadı.

Sürgündeki kişilerin vatandaşlıktan çıkarılması işlerinden sorumlu olan Gestapo kuruluşundaki görevli, SS-Hauptsturmführer [Yüzbaşı] Walter Jagusch, gözler önündeki gerçekleri görmezden gelerek, 23 Haziran 1939'da "Reich" İçişleri Bakanlığına, Reuter'in vatandaşlıktan çıkarılması işlemlerini hızlandırmasını önerdi.[301] Nazi rejiminin dizginlerini ellerinde tutan kişiler, 14 Temmuz 1933 tarihli "Alman vatandaşlığı hakkının iptali ve vatandaşlıktan çıkarma yasası" uyarınca, Alman Devleti'ne ve Alman ulusuna zarar verecek davranışlarda bulunan ve vatana hizmet görevini sadakatle yerine getirmeyen Almanya dışındaki Almanların vatandaşlık haklarını iptal etmeye karar vermişlerdi. Şansölye Yardımcısı Franz von Papen de bu yasayı onaylamıştı.

SS teşkilatının yüksek rütbeli görevlisi, sadece Ernst Reuter'i, "görev bilincinden yoksun olması ve sadakatsizliği nedeniyle" Alman vatandaşlığından çıkarmakla kalmadı, bütün aile bireylerini de bu karara dahil etti. Jagusch, bütün bir aileyi kapsayan bu kararın nedeni olarak, Reuter'in eski SPD ve KPD partilerinin önemli ve aktif üyelerinden biri olduğunu ve dolayısıyla vatandaşlıktan çıkarma kararının bütün aile üyelerini kapsaması gerektiğini ileri sürdü. Jagusch ayrıca içişleri bakanına, dışişleri bakanlığının da 1939'un haziran ayı başından beri Ernst Reuter'in vatandaşlıktan çıkarılmasını onayladığını bildirdi.

Büyükelçi von Papen'in 1939'un temmuz ayında "Reuter vakası"nı bizzat üzerine almasının birçok nedeni vardı. Dışişleri bakanlığına göndermiş olduğu 28 Temmuz tarihli ayrıntılı raporda bunun çok önemli bir nedenine işaret etmektedir.[302] Papen, Ankara'daki görevine başlarken, dışişleri bakanlığına, Alman polis teşkilatının ve "Reich"ın SS kuruluşu başkanının, 23 Haziran 1939'da doğrudan doğruya Ankara'ya göndermiş olduğu yazıdan söz ederek, kendisine iletilen emir ve talimatları, emniyet teşkilatının herhangi bir

301 Gestapo'dan Reich İçişleri Bakanlığına, 23 Haziran 1939, a.e.g.
302 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 28 Temmuz 1939, a.e.g.

Nazi alt kuruluşundan değil, dışişleri bakanlığı tarafından verilmesi koşuluyla kabul edeceğini bildirmişti. Papen ayrıca, büyükelçilik görevine bağlı çalışmalarının, Gestapo şefinin denetimine tabi olmadığının da söz konusu kişiye bildirilmesini istemişti.[303] Daha görevinin başlangıcında saptanmış koşullara karşın, Papen'in SS Yüzbaşı Jagusch'un bir rapor hazırlaması talebinin altına eklediği "gerekenlerin yapılması" sözlerini önemsemesi ve bu isteği yerine getirmesi şaşırtıcıdır. Çünkü bu istek büyükelçiliğe yöneltilmemişti.

Papen'in dışişleri bakanlığına gönderdiği raporda sözü edilen konular da oldukça şaşırtıcıdır, Raporda büyükelçinin ve yardımcılarının karşılaştıkları güçlüklerden söz edilmekte ve Gestapo'nun araştırma sonuçlarının hatalı olduğu bildirilmektedir. Örneğin Ankara'da yaşamakta olan Reuter ailesi üyelerinin Ernst Reuter ve eşi Johanna, oğlu Edzard ve kızı Hella'dan ibaret olduğu halde, Gestapo'nun, Ankara'daki aile bireylerinin adlarını belirtirken, Hella adındaki kızın yerine, İngiltere'deki oğlu Gerd Harry'nin adını bildirdiği açıklanmaktadır.

Papen ayrıca Reuter'in Ankara'ya geldiğinden beri dikkati çeken bazı davranışlarından da Gestapo raporunda söz edilmediğini belirtmektedir. Örneğin Reuter'in, "Ankara'daki Alman çevrelerinden şimdiye dek tamamen uzak durduğunu, temas kurduğu insanların daha çok Yahudiler ve sığınmacılar olduğunu" bildirmiştir. Bu durum Papen için özellikle önemlidir, çünkü "Ankara'daki Alman kolonisi çok heterojendir. Aralarında Yahudi kökenli veya Yahudilerle kan bağı olan kişiler hariç, daha önce nasyonal sosyalizme karşı olduğu için Alman toplumundan uzaklaştırılan kişiler de bulunmaktadır."[304]

Papen, bu sözleriyle, kendi bakış açısına göre kimlerin "Alman kolonisi" mensubu sayıldığını açıklamaktadır. Reuter, Yahudi olmaması nedeniyle Alman vatandaşları topluluğuna katılabilirdi, ama kesin bir Nazi karşıtı olduğundan, Alman kolonisinden uzak durmaktaydı ve Papen de onun bu tutumunu yadırgamıştı. Papen'in, Reuter'i Alman kolonisi ile kaynaştırma çabalarının boşa gitmiş olması, Reuter'in hâlâ eskisi gibi nasyonal sosyalizme karşı olduğunun bir kanıtıydı. Türkiye İktisat Vekâle-

303 Papen, *Wahrheit*, s. 505.
304 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 28. Jili 1939, a.e.g.

tinden de Reuter'in Almanya için yararlı olabilecek bir etkinlikte bulunduğuna dair bir haber gelmiyordu.

Papen, bütün bu olumsuz koşullara rağmen, gene de Reuter'in vatandaşlıktan çıkarılması kararının yeniden gözden geçirilmesini önerdi. Çünkü, "Reuter'in geçmişindeki olaylar, her ne kadar vatandaşlıktan çıkarılmasına neden olarak gösterilebilse de, Türkiye'deki yaşayış tarzında ve davranışlarında bunu gerektirecek bir sebep bulunmamaktadır."[305] Reuter'in bağışlanması için Papen'in ileri sürdüğü bu savunucu sözlerden sonraki cümle, kendisinin bu meseledeki endişelerini hissettirmesi bakımından şaşırtıcıdır: "Reuter'in vatandaşlıktan çıkarılma meselesi üzerinde bir kez daha düşünme gereğini duymamın nedeni, bu kararın Reuter ailesini derinden sarsacağına emin olmamdır. Ayrıca vatandaşlıktan çıkarılma işleminin gerçekleşmesi, Almanya'ya yeni bir düşman daha kazandıracaktır."[306]

Papen ileri sürdüğü gerekçelerin Berlin'deki devlet görevlilerini etkilemeyeceğini biliyordu. Bu nedenle Reuter'in vatandaşlıktan çıkarılmasına kesin olarak karşı çıkmadı, sadece bu işlemi biraz ertelemeyi önerdi. Hiç değilse, Reuter'in Türkiye'deki muhbirlik faaliyeti hakkındaki kuşkuların doğru olup olmadığı ortaya çıkıncaya kadar beklenmesi önerisi, bu raporu okuyanları şaşırtmış olmalıdır. "Reuter, yaz aylarını ailesiyle birlikte İstanbul yakınında bir yazlıkta geçirmektedir. Konsolosluk bu sayede onun davranışlarını dikkatle inceleyebilecek ve bir süre sonra onun hakkında yeniden bilgi verecektir."[307]

Papen, raporunu gönderdikten bir ay kadar sonra, dışişleri bakanlığında "Yahudi Sorunu" ile ilgili dış ülkeler muhabiri Emil Schumburg'un içişleri bakanlığına göndermiş olduğu bir yazının kopyası büyükelçiliğe iletildi.[308] Willy Brandt ve Thomas Mann'ın vatandaşlıktan çıkarılması işlemlerinde önemli katkısı olan Schumburg, Ankara büyükelçiliğinin Ernst Reuter'in vatandaşlıktan çıkarılmasına karşı ileri sürdüğü nedenlere tamamen katılmadığını ve bu işlemleri sadece "belli bir süre ertelemeyi" kabul ettiğini bildiriyordu. Bu kararının nedeni olarak da, Türkiye'de iktisat danışmanı

305 A.e.g.
306 A.e.g.
307 A.e.g.
308 Dışişleri Bakanlığından Reich İçişleri Bakanlığına acil mektup, 25 Ağustos 1939, a.e.g.

olan Reuter'in vatandaşlıktan çıkarılmasının, Almanya'nın Türkiye'deki iktisadi çıkarları üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini ileri sürüyor ve üç ay sonra büyükelçiliğin yeniden bir rapor hazırlamasını öneriyordu.

Büyükelçilikten 1939 sonuna kadar bir rapor gelmeyince, ocak 1940 başında olayın hatırlatılmasına gerek görüldü. Papen, cevap yazısında kısaca bir yıl önce 28 Temmuz'da hazırladığı ayrıntılı raporuna işaret ederek, Reuter'in politikadan ve toplumdan uzak bir yaşam sürdüğünü bildirdi ve bu nedenle vatandaşlıktan çıkarma işlemlerini bir süre daha ertelemeyi önerdi. Üç ay geçtikten sonra, dışişleri bakanlığı, artık Reuter vakasını bir sonuca vardırmanın zamanı geldiğini büyükelçiliğe bildirdi. Vatandaşlıktan çıkarma işlemlerinin ertelenmesini gerektiren koşulların devam edip etmediği, vatandaşlıktan çıkarmanın politika açısından sakıncalarının bulunup bulunmadığı soruldu. Papen bir hafta sonra, 26 Nisan 1940 tarihli yazısıyla bu sorulara yanıt verdi ve Reuter'in hâlâ çekimser tavrını sürdürdüğünü, devletin zararına olabilecek bir girişimde bulunmadığını, vatandaşlıktan çıkarılmasının –Reuter'in şahsıyla ilgili bir ceza olması dışında– hiçbir yararı olmayacağını bildirdi.[309] Reuter'i vatandaşlıktan çıkarma işlemlerinin ertelenmesi için Papen'in ileri sürdüğü gerekçe de oldukça garipti. Papen, "... Almanya ile Rusya arasındaki ilişkilerin düzelmekte olduğunu gören eski komünist Reuter'in, savaş süresince ülkemize zarar verebilecek bir etkinlikten kaçınacağı ve Türkiye'de iktisat danışmanlığı görevinde bulunduğu sürece Alman çıkarlarına aykırı olabilecek bir davranışta bulunmayacağı" savını ileri sürmüş ve dışişleri bakanlığına verdiği raporda dahiyane bir teklifte bulunmuştur: "Reuter'in vatandaşlıktan çıkarılma işlemlerini –eğer beklenmedik yeni nedenler ortaya çıkmazsa– savaş süresince ertelemeyi öneriyorum."[310]

Demek ki Papen, Reuter'in geçmişteki komünizm taraftarlığı nedeniyle, Orta Avrupa'daki Alman-Sovyet ortak yağmacılık harekâtı sırasında "Reich" için zararlı olabilecek bir davranışta bulunmayacağı kanısındaydı. Oysa bu düşüncesinde yanılıyordu. Çünkü Reuter 1922'den beri komünizmden kopmuştu. Vatanını terk etmesinin başlıca nedeni, Hitler'in Almanya'da yönetimi ele geçirmesiydi. Yani bu iki diktatörün ortak

309 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 26 Nisan 1940, a.e.g.
310 A.e.g.

harekâtını onaylaması mümkün değildi. Zaten Reuter, 23 Ağustos 1939'da gerçekleşen Hitler-Stalin Paktından üç ay sonra, bir zamanlar Magdeburg Belediye Reisi olduğu zamandan tanıdığı Max Pulvermann'a yazdığı mektupta bu olaylar hakkındaki görüşünü şöyle açıklamıştır: "Sayın Führer'imizin üstün bilgeliği sayesinde Nazi rezaletine ek olarak şimdi de komünist pisliğine bulaştık... Ama belki bu olayın iyi bir yanı da vardır. Bu birbirine benzer belalar karşısında, şimdiye kadar yaşanan olaylarda hiçbir kötülük görmeyen saf ruhlu insanların gözü açılır da gerçeklerin farkına varırlar."[311]

Papen'in ileri sürdüğü iddialı tez hakkında dışişleri ve içişleri bakanlıkları bir yorumda bulunmadılar. Sadece 27 Mayıs 1940 tarihli yazıda, Reuter'in vatandaşlıktan çıkarılma işlemlerinin savaşın sonuna kadar ertelenecegi bildirildi.

1940'ın mayıs ayı sonunda "Reich"ın resmi kuruluşlarında çalışan görevliler, savaşın ne zaman sona ereceğini tahmin edebildiklerini sanıyorlardı. "Unternehmen Weserübung" adı verilen harekâtın başarıyla tamamlanmasından, yani Alman Orduları, Danimarka ve Norveç'i işgal ettikten ve Ardenler'i aşmayı başardıktan sonra, Ankara'da görevli Berlinli bürokratlar ve askeri stratejistler, Almanların her girişimlerinde başarılı olacaklarına ve savaşın yakında sona ereceğine inandılar. Papen,1940'ın bahar aylarında değilse bile, yaz mevsiminde Fransa'nın işgalinden sonra savaşın biteceğini, hatta kesin tarihinin bile Kasım 1940 olarak saptanabileceğini ileri sürüyordu. Bu şaşırtıcı saptamayı yapmasına 1940'ın ağustos ayında Hitler ile Berlin'de yaptığı bir sohbeti neden olmuştu. Papen, bundan kısa süre sonra, yakın dostu Katolik Angelo Roncalli'ye bu görüşünü ve Hitler'in savaş sonrası Avrupa düzeni hakkındaki düşüncelerini açıklamıştı.

Papen, Ernst Reuter'in vatandaşlıktan çıkarılmasında bir yarar görmüyordu. 1939 ilkbaharında Türkiye'deki görevine başlaması nedeniyle ziyaret ettiği Türk devlet görevlileri, özellikle iktisat ve münakalat (ulaştırma) vekâletleri, Reuter'in iktisat danışmanı olarak Türkiye'ye yaptığı yararlı hizmetleri çok takdir ettiklerinden söz etmişlerdi. Reuter dört yıl boyunca iktisat vekâleti ve münakalat vekâleti hizmetlerinde çalışmış ve belediye

311 Ernst Reuter'dan Max Pulvermann'a, 3 Kasım 1939, Hirschfeld/Reichhardt (Yayına Hazırlayanlar), *Ernst Reuter*, Cilt 2, s. 507.

bütçesi, enerji temini, sağlık teşkilatı, seyrüsefer, şehir planlaması hakkında çok sayıda ekspertiz raporu ve öneri hazırlamıştı. Reuter, danışmanlık ve öğretmenlik görevlerini en iyi şekilde yerine getirebilmek amacıyla, Avrupalılar için öğrenilmesi çok zor bir dil olan olan Türkçeyi de öğrenmişti. Böylece yayınlamak istediği makalelerini Türkçe yazıyor ve Ankara'daki Siyasal Bilimler Yüksek Okulu kürsüsünde Türkçe ders veriyordu. Reuter'in sürgündeki dostlarından birçoğunun ifadesine göre, bu akıllı ve iyi niyetli adam, Türklerin düşünüş biçimine de uyum sağlamayı başarmış, toplumda nüfuz ve itibar sahibi olan önemli Türk siyasetçileriyle dostluk kurmuştu. Bu nedenle Reuter gibi, yararlı hizmetleriyle kendini Türk toplumuna ve Türkiye'deki yenilenme çalışmalarına adamış devlet adamlarına kendini kabul ettirmiş bir kişinin Alman vatandaşlığından çıkarılması, Türkiye'de kesinlikle büyük bir tepki uyandıracaktı. Belki de Almanya büyükelçisini bu olayın sorumlusu olarak görecekler ve onu Türkiye'nin reform politikasını engellemekle suçlayacaklardı.

Papen, tahminlerinin aksine, savaş kısa sürede bitmeyince, Reuter'in vatandaşlıktan çıkarılmasının ertelenmesinden vazgeçmek için nedenler aramadı. 25 Kasım 1941'de "Reich"ın yeni vatandaşlık yasasının 11. maddesi uyarınca, Ari ırktan olmayan sürgünlerin topluca vatandaşlıktan çıkarılmasının Türk resmi dairelerinde uyandırdığı tepkiden rahatsız olan Papen, siyasi sürgün Reuter'in vatandaşlıktan çıkarılmasının sakıncalı olacağını kavramıştı. Almanya'dan ve Almanya'nın yönetimi altındaki ülkelerden sınır dışı edilip Türkiye'ye sığınan Yahudi kökenli bilim insanlarının Alman vatandaşlığından çıkarılmasından sonra, Türkiye onların hiçbirini sınır dışı etmemişti. Papen de bu nedenle emrindeki konsolosluk görevlilerine, 1942 ve 1943 yıllarında Reuter ailesinin pasaportlarını her seferinde bir yıl uzatmaları talimatını verdi. Ernst Reuter, 1943'ün mart ayında Thomas Mann'a yazdığı bir mektupta, Papen'in pasaport meselesinde kendisine gösterdiği hoşgörülü davranıştan söz etmiştir: "Bana dediklerine göre, hâlâ bir Alman pasaportuna sahip olmamı Sayın Bay von Papen'e borçluymuşum. Besbelli kendisi bunun gibi düzgün davranışlarda bulunarak, ahlaki suçlarını örtbas edebilecek kanıtlar yaratmaya çalışıyor."[312]

312 Ernst Reuter'dan Thomas Mann'a, 17 Mart 1943, a.e.g., s. 525.

Papen'in "Reuter vakası"na ilişkin davranış biçimi, ahlaki gerekçelerden çok siyasi gerekçelere dayanıyordu. Ankara'daki bakanlık görevlileri ve yüksekokulların sorumlu kişileri, Reuter'i çok övüyorlardı. Reuter, uzmanlık gerektiren çalışmaları sayesinde ve öğretim görevlisi olması nedeniyle geniş bir dost çevresi edinmişti. İş arkadaşlarının ve Türkiye'deki resmi yöneticilerin, valilerin, kaymakamların çoğu Reuter'in eğittiği ve yetiştirdiği kişilerdi. Gerçi "Reich" büyükelçisi, Almanya'nın Türkiye'deki siyasi, iktisadi, kültürel temsilcisi olarak memleketinin çıkarlarını başarılı bir biçimde korumak için, Türk resmi görevlilerinin desteğine muhtaç değildi, ama Reuter'in pasaportuna el konulur ve vatandaşı olduğu devlet tarafından kendisine "güvenilmez kişi" damgası vurulursa, onun dostu olan birçok itibar ve nüfuz sahibi Türk vatandaşının, büyükelçiliği ilgilendiren önemli ve karmaşık konularda hoşgörülü davranmayacaklarını ve yardımcı olmayacaklarını göze alması gerekecekti. Papen, Reuter'in anadili Almanca olan sığınmacılar arasındaki nüfuz sahibi dostlarından da çekiniyordu. Bunlardan bazıları Reuter'i en yüksek siyasi çevrelerde savunabilirler ve olaylara onun lehine olacak şekilde müdahale edebilirlerdi.

"Reich"ın Düşmanları ve İnkılapçıların Himayesindeki Kişiler

Ankara'da yerleşmiş üst düzey sığınmacılardan biri de Ernst Praetorius adlı orkestra şefiydi. Praetorius Türklerin de çok değer verdiği bir kişi olduğundan, geniş bir dost çevresine sahipti ve Türk hükümetinin yetkili kişilerine sözünü geçirebiliyordu. Türkiye Cumhurreisi Atatürk, 1935 sonunda bestekâr Paul Hindemith'in tavsiyesi üzerine Praetorius'u, Riyaseti Cumhur Filarmoni Orkestrasını kurup yönetmesi için Ankara'ya davet etmişti.

Yıllarca Almanya'da Deutsches Nationaltheater Weimar adıyla bilinen Weimar Tiyatrosunun başarılı müzik genel direktörü olan Praetorius, 1933 ilkbaharında, eşinin saf Ari ırktan olmaması nedeniyle görevinden uzaklaştırılmış, hatta mesleğini icra etmesi bile yasaklanmıştı. Praetorius, Almanya'da zaman zaman geçimini taksi şoförlüğü yaparak kazanmak zorunda kalmıştı. Türkiye'deki reform hareketleri içinde Ankara'da bir filarmoni orkestrasının kurulmasına karar verilince, Praetorius'un arkadaşı olan müzik sanatçısı ve bestekâr Hindemith, Praetorius'un orkestrayı kur-

makla görevlendirilmesini önerdi. Praetorius 1935'in eylül sonunda Ankara'ya geldi ve çok kısa zamanda orkestrayı kurarak, 10 Kasım'daki ilk konserde orkestrayı bizzat yönetti. Praetorius birkaç gün sonra Hindemith'e yazdığı bir mektupta, halkın konserlere gösterdiği yoğun ilgiyi övmüş ve İsmet Paşa'nın her konserine geldiğini anlatmıştır.

O dönemin başvekili İsmet İnönü müziğe çok meraklıydı ve çello çalmayı da öğrenmişti. Orkestranın kuruluşunu ve gelişmesini büyük bir ilgiyle izledi. Orkestranın yöneticisi Praetorius'u kendi şahsi koruması altına aldı. Bu sayede Praetorius, 1936 ortalarında Almanya'daki eski eşi Kaethe'yi de Türkiye'ye çağırabildi. Kaethe, saf Ari ırktan olmadığı için Praetorius ondan boşanmak zorunda kalmıştı... Bundan dört yıl sonra Cumhurreisi seçilen İsmet İnönü, Praetorius'un kayınvalidesini de Ankara'ya getirtti. Hiç kuşku yok ki, İnönü'nün bu girişimleri Nasyonal Sosyalist Alman Devleti'nin Ankara'da son yıllarda çok geliştirmiş olduğu gözetleme ve denetleme sisteminin ve dolayısıyla da "Reich" büyükelçisinin gözünden kaçmamıştı.

Kemal Atatürk de Ernst Praetorius'a çok değer verirdi. Zaman zaman onu cumhurreisliği konutuna davet eder ve müzik konusunda bilgilenmek için sorular sorar, sohbet ederdi. Praetorius ayrıca saat yapımcılığı merakıyla da Ankara'da ün salmıştı. Bu merakı nedeniyle sürgündeki dostlarının saatlerini tamir ettiği gibi, Atatürk'ün özel saatlerinin düzgün çalışmaları için bakımını da üstlenmişti.

Aslında Ankara'da yaşayan "Reich" vatandaşı Almanlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusunun ve yardımcılarının Praetorius'a büyük değer verdiklerini kısa zamanda öğrenmişlerdi. Papen'den önce Ankara'da görevli olan Almanya Büyükelçisi Friedrich von Keller, Nürnberg Irk Yasaları uyarınca, Almanların Yahudilerle evlenmesi yasaklandığı için bu yasayı çiğneyen Praetorius'u "vatan hainleri" grubuna dahil ediyordu. Dışişleri ve propaganda bakanlıkları, büyükelçiliğin, Praetorius ile eşinin beraberlikleri hakkında sık sık bilgi vermesini istiyordu.

Büyükelçi von Papen, 1941'den sonra da uzun süre "Ari ırkı kirleten" Praetorius ile uğraşmak zorunda kaldı. Ankara'daki Nazi yerel kuruluşu, Ernst ve Kaete Praetorius'un "uygunsuz bir beraberlik" sürdürmelerine karşı girişimde bulunmaya karar vermişti. Dışişleri bakanlığına şikâyette

bulunarak Praetorius'un, Yahudi Sığınmacıları Koruma Derneği başkanlığına getirildiği ve kendilerine bu konuda "bildirim" yapmayı reddettiği haber verildi. Praetorius, bilidirimde bulunmayışının nedeni olarak, "hiçbir zaman nasyonal sosyalist olmadığını ve asla olmayacağını, çok değerli büyük adamların mensup olduğu Yahudilere karşı düşmanca bir tavır takınan nasyonal sosyalistlerin zihniyetini benimsemediğini" açıklamıştır.[313]

Nazi Yerel Grup yöneticiliği, Praetorius'un "halk birliği" dışına atılmış olması nedeniyle vatandaşlık haklarından yoksun bırakılmasına karar verdi. Berlin hükümeti Papen'in bu konudaki fikrini sordu. Papen kısaca, Praetorius'un Türkiye'de çok sevilmesi ve sayılması nedeniyle, vatandaşlıktan çıkarılmasının kötü bir izlenim yaratacağını, bu nedenle bundan vazgeçilmesi gerektiğini bildirdi. Ne var ki, Berlin resmi makamları bu işin ucunu bırakmadılar ve 1943'te bile büyükelçilikten Praetorius'un zihniyeti ve evlilik hayatı hakkında görüş bildiriminde bulunulmasını iki kez istediler. Papen'in 1943'ün haziran sonunda Berlin'e gönderdiği rapor, sonunda resmi makamları ikna etmiş olmalı ki, bu konuyu yeniden gündeme getirmekten vazgeçtiler. Papen, söz konusu yazısında, hafif gergin bir ifadeyle, daha önce Praetorius hakkında verdiği raporlara işaret ederek, söz konusu kişinin "siyasi zihniyet bakımından sakıncalı olan ve cezalandırılmasını gerektiren hiçbir davranışının saptanmadığını" bildirmiştir.[314] Ayrıca Ernst Praetorius'un, Yahudi melezi olan eşi Kaete'den Alman yasalarına göre boşanmış olduğunu, ama Almanya'da gerçekleştirilen bu boşanma işlemlerinin Türkiye'de geçerli olmadığını açıklamıştır.[315] Papen raporunun sonunda, Praetorius'un vatandaşlıktan çıkarılmasının Türkiye'de kötü bir etki yaratacağını da hatırlatmış ve büyük bir müzik sevdalısı olan Türkiye cumhurreisi ile Praetorius'un birbirlerine içten bir dostlukla bağlı olduklarını vurgulamıştır.[316]

Papen, Praetorius çifti ile uğraşmak zorunda kaldığı günlerden çok daha önce de buna benzer bir sorunla karşılaşmıştı. Büyükelçiliğin kültür danışmanı, Ankara'da Praetorius'un yönetimi altındaki orkestrada çok sayıda "Ari ırktan olmayan" sanatçı bulunduğunu haber vermişti. Nitekim Ernst

313 NSDAP Ankara yerel grubundan Dışişleri Bakanlığına, 10 Kasım 1941, a.e.g.
314 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 23 Haziran 1943, a.e.g.
315 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 23 Haziran 1943, a.e.g.
316 A.e.g.

Praetorius'un, 1938'in sonlarına doğru sürgündeki dostu Georg Rohde'ye anlattığına göre, günün birinde kendisini büyükelçiliğe davet etmişler ve "Ari ırktan olan orkestra üyelerinin Yahudilerle birlikte müzik icra etmekten rahatsız olabileceklerini, buna karşı önlem alınmasının gerektiği"ni söylemişler.[317] Praetorius, bu sözlere şu yanıtı vermiş: "Aslında sizin sandığınızın tam tersine, Nazi olmayan orkestra üyelerinin, Nazi kışkırtıcılarıyla birlikte aynı orkestrada çalmaktan rahatsızlık duyabilecekleri düşünülerek, onları bu huzursuzluktan kurtarmanın çarelerini aramalı... "

Praetorius, bu sözleri söylerken hiç kuşkusuz bir zamanlar Viyana Filarmoni Orkestrası üyesiyken, Avusturya'nın "Reich"a bağlanmasından sonra, Nazi teröründen kaçmak için Ankara'ya sığınan Yahudi müzisyenleri düşünüyordu. 1939'un eylül ayı sonunda Reich Müzisyenler Odasının yaptığı araştırmaya göre, Ankara'daki orkestrada "Türk müzisyenlerin ve bir Yahudi ile evli olan Alman şefin dışında, biri müzik aleti yapımcısı olmak üzere Ari ırktan üç Alman, sekiz Yahudi ve iki siyasi mülteci bulunuyordu.[318] Daha sonra yirmi bir Alman ve Avusturyalı mülteci devlet konservatuvarı öğretmenleri olarak Ankara'nın müzik yaşamını zenginleştirdiler.

Berlin'deki Reich Müzisyenler Odası Ari ırk mensubu müzisyenlerin Ankara'da görevlendirilmeleri için boşuna uğraştı. Büyükelçi von Papen, Ankara'nın müzik yaşamındaki "ses uyumunu bozmamak ve cumhurreisini kızdırıp karşısına almamak için," orkestradaki Ari ırktan olmayan müzisyenlere karşı bir girişimde bulunmaktan vazgeçti. Bu sayede Praetorius, Riyaseti Cumhur Filarmoni Orkestrasını çok yüksek bir düzeye çıkarmayı başardı. Böylece 1943 ve 1944 yıllarında ünlü Alman piyanistlerinden Wilhelm Kempff ve Walter Gieseking'i konser vermeleri için Ankara'ya davet edebildi. Ernst Praetorius, bu ünlü piyanistleri sadece sanatsal amaçlarla Ankara'ya davet etmişti. Bu sanatçılar aynı zamanda "Üçüncü Reich"ın kültür politikasına da hizmet etmekteydiler. Dolayısıyla onların konserleri, Türk halkına, Alman müzik kültürünün, karşı cephenin ülkelerinden daha üstün olduğunu göstermekle, Papen ve Alman büyükel-

317 Georg Rohde'den Alexander Rüstow'a, 22 Aralık 1938, Koblenz Federal Arşivi (BAK), Alexander Rüstow terekesi, N 1169, Nr.47, o.Bl.

318 Reich Müzisyernler Odasından Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığına, 25 Eylül 1939, Papen Arşivi, Ankara, 750.

çiliği için de çok yararlı oldu. Ama Türk halkına bu güzel müzik şölenlerini sunan sanatçıların hangi nedenlerle Ankara'ya geldiklerini, sadece Türkiye'nin üst düzey seçkin insanları biliyordu.

Praetorius çiftinin Ankara'daki mülteciler tarafından çok sevilmelerinin bir nedeni de çevrelerindeki insanlara daima yardıma hazır olmalarıydı. En yakın dostlarından biri de Reuter ailesiydi. Ernst Reuter her on beş günde bir senfoni orkestrası konserinden sonra Praetorius ile bir "kâğıt oyunu toplantısında" buluşurdu. Özellikle müziğe ve sanata çok meraklı olan Hanna Reuter, Praetorius'un yönettiği konserlerden hiçbirini kaçırmamaya özen gösterirdi. Praetorius'un 1946'nın mart ayı sonunda, erken yaşta ölmesi bu yakın dostları için acı bir kayıp oldu. Ernst Reuter Praetorius'un mezarı başında herkesi çok duygulandıran bir konuşma yaptı.

Bu tarihte Franz von Papen Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesinin karşısına çıkarılmış, sorgulanmaktaydı. Papen, kendini savunurken, mültecileri koruduğunu kanıtlamak amacıyla, Praetorius'a ve Reuter'e zarar verecek bir davranışta bulunmadığını delil olarak gösterebileceği halde bu kozunu hiç kullanmamıştır. Bunun nedeni Papen'in, Praetorius'un bir Yahudi kadınla evlenip "Ari ırkın saflığını bozmasını" asla hoşgörüyle karşılamamış olmasıdır. Reuter ailesinin vatandaşlıktan çıkarılmasını önlemesinin nedeni de Türkiye'de birçok seçkin ve aydın kişi tararafından Praetorius'a ve Reuter'e çok değer verilmesi ve Papen'in bu iki mülteciye zararı dokunabilecek bir davranışının, Türk-Alman ilişkilerini zedeleyeceğinin bilincinde olmasıydı.

Nürnberg Mahkemesindeki davacılara karşı Papen'i savunabilecek ve onun Yahudilere yardım ettiğini kanıtlayabilecek tek tanık, Türkiye'ye iltica etmiş olan Dermatoloji Profesörü Alfred Marchionini idi. Üstelik de Marchionini "halk birliği" dışında kalan, yani Alman olmayan bir kişiydi. Marchionini, 1924'ten beri görevli olduğu Freiburg Üniversitesinden izinli olarak ayrılarak Ankara'ya gelmişti. Marchionini 1937'de ordinaryus profesör unvanını haketmiş olmasına rağmen, eşinin büyükannesi Yahudi olduğu için kendisine bu unvanı taşıma hakkı tanınmamıştı. Prof. Marchionini Almanya dışındaki üniversitelere bu nedenle başvurmuştu. Prof. Manchionini önce Freiburg Üniversitesinden 1941'e kadar izinli olarak ayrıldı ve daha sonra bu izin 1946'ya kadar uzatıldı. Marchionini

1938'in mart ayında Ankara'da Türkiye'nin sıhhat ve içtimai muavenet vekiliyle yaptığı beş yıllık bir anlaşmayla Ankara Numune Hastanesi dermatoloji bölümü anabilim dalı şefliğine atandı. Bu görevinin dışında Türkiye hükümetinin özel isteği üzerine büyükelçiliklerdeki görevlilerin aile hekimliğini de üstlendi. Doğal olarak başta Franz von Papen olmak üzere, Papen ailesinin ve Alman büyükelçiliğindeki görevlilerin de sağlık sorunlarıyla ilgilendi.

Franz von Papen'in Ankara'ya gelmesinden kısa bir süre sonra Nazi kültür işleri görevlisi Herbert Scuria, büyükelçiliğe "Türkiye'nin fen bilimleri okullarındaki Alman öğretmenlerinin faaliyetleri" başlıklı bir rapor gönderdi.[319] Rapordan anlaşıldığına göre, Marchionini Ari ırktandı ama eşi yüzde 25 oranında Ari olmayan bir aileden gelmekteydi ve bundan ötürü zamanında alınması gereken önlemler ihmal edilmişti... Papen, yüksekokullarda görevli Alman öğretmenlerin Marchionini hakkındaki görüşlerini aldıktan sonra, onun her bakımdan "kusursuz davranışlar" gösterdiği kanısına varmıştı ve kuşkusuz bu haber de onu çok rahatlatmıştı. Papen, Berlin'e gönderdiği raporunda durumu bildirirken, Türkiye'nin sıhhat vekâleti müsteşarının da Marchionini'nin çalışmalarından övgüyle söz ettiğini belirtti. Marchionini hakkında bu olumlu hükme varılmasının nedenlerinden biri, onun büyükelçilik görevlilerinin sağlık sorunlarıyla ilgilenmesinin dışında, "Reich" vatandaşı Almanların düzenledikleri bağış kampanyalarına da katılması ve büyükelçinin yakın dostu olmasıydı. Ama öte yandan Marchionini'nin Ankara'ya yeni geldiği günlerde, "Reich" vatandaşı Almanlardan uzak duran Ernst Reuter ile kurduğu dostluk bağları, "Reich" çevreleriyle yakın ilişkileri nedeniyle giderek zayıflamıştı.

Marchionini'nin büyükelçilik teşkilatına yakınlığı ve Türkiye'de geniş bir dost çevresi edinmiş olması, Almanya'da takibata uğrayan pek çok yüksekokul öğretmeni için de yararlı oldu. Örneğin Marchionini'nin sürgünde tanışıp dostluk kurmuş olduğu Alexander Rüstow İstanbul'da kültür tarihi öğretmeni olarak görevlendirilmişti. Rüstow, 1939'dan beri, ünlü eski diller uzmanı Prof. Walther Kranz'ı da Almanya'dan İstanbul'a getirtmeye çalışı-

319 K-F. Grothusen (Yayına Hazırlayan), *Die Tätigkeit deutscher Hochschullehrer an türkischen Wissenschaftlichen Hochschulen. Bericht des Oberregierungsrates Dr. Scurla über die Ergebnisse einer Dienstreise vom 11.-25 Mai 1939 nach Istanbul und Ankara*, Frankfurt 1987.

yordu. Kranz'ın eşi Yahudi olduğundan, Halle Üniversitesindeki işine son verilmişti ve yıllardır Almanya'da geçim sıkıntısı çekiyordu.

Rüstow, uzun uğraşlardan sonra 1942'de Marchionini'den yardım istedi. Ankara'daki tanıdıkları tarafından kendisine "Hastaların Diplomatı" lakabı takılmış olan Marchionini, daha sonra Rüstow'a, Prof. Kranz'ın Türkiye'ye getirtilmesinin öyküsünü anlatırken, bu konudaki işlemlerin kendi hatası yüzünden çok uzun sürdüğünü itiraf etmişti.[320] "Kranz Vakası" adıyla anılan bu olayda, Marchionini'nin suçu, tedavi etmekte olduğu maarif vekâleti müsteşarını çok çabuk sağlığına kavuşturmuş olmasıydı. Meğer müsteşar, kısa sürede iyileşince, Marchionini'ye dostu Prof. Kranz'ın Türkiye'ye getirtilmesine yardım edeceğine dair verdiği sözü unutmuştu. Muhtemelen maarif vekâleti müsteşarı Nazilerin ırk politikasını bildiğinden, Marchionini'nin bir yandan büyükelçilikle yakın ilişki içinde olmasını, öte yandan da Almanya'daki bir Yahudi meslektaşına yardım etmek için Alman büyükelçiliğinde girişimlerde bulunmasını birbiriyle bağdaştıramıyordu.

Marchionini'nin meslektaşı Albert Eckstein ise, hastalarının nüfuzunu kullanarak bazı sorunları çözmekte çok daha başarılı oluyordu. Bir zamanlar Düsseldorf Çocuk Kliniği şefi olan Eckstein, 1935'in haziran ayı sonunda işten çıkarılmıştı. Yeni doğmuş bebeklere ve küçük çocuklara tahsis edilmiş bir bakımevini yöneten eşi Erna da, saf Ari ırktan olmaması nedeniyle işinden ayrılmak zorunda kalınca, her iki hekim de birbiri ardından Türkiye'ye iltica edip Ankara'ya yerleşmişlerdi. 1935'in eylül ayında Türkiye'nin Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Refik Saydam, çocuk hastalıkları uzmanı Eckstein'i Devlet Numune Hastanesi Çocuk Kliniği Şefliğine atadı. Kısa süre sonra Ziraat Vekili Şakir Kesebir, Dr. Eckstein'i tifoya yakalanmış yeğenini muayene etmesi için evine davet etti. Hasta çocuğun durumu çok ağırdı. Eckstein o sırada Filistin'e gitmeyi planladığı halde, yolculuktan vazgeçti ve Ankara'da kalıp hasta çocuğu sağlığına kavuşturdu. Bu özverili davranışıyla hasta ailesinin ve Türkiye ziraat vekilinin minnetterlığını kazanan Eckstein yıllarca bu dostluğu sürdürdü. Atatürk de evlat edinmiş olduğu Zehra adındaki küçük kızın tedavisi için sık sık Dr. Eckstein'e başvururdu. Puro meraklısı Dr. Eckstein'e, her hasta

320 Marchionini'den Rüstow'a, 9 Temmuz 1943, BAK, N 1169, Nr.43, Bl.472.

ziyaretinden sonra, Atatürk'ün, özel *Praesident* marka purolarından bir kutu armağan ettiği, Ankara'da bugün bile hâlâ anlatılmaktadır.

1939 yazından itibaren Büyükelçi Franz von Papen'in kızı Marguerite ve torunları da annelerinin veya anneannelerinin eşliğinde Eckstein'in muayenehanesine gelirlerdi. Dr. Eckstein, Papen ailesinden olan hastalarını poliklinikte değil, özel çalışma odasında kabul etmeyi yeğlerdi. Çünkü büyükelçilikle arasına bir mesafe koymaya önem veriyordu. Dr. Eckstein, Türk meslektaşlarının, kendisinin klinikteki konumunun Almanya ile resmi ilişkilerle bağlantılı olduğunu sanmalarını istemiyordu.

Almanya büyükelçisi ve büyükelçilik görevlileri Eckstein'in bulunduğu konumun çok önemli olduğunun farkında olmakla beraber, buna dair olumlu değerlendirmelerde bulunmaktan elbette ki kaçınıyorlardı. Nazi Kültür işleri görevlisi Scurla, raporunda bu konuyu şöyle aktarmıştır: "Eckstein, Almanya'dan gelen sığınmacılardan biridir. Türk halkında bıraktığı olumsuz izlenime karşın, Türkiye hükümeti üyeleriyle çok iyi ilişkiler kurduğu öğrenilmiştir."[321] Büyük bir olasılıkla, Eckstein'in muayenehanesinin bekleme odasında çocuğuyla oturan bir kadın, uzun süre beklemek zorunda kalıp çocuğu da huzursuz olunca şikâyette bulunmuştu ve Scurla da kulağına çalınan bu olayı Eckstein'in aleyhine kullanmıştı. Fakat genel olarak Dr. Eckstein'in Türk hastaları her zaman yardıma hazır olan hekimden memnun kalmışlardı ve asla aleyhinde bir söz duyulmamıştı.

Marchionini, Papen'e fazla yaklaşmaktan daima kaçınmıştı. Ancak Almanya ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesinden iki gün sonra, yani Papen'in Türkiye'den ayrılacağı 4 Ağustos 1944 günü Papen'i ziyarete gitti. Marchionini bu ziyaretini İstanbul'daki arkadaşı Rüstow'a şöyle anlattı: "Papen Ankara'dan ayrılmadan önce, eşimle birlikte onu ziyarete gittik ve kendisine burada kalmasını önerdik. Ankara'daki Hollanda Büyükelçisi Bay Visser bu teklifimizi çok doğru buldu. Fakat Papen, Almanya'ya dönmek zorunda olduğunu, yabancı bir ülkede yaşayarak ülkesine yararlı olamayacağını, kendini Tanrı'ya emanet edip elinden geleni yapmaya kararlı olduğunu söyledi."[322]

321 Aktaran Scurla, "Die Tätigkeit deutscher Hochschullehrer," Sen/Halm (Yayına Hazırlayanlar), *Exil unter Halbmond und Stern* içinde, s. 65.

322 Marchionini'den Rüstow'a, 25 Ağustos 1944, Bayerische Staatsbibliothek, N 169, Nr.42.

Öyle anlaşılıyor ki Marchionini, Papen'in Hitler karşıtı kişilere yakınlık duyduğu veya belki de onlarla işbirliği yaptığı kuşkusuna kapılmıştı. Çünkü 1943'ün yaz mevsiminde Hitler'e karşı çıkan ve "Kreisau Direnişcileri" adı verilen örgütün mensuplarından Adam von Trott zu Solz ve Prens James von Moltke ile buluştuğuna ve barış girişimlerinde bulunduğuna dair haberler almıştı.

Alfred Marchionini 1948'e kadar Türkiye'de kaldı. Savaş sona erinceye dek Ankara'da yaşadığı şaşırtıcı olaylar, Almanya'nın resmi makamlarıyla ilişkilerinin belirsizliğini göstermektedir. Marchionini kendisine birkaç kez Almanya'ya dönmesinin teklif edilmesine karşın ülkesine dönmedi. Ankara'da yaşayan, Alman topluluğundan başka 88 kişi gibi diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sonra Türkiye'de kaldı. Ankara'da faaliyetini sürdürmekte olan NSDAP yerel topluluğu Almanya'ya geri dönmeyi reddeden bütün Almanların vatandaşlıktan çıkarılmalarını, üstelik Marchionini'nin Halk Mahkemesinde (Volksgericht) yargılanmasını talep etti.

1944'ün ağustos ayı sonunda, Ankara'daki nasyonal sosyalist propaganda dairesi yöneticisi Martin Bethke, Marchionini hakkında Berlin'e gönderdiği telgrafta şu açıklamayı yaptı: "Marchionini, liberal tutumunu sürekli korumuş ve Türkiye ile yaptığı anlaşmayı uzattırmıştır. Son günlerde Almanlara selam bile vermemiştir. Türkiye'de kalma kararını son anına kadar Türk polisinden gizlemiş ve Almanların kendisine olan borçlarını ödemelerini beklemiştir. Son zamanlarda artık sadece Türkçe konuşmakta ısrar etmektedir... Yarı Yahudi kökenli bir kadının kızı olan eşi Mathilde'nin çok güçlü moral ve politik etkisi altında kaldığı tahmin edilmektedir."[323]

Marchionini'nin Ankara'da kurduğu ilişki ağı, Alman büyükelçiliğinin katkısı olmadan da onu korudu. Numune Hastanesindeki yeri ve bir hekim olarak Türk ve yabancı uyruklu hastalar için önemi, onun Ankara'da kalması için yeterli gerekçelerdi. Bu nedenle Türk yetkililer, Marchionini'nin daha önce büyükelçilikle yürüttüğü yakın ilişkiyi önemsemediler ve onun diğer mülteciler ve "Reich" vatandaşı Almanlar gibi Orta Anadolu kentlerinden birine gönderilip gözetim altına alınmasına gerek görülmedi.

323 Christiane Hoss, "Vogelfrei. Die Verfolgung der Emigrantinnen und Emigranten in der Türkei," *Haymatloz. Exil in der Türkei 1933-1945* içinde, Berlin 2000, s. 154.

Büyükelçi von Papen, Ankara'dan ayrıldıktan yaklaşık bir buçuk yıl sonra tutuklanıp Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesinde yargılanmak üzere yargıçların karşısına çıkarıldığında, Marchionini'nin Franz von Papen lehine tanıklık etmesi istendi. Marchionini, Nürnberg'e gitmediyse de, mahkemeye bir yeminli tanıklık belgesi gönderdi.[324] Bu belgede Marchionini, Büyükelçi Franz von Papen'in Fransa'ya yerleşmiş Türkiye vatandaşı Yahudilere yardım için yapılan faaliyetleri desteklediğine tanık olduğunu bildirdi. Ayrıca Büyükelçi von Papen'in Türkiye'de yaşayan mültecilerin Almanya'dan sınırdışı edilen akrabalarına da yardım ettiğini, açıkladı. Marchionini ayrıca, Büyükelçi von Papen'in, "Reich" vatandaşı Yahudilerin ellerinden pasaportlarının alınması emrini yerine getirmeyi reddettiğini de ifadesine ekledi.

Marchioni'nin bu yeminli ifadesi, Papen'in Nürnberg Mahkemesinde "Dünya barışını bozan komplolara katılmak" ve "bir saldırı savaşının tasarlanıp uygulanmasına katkıda bulunmak" suçlarından beraat etmesi için yeterli olmadı. Davacılar bu konuda Papen'in Viyana büyükelçiliği dönemine ait daha çok kanıt aramaktaydılar. Ama bu kanıtlar da Papen hakkında hüküm vermek için yeterli görülmedi. Papen'in savunmasına ilişkin mahkemeye sunulan ve Papen'in barış yanlısı olduğunu, ya da Ankara'da Nazi rejimine karşı direndiğini kanıtlayacak tanık açıklamaları da ikna edici olmadı. Papen, İkinci Dünya Savaşının başlamasından itibaren kendini barışı sağlamakla görevli biri olarak gördüğünden bu durum onu savunanlarda bir hayal kırıklığı yarattı.

Papen'in, savaşın başlarındaki çeşitli "barış girişimleri"nin önde gelen hedefi, gerçekçi bir politika doğrultusunda iki cephede birden verilecek bir savaşın önlenmesiydi. Fakat Doğu Cephesi açılıp da savaşta yenilme olasılığı belirince, Papen, bir an önce savaşın sona erdirilmesinin çarelerini arama gereğini duymuş olmalıydı. Belki de Papen'in barış girişimlerinin kökenindeki düşünce, nasyonal sosyalizmin egemenliği durumunda Avrupa'da gerçekleşecek olan uygulamalara karşı bazı kuşkular duyması ve kendini bunlardan soyutlamak istemesiydi. Belki de gerek tarafsız devletlerin

324 Marchionini yeminli ifadesi, 12 Ocak 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, H-1949.

gerekse müttefiklerin dikkatini üzerine çekmek için, arabuluculuk politikasına eğilimli görünmenin ve bir "barış aktivisti" olarak çeşitli eylemlerde bulunmanın yararlı olacağına inanıyordu.

Ne var ki Papen'in kendini herkesten üstün görmesinden kaynaklanan kibirli tavırları yüzünden, medya temsilcileriyle yaptığı görüşmeler başarılı olmamış ve aynı nedenlerden dolayı da "Barış girişimleri" ciddiye alınmamıştı. Böylece Papen, Führer'e hizmet etme görevi bitince, "Hitler Sonrası Alman Devleti"ne ve yabancı devletler tarafından daha olumlu duygularla karşılanan "Başka bir Almanya"ya hizmet etme umudunu yitirmişti.

Üçüncü Bölüm

HAYALİ "BARIŞ GİRİŞİMLERİ"

Ülkemin iç politikasına müdahale etme umudumun boşa gitmesinden sonra, bulunduğum diplomatik konumdan yararlanarak "barışı kurtarma" isteğiyle harcadığım çabaların amacı Nazi rejimine değil vatanıma hizmet etmekti.

Franz von Papen
31 Ağustos 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi

Sonu Gelmeyen Etkinlikler

Ne Pahasına Olursa Olsun Barış

Franz von Papen'in, Türkiye'deki büyükelçilik görevi sırasında, beş yılı aşkın bir süre boyunca, defalarca barış girişimlerinde bulunduğu kanıtlanmıştır. Papen, Alman ordusunun Polonya'ya saldırmasından kısa süre sonra bile barışı sağlayabilmek için İngiltere politikacılarının görüşlerini öğrenmeye çalışmıştı. 1939'un aralık ayında Hitler'e bir muhtıra sunarak barış için çeşitli önerilerde bulundu. 1940'ın yaz aylarında bu önerilere bazı tamamlayıcı maddeler de ekledi. 1941 başında İsveç Kralı V. Gustav'a başvurarak barışın sağlanması için aracılık etmesini rica etti. 1941'in haziran ayında Türkiye'yi ve 1942'nin mayıs ayında Vatikan'ı barış için girişimlerde bulunmaya ikna etmeye çalıştı. 1943'ün ilkbaharında ABD Cumhurbaşkanı Roosevelt'e yakın olduklarını iddia eden Amerikalı aracılar yoluyla barış için çaba harcadı ve bu çabalarını 1944'ün mart ayına kadar sürdürdü.

Papen'in anılarında ileri sürdüğüne göre, Ankara'daki büyükelçilik görevini kabul etmesinin başlıca nedeni, Avrupa'da barışın korunmasını sağlamaktı.[1] Fakat bu iddiaya inanmak oldukça zor... Çünkü Papen'in Türkiye'deki görevine başladığı 1939'un nisan ayı sonunda, yani Alman ordularının Polonya'ya girmelerinden beş ay önce barışı korumak amacıyla Ankara'dan bir girişimde bulunmanın bir hayalden ibaret olduğu bellidir. Buna karşılık Papen'in, Ankara'daki büyükelçilik makamını kabul etmesini

1 Papen, *Wahrheit*, s. 504.

açıklamak için ileri sürdüğü başka bir sebep daha akla yakın görünüyor: "...Böylece eski asker üniformamı giyip, Batı Cephesi'ndeki umutsuz savaşa katılmaktansa, vatanıma son hizmetim olarak bu zor görevi kabul etmeyi tercih ettim."[2]

Papen'in, cephede görev almak zorunda kalabileceğini tahmin etmesinden, 1939 ilkbaharında, Çekoslovakya topraklarının daha önce işgal edilmemiş kısımlarının ve Prag'ın alınmasından sonra Hitler'in savaşı sürdürmeye ve başka toprakları da işgal etmeye niyetli olduğunu bildiği anlaşılıyor. Papen, Ankara'daki misyonu hakkında bir açıklama daha yapmıştı. 1946'nın şubat ayında Nürnberg cezaevindeki hücresinde Amerikalı Cezaevi Psikiyatrı Goldensohn ile 1939'un başlarındaki saikleri hakkında konuşurlarken, Goldensohn ona şu soruyu yöneltti: "Hitler'e karşı olmanıza, Gestapo tarafından takip edilmenize ve rejim taraftarlarının Katolik inancından olan insanlara yaptıkları kötü muameleye karşı çıkmanıza rağmen, neden Hitler'e hizmet etmeye devam ettiniz?" Papen bu soruya şöyle yanıt verdi: "Türkiye'ye gitmeyi kabul ederek Almanya'nın bir çember içine alınıp kıstırılmasını önleyebileceğimi ve barışa hizmet edebileceğimi sanmıştım." Goldensohn ise "Aslında barışın sağlanması için, Almanya'nın etrafını sarmakta olan çemberin kapanması bence daha iyi olurdu," dedi. Bunun üzerine Papen, "Müttefiklerin Almanya'yı sardıkları çemberin halkaları arasına Türkiye de katılırsa, Hitler'in herhangi bir yöne doğru saldırma zorunluğunu duyabileceğini ve bu saldırının savaşın çıkmasına neden olabileceğini düşünmüştüm," yanıtını verdi.[3]

Papen'in, kendi davranış biçimini açıklamak için ileri sürdüğü sav, Goldensohn'a pek makul görünmemişti. Britanya ve Fransa'nın 1939'un mart ayı sonunda Polonya'ya yardım etmeye söz vermeleri, Nazi ordularının Prag'ı işgal etmelerine karşı bir tepkiydi. Papen bu devletlerin verdiği teminatı, Almanya'yı doğudan ve batıdan çeviren bir çember olarak görmüş olsa bile, kendisinin hazırlamış olduğu Avusturya'nın ilhakı olayını, Münih Anlaşmasını, Çekoslovakya'nın ana gövdesini oluşturan toprakların işgalini ve yakında İtalya ile gerçekleştirilmesi beklenen "Çelik Paktın," müttefikle-

2 A.g.e. s. 503.
3 Goldensohn, *Die Nürnberger Interviews. Gespräche mit Angeklagten und Zeugen*, Düsseldorf 2005, s. 241.

rin oluşturduğu çemberin güneydeki bölümünün kapanamayacağına dair bir güvence olduğunu düşünmeliydi. Sonunda Papen'in "Grossraum," yani "Geniş alan" düşüncesinin değişmemiş olması, onun gerçek zihniyetini ele verdi. Papen, Türkiye'yi de müttefiklerin oluşturduğu çemberin bir halkası kabul ediyor, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri komşu devletlerle tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşmaları yaptığını görmezden geliyordu.

Papen, Nürnberg Cezaevindeki tutukluluğu sırasında, Amerikalı Psikolog Gustave Gilbert'e, yaptığı açıklamalarda, 1939'un yaz mevsiminde Ribbentrop'u bir dünya savaşının çıkabileceği tehlikesine karşı uyardığını ve savaşın önlenmesi için bazı önerilerde bulunduğunu, Ribbentrop'un sinirlenerek onu azarladığını ve dışişleri bakanlığının başındaki kişi olarak Almanya'nın dış politikasından kendisinin sorumlu olduğunu söylediğini anlatmıştır. Papen'in psikoloğa anlattığına göre, uyarılarını dikkate almayan Ribbentrop, üstelik Moskova'ya gidip Hitler-Stalin Paktını da gerçekleştirince, savaş daha da teşvik edilmiş hale gelmiş, bunun üzerine kendisi de Ankara'daki büyükelçilik görevini kabul edip bu konumundan yararlanarak en kısa zamanda barışı sağlayabileceğini düşünmüştü. Papen, 1939'un eylül ayı ortasında, çok kısa bir sürede hızla karar verilmesi gerektiğine inanarak faaliyete geçmiş, savaşta yenilen ve yenen tarafların belli olmadığı bir sonuca ulaşmak için yardımına başvurabileceği aracıları araştırmaya başlamıştı. Kendi fikrine göre, bu aracıların ciddiyetine güvenilse de güvenilmese de, artık harekete geçmenin zamanı gelmişti.

İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Franz von Papen'in uzun süre "Reich" yönetiminin onayıyla barış yolları aradığına ve ilk teşebbüslerinin boşa gitmesi üzerine "Reich" yöneticilerine danışmadan da bu yolda çabalar harcadığına dair belgeler mevcut olmadığı için bu konuda sadece Papen'in kendi açıklamalarına başvurmak gerekiyor. Ankara'daki büyükelçinin önde gelen görevi Türkiye'de "Reich"ın çıkarlarını korumaktı. Papen de Berlin'deki yöneticilerle, özellikle Ribbentrop ve diğer söz sahibi parti üyeleriyle sık sık çatışmasına rağmen bu görevini sadakatle yerine getirmiştir. Sonuç olarak, Papen'in Türkiye'de geçirdiği beş buçuk yıl boyunca Hitler'i memnun edecek biçimde çalıştığı kanıtlanabilmektedir. Bu kanıtların en önemlisi, Papen'in Türkiye'deki görevini tamamladığı 1944'ün ağustos

ayında kendisine Hitler'in sunduğu madalyadır. Hitler, *Kriegsverdienstkreuz mit Schwertern* madalyasını Papen'e sunarken, "Üçüncü Reich" için harcadığı çabaları ve yerine getirdiği hizmetleri takdir ettiğini ayrıca belirtmiştir.

Papen, kendi kayıtlarındaki açıklamalarda, Birinci Dünya Savaşı sırasında edindiği deneyimlere dayanarak, mümkün olduğu kadar iki cepheli bir savaşı önlemeye çalıştığını ve bu nedenle çeşitli girişimlerde bulunduğunu söylemektedir. Bu çabaları sırasında yenen ve yenilen tarafların kesin olarak belirlenemediği bir barışın sağlanması için çok uğraştığını da vurgulamıştır. Alman orduları Sovyetler Birliği'ne saldırdıktan sonra, Papen'in önde gelen amacı, "Reich"ın "Tanrı tanımaz Bolşeviklerin" kurduğu Sovyetler Birliği'ne açtığı savaşta başarılı olmasını ve doğuda çarpışırken arkadan vurulmasını önlemek için Batı Cephesinde barışa ulaşılmasını sağlamaktı. Papen'in ileri sürdüğüne göre, bu "barış girişimlerinin" dışında, Almanya'da yaşayan ve faaliyetlerini eleştirel bir bakış açısıyla izleyen dostlarına, Ankara'daki büyükelçiliği kabul etmekle, sadece resmi görevi gereği "Führer"e hizmet ettiğini, aslında Hitler'in "ağır suçlara teşvik eden politikasını" onaylamadığını kanıtlamak istiyordu. Oysa Papen, Hitler'in dış politikaya ilişkin fikirlerini onaylamadığını, hatta bu konuda ona karşı çıktığını, sadece hatıratında ve özel kayıtlarında belirtmiştir. Barış uğruna harcadığı bu çabalarla Hitler'e karşı çıkan bir diplomat ve "direnişçi" olduğunu dostlarına ve dış ülkelere kanıtlamayı amaçlamıştır. Nürnberg Mahkemesinde Papen'in ve avukatının ifadeleri alınırken, Papen'in barış için harcadığı çabaların vurgulanmasının nedeni gayet açıktır.

Papen, 1939'un ilkbaharında Ankara'daki büyükelçilik görevini üstlendiğinde, bazı dostları kendisinin Hitler'e hâlâ hizmete devam etmesinin nedenini açıklamasını beklemişlerdi. Papen Ankara'daki görevi kabul ederken çok düşündüğünü belirtmek için, anılarında, "1934'te Hitler bana Viyana'da Almanya büyükelçiliği görevini önerdiği zaman da, birçok dostum bu görevi neden kabul ettiğimi anlamadılar" diyor ve bu kararı verinceye kadar çok düşündüğünü açıklıyor.[4] 1934'ün yaz mevsiminde Papen'in o zamanki yakın dostlarından Wilhelm von Ketteler'in, "elbette ki bu görevi kabul etmelisin!" diyerek, Viyana büyükelçiliği önerisini reddetmemesini tavsiye

4 Papen, *Wahrheit*, s. 504.

ettiğini ileri sürüyor. Fakat 1939'un ilkbaharında, Papen'in Ankara görevini kabul edip etmemesini bu yakın dostuna danışması artık olanaksızdı, çünkü en önemli yardımcısı Wilhelm Ketteler artık yaşamıyordu.

Papen hatıratında, kızı İsabella'nın nişanlısı ve kendisinin en yakın çalışma arkadaşı Ketteler'in Gestapo tarafından öldürülmesinden söz ederken pek fazla üzüntü belirtisi göstermemektedir. Bu oldukça kısıtlı empati yetisi, Papen'in narsist bir kişiliğe sahip olduğunun kanıtıdır. 15 Mart 1939 günü Alman ordularının Prag'a girmesi, aslında Papen'in aynı yılın nisan ayı başında Ankara'daki büyükelçilik görevini reddetmesine neden olabilirdi. Çünkü Hitler'in Çekoslovakya'nın geri kalan bölümünün de işgal edilmesine karar vermiş olması, onun güvenilir bir devlet adamı olmadığını kanıtlamış ve Papen'in gözünden düşürmüş olmalıydı. Demek ki Papen'in her şeye rağmen Hitler'i desteklemeye ve ona hizmet etmeye devam etmesinin özel nedenleri vardı....

Papen, Ankara'ya gitmeden önce, "Filistin Cephesinde omuz omuza savaştığı yakın dostu" Alexander von Falkenhausen ile uzun uzun konuşmuştu. Falkenhausen, Dresden'de Papen ile vedalaşırken, ona şöyle demişti: "Ne olursa olsun, batmakta olan gemiyi terk etmemeliyiz."[5] İki arkadaş, piyade ve süvari olarak askerlik eğitimi görmüşlerdi. Biri büyükelçi olarak Ankara'da, diğeri 1940 yazından itibaren Belçika ve Kuzey Fransa'da askeri yönetici olarak Nazi yönetiminde görev almışlardı. Ama bu arada her ikisi de rejim karşıtı direnişçilerle bağlantılarını kesmemişlerdi. Papen, anılarında bu dostuyla yaptığı konuşmayı anlatırken, "Almanya'yı ve tüm dünyayı tehdit eden büyük bir felaketi önlemek amacıyla" Ankara'daki görevi üstlenmiş olduğunu sözlerine eklemiştir. Bu da gösteriyor ki, Papen'in yakın dostu da, onu Ankara'ya uğurlarken, savaşın başlamış olmasına rağmen, hâlâ barışın sağlanabileceğini umuyordu. Franz von Papen Ankara'daki görevine başladıktan sonra, kanaatine göre önyargıların ve aşağılık kompleksinin etkisi altındaki Dışişleri Bakanı von Ribbentrop'a ve "Führer"e ne kadar önemli işler başarabileceğini kanıtlamayı tasarlıyordu. Ne de olsa bir zamanlar şansölye yardımcısıydı ve eski bir kurmay subayının deneyimlerine sahipti. Bir yandan da bütün dünyaya, kendisinin barış yanlısı "öteki"

5 A.g.e.

Almanya'yı temsil ettiğini göstermek ve Almanya Devleti'nin yeniden itibar kazanmasına yardımcı olmak istiyordu. Böylece Papen, Ankara'ya varışından beş ay ve savaşın ilan edildiğini öğrendikten birkaç gün sonra harekete geçti ve Türklerin –bazen hafif bir küçümsemeyle– "Barış Meleği Etkinlikleri" adını verdikleri çalışmalarına başladı.

Hitler'in Bilgisiyle Gerçekleşen İlk Çabalar

Büyükelçi Franz von Papen'in tasarladığı "barış operasyonlarından" sadece birincisi "Reich" yönetimi tarafından bilinmekte ve kısmen de onaylanmaktaydı. Bu barış girişimine Ankara'daki Hollanda Büyükelçisi Philips Christian Visser aracılık etmişti. Visser de tıpkı Papen gibi, siyaset eğitimi görmemiş olmakla birlikte birçok bakımdan olağanüstü niteliklere sahip bir adamdı. Papen'den biraz daha gençti ve onun gibi birçok farklı meslekte çalışmış olduğundan, hareketli bir geçmişe sahipti. 1931'de Kalküta'da Hollanda başkonsolosluğuna atanmış, 1938'de de Ankara'ya tayin edilmişti. İngiltere Büyükelçisi Hughe Knatchbull-Hugessen, meslektaşı Visser'in seyahate ve dağcılığa merakını çok takdir ederdi ve onun geniş bilgisini ve dünya olaylarına duyduğu ilgiyi her fırsatta överdi. Sir Hughe ayrıca Visser'in hoşsohbet bir dost ve mükemmel bir dansçı olmasıyla da Ankara'da ün salmış olduğunu sık sık belirtirdi. Sir Hughe, Papen'i tarif ederken de, mesleğinde henüz acemi olmakla beraber, oldukça becerikli ve titiz bir insan olduğu izlenimi uyandırdığını söylerdi. Papen ve Visser birbirlerine gayet iyi uyum sağlamışlar ve ahenkli bir dostluk kurmuşlardı.

Papen'in hatıratında anlattığına göre, 1939'un eylül ayı ortalarından itibaren, Hollandalı meslektaşıyla birlikte, Polonya'daki savaşın sona ermesinden sonra barışın nasıl sağlanabileceği konusunda çareler aramaya başlamışlardı. 6 Ekim'de Polonya savaşında son ordu birliği de teslim bayrağını çekince, artık diplomasinin devreye girme zamanı gelmişti. Papen barış için ilginç bir formül bulmuştu.[6] Eskiden Almanya'ya ait olan doğudaki bölgeler Almanya'ya iade edildikten sonra, geriye kalan topraklarda müstakil bir Polonya Devleti kurulmalıydı. Çekoslovakya, "Reich"ın protektorası altında olduğu zamanlardaki sınırları içinde yeniden egemenliğine

6 A.g.e. s. 516.

kavuşturulmalı ve dostluk anlaşmalarıyla "Reich" yönetimine bağlanmalıydı, Almanların, Balkan devletlerine veya Doğu Akdeniz bölgesine saldırmayacaklarına dair güvence veren özel anlaşmalar yapılmalıydı.

Papen'in, bu formülü oluştururken, Hitler ile Stalin arasında Polonya'nın paylaşılması konusunda yapılmış olan gizli anlaşmadan habersiz olduğu anlaşılıyor. Ama belki de Hitler'in 1939'un mart ayı ortasında Çek Devlet Başkanı Emil Hacha'ya baskı yaparak, Çek halkının "Reich"ın koruması altına girmesini öngören anlaşmayı iptal etmeye "Führer"i razı edeceğini umuyordu. Papen bu formülü Ribbentrop'un bilgisi dışında, doğrudan doğruya Hitler'e teklif etmeyi düşünüyordu. Ama hatıratında belirttiğine göre bu niyetini gerçekleştirmeyi başaramadı. Çünkü Hitler'in bu formülden henüz haberi yokken, Visser kendi hükümetine bunu bildirmiş ve Hollanda hükümeti de Londra'ya konuyu görüşmeyi teklif etmişti. Visser ayrıca İngiltere büyükelçisine de bu konuda bilgi vermişti. Papen'in görüşüne göre, mesele böylece resmen tartışılan bir konu haline gelmiş ve kendisi de bunu amiri Ribbentrop'a bildirmek zorunda kalmıştı. Papen'in olayları bu şekilde anlatması pek inandırıcı değil, çünkü Hollanda hükümeti ile İngiltere hükümeti arasındaki iletişim nedeniyle bu meselenin resmiyet kazanacağını öngörmemesi mümkün değildi. Ayrıca Papen, Polonya orduları henüz teslim olmadan önce bu "formül" hakkında amirine bilgi vermişti. Papen'in anıları bazen resmi belgelerle çeliştiklerine göre, olayları anlatış biçiminin her zaman gerçeklerden farklı olabileceğini de hesaba katmak gerekiyor.

Papen, Ribbentrop'a 1939'un eylül ayı sonu ve ekim ayı başı arasında gönderdiğ üç telgrafta Visser ile temas kurduğundan ve geliştirmiş olduğu "formül"den söz etmişti. Nitekim Dışişleri Bakanı Ribbentrop, 5 Ekim'de Ankara'dan gönderilen bu habere verdiği yanıtta, kendisine verilen bilgileri ilgiyle okuduğunu bildirmiştir.[7] Ama bunu izleyen sözleri büyükelçiyi düş kırıklığına uğratmıştı. Çünkü Ribbentrop şöyle buyurmuştu: "Hollanda büyükelçisinin bu konuda girişimlerde bulunmasını uygun bulmuyorum. Hollanda veya Belçika barış aracılığı teklif ediyorlarsa, bu konudaki görüşmeler burada yapılmalıdır. Bu meselede daha geri planda

7 Ribbentrop'tan Papen'e, 5 Ekim 1939, Papen Arşivi R 29.775.

kalmanızı rica ediyorum." Papen, amirinin bu ihtarı üzerine, Visser ile birlikte Berlin'e gitmeye karar verdi. Niyeti, bu "formül"ü ve buna ilişkin sorunları Ribbentrop ve Hitler ile bizzat müzakere etmekti. Bu yolculuk, Papen'in Ankara'ya geldiği ilk altı ay içinde, Almanya'ya üçüncü gidişi ve Hitler ile üçüncü buluşması olacaktı. Papen'in, 18 Ekim 1939'a ertelemek zorunda kaldığı yolculuğu dışişleri bakanlığı tarihinde eşine rastlanmayan, önceden tahmin edilemeyecek bir sonuçla noktalandı.

Papen anılarında 1939'un ekim ayı ortalarından itibaren Berlin'de gelişen olaylara birkaç sayfa ayırmıştır. Önce Berlin'e ulaştığında, Ribbentrop'un hasta olduğunu ve kendisine haber göndererek, Hitler ile barış konusunda bir konuşma yapmasını kesin olarak yasakladığını, ama kendisinin bu ihtarı dikkate almayıp "iki gün sonra Hitler ile genel durumu ve Hollanda'nın aracılığıyla bir uzlaşmaya varıp barış anlaşması yapma olanaklarını müzakere ettiğini" anlatıyor.[8] Papen'in yazdıklarına göre, Hitler bu konuşma sırasında, teklifleri kabul veya reddetmemiş, sadece bir süre sonra yeniden buluşup konuşmayı önermişti. Papen'in Hitler ile buluşup görüştüğünü öğrenen Ribbentrop ise, akla gelebilecek en tuhaf önlemi almaya karar vermişti. Hatıratta bu olay şöyle anlatılıyor: "Beni görevimden uzaklaştırması mümkün olmadığı için, dışişleri bakanlığının bütün çalışanlarına bir sirküler göndererek, benim ziyaretimi kabul etmelerini ve benimle siyasi konular hakkında konuşmalarını yasakladı."[9] Papen, Ribbentrop'un bu tepkisini "diplomasi tarihinde, bir dışişleri bakanının bir büyükelçiyi görevini yapmaktan men ettiği ilk vaka" sözleriyle değerlendirmiştir.[10] Papen, bu sirkülerin bir kopyasının kendisine de iletildiğini bildirmekte, ama sirkülerin metnini yayınlamamaktadır.

Buna karşın Papen'in Ankara büyükelçiliğindeki yardımcısı Helmut Allardt, patronu gibi siyasete sonradan girmiş olmayıp, diplomasi mesleğinde kariyer yapmış bir kişi olduğundan hatıratında daha açık sözlü davranmış ve "Bakanlık müsteşarlarının ve daire başkanlarının dikkatine... "sözleriyle başlayan, 21 Ekim 1939 tarihli sirkülerin metnini aktarmıştır. Sirkülerin, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ernst von Weizsaecker'in veya

8 Papen, *Wahrheit*, s. 517.
9 A.g.e.
10 A.g.e.

yardımcısı Ernst Woermann'ın imzası yerine eski "Reich" şansölyesinin torunu, Elçi Fürst Otto von Bismarck'ın imzasını taşıdığını belirtmiştir. Bakanlık içindeki resmi bildirilerin izlemesi gerektiği yolu çok iyi bilen Allardt, bu konuda şu açıklamayı yapmaktadır: "Sirkülerin hazırlandığı tarihte her iki yüksek düzeyli memurun seyahatte olmadıkları halde bu yazıyı bizzat imzalamamış olmaları, bakanın bu ihtarı hakkında bilgilendirilmiş olmalarına karşın, onu onaylamaktan çekindikleri ve bu nedenle sirküleri iletme görevini bakanlık hiyerarşisindeki en genç görevliye vermeyi yeğlediklerini düşündürüyor."[11] Prens Bismarck'ın imzaladığı sirküler şu sözlerle bitiyordu: "Sayın Reich bakanının emri üzerine, Herr von Papen de bu konuda tarafımca bilgilendirilecektir."[12]

Büyükelçi von Papen'in, "herkesin ağzını bağlayan" bu sirküler metnini okurlarına açıklamayışının özel bir nedeni vardı kuşkusuz... Bu sirkülerde, Türkiye'ye ilişkin sorunlar konusundaki konuşmalar yasağın kapsamı dışında tutulmuştu. Hatta Türkiye'ye ilişkin konuların Papen ile müzakere edilmesi görevi, bakanlığın Türkiye danışmanına ve müsteşar yardımcısına verilmişti. Bu da, büyükelçinin görevini yerine getirmesinin tamamen engellenmediğini gösteriyor.

Papen'in hatıratında Ribbentrop'un sirkülerinden bahsetmesi şaşırtıcı olsa da, içeriğini kendi çıkarına göre yansıtması kuşku uyandırmakta, dahası bulunduğu konuma yakışmamaktadır. Papen, ünlü bir ailenin üyesi ve askeri eğitim görmüş, siyasi kariyer yapmış, Avusturya'nın ilhakından sonra diplomat olarak yüksek düzeye gelmiş bir kişi olarak, Ribbentrop'u küçük düşürecek açıklamalarla kamuoyunun kendisi hakkındaki izlenimlerini düzeltme yoluna başvurmaya tenezzül etmemeliydi... Ama hiç değilse sirkülerin altına imza atan kişinin adını anmamış olması sevindiricidir. Çünkü bu kişi kendisine örnek aldığı Otto von Bismarck'ın torunuydu... Bu sirkülerin Papen'i çok etkilediği ve kendini bu yazıdan ötürü çok aşağılanmış hissettiği kesindir. Ama hatıratında istifa etmeyi düşündüğünden söz etmemiş, sadece "Ribbentrop'un bu gülünç emrini" kınamakla yetinmiştir.

11 Allardt, A.g.e., s. 94.
12 A.g.e.

Papen hatıratında, 1939'un Kasım ayı başında Berlin'de Hitler ile ikinci buluşmasında, Ribbentrop'un bu sirkülerinden söz ettiğini[13] ve Hitler'in bunun üzerine Ribbentrop'un sinirlerinin çok bozuk olduğunu, böyle yanlış davranışlarını mazur görmesini kendisinden rica ettiğini anlatmış ve kendisinin de Hitler'in bu tavsiyesine uygun davranmaya özen gösterdiğini belirtmiştir. Papen, hatıratının bundan sonraki bölümünde "Führer"e Batı Cephesinde edindiği izlenimleri açıkladığını anlatarak okurlarını şaşırtıyor.

Papen, Hitler ile 20 Ekim tarihli ilk konuşmasından sonra, Wallerfangen'deki aile malikânesine gitmiş ve daha sonra "Führer"e buradaki izlenimlerini aktarmıştı. Askerlerin görevlerine dört elle sarılmadıklarını, ruhlarında bir coşku belirtisi saptayamadığını, hatta genel bir umursamazlık içinde olduklarını anlatan Papen, bu durumda "savaşı hemen sona erdirmek için mümkün olan her çareye başvurulması gerektiğini" Hitler'e açıkladığını, hatta bunda ısrar ettiğini anlatmaktadır. Papen'in yeniden önerdiği "barış anlaşması formülü" ise Hitler'in ilgisini çekmemiş ve bu öneriyi gayet soğuk bir tavırla karşılamış, sonra da bütün ikna gücünü kullanarak kendi bakış açısını açıklamış. Almanya'nın politik gücünün darmadağın olmasının ve zayıf düşmesinin Westfalya Anlaşmasının bir sonucu olduğunu, bu barışın şartlarının yeniden gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi gerektiğini, şimdi de bu fırsatı ele geçirdiklerini ve bunu gerçekleştirme zamanının geldiğini söylemiş... Papen hatıratında Hitler'le bu karşılaşmasını anlattıktan sonra, o günkü izlenimlerini okurlarına şu sözlerle aktarıyor: "İki saat boyunca başbakanlık binasının odalarını arşınlayarak bu konuyu tartıştık. Oradan düş kırıklığına uğrayarak ayrıldım."

Papen'in hatıratında, bu buluşma sırasında Hitler'le iki saat boyunca tartıştığını anlatmaktaki amacı, kendi barış formülünü uzun uzun savunduğunu ve üzerinde direttiğini bildirmekten çok, "Führer"in değerli zamanını kendisine adamış olmasıyla övünmek istediği de akla geliyor... Aslında Papen, Hitler'in bir ay önce, 6 Ekim 1939 günü Reichstag'da (meclis toplantısında) yaptığı açıklamalardan, onun kesinlikle barış yanlısı olmadığını ve hele Papen'in "barış formülü"nü kabul etmeye asla yanaşmayacağını anlamış olmalıydı.

13 Papen, *Wahrheit*, s. 518.

Hitler bu konuşmasında ilk kez açıkça, bu savaşın, Alman halkının "Yaşam Alanı" politikası meselesinden kaynaklandığını açıklamış ve amaçlarını belirtmişti: "Polonya Devleti'nin dağılması sonucu Alman Devleti'ne düşen görev, kendi sınırlarını tarihi, etnografik ve ekonomik koşullara uygun olarak yeniden belirlemektir. Bu girişimle bütün bölgenin güvence altına alınması, ekonominin ve ulaşımın yeniden yapılanması amaçlanmaktadır. En önemlisi ülkenin etnografik koşullarının yeniden düzenlenmesidir. Bunun anlamı da bu topraklarda yaşayan farklı uluslara mensup insanların, şimdi yaşadıkları yerlerden ayrılıp başka bölgelere taşınmalarıdır. Bunun sonucunda kökenleri farklı olan halkların yerleşim bölgeleri arasındaki sınırlar daha belirgin duruma gelecektir." [14]

Hitler, böylece farklı ırklara ve uluslara göre belirlenmiş yeni bir düzen kurulmasını öneriyordu. Sonuç olarak Hitler, Ari ırktan olan Alman halkı için yeni yerleşim alanları oluşturmak amacıyla, birçok insanın yerleşmiş oldukları topraklardan ayrılmasını ve başka ülkelere nakledilmesini öneriyor, gerektiğinde soykırımını bile göze alıyordu.

Papen'in kimseye danışmadan, kendi kararlarına göre davranmasına karşın, Ribbentrop kendisine daha Berlin'deyken, Hollanda Kraliçesi Wilhelmina'nın Büyükelçi Visser'le konuştuğunu ve Hitler'e, Visser ile Papen arasındaki anlaşmaya ilişkin bir mektup gönderdiğini, barışın sağlanması için yapılacak müzakerelere aracılık etme görevinin kraliçe tarafından kabul edildiğini bildirmiştir. Papen anılarında, Ribbentrop'un bu olaydan söz ederken kraliçenin teklifi ile alay ettiğini ve bir kahkaha atarak, bu mektubun cevaplandırılmaya değer olmadığını söylediğini anlatmaktadır. Oysa Ribbentrop'un ölümünden sonra geride bıraktığı belgelerin incelenmesinden Papen'in "barış girişimleri konusundaki önerileri" hakkındaki görüşü saptanabilmiştir. "1939'un son günlerinde Papen bana Ankara'daki Hollanda Büyükelçisi Visser'e barış anlaşması için aracılık yapmasını önermemizi söyledi. Ben de bunu Führer'e ilettim ve bu teklifi olumlu bulduğumu da belirttim. Bu teklifin ayrıntılarını saptamak için birkaç kez Papen ile birbirimize telgraflar çektik. Ne var ki Führer bu teklifi onaylamadı.

14 Hitler'in Meclisteki konuşmaları, 6 Ekim 1939, Reichstag Konuşmaları, Cilt 460, Stenografik Tutanaklar 1939-1942, 4. Oturum 6 Kasım 1939, s. 51-63.

Ben daha önce de, Ekim 1939'da Reichstag toplantısında Führer'in yaptığı konuşma vesilesiyle, Batı güçlerine barış elini uzatmasını önermiş ve ret cevabı almıştım. Papen, daha sonra Berlin'e geldiğinde, Führer'e Visser'in teklifini doğrudan doğruya iletti, ama bir sonuç alamadı."[15]

Aslında Papen'in ve Ribbentrop'un farklı biçimde anlattıkları bu olaylar, okurları için ikna edici değildir. Nürnberg Mahkemesindeki savcılar da bu iddiaları pek inandırıcı bulmamışlardır. Her iki savaş suçlusu hakkında verilen farklı hükümler üzerinde de bu savların bir etkisi olmamıştır.

Papen, 1939'un ekim ayında Berlin'e geldiğinde, amaçlarını gerçekleştirmekten kolay kolay vazgeçmek niyetinde değildi. Göring'e başvurarak yardım istedi. "Dört yıllık plan"ı gerçekleştirmekle görevlendirilmiş olan Göring, Papen'e tehditkâr bir tavırla ve yüksek sesle: "Yabancı diplomatlarla konuşurken daha ihtiyatlı davranınız ve bir rejim değişikliğinden veya monarşist bir yönetim olasılığından kesinlikle söz etmemeye dikkat ediniz!" diye onu uyardı.[16] Papen'in hatıratında, kendisinin tasarladığı izlenimi uyandırmaya çalıştığı bir rejim değişikliği fikri için Göring'i tanık olarak göstermiş olması, Hitler'in savaşa ilişkin diğer planlarıyla ilgili olabilir.

Papen, 1939'un kasım ayı başına kadar Almanya'da kaldı ve bu üç hafta boyunca subay, iktisatçı ve diplomat çevrelerindeki dostlarını ziyaret etti, onlarla günün meselelerini konuşup Hitler'in "Batı Seferi" hakkındaki görüşlerini dinledi. Papen'in konuştuğu kişiler, Göring'in de aynı endişeleri paylaştığını ve onun Hitler için iyi bir alternatif olabileceğini ileri sürmüşlerdi. Çevresindeki insanları etkilemeye, kendini onların gözünde önemli bir kişi olarak göstermeye eğilimli olan Franz von Papen de, kuşkusuz hiç çekinmeden edindiği bilgileri çevresine aktarmıştır.

Aslında Hitler'in yerine Göring'in geçmesi, bir rejim değişikliğini de beraberinde getirmeyecekti. Zaten Papen de kendi belgelerinde, Nazi rejiminin yerine bir monarşi rejimi kurma amacında olduğundan söz etmemektedir. Ayrıca Papen'in 1939'da bir rejim değişikliği tasarlamış olduğunu bildiren kaynaklara da rastlanmamaktadır. Nitekim Hitler rejimine karşı direnen Ulrich von Hassel, savaş sırasında sık sık Papen

15 Ribbentrop. *Zwischen London und Moskau*, Leoni am Starnberger See, 1953, s. 255.
16 Papen, *Wahrheit*, s. 518.

ile temas kurmuş olmasına rağmen, rejimi yıkmak için tasarlanan çeşitli planlara Papen'in de katıldığından söz etmemiştir. Bu konuda tek istisna, İngiliz medyasında 1941'in yaz aylarında yayınlanan bir haberde, Papen'in, yakın dostu Alexander von Falkenhausen'in yönetiminde bir askeri diktatörlük kurulmasını önerdiğinin bildirilmesidir.

Nürnberg Mahkemesindeki duruşmalar sırasında Papen, hayatının tehlikede olduğunun yani ölüme mahkûm edilebileceğinin bilinci içindeydi ve avukatının rejim değişikliği için girişimlerde bulunup bulunmadığına dair sorusu üzerine, yargıca verdiği ifadede şu açıklamayı yapmıştı: "1943'ün sonbaharında Stalingrad olaylarından sonra, Hitler yönetiminin barışa yatkın olmadığını anlamıştı."[17] Demek ki Papen, daha önce, yani 1939'da bile, Hitler tarafından yönetilmeyen bir "Reich" düşünemiyordu.

Papen hatıratında, Göring'in kendisine, yabancı diplomatlar karşısında konuşurken, ihtiyatlı davranmasını, meslektaşlarının çektiği telgrafların başka kişiler tarafından okunmamasına dikkat etmesini, aksi halde başının derde girebileceğini ihtar ettiğinden söz etmektedir. Hatıratının başka bir yerinde de şunları söyüyordu: "Berlin'de karşı cephedeki güçlerin ve tarafsız devletlerin gizli yazışmalarının okunabiliyor olması hem benim için hem meslektaşlarım için çok sakıncalıydı. Bundan ötürü, tarafsız olan bir dosta bile, aramızda kalması gereken bir meseleyi bildirmek mümkün değildi. Çünkü dost bildiğimiz o kişi, söz konusu meseleyi elbette ki hükümetine iletecekti. Bu sefer de ertesi günü aynı konu Ribbentrop'un yazı masasına getirilecek, gözlerinin önüne serilecekti."[18] Papen'in bu saptamasını, büyükelçilikteki yardımcısı Helmut Allardt da anılarında doğrulamaktadır. "İtalya, Türkiye, İspanya veya diğer devletlerin yurtdışı büyükelçiliklerindeki görevlileriyle yazışmaları, verdikleri haberler veya amirlerinden aldıkları gizli emirler, tümüyle Berlin'de okunabiliyordu. Bu durumda Papen'in Hollanda Büyükelçisi Visser gibi tarafsız meslektaşlarıyla yaptığı samimi bir söyleşi de bu kişiler tarafından bütün ayrıntılarıyla memleketlerine telgrafla bildirilmekteydi ve bazen bu haber, daha muhatabının eline geçmeden, Berlin'deki dışişleri bakanlığı görevlilerinin masasına konuyordu."[19]

17 Papen, 18 Haziran 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, a.g.e.
18 Papen, *Wahrheit*, s. 546.
19 Allardt, a.g.e., s. 95.

Demek ki Papen, girişimlerinin başarılı olabilmesi için, gizlilik önlemleri alması gerektiğini, daha "barış operasyonlarının" başından beri bilmesine karşın, bu önlemleri almayı ihmal etmişti. Bunun nedenlerinden biri, belki von Papen'in cüretkâr bir kişiliğe sahip olmasıydı. Belki de Papen, "Reich"ın "kurallara uymayan" bir temsilcisi rolünü benimseyerek, ülke içinde ve dışında dikkatleri üzerine çekme amacındaydı. Bu nedenle de sık sık, özellikle de 1941'de, "barış operasyonları" konusunda yaptığı konuşmalar hatta basına verdiği demeçler Ribbentrop'un kulağına gidiyor ve amiri kendisini uyarma gereğini duyuyordu.

Papen, 1939'un Ekim ayında ilk barış girişiminin başarısızlığa uğraması üzerine, aralık ayında yeni bir girişimde bulundu. Bu seferki akla gelebilecek en olağandışı şeydi; Papen, doğrudan doğruya "Führer"in şahsına bir muhtıra göndermişti. Nürnberg Mahkemesinde Papen'i savunan avukatı Dr. Egon Kubuschok, müvekkilinin Hitler'e gönderdiği bu muhtırayı, "savaşın sona erdirilmesi için Papen'in yaptığı tekliflerden biri"[20] diye nitelemiştir. Avukatının açıklamalarına göre, Papen bazı saptamalarda bulunduktan sonra kendi önerisini şöyle ifade etmişti: "Savaşın sona erdirilmesi ve karşı cephedeki devletlerin barışa ikna edilmesi için öncelikle Almanya'nın şimdiki yönetim metotlarından vazgeçmesi gerekmektedir. Almanya, anayasasında belirlenmiş olan koşullara geri dönmelidir." Papen, "Führer"e gönderdiği muhtırayı ona sözlü olarak da açıklamıştı. Kubuschok'un ileri sürdüğüne göre, Papen şunları söylemişti: "Bunları yaparsanız, dış ülkelerdeki itibarınız artacaktır, onların güvenini kazanacaksınız ve barış anlaşması için bir yol bulmak mümkün olacaktır."[21]

Papen, 1939 sonunda "Üçüncü Reich" içinde "anayasa tarafından belirlenmiş koşullar" sözü ile ne demek istediğini, 1946'da mahkemenin yargıçlarına açıklamadıysa da 1952'de hatıratının okurlarına anlatmış ve 1939 sonlarında müttefik devletlerin en güçlü silahının propaganda olduğu tezini savunmuştur. "Propaganda yoluyla Nazi rejiminin diktatörce yöntemleri tarafsız dünyanın gözleri önüne seriliyor ve bu yöntemlerle her türlü baskıya direnen bir halkın bile, komşularına karşı kışkırtılabileceği,

20 Kubuschok, 18 Haziran 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, a.g.e.
21 A.g.e.

onlara eziyet etmeye sevk edilebileceği bildiriliyor. Bu yöntemleri ortadan kaldırmanın, tüm dünyanın yararına olacağına insanlar inandırılmaya çalışılıyor."[22] Papen, bu düşman propagandasına çok basit bir yöntemle karşı koymanın mümkün olduğunu okurlarına açıklamaktadır: "Hitler, daha önce Alman halkına vermiş olduğu sözü yerine getirmeli ve yeniden bir anayasa hazırlanmasını sağlamalı, halkın bütün sorunlarının açıkça dile getirilip tartışılabileceği bir parlamento kurmalıdır."[23]

Papen, kendi açıklamasına göre muhtırasında, "savaş sırasında parlamenter kuruluşların sağladığı yararlardan" söz etmeyi de ihmal etmemiş ve İngiltere'yi örnek göstermiştir. "İngiltere'de özgür olan halk hiçbir baskı altında olmadan toplanıyor ve hükümetin, ulusun yararına olduğuna inanarak verdiği kararların uygulanması için elinden geleni yapıyor." Papen, hatıratında,Hitler'e verdiği muhtıranın içeriğini özetledikten sonra, şu sözleri ekliyor: "Anayasal hakların yeniden güçlendirilmesi, Alman halkını çok memnun edecek ve insanlarda minnettarlık duyguları yaratacaktır. Bu da halkın tepkilerine olumlu biçimde yansıyacaktır. Böyle bir rejimin kurulması sayesinde Alman Devleti'nin başka devletlerle müzakere yolları da açılmış olacaktır diye düşünüyordum."[24] Papen, Hitler'e yaptığı bu cüretkâr öneriyi anlattıktan sonra, okurlarına da aynı samimiyet ve cüretkârlıkla, Hitler'in bu muhtıraya gösterdiği tepkiyi kısa ve özlü bir cümleyle açıklamaktadır: "Bu muhtıranın sonuçları hakkında bilgilendirilmedim."[25]

Papen'in 1939'un mayıs ayında, İtalya'nın işgal ettiği Arnavutluk topraklarının stratejik açıdan güçlendirilmesi konusundaki önerilerini içeren geniş kapsamlı bir muhtıra hazırladığı saptanmış olmasına karşın, onun demokrasi yanlısı olduğu savunusunu doğrulayan belgeler bulunmamıştır. Eğer Hitler, Papen'in anlattığı gibi bir muhtırasını okuduysa, muhtemelen kurmuş olduğu hükümetin ikinci kabine toplantısını hatırlamış olmalıdır. 31 Ocak 1933 tarihli tutanakta şunlar yazılıdır: "Reich'ın şansölye yardımcısı ve Reich Prusya komiserinin bildirdiğine

22 Papen, *Wahrheit*, s. 519.
23 A.g.e.
24 A.g.e.
25 A.g.e.

göre, devlet meclisini oluşturmak için yakın zamanda yapılacak olan seçim, son seçim olacaktır ve bundan sonra da tekrar parlamenter sisteme dönülmeyecektir."[26]

O dönemde Hitler, Papen'in parlamenter sisteme dönülmemesi isteğine katılmış ve bu dönüşü kesin olarak engellemeye çalışacağına dair söz vermişti. "Reich"ın Şansölye Yardımcısı Franz von Papen, amacına en kısa zamanda ulaşabilmek için, bir süre sonra "Ulusun ve devletin sıkıntılarını gidermeye yönelik yasa"nın çıkarılmasını desteklemiş ve bu yasa Hitler'in yönetimi ele almasını sağlamıştı. Kısa süre sonra da Papen, "Yeni partilerin kurulmasını engelleyen ve NSDAP dışında bütün partileri yasaklayan" yasanın çıkarılmasını teşvik etmişti. Hitler, 1939 sonunda Papen'in hazırladığını ileri sürdüğü muhtırayı okuduysa, kuşkusuz onun zihniyetindeki bu büyük değişikliğe çok şaşırmış, dahası, Papen'in, Almanya'nın parlamenter sisteme dönmesiyle yabancı ülkeler nezdinde itibar kazanacağını, dolayısıyla da karşılıklı müzakereler için yolların açılacağını bildirmesine öfkelenmiş olmalıdır. Elbette ki "Führer"in zihniyeti de, mevcut yönetim sistemi de, bu kararları gerçekleştirmeye müsait değildi.

Hitler, Papen'in karakterini gayet iyi biliyordu ve onun kendini kabul ettirme ve takdir edilme tutkusunu, bu nedenle yaptığı ihtiyatsız konuşma ve eylemlerini kendi çıkarları için değerlendirmeyi beceriyordu. Hitler, Papen'in kendisine bağlılığını "Üçüncü Reich"in sonuna kadar kullandı. Franz von Papen'in ünlü bir aileye mensup olmasının da, muhafazakâr milliyetçi çevrelere kendini kabul ettirmek, koyduğu hedeflere ulaşmak ve Nazi rejiminin kullandığı yöntemlere karşı çıkanları denetim altında tutabilmek için de işine geldiği kesindir. Hitler büyük bir olasılıkla Papen'in "barış förmülü"nü ve demokrasiyi savunan muhtırasını gülünç bulmuş ve kendi yakın dostlarıyla bu konudan söz ederken "bizim koca jokey'in hayalleri" diye alay etmiştir. Sonraki bir tarihte Papen'in "barış operasyonları" söz konusu olduğunda da, kuşkusuz aynı tepkiyi göstermiştir.

26 31 Ocak 1933 tarihli Bakanlar Kurulu Toplantısı Tutanakları, Rk 938, ADAP 1918-1945, Serie C, Cilt I, 1, Dok.3, s. 6.

Hitler 1940'ın mart ayında Ribbentrop'tan, Büyükelçi von Papen'in, Hollanda Büyükelçisi Visser ile birlikte yeni barış formülleri tasarlamakta olduğunu öğrendi. Papen, o güne kadar barış için harcadığı çabaların Hitler tarafından önemsenmediğini fark etmişti. Ribbentrop'un kendisine daha ihtiyatlı davranması konusunda yaptığı uyarılara boyun eğme zorunluğunu da kabul etmişti. Bu koşullar altında 19 Mart'ta Müsteşar von Weitzsaecker'e bir mektup yazdı ve o da bu mektubu 26 Mart'ta Ribbentrop'a iletti. Ribbentrop mektubun üzerine kendi el yazısıyla "Führer için" notunu ekledi.[27] Papen bu mektupta Visser ile buluştuğunu ve Visser'in kendisine yeni haberler verdiğini anlatıyordu. Visser'in bildirdiğine göre İngilizler, Almanların son deniz harekâtından ve Rusya ile Finlandiya arasındaki barış anlaşmasından sonra, 1939'un ekim ve kasım aylarındakine kıyasla barış yapmaya daha eğilimli görünüyorlardı. Visser mektubunda, Londra'ya giderek barış için aracılık yapmayı da teklif etmekteydi. Papen ona verdiği yanıtta, Führer'in birkaç kez yaptığı açıklamaya göre, şimdiki durumda söz konusu teklifin gerçekleştirilemeyeceği kanısında olduğunu bildirmiş ve bu habere ek olarak, Visser'in önerisinin halen mevcut koşullarda pek önem taşımadığını, ama gene de meslektaşına teşekkür etmeyi borç saydığını açıklamıştır. Bunun üzerine Weizsaecker Berlin'den Papen'e, Ribbentrop'un şu mektubunu iletmiştir. "Bir fırsat düştüğünde teşekkürü sözlü olarak bildirmek daha iyi olacaktır. Bunun dışında kendisine şunu söylemek gerekir: Savaşı İngiltere istedi. O halde isteği yerine getirilecektir."[28]

Papen barış için çaba harcarken umutsuzluğa kapılmadı. Alman ordularının Fransa'daki başarılarından ve 22 Haziran 1940 tarihli mütarekeden sonra, kendi faaliyetleri için daha uygun bir ortama kavuştuğuna inanıyordu. Papen, hatıratında kendi kendine şu soruyu yöneltiyor: "Hitler, Compiégne Mütarekesi[29] şartlarının saptanması sırasında dikkati çeken bir

27 Papen'den Weizsäcker'e, 19 Mart1940, ADAP 1918-1945, D 9, Dok. Nr. 12.

28 A.g.e., dipnot 6.

29 Batı Cephesinde Alman kuvvetlerinin yıldırım harekâtı sonucunda Hollanda ve Belçika işgal edilmiş (Mayıs-Haziran 1940). Fransa çökertilmiş ve Paris herhangi bir direnişle karşılaşılmadan teslim alınmıştı (14 Haziran 1940). Fransa'nın büyük bir kısmı işgal edilerek Atlas Okyanusu kıyıları Almanların eline geçmişti (19 Haziran 1940). Compiegne Mütarekesi ile (22 Haziran 1940) Fransa, "işgal" ve "işgal dışı" (Vichy Fransa'sı) olmak üzere ikiye ayrılmıştı –ed. n.

uysallık göstermemiş miydi?" Hemen ardından da şu soruyu ekliyor: "Hem zaten Hitler, Avrupa'nın ancak Bolşevizm tehlikesinden kurtarılması koşuluyla yaşayabileceği inancında değil miydi?"[30]

Savaşın başlamasından kısa süre önce "Reich" ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan saldırmazlık anlaşmasını Türk hükümetinin makul karşılaması için Papen büyük çaba harcamak zorunda kalmıştı. 1940 ortasında hem İngiltere'nin hem Sovyetlerin Balkanlar'da ortak çıkarlarının olduğunu fark etmişti, buna karşı çıkılması gerektiği gibi, "Reich"ın iki ayrı cephede savaşmak zorunda kalmasına karşı da tedbirler alınmalıydı. Elçi von Papen bu durumdan şu sonuca ulaşmıştı: "Savaşın bu aşamasında, Avrupa'da makul bir düzenlemeye varmanın mümkün olup olmadığını denemek için yeniden bir teşebbüste bulunmak gerekiyor ..."[31] Elçi von Papen bu düşünceyle Almanya'ya gitmek üzere Ankara'dan ayrıldı.

Papen'in hatıratında açıkladığına göre, "Führer"in, 19 Temmuz 1940 tarihli meclis konuşmasından üç gün önce, kendisine "Avrupa'nın yeniden yapılanması için şimdiden harekete geçme planını" açıklayarak onun takdirini kazanmak istemişti. Papen, açıklamalarının devamında, şöyle demektedir: "...çünkü bir devlet adamının bilgeliğiyle, ölçülü davranışlarıyla böyle bir eser yaratma fırsatı bir kez daha ele geçmeyebilirdi." Papen hatıratında bu düşüncelerini şöyle aktarmaktadır: "Hitler'e, İngiltere'nin barış tekliflerini reddetmenin bir zayıflık alameti olduğunu" söyledim. Çünkü Fransa, Belçika, Hollanda ve İskandinav ülkeleri söz konusu prensiplerin uygulanması için ikna edilebilirlerse ve toprak vermek veya ekonomik fedakârlıklarda bulunulması gerekmezse, Büyük Britanya da bu anlaşmanın dışında kalmayacaktır. Reich İngiltere'yi işgal etmeyi başarabilse bile, savaşın devamı halinde amaçlarına ulaşamayacaktır. Çünkü Sovyetler Birliği, kendi tasarladığı devrimleri gerçekleştirebilmek için, barışın engellenmesini ve Avrupa'nın gücünün tükenmesini beklemektedir."[32]

Papen'in anlattığına göre, Hitler kendisini hiç sözünü kesmeden dikkatle dinlemiş, sonra da birden sormuş: "Bir barış anlaşması yapıldığı tak-

30 Papen, *Wahrheit*, s. 522.
31 A.g.e.
32 A.g.e.

dirde, savaş harcamalarını hiçbir tazminat beklemeden kim üzerine almayı kabul eder?" Papen "Führer"e, Avrupa'nın durumu sağlamlaştıktan sonra, geniş kapsamlı ekonomik anlaşmalar yapılarak savaş harcamalarının telafi edilebileceğini ve bunun, sonucunun ne olacağı bilinmeyen "savaş tazminatlarından" daha yararlı olacağını anlatmış. Alman orduları Belçika'yı ve Hollanda'yı terk ettikten sonra da bu devletlerle savunma anlaşmaları yaparak ve oralarda bırakılmış olan Alman "koruma kıtalarından" (*Schutzkontingenten*) faydalanarak Avrupa savunmasının mümkün olacağını açıklamış.

Papen bunları aktarırken, Hitler'in söz konusu sorunlarla çok yakından ilgilendiği izlenimini aldığını belirtiyor. Bu nedenle de görüşmelerinden kısa süre sonra Hitler'in Reichstag meclis toplantısında yapacağı bir konuşmada, barış müjdesini hasretle bekleyen Alman halkına, bu sorunu ciddiyetle ele aldığını bildireceğini umduğunu belirtiyor.

Fakat Führer o gün bir kez daha barış umudu içindeki büyükelçisini düş kırıklığına uğratmıştı. Papen, Hitler'in Reichstag söylevi sırasında barıştan hemen hemen hiç söz etmediğini şu sözlerle belirtiyor: "Mecliste milletvekilleri, Hitler'in ağzından barış sözcükleri yerine tehditlerin savrulduğunu duydular. Hitler Churchill'e seslenerek savaşın sürmesi halinde İngiltere'nin başına geleceklere dair kehanetlerde bulundu: "Bu savaşın sonunda büyük bir dünya imparatorluğu yok edilecektir. Öyle bir imparatorluk ki, ben asla ona zarar vermek istemezdim. Ama şimdi açıkça anlıyorum ki, bu savaş ancak iki hasımdan birinin tamamen yok edilmesiyle sona erebilecektir. Mr. Churchill, mahvolan tarafın Almanya olacağını sanıyorsa da ben biliyorum ki mahvolan taraf İngiltere olacaktır."[33]

1 Ağustos 1940 günü Papen düş kırıklığı içinde Hitler'le Berghof'ta vedalaştı. Hitler kendisine, "Fransızları İngiltere'ye karşı silahlı bir mücadeleye ikna edeceğim" demişti. Papen, Hitler'in bu kararını anılarında "fantastik bir fikir" olarak nitelemektedir.[34]

Nürnberg Mahkemesinde de Papen'in "barış operasyonları" gündeme getirilmişti. Bunlara ek olarak Papen'in suçunu hafifletmek için avukatının veya kendisinin 16 Temmuz 1940 tarihli "Avrupa'nın yeniden yapılan-

33 Hitler, 19 Temmuz 1940, justice4germans.files.wordpress.com/.../adolf-hitler-rede-vom-19-juli-1940
34 Papen, *Wahrheit*, s. 524.

ması" projesinden söz etmemesi şaşırtıcıdır. Almanya'nın, Fransa'yı işgal etmekle askeri başarılarının doruk noktasına eriştiği bir aşamada, Papen'in hiçbir toprak ve ekonomik tazminat talebi olmaksızın barış teklifinde bulunulmasını tasarlaması, davacıları Papen'in kesinlikle barış yanlısı olduğuna ve barışı sağlamak için uğraştığına inandırmalıydı. Papen, Nürnberg Mahkemesinde "barış formülü" girişimini gündeme getirmişti ve bunu belgelerle kanıtlaması mümkündü. Ama "demokrasi muhtırası" girişiminden söz ederken kanıtlayıcı bir belge sunamadı. Aynı durum daha ikna edici olabilecek "Avrupa'nın yeniden yapılanması" projesi için de geçerliydi.

Muhtemelen Papen'in Nürnberg Mahkemesinde yargılanması sırasında, "Avrupa'nın yeniden yapılanması" projesinin belli bir tasarım biçimi aklında yer etmişti ve bundan 1 Ağustos 1940'ta Hitler'le buluşmasından iki hafta sonra, Tarabya'daki yazlık rezidansında samimi dostu Rahip Angello Roncalli'ye de söz etmişti. Angelo Roncalli bu projeyi Roma'ya da bildirmiş, Hitler ve Papen'in bu projeyi gerçekleştirmeye çalıştıklarını açıklamıştı. Ancak bu proje hatıratta sözü edilen projeden oldukça farklıydı.[35]

Roncalli'nin Roma'ya ilettiği projenin hatıratta sözü edilen projeden farkı, barış anlaşmasında karşı tarafın oldukça geniş toprak parçalarını terk etmesi ve yüklü bir ekonomik tazminat ödemesini öngörmesiydi. Projede Avrupa'nın yeniden yapılanması gayet belirgin esaslara göre düzenlenmişti. Buna göre Alsas-loren Bölgesi ve Lüksemburg Almanya'ya katılacak ve Fransa savaş harcamalarını üstlenecekti. Nürnberg Mahkemesindeki duruşmalar sırasında Papen'in bazı olayların tarihleri konusunda da sorunlar yaşadığı anlaşıldı. Papen hatıratında, Hitler ile 19 Temmuz 1940'taki Reichstag toplantısından üç gün önce buluşup söylevi için ona bazı önerilerde bulunduğunu yazmıştı. Oysa bu buluşma Berghof'ta 1 Ağustos'ta gerçekleşmişti ve bundan daha önce harhangi bir karşılaşma olmamıştı.

35 Roncalli'den Kardinal Maglione'ye, İstanbul: 13 Ağustos 1940. Rap. Nr. 3217 (AES 7859/40): "Alsas-Loren ve Lüksemburg Almanya'ya verilecek, Belçika ve Hollanda yeniden bağımsız olacak, fakat askeri güce sahip olmayacaklar. Aynı durum Polonya ile Bohemya ve Moravya protektoraları için de geçerli olacak. Almanya ve İtalya'nın savaş harcamaları Belçika ve Hollanda'nın müstemlekelerindeki emlakine yüklenecek. Fransa, sınırdan itibaren olan bölgeyi, Nis ve Korsika da dahil olmak üzere, İtalya'ya terk edecek. Tunus'a, İtalya'nın uygun gördüğü biçimde statü verilecek. Fransa, bir zamanlar Almanya'ya ait olan kolonileri geri verecek ve savaş harcamalarını karşılayacak."

Öyle anlaşılıyor ki, Papen, hatıratını yazarken, gerçeklerle hayalinde kurguladıklarını birbirine karıştırmıştır.

Barış Cephesinde Telaş

1941'de, Almanya'nın Ankara büyükelçisinin daha başka "barış operasyonları" da vardı. Papen ocak ayının sonunda "Gustav Operasyonu" adını verdiği bir projeyi gerçekleştirmeye çalıştı. Papen, ülkesinin İsveç kralı ile samimi dostluğunu hatırlayıp, ondan "barış görüşmelerini başlatmanın bir yararı olup olmadığını" İngiltere kralına sormasını rica etmişti.[36] Kral V. Gustav buna karşılık olarak Ankara'daki temsilcisinin aracılığıyla Almanya büyükelçisine, "halen mevcut koşulların böyle bir konuyu açmaya müsait olmadığını ve bunun için aracılık yapamayacağını" bildirmişti.

Papen, İsveç kralına bu teklifi yapmadan önce Churchill'in geçen yaz İsveç kralına bazı kırıcı sözler söylemiş olduğunu bilmiyordu. Ayrıca İsveç kralı Berlin'deki resmi makamların tepki duyabileceklerinden kuşkulandığı için nasıl sonuçlanacağını tahmin edemediği bir aracılık görevini üstlenmekten çekiniyordu. Papen'in hatıratından, İsveç kralına onun özel bir dostu olarak mı, yoksa Alman Devleti'nin büyükelçisi sıfatıyla mı baş vurduğu ve "Gustav Girişimi"nin Berlin'deki makamların bilgisiyle mi yapıldığı anlaşılmıyor. Ulaşılması mümkün olan belgelerde, Hitler'in veya Ribbentrop'un bu girişimden haberdar olduklarını belirten bir kayıt yoktur.

Papen'in hatıratında "ansızın içime doğan bir fikri uygulamaya karar verdim" sözleriyle anlatmaya başladığı "Saracoğlu Barış Girişimi" de buna benzer bir akıbete uğramıştır.[37] Alman ordularının Sovyetler Birliği'ne saldırdığı 22 Haziran 1941 günü Papen, Türkiye Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu'na barış anlaşması düşüncesini açıklamıştı. Papen ile Saracoğlu'nun buluşma nedeni, Ribbentrop'un büyükelçiye bir telgraf çekerek, Türkiye hükümetine Alman ordularının SSCB topraklarına girmelerinin sebeplerini hemen açıklamasını emretmesiydi. Papen'in hatıratında anlattığına göre, Saracoğlu bu haberi duyunca, Almanların saldırısını bir savaş başlangıcı olarak değil, nefret duydukları Bolşevizme karşı uzun zamandan beri baş-

36 Papen, *Wahrheit*, s. 534.
37 A.g.e., s. 544.

laması beklenen bir "haçlı seferi" olarak değerlendirdiğini söylemiş. Papen, Türkiye hariciye vekilinin belirttiği memnuniyeti paylaştığından, bu olumlu havaya kapılarak, Berlin'den talimat almayı beklemeden, İngiltere büyükelçisi kanalıyla İngiltere başbakanına, "artık Avrupa'daki çatışmalara son verip, Batı Dünyasının yıkılmasını hedefleyen Bolşevizme karşı savaşmak üzere birleşmenin zamanının geldiğinin" söylenmesini önermiş.[38]

Ne yazık ki "Saracoğlu Barış Girişimi" de başarılı olamamıştı. Çünkü Papen'in İngiliz meslektaşı Sir Hughe Knatchbull-Hugessen, önemli sorunları görüşmek için hemen buluşmayı öneren Saracoğlu'nun teklifini kabul edecek durumda değildi. O sırada özel yatı ile Marmara Denizi'nde seyir halindeydi ve kendisine ulaşılamıyordu.[39] Papen'in anlattığına göre, Sir Hughe ertesi günü Ankara'ya vardığında, Churchill çoktan radyodan bütün dünyaya hitap etmiş ve "Nazi rejiminin, komünizmin en kötü şeklinden de beter olduğunu" açıklayarak bütün barış umutlarını yıkmıştı. Churchill sözlerini şöyle tamamlamıştı: "Bizim bir tek amacımız ve bir tek vazgeçilmez isteğimiz var: Hitler'in ve Nazi rejiminin geride hiçbir iz bırakmadan yok edilmesi!"[40]

Girişken "barış meleği" von Papen'in başarıya ulaşması bir kez daha engellenmişti ve bundan da "o dar görüşlü, bencil İngiliz meslektaşı" sorumluydu. Papen hatıratında bu hayal kırıklığından, "dünya tarihinde önemli bir yer alacak olan bu haçlı seferinin başlamakta olduğu şu günlerde İngiltere büyükelçisinin kendini tatil eğlencelerine adamasını esefle karşıladım" diye söz ediyor. Belli ki Papen, hatıratını okuyan kişilerde şu izlenimi yaratmak istiyor: Eğer İngiltere başbakanı, Batı dünyasını yıkmayı amaçlayanlara karşı herkesi birleşmeye davet eden Papen'in çağrısını tam zamanında duymuş olsaydı, dünya kamuoyu önünde Nazi rejiminin ortadan kaldırılması için bağırıp çağırmasına ihtiyaç kalmayacaktı!

Ne var ki, Sir Hughe arandığı zaman Ankara'da bulunsaydı ve Papen'in önerisi Saracoğlu tarafından kendisine ve kendisi tarafından da hemen Londra'ya iletilseydi bile, iş işten çoktan geçmiş olacaktı. Çünkü

38 A.g.e.
39 A.g.e.
40 Winston Churchill'in Sovyetler Birliği-Almanya Savaşı hakkındaki radyo: ibiblio.org ve British Library of Information

Churchill Alman ordularının Sovyetler Birliği'ne saldırısından sadece saatler sonra bu konuşmayı yapmıştı.[41] Aslında bu konuşmasında Nazi rejimini komünizmin en kötü yönleriyle karşılaştırıyordu. Churchill 25 yıldan beri komünizmin en şiddetli karşıtıydı ve bundan geri adım atmıyordu. Ama öte yandan Nazi rejimi doymak bilmeyen bir açgözlülük ve ırk tutkusunun etkisi altında hiçbir ilkeyi tanımıyordu. Çılgın bir öfkenin etkisine kapılmış halde insanlığın en zalim davranışlarından kaçınmıyor, en büyük zulümleri işliyorlardı. Bu nedenle Hitler'i ve Nazi rejimini ortadan kaldırmak, yeryüzenden tamamen temizlemek gerekiyordu ve bu karardan dönülmemeliydi, Churchill de bundan asla vazgeçmeyecekti. Üstelik kesinlikle kimseyle müzakereye razı olmayacağını, hele Hitler ile asla görüşmeyeceğini ilan etmişti. İngiltere ile Sovyetler Birliği'nin 12 Temmuz 1941'de imzaladıkları askeri anlaşma, Churchill'in bu söylevinin mantıki sonucudur.

Daha ilk adımda başarısızlığa uğrayan "Saracoğlu Barış Girişimi"nden önce Papen, 1941'in mayıs ayı ortasında Berlin'den döner dönmez "İnönü Barış Girişimi"ni de denemiş, yani Türkiye Cumhurreisi İsmet İnönü'den, İngiltere ile İran arasındaki gergin ilişkileri yatıştırmak ve aralarında uzlaşma sağlamak için arabuluculuk yapmasını rica etmişti.[42] Papen'in düşüncesine göre, savaşın Ortadoğu'ya yayılmasının Almanya'ya bir yararı olmayacaktı. Papen hatıratında bu "barış operasyonuyla" ilgili şu sözlere yer vermiştir: "Bu girişimde bulunmamı bana Ribbentrop teklif etmiş değildi." Ardından da amirine kafa tutarcasına şu sözleri ekliyordu: "Başvurum üzerine İnönü'nün verdiği yanıt da zaten Ribbentrop'un hoşuna gitmezdi!" Çünkü İnönü ona şöyle demişti: "Eğer Alman hükümeti, uygulanabilir ve kabullenebilir koşullar ileri sürerse ve barış yönünde olumlu bir adımın atılabileceğine inanıyorsa, ben arabuluculuk yapmaya hazırım."[43]

Zeki ve deneyimli bir politikacı olan Türkiye Cumhurreisi İsmet İnönü, Papen ile konuşması sırasında kendisinden barış için arabuluculuk yapmasını isteyen kişinin, Almanya Devleti tarafından görevlendirilmiş olan Büyükelçi Franz von Papen değil, kendi kararıyla barış girişiminde

41 Ag.e.
42 Papen, *Wahrheit*, s. 540.
43 A.g.e.

bulunan "barış meleği" takma adlı Franz von Papen olduğunu çok iyi anlamıştı. Bu nedenle Alman hükümetinin barış anlaşması konusundaki görüşlerini de öğrenmek istemişti. Ayrıca, Türkiye cumhurreisi arabuluculuk yapması isteniyorsa bunun kendisine resmen bildirilmesi gerektiğini de Papen'e hatırlatmıştı. Papen bundan hatıratında söz etmese bile, Nürnberg Mahkemesindeki ifadesi sırasında yargıçlara durumu açıklamıştır. Papen, İnönü'nün ileri sürdüğü bu şartın "elbette ki yerine getirilmediğini" yargıçlara bildirmekle, nasyonal sosyalist zihniyetli amirlerinin ne kadar savaş tutkunu olduğunu da vurgulamak istemiştir. Oysa kendisinin yabancı bir ülkede "Reich"ın temsilcisi olması nedeniyle, amirlerinin zihniyetini paylaştığına inanılacağı hiç aklına gelmemişti besbelli. Papen, amirlerinin nasıl davranacağını bilemediği için, Cumhurreisi İnönü'ye Ribbentrop'un bu konudaki görüşünden söz etmemişti. O, daima Türk resmi görevlilerinin karşısında, amirlerinden talimat almadan, kendi kararıyla davranabilen bir "Reich" temsilcisi gibi görünmeyi yeğliyordu.

Papen, 1941'de "barış cephesindeki" girişimleri nedeniyle amiri tarafından zaman zaman eleştiriliyordu. Ama aslında zaten böyle bir tepkiyi de bekliyordu. Hatta belki de Papen'in niyeti, amirine kafa tutmaktı. Nitekim Ribbentrop, Salzkammergut Bölgesindeki Fuschl Sarayından ona çektiği telgrafla İstanbul'daki ABD ajansı Associated Press'in "Almanya büyükelçisi, konuk olarak bulunduğu ülkenin barış için arabuluculuk yapmasını rica etmiş ..." şeklindeki haberiyle ilgili açıklama istemişti.[44] Habere göre Papen, İngiltere Dışişleri Bakanı Eden şubat ayı sonunda Ankara'ya gelmeden önce, Türk meslektaşı Saracoğlu'na Türkiye'nin iyi bir arabulucu olabileceğini söylemiş. Eden ise bunu Saracoğlu'ndan duyunca hükümeti adına teşekkür ederek arabuluculuk hizmetlerini kabul edemeyeceklerini açıklamış... Fuschl'dan gönderilen telgraf şu cümle ile bitiyordu: "Reich dışişleri bakanı, bu rivayetin nasıl çıktığının açıklanmasını rica ediyor. Rintelen"[45]

Papen bu telgrafa hemen yanıt verdi ve söz konusu haberin elbette ki tamamen uydurma olduğunu bildirdi.[46] Papen, Saracaoğlu'nun kendisine, Eden'in Almanya büyükelçisi hakkında çok kötüleyici sözler söylediğini,

44 Rintelen'den Papen'e, 3 Mart1941, Papen Arşivi, R 29.776.
45 A.g.e.
46 Papen'den Ribbentrop'a, 4 Mart 1941, A.g.e.

bunun üzerine onu savunma gereğini duyduğunu ve Almanya büyükelçisinin daima barışı koruma taraftarı olduğunu belirttiğini söyleyerek şunları eklemiş: "Belki de bu Şark dedikodusunun nedeni budur." Ribbentrop'un buna nasıl tepki verdiği bilinmiyor. Ama uluslararası kamuoyu "Reich" temsilcilerinden Papen'in barış için çaba harcadığını AP ajansının verdiği bu haber sayesinde öğrenmiş oldu.

Olay bu haberle de sona ermedi. Bundan dört ay sonra, 24 Temmuz 1941'de, Alman orduları SSCB topraklarına girdikten bir ay sonra, Ribbentrop, yardımcısı Rintelen'e talimat vermeye gerek duymadan, doğrudan doğruya kendisi Papen'e bir yazı gönderdi ve İngiltere ve ABD'den basın ve radyo kanalıyla yayınlanan bazı haberler hakkında bir açıklama yapmasını istedi.[47] Bu haberlere göre, Ankara'daki Almanya büyükelçisi büyük bir barış inisiyatifi içindeymiş... Ribbentrop Associated Press'in oldukça uzun haberinden sadece şu sözleri alıntılamıştı: "Türkiye'de yayılan bir söylentiye göre, Almanya büyükelçisi Ankara'da bulunan tarafsız devletlerin büyükelçilerinden her birine, temsil ettiği ülkenin Almanya ile İngiltere arasında barışın sağlanması için arabuluculuk yapmayı görev edinmesi gerektiğini söylüyormuş."[48]

Ribbentrop bu haberi verdikten sonra, Türkiye'nin arabuluculuk görevini üstlenmesi olasılığının bir hayalden ibaret olduğunu ekleyerek, Papen'in bu tarzda konuşmalar yapmaktan vazgeçmesini istedi ve sonra da (kendi kendine) şu soruyu sordu: "Acaba neden yabancı ülkelerin gazete muhabirleri Türkiye'deki büyükelçiyi Alman dış politikasına zarar veren haberlerin odak noktasına yerleştiriyorlar?" Ribbentrop, tekrar böyle soruları ortaya atmak zorunda kalmamak için, emri altındaki büyükelçiye "bundan böyle herhangi bir talimat almadan, Almanya adına barış tekliflerinde bulunmaması veya Türkiye'den arabuluculuk etmesini istememesini" tembih etti.[49]

Ribbentrop, büyükelçisinin "ağzını bağlayan" bu talimatı hakkında Hitler'e de bilgi verdi. Talimatının bu kadar açık ve seçik ifade edilmesinin nedeni, Papen'in bir hafta öce, yani 18 Temmuz 1941 günü, amirine Türkiye'ye barış için arabuluculuk teklifinde bulunmaktan söz etmiş olmasıydı.

47 Ribbentrop'tan Papen'e, 24 Temmuz 1941, ADAP, Serie D, Cilt XIII, Dok.Papen Arşivi, R 29.777.
48 A.g.e.
49 A.g.e.

Büyükelçi savaş hakkındaki deneyimlerine dayanarak, Alman ordularının Rusya Seferinin daha ilk ayında oldukça geniş toprakları ele geçirmeyi başarmış olmaları nedeniyle, SSCB'nin çok yakında yenilgiyi kabul edeceğini tahmin ediyordu. O zaman da Türkiye'ye Batı Cephesi konusunda bir arabuluculuk yapması için teklifte bulunma zamanı gelmiş olacaktı. "Çünkü eğer müttefikler adına İngiltere barış olanaklarını kesinlikle reddederse, Türkiye onlarla birleşmenin olanaksızlığını anlayacak ve yüzünü tamamen Avrupa'ya çevirecektir."[50]

Demek ki Türkiye'den beklenen, barış için arabuluculuk yapması değil, barış için harcanan bütün gayretlerin boşa gideceği anlaşıldıktan sonra, mihver devletlerine bağlanmasıydı. Papen bu düşüncelerini birkaç ay sonra direnişçi Ulrich von Hassel'e de açıkladı.[51] Üstelik fikirlerinin makul olduğuna o kadar inanıyordu ki, bunları açıkça bir dışişleri bakanlığı temsilcisine bildirmekte de sakınca görmüyordu. Papen konu hakkında Ribbentrop'un yanıtını beklemeye gerek görmedi veya belki de beklemek istemedi ve haberin medya araçlarıyla bütün dünyaya yayılmasını sağladı. Ama dünyaya duyurulunca da gerçekleştirilemedi.

Elçinin bu kurnazca arabuluculuk önerisinden sonra, kamuoyu onun daha cüretkâr tasarılarına da tanık oldu. Rejim karşıtı direnişçi Ulrich von Hassell, güncesine 18 Ağustos 1941'de şu sözleri kaydetmiştir: "İngiltere'nin her gün radyo kanalıyla yayınladığı Almanca haberlerde, Büyükelçi von Papen'in –aslında henüz sadece bir rivayet olduğu için açıklanmaması gereken, ama ne yazık ki gerçeklik ihtimali yüksek olan– bazı bilgileri kamuoyuna duyurduğu ve Almanya'da Falkenhausen yönetimi altında bir askeri diktatörlük kurulmasını uygun gördüğünü söylediği bildiriliyormuş."[52] İngilizler, Papen'in önerisine karşılık: "Almanya'nın Falkenhausen veya

50 Papen'den Ribbentrop'a, 18 Temmuz 1941, ADAP, Serie D, Cilt XIII, Dok.Nr.125, s. 149.

51 Hassell, 28 Mart 1942: "Dün Ankara'dan geldikten sonra beni telefonla arayan von Papen ile uzun bir konuşma yaptım. İçerdeki olaylar ve ordunun yönetimi hakkında çok bilgisiz olması beni şaşırttı. Anladığım kadarıyla, Türkiye'nin aracılığıyla bir barış anlaşması yapılması taraftarı. Onun görüşüne göre, Türkiye politikasının önde gelen amacı, eskiden de olduğu gibi şimdi de savaştan uzak kalmak... Papen'e göre, Türkiye'nin bizden yana savaşa katılmasının sağlanması ancak -Rusya üzerine başarılı bir taaruzdan sonra- Türkiye'nin arabuluculuk girişiminin karşı taraftan reddedilmesi durumunda mümkün olabilir." Hassell, *Die Hassel-Tagebücher 1938-1944, Aufzeichnngen vom Andern Deutschland*, Berlin 1938, s. 307.

52 *Hassell-Tagebücher*, s. 266.

herhangi başka bir general tarafından yönetilmesinin veya Almanya'nın başında şimdiki yöneticilerden Himmler, Koch, Rust, Hitler veya başka birinin bulunmasının kendilerini hiç ilgilendirmediğini açıkladılar." Hassell'in bu olay hakkındaki yorumu çarpıcıdır: "Eğer Papen gerçekten böyle bir gevezelik yaptıysa, ipe çekilmeyi hak eder."[53]

Özel güncesine bunları yazan Hassell bir ay sonra, Papen'e "Falkenhausen planı"na ilişkin sorular sorunca, Papen bu konudan haberi olmadığını, iddia edilen anlamda bir tek söz bile söylemediğini açıklamıştır.[54]

Hassell'in güncesine göre, Papen bu sözlerini, kendisiyle aynı siyasi görüşleri paylaşan arkadaşı Heinrich Popitz'e aktardığında Popitz bunları kuşkuyla dinlemiş. Popitz, eski "Reich" şansölyesi von Papen'i 20 Temmuz 1932'de Prusya'daki darbe olayından sonra kendisini Prusya maliye bakanlığı komiserliğine atadığı dönemden beri tanıyordu. Popitz, 1938'den itibaren Amt Ausland Abwehr (dış ülkeler savunma dairesi) görevlisi muhalif Hans Oster ile birlikte çalışmıştı. Hassel'in İngilizlerle gizli ilişkilerinin "Hitler'siz Almanya" düşüncesini gündeme getirmemesi anlaşılır bir şeydi, çünkü bu müttefik kamuoyunda tepkiyle karşılanabilirdi.

1941'in yaz aylarında İngiltere'nin duyurduğu, Almanya'da bir askeri diktatörlüğün kurulma tasarısı haberine karşı Ribbentrop'un ve Hitler'in Papen'e ve kamuoyuna bir tepki verip vermedikleri bilinmiyor. Zaten Nazi yönetiminin dışarıya karşı bir tepki göstermesi de gereksizdi. Bütün koşullar gücü elinde tutanlardan yanaydı. Çünkü Wehrmacht (Alman ordusu) Moskova'ya doğru ilerlemekteydi, Yugoslavya ve Yunanistan çoktan teslim bayrağını çekmişlerdi, üstelik ülke içindeki işlerde çalıştırılan ağır cezalı mahkûmlar sayesinde ekonomik sorunlara da çare bulunduğundan rejim değişikliği için bir baskı bulunmuyordu. Papen'in Filistin Cephesinden tanıdığı, yakın dostu Alexander von Falkenhausen, "Reich" hudutları içinde çok az insanın tanıdığı biriydi. 1940'ın mayıs ayından beri Belçika ve Kuzey Fransa'da askeri yönetici olarak görevlendirilmişti. Siyaset alanında deneyimi olmadığı gibi, askeri çevrelerde de güçlü bir desteğe sahip değildi.

53 A.g.e., s. 267
54 A.g.e., s. 267.

Almanya'da Falkenhausen'in yönetiminde bir askeri diktatörlük kurulacağı rivayeti –ister Papen tarafından ortaya atılsın, ister İngiltere hükümetinin propaganda niyetiyle yaydığı yanlış bir haber olsun– 1941'in yaz mevsiminde darbe girişimleri veya barış söylentileriyle "Reich" yönetiminin huzursuz edilemeyeceğini açığa çıkarıyordu. Nitekim Propaganda Bakanı Goebbels de birkaç hafta önce, kendisine Papen'e ilişkin olarak verilen haberleri umursamamış ve şunları söylemişti: "Papen'in barış önerisinde bulunduğuna dair söylentiler Londra'da çok büyütülüyor ve kocaman bir yaygara kopartılıyor... Aslında bütün olay Papen'in bir sohbet sırasında sarf ettiği birkaç sözden ibaret... Biz bu haberi yalanlayıp, üzerine soğuk su püskürterek siler, süpürürüz."[55] Goebbels'in bu sözleriyle Papen'in hangi barış girişimini kastettiği belli değilse de, genelde Papen'in faaliyetlerini nasıl yorumladığını göstermektedir: "Papen'in zihniyetini tanıyorum ve bazı saçmalıklar yapabileceğini tahmin ediyorum. Ne de olsa insanın kendi karakter yapısını değiştirmesi mümkün değil. Papen eskiden beri olağandışı davranışlara, girişimlere müsait bir insandır. Reich'ın en itibarlı ve önde gelen şahsiyetlerinden biri olmasını da zaten bu özelliklerine borçludur."[56]

Papen'in buna benzer açıklamalarının kamuoyuna yansıdığı biliniyorsa da, Ribbentrop'un "Falkenhausen" hakkında Papen'e sorular yöneltiğine dair bir belgeye rastlanmamıştır. Eğer Ribbentrop bu konuda Papen'i sorgulamış olsa bile, Papen her şeyi reddetmiş ve muhtemelen "bütün bunlar Doğu ülkelerinde yaygın olan dedikodu alışkanlığından başka bir şey değil" demiştir. Papen'in açıkça Türkiye'ye barış için arabuluculuk yapması önerisinden bir ay sonra Ribbentrop, Ankara'daki temsilcisiyle karşılaşmayı istememiş de olabilir. Nitekim Hassell 20 Eylül 1941'de Papen'le yaptığı bir konuşmadan güncesinde söz etmiş, Papen'in yaptığı barış girişimleri hakkında sürekli yayınlar yapılmasının Ribbentrop'u sinirlendirdiğini, bu yüzden kendisine acilen bir telgraf çektiğini ve Papen'in de buna yanıt olarak istifa etme teklifinde bulunduğunu, bunun üzerine Ribbentrop'un yumuşadığını ve daha nazik bir cevap gönderdiğini yazmıştır.[57]

55 Goebbels, *Tagebücher*, 1 Temmuz 1941, Kısım 1.3, s. 730.
56 Goebbels, Tagebücher, 18 Kasım1941, Kısım II, Cilt 2, 1941-1945 dikteleri, s. 309.
57 Hassell-Tagebücher, 20 Eylül 1941, s. 276.

Eğer Papen'in açıklamaları doğruysa, kendisi bir kez daha "Führer"le yakınlığını koz olarak kullanıp amirine "haddini bilmesini" ihtar etmiş olabilir. Hitler ise, Falkenhausen'in potansiyel halefi olarak seçilmesi fikrinin Papen'den kaynaklandığını ve bunun Papen'in saçma sapan fikirlerinden biri olduğunu düşünerek, muhtemelen üzerinde fazla durmamıştır. Alman ordularının büyük başarılarından dolayı kendine güveni artan ve Papen'in sadakatinden emin olan Hitler, büyükelçisinin son zamanlardaki taşkınlıklarını çok fazla önemsemediği ve bu aşırılıklarının artık genel olarak kabullenilmiş olan işgal politikasını etkileyemeyeceğine güvendiği de tahmin edilebilir. Hatta belki de Papen'in Almanya'da askeri diktatörlük rejimi kurulması teklifi üzerine, Hitler ile diğer "Reich" önderleri ve yenilmeleri gereken askeri kumandanları arasında hasım olarak hiçbir bir fark görmeyen İngilizler de, Falkenhausen'i yönetime getirme önerisini umursamamış olabilirler. Sonuç olarak, Papen'in fikirlerinin ve barış girişimlerinin gerçeklerden uzaklığı bir yana, pek zekice de olmadıkları artık hem ülke içinde hem de ülke dışında biliniyordu.

Ribbentrop, 26 Eylül 1941'de Ankara'daki büyükelçisiyle yeniden çok hassas bir meseleyi görüşmek zorunda kaldı. Dışişleri bakanı, Papen'in barış anlaşması konusunda yaptığı görüşmeler hakkında bilgi edinme gereğini duyduğu zaman, devletin şifre çözme uzmanlarından yararlanabiliyordu. Papen, 1941'in eylül ayı ortasında Berlin'deki Türk meslektaşı Büyükelçi Hüsrev Gerede ile uzun bir konuşma yapmıştı. Ribbentrop, Papen'e "Bay Gerede bu konuşma hakkında Ankara'ya uzun bir rapor gönderdi," diye haber verdi.[58] Bu raporda bildirildiğine göre Papen, Gerede'ye: "Almanya, Rus ordusunu tamamen mahvetmiş olduğundan, artık barış anlaşması yapmak için daha uygun şartlar doğdu" demiş.[59] Ribbentrop bunun üzerine Papen'e "Bu rapordan Türkler kanalıyla İngilizlerin ve hatta Rusların da bilgilendirildiklerini tahmin ediyorum. Bu haber üzerine düşmanlarımız, askeri bakış açısına göre bazı sonuçlar çıkarıp, Almanya'nın barışa eğilimli olmasını bir zayıflık alameti olarak tefsir edeceklerdir. Oysa çok iyi bildiğiniz gibi gerçekte durum böyle değildir" demişti. Ribbentrop bunun

58 Ribbentrop'tan Papen'e, 26 Eylül 1941, Papen Arşivi, R 29.778.
59 A.g.e.

üzerine Papen'e ısrarla, konuşmalarında –hele şu günlerde– aşırı dikkatli davranmasını ve özellikle burada, genel karargâhta yapılan müzakerelerde sözü edilen askeri konuların ayrıntıları hakkında kesinlikle bilgi vermemesini" sıkı sıkı tembih etmişti.[60] Ribbentrop'un bu uzun telgrafına Papen, Tarabya'daki yazlık rezidansından hemen yatıştırıcı bir yanıt gönderdi. "Elbette ki Gerede'ye barış girişimleri hakkında bir imada bulunmadım. İngiltere'ye, barışa hazır olduğumuza dair en ufak bir işaret vermemizin psikolojik açıdan yanlış olduğu konusunda sizinle aynı fikirdeyim. Türklerle yapılan konuşmalarda başlıca konu, İngiltere'ye karşı kuzeydoğudaki savaşı sürdürmenin kaçınılmaz olduğu görüşüdür."[61]

Papen'in, "kuzeydoğu" sözcüğüyle Türkiye'nin kuzeydoğusundaki komşularını, yani Ermenistan ve Gürcistan gibi Sovyet Cumhuriyetlerini kastetmiş olması ihtimali düşüktür. Büyük bir olasılıkla "Yakındoğu" demek istemiştir.[62] Papen, Gerede ile "barış adımları" hakkında konuştuğunu şiddetle inkâr etmekle birlikte, hatıratında yaklaşık iki sayfa boyunca bu konudan söz etmiş ve bütün konuşulanları –bir öykü gibi– ayrıntılı olarak anlatmıştır. Hatıratın okurları, Ribbentrop'un 26 Eylül 1941'de Papen'e gönderdiği telgrafın tüm metnini öğreniyor. Böylece Papen'in Türk meslektaşıyla yaptığı konuşma, hiçbir gizli yanı kalmayacak şekilde önlerine serilmiş oluyor. Papen'in bu olayı böylesine uzun ve ayrıntılı olarak anlatmasının nedeni, Dünya Savaşına son verilmesini ve barış anlaşmasına varılmasını sağlamak için hiçbir çabadan ve fedakârlıktan kaçınmadığını kanıtlamak istemesidir.

Der Wahrheit eine Gasse kitabının yazarı, Gerede'yle aralarında geçen konuşma hakkında bilgi edinmek için Ribbentrop'un kullandığı "dürüst olmayan yöntemleri" kınamakta ve onun bu tavrına isyan etmektedir. Ayrıca "Berlin'de tüm düşman güçlerin ve tarafsız devletlerin gizli belgelerinin okunabilmesinin, kendisi ve meslektaşları için çok sakıncalı olduğunu da" belirtmektedir.[63] Nitekim Papen, "İtalyanların kullandığı en gizli şifreyi bile çözebildiğimizi öğrendim" diyor hatıratında... Papen bunun üzerine Rib-

60 A.g.e.
61 Papen'den Ribbentrop'a, 27 Eylül 1941, a.g.e.
62 Kuzeydoğu (Nordosten) ve Yakındoğu (Nahen Osten) sözcüklerinin Almanca karşılıkları birbirine yakındır –ed.n.
63 Papen, *Wahrheit*, s. 546.

bentrop'a İngilizlerin de muhtemelen Almanlardan aşağı kalmadıklarını ve mihver devletlerinin şifrelerini çözebildiklerini, bu durumda Ribbentrop'un İtalyanlara, daha yeni ve daha iyi bir şifre sistemi bulup kullanmaları gerektiğini ihtar etmesini söylemiş. Fakat dışişleri bakanı bu teklifi kesin olarak reddetmiş. Papen, Ribbentrop'un bu aksi davranışı hakkındaki görüşünü şu sözlerle açıklıyor: "Onun bu tutumu, cephede kim bilir kaç bin fedakâr ve yürekli askerin canına mal olmuştur..."

Papen hatıratında, İtalyanların Afrika'daki askeri harekâtından da söz etmiş ve –kendi tahminlerine göre– İngilizlerin, İtalyanların gizli haberleşme sistemine sızabilmiş olmaları nedeniyle, Afrika harekâtının başarısız olduğunu ve İtalyan ordusunun büyük kayıplar verdiğini yazmıştır. Papen'in okurlarına bu örnekleri verme amacı, Alman halkının, ölen İtalyan silah arkadaşlarının ardından matem tutmalarını sağlamak değildi kuşkusuz! Gerçek amacı, düşmanlar da Almanlarınkine benzer yöntemlerle haberleşmeleri izleme ve şifreleri çözme olanaklarına sahip olduklarından, kendisinin ne kadar ağır bir sorumluluk yükü taşıdığını göstermektir. Her ne kadar Almanya büyükelçisi Türkiye'de emri altındaki Geheimdienst ve Abwehr gizli servislerinin faaliyeti hakkında bilgi edinebiliyor, bunları kendi görevi ve amaçları için kullanıyorsa da, hatırat okurlarına, Nazi rejiminin bu hileli ve aşağılık yöntemlerini doğru bulmadığını ve kendisinin bunları kullanmadığını söylemek istiyor.

1941'in sonuna doğru –18 Kasım'da– "Reich" yöneticileri Papen'i "barış amaçlı bir röportaj" yapmakla suçladı. Bu sefer Ribbentrop'un asistanı Emil von Rintelen, amirinin özel treninden Papen'le irtibat kurmuş ve Ray Brock'un Ankara'da yayınlanan "Barış inisiyatifi" adlı radyo haberi konusunda görüş bildirmesini istemişti.[64] Rintelen, 16 Kasım'da *Vanguardia Barcelona* için Papen'le yapılan bir röportaj hakkındaki radyo haberinin "Almanya, İngiltere ile barış için büyük çaba harcamaktadır" başlıklı üç buçuk sayfalık metnini göndermişti. Rintelen, Ribbentrop adına Papen'den bu haber hakkındaki yanıtını hemen tellemesini rica etti. Nitekim Papen de daha o gün şu kısa ifadeyle telgrafa yanıt verdi: "Söz konusu gazeteciyle İspanyol bakanın verdiği resepsiyonda karşılaştım. Haberde bildirilenler

64 Rintelen'den Papen'e, 18 Kasım 1941, Papen Arşivi, R 29.778.

onun kendi izlenimleridir. Amerikalılar bu haberi abartarak "röportaj" diye adlandırmış ve içeriğini de kendileri uydurmuştur."[65]

1939'un eylül ayından itibaren "Führer"in emirnamesi uyarınca ülke dışındaki propaganda faaliyetlerinden sorumlu olmayan Joseph Goebbels, Franz von Papen'le ilgili bu yanıltıcı faaliyetler hakkında günlerce incelemeler yaptı. Edindiği bilgileri 18 Kasım 1941'de kâğıda şöyle döktü: "Hasımlarımızın haber teşkilatı, Papen'in barış anlaşması olanaklarını araştırmakta olduğu rivayetini yaymaya çalışmaktadır. Bildirildiğine göre Papen bir röportaj sırasında, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı açtığı savaş nedeniyle, savunma gücünü önemli oranda yitirdiğini ve bu yüzden durumun barış anlaşmasına varmaya çok müsait olduğunu açıklamıştır. Papen muhtemelen bunu açıkça söylememiştir ama bütün çabalara rağmen onun gerçek sözlerini saptayıp Berlin'e bildirmek mümkün olmamıştır."[66]

Goebbels, emrinde özel bir tren bulunan hasmından farklı bir durumda olması nedeniyle, ertesi günü bile hâlâ Papen'in 16 Kasım tarihli "barış röportajı"nı ve bu röportajda ileri sürdüğü söylenen fikirleri içeren haber metnini ele geçirememiş ve bu gerilimli anları şöyle aktarmıştı: "Bizim acil telgraflarımıza yanıt vermiyor. Muhtemelen vicdanı rahat değil. Ama ben gene de önümüzdeki günlerde durumu açığa kavuşturacak bir sonuç elde edeceğimi umuyorum."[67] Gerçekten de Ray Brock'un Radyo haberi kayıtlarını 20 Kasım'da ele geçiren Goebbels bu konuda şu açıklamayı yaptı: "Papen'le yapılan röportajda sakıncalı sayılabilecek beyanata rastlanmamıştır. Buna rağmen resmen bir tekzip yayınlanmasında yarar vardır. Papen'in röportaj sırasında kullandığı bazı sözler, bizim bu sıradaki genel tutumumuza uygun değildir. Papen maalesef daima ifadelerinde çok tedbirsiz davranıyor, çünkü dikkati çekmekten hoşlanıyor ve söylediklerinin uyandıracağı etkiyi dikkate almıyor."[68]

Elimizde bir tekzibe dair bilgi bulunmamaktadır. Papen'in "kendi kafasına göre" işler yapması, ilgi merkezi olmaya düşkünlüğü, siyasi görüş ve karar verme yetisinin kısıtlılığı gibi özelliklerini, Hitler'in sami-

65 Papen'den Ribbentrop'a, 18 Kasım 1941, A.g.e.
66 Goebbels-Tagebücher, 18 Kasım 1941, A.g.e.
67 A.g.e., 19 Kasım 1941.
68 A.g.e.., 20 Kasım 1941.

mi dostu Goebbels kısa ve özlü olarak "Saçmalıklar" sözcüğüyle tanımlamaktaydı. Büyükelçi Franz von Papen'in karakteri nedeniyle kuşkusuz birçok kişi de onun davranışlarına aynı tanımlamayı yakıştırmıştır.

Nazi rejimini temsil eden başka kişilerin buna benzer açıklamaları, 1941'de "Reich" yönetimi tarafından daha farklı değerlendirilmiştir. Papen'in açıklaması, 1939'un ağustos ayı sonunda "Savaş nedeniyle çıkarılan özel ceza hukuku kararnamesi" uyarınca "vatana ihanet suçu" bile sayılabilirdi. Bu türden söylemlerin halkın direnme gücünü zayıflattığı kanısı nedeniyle, bu suçu işleyenlerin ölüm cezasına çarptırılması ihtimali yüksekti. Görünen o ki, Hitler yandaşları, Ankara'daki büyükelçiyi hâlâ yıllar önce Viyana'da büyükelçilik makamı koltuğundaki kişi gibi değerlendiriyorlardı. Goebbels, 1935'te güncesine şu sözleri yazmıştı: "Öğle saatlerinde Hitler'in yanındaydık. Papen de gelmişti. Viyana'daki durumu konuştuk. Papen gene bir sürü karmaşık plan ortaya attı. Anlaşılan, böyle hayali tasarıları bol bol üretiyor..."[69] Hitler'in yakın çevresindeki savaş karşıtlarının da Ankara'daki büyükelçinin tekliflerini ve açıklamalarını saçma, ama zararsız buldukları tahmin edilebilir.

Papen'in 1952'de kaleme aldığı hatıratını okuyanlar, kendisiyle röportaj yapan İspanyol Gazeteci Ramon Masoliver hakkında da bilgi edinebiliyorlar. Oysa 1941'de Reich'ın dışişleri bakanlığındaki meslektaşları onun hakkında bu kadar geniş bilgi edinememişlerdi. Papen hatıratında onu şöyle anlatıyor: "*Vanguardia* gazetesinin bu çok cana yakın ve zeki muhabiri benimle günümüzdeki durum ve barış olanakları hakkında konuştu, ayrıca kendisinin de Ribbentrop'un emirleri hilafına karşı tarafın barış isteğini keşfetme girişimlerinde bulunabileceğinden söz etti."[70] Ama aksi gibi İspanyol Gazeteci Masoliver'in Papen ile yaptığı konuşma hakkında tuttuğu notlar, Ankara'da kaldığı oteldeki odasından çalınmış ve Amerikalı Gazeteci Ray Brock tarafından –elbette ki aslından çok farklı şekilde– radyo haberlerinde yayınlanmıştı.

Papen bu olayı çok önemli bulmuş olmalı ki, kendinden sonraki kuşaklara aktarabilmek için, hatıratında anlatmayı ihmal etmemiş... Ama aslında bu olaydan söz etmesinin başlıca nedeni, "Batı basınında çarpıcı bir

69 A.g.e., 21 Aralık 1935.
70 Papen, *Wahrheit*, s. 548f.

olay olarak yer alan bu haber yüzünden, Ribbentrop'un fena halde hiddetlendiğini ve üst üste öfke dolu telgraflar çekme gereğini duyduğunu" herkese duyurmaktır. Ne var ki, "*Vanguardia* Barış Girişimi"ne ilişkin sadece bir tek telgraf saptanabilmektedir ve gayet ölçülü bir ifadeyle kaleme alınmış olan bu telgrafı da Ribbentrop değil, yardımcısı Rintelen göndermiştir. Bu meselenin böylesine abartılmasının nedeni, muhtemelen yazarın, barış olanaklarını araştırmak için harcadığı çabalarını ve bunların kamuoyunda yarattığı büyük ve önemli yankıları okurlarına inandırıcı biçimde aktarmaktı. Oysa hatıratın okurları bu satırlardan, yazarın barış olanaklarını araştırırken ne kadar ihtiyatsız davrandığını da fark etmekte ve aslında bütün bunların önemsenmek ve takdir edilmek için anlatıldığını sezmektedir.

Papen'in 1941'de giriştiği çok sayıda "barış operasyonunun" medyaya yansımasına rağmen, kendisi bundan tatmin olmamıştı. 1941 sonunda Alman ordularının Moskova önünde felâkete sürüklenmesi ve Hitler'in Amerika Birleşik Devletleri'ne savaş ilan etmesiyle birlikte basın ve yayın çevrelerinde olumsuz haberler de çoğalmaya başlamıştı. Böylece Papen, Avrupa'nın içine düştüğü büyük çatışmaya "Yeni Dünya"nın katılmasına da tanık oldu. Papen'in hatıratında belirttiğine göre, o günlerde belleğinde Birinci Dünya Savaşı anıları canlandığından, geçmişteki olaylardan edindiği deneyimlere dayanarak, bu savaşın tehlikelerine karşı uyarılarda bulunabileceği ve bu bakımdan önemli bir görev üstlenebileceği fikrine kapıldı. Nitekim hatıratında "1916'da imparatora, 'her ne olursa olsun Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı savaş açmaktan kaçınmak gerekir' dediğimi hatırladım" diye yazmaktadır.[71]

Fakat tıpkı bir zamanların Almanya imparatoru gibi, "Führer" de kurmay subayı Papen'in uyarısına kulak asmıyor ve Papen, "geçmişte olduğu gibi, şimdi de bütün çabalarının boşa gittiğini, geçmişteki acı olayların yeniden yaşanacağını" tahmin ediyor. Bundan ötürü de "Alman halkını ve bütün Avrupa'yı felakete sürükleyen bu rejimden kurtulmanın yolu var mı"[72] can alıcı sorusu ortaya çıkıyor.

Franz von Papen, "Üçüncü Reich"ın Türkiye'deki temsilcisi olarak, görevini sadakat ve titizlikle yerine getirmenin yanı sıra, bundan sonraki iki

71 A.g.e.., s. 549.
72 A.g.e..

yıl boyunca "barış meleği" olarak da etkinliklerini sürdürmüştür. Ne var ki, Almanya'yı Nazi rejiminden kurtarma meselesi Franz von Papen'in aklına ancak 1943'ün ilkbaharında veya sonbaharında gelmişti.[73]

Kazablanka Konferansının Etkisi Altındaki Barış Girişimleri

Barış Çağrısı

Papen, anılarının bir bölümüne şu sözlerle başlıyor: "İstanbul'da 21 Mart 1943'te düzenlenen Savaş Kurbanlarını Anma Günü vesilesiyle yaptığım konuşmada barış konusunu yeniden ele aldım." Bu sözlerden sonraki iki sayfa boyunca da o söylevini baştan sona kadar okurlarına aktarıyor. Sonra da bu konuşmayı, Alman ordusunun Stalingrad'da uğradığı yenilginin acısı nedeniyle yaptığını sözlerine ekliyor. Papen bundan sonra "Avrupa'nın kurtarılması için Batı Dünyası'na bir çağrıda bulunma" gereğini duyduğunu da belirtiyor.[74]

"Bundan böyle ülkelerin sınırlarını genişletmek ve diğer dünyevi zenginlikler için savaşmak yerine, Batı Dünyası'nın mirasını korumak için savaşmak gerekmektedir!" diye sesleniyor insanlara... "Bütün Avrupalıları tek tek 'liberal bir dünya kurma' rüyasından uyandırmalı ve Avrupa'da ortak bir düşüncenin yönettiği, yeni bir birliktelik kurma çabası üzerinde ısrar etmelidir." Papen bu sözlerle Batı güçlerini Avrupa anakarasının orta yerinde bulunan Alman Devleti'ne düşen işlevi kavramaya teşvik ediyordu. "Ancak o zaman anlaşılacaktır ki, muazzam bir kütle olan Sovyetler Birliği,

73 Not: Papen, Europaeische Publikation temsilcilerinin 17 Mart 1953'te askeri çevrelerin direniş girişimi hakkında kendisine yönelttiği sorulara verdiği yanıtta, 1938'de Hitler'in ortadan kaldırılması için Beck, Halder ve Brauschitsch'in planları hakkında bilgisi olmadığını söylemiştir. 1939'daki savaşı önlemek için rejimi yıkma girişimlerinden de haberdar olmadığını ileri sürmüştür. 1939 sonunda ve 1940 başlarında, Papen'in Hollanda'ya barış anlaşmasına aracılık etmesi için yaptığı teklif konusundaki görüşmelerde de bir rejim değişikliği tasarısı yer almamaktadır. Papen ilk kez 1942 sonbaharının sonunda yapılan bir toplantıda, oturum tutanağına göre yönetimi devirme planları hakkında Helldorf ve Bismarck tarafından bilgilendirilmiştir (bkz. 17 Mart 1953'te yapılan Europaeische Publikation 21. Oturumu tutanağı, IfZ 1782/55-ZS 354/7-9, s. 21 f.). Buna karşılık Gottfried von Bismarck, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi karşısında kendisinin ve Helldorf'un Papen ile bir yıl sonra, yani 23 Kasım 1943'te Berlin'de buluştuklarında ona hükümeti devirme planlarını anlattıklarını bildirmiştir. Papen de, *Der Wahrheit eine Gasse* kitabında Bismarck ve Helldorf ile Berlin'de 1943'ün nisan ayı sonunda buluştuklarını bildirmektedir.

74 Papen, *Wahrheit*, s. 562.

Batı dünyasını alt etmeyi başardığında, Bolşevizm doktrini Avrupa'ya yayılacak ve okyanusları da aşarak bütün dünyaya egemen olacaktır."[75]

Papen'in hatıratında açıkladığına göre, bu "Barış Çağrısı" bütün dünya uluslarının dikkatini çekmişti. "Bana bildirildiğine göre, düşman cephesindeki basının tümü, benim kullandığım 'Avrupa dayanışması' söylemini benimsemişti. Dahası, bütün basın bu dayanışmanın Hitler olmadan nasıl gerçekleştirileceği sorununu da irdelemeye başlamıştı."[76]

1943'ün mart ayında Hitler'i devirme girişimine Papen'in de katıldığı kuşkusunun açıkça belirtilmiş olmasının nedeni bu sözler olabilir. Papen artık, Başkan Roosevelt'in barış için uzatılan bu ipi yakalayıp harekete geçeceğini umuyordu. Fakat Atlas Okyanusu'nun ötesindeki Başkan Roosevelt henüz Avrupa halklarının dayanışmasıyla ilgilenmiyordu ve Bolşevizm doktrininin okyanusu aşarak dünyanın öbür ucundaki ülkelere yayılacağına da ihtimal vermiyordu.

Papen'in barış çağrısından birkaç hafta önce, 1943'ün ocak ayı ortasında gerçekleşen Kazablanka Konferansında, Roosevelt ve Churchill, Almanya, İtalya ve Japonya kayıtsız şartsız teslim olmayı kabul edinceye kadar müttefiklerin savaşı sürdürmeye karar verdiklerini resmen bildirdiler. Papen'in görüşüne göre, Roosevelt böylece "barış elçisinin" kendisine uzatmış olduğu ipi yakalamaktan vazgeçme suçunu işlemişti" ve Churchill de kayıtsız şartsız teslim koşulunun ileri sürülmesini kabul etmekle, Avrupa dayanışmasına katılmayı reddetmişti. Papen bu dar görüşlü kişilerin kararına anlayış göstermemekle birlikte, kendisinin dünyaya yaptığı barış çağrısına basının büyük ilgi göstermesine memnun oldu. Bu ilgi, "barış meleği" Papen'in harcadığı çabaların ne kadar önemli olduğunu gösterdiği gibi, "Reich" içindeki dostlarına da "barış cephesinde" fedakârane bir mücadele vermekte olduğunu kanıtladı.

Ne var ki Papen'in yaptığı barış çağrılarının düşman cephesinin medyasında büyük bir yankı uyandırması kendisi için tehlikeli de olabilirdi, çünkü bu çağrıların içeriği, isteyerek veya istemeyerek, yanlış yorumlanabilir, ya da yanlış yansıtılabilirdi. Ayrıca Berlin'deki siyasetçilerin düşman basınının

75 A.g.e.., s. 564.
76 A.g.e.

yorumlarını nasıl değerlendirdikleri meselesi de önemliydi. Papen, hatıratında Almanya'da bu gelişmelerin oldukça itidalli bir tavırla karşılandığını belirtmektedir. Aslında Papen, barışa ilişkin söz etmesi yasağını çiğnediğinden dolayı Ribbentrop'un büyük bir öfke nöbeti geçirmesini beklemekteydi.[77] Hiçbir şey olmadı, Papen kendi kendine, "acaba bizimkiler bütün dünyanın önünde benim fikirlerimi reddetmekten korkuyorlar mı?" kuşkusuna kapılmıştı. Her ne kadar Papen, umduğu gibi, bütün dünya medyasında yankı uyandırıp uluslararası sahnenin ön planına çıkmayı başardığını sandıysa da aslında "Barış Çağrısı" hayalleriyle kendi kendini yalanlamış oluyordu.

Papen, 1943'ün nisan ayı sonunda genel karargâhı ziyareti sırasında, Hitler'in bir öfke nöbeti ile karşılaşmadı ama parti ileri gelenlerinin kendisine çok kızgın olduklarını fark etti. Papen hatıratında buna dair örnekler vermiyor. Muhtemelen Papen'in daha önceki girişimleri nedeniyle, artık herkes onun bazı olağandışı davranışlarıyla karşılaşmaya alışmıştı ve bunu konuşmaya değer bir konu olarak görmüyorlardı. Örneğin partinin üst düzey temsilcilerinden olan Goebbels, barış söylevinden bir yıl önce, başka bir vesileyle de fazla sinirlenmemiş, düşüncelerini sadece şu sözlerle açıklamıştı: "Zaten karşı taraf Papen'i daima 'zehir saçarak ortalığı karıştıran kişi' olarak tanımlıyor. Ama o aslında hiç de öyle biri değil. Nitekim şimdi de Papen'in barış için uğraştığından söz ediliyor. Ama Sovyetler Birliği ile yapılacak ayrı bir barış... Elbette ki bu çok saçma..."[78]

Oysa Papen hatıratında, yaptığı konuşmadan sonra doğru yolu gören ve kabul eden insanların, söylevinde açıkladığı fikirleri onayladıklarını ve kendisine "bu yolda devam etmesini" söylediklerini bildirmektedir. Ama fikirlerini kabul edenlerin onu bütün dünyaya barış çağrıları yapmayı sürdürmeye mi, yoksa Hitler'i devirme girişimlerine devam etmeye mi teşvik ettiklerini açıklamıyor. Papen, hatıratının hiçbir yerinde, uluslararası ilgi gören "Barış Çağrısı" metninin, Ribbentrop veya Hitler tarafından görülmek istendiğinden de söz etmiyor. Böyle bir istek gerçekleşmiş olsaydı, *Der Wahrheit eine Gasse* okurları, yazarın cesaretine ve barışı sağlama arzusuna daha büyük bir saygı duyarlardı kuşkusuz. Oysa Nazi partisi ileri gelenlerinin

77 A.g.e.
78 Goebbels, 25 Mart 1942, Goebbels-Tagebücher Kısım II 1941-1945 dikteleri, Cilt 3.

Papen'in söylev metnini görmeye gerek duymamaları, Berlin'deki siyasetçilerin hem bu söylevi hem de konuşmacıyı önemsemediklerini göstermektedir. Zaten uzun zamandır Papen'in "barış operasyonlarına" herkes alışmıştı ve bu konudaki çabaları kimse eskisi kadar ciddiye almıyordu. Bazı iddialara göre de bu çabalar aslında düşmanların bir propaganda yöntemiydi. Ama bu girişimler savaş planlarını olumsuz yönde etkilememişti. Hatta her yeni etkinlikte, barış girişiminin hedefleri, gerçekçiliğini yitiriyordu ve Berlin'deki politikacıların kanısına göre, bu girişimler "Reich'ın bu en önde giden gösterişli süvarisinin" gururunu okşamaktan başka bir işe yaramıyordu.

Papen'in Ankara'dan gönderdiği siyasi raporlar, kendisinin Almanya'daki rejimi Türkiye'de sadakat ve bağlılıkla temsil etmekte olduğunu gösteriyordu. Zaten "barış çağrısından" bir ay önce Ribbentrop'a onu rahatlatıcı bir telgraf çekmiş ve "Başvekil Saracoğlu'nun Almanların Bolşeviklerle başa çıkabilecek durumda olduklarına güvendiğini açıkladığını" bildirmişti.[79] Ayrıca Saracoğlu, "Führer"in, Alman halkının tüm Avrupa ülkelerini ilgilendiren bu savaşı sonuna kadar sürdürmeye kararlı olduğunu bildirmesini de çok takdir etmişti. Papen'in dışişleri bakanlığına gönderdiği rapordaki ifade biçimi, kendisinin de Türkiye başvekilinin görüşüne katıldığını belli etmektedir. Ayrıca Berlin'deki siyasetçiler "Barış Çağrısı" girişiminden bir hafta sonra, büyükelçinin "Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkinin düzelmesi için İngiliz ve Amerikalıların harcadıkları çabaların etkisiz kalmasını sağladığını" bildirmesinden de memnun kalmış olmalılar.[80] "Reich" yöneticileri, büyükelçilerinin böyle bir başarı elde etmesi karşısında, "Barış Çağrısı" girişimini kuşkusuz hoşgörüyle karşılamaya ve bunu "kendini kanıtlama düşkünü bir siyasetçinin davranış biçimi" olarak kabul etmeye razı oldular.

Franz von Papen'in barış için harcadığı çabalar artık bütün dünyaca bilindiğinden, 1943'ün kasım ayı sonunda basında yer alan "Peace offer expected from Germany, Von Papen in Rome" (Almanya'dan Beklenen Barış Teklifi, Von Papen Roma'da) başlıklı bir haberin, İngilizce bilen okurları hiç şaşırtmamış olduğu tahmin edilebilir.[81] *Daily Express* ve *Daily Mail*

79 Papen'den Ribbentrop'a, 24 Şubat 1943, Papen Arşivi, R 29.781.
80 A.g.e.
81 "Papen in Rome," *Examiner, Launceston, Tasmania*'da yayınlanan haber, Salı 30 Kasım 1943, s. 1, nla.gov.au/nla.news-article92639653

gazetelerinin muhabirleri gibi *New York Times* gazetesinin İsviçreli muhabiri de Papen'in Berlin'deki hükümete ve Münih'teki üst düzey iktisadi ve askeri yöneticilere danıştıktan sonra, barış için Vatikan'a başvurmak üzere Roma'ya gittiğini bildirmekteydiler.

Bunun üzerine hemen yarı resmi Alman Haber Ajansının (Deutschen Nachrichtenbüro) bir muhabiri, İngilizlerin Berlin'e karşı düzenledikleri hava bombardımanı teröründen sonra Almanya'nın teslime hazır olduğunu kanıtlama amacıyla bir propaganda kampanyası başlattıkları haberini yaydı.[82] Siyasi hüviyeti olmayan Almanların yurtdışı yolculuklarının, barış olanaklarını araştırma girişimleri olarak tefsir edildiği de ileri sürüldü. Oysa bütün Alman halkının, "Reich" ile can düşmanları arasındaki çatışmanın sona ermesi için kesin bir çözüme varılmasını istediği ve bombardıman saldırılarına, propaganda yalanlarına karşın buna erişeceklerine inandıklarını belirtildi.

Papen, 1943'ün kasım ayı ortasından 3 Aralık'a kadar Almanya'da kalmıştı. Hatıratında Roma'ya gittiğine dair bir kayıt bulunmuyor. Yaz mevsiminde SD görevlisi Schellenberg'le yaptığı bir görüşme sırasında, Vatikan'ın ancak "Reich"ın dini kuruluşlarına karşı politikasını değiştirmesi koşuluyla barış girişimlerini destekleyeceğini bildirmesi, kiliselerle mücadelenin hâlâ süregelmekte olduğunu ve 1943'ün kasım ayında Vatikan ile olumlu bir ilişki kurulamadığını göstermektedir. Ayrıca papalık camiasının kendisine karşı kuşku duyduğunu bilmesi nedeniyle, Papen'in Vatikan'ı ziyaret etmekten kaçındığı da tahmin edilmektedir. Papen, 1940 ilkbaharında Vatikan büyükelçiliğine atanmasına papanın karşı çıktığını ve bazı çekincelerini açıklamış olduğunu bilmese de, Papa XII. Pius tarafından kendisine Papalık Mabeyincisi unvanının verilmesi için başvuruda bulunmaktan vazgeçmesinin bir nedeni vardı kuşkusuz... Gene de basın haberlerinde Franz von Papen'in, "Vatikan ile iyi ilişkiler yürüten Katolik Alman cemaatinin siyasi önderi" diye tanımlanması, kendisini önemli bir kişi olarak görmesine neden olmuştur. Söz konusu haberler gerçek olaylara dayanmayıp sadece propaganda amacıyla yayınlandıysa da, Papen'in daha önce gerçekten barış girişimlerinde bulunduğu Alman Haber Ajansı

82 A.g.e.

tarafından öğrenilmiş ve tıpkı Roma yolculuğu haberinde olduğu gibi bazı nedenler gösterilerek inkâr edilmiştir.

"I ve II Numaralı Roosevelt Barış Girişimleri"

Papen, Roma'ya gittiği söylentisinin yayılmasından altı ay, 21 Mart 1943 tarihli "Barış Çağrısı" olayından da üç hafta önce, Almanya içinde bir yolculuğa çıkmıştı ve kendi açıklamasına göre, bu yolculuk onu ilk kez "Hitler'in yokluğu" konusunda düşünmeye sevk etmişti. Bunun üzerine önce Berlin'de Ribbentrop'u ziyaret etmişti. Papen'in hatıratında anlattığına göre, bu görüşme Stalingrad önlerindeki bozgundan sonraki ilk karşılaşmalarıydı. Ribbentrop, Alman ordusunun bozguna uğramasının suçunu tamamen yeteneksiz generallere ve burjuva zihniyetindeki yönetici grubuna yüklüyordu. Bunun üzerine Papen Ribbentrop'a, böyle bir devlet yönetiminde kendi neslinin de artık bir işi olmadığını söylediğini ileri sürüyor. Hatıratın yazarı, amirine bunu söyledikten sora, bunun beraberinde getirdiği sonuçlarla onu tehdit edip etmediğini ve amirinin de kendisine "Barış Çağrısı"nın yarattığı olaylar nedeniyle hesap sorup sormadığını anlatmıyor...

Buna mukabil Papen, Hitler ile Wolfschanze'de buluştuğunu ve Hitler'in çok değer verdiği Mimar Albert Speer'in tasarımlarını incelediğini ve Hitler ile Doğu Cephesindeki sorunları müzakere ettiğini anlatıyor. Papen, okurlarına bu vesileyle şu itirafta bulunuyor: "Hitler'e çevresindeki kişilerin atfettikleri ve kendisinin de inandığı 'üstün askeri yetenek' tamamen hayal ürünü bir yakıştırmaydı. Aslında Hitler'de stratejik ve taktik yeteneklerin var olduğu kabul edilse bile, bunlar hiç geliştirilmemişti ve doğru kararlar verme yetisinden tamamen yoksundu."[83] Onun bu sözlerinden, bir zamanlar orduda onbaşı rütbesiyle bulunan Hitler'i küçümsediği izlenimi edinilse de halkını savaşa süren bir önderi suçlamaktan eser yoktur.

Papen, 1943'ün nisan ayında Wolfschanze'den Berlin'e döndüğünde, herkeste ümitlerin tükenmiş olduğunu saptadı. Papen'in iki eski arkadaşı, "Hitler, uyguladığı Bolşevikçe yöntemlerle ülkeyi felakete sürüklüyor" diyordu.[84] Papen'in eski askerlik arkadaşlarından biri olan Potsdam Valisi

83 Papen, *Wahrheit*, s. 565.

84 A.g.e.., s. 566. Bismark ve Helldorf ile buluşma tarihi olarak bildirilen Nisan 1943, dipnot 73'te bildirilen tarihle çelişmektedir.

Prens Gottfried von Bismarck-Schönhausen, "Reich"ın SS kuruluşu yöneticisinin arkadaşıydı ve 1943'te kendisine SS-Oberführer rütbesi verilmişti. Başka bir arkadaşı Prens Wolf-Heinrich von Helldorf, Berlin polis teşkilatı başkanıyken, 1924'ten beri NSDAP üyesiydi ve 1930 ile 1933 arasında Berlin-Brandenburg SA grubunun önderliğine getirilmişti. Her ikisi de Stalingrad yenilgisinden sonra Nazi rejiminden yüz çevirmişlerdi. Hatta Helldorf, bir direnişçiler topluluğuna katılmıştı.

Artık Papen de "yurtiçinde zorunlu olarak bazı önlemlerin alınması zamanının geldiği" kanısına varmıştı. En son modaya göre düzenlenip döşenmiş olan Berlin'deki Union Club'ın kütüphane salonunda, kapalı kapılar arkasında iki arkadaş, Papen'e, Orgeneral Ludwig Beck çevresinde toplanan kişilerin hükümeti devirme planlarını açıkladılar: Hitler öldürülmeyecek, sadece tutuklanacak ve bir mahkeme tarafından yargılanacaktı. Zaten büyük bir felaket olan savaş yetmiyormuş gibi, bir de halk arasında çatışmalar çıkarsa ülke perişan olacaktı. Bu önlenmeliydi! Bu tasarıyı Batı güçlerinin nasıl karşılayacaklarını da saptamak gerekiyordu. Papen'in arkadaşları, onun büyükelçilik görevinden yararlanarak müttefiklerle bağlantı kurmasını istediler. Papen de buna hazır olduğunu bildirdi ve Ankara'ya döndükten sonra ilk iş olarak Amerikalılarla bağlantı kuracağını söyledi. Böylece Papen, birçok safhadan oluşan "Roosevelt Barış Girişimi"nin başlaması için düğmeye basmış oldu.

Papen, 1943'ün mayıs ayında "Roosevelt Barış Girişimi"ni başlatmak için aracı olarak George Howard Earle III adlı bir Amerikalıyı seçti. Papen, arkadaşı Kurt von Lersner'den Roosevelt'e yakın olduğu bilinen Earle ile bağlantı kurmasını rica etti. Earle, Birinci Dünya savaşı sırasında deniz subayı olarak "denizaltı avı" ile görevlendirilmiş bir geminin kumandanıyken cesareti ve atılganlığı nedeniyle ödüllendirilmişti, Daha sonra da 1933 ve 1934 yıllarında Viyana'da Amerikan büyükelçiliğine atanmıştı. 1935-1939 arasında Pennsylvania valiliği koltuğuna oturmuştu. 1940-1942 arasında Bulgaristan büyükelçisi olarak görev yapmıştı. Pennsylvania'da o vakte kadar Cumhuriyetçi Partinin vali adayı seçilirken, Earle sayesinde Roosevelt'in başında bulunduğu Demokrat Partiden bir vali seçilmişti.

Roosevelt, Earle'ün vali olduğu dönemdeki faaliyetlerini takdir etmekle beraber, daha sonra Sofya'daki büyükelçilik görevi sırasında Adrienne adında bir kabare artistiyle ilişki kurup bazı çirkin olaylara neden olup, dikkati üzerine çektiğinde ondan memnun kalmamıştı. Earle'ün Nazi rejimine karşı şiddet dolu tavrı da göze batmıştı. 1941'de Amerika'nın Bulgaristan büyükelçisiyken, başkent Sofya'daki bir lokantada bir SA görevlisiyle çatışıp dövüşmesi, uluslararası kamuoyuna yansımış ve dedikodulara neden olmuştu. Roosevelt ve Churchill'in 1943'ün ocak ayında Kazablanka'daki buluşmalarından kısa süre önce başkan, eski Kaptan Earle'ü, kendi arzusu üzerine Türkiye'de deniz ataşesi yardımcılığına atadı. Bu konumda bulunan kişinin aslında büyük bir siyasi etkisi yoktu.

Roosevelt'in damatlarından Curtis B. Dall, sonraki bir tarihte, arkadaşı Howard Earle'ün Franz von Papen ve Kurt von Lesner ile 1943 baharında gerçekleşen ilk karşılaşmasını anlatmıştır.[85] Earle, İstanbul'a ulaştıktan hemen sonra Abwehr Başkanı Wilhelm Canaris'in isteği üzerine onunla buluşmuştur. Dall'ın açıkladığına göre, Earle'ün "Reich" vatandaşlarıyla bağlantı kurmayı kabul etme kararını etkileyen en önemli olay, Martha von Papen'in, İstanbul'da, özel bir toplantıdaki sohbet sırasında söylediği bazı sözlerdi. Papen ve Lersner'in kanısına göre Earle, Roosevelt'in talimatı üzerine, "Reich" rejimi karşıtı kişilerle bağlantı kurmak için İstanbul'a gönderilmişti. Bunun üzerine Papen önce bizzat ortaya çıkmayıp, arkadaşı Lersner'i gerekli talimatla "barış cephesi"ne yolladı.

1943'ün mayıs ayındaki ilk buluşma sırasında Lersner, Roosevelt'in adamına, basında çıkan yazılardan kendisi hakkında bilgi edinmiş olduğunu

85 Curtis B. Dall, *Amerikas Kriegspolitik - Roosevelt und seine Hintermänner*, (Amerika'nın Savaş Politikası - Roosewelt ve Destekçileri) Tübingen 1972, 20. Bölüm: Martha von Papen'in nasyonal sosyalizm ilkelerini reddettiği ve Hitler'den nefret ettiği birçok kişi tarafından teyit edilir. Diplomat Gottfried von Nostiz Martha von Papen'in davranışlarını şöyle tarif etmektedir: Hitler'e karşı nefretini, hiç kimseden çekinmeden, rahat ve mizahi bir tavırla belli ederdi. Papen'in şansölye yardımcısıyken ve Viyana büyükelçiliği sırasında yardımcısı olan Fritz Günther von Tschirschky'nin anlattığına göre, Martha von Papen'in, Hitler'den söz ederken, onu küçümseyen bir ifadeyle "Dodo" dediğini ve "Alman usulü" kolunu kaldırıp "Heil Hitler" diye selam vermeyi Hitler'in bulunduğu ortamlarda bile prensip olarak reddettiğini anlatmaktadır. Tarım işleri uzmanı Heinz Haushofer'in ilgisini çeken bir olay da, 1936'da Viyana'daki Alman topluluğunun düzenlediği bir "hasadı kutlama bayramı" gösterisi sırasında, Alman milli marşının çalınmasından hemen sonra Nazilerin marşı olan *Horst Wessel* şarkısı çalınmaya başlamadan önce yerinden kalkıp, onur konukları için ayrılan locayı terk etmiş olmasıdır. Oysa eşi Franz von Papen, usule uygun olarak selam vermiştir (bkz.: Orth, "Der Amtssitz der Opposition," Ek III: Seçilmiş Kısa Biyografiler).

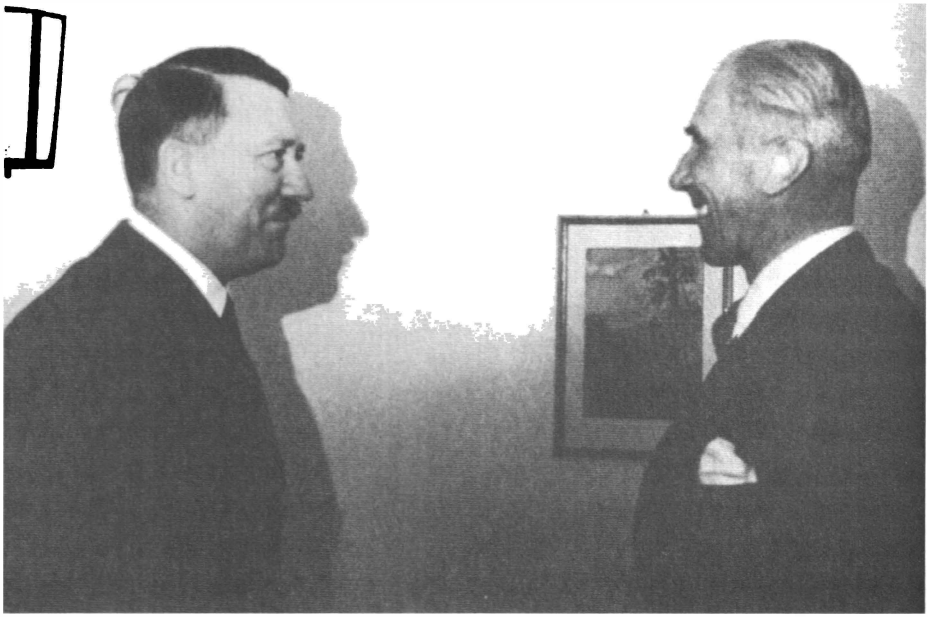

Resim 15. Papen'in hükümeti devirme planlarını yaptığı sıralarda Hitler'i ziyareti (31 Mart 1942)

ve Nazilere ilişkin görüşlerini bildiğini, bu nedenle de her ikisinin bazı konularda fikir birliği içinde olduklarına inandığını söylemişti. Dall'ın anlattığına göre, birkaç saat süren bu söyleşi sırasında Lersner'in Earle'e yöneltmiş olduğu soru, Canaris'in ocak ayındaki sorusundan farksızdı. Her ikisi için de en önemli mesele, Almanya'daki Nazi karşıtı güçlerin, Alman ordusunun Amerika'ya teslim olmasını sağlamalarından sonra, Sovyetleri Orta Avrupa'dan uzak tutma çabalarına müttefiklerin de katılacaklarına güvenebilmekti.

Lersner, Earle ile yaptığı konuşmada, Führer'in –eğer kendi adamları tarafından ortadan kaldırılmazsa– direnişçiler tarafından Amerika'ya teslim edileceğine dair söz verdi. Ancak bunun önde gelen koşulunun, batıdaki Alman ordusunun şerefine halel gelmeden Almanya'ya geçebileceğine Roosevelt'in söz vermesi olduğunu söyledi. "Bu durumda Sovyet ordusu da denetim altında tutulabilecek ve sınırları aşması önlenebilecektir," dedi. Lersner, bu konuşmanın sonunda Earle ile fikir birliğine vardı. Earle ona

Beyaz Saray'a acil olarak şifreli bir telgraf çekeceğini ve Roosevelt'ten, Nazi karşıtlarının yaptığı ciddi öneriyi incelemesini rica edeceğini bildirdi.

Ne var ki, Deniz Ataşesi Yardımcısı Earle'ün birkaç hafta beklemesine karşın, Washington'a gönderdiği telgrafa yanıt gelmedi. Bundan birkaç ay önce Canaris buluşması hakkında yazdığı rapor da hiç dikkate alınmamıştı. Earle buna rağmen Lersner ile en yakın zamanda yeniden bir buluşma tarihi saptadı. Lersner bu sefer daha somut bir plan önerdi: Hitler'in oldukça sapa bir yerde bulunan Doğu karargâhının etrafı çevrilecek ve bir mütareke sağlanıncaya kadar, Alman ordularının tümü Doğu Cephesine gönderilecekti.[86] Earle bu cüretkâr planı da olumlu karşıladı ve gayet ayrıntılı bir rapor hazırlayıp, Washington'a Başkan Roosevelt'e "çok acil" kaydıyla göndereceğini söyledi. Üstelik de bu önemli haberin Roosevelt'in eline geçeceğine kesin olarak güvenebilmek için, bu sefer raporunu diplomatik kanal üzerinden değil de ordu ve deniz kuvvetleri haberleşme sistemiyle göndermeye kararlı olduğunu da bildirdi. Ama Amerika'nın askeri kuryesi bile Roosevelt'in yanıtını İstanbul'a ulaştıramadı.

Bu arada 1944'e girilmişti. Lersner ve Papen, bundan sonra daha stratejik ve daha etkili yöntemlerle hareket edilmesi gerektiğini anlamışlardı. Yeni operasyon planını Papen bizzat tasarladı ve Lersner'e yeniden Earle ile bağlantı kurma görevini verdi. Roosevelt'in yakını olan kişiye ana hatları kesin belirlenmiş olan bir teklif sunmasını ve bir an önce başkanın kararını öğrenmesini tembih etti.

Papen hatıratının iki sayfasını, "Roosevelt II" adı verilen 1944'ün mart ayındaki barış girişimine ayırmıştır. Bu girişim, "Alman halkının yaşam olanaklarını kısıtlamadan savaşı sonlandıracak olan bir barış anlaşması için Başkan Roosevelt'i ikna etme"ye yönelikti.[87] Papen hatıratında, Lersner'e, bu meselede aracılık yapmayı üstlenmiş olan Earle'e ilginç bir teklif yapmasını söylediğini anlatıyor. "Bence Mr. Earle gizli olarak Berlin'e uçmalı. Berlin'de güvendiğim dostlarım Helldorf ve Bismarck ile bu meseleyi müzakere edip, Hitler'in tutuklanması ve uluslararası bir mahkemede yargılanması için neler yapılması gerektiğini kararlaştırmalılar."[88]

86 A.g.e.
87 Papen, Wahrheit, s. 594.
88 A.g.e.

Bu projenin başarıya ulaşabilmesi için yerine getirilmesi gereken en önemli koşul, Roosevelt'in "kayıtsız şartsız teslim" formülünün çerçevesini biraz daraltmasıydı. "Batı cephesindeki çatışmalar sınırlandırılarak, burada savaşmakta olan Alman orduları, Doğu Cephesine nakledilmeli ve Sovyet ordularının, 1938'den beri "Reich" sınırları içinde olan toprakları ve Almanya ile birleşmiş olan Balkan ülkelerini ele geçirmesi önlenmelidir. Barış müzakereleri sırasında bu durumun korunması zorunludur."[89]

Papen'e göre, Earle'ün "eski savaşçılardan" Bismarck ve Helldorf ile buluşmasını teklif etmesinin başlıca nedeni, Başkan Roosevelt'in sunulan önerileri ciddiye almasını sağlamaktı. Her zaman kendinden çok emin olan Papen'in bu sözlerinden, ABD başkanının böyle bir teklifte bulunan kişinin ciddiyetinden kuşku duyabileceğini tahmin ettiği anlaşılıyor. Papen, büyük bir olasılıkla "iki eski savaşçının" işe karışmasının başkan için daha inandırıcı olacağını düşünmüş ve bu üç kişinin buluşmasına çok önem vermişti. Dolayısıyla da buluşmanın Berlin'de değil de Gestaponun gözünden uzak bir yerde, örneğin bir Balkan ülkesinde yapılmasını tasarlamıştı.

Fakat Hitler rejimini değiştirmeyi müzakere edecek olan kişilerin buluşma yerini saptamaya gerek kalmadı. Bunun nedenini, daha sonra Mr. Earle ile röportaj yapan Curtis B. Dall şöyle açıklamıştı: "İstanbul dolaylarında bir uçak beklemekteydi. Ama bu bekleyiş bir işe yaramadı... Washington'a acil kaydıyla gönderilen haberlere hâlâ bir yanıt gelmediğinden, eski vali Earle düş kırıklığına uğradı ve huzursuzlaştı. Sonunda bir çeşit yanıt geldiyse de, beklenilenden çok farklı bir yanıttı bu... Papen'in Avrupa'daki başkumandanla buluşup, barış şartlarını müzakere etmesi isteniyordu."[90] "Avrupa'daki başkumandan" diye adlandırılan kişi, daha sonra ABD başkanlığına seçilecek olan General Dwight D. Eisenhower idi. Fakat Papen, Eisenhower'in "büyük ölçüde siyasi önemi olan bir kararı verecek yetkiye sahip" olduğuna inanmadığından, bu buluşmayı kabul etmedi.[91] Böylece bu barış girişimi de suya düştü.

Barış girişiminde aracılık edecek olan George H. Earle, Papen'in ABD Başkanı'nı "barış operasyonuna" ikna etme teşebbüslerinin boşa

89 A.g.e..
90 Curtis B. Dall, A.g.e.
91 Papen, *Wahrheit*, s. 595.

gitmesi nedeniyle, kendi bakış açısına göre bazı şahsi ve siyasi sonuçlara ulaştı: "Artık barış anlaşması görüşmelerine yararımın dokunmayacağını anlayınca, düş kırıklığına uğradım ve çok üzülerek Amerika'ya, evime döndüm. İkinci Dünya Savaşı devam etti ve sonunda Sovyetler Avrupa'ya yayıldılar."[92] Earle, girişiminin başarısız olmasından ötürü, bundan sonra artık kendi kişisel yaşamıyla ilgilenmeye karar verdi. Kariyerinin devamında Pasifik Adaları'ndan biri olan Amerikan Samoası'nda vali yardımcısı oldu ve 16.000 nüfuslu adanın hükümdarıymış gibi bir yaşam sürdü. Ona göre tasarlanan girişimlerin suya düşmüş olmasının siyasi sonuçları çok önemliydi, çünkü "eğer 1943'te savaş sona erdirilmiş olsaydı –ki bu gerçekten mümkündü– milyonlarca insanın canı kurtulabilir, daha az borç olur, daha az kavga çıkar, Avrupa'ya Sovyetlerin girmesi ve Berlin'in Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmesi önlenebilirdi."[93]

Papen'e gelince, barış girişimlerinin başarıya ulaşmamış olmasının sonuçlarını çok önemsemedi ve kötümser bir bakış açısından değerlendirmemeye çalıştı. Papen, 1949'un ocak ayı sonunda Earle'ün *Philadelphia Enquirer* dergisinin onunla yaptığı röportaj sırasında söylediklerini, bütün ayrıntılarıyla hatıratına aktarmış ve röportajın sonunda Earle'ün "Farz edin ki, Papen'in önerisini kabul ettik ..." sözleriyle başlayan sorusunu özellikle vurgulamıştır. Papen, hatıratında bu soruyu şöyle yanıtlamaktadır : "Bu soru gerçekten de çok önemli... Çünkü Roosevelt'in öneriyi reddetmesi, bizim Avrupa'ya bir düzen getirebilmek için yüreğimizde taşıdığımız son umudu da yıkmış oldu."[94]

1943 ve 1944 yıllarının ilkbaharındaki her iki "Roosevelt Barış Girişimi" de farklı nedenlerden ötürü başarısızlığa uğramaya mahkûmdu. Birincisinde aracı olan kişi George H. Earle, kendi arzusuyla Roosevelt tarafından Türkiye'de deniz ataşeliğine atanmış olsa da, ona özel bir görev verilmemişti. Earle gerçekte ABD gizli servisi OSS için çalışıyordu. İstanbul'da bulunduğu sırada da düzensiz bir hayat sürmesi nedeniyle OSS'nin dikkatini çekmiş ve bu yüzden kasalara yaklaşması, gizli evrakı görmesi ve şifreleri okuması önlenmişti.

92 Curtis B. Dall, A.g.e.
93 A.g.e.
94 Papen, *Wahrheit*, s. 596.

Öte yandan "Reich" vatandaşı barış girişimcileri için en önemli mesele, Earle'ün geçmişte valilik ve elçilik görevlerine atanmış olması ve bunun ötesinde Roosevelt ile yakın dostluğu idi. Papen daha çok Earle'ün bu özel durumundan ötürü, Lersner'in onunla bağlantı kurmasını istemişti.[95] Her ne kadar eski "Reich" şansölyesi Franz von Papen'in giderek yükselmiş olan kariyerinin tersine Earle'ün kariyer seyri inişe yönelmişse de bunu sineye çekmek mümkündü. Fakat İstanbul'daki Alman Abwehr teşkilatının temsilcileri olan iyi eğitilmiş kişiler, Earle'ün durumu ve güvenilir bir kişi olup olmadığı konusunda önceden daha etraflı bilgi edinebilirlerdi. Ayrıca bu kişilerin, amirleri olan Canaris'in, Earle'ün İstanbul'a ulaşmasından hemen sonra 1943'ün ocak ayında onunla buluştuğunu ve yaptığı barış girişimlerinin Washington'da bir yankı uyandırmadığını öğrenmiş olmaları da gerekirdi. Aslında "Reich"ın Abwehr teşkilatı adına İstanbul'da görevli olan Lersner, Earle ile bağlantı kurmadan önce bütün bu bilgileri edinmeliydi.

"III Numaralı Roosevelt Barış Girişimi"[96]

Papen, 1943'ün mayıs ayında ilk barış girişiminin başarısızlığa uğraması nedeniyle hayal kırıklığına uğramış olmasına karşın, gene de dostları Bismarck ve Helldorf'un "Hitler'siz bir Almanya Devleti" tasarısı karşısında Amerikalıların nasıl bir tutum takınacaklarını öğrenme önerilerini ciddiye almıştı. George H. Earle aracılığıyla yapılan birinci operasyon sonrasında ise Roosevelt'ten bir yanıt alınmamıştı. Papen bu yanıtın belki de başka bir Amerikalı aracı yoluyla sağlanabileceğini umuyordu. 1943'ün ekim ayında girişilen "III Numaralı Roosevelt Barış Girişimi" George H. Earle aracılığıyla yürütülen diğer girişimlerden çok farklı seyretti. İlk iki girişimi Papen düzenlemişti ve Earle ile bağlantıyı Lersner kurmuştu. Çok daha kısa süren "III Numaralı Roosevelt Barış Girişimi" girişiminde ise, bir OSS çalışanı olan Theodore Morde, sadece ilk hareket noktası olmakla kalmayıp, operasyon planını da kendi hazırladı ve Papen'e teklif etti.

95 Papen, *Wahrheit*, s. 567.

96 Ayrıntılı dokümantasyon için bkz. Heideking, Jürgen / Mauch, Christof (Yayına Hazırlayanlar), *American Intelligence and the German Resistance to Hitler. A Documentary History*, Boulder, 1996.

İki komplocunun bağlantı kurmasını Johannes Posth ve Alexander Rüstow sağlamışlardı. Her ikisi de ciddi ve güvenilir kişiler olarak tanınıyorlardı. Posth, İstanbul'daki Orient Bank şubesinin müdürüydü ve Nazi rejimine uzak tutumu çoktandır biliniyordu. İktisatçı ve kültür tarihi bilimcisi olan Rüstow, siyasi nedenlerle 1933'ün yaz mevsiminde Türkiye'ye iltica etmişti ve diğer birçok bilim adamı gibi İstanbul Üniversitesinde görevliydi. Ernst Reuter'in de üye olduğu bir direnişçi grubunun üyesi olduğu gibi, OSS için de çalışıyordu. İstanbul'daki OSS yöneticisi Lanning Macfarland, kendi teşkilatında çalışan Rüstow'a ve o da dostu Posth'a, Morde ile Papen'in buluşmasına aracılık etmesini rica etmişti.

"Ted" yani Theodore A. Morde, Massachusetts doğumlu bir gazeteciydi. Önce radyo spikeri olarak işe başlamış, daha sonra 1938'de İspanya'daki iç savaş sırasında muhabirlik yapmıştı. 1940'ta Columbia'nın geçmişine ait bir efsanede yer alan "Maymunlar İlahının Kayıp Kenti"ni aramaya çıkan bir maceracı grubun düzenlediği yolculuğa katıldı. 1942'de Britanya ordusunun Kuzey Afrika savaş muhabiri olarak görevlendirildi. Kısa süre sonra da Amerikalılar bu maceraperest adamı Kahire'deki Savaş İstihbaratı Ofisine (Office of War Information-OWI) aldılar. Morde burada Ortadoğu dairesinin müdürü oldu ve sonra da Büyükelçi Alexander C. Kirk'in yardımcısı olarak çalıştı. Daha sonra da OSS onu hizmete aldı ve *Readers Digest* dergisinin Kahire bürosu yöneticisi maskesi altına gizlenmesini sağladı.

Özel ajan Morde, 1943'ün nisan ayından itibaren Türkiye'de görevlendirildi ve bundan altı ay sonra, 5 Ekim'de Papen ile büyükelçiliğin Tarabya'daki yazlık köşkünde buluştu. Papen, Ted Morde'un, George H. Earle aracılığıyla Roosevelt'e iletilmiş olan planlar hakkında bir yanıt getireceğini umuyordu. Ama umduğunu bulamadı. Papen, Morde'un nasıl bir insan olduğuna dair kesin bir karara varamamıştı. Hatıratında da bu yeni muhatabının adını bildirmeyip ondan söz ederken "gizemli bir yabancı," veya "kim ve ne olduğu anlaşılamayan bir kişi," "esrarengiz bir adam" gibi belirsiz ifadeler kullanmakla yetinmektedir. Daha sonra da bu etkinlikten "gizemli bir olay" diye söz etmiştir. Papen, Ted Morde'u sadece, "Portekiz pasaportu taşıyan otuz yaşlarında bir beyefendi" diye tanıtmıştır.

"III Numaralı Roosevelt Barış Girişimi," aslında "gizemli" olmaktan çok "olağandışı" olarak nitelendirilebilir. Çünkü OSS Yöneticisi William J. Donovan bu etkinliği Beyaz Saray'ın bilgisi dışında başlatmıştı. Şiddetli bir komünizm düşmanı olan Donovan, Amerika'nın Sovyetler'le birleşmesini önlemek için elinden gelen her şeyi yapmaya hazırdı. Donovan, çeşitli çevrelerle bağlantı kurarak Alman halkının büyük bir kısmının Hitler'i devirmeye ve Batılı müttefiklere teslim olmaya hazır olduğunu Roosevelt'e kanıtlamak istiyordu. Donovan, kendi amaçlarını gerçekleştirmeye en müsait kişinin, eski şansölye ve "Reich Şansölye Yardımcısı" Franz von Papen olduğu kanaatini edinmişti. Hitler rejimine on yıldır bağlılık ve sadakat içinde hizmet etmiş olan ve halen de Almanya yönetimi altında görevini yerine getiren, ama artık bu yönetimden kopmak ve savaşı sona erdirmek isteyen yüksek düzeyli kişilerin temsilcisi Franz von Papen idi.

Donovan'ın fikrine göre Papen, saygın bir kişi olarak Hitler'den sonraki Almanya'da önemli görevlerden birini üstlenebilir, hatta belki de Hitler'den sonra devletin yönetimini eline alabilirdi. Ted Morde, OSS teşkilatına verdiği raporda Papen'le görüşmesi sırasında ona buna benzer imalarda bulunduğunu bildirmiştir. Donovan, ajanı Morde'un ilk raporunu 29 Ekim 1943'te Başkan Roosevelt'e gönderdi ve başına şu notu ekledi: "Bu raporu dikkatle okumanızı rica ediyorum. Raporun içerdiği fikir, sizin olanaklarınız ve tasavvur yetiniz sayesinde daha da mükemmelleştirilebilir."[97]

Papen anılarında, Morde'un 5 Ekim 1943'te İstanbul'daki yazlık rezidansına gelip kendini takdim ettiğini anlatırken, ajanın bizzat ABD başkanından talimat aldığını söylediğini bildirmektedir. "En yakın zamanda barış anlaşması yapma olanaklarını benimle müzakere etme görevini kendisine bizzat Roosevelt'in verdiğini, benim mart ayındaki söylevimin başkanın ilgisini çekmiş olduğunu ve Almanya'da barış konusunun konuşulabileceği insanların bulunup bulunmadığını merak ettiğini söylediğini anlattı."[98]

Morde, Papen ile buluşmasından hemen sonra hazırladığı gizli raporda Papen'in mart ayında verdiği söylevi Roosevelt'in okuduğundan

97 OSS Direkörü W.K. Donovan'dan Başkan F.D. Roosevelt'e: Morde-Papen Planına Destek, 29 Ekim 1943, Doküman 24c, Heideking/Mauch, *American Intelligence and the German Resistance to Hitler. A Documentary History* içinde, Boulder 1996, s. 145.
98 Papen, *Wahrheit*, s. 573.

söz etmediği gibi, başkanın kendisine bir görev verdiğini de açıklamıyor. Zaten Başkan Roosevelt'in, Morde diye bir kişinin böyle bir görevinden haberi bile yoktu... Papen'in hatıratında bildirdiğine göre, Morde, ABD'den yeni geldiğini, gazeteci hüviyetiyle yolculuk yaptığını ve İstanbul'da gizli olarak kaldığını anlatmıştı. İstanbul'daki ABD Büyükelçiliğinin onun burada bulunduğundan bile haberi yoktu. Ayrıca Morde bir "gizli ajan" olmadığını da açıkça söylemişti. Papen için, her iki açıklama da ve gizli evrakı getiren kişinin ABD Kahire Büyükelçisi Alexander C. Kirk'in asistanı olduğunu belirten resmi bildiri de inandırıcıydı ve güven telkin etmişti.

Morde, kendisine bu görevi veren kişilere Papen ile ilk buluşması hakkında yedi sayfalık ayrıntılı bir rapor hazırladı.[99] Raporda sözü edilen konuşmalardaki özenli ifade tarzı, ajanın İngilizce konuşan muhatabını, bir radyo muhabirine yakışır düzgün anlatma yeteneğiyle etkilemeyi başardığını göstermektedir. Morde, Papen'i ziyareti sırasında ona bir mikrofilm rulosu vermiş, buna kaydedilmiş özel planı okumasını ama bunu yaparken planın kesinlikle ABD hükümetinin resmi tutumunu yansıtmadığını da göz önünde bulundurmasını hatırlatmış. Öte yandan bu planın kendisinin kaleminden çıkmadığını da belirtmiş, görevinin sadece, büyükelçinin bu plana ilgi duyup duymadığını ve ilgi duyduğu takdirde, planın ayrıntıları hakkında konuşup teklifler yapmaya niyetli olup olmadığını öğrenmekmiş...

Papen, planın içeriğini, hatırladığı kadarıyla şöyle açıklıyor: "Plan, Almanya ile barış anlaşması yapılması halinde, ileri sürülecek koşulların temel ilkelerinden ibaretti. Planda sözü edilen tek önkoşul, Hitler'in bizim tarafımızdan tutuklanması ve müttefiklere teslim edilmesiydi. Müttefikler de bunun karşılığında Hitler'e karşı kurallara uygun bir dava açarak hakkında hüküm vermeyi taahhüt ediyorlardı."[100]

Morde'a göre, Papen bu ön koşulu kabul etmeye hazırdı. Ama asıl sorun, Nazi Partisi üst düzey yöneticilerinin nasıl bir muameleye tabi tutulacaklarıydı. Papen'in düşüncesine göre, savaş sonrasında Almanya'daki en önemli mesele, yönetimdeki Nazi Partisi mensuplarının ABD mahkemeleri tarafından kurallara uygun bir muameleye tabi tutulmamaları

99 OSS Ajanı Th.A. Morde, Türkiye'de Büyükelçi F. V. Papen ile konuşma, 5 ve 6 Ekim 1943, Doküman 24a, a.e.g., içinde, s. 130-142.
100 Papen, *Wahrheit*, s. 573.

endişesiydi. Papen, yönetimdeki Nazi mensuplarının Alman yargıçlarca yargılanmaları gerektiğini ileri sürüyordu. Ama yargıçlardan söz ederken, herhalde Nazi rejimi sırasında siyasi görüşleri veya ırkçılık nedeniyle yıllarca ceza evlerinde, toplama kamplarında veya sürgünde yaşamak zorunda kalan hukukçuları kastetmiyordu. Papen o tarihte kendisinin de bundan üç yıl sonra müttefik devletlerin bir mahkemesince yargılanıp beraat ettirileceğini, ama daha sonra bir Alman mahkemesi tarafından cezalandırılacağını bilemezdi.

Morde, hazırladığı raporda, müttefiklerin kayıtsız şartsız teslim koşulunu ileri sürmelerine Papen'in en az üç kez karşı geldiğini ve bu koşul yüzünden barış uğruna harcanacak çabaların boşa gidebileceğini söylediğini ileri sürmüştür. Morde, Papen'i yatıştırmaya çalışmış ve Roosevelt'in Avrupa'da Almanya'nın –ama elbette ki demokratik bir Alman Devleti'nin– katılımı olmadan sürdürülebilir bir barışın sağlanamayacağı kanısında olduğunu söylemiştir. Papen aynı şekilde ısrarla Alman kentlerine yapılan bombalı saldırıları gündeme getirmiş ve Amerikalıların bu anlamsız saldırılarla komünizmin Avrupa'da yayılmasını desteklediklerini, Almanların bu nedenle birbiri ardına komünistlerin saflarına geçeceğini ve giderek yalnız Almanya'nın değil, bütün Avrupa'nın komünistlerin denetimi altına gireceğini ısrarla tekrarlamıştır.

5 Ekim 1943 günü Papen ile Morde arasında gerçekleşen bu konuşma, Papen'in Morde'a planını bütün ayrıntılarıyla inceleyeceğine dair söz vermesiyle ve bir gün sonra yeniden buluşmayı kararlaştırmalarıyla sona erdi. Papen, Morde'a bu konuşmalar hakkında –Roosevelt dışında– kimseye, ama kesinlikle hiç kimseye bilgi vermemesini sıkı sıkı tembih etmiş ve bu buluşma başka birilerinin kulağına gidecek olursa, hayatının tehlikede olacağını söylemiş, zaten o güne dek kendisine karşı üç suikast girişiminde bulunulduğunu da hatırlatmıştı... Ted Morde, Papen'i bu konuda yatıştırdıktan sonra, ertesi günü yeniden buluşmak üzere ayrılmışlardı.

Bir gün sonraki, yani 6 Ekim 1943'teki buluşma daha gizli koşullar altında gerçekleştirildi. Papen-Morde karşılaşmasına aracılık eden Johannes Posth'un Büyük Ada'daki yazlık evinde buluşan Papen ile Morde, bir

buçuk saat boyunca OSS Planını müzakere ettiler. Papen, kendi önerilerini bir kâğıda yazmış ve –Morde'un dediğine göre– görüşlerini özgüven içinde açıklamış hatta Morde'a notlar almasını bile önermiş, ama bu notları başkan dışında kimseye göstermemesini de sıkı sıkı tembih etmişti.

Morde'un Roosevelt'e verdiği raporda, ikinci buluşmadaki konuşmaların, savaş sonrasında Avrupa'da kurulacak düzenden çok, Almanya'daki rejim değişikliği konusunda olduğu bildiriliyordu. Washington'da önemle üzerinde durulan mesele, Hitler ve taraftarlarının Almanya'dan uzaklaştırılmaları ve mümkünse Amerikalılara teslim edilmeleriydi. Amerika'nın ancak Hitler aradan çıkarıldıktan sonra Almanya yönetimiyle barış planları hakkında müzakereye oturmaya razı olabileceği bildiriliyordu. Bunun üzerine Papen, Alman ulusunun kendi kararı ve gücüyle bu devrimi gerçekleştirmesi ve bunun dışardan müdahaleyle değil, içerden gelen bir tepkiyle olması gerektiğinin bilincinde olduğunu açıkladı. Ama Hitler'in birçok genç Alman tarafından desteklenmesi nedeniyle devrilmesinin veya öldürülmesinin nasıl bir etki yaratacağının ve ne gibi sonuçlar doğuracağının önceden kestirilemeyeceğini belirterek, savaş sırasında, tam en şiddetli çarpışmaların ortasındayken, "binilen atı değiştirmenin" tehlikeli olacağını da sözlerine ekledi. Papen, her olasılığı hesaba katmak gerektiğini ve Almanya'daki dostlarını rejim değişikliği için ikna etmeye çalışacağını, ama onlara bu kararı vermeleri karşılığında, önemli bir vaatte bulunması gerektiğini de bildirdi. Papen bu görüşme sırasında bazı kuşkularını yenmişti. Morde'dan, Berlin'de yeni bir hükümetin yönetime geçmesi durumunda, Amerika ve İngiltere'nin, Almanya'yla barışı kabul edeceğinin kesin olup olmadığını öğrenmek istedi. Morde, bunun yönetimi ele alan kişilerin "zihniyetine," daha çok da Hitler'in teslim edilmesine bağlı olduğunu açıkladı.

Morde, Papen ile söyleşisi sırasında, herhangi bir şekilde doğrudan doğruya müttefikleri desteklemeyi kabul edip etmeyeceğini de sordu. Papen bu soruya verdiği yanıtta, Roosevelt'in kendisine ve arkadaşlarına çekici gelebilecek bir barış anlaşması önerisinde bulunması koşuluyla, müttefikleri desteklemeyi düşünebileceğini söyledi. Planın ayrıntıları müzakere edilirken açıklandığı üzere, "kayıtsız şartsız teslim" gibi katı ve

beraberinde acı sonuçlar getirebilecek bir koşulun kabul edilmesi karşılığında, sadece barışın sağlanacağı güvencesinin verilmesi yeterli değildi. Papen, Morde'un veya başkanın görevlendirdiği diğer bir kişinin Amerika'nın barış planları konusunda pozitif kanıtlar sunması koşuluyla, yönetimin devrilmesi ve yeni bir yönetimin kurulması konusunu arkadaşlarıyla müzakere etmeye hazır olduğunu bildirdi.

Morde'un raporunda anlattığına göre, Papen kendisinden hiç umulmayan bir alçak gönüllülükle, şahsen siyaset alanında önemli bir konuma gelme hırsının olmadığını, ama yeni bir hükümet kurulduğu takdirde yönetimin kendisine verilmesinden şeref duyacağının başkana bildirilmesini rica etmiş, Alman halkının kendisine bir önder olarak güvendiğini de sözlerine eklemişti. Bilgili ve deneyimli bir gazeteci olan Morde, Papen'in bu imalı sözlerinden, onun ruhunda çok hassas bir noktaya dokunulduğunu sezmişti.

Konuşmalarının kişisel konulara saptığını fark eden Morde, Papen'e, "acaba başkanla bizzat buluşmayı ister miydiniz?" diye sorunca, Papen, başkanın da istemesi koşuluyla, bunu memnuniyetle kabul edeceğini söyledi, ama kendisine yapılan birkaç suikasta değinerek, başkanla buluşmasının kendisi için tehlikeli olabileceğini de açıkladı. Papen böylece kendisinin önemini ve Nazi rejimine karşı olduğunu belirtmesinin dışında, bu buluşmanın gizli tutulacağından ve Amerikan güvenlik hizmetlerinin kendisini korumaya özen göstereceğinden kuşku duyduğunu da belli etmişti.

Büyükelçi von Papen, sonunda kendini Roosevelt'in görevlendirdiği kişi olarak tanıtan Morde ile vedalaştı ve ayrılırken en yakın zamanda Almanya'ya gidip oradaki yandaşlarına bu söyleşiyi anlatacağını başkana iletmesini ve kendisinin de başkandan kesin bir teklif beklediğini söyledi. Papen, üzerine düşen görevi yerine getirmek için elinden gelen gayreti sarf edeceğine dair söz verdi ve birlikte başarıya ulaşacaklarına inandığını da sözlerine ekledi. Papen, ABD başkanından, eşitlik koşullarında karşılıklı müzakerelerde bulunmak için teminat vermesini beklediğini hissettiriyordu.

Ne var ki Roosevelt, Papen'e bir cevap vermediği gibi, Hitler'den sonra Almanya'da yönetime geçecek olan kişinin belirlenmesi hakkındaki konuşma da gerçekleşmedi. Papen, sondan bir evvelki "barış operasyonu"

hakkında biraz müstehzi bir ifade kullansa da düş kırıklığına uğradığı seziliyor: "Bu gizemli öykünün devamı gelmedi. Tahminime göre, ABD başkanı, kesin bir yanıt vermenin çok tehlikeli olacağı kanaatindeydi."[101]

Hiç kuşkusuz, ABD başkanının bakış açısına göre, Hitler'in Almanya'nın başına geçmesine yardımcı olmuş ve rejimini desteklemiş olan, hâlâ da destekleyen eski Prusya Devleti temsilcisi Franz von Papen'in Alman halkının önderliğine soyunması sakıncalı olabilirdi. Ayrıca Roosevelt belki de müttefikler adına tek başına barış müzakereleri yönetmeyi göze alamıyordu. Stalin'e vaat edilen "İkinci Cephe" henüz açılmamıştı ve Kremlin'deki lider de 1943'ün sonbaharında henüz savaşın amacının kayıtsız şartsız teslim olduğu kararına katılmamıştı. Kısacası, Doğuda güçlendirilmiş bir orduyla savaşı sürdüren "Reich" ile Batı devletleri arasında bir barış anlaşması yapılması, Roosevelt için uygun bir seçenek değildi.

Aslında Roosevelt, gerçek müellifi belli olmayan "Morde-Papen Planı" üzerinde fazla düşünüp akıl yormuş da değildi. Theodore Morde'un raporlarında ve Robert E. Sherwood ile William J. Donovan'ın, Başkan Franklin D. Roosevelt'e sundukları 26 veya 29 Ekim tarihli muhtırada da bu teklif "Morde-Papen Planı" diye adlandırılmıştır. OWI müdürü ve Roosevelt'in danışmanı olan, başkanın söylev metinlerini de yazan Sherwood, kısa süre önce başkana Theodore Morde adında genç bir adamla görüştüğünü söylemiş ve anlattıklarına çok şaşırdığını belirtmişti. Anlattığına göre, İstanbul'da Almanya Büyükelçisi Franz von Papen ile buluşarak Hitler'i ve NSDAP yönetimini devirme konusunu görüşmüşler. Ama Morde'u görevlendirenin kim olduğu belli değilmiş. Bu nedenle Dışişleri Bakanı Adolf Berle ile konuşacağını ve gizli diplomatlığa özenen bu kişiye ABD dışına çıkmak istediğinde pasaport verilmemesini tembih edeceğini bildirmişti. Roosevelt öneriyi doğru bulunca Theodore Morde'un OSS kariyeri sona ermiş oldu.

Kazablanka Konferansı Sonuçları

Papen'in planladığı "Roosevelt Barış Girişimleri"nin başarısızlığa uğramasının başlıca nedeni –iyi niyetli ve saf "barış meleğinin" girişimleri

101 A.e.g., s. 574.

olmasından bağımsız olarak– 1943'ün ocak ayı ortasındaki Kazablanka Konferansında ileri sürülen "kayıtsız şartsız teslim" koşuludur. Roosevelt, önce tereddütlü olan Churchill'i, "ancak mihver devletlerinin askeri güçleri teslim olduktan sonra barış müzakereleri için masaya oturulabilecektir" diyerek ikna etmişti. 1943'ün sonunda Tahran Konferansında, Stalin de batılı müttefiklerinin bu kararına katıldı.

Papen, Casus Çiçero sayesinde Tahran Konferansı sonuçları hakkında bilgi edinebilmişti. Dolayısıyla Batı ve Doğu müttefiklerinin barış formülü konusunda ortak bir tutumu benimsediklerini biliyordu. Daha sonra bu kararın Roosevelt'in dalgın, gevşek bir hava içinde olduğu sırada verilmiş olduğu ve gerçekleştirilmesi halinde Avrupa'nın "zıvanadan çıkacağı ve her şeyin mahvolacağı" kanısına vardı.[102]

Müttefiklerin, "Reich"ın askeri ve siyasi üst yöneticilerine güvenmediklerinin bilincine varamayan Papen, Kazablanka formülünün sadece bir propaganda aracı olduğunu ve konunun tartışılabileceğini sanıyordu. Oysa ABD Dışişleri Bakanlığı 1943'ün mart ayı ortasından beri dış ülkelerdeki tüm temsilciliklerine Almanlarla bağlantı kurmalarını yasaklamıştı. Kim ve ne olursa olsun –resmi görevli, direnişçi veya mülteci– hiçbir Almanla barış koşulları hakkında konuşulmasına izin verilmiyordu. İngiltere'nin dışişleri bakanlığı da iki yıl önce dış ülke temsilciliklerine aynı talimatı vermişti. 1941 başında İngiltere Başbakanı Churchill de, Dışişleri Bakanı Anthony Eden'e gayet açık olarak şu direktifi verdi: "Bize yöneltilen bütün bu tür önerilere kesin bir suskunlukla karşılık vemeliyiz!"[103] ABD ve İngiltere sınırları içinde resmi görevlilerin o ülkelerdeki Alman direnişçilerle ve sığınmacılarla temas etmeleri de yasaklanmıştı.

Ne var ki, Amerika'nın gizli servisi OSS, Nazi rejimine karşı olan Almanlarla bağlantı kurma yasağına uymak zorunda değildi. Bu teşkilat özellikle Türkiye gibi tarafsız ülkelerdeki Alman mültecilerle sıkı bir ilişki kurmuştu. Hatta OSS, İstanbul'da yerleşmiş Almanları haber alma çalışmalarına katkıda bulunmaları için işe aldı. Böylece OSS'in, Dogwood-Ring adını verdiği teşkilata Alexander Rüstow ve Hans Wilbrandt adlı Alman

102 A.e.g., s. 559.
103 Aktaran Klemperer, *Die verlassenen Verschwörer. Der deutsche Widerstand auf der Suche nach Verbündeten 1938-1945*, Münih 1994, s. 189.

mülteciler de katıldı. Bu iki kişi 1943'ün temmuz ayında, Kreisauer Kreis adı verilen direnişçi grubunun başı olan Prens James Moltke ile OSS arasındaki bağlantının kurulmasını sağladılar.

OSS kuruluşunun ilgilendiği konular direnişçilerinkinden farklıydı. OSS, teşkilatında çalışan Almanlardan veya herhangi bir vesileyle karşılaşıp konuştukları kişilerden "Reich" veya Almanların işgali altında olan ülkelerdeki siyasi etkinlikler, silahlanma amaçlı çalışmalar, sosyal ve ekonomik gelişmeler hakkında bilgi edinme amacındaydı. Moltke'nin gizli servise hizmet etmeye karşı direnmesi yüzünden, Kreisauer Kreis adı verilen direnişçi topluluğunun tasarladığı planlar için, İstanbul'daki OSS kuruluşu aracılığıyla ABD hükümetinin desteğinden yararlanmak mümkün olmamıştır. Almanların Freiheitsbund (Özgürlük Derneği) adını verdikleri ve Türkiye'deki mültecilerin Ernst Reuter çevresinde toplanarak kurmuş oldukları dernek de aynı akıbeti paylaştı.

OSS kuruluşu, barış anlaşması hakkında Papen'in uluorta sarf ettiği sözlerden ve 1943'ün mart ayındaki söylevinden, onun Nazi rejiminden uzaklaştığı izlenimini almıştı. "Reich" içindeki ordu, endüstri ve siyaset çevreleriyle sıkı bir bağlantı ağı kurmuş olması nedeniyle, ağzından bilgi almaya en uygun kişi Papen idi. Ayrıca Sovyet karşıtı OSS Şefi Donovan'ın görüşüne göre, Hitler devrildikten ve Batı cephesinde barış sağlandıktan sonra, yönetime getirilecek namzetler arasında da bu konuma en uygun seçenek Papen olabilirdi. Bu planlar ABD Başkanı Roosevelt'in tutumu ve Kazablanka formülünde ödün vermemekte ısrar etmesi nedeniyle gerçekleştirilemedi.

İngiltere Başbakanı Churchill, Roosevelt'in "Mihver devletlerinin kayıtsız şartsız teslim olması" koşulunu biraz tereddütle de olsa onaylamıştı ve 1943'ün yaz aylarında bu formülün bir propaganda aracı olarak da çok dikkatli kullanılması gerektiği kanısındaydı. Bu formül sürekli olarak dayatıldığında, "Nazi Makinesinin" güç kazanacağını ve Nazi rejimine karşı olanların dirençlerinin kırılacağını tahmin ediyordu. Churchill'in görüşüne göre, Goebbels'in 18 Şubat'ta Sportpalast'ta yaptığı konuşmada: "Sizin istediğiniz topyekun savaş mıdır?" sorusu, Alman ordusunun Stalingrad'da teslim olmasıyla aynı zamana rastlayan Kazablanka Konferan-

sına karşı Nazi propagandasının tepkisiydi. Churchill ise, Nazi rejiminin ve giderek umudunu yitiren Alman halkının dayanma azmini zayıflatmak istiyordu. Buna karşılık "Reich" rejimine uyum sağlama niyetinde olmayan potansiyeli (yani direniş gücünü) destekleyen etkinlikleri onaylıyordu. 1943'ün ağustos ayı ortasında Dışişleri Bakanı Eden'e gönderdiği bir mektupta, Franz von Papen'in de bu topluluğun bir üyesi olduğuna inandığını belirtmişti.[104]

Açıkça belliydi ki, Churchill, Papen'in "barış girişimleri" hakkında bilgilendirilmişti ve bunların "Reich" içinde yoğun bir kütle oluşturan Nazi blokunun çeşitli aşamalarla gevşetilip parçalanmasına yardım edebileceğini düşünüyordu. Papen'in Ribbentrop'un yerine geçmesini de, "Nazi aygıtının daha da çözülmesine yol açacak bir dönüm noktası" olarak görüyordu. Papen, "Reich"ın kayıtsız şartsız teslime karşı direncini kırmaya yardımcı olabilir ve yüz binlerce Britanyalı ve Amerikalının hayatını kurtarabilirdi. Churchill'in 1943'ün ortasında Eden'e gönderdiği ve "Reich"ın dışişleri bakanının değişmesi olasılığını dile getirdiği mektuba, Eden'in nasıl bir yanıt verdiği bilinmiyor. Büyük bir olasılıkla Churchill, Papen'in "Reich" rejimine uyum sağlayamama potansiyelini gözünde büyütmüş ve Hitler'e bağımlılığını ve sadakatini küçümsemişti.

Franz von Papen'in tasarladığı "barış girişimleri" sırasında bağlantı kurduğu kişilerin takıldığı nokta şuydu: Acaba "Reich"ın Ankara'daki büyükelçisini bu girişimler konusunda Hitler mi görevlendirmişti? Yoksa o, herhangi bir yetkisi olmadan, kendi kararıyla mı barış aracılığı yapmaya kalkışmıştı. Bu sorunun yanıtını veremiyorlardı. Papen, 1939'un eylül ayında ve yıl sonunda, Hollanda'yı barış için arabulucu olarak kullanma niyetini ve "yeni Avrupa" tasarısı konusundaki önerilerini, Hitler ve Ribbentrop ile paylaşmış ama her ikisi de bu önerileri kabul etmemişti. Buna

104 Churchill'den Eden'e, 14 Ağustos 1943, W. Churchill, *Closing the Ring: The Second World War*, Cilt 5, elektronik versiyon 2002, Ek, s. 663: "Ribbentrop'un yerine von Papen'in getirilmesi önemli bir dönüm noktası olacak, belki Nazi aygıtının daha da çözülmesine yol açacak. Durmadan 'kayıtsız şartsız teslim' sloganını atarak cesaretlerini kırmamıza gerek yok. Herhangi bir yeni şahsiyetle veya yeni hükümetle iş görmeye kalkışmadığımız takdirde avantajlı olacağımız açık. Çaresizce birbirlerine sarılıp bir blok halinde kaynaşmalarını kesinlikle istemeyiz; o zaman hiç umut kalmaz. Eminim benimle hemfikirsiniz: Almanya'da tedrici bir parçalanma direnişlerinin zayıflaması, dolayısıyla yüzbinlerce Britanyalı ve Amerikalının hayatlarının kurtulacağı anlamına gelir."

karşın Papen, "Reich" yönetimine danışmadan da "barış girişimlerini" sürdürmekten vazgeçmemişti.

Papen'in bundan sonraki faaliyetleri, Hitler'e bağlılığına karşın, onun sebep olduğu savaşı onaylamadığını müttefiklere kanıtlayarak kendi geleceğini güvenceye alması için yararlı oldu. Ama Papen gene de sonraki yıllarda Hitler'den yüz çevirip ondan koptuğu konusunda müttefikleri ve barışın potansiyel aracılarını inandırmakta çok güçlük çekti. Çünkü Papen'in Ankara'dan yazdığı siyasi raporların şifreleri çözüldüğünde rejime sadık olduğu anlaşılıyordu. Öte yandan bu raporlar ve 1944'ün mayıs ayı ortalarına kadar "Führer" ile sık sık buluşmuş olması, "barış girişimlerinin" inandırıcı olmasını engelliyordu.

Papen'in "barış girişimlerinin" başarılı olmamasının başlıca nedeni, kendi kişisel özelliklerinden biriydi. Arkadaşlarından Alexander von Falkenhausen ve Ulrich von Hassell'in onun Ankara'da yeniden Hitler rejimini destekleyen bir tavır takınmasını eleştirmeleri üzerine kendini savunmak için "ödün vermeye yatkın girişkenlik" diye tanımlanabilecek bir karakter özelliğine sahip olduğunu ileri sürmüştü.

Hassell, 1938'de Ludwig Beck ve Carl Goerdeler adlı direnişçilerle temas kurmuş, Falkenhausen de daha sonra onlara katılmıştı. Papen'in yönetime sadakatle bağlı olması nedeniyle, dini, askeri ve iktisadi çevrelerde kendisine karşı duyulan çekingenliği giderebilmesi için, kamusal alanda daha etkin olması gerekiyordu. Gerçi Papen toplum karşısında boy göstermekten asla çekinmiyordu, ama birbirine güvenen kişiler arasında yapılan barış görüşmeleri kamu önünde gerçekleştirilmeye uygun değildi. Bu nedenle direnişçiler ve barış için aracılık yapmaya müsait kişiler, muhtemelen Papen'in ciddiyetinden kuşku duyuyorlardı. Papen'in düşük seviyeli muhataplara Hitler'siz bir çözüm için Falkenhausen'in askeri diktatörlüğüne dayalı bir barış önerisi yaptığının işitilmesi de ona duyulan güvene büyük bir darbe indirmişti.

20 Temmuz 1944'teki suikasttan sonra Papen'in Hitler'e gönderdiği telgraf, muhtemelen direnişçileri daha da şaşırtmıştı. Papen, bu telgrafla Hitler'i, "Alman ulusu için büyük değer taşıyan hayatının kurtulmuş olmasından ötürü kutluyor, ordu mensuplarını ve siyasi yönetimi birbirinden

ayıran uçurumun bu suikast nedeniyle daha da büyümüş olmasını esefle karşıladığını" bildiriyordu.[105] Papen hatıratında, Hitler'e yakınlığını belirten bu telgrafı çekmeye kendisini teşvik eden kişinin Ribbentrop'un enistesi Albert Jenke olduğunu açıklayarak adeta kendini mazur göstermek istiyor! Oysa "Führer"in genel karargâhında Papen'in bu bağlılık beyanı bir propaganda malzemesi olarak kullanılmıştı. *New York Times* gazetesinin okurları bile 24 Temmuz'da Papen'in bu sözlerinden haberdar oldular.[106] Bundan üç hafta sonra da "Führer"in Papen'e madalya sunduğunu bütün dünya öğrendi. Böylece Hitler rejimine karşı direnişe hazır olan birçok kişi, Papen'in, "barış girişimlerini" göz ardı ederek, onun Hitler'in güvenini kazanmış bir kişi olduğuna inanıp, direniş heveslerini içlerine gömdüler.

Alman Devleti'nin ve "Führer"in Türkiye'deki temsilcisi olan Büyükelçi Franz von Papen'in en önde gelen görevi, Türkiye ile Almanya arasındaki iyi ilişkileri desteklemek ve güçlendirmekti. Papen'in "barış girişimlerini" kısmen Reich yönetiminin bilgisi dahilinde, ama daima Reich yönetiminin aleyhine sürdürebilmesinin ve üstelik de mevkiini koruyabilmesinin veya vatan haini olarak yargılanmamasının başlıca nedeni, Hitler ile aralarında derin güven duygusuna dayanan bir bağın bulunmasıdır.

Hitler savaşın sonuna kadar zaferden emindi. Elçisinin "barış girişimlerini" hiçbir sakıncası olmayan gönül eğlenceleri olarak değerlendiriyor ve hoşgörüyle karşılıyordu. Zaten potansiyel barış aracıları, resmiyet alanına aktarılmayan bu barış girişimlerini ciddiye almıyorlardı. Çünkü Ankara'daki Almanya büyükelçisi, bu "girişimlerin" hiçbirinde Berlin'den talimat aldığını söylemiyordu. Savaşın ilk yıllarında Nazi yönetiminin kazandığı başarılar, bütün dünyayı egemenliği altına alma tasarıları ve sonuna kadar "topyekun savaş" kararı, zaten Almanya'nın zafere ulaşıncaya kadar barışa hazır olmayacağı izlenimini uyandırıyordu. Buna karşın Papen'in "barış girişimleri" içinde olduğunun öğrenilmesi ve bu girişimlere karşı Hitler'in tepki göstermemesi iç politika için yararlı oluyordu. Çünkü bunlar muhafazakâr çevrelerde Führer"in güçlü olduğu ve başarısına güvendiği izlenimini destekliyordu.

105 Papen, *Wahrheit*, s. 600.
106 Bkz. 30 Ağustos 1945 tarihli OSS raporu, s. 10, library2.lawschool.cornell.edu Vol_XCVI_43_03

Fakat İngiltere Başbakanı Winston Churchill, 2 Ağustos 1944 günü –yani Türkiye ile Almanya arasındaki siyasi ilişkilerin kesildiği gün– Avam Kamarasında yaptığı konuşmada, Ankara'da bulunan Almanya büyükelçisinin, Hitler yönetimine karşı direneceğini umduğunu belirtmişti. Papen Türkiye'den ayrılmadan üç gün önce Churchill, büyükelçinin Almanya'ya varır varmaz öldürüleceğini tahmin ettiğini, 1934'te ucu ucuna sıyrılmış olduğu akıbetinden artık kesinlikle kurtulamayacağından emin olduğunu ve Papen'i uyararak sorumluluğu üzerinden atmak ihtiyacını duyduğunu açıkladı.[107]

İngiltere başbakanı, 20 Temmuz suikastını hazırlayanların sorumluluğunu da üstlenmek istemediğini belirtmişti ve Alman direnişçilerini hayal kırıklığına uğratan bir konuşmasında, onları, üst düzey Prusyalı Alman soylularının temsilcileri olarak, nefret ettiklerini ileri sürdükleri rejimi elinde tutanlarla aynı düzeyde gördüğünü söylemiş ve onların arasına mesafe koymuştu. İngiltere başbakanı söylevinde çok ihtiyatlı davranmıştı, çünkü her konuya kuşkulu gözlerle bakan müttefik devletlerde ve özellikle de Sovyetler Birliği'nde, suikastçılarla ve "barış girişimleriyle" ün salan Ankara'daki Almanya büyükelçisiyle gizli bir anlaşma yaptığı ve kayıtsız şartsız teslimiyetin kararlaştırılmış olmasına rağmen, Hitler rejimiyle barış anlaşması yapabilmek için, bazı ödünler vermeye razı olduğu kuşkusunu uyandırmaktan kaçınıyordu. Böyle bir kuşkunun duyulması hem iç politika hem de dış politika bakımından çok sakıncalıydı.

Churchill'in, Papen'e ilişkin, kehaneti andıran sözleri, Nürnberg Mahkemesinde onun Hitler'e karşı kurulan direniş grubuna katıldığını kanıtlamaya yaradı ve ayrıca müttefik temsilcilerinin kendisine Türkiye'de kalmasını önerdiklerini açıklaması da suçunu hafifletmeye katkıda bulundu. Ama Papen'in ifadesine göre, kendisi, hayatının tehlikede olduğunu bilmesine karşın, Almanya'ya dönmeye kararlıydı. Almanya'daki vatandaşları ise ancak Papen'in 1952'de yayınlanan hatıratını okuduktan sonra, onun "barış girişimleri" hakkında bilgi edinebildiler.

107 Churchill, 2. Ağustos 1944: "Herr von Papen Almanya'ya geri döndüğünde büyük bir olasılıkla, 1934'te Hitler'in elinden ucu ucuna kurtulduğu kan gölüne düşecektir. Ama bunun sorumluluğu bana ait değildir," Mr. Winston Churchill: Speeches in 1944. Hansard, War Situation HC Deb 02 August 1944 C. 402 cc1459-568 http://hansard.millbanksystems.com/commons/1944/aug/02/war-situation#S5CV0402P0_19440802_HOC_380_(erişim: 07 Nisan 2016)

Papen 5 Ağustos 1944 günü Türkiye'den ayrılışını ve vatanına kavuşmasını hatıratında dramatik bir üslupla anlatmıştır.[108] Almanya sınırına vardığında, Gestapo tarafından karşılanmaya kendini hazırladığını belirterek, "20 Temmuz suikastına katılan ve tutuklanan kişilerin adları arasına benim adımın da karışmış olması ihtimalini hesaba katıyordum" diyor... Papen büyük bir heyecan içinde Berlin'in Potsdam Garı'na vardığı andaki ruhsal durumunu şu sözlerle anlatıyor: "Bundan sonraki dakikalarda yaşamım ve ölümüm hakkında verilmiş olan karar belli olacaktı." Ama Potsdam Garı'nda da Papen'i tutuklamak için bekleyen Gestapo görevlileri görülmüyordu. Tam tersine dışişleri bakanlığı, istasyona Protokol Şefi Büyükelçi Alexander Freiherr von Dörnberg'in başkanlığında bir karşılama komitesi göndermişti.

Papen, vatanına döndüğünde bir suçlu olarak değil, tam tersine itibarlı bir vatandaşa layık bir törenle karşılanmasının nedenleri hakkında hatıratında bir açıklama yapmamıştır. Ama elbette ki bunun bir nedeni vardı: Papen Almanya'ya döndükten kısa süre sonra, 15 Ağustos 1944 günü Hitler'in Wolfschanze adlı genel karargâhına davet edildi. Oraya varınca da korktuğu gibi, "Führer"in bir öfke nöbetiyle ve "ülkesine ihanet ettiği suçlamasıyla" tutuklanmadı. Tam tersine bizzat "Führer" Papen'e kendi eliyle, sivillere nadiren layık görülen bir şeref madalyası sundu. Çünkü bundan üç gün önce Papen'in amiri Ribbentrop, Hitler'e, Papen'in ülkesi için harcadığı çabaları överek, mesleğindeki başarılarından ötürü ödüllendirilmesini önermişti. Nitekim Hitler şeref madalyasını, "Büyükelçi von Papen, beş yıla yakın bir süre boyunca Türkiye'deki görevini büyük bir gayret, özveri ve başarıyla yürütmüştür," sözleriyle ona sundu.[109]

108 Papen, *Wahrheit*, s. 603.

109 Ribbentrop'tan Hitler'e gönderilen 12 Ağustos 1944 tarihli yazı: "Büyükelçi von Papen Türkiye'den gelmiştir. Führer'in kendisini kısa bir görüşme için kabul etmesini öneriyorum. Büyükelçi von Papen, son beş yıl boyunca Türkiye'deki görevini büyük bir gayret, titizlik ve yetenekle yerine getirmiştir. İngiltere ile Türkiye arasındaki anlaşmadan sonra Türkiye ile aramızda bir saldırmazlık ve dostluk anlaşmasına varılmasında ve Türkiye'nin şimdiye kadar savaşa katılmamasında hiç kuşkusuz Büyükelçi von Papen'in büyük payı vardır. Bu nedenle Führer'e önerim, Büyükelçi von Papen'e, Türkiye'deki gayretli ve başarılı çalışmaları karşılığında "Ritterkreuz des Kriegsverdienstkreuzes" madalyasını sunmasıdır. Elçi von Papen'in büyük bir talih eseri sonucu sağ kurtulabildiği suikast nedeniyle, elçiye üzerinde kılıç simgeleri bulunan savaş kahramanı madalyasının (Ritterkreuz des Kriegsverdienstkreuzes mit Schwertern) sunulmasının uygun olacağı da düşünülebilir. Ribbentrop." Pa AA Pers . H. Papen Dosyası, 010984, C. I, Rep. IV Personalia Nr. 322.

Papen, "Üçüncü Reich" için harcadığı çabaların böyle onurlandırıcı bir ödülle takdir edilmesi üzerine, Türkiye'den ayrılmadan önce sürgündeki hekim Marchionini'ye 2 Ağustos 1944'te Almanya'ya dönüşü konusunda söylediklerinin artık geçerliliği kalmadığı kanısına vardı. O gün şöyle demişti: "Almanya'ya dönmeye karar vermemin nedeni, Hitler rejimine karşı mücadelemi sürdürme ve bir an önce barış anlaşmasının gerçekleşmesini sağlama arzusudur."[110] Oysa Papen ülkesine döndükten sonra barış için mücadele etmeyi bırakıp, özel yaşamının kuytu ortamına sığınmayı yeğledi. O günden itibaren "Üçüncü Reich"ın sonuna kadar da Nazi rejiminden uzaklaştığına ya da direniş hareketlerine katıldığına işaret eden bir etkinlikte bulunmadı. Hatta tam tersine vatanına döndükten sonra, rejimin ilkelerine uygun davranışlarda bulundu. Örneğin 14 Aralık 1944'te göreve atanmayı bekleyen büyükelçi olduğunu belirten ve bu bekleme süresi için kendisine yılda 22.600 Reichsmark ödeneceğine dair Hitler'in ve Ribbentrop'un imzasını taşıyan resmi belgeyi teslim aldı. 3 Ocak 1945 günü, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı SA-Brigadeführer Gustav Adolf Steengracht von Mayland, Papen'e, özel bir belgeyle belirlenen "beklemedeki büyükelçi" konumunun dışişleri bakanlığı için çok değerli olan hizmetlerine son verildiği anlamına gelmediğini de açıkladı.[111]

Papen, "beklemede olan büyükelçi" sıfatıyla, 17 Ocak 1945 günü, Hunsrück Bölgesinde bulunan Gmünden'den, Türkiye'de geçirmiş olduğu beş yılı aşkın görev dönemi boyunca değer vermediği amiri Ribbentrop'a yeni yıl için iyi dileklerini bildirdi.[112] "Çok ağır bir kader yüküyle geride bırakmış olduğumuz bu yıldan sonra, nefret dolu düşmanlarımızı mahvedecek olan zafer bizi bekliyor. Ulusumuzun verdiği kurbanların, herkese hakkını tanıyan yeni bir Avrupa düzeninin doğması için can vermiş oldukları umuduyla, size en iyi dileklerimi sunarım. Büyükelçi v. Papen"

Franz von Papen, 1945'in ocak ayında hâlâ umutla "Yeni Reich"ı beklemekteyken, "nefretle dolu düşman orduları" doğuda büyük taarruza başlamışlar, Weichsel Irmağı'nı aşıp Oder ve Neisse'ye doğru ilerlemektey-

110 Dr. Alfred Marchionini'nin yeminli ifadesi. 8. IV. 1946, IMT.
111 Steengracht'tan Papen'e, 3 Ocak 1945, Franz von Papen Arşivi, Pers. H. Papen Dosyası, 010984, Cilt I, Rep. IV Personalia Nr. 322.
112 Papen'den Ribbentrop'a, 17 Ocak 1945, a.e.g.

diler. Batıda ise Wacht am Rhein (Ren Nöbeti) rumuzuyla yürütülen Arden Dağları'ndaki savaş, Alman ordusunun büyük kayıplar vererek yenilmesiyle sona ermişti. Papen bu duruma karşın hâlâ zafere ve Alman Devleti'nin damgasını vurduğu bir Avrupa düzeninin kurulacağına inanıyordu.

Bundan yaklaşık üç ay sonra, 9 Nisan 1945'te, Amerikalı askerler, "beklemede olan büyükelçi Franz von Papen"i, Vogelberg dolaylarında bulunan ve Papen ailesinin damadına ait olan Stockhausen Sarayı yakınındaki av köşkünde tutuklayınca bütün hayalleri yıkıldı. 16 Nisan 1945'te müttefik devletleri'nin subayları Papen'in ilk sorgulamasını yaptı. Bundan altı ay sonra da Nürnberg'de savaş suçlularının yargılanacağı Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi kuruldu.

Papen'in Amerikalılarca tutuklanması, İngiltere Dışişleri Bakanlığında huzursuzluk yaratmıştı. İngiltere'nin diplomatlarından biri, Papen'in tutuklanmasının birçok kişiyi rahatsız ettiğini ileri sürmüştür. Çünkü Papen, barış girişimlerine aracılık edebilecek pek çok kişiyle bağlantı kurmaya çalışmış ve barış konusuyla diğer ünlü Almanlardan daha çok uğraşmıştı.[113] Demek ki 1945 ilkbaharında İngilizlerin üzerinde hâlâ Papen'in Batılı müttefiklerle Sovyetler Birliği arasındaki ittifakın bozulması için harcadığı çabaların etkisi sürüyordu. Dışişleri bakanlığı Papen hakkındaki izlenimini şu sözlerle açıklamıştır: "Papen, bir Kobra yılanı kadar tehlikelidir. Onun birçok sorun yaratacağı kesindir..."[114] Papen, tutuklandıktan birkaç gün sonra, İngilizlerin zorlamasıyla Eisenhower'in karargâhına gönderildi ve orada Amerikalı, İngiliz hatta Sovyet gizli ajanları ve generaller tarafından sorguya çekildi.

113 N. Ann ve John Thusa, *The Nuremberg Trial*, New York 1984, s. 39. "Ankara'daki Britanya Sefiri Sir Hughe Knatchbull-Hugessen, 1939'un eylül ayından itibaren Hollanda Sefiri Christian Philip Visser tarafından von Papen'in "Barış Girişimleri" hakkında bilgilendirilmişti. Bu konuda 1940'ın mayıs ayına kadar dışişleri bakanlığına haberler iletti. Papen'in daha sonraki etkinlikleri ya ele geçirilip okunan telgraflardan ya da Papen'in muhabirlerle yaptığı mülakatlardan öğrenilip Londra'ya bildirilmiştir."
114 A.e.g.

Dördüncü Bölüm

GERÇEKLER VE EFSANELER

Öyle sanıyorum ki, beni tanıyan insanların hiçbiri, hatta benimle birlikte burada davalılar arasında oturanlar bile, benim bir nasyonal sosyalist olduğumu iddia edemezler.
Franz von Papen
18 Haziran 1946, Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi

Von Papen Nürnberg Mahkemesinde

Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesindeki dava sırasında Franz von Papen ve avukatı Dr. Egon Kubuschok, Angelo Roncalli'nin yazılı tanıklığına büyük ümit bağlamışlardı. O tarihte Fransa'da Vatikan temsilcisi olan Roncalli bir zamanlar Türkiye'de bulunurken, beş yıl boyunca Franz von Papen'in yakın dostuydu. Bu nedenle Papen'in avukatı, Roncalli'nin yargıçlara birçok örnekler göstererek, Papen'in çok inançlı bir kişi olduğunu ve Nazi yönetimine uzak durduğunu kanıtlayacağını umuyordu. Ayrıca Papen'in avukatı Roncalli'ye yöneltilen soruların müvekkilinin hangi nedenlerle Nazi yönetiminin elçisi olarak Ankara'ya geldiğine dair inandırıcı bir açıklama sağlayacağına inanıyordu. Papen'in avukatı Kubuschok, 13 Temmuz 1946'da yargıçların önünde şu açıklamayı yaptı: "Müvekkilimin 10.000 Yahudinin Polonya'ya sürülmekten kurtarılmasıyla sonuçlanan önemli bir hizmet vermiş olması bile (ki bu olay Marchionini'nin yeminli tanıklığı ile doğrulanmıştır) elçilik görevini kabul etmesinin ahlaki ve vicdani açıdan doğru ve yerinde bir davranış olarak değerlendirilmesini gerektirir."[1]

Papen'in avukatı bu sözleriyle Papen ile aynı yıllarda Ankara'da bulunmuş olan Dermatolog Dr. Alfred Marchionini'nin yazılı tanıklığına da işaret etmişti. Dr. Marchionini Türkiye'deki sığınmacıların sözcülüğünü üstlendiğinden büyükelçiyle iyi ilişkiler kurmuştu. Avukat Kubuschok bu tarihten bir ay önce yargıçlar heyetine Marchionini'nin yeminli tanık-

1 Kubuschok, 23 Temmuz 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, a.g.e.

lık belgesinden bazı bölümler okumuştu: "Özellikle 1944'ün baharında gerçekleşen bir olayı çok iyi anımsıyorum. O tarihte Yahudi Ajansının Mülteciler Komiseri Bay Barlas'ın ricası üzerine Büyükelçi Franz von Papen'i ziyaret ettim ve 10.000 Yahudinin imha edilmek üzere Fransa'dan Polonya'ya gönderilmesinin önlenmesini, bu insanların kurtarılmasına yardım etmesini rica ettim. Söz konusu Yahudiler önceleri Türkiye vatandaşıyken daha sonra vatandaşlıklarını değiştirmişlerdi. Bay von Papen benim ricamı kabul etti ve onun müdahalesi sayesinde bu insanlar ölümden kurtuldu."[2]

Fakat Kubuschok'un umduğu gerçekleşmedi. Nürnberg Mahkemesi Papen'in sorgusu sırasında ileri sürülen bu kurtarma faaliyetini önemsemedi. Kurtarılmış olan eski Türkiye vatandaşı Yahudilerin sayısının küçümsenmeyecek kadar yüksek olması dikkate alınacak yerde, Marchionini'nin bu insanların "imha edilmekten kurtarıldıkları" açıklaması üzerinde duruldu. Papen'in avukatı, müvekkilinin ve tanığının 1944'teki Holokost uygulamalarından haberdar olmadıklarını ısrarla tekrarladıysa da inandırıcı olamadı.[3] Avukatın, "Franz von Papen bu insanların ülke dışına çıkarılmak için değil, gaz odalarında yok edilmek üzere toplatılıp götürüldüğünü ancak bugün öğrendi. Eminim ki Marchionini de bu ayrıntıları şimdi yeni duyuyor!" demesi de pek etkili olmadı. Baş Yargıç Sir Geoffrey Lawrence, Papen'e, Yahudilerin ödürüldüğünü ilk defa ne zaman öğrendiğini sorduğunda, Papen, avukatının sözlerini doğruladı. "Bize, Yahudilerin Polonya'daki kamplara nakledildikleri bildirildi. Bunun bilinçli bir Yahudi soykırımı olduğunu ancak şimdi burada öğreniyoruz."[4]

Ne var ki, Yahudilerin nereye nakledildiklerini Franz von Papen 1941'den beri biliyor olmalıydı. Angelo Roncalli güncesinde, Alman ordusunun Sovyetler Birliği topraklarına saldırdıktan kısa süre sonra, Almanya büyükelçisiyle aralarında geçen bir konuşmadan söz etmiştir. Papen, o günlerde Vatikan temsilcisine başvurmuş ve Roma'daki nüfuzunu kullanarak, Papa'nın Almanya'yı desteklemesini sağlamasını rica etmişti. Bunun

2 Dr. Alfred Marchionini'nin yeminli ifadesi, 8 Nisan 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, v. Papen Dok. 903.

3 Kubuschok, 23 Temmuz 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, a.g.e.

4 Papen, 19 Haziran 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, a.g.e.

üzerine Roncalli şöyle yanıt vermişti: "Pek iyi ama, Almanya'da ve Polonya'da sizin vatandaşlarınızın öldürdükleri binlerce Yahudi hakkında Aziz Pederimize ne söylememi önerirsiniz?"[5] Roncalli, Papen'in bu sözlere nasıl bir tepki verdiğini güncesine yazmamıştı... Bu konuşma 1941 sonbaharında, toplu cinayetlerin yeni başladığı günlerde gerçekleşmişti.

1943 ilkbaharında Vatikan Temsilcisi Roncalli, Papen'e yeniden Yahudilerin kaderinden söz etmişti. Roncalli, paskalya yortusu vesilesiyle Ankara'da düzenlenen dini ayinde bir vaaz vermiş, ayinden sonraki söyleşide de üç yıl önce Polonya'da Sovyetler'in işgal etmiş oldukları bölgede bulunan Katyn'de 4.000'den fazla Polonyalı subayın toplu olarak öldürülmesinden söz açılmıştı. O gün Papen bu olayı şöyle yorumlamıştı: "Bu vesileyle Polonyalılar, kafalarını çalıştırıp, Almanlardan yana olmanın kendileri için daha yararlı olacağının bilincine varsalar iyi olur!"

Roncalli bu sözleri acı bir gülümsemeyle dinlemiş ve sonra şöyle yanıt vermişti: "Ama önce Polonya'ya sürülüp öldürülmüş milyonlarca Yahudi'nin unutulması gerek! Aslında şimdi, Reich'ın Polonyalılara karşı davranışlarını değiştirmesinin tam zamanı!"[6]

Roncalli, Papen ile aralarında geçen bu konuşmayı, 8 Temmuz 1943'te Giovanni Montini'ye (yani daha sonra "Papa VI. Paul unvanını alan din adamına) yazdığı mektupta anlatmıştır, ama Papen'in bu sözlere verdiği yanıtı bildirmemiştir. Roncalli'nin bu açıklamaları hakkında Nürnberg Mahkemesindeki yargıçların bilgisi yoktu. Buna karşılık Papen'in avukatının isteği üzerine askeri mahkeme tarafından Roncalli'ye yöneltilen üç sorunun yanıtını alabilmişlerdi.[7] Dr. Kubuschok son olarak savunma konuşma-

5 Aktaran Hannah Arendt, "Der christliche Papst. Bemerkungen zum 'Geistlichen Tagebuch' Johannes XXIII," *Merkur* 1966 Sayı 217 - *Chronik*, s. 366; aktaran Lawrence Elliott, *Johannes XXIII. Das Leben eines großen Papstes*, Freiburg 1974, s. 152.

6 Roncalli'den Montini'ye, 8 Temmuz 1943, Özel mektup s.nr. (A.E.s. 4811/43), Actes et Documents du Saint Siège relatives à la Seconde Guerre Mondiale, Kasım 1942-Aralık 1943, cilt. 7, 1973.

7 Papa'nın Paris'teki temsilcisi (Nuntius) Başpiskopos Roncalli'ye gönderilen 21 Haziran 1946 tarihli sorular. V. Papen Dok. Nr. 105. Nürnberg Arşivleri H-1961, Uluslararası Adalet Divanı, Lahey s. 277-280. Birinci sorunun yanıtı: Tanık, Herr von Papen'in, Katolik Kilisesinin çıkarlarını gözettiğini çok iyi hatırlamaktadır. Fakat Herr von Papen'in Atina'da papalık temsilciliğinin kurulması için Reich yönetimine başvurduğuna ve onayını aldığına dair bilgisi olmadığını ileri sürmüştür. Yunanistan'da bu bakımdan şimdiye kadar bir değişiklik olmamıştır.

İkinci sorunun yanıtı: Tanık, Herr von Papen'in dini tarikatların yönettiği okulların Reich tarafından kapatılmasına karşı çıktığını ve bu girişimi engellediğini sık sık duymuştur. Tanık bundan başka

sında, yargıçların dikkatini özellikle bu konulara yöneltti. Avukat, Papen'in gaz odalarından haberi olmadığını söylemesinden hemen sonra şunları söyledi: "105 numaralı belgeye özellikle dikkati çekmek isterim. Bu belge Paris'teki Apostolik Nuntius Roncalli'nin kendisine yöneltilen sorulara verdiği yanıtları içermektedir. Roncalli, Papen'in kiliseye ilişkin meselelere müdahalesini ve tutumunu kişisel olarak izlemiş ve bu konudaki gözlemlerini ayrıntılı olarak belirtmiştir."[8] Kubuschok bu sözlerden hemen sonra fazla açıklama yapmadan, Papen'in barış girişimlerinden söz etmiş ve tanık olarak gösterdiği Lersner ve Kroll'un ifadelerini ön plana çıkarmıştı. Anlaşılan, Roncalli'nin yanıtları savunma avukatının beklediği kadar inandırıcı değildi ve müvekkilini suçlarından arındırmaya yetmeyecekti. Bu nedenle de yanıtları yargıçların önünde tekrarlamaya gerek görmedi.

Vatikan Temsilcisi (Nuntius) Angelo Roncalli 21 Haziran 1946 tarihli yeminli ifadesinde, Papen'in kiliseye ilişkin meselelerdeki iyi niyetli ve olumlu uğraşlarını çok iyi hatırladığını vurguladı. Örneğin İstanbul'da Katolik tarikatların kurduğu, Almanca öğretim yapan iki okulun kapatılmasına Papen'in karşı çıktığını ve bu okullara parasal destekte bulunduğunu açıkladı. Buna karşın Vatikan'ın Yunanistan'da bir temsilciliğinin kurulmasında Papen'in çaba harcadığına dair bir kanıt gösteremedi. Nuntius Roncalli, tanıklık ifadesinin sonunda, Büyükelçi von Papen ile Türkiye'deki dostlukları süresince, onun dürüst, toplumsal ilişkilerinde olgun davranışlı bir kişi olduğunu gözlemlediğini açıkladıktan sonra, ifadesini şöyle tamamladı. "Hem kendisi hem aile bireyleri Katolik dinine bağlı inançlı insanlardır ve davranışları herkese örnek gösterilebilecek kadar düzgündür. Papen, politika ve diplomasi açısından değerlendirmelerin ötesinde herkesin saygı ve takdirini kazanmıştır."

bir şey söyleyememektedir. İstanbul'da bulunan iki Sankt Georg Lisesi (erkek ve kız öğrenciler için iki ayrı okul olmak üzere) biri Avusturyalı Lazarist Manastırı rahipleri tarafından, diğeri de Avusturyalı Aziz Vinzenz von Paul Manastırı rahibeleri tarafından yönetilmektedir. Herr von Papen'in bu okullara para yardımında da bulunduğu kesin olarak bilinmektedir. Bu çok başarılı iki okul, Herr von Papen'in Türkiye'de kaldığı süre boyunca kapatılmamıştır."

Üçüncü sorunun yanıtı: Tanık, davalıyı tanıdığı 1940-1944 yılları arasındaki dört yıl boyunca, onun çok dürüst ve toplumsal ilişkilerinde düzeyli, saygın bir kişi olduğunu saptamıştır. Hem kendisi hem aile bireyleri Katolik dinine bağlı inançlı insanlardır ve davranışları herkese örnek gösterilebilecek kadar düzgündür. Papen, politika ve diplomasi açısından değerlendirmelerin ötesinde herkesin saygı ve takdirini kazanmıştır."

8 Kubuschok, 23 Temmuz 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, a.a.

Resim 16. Vatikan Temsilcisi Roncalli ile "Reich" temsilcisi von Papen Vatikan ile Almanya arasında gerçekleştirilen Konkordato Anlaşmasının imza töreninde (20 Temmuz 1933)

Geçmişte Türkiye'de Vatikan'ı temsil eden Roncalli'nin çok dikkatli ve kısa cümlelerden oluşan yeminli ifadesinde, Papen ile birlikte Türkiye'de bulunduğu 1939'un nisan ayından 1944'ün ağustos ayına kadar, Nazilerin işgali altındaki ülkelerden kaçan Yahudilere yardım amacıyla Roncalli'nin çabalarına katkıda bulunduğuna dair bir açıklamaya rastlanmamaktadır.

Roncalli'nin tanıklık belgesindeki çekingen ifade tarzı, Dr. Kubuschok'u düş kırıklığına uğratmıştı. Bu mektubun, avukatın beklentisini tatmin etmemiş olmasının nedeni, tanıklığı istenen Roncalli'nin yanıt mektubunu yazmadan önce Vatikan'a danışma gereğini duymuş olmasıydı. Roncalli, Nürnberg Mahkemesine yolladığı mektupta, "ruhanilerin yasalarına ve diplomatık kurallara uygun davranma zorunluğu nedeniyle" hemen bir yanıt vermesinin mümkün olmadığını belirtmiştir.[9] Belliydi ki, Roncalli'nin Büyükelçi von Papen ile yaptığı konuşmalara ilişkin Türkiye'den Vatikan'a göndermiş olduğu siyasi raporlardan ve Papalık Devleti ile Konkordato müzakerelerini

9 Roncalli soru listesi, a.g.e., s. 277.

yürütmüş olan von Papen'le ilişkilerinden edindiği izlenimleri bütünüyle ve eksiksiz açıklaması Vatikan'ın kurallarına uygun değildi. Roncalli'nin sadece kanıtlanabilen basit ve somut olayları bildirmesine izin veriliyordu.

Nuntius Roncalli'nin yeminli ifadesi sonraki yıllarda büyük değer kazandı. Kilise tarihçileri gazeteciler, hatta yazarlar, Nürnberg Mahkemesinde savaş suçlularına karşı açılan davada Franz von Papen'in beraat etmesini Roncalli'nin tanıklığına atfettiler. Papa XXIII. Johannes'e azizlik unvanının verildiği 2014'te bu türden söylentiler doruk noktasına erişti. Örneğin bir Alman gazeteci ve yazar, Roncalli'nin askeri mahkeme üyelerini, Papen'in Yahudileri kurtarma etkinliklerine yardım ettiğine inandırması sayesinde davalının beraat ettiğini ileri sürdü.[10]

Bir Amerikalı gazeteci, Nürnberg Mahkemesinde yargılanan von Papen'in büyük bir olasılıkla Roncalli sayesinde ölüm cezasından kurtulduğunu iddia ettti.[11] Tanınmış bir Türk müzisyeni ve yazarı sayesinde, Roncalli'nin yeminli tanıklığı edebiyata bile geçti.[12]

Yahudi Sürgünleri ve Masumiyet İddiaları

Sürgündeki Dr. Marchionini'nin Nürnberg Mahkemesinde Papen lehine yaptığı tanıklık sırasındaki sözleri, Papen'in altı yıl sonra yayınlanan hatıratında biraz değiştirilerek yeniden okurlara sunulmuştur.[13] "Göreve atanmayı bekleme durumundaki elçi" Franz von Papen, hatıratında Fransa'da yerleşmiş "yaklaşık on bin" Yahudi'nin ülkeden sürül-

10 Willi Winkler, *Süddeutsche Zeitung*, 25 Nisan 2014, Papa XXIII. Johannes'in azizlik unvanına layık görülmesi vesilesiyle düzenlenen törenler sırasında, papanın dünyanın karanlık günlerindeki etkinliklerinden söz edilmiştir. Roncalli 1945'te Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi başyargıcına, Papen'in yardımı olmadan birçok Yahudinin kurtarılmasının mümkün olmayacağını söylemiştir. Böylece gelecekte papa konumuna layık görülen kişi, "Üçüncü Reich"ın baş destekçilerinden olan ve bir zamanlar Hitler'e vekâlet eden Franz von Papen'in mahkûmiyetten kurtulmasına sebep olmuştur.

11 Michael Curtis, Honoring Pope John XXIII, a Righteous Man, 31 Mayıs 2014, @AmericanThinker on Twitter: "Roncalli, en büyük başarısı olarak, Almanya'nın Türkiye büyükelçisi, her gün görüştüğü Franz von Papen'den Doğu Avrupa'dan kaçan Yahudilerin İstanbul'dan çıkmaları, ayrıca yiyecek ve giysi ihtiyaçlarının giderilmesi için destek olmuştu. Karşılığında da von Papen'in Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesinde muhtemelen idam cezasına çarptırılmasını önlemişti. Yargıçlara "Von Papen hakkındaki herhangi bir siyasi hükme müdahale etmek istemediğini," yazmıştı. "Tek bir şey söyleyebilirim," demişti, "Papen bana 24.000 Yahudinin hayatını kurtarma olanağını sağladı."

12 Zülfü Livaneli, *Serenade für Nadja* [*Serenad*, İstanbul, 2011, Doğan Kitap], 4. Baskı, Stuttgart 2014, s. 206.

13 Papen, *Wahrheit*, s. 593.

mesinden de söz etmektedir. Papen, Marchionini'nin kendisine Yahudi Ajansı'nın İstanbul temsilcisi Hayim Barlas'ın bir dilekçesini sunarak, yerleştikleri ülkeden çıkarılıp Polonya'daki kamplara gönderilmelerinin önlenmesi için yardımda bulunmasını rica ettiğini söylüyor. Papen, bunun üzerine Türkiye hariciye vekili ile konuşup anlaştıktan sonra, Hitler'e bir telgraf çekmiş ve "eskiden Türkiye vatandaşı olan Yahudilerin yerleşmiş oldukları yerlerden sürülmelerinin Türkiye'de büyük tepkilere neden olacağını ve Türkiye ile Almanya arasındaki dostluk ilişkilerini zedeleyebileceğini" bildirmiş.

Papen hatıratında şöyle yazıyor: "Bu telgraf sayesinde o zavallı talihsiz insanların sürgünden kurtarılması mümkün oldu."[14] Hayim Barlas ise kitabında bu kurtarma etkinliğinde Alfred Marchionini'den ve Franz von Papen'den hiç söz etmemiştir.[15] Marchionini, Nürnberg Mahkemesine sunduğu yeminli tanıklık belgesinde "bu konudaki ayrıntılar hakkında Bay Barlas'tan bilgi alınabilir" demişse de mevcut belgelerde yeminli tanıklık ifadesini ve Papen'in hatıratını doğrulayan bir kayıt bulunmamıştır.

Ankara'daki Almanya elçiliğinde, geçmişte veya halen de Türk vatandaşı olan Yahudilerin yerleşmiş oldukları ülkelerden Türkiye'ye geri getirilmeleri sorunu 1944 ilkbaharından çok daha önce gündeme gelmişti. Bu konudaki faaliyetler 1942'nin ekim ayından beri sürmekteydi. Almanya Dışişleri Bakanlığından büyükelçiliğe gelen bir telgrafta, işgal altındaki Fransa, Belçika ve Hollanda'ya ait bölgelerde "hâlâ çok sayıda yabancı uyruklu Yahudinin yaşadığı ve bunların henüz işgal makamları tarafından alınan önlemlere tabi tutulmadığı, bu toplulukların içinde çok sayıda Türkiye vatandaşı Yahudinin de bulunduğu" bildirilmektedir (sadece Paris'te 3.046 kişi).[16] Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Martin Luther, Ankara'daki büyükelçiliğe bir bildirimde bulunarak Türkiye hükümetine kendi vatandaşlarını Türkiye'ye dönmeye zorlaması gerektiğini bildirmesini istemişti. Aksi halde gelecek yıl 1 Ocak tarihinden itibaren hâlâ işgal altındaki bölgelerde bulunan

14 A.g.e.

15 *Barlas, Hatzala Bi'yemeyy Ha-Shoa'ah (Rettung während der Shoah), Tel Aviv 1975*, Dördüncü Bölüm, dipnot 223.

16 Dışişleri Bakanlığından Ankara Büyükelçiliğine, 12 Ekim 1942, Franz von Papen Arşivi, R9946, Mf.2272.

Yahudilere karşı alınması kararlaştırılmış olan (damgalama, gözaltına alma ve sınır dışı edilme gibi) önlemler uygulanacaktı.

Ankara'daki Büyükelçi Hans Kroll bu talimat üzerine Türkiye Hariciye Vekili Menemencioğlu'nu ziyaret etmişti. Bu görüşmenin sonrasında Almanya Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 20 Ekim 1942 tarihli yazıda, Türkiye Yahudilerinin yeniden vatandaşlığa kabul edileceğine söz verildiğini bildirdi.[17] Oysa hariciye vekili bu konuya daha farklı bakıyor olmalıydı ki, büyükelçiyle yaptığı konuşmaya dair Cumhurreisi İnönü'ye verdiği notlarında böyle bir vaadde bulunduğundan söz etmemiştir. Nitekim Türkiye hükümeti de bu konuda tamamen pasif davranmış ve sonunda söz konusu bildirim de zaman aşımına uğramıştı. Paris'teki Alman Büyükelçiliği ve Sicherheitsdienst (güvenlik hizmetleri) teşkilatı, Türkiye vatandaşlıkları Türkiye elçiliği tarafından kabul edilmeyen 2.400'den fazla Yahudi'yi hemen sınır dışı etmeye hazırdı. Dışişleri Bakanlığında görevli Yakındoğu Sekreteri Wilhelm Melchers, bu kararın Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkiler üzerinde olumsuz etkileri olacağını ileri sürdü ve mühletin uzatılmasını istedi. Nitekim sınırdışı etme kararının uygulanması için verilen mühlet birkaç kez ertelendi. Nihayet son tarih olarak 1944'ün ocak ayı saptandı. Mühletin uzatılmış olması sayesinde Fransa'daki Türk konsolosluk ve elçilik görevlileri, hiçbir devletin vatandaşı sayılmayan Türkiye Yahudilerine tek tek yardım edebildiler, onlara Türk pasaportu çıkardılar, elçilikte, konsoloslukta iş verdiler veya ülke dışına kaçmalarına yardım ettiler. Fakat Serge Klarsfeld'in kullandığı ifadeye göre "bu yardımlar sadece okyanusta bir damladan ibaretti." Nitekim "1942'nin mart ayı ile 1944'ün ağustos ayı arasındaki süre zarfında Türkiye kökenli 2.080 Yahudi erkek ve kadın Fransa'dan sınırdışı edilip, Auschwitz ve Sobibor'daki imha kamplarına sürüldüler."[18]

Dışişleri bakanlığı arşivinin incelenmesi sonucunda, Büyükelçi von Papen'in Türkiyeli Yahudilerin Alman işgali altındaki çeşitli ülkelerden sürülmelerine karşı çıktığına dair bir tek belge bile bulunamamıştır.[19] Papen tam tersine, Türk vatandaşlığından ayrılıp başka bir ülkenin vatandaşlığını kabul etmiş olan Yahudilerin, yerleştikleri ülkelerden sürülmele-

17 Kroll'dan Dışişleri Bakanlığına, 20 Ekim 1942, Franz von Papen Arşivi, R100889, Mf. 2272.
18 Klarsfeld, aktaran Guttstadt, *Die Türkei und die Juden*, Berlin 2008, s. 405.
19 Guttstadt, a.g.e., s. 288.

rini kabul ettiğini bildirmesi için birkaç kez Türk hükümetini uyarmıştır. Zaman zaman da Berlin'e ve Paris'teki büyükelçiliğe, bu işleri kolaylaştıracak tekliflerde bile bulunmuştur. Örneğin dışişleri bakanlığı 1943'ün şubat ayı sonunda Türkiye uyruklu 2.400 Yahudi'nin Fransa'dan sürüleceğini bildirdiğinde, Ankara'daki büyükelçi, Türk vatandaşı olduğu kabul edilen 631 Yahudi dışındaki diğer Yahudilerin gözaltına alınmasını kabul ettiğini yazmıştır.[20] Almanya'nın Türkiye'deki büyükelçisinin tek amacı, Türkiye Devleti nezdinde itibarını korumaktı. Yerlerinden yurtlarından sürülen Yahudilerin kaderi onu hiç ilgilendirmiyordu. Oysa hatıratında yaptığı açıklamalar tamamen farklıdır. Papen, hatıratını okuyanlara: "Bir devleti temsil eden diplomatın, terör döneminin en son safhasında bile, üstlenmiş olduğu görevi yerine getirirken, insani duygu ve davranışlarından ödün vermemeye, ahlaka aykırı emirlere uymamaya özen göstermesi gerekir" demiştir.[21]

Nazi işgali altındaki başka bölgelerde yaşayan Türk uyruklu Yahudilere uygulanan acımasız yöntemler karşısında da da Papen insani duygularını devreye sokmamıştır. Örneğin 1943'ün aralık ayında dışişleri bakanlığına gönderdiği bir telgrafla, kısa süre önce işgal edilen İtalya topraklarında yaşamakta olan Türk vatandaşı Yahudilerle Berlin hükümetinin o tarihe kadar ilgilenmemiş olduğuna işaret etmiştir. "İtalya'daki Türk vatandaşı Yahudilerin, bizim işgalimiz altında olan diğer ülkelerin aksine, bugüne kadar işlem dışı bırakılmış oduğuna dikkatinizi çekerek, en kısa zamanda söz konusu kişilerin bir listesinin hazırlatılıp Berlin'deki Türkiye elçiliğine veya buraya gönderilmesini öneriyorum."[22] Papen'in önem verdiği kişiler, elbette ki Türkiye vatandaşlığından çıkarılan Yahudiler değil, sadece Türk pasaportuna sahip Yahudilerdi.

Bu sorunun halledilmesi için acele etmek gerekiyordu, çünkü temmuz ayında Mussolini azledilmişti ve İtalyan hükümeti müttefiklerle ayrı bir barış anlaşmasının müzakerelerini başlatmak üzereydi. Müttefiklerin askeri birlikleri ağustos ayında Sicilya sahillerine çıkarma yapmışlar ve yıl sonuna kadar hemen hemen bütün Güney İtalya'yı denetim altına almışlardı, Roma'ya da yaklaşmaktaydılar.

20 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 27 Şubat 1943, Papen Arşivi, R 99446.
21 Papen, *Wahrheit*, s. 594.
22 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 10 Aralık 1943, Franz von Papen Arşivi, Inland II g 207.

Birkaç ay sonra, 19 Mart 1944'te Alman orduları Macaristan'ı işgal etti. Bundan üç gün sonra da, Ankara'daki Almanya büyükelçisi Macaristan'daki Yahudilerin kaderiyle ilgilenmeye başladı. Berlin'e gönderdiği telgraflarla, Macaristan işgal edildikten sonra, Yahudi meselesinin olabildiğince "esneklikle"le çözümlenmesini tavsiye etti. "Esneklik" sözcüğü ile ne demek istediğini de hemen açıkladı: "Macaristan'ın yönetiminden sorumlu olan önemli kurumlar üzerindeki Yahudi etkisini yok etmek gerekmektedir. Ama bir zamanlar "ABD propagandası" için malzeme oluşturan ve bu propagandanın etkisini artıran yöntemlerden kaçınmalıdır."[23]

Papen'in "ABD Propagandası" söylemiyle ne demek istediğini tahmin etmek kolaydır: Bu sözle muhtemelen 1942'nin aralık ayı ortasında mütefiklerin, "Alman politikası, Yahudi soyunu tamamen yok etme amacını gütmektedir" iddiasını medya yoluyla bütün dünyaya yaymıştı. Bu açıklamaya göre, Alman hükümetinin üst düzey yöneticileri, Hitler'in sık sık yinelediği "Avrupa'da Yahudilerin izlerini tamamen kazıyıp silmek gerekir!" sözlerini gerçekleştirmeye çalışmaktaydılar.[24] Öte yandan Papen'in 1944 ilkbaharında, Yahudi soyunun izlerinin dünya üzerinden kazınması yöntemlerinin Macaristan'da uygulanmasına karşı çıktığını kanıtlamak pek kolay değildi.

1944'ün mart ayı sonunda Macaristan'da Yahudilerin giysilerine sarı renkli bir zemin üstünde yıldız işareti iliştirmeleri zorunluğunu getiren ve dolayısıyla da bu insanların can güvenliğini ortadan kaldıran kararnameyi de Papen'in "esnek" yöntemler arasında sayıp saymadığını saptamak mümkün değildir. Bilinen gerçek şudur: 1933'te "Reich" parlamentosunda Yahudilere karşı ayrımcılığı ve aşağılamayı içeren yasaların çıkarıldığı dönemde Papen şansölye yardımcısıydı, dolayısıyla bu yasaların çıkarılıp "Reich" yönetimi altındaki bütün ülkelerde uygulanmasında onun da payı vardı. Söz konusu yasalara göre, *Volksgenossen* adı verilen "Reich" vatandaşlarıyla Yahudiler arasında ayrım yapılması gerekiyordu. Toplumsal ve hukuksal güvenceden yararlanamayan Yahudiler, diğer vatandaşlardan ayırt edilebilmeleri için, giysileri üzerinde sarı renkli bir zemine çizilmiş yıldız işareti taşımaya mecbur tutuluyorlardı. Bu yöntemle damgalanan ve

23 Papen'den Dışişleri Bakanlığına, 22 Mart1944, Papen Arşivi R 29.783.
24 Aktaran M. Hesemann, "Was die TAZ verschwieg?" *TAZ*, 26 Ocak 2009.

takibata uğrayan bu insanlara karşı uygulanan katı işlemlerde insani duyguların etkisi yoktu ve Papen için de bu duygular –onun ileri sürdüğünün aksine– doğal bir görev ve sorumluluk sayılmıyordu.

Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesine, davalı Papen'in Yahudilerin lehine tek faaliyeti hakkında sadece Dermatolog Dr. Alfred Marchionini'nin sunduğu yazılı tanıklık belgesi bilgi verebilmiştir. 1946'nın ocak ayı ortasında Papen'in avukatı Dr. Kubuschok, mahkeme genel sekreteri tarafından kendisine gönderilen yedi soruyu, Dr. Marchionini'ye iletmiş ve o da 8 Nisan 1946'da bu soruların yanıtlarını Ankara'daki ABD Büyükelçiliğine göndermiştir.

Dr. Marchionini, Papen'in kendisini Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesine tanık olarak gösterdiğini, yazılı tanıklık belgelerini Ankara'da hazırlayıp teslim etmesinden yaklaşık bir ay önce dolaylı olarak öğrenmişti. Dr. Marchionini'yi şaşırtan durum, tanıklık etmesi ricasının, eski elçi Papen veya avukatı tarafından kendisine bildirilmiş olmaması, böyle bir tanıklığa gerek duyulduğunu İstanbul basınından öğrenmesiydi. Dr. Marchionini'yi daha çok hayrete düşüren haber de kendisinin Fransa'da yerleşmiş 10.000 Türk uyruklu Yahudi'inin kurtarılmasını, Papen'in aracılığı sayesinde gerçekleştirdiği haberini doğrulamasının beklenmesiydi. Dr. Marchionini, bu tamamlayıcı haber hakkında dostu Alexander Rüstow'a 11 Mart 1946'da şu yorumda bulunmuştur: "Bu ifademin Papen'in siyasi geçmişi hakkında verilen karar üzerinde olumlu bir etkisi olup olmayacağı, Nürnberg Mahkemesinin değerlendirmesine bağlıdır."[25]

Dr. Marchionini, ABD Büyükelçiliğinde tanık olarak sorgulanmadan beş gün öncesine kadar bile Papen veya avukatı tarafından tanıklığının konusu veya kendisine yöneltilecek sorular hakkında bilgilendirilmemişti.[26] Bu nedenle de 8 nisan günü mahkemenin hazırladığı soruları okuduğunda, "Fransa etkinlikleri"nin hiç söz konusu edilmediğine çok şaşırmıştı. Aslında mart ayında veya daha önce Papen'den, ya da avukatından, kendisinin Fransa'daki etkinliklerine ilişkin yeminli tanıklığını rica ettikleri bir mektup alacağını tahmin edebilirdi. Fakat avukat Dr. Kubuschok 12 Ocak

25 Marchionini'den Rüstow'a, Ankara 11 Mart 1946, Alexander Rüstow Terekesi, Bundesarchiv Koblenz, Varak 223, 224.

26 Marchionini'den Rüstow'a, Ankara 3 Nisan 1946, a.g.e., Varak 216

1946 tarihinde tanığa yönelttiği yedi sorunun hiçbirinde "Fransa etkinliği" hakkında bilgi istemedi.

Davalı ve avukatı, Marchionini'nin, Nürnberg'den çok uzak olan Türkiye'de mahkemeyle ilgili bu gazete haberini okuyacağını ve tanıklık belgesinde Fransa etkinliklerinden söz etmeyi akıl edip etmeyeceğini tahmin edemezlerdi. Muhtemelen onlar için en önemli mesele, savaş suçlularından birinin, çok sayıda Yahudinin öldürülmekten kurtarılmasına yardım ettiğinin, sürgündeki bir profesör tarafından doğrulanması ve bunun kamuoyunda yaratacağı etkiydi. Fakat Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi bu basın haberinin etkisinde kalmadı. Alfred Marchionini'nin tanıklığı bundan daha önemliydi.

8 Nisan 1944'te Alfred Marchionini'den yanıtlaması beklenen yedi soruda dikkati çeken özellik, tanığı belli bir telkin altına alma eğiliminin belli olmasıdır. Örneğin birinci soru, yıllarca von Papen ailesinin aile hekimi olarak, Papen ile sık sık görüştüğü tahmin edilen Marchionini'nin, eski Türkiye büyükelçisinin zihniyetini iyi tanıyıp tanımadığını, Nazilerin, Avrupa'daki Yahudi soykırımı konusunda yaydıkları propagandaya ve savaşa ilişkin fikirleri hakkında objektif bir hüküm verebilecek kadar onunla samimi olup olmadığını saptamak amacıyla sorulmuştu. Marchionini bu soruya ancak "Evet" diye yanıt verebilirdi.[27] Bundan sonraki sorular da, Marchionini'nin, Papen'in nasyonal sosyalistlerin ırk politikasına karşı olduğunu kanıtlayacak şekilde ayarlanmıştı.

Marchionini, altıncı soruyu yanıtlarken, diğerlerinden daha çok ayrıntıya girdi. Dr. Kubuschok, Marchionini'ye, Bulgaristanlı ve Romanyalı Yahudilerin Türkiye üzerinden Filistin'e göçmelerine izin verilmesi için Papen'in Türk hükümeti nezdinde girişimlerde bulunduğundan haberi olup olmadığını sormuştu. Marchionini'nin bu soruya verdiği yanıtın ilk cümlesi, sorgulayanı tatmin edecek nitelikte değildi: "Bu konular hakkında sadece kulaktan kulağa yayılan söylentiler sayesinde haberim oldu. Kesin bir bilgim yok."[28] Tanık sözlerinin devamında, gene de söylentilerin doğruluğundan emin olduğunu açıkladı. Bunun kanıtı olarak da, Fransa'dan Polonya'ya

27 Dr. Alfred Marchionini'nin birinci soruya yeminli ifadesindeki yanıtı, yukarıda.
28 Altıncı sorunun yanıtı, a.g.e.

sürülen ve öldürülecek olan 10.000 Yahudinin kurtarılmasına yardımcı olmasını Papen'den rica etmek için onu bizzat ziyaret ettiğini anlattı. Marchionini özellikle eskiden Türkiye vatandaşı olan ve daha sonra vatandaşlıklarını değiştiren Yahudilerden söz ettiğini vurgulamış, bu olayın ayrıntıları hakkında, Yahudi Ajansı Temsilcisi Hayim Barlas'tan bilgi alınabileceğini, Barlas'ın, vaktiyle kendisinden, bu konuda yardımcı olması için Papen'e başvurmasını rica ettiğini de sözlerine eklemişti.

Nürnberg Mahkemesi savcıları, Yahudileri kurtarma etkinlikleri konusunda yapılan farklı açıklamalar karşısında şaşırmış olmalılar. Avukat, tanıktan, suçlanan kişinin Bulgaristanlı ve Romanyalı Yahudilerin kurtarılmasına yardım ettiğini söylemesini istediği halde, Marchionini, bu olayı sadece bir rivayet olarak duyduğunu ileri sürmüştü. Dr. Kubuschok, bu olaydan çok daha büyük tepki yaratmış olan, Fransa'da yerleşmiş eski Türkiye vatandaşı Yahudilerin kurtarılmasını sormamış olmasına karşın, Marchionini bu soruya ayrıntılı olarak ve yüksek sayılar vererek yanıtlamıştı.

Papen'in Fransa'daki Yahudi olaylarına müdahalesi, 1946'da askeri mahkemenin yargıçlarını büyük bir olasılıkla ikna etmemişti. Bunun nedeni, belki de mart ayında basında çıkan haberler olabilirdi. Yargıç, avukatın, tanık tarafından anlatılan bu olayın üzerinde durmamasını dikkate almadı ve davalının, Polonya'ya sürülen Yahudilerin kaderi hakkında bilgi sahibi olup olmadığını sormayı tercih etti.

Alfred Marchionini, tanıklık belgesindeki ayrıntılı soruları yanıtlarken oldukça zorlandı, çünkü büyük bir sorumluluk yüklendiğinin bilincindeydi. Ankara'da beş yılı aşkın bir zamandan beri von Papen ailesinin özel hekimi olarak, Papen'in özel konutuna gitmiş ve sık sık burada ağırlanmıştı. Marchionini, Papen'in barış girişimlerinde bulunduğunu da, hem elçinin anlattıklarından hem de gazete haberlerinden öğrenmişti. Papen'in yerel Nazi görevlileriyle çatıştığını da biliyordu. Bu bilgilerden çıkardığı sonuca göre, Papen'in Nazi rejimine karşı olduğu kanısına varmıştı. Bu nedenle Almanya ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler kesildiğinde, Papen'e Türkiye'den ayrılmamasını, Ankara'da kalmasını, buradan Alman halkına ve Alman ordusuna Hitler'i devirmesi için seslenmesini önermişti. Bu davranışı, onun Papen'in rejime karşı olduğuna samimiyetle inandığını ve safdilliğini gösteriyor.

Marchionini, Nazi rejimine karşı direndikleri için ölüme mahkûm edilen Almanlarla daha önce Türkiye'de tanışmış, onlarla doğrudan veya dolaylı bağlantı kurmuştu. Bunlardan biri olan Carl Friedrich Goerdeler'in 1939'daki Ankara ziyareti sırasında, onunla karşılaşıp konuşmuş ve Goerdeler 1945'in şubat ayı başında öldürülünceye kadar yıllarca onunla mektuplaşmıştı. Marchionini'nin samimi dostu Alexander Rüstow da İstanbul'da Prens James Moltke ile buluşmuştu ve ABD Gizli Sevisi OSS hizmetinde çalışıyordu. Rüstow, Papen'in OSS temsilcisi Morde ile buluşmasını da ayarlamış ve bunu Marchionini'ye anlatmıştı. Rüstow, Almanya'da aşağılayıcı ve ayrımcı davranışlarla karşılaşmış olmaları nedeniyle Ankara'ya gelmiş Yahudi kökenli akademisyenlere yardım etmiş ve daha ileri tarihlerde İsrail'i ziyaret ettiğinde, Devlet Başkanı Ben Zvi, kendisine Ankara'da soydaşlarına verdiği destekten ötürü teşekkür etmişti.[29]

Ankara'daki hekim, Nürnberg Mahkemesi tarafından yargılanan ve zor durumda olan Papen'e yardım etmek niyetiyle, onun kendisine bahsettiği bir meseleden ve bunun için çözüm yolları aradığından, konuyla ilgili bazı kişiler hakkında imalarda bulunduğundan söz etti. Marchionini, basının Fransa'da güya kurtarılan yüksek sayıda Yahudiler hakkında bildirdiklerine inandığından, Papen'e yardım etmek için bunu da mahkemeye bildirdi. Ancak yeminli tanıklık belgesinde, bu konuda Hayim Barlas'tan bilgi alınabileceğini bildirmesi sorun yaratabilirdi... Fakat "Üçüncü Reich"ın yıkılmasından kısa süre sonra, Papen'in Yahudiler lehine yaptığı söylenen girişimler hakkında verilen ifadelerin doğru olup olmadığını denetlemek de artık çok zordu. Ancak Yahudi soykırımına bizzat katılmadığına dair tanıklıkların doğru olduğu saptanabilirdi. Fransa'da yerleşik Türkiye vatandaşı Yahudilerin veya ailelerinin Papen sayesinde ülkeden sürülmekten kurtulduklarına dair kanıtlar bugün bile Yad Vashem'de[30] bulunmamaktadır.

Papen'in avukatı Dr. Kubuschok, Marchionini'nin yeminli tanıklık belgesinin mahkeme tarafından yeterince itibar görmemesine tepki olarak, mahkemede bulunan tanık Dr. Hans Kroll'dan, savaş yılları boyunca

29 Bkz. Gerald Wiemers: Alfred Marchionini (1899-1965) in: Sächsische Lebensbilder, Band 7, Stuttgart 2015, s. 364.

30 Kudüs'te Holokost kurbanları için yapılmış bir anıt sitedir, arşiv ve kütüphanesinin yanı sıra bir müzesi ve okulu da bulunmaktadır –ed.n.

müvekkilinin Yahudilerle ilişkileri hakkında bilgi vermesini istedi. Dr. Hans Kroll, hiç sakınmadan Büyükelçi von Papen'in "kamuya açık konuşmalarında ve genel davranışlarında, Nazi Partisinin Yahudi karşıtı politikasını onaylamadığını belirttiğini" açıkladı.[31] Tanık, Papen'in Ankara'da Yahudilerle veya yarı Yahudi mültecilerle dostça görüştüğü gibi, sağlık sorunlarında da Yahudi hekimlerin yardımına başvurduğunu ve sahibi Yahudi olan mağazalardan alışveriş yaptığını da sözlerine ekledi. Papen'in avukatı Dr. Kubuschok, tanığa başka sorular da sorarak müvekkilinin Yahudi düşmanı olmadığına dair daha kesin kanıtlar göstermesi amacıyla, Papen'in elçilikte bir Yahudi kadın çalıştırdığını da anlatmasını istedi. Tanık, Papen'in evindeki hizmetkârın veya kapıcısının karısını elçilikte telefon memuresi olarak göreve aldığını anımsadığını anlattı.

Franz von Papen'in hatıratında, suçsuzluğunu belgeleyecek olan bu gibi zayıf kanıtlara rastlanmamasının nedeni tahmin edilebilir: Muhtemelen Nürnberg Mahkemesinde tanıklık yapan Kroll'un ileri sürdüğü kanıtlar çok ikna edici olmadığından, daha geniş bir çevrede kuşkulu yorumlara neden olmalarının önlenmesi istenmiştir. Papen hatıratının birkaç sayfasını 1943'te "Savaş kahramanlarını anma günü" vesilesiyle yaptığı "Barış Konuşması"na ayırmaya değer gördüğüne göre, Nazi Partisinin Yahudi karşıtı politikasını eleştirdiğini kanıtlayan konuşmalarından da söz edebilirdi.

Elçi von Papen ve özellikle de eşi, Türkiye'de "Yahudi taraftarı" görünme rolünü büyük bir başarıyla oynadılar. NSDAP yerel temsilcilerinin Yahudi ticarethanelerine karşı boykot çağrılarını umursamayıp, İstanbul'da herkesin gözü önünde Yahudi mağazalarından alışveriş yaptılar. Türkçe bilmedikleri ve İstanbul'da Almanca konuşulan dükkânların az olması nedeniyle, zaten Almanca bilen Yahudilerin mağazalarından alışveriş yapmak zorundaydılar. Örneğin kitap, dergi ve gazetelerini, Alsas bölgesinden gelme bir Yahudi olan Karon Kitabevi sahibi İsidor Karon'dan satın alırlar, giyim eşyası ihtiyaçlarını temin etmek için, Viyanalı bir Yahudiye ait olan Mayer Mağazasına uğrayarak Georg Mayer'in hizmetinden yararlanırlardı. Buna karşın Papen'in, Anadolu Ajansı ve Türkiye'nin resmi dairelerinde görevli Yahudilerin işten çıkarılması için yaptığı girişimleri ve Alman işgali altındaki ülkelerde yerleşik olan Türk

31 Kroll, 19 Haziran 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, yukarıda.

uyruklu Yahudilere karşı uygulanacak yötemler hakkındaki önerileri, aslında hiç de Nazi rejiminin ırk politikasına aykırı değildi.

Elçi von Papen, kendisine yöneltilen suçlamalara karşı, söz konusu suçları işlemediğini kanıtlama çabasıyla, Nazi Partisi temsilcilerinin ve kuruluşlarının büyük gürültü patırtıyla yaydıkları antisemitizm propagandasına katılmadığını, ama Nazi rejiminin atadığı bir görevli ve tutucu bir Katoliğin antisemitik zihniyetinin bir temsilcisi sıfatıyla, Türkiye ve Macaristan'da Yahudilerin ülkeye zarar verebilecek kadar nüfuz sahibi olmalarını önlemek gerektiğine inandığını açıklamıştır. Ne var ki, Papen'in hizmet ettiği rejim, Yahudilere karşı ağır suçlar işlemeyi bir kural haline getirince, rejimin elçisi de antisemitik zihniyetinin neden olduğu bir görüş darlığı veya belki de umursamazlığın etkisi altında bu girişimleri desteklemiştir.

Papen'in birtakım önyargılardan kaynaklanan ve sadece savunma maksatlı olan antisemitizm taraftarlığı, motivasyonu bakımından suç sayılmasa bile, eyleme dönüştürüldüğü zaman tehlikeli sonuçlar doğurması nedeniyle önemlidir. Çünkü bu zihniyet, Papen'in devlet kararıyla uygulanan soykırımın anlamını algılama yetisini kısıtlamıştı ve Papen, bilincinin daralması, duygularının körelmesi nedeniyle, gerçekleri öğrendikten sonra da mağdurlara yardım girişiminde bulunma çabası göstermemişti. Papen'in yakın dostu ve dini konulardaki danışmanı Angelo Roncalli, Nazi rejiminin Yahudilere karşı işlediği insanlık suçlarından söz ederek zaman zaman bu konuda onu uyarmıştır.

Rahip Roncalli, din, ırk ve soy farkının büyük bir önem taşımadığını, insanlara bu nedenlerle acı çektirilmemesi gerektiğini, insanların refah içinde ve mutlu yaşamasının, din, ırk ve soy farkından daha önemli olduğunu her zaman savunmuştur, oysa muhatabı olan, koyu Katolik Büyükelçi von Papen, "savunma amaçlı antisemitizm" zihniyetine bir sınır çekmeyi ve insani duygularını öne çıkarmayı başaramamıştı.

Nazizmden Arındırma

"Üçüncü Reich"ın yıkılmasından sonra Nazi rejiminin esas faillerinin yargılanması gündeme geldiğinde, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, devlet yönetiminde yetki sahibi kişileri saptamaya girişti.

Tutuklanan 24 kişi, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisini, Wehrmacht yani Alman Orduları Başkumandanlığını, Deniz Kuvvetlerini, "Reich" Güvenlik Hizmetleri Kuruluşunu, Savaş Sanayiini, işgal edilen bölgelerde ve özellikle de toplama kamplarında işlenen suçların sorumlularını ve Nazi propaganda sorumlularını temsilen yargılanacaklardı.

Franz von Papen de, Hermann Göring ve Joachim von Ribbentrop ile birlikte Nazi yönetimin temsilcilerinden biri sayılıyordu. Mahkeme, Göring'i ve Ribbentrop'u dört suçtan yargılayacaktı. Bunlar, dünya barışını bozmak amacıyla birlik kurmak, saldırı savaşı tasarlamak ve uygulamak, savaş hukukunu ihlal etmek ve insanlık ilkelerine karşı eylemleri teşvik etmekti. Bu suçların cezası idamdı. Papen, sadece ilk iki suçtan yargılandı ve beraat etti.

Askeri Mahkemede, Papen'in Nazi rejiminin güçlenmesine ve Avusturya'nın Almanya'ya ilhakını sağlayarak, Nazi zihniyetinin Avrupa'da yayılmasına katkıda bulunmuş olmasının kanıtlanmasına karşın, dünya barışını bozmak için kurulan komploya ve saldırı savaşını tasarlayanlara katılmış olduğu iddiası kanıtlanamadı. İddiaya göre, Papen gerçi Schuschnig'in yönettiği devletin temellerini sarsmak ve Avusturyalı Nazileri güçlendirmek için entrika ve tehdit yöntemlerine katılmış olsa da, Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi statüsünde siyasi ahlakın bu yollarla zedelenmesi suç olarak tanımlanmamaktaydı. Avusturya topraklarının silah zoruyla işgal edilmesini teşvik ettiğine dair kanıtlar da bulunmamıştı.

Papen, 1 Ekim 1946'da beraat etmekle birlikte hemen özgürlüğüne kavuşamadı. *Entnazifizierungsgesetz* (Nazizmden Arındırma) Yasası, 1946'nın mart ayı başından itibaren ABD denetimi altında olan bölgede, yani Bavyera, Gross-Hessen ve Baden-Württemberg eyaletlerinde yürürlüğe girmişti. Amerikan askeri yönetimi, Alman ulusunun her alanda nazizmden ve militarizmden arındırılması ve bunun sorumluluğunu da üzerine alması gerektiğine karar vermişti.

Franz von Papen, Amerika'nın işgali altında olan ve Nürnberg'i de kapsayan bölgeden İngiltere veya Fransa işgali altındaki bölgeye nakledilmeyi istemişti, çünkü İngilizlerin, Amerikalılardan daha hoşgörülü ve esnek davrandıklarını, nazizmden arındırma işlemlerini Amerikalılar kadar geniş kapsamlı uygulamadıklarını duymuştu. Fakat bu isteğini gerçekleştiremedi.

Fransa'nın askeri yönetimi altındaki bölgede de, resmi olarak ABD'nin talimatı geçerli sayılıyorsa da, Fransızlara en "kötü vakalarla" ilgilenme görevi verilmişti. Bundan ötürü de Fransızlar nasyonal sosyalizmi temsil eden resmi görevliler dışındaki kişilerin üzerinde fazla durmuyorlardı.

Papen, Bavyera Eyaleti'nin adli makamlarına, Yargıç Camille Sachs başkanlığındaki Nürnberg-Fürth Eyalet Mahkemesine tabiydi ve Amerikan Bölgesinde geçerli olan, 5 Mart 1946 tarihli, "104 sayılı Nazizmden ve Militarizmden Arındırma Yasası"na göre, Nazi baskı yönetimini fiilen desteklemiş olmakla veya adalet ve insaniyet ilkelerini ihlal etmekle ve bundan kaynaklanan koşulları kendi yararına kullanmış olmakla" suçlanıyordu.[32]

Hakkında Nazizmden Arındırma Yasasının uygulanmasının zorunlu olduğuna karar verilen kişilerin mutlaka NSDAP, yani Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisinin veya bu partiye ait kuruşlardan birinin üyesi olması gerekmiyordu. Bu Nazi kuruluşlarından birine bağlı olmadığı halde, Nazizmin ilkelerini uygulamaktan sorumlu olduğuna kanaat getirilen kişilere de aynı yasa uygulanacaktı. Yasaya göre, suçlular birkaç gruba ayrılıyordu, esas failler, ikinci derece suçlular, hafif suçlular ve istemleri dışında suça sürüklenenler. Birinci gruba girenler, esas fail oldukları iddia edilen kişilerdi. İkinci gruptakiler esas faillere en yakın olanlardı.

Franz von Papen, Nazilerin yönetime geçtiği dönemde şansölye yardımcısı olduğundan, daha sonra da elçi olarak görevlendirildiğinden, hükümet memurları kategorisine dahildi ve dolayısıyla esas failler grubuna giriyordu. Bir baskı yönetimini temsil eden bu hükümette ancak Nasyonal Sosyalist Partisinin önderlerinden veya destekçilerinden olan kişiler görev alabilirlerdi. Nitekim von Papen, nasyonal sosyalizm temeli üzerine kurulmuş olan bu baskıcı devleti, iktisadi ve siyasi propaganda faaliyetleriyle ve başka yollarla desteklemekle de suçlanıyordu.[33]

Eyalet Mahkemesinin Nazizmden Arındırma Davası 30 Ocak 1947'de Nürnberg'de, ısıtılması mümkün olmayan, buz gibi soğuk bir okul binasında başladı. Duruşmalara çok sayıda izleyici katıldı. Dinleyicilerin arasında Papen'in eşi Martha ve kızları Isabelle ile Marie Antoinette de bulunu-

32 5 Mart 1946 tarihli, 104 numaralı Nazizmden ve Militarizmden Arındırma Yasası, I. Bölüm, Madde.1, www.verfassungen.de/de/bw/wuertt-b-befreiungsgesetz46.htm

33 A.g.e., Ek Bölüm K.

yordu, oğlu Friedrich Franz, Papen'i askeri mahkemede başarıyla savunmuş olan avukat Dr. Egon Kubuschok'a asistanlık görevini üstlenmişti. Papen ilk aşamada, Hitler'in iktidara gelmesine yardım etmek suçlamasına karşı kendini savundu. Eski dönemin paramiliter *Stahlhelmbundes* (çelik miğferliler) Derneği üyelerinden Franz Seldte ve Theodor Düsterberg'i tanık olarak gösterdi. Her ikisi de eski süvari yüzbaşısı Franz von Papen'in, kendisini yüksek mevkilere getirebilecek kişilerin desteğinden faydalanmayı bilse de başkalarını desteklemekten kaçındığını ileri sürdüler.

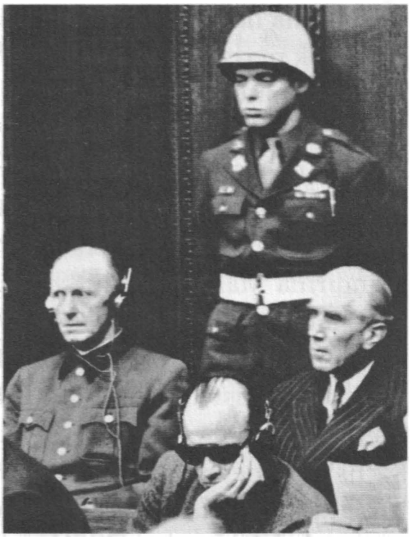

Resim 17. Papen (sağda) Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi duruşmasında (1946)

Askeri mahkemenin bir yıl önceki uygulamalarından farklı olarak, eyalet mahkemesi savcılığı, Papen'in 1933'ün kasım ayında Essen'de verdiği söylevi suç kanıtı olarak saymadı. O tarihte Papen, (kendi açıklamasına göre) "ulusun kalkınması ve vatanın yeniden doğması için uğraşan yeni özgürlük hareketi savaşçılarının iktidarı almalarının yollarını açması için, kader tarafından görevlendirildiğine inandığını" ileri sürmüştü.[34]

Eski devlet başkanının oğlu Oskar von Hindenburg ve başkanın yaveri Wedige von der Schulenburg, Papen'in tanıkları olarak mahkemeye davet edilmişlerdi. Bu tanıklar, Hindenburg'a kendi varisi olarak Hitler'i devlet başkanlığına ve Alman orduları başkumandanlığına tayin etmesi önerisini Papen'in yaptığına dair suçlamanın doğru olmadığını kanıtlayacaklardı. Mahkeme sadece Schulenburg'un tanıklığını dikkate aldı. Onun ifadesine göre, Hindenburg vasiyetnamesinde monarşiden söz etmemişti ve resmen açıklanan vasiyetname ile Papen'in taslağı arasında hiçbir fark yoktu.

24 Şubat 1947'de Papen'in esas faillerden olduğu kanaatine varıldı ve sekiz yıl kürek cezasına mahkûm edilmesine, servetine el konmasına ve

34 Aktaran Binbaşı Barrington, 23 Ocak 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, a.g.e.

vatandaşlık haklarından yoksun bırakılmasına karar verildi. Ayrıca Papen'e emeklilik maaşı hakkı da tanınmadı. Papen bu hüküm hakkındaki görüşünü adliye muhabirlerinden birine şu sözlerle açıkladı: "Bir devlet adamının, politikacının veya askeri önderin yargılanması gerektiğinde, bu görevin söz konusu mesleklerle hiç ilgisi olmayan bir heyete verilmesi, –devrim mahkemeleri dışında– tarihte hiç rastlanmayan bir olaydır."[35]

Papen, bundan beş yıl sonra hatıratını yazarken bile, Nazizmden Arındırma Mahkemesinin yargıç heyetinde bulunan kişilerin hukuk eğitimi görmemiş olduklarını ve çoğunlukla kendi siyasi rakiplerinden oluştuklarını, bunların da öncelikle sanıkla kişisel bir hesaplaşma fırsatından yararlanmak istediklerini ileri sürmüştür.[36] Kendi davasına ilişkin de, Dr. Werner Fiebig'in zeki bir savcı ve Eyalet Mahkemesi Başkanı Camille Sachs'ın deneyimli bir hukukçu olduğu kanatini açıklamıştır. Ama buna karşın yargıçlardan çoğunun sosyaldemokrat ve komünist olması nedeniyle, kendini bir devrim mahkemesinde yargılanıyormuş gibi hissettiğini, Mahkeme Başkanı Sachs ve yardımcısının vaktiyle "Ari ırk ilkelerine dayanarak çıkarılan yasalardan ötürü işten çıkarılmış kişiler olduklarını" belirtmiştir.[37] Besbelli Papen, Nazizmden Arındırma Davasını yürüten savcı ve yargıçlar arasında inançlı bir nasyonal sosyalistin, ya da aklı çelinip Hitler'e yardım etme hevesine kapılmış, yani kendisiyle zihniyet ve kader ortağı olan kişilerin de bulunabileceğini ummuştu.

Bu tarihten sonra Papen, aylarca Regensburg'taki gözaltı merkezinde kaldı ve bir süre hastanede yattıktan sonra, 26 Ocak 1949'da Nürnberg-Fürth Eyalet Mahkemesi kararıyla özgürlüğüne kavuştu. Papen, Şubat 1947 tarihli hükmü temyiz etmişti. Bavyera Temyiz Mahkemesi birçok tanığı dinleyerek, Papen'in özellikle Yahudi meselesinde Hitler üzerinde yatıştırıcı ve engelleyici bir etkisi olduğuna, hatta bu bakımdan Hindenburg'u Hitler üzerindeki otoritesini kullanmaya teşvik ettiğine kanaat getirmişti.[38] Resmi görevlere atanacak devlet memurlarına ilişkin yasanın birçok katı maddesinin Papen sayesinde yumuşatıldığı da belirtilmiştir. Bu konudaki

35 Papen, 24 Şubat 1947, aktaran "Spruchkammerspiele-Missbrauchte Nazis," *Der Spiegel*, 5/1947, s. 5.
36 Papen, *Wahrheit*, s. 664.
37 A.g.e. s. 660.
38 Bkz. Rein, *Franz von Papen im Zwielicht der Geschichte. Sein letzter Prozess*, Baden-Baden, 1979, s. 141.

tereddütlerde Hindenburg'un oğlunun ve yaverinin tanıklığından yararlanılmıştır. Oysa bundan iki yıl önce bu kişiler, Nürnberg-Fürth Eyalet Mahkemesinde bu konudan hiç söz etmemişlerdi.

Temyiz Mahkemesi, Papen'in iki ayrı ülkede elçilik görevini üstlenmesinin, üstelik de önemli bir propaganda faaliyeti yürütmesinin Hitler'e büyük yarar sağladığını saptamışsa da Papen'in 1944'ün ağustos ayı başında Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerin kesilmesinden sonra bütün uyarılara rağmen Almanya'ya dönmüş olması yargıçlar üzerinde olumlu bir etki yaratmıştı. Sonuç olarak heyet Papen'in nasyonal sosyalist olmadığı, tam tersine hem düşünce ve duygularıyla hem de dışarıya karşı davranışları ve konuşmalarıyla nasyonal sosyalist zihniyete karşı olduğunu kanıtladığına karar vermiştir.[39]

Netice olarak Papen "esas faillerden" olmayıp, "ikinci derece suçlular" grubundan olduğu hükmüyle 30.000 DM para cezasına mahkûm edildi. Bu kararda Papen ile aynı sosyal düzeye mensup tanıkların ifadesinin etkisi olduğu tahmin edilebilir. Papen'in "yüksek düzeyli kişilere özgü vakur ve asil davranışları" yargıçlar üzerinde olumlu bir etki bıraktığından ve "kusursuz bir karakter yapısına sahip olduğu izlenimi uyandırdığından, Nazi rejimine karşı direndiği" hükmüne varıldı. Nitekim Papen'in nazik ve dostça tavırlarının, Nasyonal Sosyalist Partisi taraftarlarının sert ve kırıcı davranışlarından tamamen farklı olduğu herkesin dikkatini çekiyordu.

Bavyera Temyiz Mahkemesinin kararı hiç kuşkusuz Münih Kardinali Faulhaber'i de etkilemişti. Kardinal 1947'nin sonunda Amerikan Bölgesindeki Katolik piskoposlar adına Askeri Vali Yardımcısı Lucius Clay'e bir muhtıra gönderdi.[40] Faulhaber'in ileri sürdüğüne göre, nazizmden arındırma işlemleri, halkın büyük bir bölümüne karşı zor kullanılmasının ve şiddet uygulanmasının yasal zeminini oluşturmaktaydı. Dolayısıyla Almanya'da kamusal alanın koşulları önceki totaliter rejimden hemen hemen farksız bir duruma gelmişti. Bavyera piskoposları büyük bir cesaret gerektiren bu kıyaslamayı yaparak, adları saptanan parti üyeleri için genel af ilan

39 Nürnberg Temyiz Mahkemesi Kararı, 26 Ocak 1949 (II. Grup Failler), Franz von Papen Arşivi, von Papen Dosyaları, 010984, Cilt I, Rep. IV Personalia Nr. 322.

40 Aktaran C. Vollnhals, *Evangelische Kirche und Entnazifizierung 1945-1949: Die Last der nationalsozialistischen Vergangenheit*, Münih 1989, s. 101f.

edilmesini istediler. Suçlanan diğer kişilere de kademeli olarak para cezası uygulanmasını ve başka haklarından yoksun bırakılmamalarını önerdiler.

Temyiz mahkemesinin Papen'i mahkûm ettiği para cezası, yargıçların parti üyesi olmayan kişiler için uygun gördükleri cezaya eşitti. Temyiz Mahkemesi, Papen'in "nasyonal sosyalist olmadığı, hatta sık sık bu zihniyete karşı çıktığı" savını ileri sürerek onu ikinci derece suçlular grubundan çıkarıp suça sürüklenenler sınıfına dahil edilmesini uygun gördü.

Papen daha önce Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesinde yargılanırken heyet kendisine 1938'in mart ayında "altın NSDAP rozetine" layık görülmesinin nedenini sorduğunda "Bana bu rozetin verilmesinin, parti üyesi olduğumu kanıtladığı iddiasına itiraz ediyorum,"[41] demişti. Yani Papen NSDAP üyesi olduğu iddiasına karşı çıkmıştı. 1946'daki yargılamada askeri yargıçlar heyeti ve 1949'da da Temyiz Mahkemesi üyeleri, NSDAP merkezindeki üye kayıtlarını incelemeye gerek görmediler. O sırada ABD ordusu NSDAP'nin Münih'teki Braunes Haus binasında bulunan bütün evraka el koymuştu. Savaştan sonraki ilk yıllarda, toplam on iki milyonu bulan NSDAP üyelik belgeleri henüz incelenip tasnif edilmemiş olduğu için bunlara bakıp karar vermek mümkün değildi. Ama 1994'te Amerikalıların elindeki Berlin Doküman Merkezi'nde bulunan belgelerin ulusal arşive aktarılmasıyla mevcut bütün belgeler düzenlendi. Böylece 30 Mayıs 1938 tarihinde Herr Schwarz adında bir kişinin Münih'ten, Berlin'de Lenné Sokağı 9 numaralı evde oturan Herr von Papen'e gönderdiği mektubu bu arşivde bulmak hiç de zor olmadı.[42] NSDAP Saymanı Franz Xaver Schwarz, mektubunda Papen'in 23 Mayıs 1938'de kendisine gönderdiği üyelik belgelerini teslim aldığını teyid etmekteydi. Bundan sonra da Schwarz, Papen'in 13 Mart 1938'de üyeliğe kabul edildiğini ve Führer'in talimatı üzerine adının NSDAP "Reich" yönetim görevlileri bölümüne 5.501.100 sayısı ile kaydedildiğini mektubuna eklemişti.[43] NSDAP Saymanı Schwarz'ın atıfta bulunduğu Papen'e ait 23 Mayıs 1938 tarihli mektubun başlığında "Özel Görevli Tam Yetkili Büyükelçi Franz von Papen" yazılıydı ve üyelik defteri için gereken verile-

41 Papen, 18 Haziran 1946, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, a.g.e.
42 Schwarz'dan Papen'e, 30 Mayıs 1938, Nationalarchiv Berlin, Bestandssignatur: VBS 1/1080076713.
43 A.g.e.

ri gönderdiğini bildirmekteydi: "Partiye kayıt tarihi: 13 Mart 1938. İkamet adresi: Wallerfangen/Saar. Ekli olarak: İki fotoğraf... Heil Hitler! İmza: Papen."[44] Bunun ardından da parti yönetiminden yollanan bir mektupla "parti üyesi von Papen'in, Reich yönetiminde görevli diğer üyeler gibi, parti aidatını her üç ayda bir veya senelik olarak partinin posta çeki hesabına havale etmesi"[45] rica edilmiştir.

NSDAP üyesi von Papen, ödemesi gereken aidatı bildiren bu mektubu hatırlayamayabilirdi. Ama 1 Şubat 1939 tarihinde NSDAP Saymanı Schwarz'a gönderdiği ve "kendisini onurlandıran parti rozetini teslim aldığını" bildiren acele telgrafı unutmuş olamazdı! Ya da daha sonra yolladığı şu dokümanı: "Altın parti rozetimi kaybettiğimden, masrafı şahsıma ait olmak üzere acilen yenisini göndermenizi rica ediyorum. Elçi Franz von Papen."[46] Schwarz da bir gün sonra NSDAP'nin altın rozetini bedelsiz olarak yeniden göndermişti. Papen, arka tarafında "A.H." harfleri ve verildiği tarih basılı olan bu küçük parti rozetini siyasi veya toplumsal toplantılarda sivil giysilerine takıyordu.

Papen'in parti üyelik kaydının bulunduğu dosyada, yeni elçilik görevine başlamadan önce *Deutsche Allgemeine Zeitung* (*DAZ*) gazetesinde 20 Nisan 1939'da Papen'in "Führer" tarafından yeni görev yerine yolcu edilmesinden söz eden, ve onun vatana hizmet için harcadığı emekleri öven bir makale yayınlanmıştı.[47] Bu makalede Papen'in Ankara'da önemli bir görev ve büyük bir sorumluluk üstlendiği, bu göreve atanmasının Türkiye ile Almanya arasındaki iyi ilişkileri pekiştirmeye yarayacağı umudu belirtilmektedir. 1939'da henüz nispeten özgün görüşler beyan eden sağcı ve tutucu *DAZ* gazetesinin Papen hakkındaki bu değerlendirmesi, parti merkezi olan Braunes Haus'ta çok önemsenmiş olmalı ki, gazete küpürünün Franz von Papen'in üyelik kayıtlarına eklenmesine de gerek görülmüş.

Papen'e gelince, NSDAP üyeliği ömrü boyunca başına dert oldu. 1938'in mart ayından itibaren parti üyesi olmasına rağmen 1946'da Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi yargıçları karşısında Nazi olmadığını iddia

44 Papen'den Schwarz, 23 Mayıs 1928, a.g.e.
45 Dr.H. München'den Reichsleitung Bölümüne, 7 Haziran 1938, a.e.g.
46 Papen'den Schwarz'a, 1 Şubat 1939, a.g.e.
47 Deutsche Allgemeine Zeitung, 20 Nisan 1939, a.g.e.

etmekte diretti. Herhalde Papen'e göre, ancak bütün maddi manevi varlıklarıyla kendilerini NSDAP esaslarına adayan "parti kodamanları" gerçek birer "Nazi" sayılabilirlerdi. Papen ise vatanına hizmet etmek amacıyla, aslında Nasyonal Sosyalist Partisine değil, ulusunun seçmiş olduğu ve vatanı yükselteceğine inandığı öndere, "Führer"e bağlanmış ve ona sadakat yemini etmişti. Bunun suç sayılmasını kabul edemiyordu. Kendi görüşüne göre, savaş suçlularına karşı açılan davada yargılanması gerekenler Nazi rejiminin ve partinin militanlarıydı... Papen, barışı sağlamak için birçok girişimde bulunarak Nazi rejimine karşı direndiğini açıkça gösterdiği için suçsuzluğunun kanıtlanmış olması gerektiğini sanıyordu. Papen gerek siyaset gerekse toplumsal ilişkiler alanında seçkin kişiler topluluğuna aidiyetinin bilincinde olduğundan, basit insanların bir araya gelmesiyle oluşan NSDAP üyelerinden biri olmayı kendine yakıştıramıyordu.

Ama Papen'in NSDAP üyesi olduğunu inkâr etmesinin, Askeri Mahkemenin beraat kararı vermesinde bir etkisi olmamıştır. 1947'nin şubat ayında Papen'i mahkûm eden Nürnberg-Fürth Eyalet Mahkemesi için de Papen'in parti üyesi olması bir önem taşımıyordu. Eyalet Mahkemesi Başkanı Camille Sachs'ın kanaatine göre Nazizmden Arındırma Yasası uyarınca NSDAP üyesi olmak gibi yüzeysel bir özellik Nazi rejiminin sorumlu olduğu suçlara katılmış olmanın derecesini belirleyemezdi. Dolayısıyla Papen'in parti üyesi olmasının hiçbir önemi yoktu. Önemli olan Hitler'e yazdığı mektuplarla Nazi zihniyetinin sözcülüğünü yapmış olmasıydı. Yargıcın bu konuya değinmesine karşılık olarak Papen'in yaptığı açıklama ise çok şaşırtıcıdır: "Hitler'i etkilemek, onu ikna edebilmek için, onun kullandığı ifade biçimini taklit etmem gerektiğine inanıyordum."[48]

Ne var ki Yargıç Camille Sachs, Papen'in "Üçüncü Reich"ın ilk yılında yaptığı konuşmalarda, kendi kişiliğini bastırdığına, hatta gizlediğine dair işaretler saptayamamıştır. Örneğin: Şansölye Yardımcısı von Papen 1933'ün haziran ayında Münih'te Katolik inancından dindaşlarına şöyle hitap etmiştir: "Alman ulusunun en büyük sıkıntıya düştüğü bir dönemde devletimizin şansölyesi Adolf Hitler, 1918'de eski devlet yapımızın çökmesinden sonra, yüreğindeki sonsuz vatan sevgisinin, işçiye duyduğu sevgi-

48 *Der Spiegel* 6/1947, s. 5, "Papen ist am Ende-Repressalien für Attentat."

nin gücüyle, ulusumuzun içinde barındırdığı birlikteliği görmüş ve yüreğini yakan duygularla kavramıştır."[49] Bundan iki ay sonra da Dülmen'de onur konuğu olarak büyük itibar gören von Papen, kendisini dinlemek için toplanan kalabalığa şöyle seslenmiştir: "Mevki, rütbe ve ilişkilerin hiçbir önemi yoktur. Hepimizin başlıca görevi, önderimiz Führer'in buyruklarına, fikirlerine boyun eğmek ve Üçüncü Reich'ın kurulması için savaşacak büyük orduya katılmaktır."[50]

"Üçüncü Reich"ı kurmak için mücadele edenlerin yanında Şansölye Yardımcısı von Papen de vardı ve özellikle 1933'te siyasi partilerin ve parlamentarizmin yasaklanmasını, tabandaki "halk iradesi"nin yerine tepeden gelen "devlet iradesi"nin yerleştirilmesini desteklemişti. Papen, Dülmen'de yaptığı konuşmada bireyciliğe özgürlük tanımanın yanlış olduğu görüşünü savunmuş ve "bireycilik, her türden parazitin, gücümüzün iliğini sömürmesine izin vermek demektir" saptamasında bulunmuştu. Papen, bundan yaklaşık bir yıl sonra Marburg'daki konuşmasında halka, "Kan ve toprak birliği bilincini yitirmiş olan insanlarımız, yeniden birleşip bir ulusa dönüşmelidir!" diye seslenmişti. "Yahudilerin hukuk, sanat, edebiyat ve basında kendini gösteren yıkıcı entelektüalizmini, kan ve toprak birliğinin güç verdiği yeni bir soylu halkın üstünlüğü yenmelidir ve bu halk layık olduğu yeri almalıdır" demişti.

Papen, "Alman ulusunun özelliklerinin, kanlarının üstün vasıflarının, halk topluluğunun üst düzeyindeki yerini alması ve kendini yabancı unsurlardan arındırması gerektiği" fikrini de savunmuştu.[51] Dresden'deki söylevinde, "Alman ulusunun bir bütün oluşturan gövdesinden, çürük, yabancı ve zararlı unsurların ayıklanması ve atılması gerektiği"ni öne sürmüştü. Papen, ilk defa 1 Mayıs işçi günü vesilesiyle bütün bu çabaların altından kalkabilecek olan kişinin kim olabileceğinin bilincine vardığını açıklamıştı. Münih'teki konuşmasında "Sadece nasyonal sosyalizmin dinamiği ve Führer'in idealizmi Alman halkının ruhunun derinliklerine inme gücüne sahiptir!" diyerek ulusal birliğin sözcülüğüne soyunmuştu.[52]

49 Papen, Münih Söylevi, 10 Haziran 193, *Appell an das deutsche Gewissen* içinde, s. 23f.
50 Papen, Dülmen Söylevi, 22 Ağustos 1933 A.g.e., s. 105.
51 Papen, Dresden Söylevi, 13 Temmuz 1933, a.g.e., s. 81.
52 Papen, Münih Söylevi, 10 Haziran 1933, a.g.e., s. 21.

Papen, Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi üyelerinin dış politikaya yönelik amaçlarının gerçekleştirilmesine de katkıda bulunmuştu. Bu politika gereğince, önce "Slav" etkisinden korunmak amacıyla Bolşevik tehlikesinin kaynağının kurutulmasına girişilmiş ve "yaşam alanı"nı genişletmek için "Doğu" politikası geliştirilmiştir. Papen'in en çok kullandığı terimlerden biri, "yeni Avrupa düzeni" sözleridir, ama bu formülden ne kastedildiği de kesin olarak belli değildir.

Papen'in NSDAP üyeliği, partiye sıkı bir bağlılık anlamına gelmiyordu. Papen, hiç kuşkusuz Nazi Partisi üyelerinin kullandıkları yöntemlerden ve araçlardan hoşlanamazdı. Kahverengi Gömleklilerin taşra bölgelerindeki sokak kavgalarını "bayağı" buluyor, "hareketli ve canlı" olmayı "hakaret etme ve can yakma"yla karıştıranları, parti üyelerinin disiplinsiz davranışlarını, düzeysiz fanatizmini, gürültü, patırtı çıkarmalarını, Joseph Goebbels'in kışkırtıcı propaganda yöntemlerini kınıyordu. Üstelik Nasyonal Sosyalistlerin Hıristiyan yortularının yerine eski Germen âdetlerini sürdüren şenlikler düzenlemelerini, örneğin sabah duası yerine sabah eğitimlerini, İsa Peygamber'in doğum günü olan Noel Bayramı yerine, gün dönümü şenliğinin kutlanmasını da eleştiriyordu. Ama öte yandan Papen, bir çiftlik sahibi olarak, hasat için "şükür" duasının yapıldığı dini bayramı, eski bir kurmay subayı olarak da, "Savaş Kahramanlarını Anma Günü"nü ve Hitler'in sadık bendesi olarak, "Führer"in doğum gününü kutlamayı hiç ihmal etmiyordu. Nitekim Papen, 1942'nin 20 Nisan günü, Hitler'in Mönnigkirchen'deki özel treninde "Führer"in 52. doğum günü kutlamasında da her zamanki gibi gene "önderinin" yanındaydı.

Franz von Papen'in inancına göre, Tanrı'nın arzusu, Almanya'da –haç ve kartal simgesinin ifade ettiği anlamda– din ve devletin elele vermesi ve tarihteki beraberliğini sürdürmesidir. Bu tasavvura göre, geçmişte İmparator Otto'nun kurduğu "Birinci Reich" ve Kayzer Wilhelm'in yönettiği "İkinci Reich"ın, halen kurulan "Üçüncü Reich" ile birleştirilebilmeleri için bir bağlantı kurulması gerekiyordu ve bunu da Weimar Cumhuriyetinin başına getirilen Paul von Hindenburg temsil ediyordu. Hindenburg, köklerinin "İkinci Reich" içinde bulunması nedeniyle, "Üçüncü Reich" ile bağlantıyı kurması için en uygun kişiydi. Papen'in Dülmen'de yaptığı

konuşmada açıkladığına göre, "eski Prusya geleneğinin devamını simgeleyen soylu kişiliğiyle Hindenburg, geçmiş zamanlardan günümüze kadar varlığını koruyabilmiş heybetli bir kaya kütlesi gibi, sade bir halk çocuğu olan şimdiki önderimizin ardındaki dayanak olacak ve yeni Reich'ın yönetimini onun ellerine teslim edecektir."[53] Bir ülkenin mareşal rütbesine erişmiş yöneticisiyle, Birinci Dünya Savaşına gönüllü olarak katılmış genç bir askerin el ele vererek, "savaştan arta kalan bir nesli bir araya toplayıp, gücünü yitirmiş Alman halkını ayağa kaldırmaya çalışmasını" gösteren bir tablo çizme cüretini, ancak tarihi olaylardan kopmuş bir kişi gösterebilirdi. Halkı coşturacak nutuklar atan Papen için, "Almanya'nın kuzeydoğusunda doğup büyümüş bir Protestanla güneydoğusunda doğup büyümüş bir Katolik arasında" fark olmadığı gibi, Hindenburg'un "eski Prusya soylularının sert kurallı geleneğiyle, Hitler'in "demokratik zeminde gelişmiş, canlı ve hareketli ateşliliği arasında da" bir uyuşmazlık olmamalıydı.[54]

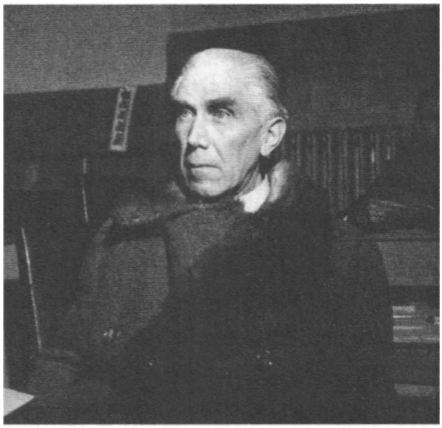

Resim 18. Franz von Papen Nürnberg Fürth Eyalet Mahkemesinde kendisine karşı açılan dava sırasında.

21 Mart 1933'te Potsdam'ın Garnison Kilisesi'nde "Reich" meclisinin açılışı nedeniyle yapılan resmi tören Papen için çok önemli simgesel bir olaydı. "Güneydoğu sınır bölgesinde yetişmiş bir genç adam, Prusya'nın en büyük ordu kumandanıyla birlikte ülkemizin kalkınması için çaba harcamak üzere el sıkışıyor. Bu olay, tüm Alman ulusunun mutluluğa erişmek için yola çıkışının simgesidir. Bundan böyle bu yolculuğu biçimlendirmek gerekecektir."[55] "Üçüncü Reich," batmış olan "İkinci Reich"ın yasal varisi olarak, Prusya'nın tarihi geleneğini temsil eden bir mekânda kendini halka takdim etmişti. Potsdam sokaklarında toplanan

53 Papen, Rede in Dülmen, a.g.e. s. 102.
54 Papen, Rede in Dresden, a.g.e., s. 82
55 A.g.e., s. 83

halk, kurmay subayı üniforması giymiş devlet başkanını ve (hâki gömleği üzerinde olmayan) sivil giysili şansölyeyi büyük bir coşkuyla alkışlamıştı.

Şansölye yardımcılığına atanmış olan Franz von Papen, birkaç ay sonra 1933'ün temmuz ayı ortasında Dresden'de yaptığı konuşmada "Führer"i övme amacıyla dinleyicilerine şu soruyu sormuştu: "Acaba Reich şansölyesi olan kişinin, daha önceki Alman imparatorlarından hiçbirinin sahip olmadığı kadar büyük bir gücü temsil edebileceğini, bundan birkaç ay önce hayal edebilir miydiniz?"[56] Elbette ki bu büyük güce sahip kişinin arkasında kendisini destekleyen sadık ve itaatkâr yardımcılara ihtiyacı vardı... Hitler'in baş destekleyicisi Papen, eylül ayında Berlin'deki bir okulda yapılan şenlikler sırasında Hitler'in izinden gidecek olan yardımcılarının Alman gençliği olacağını ilan etti. Papen, Alman gençliğine hitap ederek, şöyle diyordu: "Führerimizin en sadık takipçileri, ellerinde Üçüncü Reich'ın bayrağıyla birlikte Alman milliyetçiliğinin bayrağını da taşıyarak Orta Avrupa'da barışçı ve yeni bir kültür kuracaktır."[57] Bundan kısa bir süre önce Dülmen'de büyük itibar gören Papen, Dülmen ahalisini kendisiyle birlikte Führer'e hizmet etmeye çağırdı: "Führer, başlattığı büyük hareketin, yeni bir devletin kurulması umuduyla bir araya gelen insanlar tarafından desteklenip güçlendirilmesini ve yeni atılımların başarılmasını istiyor! Führerin isteği bizim için bir emirdir!"[58]

Şansölye Yardımcısı Franz von Papen için önderi Adolf Hitler'in her dileği bir buyruk sayılıyordu, Papen, imparatorluk ordusundaki hizmeti sırasında "emir" ve "itaat" kavramlarını çok iyi öğrenmişti ve özellikle "itaat" kavramına büyük değer veriyordu. "Führer"in emirlerini memnuniyetle kabul etmenin de ötesinde, adeta onun kendisine emir vermesini "rica ediyordu." Örneğin 1937'de Viyana'dan Hitler'e gönderdiği mektupta şunlar yazılıdır: "Bu nedenle meseleyi bizzat açıklamak için en kısa zamanda huzurunuza gelmek üzere emirlerinizi bekliyorum."[59] Bunun üzerine Birinci Dünya Savaşına onbaşı olarak katılmış olan Hitler, eski kurmay subayı Papen'e bulunduğu yere gelip rapor vermesini emretti! Bundan böyle geçmişteki askeri rütbelerin bir değeri kalmamıştı, Papen'in bir

56 Papen, Dresden Söylevi, yukarıda s. 85.
57 Papen, Berlin Söylevi, a.g.e., s. 96.
58 Papen, Dülmen Söylevi, a.g.e., s. 105.
59 Papen'den Hitler'e, 12 Mayıs 1937, ADAP 1918-1945, Seri D, Cilt 1, Nr. 223.

zamanlar şansölye yardımcılığına atanmış olması da önemli değildi. "Führer" 1934'ün ilkbaharından beri "Reich" şansölyesi, "Reich" devlet başkanı, Wehrmacht ordusunun başkumandanı ve *Staatsnotwehrgesetz* adı verilen Devlet Savunma Yasası uyarınca ulusun en üst düzey yargıçlığına atanmıştı. Ayrıca nasyonal sosyalizmin en üst düzey yöneticisi olarak siyasi iradenin yegâne temsilcisiydi... Hitler'e bu büyük unvanı devletler hukuku uzmanı Prof. Carl Schmitt uygun görmüş ve bununla da sınır tanımayan "Führer" diktatörlüğünün temelini atmıştı.

"Führer," hukukun ilk ve son, en üst kaynağı olduğundan, diğer hukuk kaynaklarına gerek kalmamıştı. Yasalar "Führer"in isteklerini yerine getirmenin araçlarıydı. "Führer böyle istedi" söylemi emir komuta zincirinde itaati sağlamak için yeterliydi. Emri alan her birey Führer'in gerçek veya farz edilen bir isteğini yerine getirdiğini ileri sürerek, kendi astından emre itaat etmesini bekleyebilirdi. Nitekim SS kodamanlarından Himmler ve Heidrich, "Yahudi meselesinin nihai çözümü"nü, "Führer'in farz edilen emri" olarak kabul etmişler ve bu doğrultuda kararlar almışlar, Führer'in açık seçik bir emir vermesine gerek duymamışlardı.

Papen gerçi bu "nihai çözüm" uygulamasına katılmamışsa da Holokost olayından kesinlikle haberdardı. Ama Franz von Papen, daha önce de belirtildiği gibi, 1944'ün kasım ayında yöneltilen suçlamalara karşı kendini savunurken, "Führer'in isteğiydi" mazeretini ileri sürdü. Papen, kendisinden yardım isteyen Nelly ve Max Planck'a, halk mahkemesi (*Volksgerichtshof*) kararı açıklandıktan sonra, af dilekçeleri yazmasının veya bu tür dilekçeleri desteklemesinin Führer'in isteği üzerine kesinlikle yasaklandığı yanıtını vermişti. Bu tarihlerde halk mahkemesi adı verilen yargı kuruluşu 5.000 vaka hakkında tamamen keyfi kararlar vermiş bulunuyordu. Örneğin yabancı ülkelerin radyo haberlerini başkalarına aktarmak, "Nihai Zafer"den kuşku duyduğunu açıklamak veya Führer hakkında olumsuz fikirler beyan etmek gibi suçlara idam cezası hükmü veriliyor ve hüküm infaz ediliyordu. "Üçüncü Reich"ın sonuna kadar "Führer"in sadık bendesi olarak kalan Papen, üzerinde büyü etkisi yapan önderinin emirlerinden kendini kurtaramadı. Hatta hizmet süresi bittikten sonra ve hatıratını yazarken de bu etkiyi üstünden atamadı.

Papen'in hatıratını okuyanlar, Şansölye Adolf Hitler ile Şansölye Yardımcısı Franz von Papen 30 Ocak 1933 tarihinde "Reich" yönetimine birlikte geldiklerinde aralarında geçen kısa bir sohbetten şansölye yardımcısının, şansölyeyi nasıl değerlendirdiğini anlayacaktır. Papen'in hatıratında olay şöyle anlatılmaktadır: "Hitler, heyecan içinde 'Önümüzde başarmamız gereken çok büyük görevler var, Herr von Papen!' dedi. O anda, ne söylediğimin farkına bile varmadan 'Birlikte bunların üstesinden gelmeye çalışacağız Herr Hitler!' diye yanıt verdim. Hitler'in bana hitap tarzı, kesinlikle bir diktatörün tavrı değildi."[60] Demek ki şansölye yardımcısı, Hitler'in sesini, ortaklaşa üstlenmiş oldukları yönetim görevlerinin eşgüdümlü olarak yürütülmesini sağlamayı amaçlayan bir kişinin sesi olarak algılıyordu. Ne de olsa kabinedeki diğer meslektaşlarının çoğu eskiden beri Almanya'da yetki sahibi olan kişilerdi ve şimdi de gene yönetimin kilit noktalarında görev almışlardı. Onlar, meclisteki NSDAP üyelerinden farklı olarak, yönetim işlerinde geniş bilgi ve deneyime sahiptiler. Prusya'nın geleneksel eğitimiyle yetişmiş olan şansölye yardımcısı, nasyonal sosyalistleri kuşatma altına almak ve devlet başkanı von Hindenburg'un desteğiyle onların aşırılıklarını törpülemekle görevli olacaktı.

Papen'in okurlarına bildirdiğine göre, "Hitler yönetime geldiğinde kişiliği henüz tamamlanmamış, ama yıllar geçtikçe gelişmiş ve değişmişti."[61] Şansölye yardımcısı Papen, henüz gelişme süreci içinde olan Hitler'i birlikte oldukları süre zarfında etkisi altına alarak kendi fikirleri doğrultusunda değiştireceğini ve "meclis içinde ona bir çeşit eğitim verebileceğini" umuyordu.[62] Papen kitabında, kısa sürede bu çabalarının belli bir sınırdan öteye geçemeyeceğinin bilincine vardığını itiraf ediyor ve ekliyor: "Hitler'i etki altına almanın en doğru yolunun, telkinlerimi bir topluluk ortamında değil de, baş başa olduğumuz zaman kendisine aktarmam gerektiği kanaatine vardım."

Bu yöntem muhtemelen Papen'in herkesten farklı bir yerde olma ve farklı değerlendirilme beklentisine de uygundu. Ayrıca şansölye yardımcısı olması nedeniyle, şansölyenin kendisinden kuşku duyabileceğini hesaba

60 Papen, *Wahrheit*, s. 297.
61 A.g.e., s. 293.
62 A.g.e., s. 294.

katması gerektiğini de biliyordu. Nitekim hatıratında okurlarına şu açıklamayı yapmaktadır: "Hitler'in karakterinde böyle bir kuşkuculuk özelliğinin varlığını tahmin ederek başından beri buna karşı önlem aldım ve aramızda özel bir güven duygusunun oluşmasını sağlamaya çalıştım. Amacım, karşısında bir hasmının bulunduğu hissine kapılmasını önlemekti."[63] Şansölye Hitler ile yardımcısı Papen arasındaki baş başa sohbetler, birbirlerini olabildiğince iyi tanımalarını, dolayısıyla birbirlerine güvenmelerini sağladı. Ayrıca bu sohbetlerin başka bir yararı daha vardı: Söylenenler, meclis tutanaklarına geçmediğinden, kendi beyanlarını yalanlayacak şekilde kullanılmalarına da olanak yoktu...

Hitler 1933'ün şubat ayı sonuna doğru, Papen'in kendisine muhalif olabileceği kuşkusundan artık tamamen kurtulmuş olmalıydı. Zira şansölye yardımcısı her girişiminde ona arka çıkıyordu. Örneğin "Reichstag" meclis binasında çıkan yangın vesilesiyle Devlet Başkanı Hindenburg'u Weimar Cumhuriyeti Anayasası hükümlerini geçersiz sayıp, mevcut hukuk devletinin bir polis devletine dönüştürülmesine ikna etme kararını desteklemişti. Bir ay sonra meclisin çıkardığı yetki yasası ve 1933'ün nisan ayından itibaren Yahudilere karşı alınacak önlemlere ilişkin çıkarılan yasa da, Hitler'le Papen arasındaki bir fikir ayrılığı olmadığı izlenimini uyandırıyor. Hitler, Prusya devlet komiseri unvanını alan von Papen'i artık devletteki yetkileri paylaşmak zorunda olduğu bir rakip olarak görmüyordu. 1933'ün mayıs ayında da Papen'in hiçbir itirazı olmadan onu görevden alıp yerine Hermann Göring'i atamıştı.

Bütün bunların dışında Hitler'in yönetimi eline almasından sonraki ilk yıl boyunca Papen'in kamuya açık söylevleri de şansölye yardımcısının asla Hitler'in karşısındaki cephede yer almadığını, tam tersine ona sadık kaldığını, Katolikleri, geleneğe bağlı kişileri, nasyonal sosyalizmin amaçlarını benimsemeleri için ikna etmeye çalıştığını kanıtlıyor. "Uzun Bıçaklar Gecesi" olayından sonra Papen'in Hitler'e bağlılığını bildiren yazıları da, Führer'in artık Papen'den kuşkulanmasına gerek olmadığını kanıtlamıştı.

Bu olaylardan 20 sene sonra Papen, *Der Wahrheit eine Gasse* kitabında, şansölye yardımcısı olduğu dönemde, emrindeki görevliler ve parti üyele-

63 A.g.e., s. 295.

ri dışında "Führer'le en fazla konuşabilen kişi olduğunu" belirtmesi bundan gurur duyduğunu sezdiriyor.[64] Papen, bu söyleşiler sırasında genellikle Hitler'in "başrolü oynadığını" ve uzun monologlarla fikirlerini açıkladığını anlatıyor. Ama bazı iddialarına itiraz edilmesine tepki göstermediğini, sözü kesildiği zaman da kızmadığını belirtiyor. Papen, Hitler'i ikna edemediğini sık sık fark etmesine rağmen aslında onun etkilenmeye müsait bir insan olduğu izlenimini edinip ümitlenmişti. Franz von Papen, "Führer"e yardım etmeye ve ona tavsiyelerde bulunmaya mecbur olduğu hissine kapılmıştı.

Ne var ki, politikası gereği kudreti kendi ellerinde tutmak isteyen Hitler, sadece parti üyeleri arasında kendine en yakın hissettiklerinin siyasi etkilerine açıktı. Dolayısıyla Papen, Hitler'le baş başa sohbetleri sırasında, sadece onun bitmez tükenmez monologlarına konu olabilecek meselelere ait birkaç söz ortaya atmakla yetinmek zorunda kalıyordu. Papen, "Üçüncü Reich"ın yıkılmasından kısa süre sonra gözaltı merkezinde gerçekleştirilen sorgu bant kayıtlarında, Hitler ile her zaman siyasi konuları konuşmadıklarını belirtmişti. "Hitler çok ilginç bir adamdı. Onunla birçok konuda sohbet edilebilirdi. Sanata, mimariye çok meraklıydı. Müzik üzerine de sohbet ederdik. Hitler binlerce konuya ilgi duyardı. Çok dikkat çekici bir insandı."[65] Hitler öldükten sonra bile, Papen kendini onun etkisinden kurtaramamıştı.

Franz von Papen, Hitler ile birçok sohbetinden sonra onun güvenini kazanmayı başarmıştı. Hatıratında okurlarına aktardığına göre, Hitler'i "bir devlet adamına özgü kavrayış yetisini kazanması için" eğitmeye çalışmıştı.[66] Bütün ümidinin, "bu kadar yetenekli ve olağanüstü azimli bir adamın, bir parti başkanı düzeyini aşıp bir devlet adamı formatına erişmeyi başarması" olduğunu ileri sürüyor. Papen, bu eğitim çabalarının başlangıçta pek başarılı olmadığını, ama buna karşın gerek Hitler'de gerekse parti üyelerinde, "devlet yöneticileri için vazgeçilmez olan sorumluluk duygusunu"[67] geliştirmeye gayret ettiğini anlatıyor.

Papen kitabında, bu çabalarının tamamen boşa gitmediğini sonradan fark ettiğini belirterek, "Hıristiyan kiliselerinin haklarını özel anlaş-

64 Papen, *Wahrheit*, s. 295.
65 Aktaran Goldensohn, *Die Nürnberger Interviews*, Düsseldorf 2005, s. 242.
66 Papen, *Wahrheit*, s. 294.
67 A.g.e., s. 291.

malarla güvenceye alma önerilerimi hiç itiraz etmeden yerine getirdi," diyor.[68] Konkordato Anlaşmasının gerçekleştirilmesi Papen'de "kilise kuruluşlarına ilişkin meselelerde Hitler'i partinin radikal kanadından farklı kararlar vermeye ikna edebileceği" ümidini uyandırmıştı. Bundan sonra da Hitler'i, "radikal parti üyelerinin saldırılarına karşı dinin hamisi olarak" kullanmayı tasarlıyordu.

Papen hiç kuşkusuz, Hitler'in dinle ilgili sorunlara hiç ilgi duymadığının, sadece siyasi taktik gereği bu türden sorunlarla meşgul olduğunun farkındaydı. Nitekim hatıratında şu saptamayı yapmıştır: "Bugün bile şuna eminim ki, Hitler'in düşüncelerinde dinin yeri yoktu, ama gene de din sorunlarına olumlu ve anlayışlı bir yaklaşımın amaçlarına ulaşmasını kolaylaştıracağını çok iyi biliyordu. Ben, koalisyonu oluşturacak tarafların güvendiği kişi olarak, partinin negatif güçlerine karşı Hitler'i desteklemekle ve onların seslerini yükseltmelerini önlemekle yükümlü olduğumun bilincindeydim."[69]

Papen'e göre Hitler'in samimi ve dürüst davrandığının bir kanıtı da, Trier'de açılacak "Aziz giysileri sergisi" için yapılacak törene kendisinin yerine Papen'in gitmesini rica etmesiydi.[70] Hitler, böyle basit jestlerle ve kendini zor duruma düşürmeyen vaatlerle, hatta dindar bir kişi olduğu hissini uyandıran sözler ve davranışlarla, inançlı olduğu kadar da gösteriş düşkünü olan koyu Katolik Papen'in "Üçüncü Reich"ın devamı boyunca, hatta ondan sonra da, basiretini bağlamayı, meseleleri açık ve seçik görme yetisini köreltmeyi ve onu kendisine kenetlemeyi başarmıştır.

Papen'in "şansölye yardımcılığımdan sonraki ilk 19 ay zarfında yönetimin çerçevesi artık değiştirilemeyecek biçimde oluşmuştu ve bundan sonraki olaylar bu çerçeve içinde gelişecekti"[71] saptaması yerindedir. Ancak Papen bu gelişmelerdeki payı hakkında hiçbir şey söylemiyor. Belli ki, Hitler'in kabinesinden ayrıldıktan sonra, ona kendisini kanıtlaması için uzunca bir süre tanınmıştı.

1934'ün haziran ayının sonunda gerçekleşen "Uzun Bıçaklar Gecesi" olaylarından sonra, yakın çalışma arkadaşlarının öldürülmesine karşın

68 A.g.e., s. 294.
69 A.g.e. s. 315.
70 A.g.e.
71 A.g.e., s. 295.

Papen Hitler'e bunun hesabını sormamış, onun izinden yürümeye devam etmişti. Hitler, 1937'nin mayıs ayı başında, Viyana'daki Büyükelçi von Papen'i, Avusturya'da "gamalı haç" simgesini taşıyan bayrakla ilgili bir olay nedeniyle Berlin'e çağırmıştı. Papen'in anlattığına göre, Hitler onu iki gün beklettikten sonra, makamına kabul edip, –Papen'in ifadesine göre– "karşılaşır karşılaşmaz, öfke içinde, hakaret ve tehdit sözleriyle dolu suçlamalarla Avusturya'yı yaylım ateşine tuttu." Papen, Hitler'in bu şiddetli saldırısına karşı "bir devlet adamına yakışır şekilde" sükûnetini korumayı başarmıştı. O güne kadar sık sık tekrarladığı gibi, daha önce "Führer"in huylarını tanıma fırsatını bulduğundan "yarım saat boyunca onun bağırıp çağırmalarına sükûnetle göğüs germiş,"[72] sonunda da Hitler, kendi hezeyanından bitkin düşüp susmuştu. Hatıratın yazarı, bu olaydan sonra, Hitler'e cevap vermek için yaptığı konuşmayı bütün ayrıntılarıyla okurlarına aktarıyor ve sonunda istifa dilekçesini sunduğunu bildiriyor. Ama Hitler, "geçirdiği öfke nöbetinden sonra yatıştığından mantıklı açıklamaları da kabul edecek durumdaydı," diyerek istifa etmekten vazgeçtiğini açıklıyor. "O güne kadar edindiğim deneyimlere göre, önce Hitler'in öfkesini boşaltmak için ortalığı dağıtmasını sükûnetle bekliyor, o yatıştıktan sonra da konuşmaya başlıyordum."

Papen'in Führer'e bağlılığı özellikle 1937'de çok tehlikeli bir safhaya girdi. 1937'nin sonbaharında İtalyanların Duce diye adlandırdıkları Benito Mussolini ilk defa ziyaret için Münih'e gelmişti. Eski kurmay subayı Franz von Papen, Mussolini'nin Hitler'e "faşist milis ordusunun onursal manga komutanı" rütbesi vermesi olayını hatıratında aktardıktan sonra sözlerini şöyle bitirmektedir: "Böylece eski onbaşı, hiç değilse manga başı rütbesine terfi etmiş oldu!"[73] Papen, bu vesileyle Hitler'in Birinci Dünya Savaşı sırasında düşük rütbeli bir asker olduğunu hatırlatmakta yarar görmüş olmalı... Ama bundan sonra her iki diktatörü birbiriyle karşılaştırırken sarf ettiği sözler daha da ilginçtir. "Mussolini'nin kısa, tıknaz bedeni, eski Romalıları anımsatan keskin hatlı çehresi, yüksek alnı ve ileri doğru çıkık güçlü çenesi, Roma İmparatoru Sezar'ı çağrıştırıyordu. Onun karşısında Hitler'in çelimsiz bedeni ve zayıf yüzü çok silik ve etkisiz kalıyordu."[74]

72 A.g.e., s. 442.
73 A.g.e., s. 450.
74 A.g.e.

Papen'in Duce'ye yakınlık duymasının nedenlerinden biri, büyük bir olasılıkla, 1933'ün nisan ayında şansölye yardımcısı olduğu sırada kendisini ağırlamış olmasıydı. Mussolini, bu vesileyle Papen'e, Konkordato Anlaşmasının hükümetine, "şimdiye kadar sahip olmadığı bir dış politika kredisini de sağlayacağını" söylemişti.[75] Yetkili müzakereci konumundaki Papen, Mussolini'nin tavsiyesini dikkate alarak "Üçüncü Reich"ın uluslararası alanda ilk kez meşruiyet kazanmasını sağlamıştı.

Papen Hitler hakkındaki düşüncelerindeki dönüm noktasına ancak 15 Mart 1939'da Alman ordusu Prag'a girdiğinde ulaştı. Hatıratında duygularını şöyle ifade ediyor: "Hitler bu tarihten itibaren gözümde ciddi bir devlet adamı olarak bütün kredisini kaybetti." Ama bu kredi kaybı Papen'in "Führer'in bendesi" olmaktan uzaklaşması ve ona hizmet etmekten vazgeçmesi için yeterli olmadı ve bu bağımlılık "Üçüncü Reich"ın yıkılmasına kadar devam etti. Papen, çevresinde gelişen olayları görmezden gelerek, gerçekleri inkâr etmeyi sürdürdü.

1939'da Hitler gücünü daha da artırmıştı. Papen'in hatıratında belirttiğine göre bunun nedeni zekice yürüttüğü dış politikaydı. Führer 22 Ağustos 1939 günü Papen'i Berghof adlı özel konutuna gizli bir görüşmeye davet etti ve yakında Sovyetler Birliği'yle bir saldırmazlık paktı imzalayacağını söyledi. Papen, Hitler'i bu mükemmel diplomatik başarıdan ötürü kutlamış ve Bismarck'ın uyguladığı "Rusya ile düzgün ilişkiler yürütme" yöntemine geri dönülmüş olmasının en doğru yol olduğunu açıklamıştı.[76] Papen, Hitler'in çok geniş kapsamlı planları hakkında kendisine hiç bilgi vermediğini, hatta Ribbentrop'u Berlin'in Tempelhof Havaalanı'nda Moskova'ya yolcu ettiği sırada bile bu konuları gündeme getirmediğini ileri sürmektedir. Papen hatıratında, Hitler'le yaptığı sohbetlerde onun "Koridor Sorunu"nun[77] düzene sokulmasına ilişkin akıllıca önerilerinden dolayı ümitlendiğini, ama savaşın çıkmasından kimin sorumlu olduğu konusunda şüphesinin olmadığını açıkla-

75 A.g.e., s. 316.
76 A.g.e., s. 512.
77 Polonya Koridoru, Danzig Koridoru diye de bilinir. Polonya'yı Baltık Denizi'ne bağlayan dolayısıyla da Almanya'yı Doğu Prusya'dan ve Danzig Serbest Şehri'nden ayıran arazi dilimidir. Hitler Almanyası orduları 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgal ederek koridoru ele geçirmiştir –ed.n.

maktadır. "3 Eylül Pazar günü İngiltere bize savaş ilan edince, "Üçüncü Reich"ın kaybedeceğini sezdim."[78]

Der Wahrheit eine Gasse kitabının okurları, 1941'in sonunda "Führer' ile "sadık bendesi" arasında bazı gerginlikler çıktığını fark edebilirler. Papen'in anlattığına göre, kendisi Alman ulusunu ve bütün Avrupa halklarını felakete sürükleyen bu rejimden kurtulmak gerektiği kararına varmıştı ve bunu gerçekleştirmenin yollarını aramaya başlamıştı. Bundan sonraki "üç yıl boyunca da bu meseleyle meşgul olmuştu."[79] Papen daha sonra, 1943'ün ekim ayında ABD gizli servis ajanı Ted Morde ile karşılaştığında hükümeti devirme konusunun yeniden gündeme geldiğini okurlarına açıklıyor. Ancak Morde ile konuşmaları sırasında, onun Hitler'den sonra Papen'i yönetime geçirmeyi teklif ettiğini onlardan saklıyor. Ama bu koşullar altında Hitler'in devrilmesi, Papen'in bir siyasetçi olarak, vatanının selameti uğruna Führer'i feda etmeye ve onunla bağını çözmeye karar vermesi, ancak onun Alman ulusuna karşı duyduğu sorumluluk duygusuyla açıklanabilir. Aslında Papen'in 1942'den beri süregelen bütün girişimleri, Batıda bir barış anlaşması yapılmasını sağlayarak, "Führer"in doğudaki esas düşmana, yani Yahudi-Bolşevik toplumuna karşı yürüttüğü "Haçlı Seferinin" zafere ulaşmasını sağlama amacını güdüyordu.

Papen, hatıratında "Führer" ile buluşmalarının sonuncusunu birkaç sayfa boyunca bütün ayrıntılarıyla anlatıyor. Papen, 1944'ün ağustos ayı başında, Türkiye ile "Reich" arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sonra, kendisinin rejime muhalefet ettiği kuşkusunu uyandırmış olması nedeniyle tutuklanma olasılığına rağmen Almanya'ya dönmüş ve 15 Ağustos 1944'te Führer'i Wolfschanze'de ziyaret etmişti. 20 temmuzda kendisine yapılan suikast girişiminden sonra çok sarsılmış olan Hitler, "rengi soluk, bütün uzuvları titreyen, ruhen ve bedenen enkaz halinde bir adam" haline gelmişti.[80] Belliydi ki, eski Germenlerin dininde *Götterdaemmerung* adı verilen "doğa tanrılarının dünyaya egemen olduğu çağın gün batımı" artık kendini göstermekteydi... Hitler, suikast olayı hakkında Papen'e bilgi verdi. Papen, hatıratında bu konuyu anlatırken, Hitler'in şu sözlerini de ekliyor:

78 A.g.e., s. 513.
79 A.g.e., s. 549.
80 A.g.e., s. 604.

"Bütün yüksek rütbeli subaylar beni azimle destekliyorlar. Ayrıca arkamda Alman gençliği de var ve tabii siz de varsınız Herr von Papen!"[81]

Papen, "Führer"in gerçek yüzünü göremeyecek kadar dar görüşlü olduğunu, Hitler'in ölümünden beş yıl kadar sonra, hatıratının son sayfalarında, onu dünya kamuoyu önünde yeniden saygınlığa kavuşturma amacıyla yazdığı satırlarla da kanıtlamıştır. Papen, nazizmden arındırma işlemleri sırasında, kendisi hakkındaki "esas fail" ithamının "ikinci derece suçlu" ithamına çevrilmesini sağlamaya çalışırken, "kurbanların kurbanı" olarak nitelenen kişilere karşı yürütülen nazizmden arındırma çabalarının uygulamadan kaldırılacağı haberini almıştı. Hatıratında, bunu duyduğu zaman adeta isyan ettiğini yazıyor ve okurlarına duygularını şu sözlerle açıklıyor: "Benim istediğim affedilmek değildi –ben, bana hakkımı vermelerini istiyordum! Ben asla bir Nazi olmadığımın kabul edilmesini istiyordum. Bu benim hakkımdı!"[82]

Papen, soylu bir aileden gelmesi ve yüksek düzeyli bir eğitim görmüş olması nedeniyle, adının parti defterine kayıtlı olmasına karşın diğer parti üyeleriyle –o basit, kaba, adi taşralılarla– ortak bir yanı olmadığı kanaatindeydi ve onlarla aynı sıraya konmak, onlarla bir tutulmak istemiyordu. Papen'in gözünde, "Üçüncü Reich'ın Önderi" de onlardan biri değildi! Çünkü o eski Alman imparatorlarının, "Kayzer Otto"nun ve "Kayzer Wilhelm"in mirasını devralmıştı. Onun tarihi görevi, anlı şanlı Alman imparatorlukları dizisinin arasına kıstırılmış olan, materyalist, bireyci ve ateist Weimar Cumhuriyeti'nin bu düzgün sırayı bozmasından sonra, "Üçüncü Reich"ı yani Üçüncü İmparatorluğu kurarak Almanların ulusal birliğinin yeniden dirilmesini sağlamaktı. Papen kendini Nazi rejiminin sayısız alt düzey yöneticilerinden biri olarak değil, doğrudan "Führer"e bağlı bir üst düzey görevli olarak görüyordu. Üstelik derin sadakat bağlarıyla ömür boyu "Führer"e kenetlenmişti. Dolayısıyla da Papen'in görüşüne göre, Hitler'in ölümünden yıllar sonra, "bin yıllık imparatorluk" tasarısının başarısızlığa uğramış olmasının suçu, asla "Führer"e yüklenmemeliydi...

81 A.g.e., s. 605.
82 A.g.e., s. 665.

Papen, "Üçüncü Reich" döneminde işlenen cinayetlerin ve sonunda bu devletin çökmesinin suçunu "Führer"e değil, Alman ulusuna yüklemektedir. Papen, Almanları ve Fransızları iyi tanıdığını ileri sürerek, şu hükme varmıştır: "Fransızlar ihtilalci bir yapıya sahiptir. Oysa Almanlar asla kendilerine uygulanan baskıya baş kaldırmamıştır. Almanlar, genellikle eleştirel düşünme yeteneğinden yoksun, akıllı-uslu küçük burjuvalar olarak, kendilerine ikna edici bir biçimde sunulan fikirlere kendilerini kaptırabilirler... Nitekim bu dar görüşlü küçük burjuvalar Goebbels'in laf kalabalığının etkisiyle dönüşü olmayan bir yola saptırıldılar. Birçoğu yüksek bir görev üstlenmek, büyük güce kavuşmak ve dünyevi servete sahip olmak gibi parlak ve baş döndürücü umutlarla bu akıntıya kapılıp sürüklendiler."[83]

Franz von Papen kuşkusuz kültürsüz biri değildi. Tam tersine zarif, gösterişli, bir aristokrattı ve tarihi olarak toplumun üst tabakasına mensuptu. Joseph Goebbels gibi ağzı bol bol laf yapan, şeytani bir propaganda bakanının palavralarına da kendini kaptıracak kadar basit biri değildi. Papen, "çok ilginç bir kişi" diye nitelediği Goebbels'in, halkın karşısında yaptığı konuşmalarla ortalığa saçtığı parlak, etkileyici cümlelerin aslında ona Adolf Hitler tarafından öğretilmiş olduğuna inanıyordu, Papen, Hitler'in telkin gücünün etkisi altında eleştiri yetisini yitirmişti ve hatıratını yazarken de bu etkiden kendini kurtaramamıştı. Yazar, kitabında kendi yanlışlarını ve başarısızlıklarını itiraf etmeye eğilimli olduğu izlenimini uyandırdığı zaman bile, yüksek bir görevin parlaklığına ve büyük bir gücün çekiciliğine kapılmış olduğu seziliyor. Franz von Papen, olaylara bakış açısının ve değerlendirme yeteneğinin sığlığı nedeniyle, Nazi rejiminde kendisinin üstlendiği rol hakkında gerçekçi bir hüküm veremiyor. Kendini fazla önemsemesi ve aşırı özgüveniyle, kendini aldatarak, Nazi rejiminin işlediği suçlarda payı olduğunu şiddetle inkâr ediyor.

Kişiyi Kendi Gerçeklerine Götüren Yol

19 Ekim 1945 tarihinde "Üçüncü Reich"ın baş sorumluları hakkında hazırlanan 85 sayfalık dava dosyası Franz von Papen'e gönderilip, bu konudaki görüşünü açıklaması istendiğinde, neler hissettiğini hatıratında şöyle

83 A.g.e., s. 659.

anlatıyor: "Dava dosyasını okuyunca, dehşete kapıldım. Öncelikle Almanya'nın bu savaşa ve dünya çapındaki felakete sürüklenmesine neden olan sorumsuzluk ve ayrıca da bazı yurttaşlarımın işlemiş olduğu sayısız cürüm yüzünden ... Bunların psikolojik açıklamasını yapmak mümkün değil! Sanırım bu suçların sorumlusu, tanrıtanımazlık ve totaliterlik yıllarıdır. Bu süreç içinde Hitler de giderek patolojik bir yalancıya dönüşmüştür."[84]

Almanya'nın Nazi rejiminden kurtulmasından aylarca sonra bile Franz von Papen, kendisinin ve vatandaşlarının sorumsuzluklarından ötürü dehşete kapılıp, acı ve utanç duyacak yerde, Almanya'yı savaşa ve felakete sürükleyen meçhul güçlerin kötü etkisinden söz ediyor. İşlenen suçların sayısı yüksek olsa da vatandaşlarından sadece bazılarının bu suçlara katıldığını ileri sürüyor. Bu cürümleri işleyenlerin, bu savaşı çıkaranların, felaketi hazırlayanların çoğunun inançsız bir güruh ve totaliter Nazi Devleti üyeleri olduğunu iddia ediyor... Papen, Hitler'in ve yardakçılarının on iki yıl süren terör yönetimi sırasında bu meçhul güçlerin ne kadar yıkıcı olduğunu o zamanlar fark etmemiş olduğunu ileri sürüyor.

Oysa memleketinin dışında, yabancı bir ülkede yaşayan bir diplomat, "Reich" sınırları içindeki bir devlet görevlisine kıyasla, siyasi olaylar hakkında daha geniş bilgi edinme olanağına sahiptir: Örneğin, gizli haber kaynaklarına, "Reich" içinde yasaklanmış olan basına ve yayınlara ulaşabilir, meslektaşları olan yabancı diplomatlardan da bilgi alabilir. Papen, bütün bu olanaklara ek olarak savaş sırasında sık sık anavatanına gitmiş ve bilgili, etkili politikacılarla, ordu mensuplarıyla, din adamlarıyla, ekonomistlerle, hatta direnişçilerle buluşup konuşabilmişti. Ayrıca Hitler'i de düzenli olarak ziyaret etmiş ve dünyadaki genel durumu tartışmıştı. Üstelik bütün bu olanaklara ek olarak Hitler'in *Mein Kampf* (*Kavgam*) kitabını okumuş olması da dikkate alınırsa, Papen'in, "Führer"in kişilik yapısı ve amaçları hakkında köklü ve etraflı bir bilgiye sahip olması gerekirdi.

Papen, dava dosyasındaki suçlamalara yanıt olarak kendini savunurken, sanki kör ve sağırmış gibi davranmıştır. Hitler'in, olağanüstü büyük güçlerin kurbanı olarak patolojik bir yalancıya dönüştüğünü, kendisinin de bu meçhul güçlerin etkisi altında kaldığını, ancak yıllar sonra "Führer"in

84 Papen, 19 Ekim 1945, aktaran G.M. Gilbert, Nürnberger Tagebuch, s. 12.

yalancılığını fark ettiğini ve bundan sonra ona bağının zayıfladığını iddia etmiştir. Papen, Hitler'in "psikopatik etkilerin altında kişilik bozulmasına uğramış olması nedeniyle işlediği suçlardan sorumlu olmadığını, bu marazi güçlerin kurbanı olduğunu ve kendisinin de aslında bir "kurbanın kurbanı" olduğunu ileri sürmüştür.

Papen'e göre Hitler en başından beri bir yalancı olmadığından, ellerine iktidarın dizginlerini verirken ona güven duyuyordu. Başlangıçta Hitler kilise kuruluşlarıyla ilişkilerinde olumlu bir tavır takınmış ve tanrıtanımaz Bolşevizme karşı bir Haçlı Seferine girişmişti. Hitler'in daha sonra, dine karşı savaşını ve Papen'in yakın dostlarını öldürtmesini, onun kendi denetimi altında olmayan güçlerin etkisi altına girmiş olmasına atfetmişti. Papen de kendi kendini aldatmasının kurbanı olmuş ve bu durum "Üçüncü Reich"ın batmasından sonra da uzun süre devam etmişti. Papen aldatılarak, kendi istemi dışında yalancılığa itildiğini iddia etmiştir. Papen'in, kendi kendini aldatmaya eğilimli olduğunu ve bundan ötürü de kolay yönetilebileceğini Hitler de keşfetmiş ve Papen'in bu zaafını kendi çıkarı için kullanmıştı. Ama Papen bunun farkına varamamıştı.[85]

Ne var ki, Federal Almanya Cumhuriyeti kamuoyunu ve adli makamları Franz von Papen'in, Nazi diktatörlüğü döneminde işlenen cürümlerde payı olmadığına ikna etmek çok zordu. Gerçi 1949'un ocak ayı sonunda Nürnberg-Fürth Eyalet Mahkemesi Papen'i, asıl faillerden olmadığı kanısıyla sadece para cezasına mahkûm ederek özgür bırakmış olsa da, işlenen suçlara katılmış olmanın lekesi Papen'in kişiliğine bulaşmıştı. Bundan sonra, ikinci derecede suçlu olduğu hükmünü de kaldırtmak için uğraşması gerekiyordu. Çünkü askerlik ve diplomatlık görevinden ötürü hakkı olan emeklilik ödemelerinden yararlanabilmesi için, "Üçüncü Reich" dönemindeki sorumluluğunun hafif suçlardan olduğu kararına varılmalıydı.

Papen, tutukluluğunun sonunda kendi kendine şu kanıya vardı: Hitler'in diktatörlüğü döneminde sorumluluk gerektiren bir mevkide bulu-

85 Amerikalı evrimsel biyolog Robert Trivers, kendini kandırmanın aslında başka insanları daha kolay kandırma isteğinden kaynaklandığını ileri sürer. Ama kendilerini kandırmaya yatkın kişiler başkaları tarafından da kolaylıkla kullanılabilirler. Kendini kandırma her türden gerçeklik duygusunu yok eder. Aşırı kendine güven duygusu da genellikle tehlikelerin farkına varamamakla yan yanadır (*The Folly of Fools. The Logic of Deceit and Self-Deception in Human Life*, Philadelphia 2011).

nan ve o zamana tanıklık edebilen kişilerden hiçbiri, söz konusu yönetim ve Papen'in bu yönetimdeki etkinlikleri hakkında bizzat kendisi kadar gerçekçi olarak hüküm veremezdi. Papen'in Ankara'da büyükelçi olarak bulunduğu dönemde yaşanan ilginç bir olay hakkında 1950'nin ortalarında Frankfurt'taki Die Quadriaga Yayınevi bir zamanlar Papen Ankara'da büyükelçi olarak görevliyken, emrinde çalışmış olan Ludwig Moyzisch adındaki küçük bir memurun, *Der Fall Cicero, Es geschah in Ankara. Die sensationellste Spionagegeschichte des 2. Weltkriegs* (Çiçero Vakası, İkinci Dünya Savaşı sırasında Ankara'da gerçekleşen en ilginç casusluk olayı) adlı kitabını yayınlamıştı. Çiçero takma adlı casus, Ankara'daki İngiltere elçisinin uşağı olduğundan, Londra'daki Wingate Yayınevi de bu olayla ilgilendi ve aynı yılın sonunda bu kitabın bir çevirisini yayınlamaya karar verdi.

Fakat Londra'daki yayınevinin müdürü André Deutsch, Moyzisch'in öyküsünü oldukça abartılı bulduğundan, Papen'e başvurup, anlatılanların doğru olup olmadığını öğrenmek istedi. Yayınevi müdürü ile Papen 1950'nin sonbaharında Hannover yakınında buluştular. Papen "Operation Cicero" adı verilecek kitabın metnini denetlemeyi ve bir "Son Söz" yazmayı kabul etti. Papen, biraz çekimser bir ifadeyle kaleme aldığı "Son Söz"de, "Moyzisch, Çiçero vakasını gerçeklere uygun olarak anlatmıştır" sözleriyle Çiçero olayını doğruladı. Ama SD memurunun, İngiltere elçiliğinden ele geçirdiği İngilizce belgelerin değeri hakkında hüküm verebilecek yeteneğe sahip olup olmadığından kuşku duyduğunu da belirtti. *Operation Cicero, The Espionage Sensation of the War* (Çiçero Operasyonu, Savaşın Heyecan Verici Casusluğu) adlı kitap, Papen'in "Son Söz"üyle birlikte New York'taki Coward Mc Clain Yayınevi tarafından da 1950 sonunda yayınlandı. Amerikalı rejisör Joseph L. Mankiewicz, kitabın metninden yararlanarak *Five Fingers* (*Ankara Casusu*) adlı gerilim filmini çevirdi. Filmde Franz von Papen'i canlandıran sinema oyuncusu John Wengraf, Papen'in asil tavırlarını, olaylara hâkimiyetini büyük bir başarıyla beyaz perdeye yansıtmıştı. Oysa Papen, *Der Fall Cicero* kitabı için kaleme aldığı önsözde bu filmden söz ederken, onu küçümseyen bir ifadeyle "bir operet librettosu"na benzetmiştir.

Çiçero olayında Papen'in, ticaret ataşesi kisvesindeki SS Ajanı Moyzisch'e, "Çiçero" takma adıyla anılan İngiltere elçisinin hizmetkârı

Elyesa Bazna (İlyas Bazna) ile bağlantıyı kurma görevini vermiş olması, bu konuda daha ayrıntılı açıklamalar yapmasını gerektiriyordu. Ayrıca Papen'in bakış açısına göre, savaş için büyük önemi olan İngiltere'ye ait gizli belgelerin, Çiçero tarafından kopyalanıp Alman elçiliğine satılması ve bunların Almanlar tarafından değerlendirilmesi hakkında da bilgi verilmeliydi. Papen, İngiltere'ye yerleşmiş bir Macar sığınmacı olan André Deutsch'un bu teklifini hemen kabul etti. Çünkü Çiçero olayını anlatırken, aynı zamanda eski bir devlet adamı olarak, kendi çok yönlü yaşamının ve etkinliklerinin gerçek yüzünü de açıklama olanağına kavuşacaktı. *Operation Cicero* kitabı, André Deutsch'un Wingate Yayınevinde bastırdığı son eser oldu. Çünkü bundan sonra André Deutsch kendi yayınevini kurdu ve ilk eser olarak Papen'in *Memoirs* adlı kitabını bastı. Çiçero olayı, Moyzisch'in kitabı yayınlanmadan önce bile İngiliz kamuoyunda çok konuşulan bir konu olduğundan bu kitap da büyük bir başarı vadediyordu. Hatta kitabın bazı gizli olayları ortaya çıkarması nedeniyle, Başbakan Ernest Bevin, 1950'nin ekim ayında İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Sir Hughe Knatchbull-Hughessen'i mahkemeye verdi. Böylece, İngiltere büyükelçisinin ihmalkârlığı yüzünden, devletin gizli belgelerinin düşmanların eline geçtiği ortaya çıktı.

Papen'in görüşüne göre, "Çiçero Olayı" gibi, kendi "Barış Girişimleri" de, Türkiye'nin tarafsız kalması için harcadığı çabalar da, Nazi rejimine karşı direnci de, Yahudilerin kurtarılması çabalarına katkıları da, kamuoyuna, özellikle İngiliz okurlarına ayrıntılı ve objektif olarak anlatılmalıydı. Hiç kuşkusuz İngiliz okurlar, başbakanları Winston Churchill'in 1944'ün ağustos ayında Avam Kamarasında yaptığı konuşmada, Papen'in Almanya'ya döndüğünde bir kan gölüne düşeceğini ileri sürerek onu uyarmasının nedenini merak ediyorlardı. Papen ve Deutsch, *Memoirs* kitabını hazırlarken, Brian Connel'den yardım istediler ve onun yazarlığından ve Almancaya hâkim olmasından yararlandılar. *The People* adındaki haftalık dergi, kitabın ilk baskısı için 30.000 pound vermeyi teklif etti. Papen'in Almanya'da *Der Wahrheit eine Gasse* adlı hatıratını yayınlamasından altı ay önce, ekim 1952 de *Franz von Papen Memoirs* başlıklı kitap Londra'nın ünlü mağazası Harrods'ın şık vitrinlerini süslemekteydi.

Mükemmel Almanca bilen ve 1945 ile 1950 yılları arasında *Daily Mail* gazetesinin Almanya muhabiri olan Brian Connel, Papen'in kendisine teslim ettiği geniş kapsamlı belgeleri İngilizceye çevirmiş ve bunlardan edindiği bilgileri değerlendirerek 600 sayfalık *Memoirs* kitabını hazırlamıştı. Son yirmi yıldan beri İngiltere'de en çok tanınan Alman diplomatı Franz von Papen'in hatıratının birinci baskısı birkaç gün zarfında kapışılmış ve tamamen tükenmişti. Aynı yıl kitabın ikinci baskısı piyasaya çıktı. Brian Connel'in hazırladığı metin başka dillere de çevrilip, Fransa'da, İtalya'da, İspanya'da, Türkiye'de, İskandinav ülkelerinde ve ABD'de yayınlandı.

Çeşitli ülkelerde Papen'in anılarına gösterilen büyük ilginin nedenlerinden biri, kamuoyunun dikkatini çeken faaliyetlerinin dışında, Amerikalı ve İspanyol muhabirlerle yaptığı röportajlardan ve bu vesileyle aslında gizli tutulması gereken barış girişimlerinden de söz etmesidir. Hitler 1942'nin eylül ayında Papen'i Panturanizm hakkında konuşmak için sık sık "Reich"a çağırmak istediğinde, Ribbentrop, kamuoyunda Papen'in uyandırdığı ilgiden söz etmiş ve Hitler'e gönderdiği bir yazıda bu mesele karşısındaki olumsuz tutumunu açıklamıştır: "Herr von Papen'in yaptığı yolculuklar, uluslararası basının dikkatini çektiğinden, yanlış yorumlara yol açabilir"[86] diye bir uyarıda bulunmuştur.

İngiltere'de Papen'in *Memoirs* adlı kitabı hakkında bütün gazetelerde çıkan eleştiri yazıları, okurların ilgisini daha da artırmıştı.[87] Tutucu *Sunday Times* gazetesindeki eleştiri yazısı, hoşgörülü bir ifadeyle ve "Centilmen Franz" diyerek girerken, diğer tutucu gazete *Sunday Express*, eleştiri yazısına "Papen, bütün sorumluluğu Hitler'e yüklüyor" saptamasına yer vermiştir. *Times* gazetesi, *Memoirs* kitabını "bir siyasi savunma" diye nitelemiş, liberal *News Chronicle* "Hitler'in adamı özür diliyor," sosyalist *Daily Herald* gazetesi de "Bir entrikacı maskesini çıkarıyor" başlıklarını kullanmıştır. Papen'in kitabına büyük değer verenler Churchill'in aile fertleriydi. 1952'nin sonunda İngiltere başbakanının eşi Barones Spencer-Churchill, Londra'daki kraliyet hastanesindeki bir hastabakıcı kursunu bitiren genç

86 Ribbentrop'tan Hitler'e, 12 Eylül 1942, ADAP 1941-1945; 16 Haziran-30 Eylül 1942, E.3, Nr. 284.
87 Bkz. *Der Spiegel* 31/1952, 30 Temmuz 1952, s. 28.

kızlar için düzenlenen ödül töreninde, üçüncü gelen mezuna Franz von Papen'in *Memoirs* kitabını armağan etmiştir.

1953'te New York'ta yayınlanan *Memoirs* da büyük ilgi gördü. Franz von Papen'in 1913-1915 arasında Washington'da Almanya askeri ataşesi sıfatıyla bulunduğu yıllarda adının karıştığı propaganda, casusluk ve sabotaj olayları henüz belleklerden silinmemişti. 1915'te Papen adı, Amerika kıtasının doğu ve batı kıyılarında çıkan gazetelerde 460 makalede, 1916'da ise en az 400 makalede anılmıştı. Hatta 1953'te bile New York'ta Papen adını birçok kişi hatırlıyordu. Bunun nedeni 1916'da Askeri Ataşe von Papen'in ajanları tarafından hazırlanan "Black-Tom" sabotajı sonucunda Özgürlük Anıtı'nın meşaleyi tutan kolu da parçalanmıştı.[88]

1930'lu yılların sonunda Amerika'ya sığınmacı olarak gelen, anadili Almanca olan tarihçiler ve gazeteciler de Hitler'in Almanya'da yükselmesinde ve iktidarı ele almasında Papen'in oynadığı rolü inceledikleri için *Memoirs* kitabı çok ilgi çekmişti. Münih doğumlu Konrad Heiden de Fransa üzerinden Amerika'ya sığınmış bir yazar ve gazeteciydi. Büyük bir özenle yaptığı araştırmalardan sonra *Birth of the Third Reich* (Üçüncü Reich'ın Doğuşu) ve *Hitler: A Biography* (Hitler: Bir Biyografi) adlı kitaplarında Papen'den de sıkça söz etmiştir. Oswald Dutch'ın 1940'ta yayınlanan *The Errant Diplomat. The Life of Franz von Papen* (Maceracı Diplomat: Franz von Papen'in Hayatı) adlı yapıtta da Papen'in kişiliği ve yaşamı hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Bir zamanlar Otto Erich Deutsch adını taşıyan bu gazeteci, Avusturya'nın Almanya ile birleşmesine kadar Viyana'da yaşamış ve Papen'i yakından izleme fırsatı bulmuştu.

Bütün bu gazete, dergi ve kitaplardan sonra Hollywood'da çevrilen *Five Fingers* (*Ankara Casusu*) adlı film de Çiçero olayını beyaz perdeye taşımakla, Franz von Papen'in yaşam öyküsüne ve özellikle Türkiye'deki etkinliklerine duyulan ilgiyi daha da artırmıştı. İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen en ilginç casusluk olayının filmi 1952'nin şubat ayından itibaren Amerika'daki sinemalarda gösterilmeye başlamıştı. Film bir yıl sonra Oskar Ödülüne aday gösterildi ve Golden Globe ödülünü aldı. *Five Fingers* filmi, yalnız ABD'de değil İngiltere'de de büyük ilgi gördü.

88 Bkz. Orth, a.g.e., dipnot 46.

1952'nin ekim ayında da *Der Wahrheit eine Gasse* kitabı Münih'teki List Yayınevi tarafından basıldı. O zamana kadar Franz von Papen ve oğlu Friedrich Franz, hatıratın İngilizce metnini biraz daha genişleterek ve değiştirerek Alman okurlarına sunmakla yetindiler. İngilizce "Memoirs" kitabını yayınlayan André Deutsch, ana metne eklediği bir notta, Herr von Papen'in sunduğu geniş kapsamlı belgelerin Brian Connel tarafından İngilizceye çevrildiğini, çevirmenle birlikte Herr von Papen ile oğlunun da bu metin üzerinde çalıştıklarını belirtmiştir.[89] Oysa List-Verlag Yayınevi ve kitabın yazarı, Alman okurlara bu konuda bilgi vermemiş ve metnin üzerinde yaptığı değişiklikleri belirtmemiştir.

Der Wahrheit eine Gasse, Memoirs'a kıyasla 65 sayfa daha uzundur. Ama İngilizce hatırattan farklı olarak, Alman okuruna sunulan hatıratta bazı gerçekler gizlenmiştir. Örneğin Papen'in Yahudi düşmanı Berlin Emniyet Müdürü Prens Wolf-Heinrich von Helldorff ile yıllardır tanıştığı ve görüştüğü, Alman okurlardan saklanmıştır. Ayrıca Papen'in kendi memleketi olan Werlan'dan tanıdığı Herr Felheim'ın kendisine yazdığı ve toplama kampından kurtulmasına yardımcı olduğu için teşekkür ettiği mektuptan da sadece İngilizce *Memoirs* kitabında söz edilmiştir.

Papen, Almanca hatıratının adını *Der Wahrheit eine Gasse* (Gerçeğe Götüren Yol) koyması, muhtemelen 19. yüzyıl başlarının ünlü şairi ve özgürlük savaşçısı Carl Theodor Körner'e özendiğini akla getiriyor. Körner'in "Der Freiheit eine Gasse" (Özgürlüğe götüren yol) ibaresi yıllarca Alman ulusal hareketinin sloganı olmuş ve halkın dilinden düşmemiştir. Ferdinand Friedrich Karl Werner de 1919'da Der *Wahrheit eine Gasse. Eine Abrechnung mit dem Judentum und seinen Helfern* (Gerçeğe Götüren Yol: Yahudilikle ve Destekçileriyle Hesaplaşma) adındaki kitabını Münih'teki Deutscher Volks Verlag aracılığıyla yayınlatmıştı.[90] Yazar ve öğretmen Werner, vatanseverlik bilincini güçlendirmek amacıyla kurulan Alldeutscher Verband (Tüm Almanlar Birliği) derneğinin üyesiydi. Güçlü bir etkiye sahip bu küçük topluluğun

89 Yayıncının Notu: "Yayıncı, görevi sadece çeviriden ibaret olmayan, yazar ve oğluyla işbirliği içinde Bay von Papen'in anılarına temel olmak üzere verdiği büyük miktarda belgeyi ayıklamak ve yayına hazırlamak da görevleri arasında bulunan Mr. Brian Connel'e teşekkür eder," *Memoirs*, London 1952.

90 Werner, *Der Wahrheit eine Gasse. Eine Abrechnung mit dem Judentum und seinen Helfern*, Münih 1919.

üyeleri, Büyük Almanya idealini beslemek için, ulusal değerleri vurgulayan, ırkçı, antisemitist politikayı destekleyen Pangermen bir stratejiden yanaydılar.

Kendine profesör unvanını yakıştıran yazar Werner, yaklaşık 100 sayfalık kitabında "Yahudiliğin basına bulaşmış" olmasından, "soylu insan" tipinden söz etmekte, "kanını feda etmenin manevi tatmini" gibi söylemler kullanmaktaysa da, Papen, hatıratı için aynı başlığı seçtiğinde, savunma amaçlı antisemitizm ideolojisini açıklarken, büyük bir olasılıkla Werner'in yapıtındaki nefret ve hiciv dolu içeriğe gönderme yapmayı düşünmemişti.

Siyaset bilimcisi ve devletler hukuku uzmanı Theodor Eschenburg, Papen'in anılarını değerlendirirken, Papen'i 14. yüzyılda yaşamış İsviçreli efsanevi yazar Arnold Winkelried'in takipçisi olarak gördüğünü ve Papen'in, "Winkelried'in benzeri bir kişiliğe bürünerek gerçekleri savunmaya özendiğini" ileri sürmüştür.[91] Efsaneye göre Winkelried, karşısına düşman olarak çıkan Habsburglu askerlerin ellerindeki mızrakları yakalayıp kendi bedenine saplamış ve böylece İsviçreli savaşçıların düşman saflarında açılan gediğe dalmalarına olanak yaratarak, onları yenmelerini sağlamıştır. Papen ile üyesi oldukları Herrenclub'da (Beyefendiler Kulübü) tanışan Eschenburg, kitabı okuduktan sonra, yazarın olayların özüne yeterince inmemiş olması nedeniyle düş kırıklığına uğradığını açıkladı.

Eleştirmenin görüşüne göre, "Kitabın içeriği, çok iddialı olan başlığının vaatlerini yerine getirmiyordu." Eschenburg, anlatılan önemli olayların bazı ayrıntılarının belirtilmemiş veya yanlış yorumlanmış olması nedeniyle gerçeklerden uzaklaştığını ileri sürmüş ve bu kitabın ancak pek başarı vaat etmeyen bir savunma metni olarak değerlendirilebileceğini açıklamıştır. Papen'in hatıratında en çok dikkati çeken özelliğin de "kibrinin, siyasi yeteneğiyle ters orantılı bir ilişki içinde olduğu" gerçeğini ortaya çıkarması olduğunu belirtmiştir. Eschenburg, hatıratın sağladığı yararı şu sözlerle açıklamaktadır: "Son yıllarda Papen'in kişisel ve siyasal yetenekleri

91 Bkz. Eschenburg, "Franz von Papen, Miszellen," *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* – Yıl 1, Sayı 2 1953, s. 169 - *Der Wahrheit eine Gasse* için diğer eleştirileri tarihçi, gazeteci ve siyaset bilimcilerden Ludwig Bergstrasser, Max Braubach, Werner Conze, Karl Dietrich Erdmann, Otto Heinrich von der Gablentz, Friedrich Glum, Walter Hubach, Werner Jochmann, Rudolf Pechel, Heinrich Sands ve Richard Sexau yazmıştır.

tartışma konusu olmuştu. Artık yazdığı hatırat sayesinde bu konuların tartışılmasına gerek kalmamıştır."[92]

Hatıratın içeriğine ilişkin başka tarihçilerin ve yayıncıların eleştirilerinde, Papen'in anlattıklarının temelinde öncelikle kendini savunma eğiliminin bulunduğunun dikkati çektiği ileri sürülmektedir. Papen anılarını aktarırken, kendi kişiliği hakkında olumsuz bir izlenim bırakabilecek olaylardan ya hiç söz etmemiş ya da bunları sadece kısmen anlatıp gerçek olmayan eklemeler yaparak olumsuz yönlerini değiştirmiştir. Siyasi yapıtları yayınlayanlar, Papen'in kendi şahsının önemini vurgulayan açıklamaları tercih ettiğini ileri sürmekte ve kendini eleştirme kabiliyetinin yetersizliği nedeniyle, verdiği kararları, gerçekleştirdiği eylemleri yeniden gözden geçirip kendini eleştiremeyişini bir eksiklik olarak gördüklerini açıklamaktadırlar. Bu nedenle Papen'in hatıratına "Gerçeğe giden çıkmaz yol" veya "Gerçeklerden uzaklaştıran yol" gibi mizahi adlar takarak bu kitaba "bir savunma açıklaması" damgasını vurmuşlardır. Almanya Federal Cumhuriyeti'nin başkanlarından Theodor Heuss, Papen ile aynı dönemde yaşamış ve aynı olaylara tanıklık etmiş olduğundan, Papen'in yakın dostlarından birine: "Bu kitabın adı 'Gerçeğe Götüren Yol' değil 'Göçüge Götüren Yol' olmalıydı" demişti.[93]

Bir subay olarak Birinci Dünya Savaşına katılmış, Merkez Partisinin mebusu olarak Reich'ın şansölye yardımcılığına seçilmiş ve siyasi kariyerini büyükelçi olarak sürdürmüş olan Franz von Papen, diplomasi alanında deneyim kazanmış bir kişi olarak 1950'li yılların başında hatıratını yazarken Nazi rejiminin genel değerlendirmesini yapabilecek durumda olmalıydı. Çünkü Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesindeki duruşmalarda davacılar, ellerindeki çok sayıda resmi belgeye ve dönemin tanıklarının ifadelerine dayanarak, Papen'e karşı çeşitli suçlamalarda bulunmuşlar ve "Üçüncü Reich"ın kuruluşu ve devamı sırasındaki adaletsizliklerin ve Papen'in eylemlerinin veya ihmallerinin geniş bir dökümünü ortaya koymuşlardı.

Auschwitz Toplama Kampındaki tutsakların kurtarılması sırasında çekilen belgesel filmin davalılara gösterilmesi, Holokost cürümlerinin

92 A.g.e.
93 Allardt, *Politik vor und hinter den Kulissen*, s. 108.

bütün dehşetini açıkça gözler önüne sermişti. Nürnberg'de Papen'e uygulanan test, zekâsının ortalamanın üstünde olduğunu, hatta son zamana kadar amiri olan Ribbentrop'un da zekâ seviyesini aştığını göstermiştir.[94] Elde edilen bu sonuçtan, entelektüel düzeyleri yüksek olan insanların bile aldatılmaya müsait oldukları, hatta kendi kendilerini aldatma eğilimlerinin herkesten fazla olduğu anlaşılmaktadır. İnsan beyninin başarı gücünü saptayan ölçütler, kişilik yapısının temel ögeleri ve kişisel değer ölçüleri hakkında çok az bilgi vermektedir. Ama *Der Wahrheit eine Gasse* yazarının karakteri hakkında okurlarına oldukça doğru bilgi veriyor.

Franz von Papen, anılarını yazarken, kendi yaşamı ve kişiliği hakkında bilgi verebilecek birçok belgeye sahipti: Mektuplar, söylevlerinin metinleri, makaleler, çeşitli konulara ilişkin yazılar ve Nürnberg'deki duruşmaların tutanakları, kitabında değerlendirebileceği çeşitli kaynaklardı. Ayrıca kendisi hakkında bilgiler ve yorumlar içeren aktüel yazılara da başvurma olanağına sahipti. Franz von Papen'in oğlu Friedrich Franz, babasının 1949'un ocak ayı sonuna kadar süren tutukluluğu sırasında, bir yandan onun savunmasıyla ilgilenip suçunu hafifletebilecek tanıklar bulmaya çalışmış, öte yandan da dünya olaylarıyla çok ilgilenen babasına günlük gazeteler, dergiler, zamanın tanıklarının yazdıkları biyografiler ve dönemin tarihi olayları hakkında yazılmış yapıtları toplayıp getirmiştir. Nitekim Franz von Papen, 1946'da kendisinin çok yakından tanıdığı direnişçi Ulrich von Hassell'in 1938-1944 yılları arasındaki olayları anlatan güncelerini okumuş ve Nazi rejimine çok özel ve değişik bir açıdan bakma olanağına sahip olmuştu. Aynı yıl Katolik inançlı yayıncı Eugen Kogon, *Der SS-Staat - Das System der Konzentrationslager* (SS Devleti - Toplama Kampları Sistemi) adlı yapıtıyla Nazi terörünü incelemişti. Kogon, 1939'da Buchenwald Toplama Kampına kapatılmış ve 1945'in nisan ayında tutsaklıktan kurtarılana kadar, kamp yaşamına tanık olmuştu. Papen, Kogon'u tanıyordu. Avusturya'da görevli bulunduğu sırada onu "Haç ile Gamalı Haç"ın birleştirilmesi çalışmalarının koordinatörlüğüne getirmişti.

94 Amerikalı hapishane psikoloğu Gustave M. Gilbert başlıca tüm sanıklara zekâ testi uygulamıştı. En yüksek zekâ katsayısı 143'le Hjalmar Schacht'a en düşük kat sayı ise 106 ile Julius Streicher'e aitti. Franz von Papen'in zekâ katsayısı 134, Ribbentrop'un 129'du (G. M. Gilbert, *Nürnberger Tagebuch*, s. 36). Davranış bilimci Robert Trivers zekâ ile hilekârlık ve kendi kendini aldatma arasında bir bağ bulunduğunu ileri sürer (Robert Trivers, *Fraud and Self-deception: Like us successfully lying to ourselves and others*, Berlin 2013).

1947'de tarihçi Friedrich Meinecke'nin yazdığı *Die deutsche Katastrophe* adlı kitap piyasaya çıkınca, Papen, Hitler'in "Bolşevizm'e karşı Haçlı seferi" adını verdiği politikasının bir dış görüntüden ibaret olduğunu, aslında "yaşam alanını" genişletmek için hazırladığı işgal planlarını gizlemek için bunu bir bahane olarak kullandığını öğrendi. Meinecke, Hitler'in din hakkındaki açıklamalarına da Papen'den farklı bir yorum getiriyordu. Hitler'in, Hıristiyanlığı şiddetle reddettiğini gizlemek için, sahte beyanlarda bulunduğuna emin olduğunu açıkça söylüyordu.

Papen, 1948'de Freiburglu tarihçi Gerhard Ritter'in yazdığı *Europa und die deutsche Frage* (Avrupa ve Alman sorunu) adlı kitabı da okumuş olmalıydı. Bu kitapta Ritter'in 1943'ün kasım ayında Ankara'da "Almanların devlet hakkındaki düşüncelerinin tarihi özelliği" konusunda verdiği konferansın metni de bulunuyordu. Papen o zaman tarih uzmanı Ritter onuruna bir ziyafet vermiş ve bu vesileyle Hitler'in muhalifi olan tutucu kesimin görüşlerini öğrenme olanağını bulmuştu. O günkü söyleşileri sırasında Papen'in ileri sürdüğü, başında "Kayzer"in bulunduğu geleneksel imparatorluğun, "Üçüncü Reich" olarak varlığını sürdürmesi gerektiği fikrine Ritter katılmamıştı.

Papen'in hatıratını yazarken pek emin olmadığı konularda yardımından yararlandığı kaynak, yıllardan beri tanıdığı diplomat Ernst von Weizsaecker'in 1950'de yayınlanan *Erinnerunen* (Anılar) adlı kitabıydı. Weizsaecker bu kitabı, "Wilhelmstrasse Davası" adı verilen mahkeme duruşmalarından sonra 1950'nin ekim ayı ortasına kadar tutuklu olarak kaldığı Landsberg'de yazmıştı. Bundan bir yıl sonra da Papen, Hitler'e son ana kadar hizmet eden eski maliye bakanı Prens Ludwig Schwerin-Krosigk'in yazdığı *Es geschah in Deutschland* (Almanya'da gerçekleşen olaylar) adındaki kitabını okudu. Bu kitap da Schwerin-Krosigk'in Landsberg'de 1951 başına kadar süren tutukluluğu sırasında yazılmıştı. Papen her iki hatırattan da eski meslektaşlarının, aslında içlerinden yönetime karşı direnmelerine rağmen, bulundukları diplomatik veya politik konumdan ötürü daha kötü durumları önleyebilmek için Hitler diktatörlüğünün sonuna kadar görevleri başında kaldıklarını öğrendi.

İngiliz tarihçi Alan Bullock'un yazdığı *Hitler. A Study in Tyranny* (Hitler: Bir Tiranlık Araştırması) adlı kitap da, 1952'de, *Der Wahrheit eine Gasse*

kitabıyla aynı zamanda yayınlandı. Alan Bullock'un kitabı, Hitler üzerine yazılmış olan ilk büyük biyografidir. Yazar, 800 sayfalık kitabında nasyonal sosyalizme dair bütün kaynakları, belgeleri, hatıratı, günce kayıtlarını ve direnişe ilişkin ilk yazıları inceleyerek nazizmi yorumlamıştır. Yazarlığa özenen Papen de, tarih uzmanı olmamakla beraber, "tarih olaylarından alınan derslerden yola çıkarak, insanlığa bir katkıda bulunmak" ve "kendi hatalarını hiç sakınmadan açıklayacağına dair verdiği sözü yerine getirmek için" yazdığı kitabında Bullock'un başvurduğu zengin kaynaklardan yararlanma olanağına sahipti.[95] Ama Papen okurlarına açıkladığı "gerçekleri" kaynaklarından alıp olduğu gibi sunacak yerde, "kendi gerçeklerine" bir yol açmayı yeğlemiştir.

Papen'in kendi yetenekleri ve kişiliği hakkındaki abartılı değerlendirmesini ulusal sorumluluklarının ışığında aydınlatarak, olduklarından daha parlak görmek istemesi, verdiği bu sözü yerine getirmesine ve amacını gerçekleştirmesine engel olmuştur. Papen, tarihçilerin bulgularını ve tarihi önem taşıyan belgeleri görmezden gelerek, bunların yerine gerçeklere uymayan ve birçok boşlukları olan kayıtlara başvurmuş, Hitler'in yükselmesinde ve iktidarı eline geçirmesinde oynadığı önemli rolü örtbas etmeye çalışmıştır. Buna karşın kendisinin, Hitler'e gönül saflığı içinde inanmış olduğu bütün sözlerinden anlaşılmaktadır. Papen, okurlarına kendini tanıtmak için, sorumluluğunun bilincinde olan bir devlet adamı tablosu çizmek istemesine rağmen, ortaya çıkan resim, amirinin emirlere kayıtsız şartsız itaat eden asker Franz von Papen'dir. Hitler ölümünden yedi yıl sonra bile eski bendesi Papen'in, işlediği cürümlerden, hatta Holokosttan haberdar olmasına rağmen gerçekleri görmesini engelleyebilmiştir.

95 Papen, *Wahrheit*, s. 11.

Son Söz

Papen'in *Der Wahrheit eine Gasse* adlı hatıratının yayınlanmasından tam 20 yıl önce, 1932'nin ekim ayında, İmparatorluk Şansölyesi Franz von Papen'in Berlin'de, Lenné caddesi, No. 9 adresinde bulunan özel konutuna, balad şairi Börries Freiherr von Münchhausen ziyarete gelmişti. İki beyefendi, gelecekteki Akademie der Deutschen Dichtung, yani Alman Edebiyatı Akademisi ve bu kuruluşun başına getirilecek yönetici hakkında konuşuyorlardı. Şansölye, konuğuna hayran olmuştu ve sohbetlerinin sonunda, onun "bu büyük görevin üstesinden gelebilecek, çağın tek büyük Alman şairi" olduğunu açıklamıştı.[1] Papen'den sonra şansölyelik konumuna getirilen Adolf Hitler, gerçi Münchhausen'e bu görevi vermedi, ama ülkenin yönetimini ele geçirdikten sonra, onu Yahudilerden ve muhalefetten "arındırılmış" akademiye kabul etti. Daha sonra da "Üçüncü Reich"ın sırasında hazırlanan "Tanrı'nın lütfuna mazhar olmuş" en önemli yazarlar listesine adını kaydettirdi.

"Beklemede olan elçi" Franz von Papen, 1950'li yılların başında anılarını yazmaya başlayınca, muhtemelen bu "Tanrı'nın lütfuna mazhar olmuş" balad şairinin uzaktan akrabası olan Hieronymus Carl Friedrich Freiherr von Münchhausen adlı yazarı ve onun serüven öykülerini hatırlamış olmalı... Çünkü anılarını içeren kitabın başlığını seçerken, 1930'lu yılların başlarında Berlin'de gösterilmiş olan *Die Abenteuer des Herrn Baron Münchhausen oder: Die Wahrheit über alles* (Baron Münchhausen'in Serüvenleri, ya da Herşey Hakkındaki Gerçek) filminin ona esin kaynağı olduğu düşüncesi akla geliyor...

Baron Münchhausen, 18. yüzyıl ortalarında öykü anlatma yeteneğiyle ün salmıştı. Düşgücüyle kurguladığı birçok serüveni anlatarak dinleyicileri eğlendirirdi. Bu öyküler daha sonra da *Baron Münchhausens wahre Lügen* (Baron Münchhausen'in Gerçek Yalanları) adıyla kitap olarak basıldı. Daha sonra 20. yüzyıl ortalarında Franz von Papen de, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesine verdiği ifadelerle ve *Der Wahrheit eine Gasse* adlı kitabyla Münchhausen'in izinden yürüdü. Papen'in, yaşamının çok

1 Jutta Dittfurth, *Der Baron, die Juden und die Nazis*, Hamburg 2013, s. 258.

farklı evreleri hakkında ürettiği öykülere bilinçli olarak eski serüven yazarını anımsatan bir renk katmaya çalışması, belki de onun belli bir amacından kaynaklanıyor. Yazar, büyük bir olasılıkla, okurlarını bu kitaptaki "gerçeklerden daha da şaşırtıcı olan gerçeklerle karşılaşmaktan" korumak istemiş olmalı... Zaten "Baron Münchhausen"in "gerçek" olduğunu ileri sürerek anlattığı hayali öyküleri de böyle bir maksatla yazdığı tahmin edilmektedir.

Tıpkı Franz von Papen gibi, Baron von Münchhausen da ordunun süvari sınıfına mensuptu ve en büyük mutluluğu at sırtındayken duyardı. Münchhausen'in ünlü serüvenleri ile von Papen'in "Gerçekler"i arasında da bazı paralellikler dikkati çekiyor. İşte Münchhausen'in öykülerinden bir örnek:

> "Günün birinde atıma binmiş giderken, bir bataklıktan geçmek zorunda kalmıştım. Önce bataklık bana çok geniş değilmiş gibi göründü ve atımla belli bir uzaklıktan hız alarak bir sıçrayışta bu bataklığın üstünden aşabileceğimi sandım. Ama tam atım havaya sıçramış, bataklığın üzerinden geçmekteyken, bataklığın tahminimden daha geniş olduğunun farkına vardım ve daha uzak bir mesafeden hız almam gerektiğini anladım. Bu düşünceyle, atım daha yere inmeden, dizginlere sarılarak, atı geldiğimiz yere geri döndürmek istedim. Ama atım bu uzun mesafeyi bir sıçrayışta aşamadı ve sağlam toprağa çok yakın bir yerde bataklığa düştü. Atım da ben de boğazımıza kadar çamura gömüldük. Boğulmamız an meselesiydi. Ama ben kollarımın gücünü kullanarak canımızı kurtarmayı başardım: Bir elimle uzun saçlarımı kavradım, atımı da dizlerimin arasında kıstırdım ve saçımı çeke çeke hem kendimi hem atımı bataklığın içinden çekip çıkardım."[2]

Franz von Papen, özlemle kurulmasını beklediği "Üçüncü Reich"a kavuşmak için, aşması gereken bataklığın genişliğini tahmin edemedi, kendi yeteneklerini gözünde büyüterek ve iddialı girişimlere katılma dürtüsüne kapılarak, gerçek koşulları yanlış değerlendirdi, sonunda da batak-

2 Gottfried August Bürger, *Münchhausen*, 4. Bölüm, Berliner Ausgabe 2013, s. 54.

lığa saplandı. Bataklıkta boğulmadı ama bir tutam bile olsa saçını rejime kaptırdığından düştüğü bataklıktan tamamen kurtulamadı. Bu nedenle Papen, kendini bataklıktan temize çıkarmak için yazdığı hatıratına "Kendi gerçeklerime götüren yol" adını verseydi, daha isabetli olurdu.

Papen, hayal ürünü öykülerinde olayları gerçeklerden saptırmakta, bazı olaylardan hiç söz etmeyip, bazılarını kendi hayali buluşlarıyla zenginleştirmekte ve sonuç olarak gerçekte olduğundan farklı bir tarih anlatmaktadır. Böylece Papen, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi önünde olduğu gibi, *Der Wahrheit eine Gasse* kitabında da, "Üçüncü Reich" dönemi hakkında hayal ürünü bir tablo çizmektedir. Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesinin Papen hakkında beraat kararı vermesinde bu tablonun büyük etkisi olduğu kesindir. Bundan altı yıl sonra da bütün dünyanın Papen'in *Der Wahrheit eine Gasse* kitabındaki hayal ürünü öykülerini okuyarak, onun kendisini aldatmak için yarattığı düzmece vatanseverlik öykülerine kapılıp onu takdir etmesi beklenebilir. Papen'in nispeten önemsiz yanıltmalarından biri, Avusturya'nın Almanya'ya ilhakından sonra, bu hizmeti karşılığında ödüllendirilmek için uğraştığını ve sadece Nazi Partisinin seçkin üyelerine layık görülen altın rozetin kendisine sunulması için parti üyeliğine kabul edilmeyi bilinçli olarak istediğini inkâr etmesidir.

Paris Büyükelçisi Prens Welczek'in "sürmenaj belirtileri nedeniyle meslekten çekilmek istemesinden" ötürü onun yerine atanma meselesi konusunda anlattıkları da gerçeklere uymamaktadır. Papen'in Ankara'daki büyükelçilik görevini üstlenmeden önce, Türkiye'nin önemli kişilerini çok iyi tanıdığını ileri sürmesi de onun hayali öykülerindendir. Hiç kuşkusuz Papen'in iyi niyetle giriştiği, ama ayrıntılarını iyi tasarlamadığı sayısız "Barış Girişimleri" de, ilgi merkezi olma tutkusundan ileri gelmekteydi. Daha da önemlisi, Papen'in İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin tarafsız kalmasını sağladığı iddiasıdır. Onun bu iddiası tarihi belgelere geçmiş ve kamuoyunda da yerleşik bir kanaat haline gelmiştir. Oysa Papen, Türkiye'nin tarafsızlığı için değil, mihver devletlerinin yanında yer alması için uğraşmıştır. Bu amaçla da Alman ordularının Sovyetler Birliği topraklarına saldırmasından önce ve sonra Türk politikacılarını, hayali bir proje olan "yeni Avrupa düzeni"nin kurulmasına katkıda bulunmaya ikna

etmeye çalışmış, Türkiye'nin mihver devletlerinin yanında önemli bir yeri olacağını vaad etmiştir.

Papen'in *Der Wahrheit eine Gasse* kitabında ileri sürdüğü, Nazi karşıtı direnişe katıldığı, Yahudileri kurtarmak için gayret sarfettiği, onlara yardımda bulunmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunduğu iddiaları da kanıtlanamamaktadır. Birçok tutanak, günce, özel yazışma ve resmi belge araştırıldıysa da, buna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Tam tersine, bir meclis tutanağında Papen'in, 1 Nisan 1933'te Yahudilere ait kuruluşları boykot etmeye teşvik etmiş olduğu saptanmıştır. Bu kayıt, Papen'in meclis toplantılarında bu tarzdaki girişimlere karşı çıktığı ve bu olayların tekrarına karışı önlemler alınmasını önerdiğine dair *Der Wahrheit eine Gasse* kitabındaki iddiasını yalanlamaktadır. Papen'in Nürnberg duruşmaları sırasında ileri sürdüğü, toplama kamplarındaki Yahudi kıyımından ancak savaş suçlularına karşı açılan davalar vesilesiyle haberdar olduğu beyanı da gerçeklerle çelişmektedir. Çünkü Vatikan Temsilcisi Angelo Roncalli, Papen'e beş yıl önce bu cinayetlerden söz ettiğini ve onu uyardığını açıklamıştır. Papen'in, Türkiye'de Yahudilerin resmi görevlerden uzaklaştırılmasına karşı çıktığı iddiasının doğru olmadığı da birçok belgeyle saptanmaktadır. Yahudilerin yerleşmiş oldukları ülkelerden çıkarılmasına ilişkin işlemlere Türkiye vatandaşı Yahudilerin de dahil edilmesine Papen'in karşı çıktığı ve 10.000 Yahudinin hayatını kurtardığı iddiası da inandırıcı değildir. Çünkü kurtarıldıkları ileri sürülen Yahudilerin veya yakınlarının bu iddiayı doğrulayan mektuplarına veya bu konudaki yazılı belgelere Yad Vashem'de rastlanmamıştır.

Vatikan Temsilcisi Angelo Roncalli'nin Türkiye'de geçirdiği 1940-1944 yılları arasındaki dönemi anlatan günceleri, muhtemelen 1960'lı yıllarda henüz yayınlanmamıştı. Bu güncelerde sık sık Büyükelçi von Papen'in adı geçmektedir. Ama Yahudilere yardım etmek için yapılan etkinliklerden birine katıldığına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Roncalli'nin savaş yılları devamınca Vatikan'a gönderdiği raporlarda da böyle bir habere rastlanmamaktadır. Nuntius Roncalli'nin, 1946'da Nürnberg Mahkemesi yargıçlarının karşısında, Papen için çok önemli olan yeminli tanıklığında dahi Papen'in Yahudilerin lehine bir girişimde bulunduğundan söz etmemiş olması günümüze kadar kimsenin dikkati çekmemiştir. Sonradan azizlik

mertebesine yüceltilmiş olan bir kişiyle Papen'in çok yakın dostluk kurmuş olması, garip, çelişkili bir efsane izlenimi uyandırmaktadır.

Franz von Papen'in, nasyonal sosyalist rejimin örüntüsüyle sımsıkı sarmalanmış olaylardan söz eden yazıları, mektupları, söylevleri, yeniden derinlemesine incelenmelidir. Hatta Franz von Papen'in ömür boyu en yakın arkadaşı olan Alexander von Falkenhausen'le yazışmalarını okuyup, her ikisinin yaşamlarının çeşitli evrelerinde birbirlerine anlattıklarını incelemek, ne kadarının gerçek, ne kadarının hayal ürünü olduğunu saptayarak, *Pseudologia phantastica* semptomlarını, yani gerçekten yaşanan olaylarla hayal edilen olayları aynı yoğunlukla hissetme şeklinde kendini gösteren patolojik durumun tanısını koymakta yarar vardır. Bu yolla Papen'in davranışlarının özellikle çeşitli "barış girişimleri"nin motivasyon kaynakları aydınlatılabilir ve açıklanabilir.

Müttefik devletlerin dışişleri bakanlıklarının, özellikle elçiliklerinin ve "Alman Güvenlik Hizmeti" (Deutscher Sicherheitsdienst-SD) kuruluşunun arşivleri, Papen'in barış girişimlerine karşı İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, hatta Nazi yönetiminin savaşın çeşitli evrelerinde ne gibi tepkiler verdiklerini saptama olanağı sağlayabilir. Bu bakımdan Türkiye hükümetinin İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye dışişleri bakanlığında birikmiş olan belgelere ulaşılmasına yakın zamanda izin vermesi çok yararlı olacaktır. Böyle bir araştırma gerçekleştirildiğinde, Papen'in "Barış Girişimleri" ve "Tarafsızlık Politikası" daha geniş çaplı olarak incelenebilecek ve hayal ürünü öykülerle karşılaştırılıp gerçekler ortaya çıkarılacaktır. Aynı araştırma, Papen'in Nazi rejimince işgal edilmiş ülkelerde yerleşmiş olan, eski Türkiye vatandaşı Yahudilerin korunması, ya da Romanya ve Bulgaristan Yahudilerinin Filistine gitmek üzere Nazi yönetimindeki bölgelerden geçmelerine izin verilmesi için Türkiye hükümeti nezdinde girişimlerde bulunduğu iddiası hakkında da yapılmalıdır. Franz von Papen'in savaş yıllarıyla ilgili belgelerden ibaret olup Fransa'da bulunduğu söylenen ve henüz ele geçirilmemiş evrakları da birçok soruya yanıt verilmesini sağlayabilir.

Şansölye yardımcısı, büyükelçi ve inançlı Hıristiyan Franz von Papen'in yaşam öyküsününün araştırılması, ulaşılabilir durumda olan

birincil ve ikincil kaynakların incelenmesi ve onun kendi kişiliği hakkında bizzat sunduğu belgelerin denetlenip olabildiğince objektif olarak yorumlanması, bu kitabın yazarı için hiç de kolay olmadı. Yazarı bu çalışmaya heveslendiren, özellikle Büyükelçi Franz von Papen hakkında daha fazla bilgi edinmeye ve bunları bir kaynak haline getirmeye teşvik eden etken, Almanya'nın Ankara ve Viyana'daki elçilik binalarının kabul salonlarında asılı olan Franz von Papen tablosudur. Bu karşılaşmadan sonra Papen'in hangi motivasyonla Hitler'e bağlandığını araştırmak bende bir merak haline gelmişti. Papen'in, Marburg'da verdiği söylevden sonra en yakın mesai arkadaşlarının öldürtülmesine karşın, çeşitli aşağılanmalara, hırpalanmalara göğüs gererek sonuna kadar Hitler'e hizmet etmesinin nedenlerini araştırıp öğrenmek ve Papen'in kendi kişiliği ve yaşadığı olaylar hakkında yazdıklarını denetleme isteği, yazara bu çalışmayı sürdürmek için gereken gayreti vermiştir.

Kaynakça

Kullanılan Kısaltmalar

ADAP: *Archiv des Auswärtigen Amt, 1918-1945*, (Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 1918-1945), 75 cilt, Baden-Baden/Frankfurt/Main/Göttingen, 1950-1995.

IMT NÜRNBERG: Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi Duruşma Tutanakları, 14 Kasım 1945-1 Ekim 1946: http://www.zeno.org/Geschichte/M/Der+N%C3%BCrnberger+Proze%C3%9F. (Erişim: 10.04.2016); Ayrıca bkz. *The International Military Tribunal of Nuremberg 1945/46*, Yayına Hazırlayan: Nürnberg İnsan Hakları Merkezi, Seri 1658, Hamburg 2015.

PA AA: Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi).

Vatikan-Akten: II. Dünya Savaşıyla İlgili Vatikan Belgeleri, http://www.vatican.va/archive/actes/index_en.htm.

Adams, Henry M. ve Robin K. Adams, *Rebel Patriot; A Biography of Franz von Papen*, Santa Barbara 1987.

Algisi, Leone, *Giovanni XIII.*, Turin 1959.

Allardt, Helmut, *Politik vor und hinter den Kulissen. Erfahrungen eines Doplomaten zwiscen Ost und West*, Düsseldorf 1979.

Aretin, Karl Otmar Frhr. V., "Kaas, Papen und das Konkordat von 1933," *Vierteljahresheft für Zeitgeschichte*, 14. Yıl., 1966, 3. Fasikül, s. 252-279.

Azakoğlu, Necip, Franz von Papen'in Anılarından; Beni Hitler'i Başbakan Yapmakla Suçluyorlar, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015.

Bach, Jürgen A., *Franz von Papen in der Weimarer Republik, Aktivitäten in Politik und Presse 1918-1932*, Düsseldorf 1977.

Bazna, Elyesa, *Ich war Cicero. Die Bekenntnisse des größten Spions des Zweiten Weltkriegs*, Münih 1964.

Becker, Winfried, "Die Deutsche Zentrumspartie gegenüber dem Nationalsozialismus und dem Reichskonkordat 1930-1933: Motivationsstrukturen und Situationszwänge," *Historisch Mitteilungen*, 7. Fasikül, 2000, V. Buchstab/Kleinmann/Küsters, Köln 2000, s. 1-37.

Benz, Wolfgang, Der deutsche Winderstand gegen Hitler, Münih 2014.

Blaschke, Olaf, *Die Kirchen und der Nationalsozialismus*, Stuttgart 2014.

Blet, Pierre, Angelo Martini, Burkhart Schneider ve Robert Graham (ed.), *Actes et documents du Saint-Siège relatifs à période de la Seconde Guerre Mondiale* Cilt 1-11, Vatikan 1965-1981.

Bloch, Michael, *Ribbentrop*, Londra 2003.

Bracher, Karl Dietrich, "Vom Mörder einer Demokratie," *Der spigel*, No. 16, 1968, s. 160 vd.

Brechenmacher, Thomas (ed.), *Das Reichskonkordat 1933. Forschungsstand, Kontroversen, Dokumente*, Paderborn 2007.

Braun, Bernd, *Die Weimarer Reichskanzler. Zwölf Lebensläufe in Bildern*, Düsseldorf 2011.

Breuer, Dieter, *Moderne und Nationalsozialismus im Rheinland*, Paderborn 1997.

Broszat, Martin, "Soziale Motivation und Führer-Bindung des Nationalsozialismus," *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, Yıl 18 (1970), 4. Fasikül, s. 392-409.

Browning, Christopher R., *Die 'Endlösung' und das Auswärtige Amt. Das Referat D III der Abteilung Deutschland 1940-1943*, Darmstadt 2010.

Burkard, Dominik, *Häresie und Mythus des 20. Jahrhunderts. Rosenbergs nationalsozialistische Weltanschauung vor dem Tribunal der Römischen Inquisition (Römische Inquisition und Indexkongregation 5)*, Paderborn 2005.

Conze, Eckart, Norbert Frei, Peter Hayes ve Moshe Zimmermann, *Das Amt und die Vergangenheit. Deutsche Diplomaten im Dritten Reich und in der Bundesrepublik*, Münih 2010.

Conze, Eckhart, *Das Auswärtige Amt. Vom Kaiserreich bis zur Gegenwart*, Münih 2013.

Danzler, Georg, "Franz von Papen (1879-1969). Katholik, Zentrumspolitiker, Konkordatspromotor und Nationalsozialist," *Das Reichskonkordat 1933* içinde, Thomas Brechenmacher (Ed.), Paderborn 2007.

Deschner, Karlheinz, *Kirche und Faschismus*, Rastatt 1990.

Deringil, Selim, *Turkish foreign policy during the Second World War: an 'active' neutrality*, Cambridge 1989.

Deuerlein, Ernst, "Franz von Papen," *Deutsche Kanzler. Von Bismarck bis Hitler* içinde, Münih 1968.

Díaz, Carlos Sanz, *España y la Republica Federal de Alemania (1949-1966)*, Madrid 2005.

Dietrich, Anne, *Deutschsein in Istanbul. Nationalisierung und Orientierung in der deutschsprachigen Community von 1843 bis 1956*, Opladen 1998.

Dilks, David N. ve Müller, K-J. (ed.), *Großbritannien und der deutsche Widerstand 1933-1944*, Münih 1994.

Dittfurth, Jutta, *Der Baron, die Juden und die Nazis*, Hamburg 2013.

Doescher, Hans-Jürgen, *Seilschaften: Die verdrängte* Vergangenheit des Auswärtigen Amts, Münih 2005.

Domarus, Max, Hitler, *Reden und Proklamationen 1932-1945*, C. I. *Triumph (1932-1938)*, Neustadt an der Aisch 1963.

Eschenburg, Theodor, "Franz von Papen," *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, Yıl I, 1953, 2. Fasikül, s. 153-169.

Evans, Richard J., *Das Dritte Reich. Aufsteige. Diktatur, Krieg*, Münih 2005, 2010.

Feldkamp, Michael F., *Pius XII. und Deutschland*, Göttingen 2000.

Feldmann, Christian, *Johannes XXIII. Seine Liebe-sein Leben*, Freiburg 2000.

Fest, Joachim, *Das Gesicht des Dritten Reiches. Profile einer totalitärien Herrschaft*, Münih 1963.

François-Poncet, André, *Souvenirs d'une ambassade à Berlin, septembre 1931-octobre 1938*, Paris 1947.

—, *Botschafter in Berlin 1931-1938*, Mainz 1962.

Frei, Norbert, *Der Führerstaat. Nationalsozialistische Herrschaft 1933 bis 1945*, Münih 2007.

Fröhlich, Elke (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels: Sämtliche Fragmente*. I. Bölüm: *Aufzeichnungen 1923-1941*, Münih 1997-2004; II. Bölüm: *Diktate 1941-1945*, Münih 1993-1996; III. Bölüm: *Register 1923-1945*, Münih 2007-2008.

Fromm, Bella, *Blood and Banquets: A Berlin Social Diary*, New York 1942.

—, *Als Hitler mir die Hand küsste*, Hamburg 1994.

Gehl, Walter (Ed.), *Der nationalsozialistische Staat*, Breslau 1933.

Gilbert, Gustave M., *Nürnberg Tagebuch. Gespräche* der Angelklagten mit dem Gerichtspsychologen, Frankfurt 1977.

Gisevius, *Bis zum bitteren Ende. Vom 30. Juni 1934 bis zum 20. Juli 1944*, Berlin 1964.

Goebbels, Joseph, *Vom Kaiserhof zur Reichskanzlei. Eine historische Darstellung in Tagebuchblättern vom 1. Jan. 1932 bis zum 1. Mai 1933*, Münih 1934.

Godman, Peter, *Der Vatikan und Hitler. Die geheimen Archive*, Münih 2004.
Goldensohn, Leon, *Die Nürnberger Interviews. Gespräche mit Angeklagten und Zeugen*, Düsseldorf 2005.
Grothusen, Klaus-Detlev (ed.), *Die Tätigkeit deutscher Hochschullehrer an türkischen Wissenschaftlichen Hochschulen. Bericht des Oberregierungsrates Dr. Scurla über die Ergebnisse einer Dienstreise vom 11.-25. Mai (1939) nach Istanbul und Ankara*, Frankfurt 1987.
Guttstadt, Corry, *Die Türkei, die Juden und der Holocaust*, Berlin 2008.
Harrison, Ted, "'Alter Kämpfer' im Winderstand. Graf Helldorff, die NS-Bewegung und die Opposition gegen Hitler," *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, Yıl 45, 1997, 3. Fasikül, s. 385-423.
Hassell, Ulrich von, *Die Hassell-Tagebücher 1938-1944. Aufzeichnungen vom Andern Deutschland*, Berlin 1988.
Hebblethwaite, Peter, *John XXIII. Pope of the Century*, Londra 1994.
Heideking, Jürgen ve Christof Mauch (ed.), *American Intelligence and the German Resistance to Hitler. A Documentary History*, Boulder 1996.
Heyddecker, Joe J. ve Johannes Leeb, *Der Nürnberger Prozess*, Köln 2003.
Hitler, Adolf, *Mein Kampf*, 2 cilt bir arada, kısaltılmamış basım, Münih 1940.
Hockerts, Hans Günter, "Die Goebbels-Tagebücher 1932-1941. Eine neue Hauptquelle zur Erforschung der nationalsozialistischen Kirchenpolitik," *Politik und Konfession: Festschrift für Konrad Repgen zum 60. Geburtstag* içinde, Von Dieter Albrecht, Hans Günter Hockerts, Paul Mikat ve Rudolf Morsey (ed.), Berlin 1983.
Hoffmann, Peter, "Roncalli in the Second World War" *Journal of Ecclesiastical History*, Cilt 40, No. 1, 1989, s. 74-99.
Hübner, Christoph, *Die Rechtskatholiken, die Zentrumspartei und die katholische Kirche in Deutschland bis zum Reichskonkordat von 1933: Ein Beitrag zur Geschichte des Scheiterns der Weimarer Republik*, Münster 2014.
Hudal, Alois, *Die Grundlagen des Nationalsozialismus. Eine ideengeschichtliche Untersuchung*, Viyana 1937.
Hummel, Karl-Joseph, Alois Hudal ve Eugenio Pacelli, "Franz von Papen. Neue Quellen aus dem Anima-Archiv," Thomas Brechenmacher (ed.), *Das Reichskonkordat 1933. Forschungsstand, Kontroversen, Dokumente*, Paderborn, 2007, s. 85-113.
Jäsckh, Ernst, *Der Goldene Pflug: Lebensernte eines Weltbürgers*. Stuttgart 1954.
Jäschke, Gotthard, *Die Türkei in den Jahren 195-1941. Geschichtskalender mit Namens-und Sachregister*, Leipzig 1943.
—, *Die Türkei in den Jahren 1942-1951. Geschichtskalender mit Namens-und Sachregister*, Stuttgart 1956.
Jochmann, V. Werner (ed.) *Adolf Hitler. Monologe im Führerhauptquartier 1941-1944. Aufgezeichnet von Heinrich Heim*, Münih 2000.
Jones, Larry E., "Franz von Papen, Catholic Conservatives, and the Establishment of the Third Reich, 1933-1934," *Journal of Modern History*, Cilt 83, 2. Fasikül, Temmuz 2011, s. 272-318.
—, "Franz von Papen the German Centre Party and the Failure of Catholic Conservatism in the Weimar Republic," *Central European History*, 38, 2005, s. 191-217.
Kempner, Robert M.W., *Das Dritte Reich im Kreuzverhör. Aus den Vernehmungsprotokollen des Anklägers*, Düsseldorf 1980.
Kershaw, Ian, *Der Hitler-Mythos. Führerkult und Volksmeinung*, Münih 2002.

Klausa, Ekkehard, "Konservative im Winderstand," *Widerstand gegen die nationalsozialistische Diktatur 1933-1945* içinde, Peter Steinbach ve Johannes Tuchel (ed.), Bonn 2004.
Klemperer, Klemens von, *Die verlassenen Verschwörer. Der deutsche Winderstand auf der Suche nach Verbündeten 1938-1945*, Münih 1994.
Knatchbull-Hugessen, Sir Hughe, *Diplomat in Peace and War*, Londra 1949.
Knauft, Wolfgang, *Konrad von Preysing. Anwalt des Rechts*, Berlin 1998.
Krecker, Lothar, *Deutschland und die Türkei im Zweiten Weltkrieg*, Frankfurt 1964.
Kroll, Hans, *Lebenserinnerungen eines Botschafters*, Köln 1967.
Kroll, Hans-Lothar, "Ein nationalsozialistischer Aktivist im Winderstand. Wolf-Heinrich Graf von Helldorff," *Der 20. Juli 1944-Profile, Motive, Desiderate* içinde, V. Stephen Schröder ve Christoph Studt (ed.), Berlin 2008.
Krosigk, Lutz Graf Schwerin von, *Es geschah in Deutschland*, Tübingen, 1951.
Küpper, Reiner, *Der "Ghostwritter" des "Herrenreiters." Der Diskurs Edgar Julius Jungs und die für den Vizekanzler Papen verfasste Marburger Rede vom 17. Juni 1934*, Essen 2010.
Lahr, Rolf, *Zeuge von Fall und Aufstieg. Private Briefe 1934-1974*, Hamburg 1981.
Landau, Jacob M., *Pan-Turkism: From Irrendentism to Cooperation*, Bloomington 1995.
Leeb Johannes ve Joe J. Heydecker, *Der Nürnberger Prozess*, Köln 2003.
Leitz, Christian, *Nazi Germany and Neutral Europe during the Second World War*, Manchester 2000.
Liebmann, Maximilian, "Vom März zum Oktober 1938. Die Katholischen Diözesanbischöfe und der Nationalsozialismus in Österreich," *Schriftenreihe der Österreichischen Bischöfe*, No. 9, Mart 2008.
Lob, Brigitte ve Albert Schmitt O.S.B., *Abt in Grüssau und Wimpfen*, Köln 2000.
Longerich, Peter, *Joseph Goebbels, Biographie*, Münih 2010.
—, *Hitler: Biografie*, Münih 2015.
Mangold, Sabrine, *Begrenzte Freundschaft. Deutschland und die Türkei 1918-1933*, Göttingen 2013.
Martin, Bernd, "Das 'Dritte Reich' und die 'Friedens'-Frage im Zweiten Weltkrieg," *Nationalsozialistische Außenpolitik* içinde, V. Wolfgang Michalka (ed.), Darmstadt 1978.
Munch, Christof ve Jürgen Heideking (ed.), *American Intelligence and the German Resistance to Hitler. A documentary History*, Boulder 1996.
Meiser, Hans, *Gescheiterte Friedens-Initiativen 1939-1945*, Tübingen 2004.
Michalka, Wolfgang, *Nationalsozialistische Au*ßenpolitik, Darmstadt 1968.
Möckelmann, Reiner, *Wartesaal Ankara. Ernst Reuter-Exil und Rückkehr nach Berlin*, Berlin 2013.
Mommsen, Hans, *Alternative zu Hitler. Studien zur Geschichte des deutschen Widerstands*, Münih 2000.
Morsey, Rudolf, "Papen, Franz von," *Neue Deutsche Biographie (NDB)* içinde, Cilt 20, Berlin 2001, s. 46-48.
Moyzisch, L.C., *Der Fall Cicero*, Münih 1963.
Mühleisen, Horst, "Das Testament Hindenburgs vom 11. Mai 1934," *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, Cilt 44, No. 3, Temmuz 1996, s. 354-371.
Müller, Franz, *Ein "Rechtskatholik" zwischen Kreuz und Hakenkreuz. Franz von Papen als Sonderbevollmächtigter Hitlers in Wien 1934-1938*, Frankfurt 1990.
Müller, K.-J. ve David D. Dilks (ed.), *Großbritannien und der deutsche Winderstand 1933-1944*, Münih 1994.

Müller, Rolf-Dieter, *An der Seite der Wehrmacht. Hitlers ausländische Helfer beim "Kreuzzug gegen den Bolschewismus" 1941-1945*, Frankfurt a. M. 2010.

Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz (Haz.) *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, C. 3 (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), s. 102-102, Türkiye Büyük Millet Meclisi, TBMM Basımevi, Ankara 2014

Neumann, Klaus, *Franz von Papen-Der "Steigbügelhalter" Hitlers*, Münster 1991.

Önder, Zehra, *Die türkische Außenpolitik im Zweiten Weltkrieg*, Münih 1977.

Orth, Rainer ve André Postert: "Franz von Papen and Adolf Hitler. Briefe im Sommer 1934," *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, Cilt 63, 2015 2, s. 259-288.

Orth, Rainer, "'Der Amtssitz der Opposition?' Politik und Staatsstrichpläne im Büro des Stellvertreters des Reichskanzlers in den Jahren 1933/1934," yayınlanmamış doktora tezi 2016.

Papen, Felix von, *Ein von Papen spricht... über seine Erlebnisse in Hitler Deutschland*, Amsterdam 1938.

Papen, Franz von, *Appell an das deutsche Gewissen. Reden zur nationalen Revolution, Neue Folge*, Oldenburg 1933.

—, *Rede des Vizekanzlers von Papen vor dem Universitätsbund in Marburg am 17. Juni 1934*, Berlin 1934.

—, *Memoirs*, Londra 1952.

—, *Der Wahrheit eine Gasse*, Münih 1952.

—, *Europa was nun? Betrachtungen zur Politik der Westmächte*, Göttingen 1954.

—, *Vom Scheitern einer Demokratie*, Mainz 1968.

Papen, Friedrich Franz von, *Zum 100. Geburtstag meines Vaters Franz von Papen*, Wallerfangen 1979.

Pekesen, Berna, *Zwischen Sympathie und Eigennutz. NS-Propaganda und die türkische Presse im Zweiten Weltkrieg*, Berlin 2014.

Petzold, Joachim, *Franz von Papen. Ein deutsches Verhängnis*, Münih 1995.

Picker, Henry, *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier*, Stuttgart 1976.

Poliakov, Léon ve Joseph Wulf, *Das Dritte Reich und seine Diener*, Berlin 1996.

Postert, André, "Das Ende der konservativen Ambitionen. Franz von Papen und die Vizekanzlei im Sommer 1934," *Historisches Jahrbuch*, Fasikül 134, 2014, s. 340-371.

Prosert, André ve Rainer Orth: "Franz von Papen and Adolf Hitler. Briefe im Sommer 1934," *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, Cilt 63, 2015, s. 259-288.

Pufendorf, Astrid von, *Die Plancks. Eine Familie zwischen Patriotismus und Widerstand*, Berlin 2008.

Pyta, Wolfram, "Franz von Papen-Grenzgänger zwischen Unternehmertum und Politik," *Adel als Unternehmer im bürgerlichen Zeitalter* içinde, Manfred Rasch (ed.), Vereinigte Westfälische Adelsarchive, Nr. 17. Münster 2006, s. 289-307.

—, *Hindenburg. Herrschaft zwischen Hohenzollern und Hitler*, Münih 2009.

Rein, Hans, *Franz von Papen im Zwielicht der Geschichte. Sein letzter Prozess*, Baden-Baden 1979.

Repgen, Konrad, "Zur vatikanischen Strategie beim Reichskonkordat," *Institut für Zeitgeschichte*, No. 31, 1983, s. 506-535.

—, "Zur vatikanischen Strategie beim Reichskonkordat," *Institut für Zeitgeschichte*, No. 31, 1983, s. 506-535.

Ribbentrop, Joachim von, *Zwischen London und Moskau*, 1953.

Rissmann, Michael, *Hitlers Gott. Vorsehungsglaube und Sendungsbewusstsein des deutschen Diktators*, Zürih/Münih 2001.

Rolfs, Richard W., *The Socerer's Apprentice. The Life of Franz von Papen*, New York 1996.
Roncalli, Angelo, *La Mia Vita in Oriente, Agende Del Delegato Opostolico, 2: 1940-1944* [Edizione Nazionale Dei Diari Di Angelo Giuseppe Roncalli, Giovanni XXIII], Bolonya 2008.
Roon, Gervan, *Neuordnung im Widerstand. Der Kreisauer Kreis innerhab der deutschen Widerstandsbewegung*, Münih 1967.
Roth, Karl Heinz, "Franz von Papen und der Faschismus," *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 5. yıl., Fasikül 17, 2003, s. 589-625.
—, "Franz von Papen als Sonderbotschafter in Wien und Ankara," *Bulletin für Faschismus-und Weltkriegsforschung*, Fasikül 25/26, 2005 s. 140-162.
Rubin, Barry, *Istanbul Intrigues. Espionage, Sabotage and Diplomatic Treachery in the Spy Capital of WWII*, New York 1992.
Schausberger, Norbert, *Der Griff nach Österreich-Der Anschluss*, Viyana 1978.
Schellenberg, Walter, *Aufzeichnungen des letzten Geheimdienstchefs unter Hitler*, Gütersloh 1956.
Schlie, Ulrich, *Kein Friede mit Deutschland. Die geheimen Gespräche im Zweiten Weltkrieg 1939-1941*, Münih 1994.
Schmidt, Daniel, "Franz von Papen," *Westfälische Lebensbilder* içinde, V. Friedrich Gerhard Hohmann (ed), Münster 2015.
Scholder, Klaus, *Die Kirchen und das Dritte Reich*, C. 2, Münih 2000.
Schulte, Jan Erik ve Michael Wala (ed.) *Widerstand und Auswärtiges* Amt. Diplomaten gegen Hitler, Münih 2013.
Schwartz, Philipp, *Notgemeinschaft. Zur Emigration deutscher Wissenschaftler nach 1933 in die Türkei*, Marburg 1995.
Schwerin von Krosigk, *Lutz Graf: Es geschah in Deutschland*, Tübingen 1951.
Steinbach, Peter ve Johannes Tuchel (ed.), *Widerstand gegen die nationalsozialistische Diktatur 1933-1945*, Bonn 2004.
Şen, V., Faruk ve Dirk Halm (ed.), *Exil unter Halbmond und Stern: Herbert Scurlas Bericht über die Tätigkeit deutscher Hochschullehrer in der Türkei während der Zeit des Nationalsozialismus*, Essen 2007.
Treue, Wilhelm, "Das Dritte Reich und die Westmächte auf dem Balkan," *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, Yıl 1, 1953, Fasikül 1, s. 54-64.
Trinchese, Stefano, *Roncalli e von Papen: rapporti diplomatici e strategie d'impegno comune di due protagonisti del XX secolo*, Torino 1996.
—, *Il cavaliere Tedesco: la Germania antimoderna di Franz von Papen*, Roma 2000.
Trumpp, Thomas, "Franz von Papen, der preussich-deutsche Dualismus und die NSDAP in Preußen. Ein Beitrag zur Vorgeschichte des 20. Juli 1932." Yayınlanmamış doktora tezi, Universität Tübingen, 1964.
Tschirschky, Fritz Günther von, *Erinnerungen eines Hochverräters*, Stuttgart 1972.
Tuchel, Johannes ve Peter Steinbach (ed.), *Widerstand gegen die nationalsozialistische Diktatur 1933-1945* içinde, Bonn 2004.
Tusa, Ann ve John Tusa, *The Nuremberg Trial*, New York 1984.
Ueberschär, Gerd R. (Ed.), *Der 20. Juli. Das andere Deutschland in der Vergangenheitspolitik nach 1945*, Berlin 1998.

Vollnhals, Clemens, *Evangelische Kirche und Entnazifizierung 1945-1949: Die Last der nationalsozialistischen Vergangenheit*, Münih 1989.

Waibel, Kora, *Dissertation zur Kündbarkeit des österreichischen Konkordats. Über Möglichkeiten und Folgen einer Abschaffung des Vertrages zwischen der Republik Österreich und dem Heiligen Stuhl vom 5. Juni 1933*, Viyana 2008.

Wala, Michael ve Jan Erik Schulte (ed.), *Widerstand und Auswärtiges Amt. Diplomaten gegen Hitler*, Münih 2013.

Weinke, Annette, *Die Nürnberger Prozesse*, Münih 2006.

Weizsäcker, Ernst von, *Erinnerungen*, Münih 1950.

Werner, Ferdinand, *Der Wahrheit eine Gasse! Eine Abrechnung mit dem Judentum und seinen Helfern*, Münih 1919.

Wildt, Michael, "Charisma und Volksgemeinschaft," *Zeithistorische Forschungen*, No. 1, 2004, s. 101-105.

——, *Volksgemeinschaft und Selbstermächtigung. Gewalt gegen Juden in der deutschen Provinz*, Hamburg 2007.

Wires, Richard, *The Cicero Spy Affair. German Access to British Secrets in World War II*, New York 2009.

Wolf, Hubert, *Papst und Teufel. Die Archive des Vatikan und das Dritte Reich*, Münih 2008.

——, "Reichskonkordat für Ermächtigungsgesetz? Zur Historisierung der Scholder-Repgen-Kontroverse über das Verhältnis des Vatikans zum Nationalsozialismus," *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, 2012, s. 169-200.

Wulf, Joseph ve Léon Poliakov, *Das Dritte Reich und seine Diener*, Berlin 1983.

Zernatto, Guido, *Die Wahrheit über Österreich*, New York/Toronto 1939.

İsim Dizini

Ab

Abdülhamid II. 66
Adam, Henry M. 8
Adenauer, Konrad 195, 255
Allardt, Helmut 179, 209, 222-225, 236-237, 283-284, 288
Aras, Tevfik Rüştü 70
Atatürk, Mustafa Kemal 51-53, 59-61, 63-65, 73-79, 164, 227-228, 250-251, 265-266, 271-272

Ba

Barlas, Haim 340, 345, 351-352
Barrington, Harcourt J. 357
Bazna, Elyesa (Çiçero) 184-185, 189, 191, 193-199, 221, 380
Beck, Ludwig 310, 316, 333
Berle, Adolf A. 329
Bethke, Martin 273
Bevin, Ernest 198, 380
Bismarck Otto von 18, 42, 98, 284, 374
Bismarck-Schönhausen, Gottfried von (Kont, Potsdam Valisi) 179, 310, 316, 319-320, 322, 374
Bismarck, Herbert Fürst von (Prens) 284, 310
Blomberg, Werner von 4
Boch-Galhau, René von 45
Boris III (Bulgar Çarı) 113
Bose, Herbert von 30-31, 43, 101
Brandt, Willy 261
Bredow, Hanna von 18
Buchberger, Karl 216
Bullock, Alan 387-388

Ca

Canaris, Wilhelm 233, 317-319, 322
Chamberlain, Sir Neville, 48-49
Churchill, Celementine Spencer (Barones) 381
Churchill, Sir Winston 179-180, 184-185, 187, 199, 208, 210-212, 242-243, 294, 296-297-298, 311, 317, 330-332, 335, 380
Ciano, Galeazzo (Prens) 98
Cicero, Marcus Tullius 184
Clay, Lucius 359
Çakmak, Fevzi 63-64, 110
Çiçero bkz. Bazna, Elyesa

Da

Daladier, Édouard 122
Dall, Curtis B. 317-318, 320
Deutsch, André 379-380, 383
Deutsch, Otto Erich (Oswald Dutch) 382
Dollfuss, Engelbert 37, 39, 52
Donovan, William J. 324, 329, 331
Dörnberg, Alexander Freiherr von 336
Dulles, Alan Wels 189-191
Düsterberg, Theodor 357

Ea

Earle, George Howard 179, 316-323
Ebert, Carl 227
Eckstein, Albert 228, 271-272
Eden, Sir Anthony 129-131, 183, 186-187, 299, 330, 332
Eilers, Johannes 247
Eisenhower, Dwight D. 320, 338
Eltz-Rübenach, Peter Paul Freiherr von 213
Enver Paşa 72-73, 163
Erdem, Ali Fuad 148, 165
Erkilet, Hüseyin Hüsnü 165
Erkmen, Reşat Muhlis 73
Eschenburg, Theodor 384
Falke, Friedrich 73
Falkenhausen, Alexander von 66, 176, 280, 288, 301-304, 333, 393
Falkenhayn, Erich von 25, 59-60
Faulhaber, Michael von 359
Fest, Joachim 7
Franco, Francisco 212
Frank, Hans 7
Freisler, Roland 19

Ga

Gamelin, Maurice 122
Gerede, Hüsrev 126-127, 134, 163-165, 177, 182, 251, 304-305

Gieseking, Walter 226, 268
Gilbert, Gustav Mark 278, 386
Globke, Hans 80
Godman, Peter 12
Goebbels, Joseph 25, 122, 156, 228, 238, 251, 303, 307-308, 312, 331, 364, 376
Goerdeler, Carl Friedrich 333, 352
Goldensohn, Leon 277
Göring, Herrmann 28, 43-44, 47, 89, 237, 287-288, 355, 369
Gustav V. (İsveç Kıralı) 276, 296

Ha

Halder, Franz 96, 99, 144, 145, 310
Hamburger-Hendricks, Wilhelm 238-240, 242
Hanák, Miloš 216
Hasselll, Ulrich von 301-303, 333, 386
Heiden, Konrad 382
Helldorff, Wolf-Heinrich von (Prens) 383
Henschel, Reinhard 239-244
Henschel, Sophia, (doğumu Wurmbrand-Stuphach Prensesi) 239-243
Heuss, Theodor 209, 385
Heidrich, Reinhard 47, 367
Himmler, Heinrich 47, 159, 188-189, 302, 367
Hindemith, Paul 227, 265-266
Hindenburg, Paul 215, 364
Hindenburg, Paul von Beneckendorff und von 13, 26-28, 30, 34, 40, 50 131, 219, 357-359, 365, 368-369
Hiroshi, Oshima 100
Hoesch, Leopold von 41
Holzmeister, Clemens 216
Hudal, Alois 13-14
Humann, Hans 66-67

In

Innitzer, Theodor 14
İnönü, İsmet 57, 60-64, 79, 95, 103, 108-110, 115-117, 121, 124, 126-127, 131-134, 139-140, 149, 157, 165, 167, 172, 174-175, 180-182, 184-185, 199, 203, 205, 208-209, 226, 228, 241-242, 266, 298-299, 346
Jäckh, Ernst 88

Ja

Jagusch, Walter 259-260
Jäschke, Gotthard 78, 172, 200, 204, 207
Jenke, Albert 114, 184-185, 221-223, 230-231, 334
Jenke, Ingeborg, (doğumu Ribbentrop) 114, 221, 223
Johannes XXIII. (Papa, ayrıca bkz. Roncalli, Angello) 10, 16, 19, 344
Jung, Edgar 30, 43, 101

Ka

Kaas, Ludwig 13
Kageneck, Hans Reinhard von (Prens) 47
Kaltenbrunner, Ernst 183, 188, 234, 237, 239-242
Kapp, Cornelia 192-194
Kapp, Karl 193
Kapps, Andreas 248
Karlweis, Oscar 198
Karon, Isidor 353
Keitel, Wilhelm 96, 99
Keller, Friedrich von 51, 60, 80, 218, 228, 257-258, 266
Kempff, Wilhelm 268
Kempner, Robert 196-197
Kesebir, Şakir 271
Ketteler, Wilhelm Freiherr von 43, 279-280
Killigil, Nuri 163, 165-166, 168
Kirk, Alexander C. 323, 325
Klaiber, Manfred 225-227
Kleckowski, Karl von 238
Knatchbull-Hugessen, Sir Huge M. 103, 119, 180, 184-186, 192, 209-211, 281, 297, 338, 380
Kolbe, Fritz 189-192
Kordt, Erich 114
Körner, Carl Theodor 383
Kranz, Walther 270-272
Kroll, Hans 51-52, 60, 101, 173, 217-221, 223, 229, 252, 257-259, 342, 346, 352-253
Krosigk, Schwerin Prensi Lutz von 50, 387
Kubuschok, Egon 19, 289, 339-343, 349-353, 357
Kugemann, William 253

La
Lahr, Rolf 215-216
Lammers, Hans-Heinrich 35-36
Lawrence, Sir Geoffrey 340
Leo XIII (Papa) 111
Lersner, Kurt Freiherr von 111-112, 316-319, 322, 342
Livaneli, Zülfü 344
Lörcher, Carl Christoph 215
Luther, Martin 345

Ma
Maglione, Luigi 111-113, 247, 295
Mankiewicz, Joseph L. 198, 379
Mann, Thomas 261, 264
Marchionini, Alfred 269-274, 337, 339-340, 344-345, 349-352
Marwitz, Ralf von der 231-233
Marx, Wilhelm 27
Mason, James 194, 198
Massigli, René 117, 121-122
Maxwell-Fyfe, Sir David 31, 33, 160
Mayer, Georg 353
Meinecke, Friedrich 387
Melchers, Wilhelm 346
Melzig, Herbert 251-253
Mende, Gerhard von 169
Menemencioğlu, Numan 91, 119, 129, 140, 168, 174, 180-182, 185, 187, 199-205, 232, 241-242, 249, 346
Messersmith, George S. 88
Miklas, Wilhelm 40
Moltke, Helmuth James von (Prens) 273, 331, 352
Montini, Giovanni Battista 341; ayrıca bkz. Paul VI.
Morde, Theodore 179, 322-329, 352, 374
Morell, Erich 233
Mussolini, Benito 39, 58-59, 64, 74, 76, 111, 347, 372-373
Münchhausen, Börries Freiherr von 389
Münchhausen, Hieronymus Carl Friedrich Freiherr von 389-390

Na
Nadolny, Rudolf 69, 71
Neumark, Fritz 254
Neurath, Constantin von 39
Nicolai, Walter 70-71
Nissen, Rudolph 91
Nuri Paşa, bkz. Nuri Killigil

Op
Opitz, Heinrich 302
Orsenigo, Cesare 36
Oster, Hans 302

Pa
Pacelli, Eugenio 13; ayrıca bkz. Pius XII
Papen, Felix von 19
Papen, Friedrich Franz von 16, 357, 383, 386
Papen, Isabelle von 57, 214, 280, 356
Papen, Marguerite von 272
Papen, Marie Antoinette von 356
Papen, Martha von 45, 317, 356
Paul VI. 341; ayrıca bkz. Montini, Giovanni Battista
Pechel, Rudolf 384
Perkel, Mehmet Naci 71, 240
Picker, Henry 25
Pius XI. 13, 15, 27
Pius XII. 15, 314; ayrıca bkz. Pacelli, Eugenio
Planck, Erwin 19
Planck, Max 19, 367
Planck, Nelly 367
Popitz, Heinrich 302
Posemann, Konrad 159-162
Posth, Johannes 323, 326
Praetorius, Ernst 227-228, 265-269
Praetorius, Kaete 266-267
Preysing, Konrad von (Prens) 15

Re
Reuter, Edzard 260
Reuter, Ernst 51, 253, 255-265, 269-270, 323, 331
Reuter, Gerd Harry 260
Reuter, Hella 260
Reuter, Johanna 260
Ribbentrop, Joachim von 7, 15, 18, 20, 51-53, 56, 59, 94-95, 97-100, 104, 113-114, 120, 122, 125, 129-132, 134-136, 138-141, 143-145, 147-149, 151-158, 162-167, 170-171, 173, 177, 181-184,

187-188, 196-197, 200-202, 208-210, 212, 219, 221-224, 228, 230-231, 236-237, 239, 241, 243, 249-250, 278, 280, 282-289, 292, 296, 298-306, 308-309, 312-313, 315, 332, 334, 336-337, 355, 373, 381, 386
Ribbentrop, Annelies (doğumu Henkell) 210
Rieth, Kurt 37
Righi, Vittore Ugo 110-112
Rintelen, Emil von 141, 299-300, 306, 309
Ritter, Gerhard 387
Ritter, Hellmut 72
Ritter, Karl 190, 223
Ritter, Otto 214
Rohde, Georg 268
Rohde, Hans 231-233
Roncalli, Angelo 10-11, 15-16, 19, 110-113, 115, 247, 263, 295, 339-344, 354, 392; **ayrıca bkz. Johannes XXIII.**
Roosevelt, Franklin D. 63, 85, 172-173, 179, 184-185, 188, 199, 208, 276, 311, 315-331
Rose, Maria 57, 100-101, 214
Rosenberg, Alfred 7, 14, 78, 159, 166-167
Röhm, Ernst 30
Rüstow, Alexander 270-272, 323, 330, 349, 352

Sachs, Camille 356, 358, 362
Sack, Erna 226
Saka, Hasan 205, 208
Sanders, Liman von 26, 59
Saraçoğlu, Şükrü 57-58, 95, 102-103, 108, 118-123, 127-131, 134, 138-139, 141, 145-146, 152, 167-169, 177, 180, 205-206, 208, 240-241, 296-297, 299, 313
Sarper, Selim 153-154
Sauerbruch, Ferdinand 91
Saydam, Refik 83, 103, 119, 121, 146-147, 271
Schede, Martin 72
Schellenberg, Walter F. 71, 187-189, 193, 195, 197, 314
Schlicher, Kurt von 13
Schmidt-Dumont, Franz 228, 230
Schreiber, Helmut 226
Schröder, Hans 61, 197
Schulenburg, Wedige von der 357
Schumburg, Emil 261
Schuschnigg, Kurt 40, 355
Schwarz, Franz Xaver 360-361
Scurla, Herbert 272
Seiler, Ferdinand 249
Seldte, Franz 357
Sherwood, Robert E. 329
Six, Franz Alfred 159-160
Speer, Alfred 315
Stalin, Josef W. 98, 105, 145, 188, 208, 229, 282, 329-330
Steengracht-Moyland, Gustav Adolf von 243, 337
Steinhardt, Laurence A. 208

Thadden, Eberhart von 160-161
Topçuoğlu, Mehmet Nazmi 107
Trott zu Solz, Adam 243-244, 273
Tschirschky und Boegendorff, Fritz Günter von 317
Twardowski, Fritz von 234

Vermehren, Elisabeth (doğumu Plettenberg Prensesi) 234-236
Vermehren, Erich 234-236, 238, 244
Visser, Philips Christian 272, 281-283, 286-288, 292, 338

Wedemeyer, Hans von 66
Welczek, Johannes von (Prens) 391
Wengraf, Hans (John) 198, 379
Werner, Ferdinand Friedrich 383-384
Wilbrandt, Hans 330
Wilhelm II. (Kayzer) 7, 11, 22, 66, 70
Winkelried, Arnold 384

Zimmermann, Paul 170